STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06149

MAYN RAYZE IN ERETS YISROEL

Gedaliah Bublick

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מיין רייזע
אין
ארץ ישראל

פון גדליה בובליק

ארויסגעגעבען פון

"טאגעבלאט"

נויארק

תרפ"א — 1921

געווידמעט מיין טאטען אהרן
און מיין מאמען דבורה.

פאָרוואָרט

עס זיינען פאראן פאר א אידען דריי ארץ־ישראל'ס: די ארץ־ישראל פון דער פערגאנגענהייט, די פון דעם אלטען ישוב און די פון נייעם ישוב.

די ערשטע רעדט צו אונז מיט דער וואונדער־שפּראַך פון גרויסע און הייליגע טראַדיציאָנען, מיט דעם לשון פון די סודות פון אלטערטום, מיט דער קדושה־ציטערניש פון נביאים און געטליכע משוררים, מיט דעם גייסט פון די אייביגע שאפונגען מיט וועלכע אונזער פאָלק האָט די וועלט אויפגעריהרט. דאָס איז די ארץ־ישראל פון תנ"ך, דאָס איז די ארץ־ישראל פון גאָט און פון דער שכינה. דאָס איז די ארץ־ישראל וואָס האָט אונז געגעבען אלעם וואָס מיר פאַרמאָגען. עס איז די ארץ־ישראל צו וועלכער אונזערע עלטערען האָבען זיך געצויגען פון אלע עקען וועלט צו לעבען דאָרטען און שטאַרבען דאָרטען. דאָס איז די ארץ־הקדושה וואָס האָט שטענדיג צופלאַקערט די פאַנטאַזי פון יעדען מענשען וואָס האָט א חוש פאר דאָס פּאָעטישע, פאר דאָס געטליכע, פאר דאָס רעליגיעזע און פאר דאָס ערהאַבענע.

די צווייטע ארץ־ישראל איז די פון בייִנקשאַפט, פון מסירת נפש, די פון פרומע חלומות, די פון פאַרטיעפען זיך אין דעם יאָמער פון דער אידישער אומה, די פון הערצרייסענדע געוויינען ביים כותל מערבי, עס איז די ארץ־ישראל פון תורה און יראת שמים, פון קבלה און ותיקין, די ארץ־ישראל פון אלט־ירושלים און פון צפת.

די דריטע ארץ־ישראל איז פון דעם נייעם ישוב, פון דעם פונדאַמענט וואָס עס איז געלייגט געוואָרען פאר אונזער צוקונפט, פון דעם ווינקעל־שטיין אויף וועלכען די נאַציאָנאַלע היים וועט געבויט ווערען. דאָס איז די ארץ־ישראל פון די קאָלאָניען וואו עס איז וואונדער געשאַפען געוואָרען דורך אידישע ענערגיע, וואו עס האָט זיך אָנגעפאַנגען דער דריטער צוריקקעהר פון די אידען צו זייער היים. עס איז די ארץ־ישראל אין וועלכער די אידישע נאַציאָן האָט צוריק איהר יוגענד געקראָגען. עס איז די ארץ־ישראל וואָס איז אזוי פריש ווי דער אויפגעהענדער מאָרגענשטערן, און עס זאָגט אָן אויף די העלע ליכט וואָס וועט באַלד שיינען אויף דער אידישער אומה אין איהר לאַנד.

די מעהרסטע וואָס האָבען געשריבען איבער ארץ־ישראל האָבען געגעבען זייער פולע און גענוגענדע אָבשאַצונג הויפּטזעכליך צו דער דריטער ארץ־

ישראל, זיך אָבשטעלענדיג ווייניג אויף דער ערשטער און נאָך ווייניגער אויף דאָס צווייטע.

פאַר מיר זיינען אַלע דריי ארץ־ישראל'ס — איינע. איך ווייס ניט פון קיין גרענעצען צווישען אַלט און ניי. אַלעס איז פאַרבונדען צוזאַמען. ארץ־ישראל פון ערשטען בית המקדש און אַנדערען, ארץ־ישראל פון רבי־עקיבא, ארץ־ישראל פון רמב"ן און האר"י הקדוש, ארץ־ישראל פון אַלטען ישוב און ארץ־ישראל פון רחובות און תל אָביב זיינען אויפגעגאָסען אין איין גאַנצע זאַך. צו שילדערן דיזע גאַנצע זאַך, צו געפינען אין מיין רייזע מיין ארץ־ישראל פון חדר, פון חומש און נביאים, און דאָס ארץ־ישראל פון ירושלים הקדושה פאַר וועלכער מיין מאַמע פלעגט אריינוואַרפען א מטבע אלע פרייטאג פאַר ליכט בענשען, און דאָס ארץ־ישראל פון זעען און פלאַנצען און שאַפען און בויען — איז געווען דער צוועק פון מיין נסיעה אין ארץ־ישראל וועלכע איך בעטראַכט אלס די גליקליכסטע עראייגניס אין מיין לעבען.

ניו יאָרק, ר"ח סיון, תרפ"א.

1.

פון פאריז קיין מארסעיל

רייזע איינדריקע אויפ'ן וועג נאך ארץ ישראל

צוואנציג מינוטען נאך 18 א זייגער (אין פאריז צעהלט מען אזוי די שטונדען פון מעת לעת) האט דער עקספרעס טריין פאריז־מארסייל זיך גערירט פון ארט, האט אנגעפאנגען אין פערלויף פון עטליכע מינוטען צו לויפען שנעל און אריבערגעשפרונגען די בעוואהנטע טהיילען פון שטאדט, געלאזען הינטער זיך די שווארצע ווענד פון די פעקטארים און אריין צווישען פעלדער און וועלדער מיט שעהנע קאנטרי הייזער פוןביידע זייטען.

עס איז געווען א שעהנער פארנאכט. פון אלע זייטען וואו נאר די אויג האט געקענט כאפען האבען זיך געצויגען גרינע פעלדער פון וועלכע דער ריח איז אריינגעדרונגען אין די אפענע פענסטער פון די וואגאנען. די פעלדער ענדיגען זיך פלוצלונג מיט אמאל און ווי פון דער ערד ארויס שטייגט אויס א שעהנער וועלדעל געדיכט ווי די וואנד פון א פעסטונג און א פאאר מינוטען שפעטער אויס מיט דעם וועלדעל, א נייע שטרעקע פון בעזייטע פעלדער און נאכדעם נאכאמאל ווידער דיזעלבע אהן אן אויפהער וואלד און פעלד, פעלד און וואלד געהען אויסגעמישט איינע מיט די אנדערע און פערוואנדלען די גאנצע לאנדשאפט אין א צויבער בילד.

די פראנצויזישע בויערן הייזער וועלכע לויפען דורך פארביי זיינען גוט געבויט. זיינען ניט אזוי שעהן געקאלכט און ניט אזוי גוט ארומגעזועהן ווי עס איז געוועהנליך די הייזעל פון דייטשען בויער, אבער עס איז קענטיג אז דער פראנצויז איז שטארק איבערגעגעבען צו זיין שטיקעל ערד. אומעדום וואו עס פאלט דער בליק זעהט מען די פראדוקט פון שווערע ארבייט. אפילו אין די צאהמען זעהט מען אריינגעלייגט א ריעזיגע מאאס ארבייט.

די ערד פאדערט אהן א שיעור ארבייט און זארג און זי גיט ניט דערפאר קיין גרויסע געצאהלט. די מאמע־ערד איז ניט אזוי פרייגיעביג ווי עס דענקען אנדערע וואס זיינע ווייט פון איהר. ערד ארבייט איז שטענדיג געווען די שווערסטע און וועט שטענדיג בלייבען די שווערסטע פון מענשען'ס בעשעפטיגונגען. דאס זיינען אפילו ניט קיין זעהר פרעהליכע געדאנקען פאר דעם וואס פאהרט קיין ארץ־ישראל צו זעהן דעם אנפאנג פון א גרויסע נייע אידישע

קאלאניזאציאן, פאר אן אומה וואס איז אבגעריסען געווארען פון ערד־ארבייט, אבער דאס איז א זאך וואס מען קען ניט פערלייקענען. איבעריגענס האבען שוין אידען געוויזען אז זייערע פעלדער אין ארץ ישראל זיינען ניט ערגער ווי די פעלדער פון אנדערע לענדער.

דערפאר אבער גיט די ערד־ארבייט די בעפרידיגונג פון א בעל־הבית אויף אן אייגענע היים. דער פארמער פיהלט אז ער טרעט אויף זיין באדען. אפילו דער ארימער בויער שיינט צו זיין א בעל־הבית געגען דעם שטאדטישען פראלעטאריאט. מען זעהט ניט דא אזעלכע פנים׳ער ווי די וואס מען זעהט אין פאריז צווישען די פארלאזענע און פאראָרימטע. מיט אן ערנסטע מינע זיצען די בויערטעס בעפאר זייערע הייזלאך און זיי טהוען פערשידענע סארטען ארבייט פון בעל־הבית׳ישקייט, הויבען אויף די אויגען צו דעם דורכלויפענדען טריין, ענטפערען מיט א לייכטען שאקעל מיט׳ן קאפ אויף א בעגריסונג וואס עפעס א יונגערמאן אדער א יונגע מיידעל האט געמאכט מיט א פאכענדע טיכעל פון פענסטער פון וואגאן און קעהרען זיך גלייך אוועק צו דער ארבייט ווי איינער זאגט: עס איז גאנץ שעהן, אבער עס איז ניטא קיין צייט זיך נאריש צו מאכען. ווארום אט קומט שוין דער מאן פון פעלד און מען וועט איהם דארפען געבען עסען.

און אט ווירקליך געהען זיי די מענער פון פעלד, די יונגע פריהער, די עלטערע שפעטער, געהען און טראגען מיט זיך די כלי מכשירים פון דער ארבייט. און די בהמות וועלכע האבען צוזאמען מיט׳ן מענשען אבגעטהאן אזא גרויסע ארבייט צו שפייזען די מענשהייט, געהען נאך שפעטער, אויך מיט ווירדע, ריכטיג ווי זיי וואלטען ווירקליך געוואוסט וואס פיר א גרויסע ראלע זיי שפיעלען אין אונזער ציוויליזאציאן. אלעס ארום איז שטיל און ערנסט. די נאטור האט שטענדיג א געוואלדיגע ערנסטקייט און די מענשען וואס לעבען אויף דער נאטור זיינען גאר אנדערע מענשען. זיי זיינען וועניגער שטורמדיג ווי אנדערע, זיי לעבען אבער מעהר אין זיך.

און פון אלע זייטען געהען זיי, די ערד־ארבייטער, אהיים און אין אלע הייזער פאנגען אן צו שיינען שטילע פייערלאך אום זיי צו מקבל פנים זיין, און אזוי לעבט עס איין דור נאך דעם אנדערען אויף דעם באדען גע׳ירשנ׳ט פון אור־עלטערען און אזוי ווערט עס איבערגעגעבען פון דור צו דור דער אקעראייזען און צוזאמען מיט איהם די ליעבשאפט צו דער ערד, צו דאס לאנד, צו דער נאציאן. ווארום עס איז זיכער אז די קוועלע פון פאטריאטיזמוס איז אין דער ליעבע פון דעם בויער צו זיין שטיקעל ערד און פון יעדער שטיקעל לאנד וואס א מענש בעארבייט ווערט פעראייניגט דער גאנצער גרויסער שטח ערד, וועלכע מען רופט פאטערלאנד. דאס איז דער ווארצעל. דאס איז דער יסוד פון נאצינאליזמוס. ער ליעגט אנגעבונדען אן דער ערד און ער וואקסט אויף צוזאמען מיט די ערשטע זאנגען וואס בעווייזען זיך אויף דער ערד דעם ערשטען מאל ווען א פאלק בעזעצט זיין לאנד.

און ווען דו קוקסט פון פענסטער ארויס פון דעם פליהענדען וואגאן אויף יענעם פראנצויזישען אלטען מאן אויף וועלכען עס זיינען פאראן די צייכענס פון שווערע ארבייט אין זיין גאנצען לעבען און אויף יענעם זוהן וואס טראגט יעצט אויף זיך די גאנצע זארג פון דער בעל הבתי׳שקייט און אויף יענע שפרינגענדע קינדער ארום דעם הייזעל זעהסט דו פאר זיך דאס גאנצע פראנקרייך. דאס זיינען זיינע וועכטער פון דער ערד וואס טראגען אין זיך די נאציאנאלע גבורה, דאס זיינען זיי וועלכע בעשיצען דאס לאנד — ביי זיי מיינט עס ערד, יעדעס שטיקעל ערד — אין דער צייט פון

געפאַהר און דאַס זיינען זיי וואָס בע־
שאַפֿען די נאַציאָנאַלע געפיהלען, די נאַ־
ציאָנאַלע שטאָלץ און די נאַציאָנאַלע
קונסט.

וואָרום אויך די יענע מענשען וואָס
קעהרען אַ וועלט אין פּאַריז, די קלע־
מענסאָס, די מילעראַנדס, די גרויסע
שריפטשטעלער און די גרויסע קינסט־
לער לעבען נאָר מיט דער ערד־ירושה
וואָס זיי האָבען איבערגענומען פון זיי־
ערע עלטערן. זיצענדיג אין זייערע קאַ־
בינעטען ציהען זיי נאָך זייער גאַנצע
השפעה און זייער גאַנצע בעגייסטערונג
פון די פעלדער און וועלדער, פון די דער־
פער און פאַרמס און זייער פראַנצויזענ־
טהום און אלעם וואָס דאָס בעדייט סיי
אין קונסט און סיי אין געפיהלען, און
אפילו די קונסט איז נאָר געבויט אויף
די דאָזיגע מענשען וואָס געהען פאַר־
מאַטערט פון דער ארבייט אהיים נאָך
אַ שווערען ארבייטס טאָג אין פעלד. פון
צייט צו צייט געהען אַרויס מענשען פון
דיעזע שורות פון די פאָלקס־קינדער.
טרעטען אַריין אין די יענע קאַבינעטען
פון פּאַריז, און דאָס לעבען דאָ געהט
זיך ווייטער שטיל און רוהיג, אַנגרייטענ־
דיג נייע קרעפטען וואָס זאָלען אַרויס פון
פעלד אין שטאָדט אריין, ווייל די פעלד
איז דער מקור פון אלעם און דער פעלד־
מענש איז דער טאַטע פון דער נאַציאָן
און פון נאַציאָנאַליזמוס.

נאָר עס איז פאַראַן איין אומה אויף
דער וועלט ווענען עס פעהלט אָט דיזער
גרויסער מקור: ווען עס פעהלט דער
גרויסער רעזערוואָאַר פון וואַנען עס
קומען די פאָלקס־כחות, און דאָס איז
אונזער אומה. די פראַנצויזען האָבען ניט
נאָר פראַנצויזען, זיי האָבען אַ פראַנק־
רייך, אַ שטיק ערד וואָס ציהט זיך אויס
אויף אַזוי פיעל און אַזוי פיעל מיילען.
וועלכע ווערט בעאַרבייט פון מיטגליע־
דער פון פראַנצויזישען פאָלק און אויף
וועלכער עס ווערט גערעדט אין איין
שפּראַך. ביי אונז איז פאַראַן אידען,
אָבער עס איז ניטאָ קיין אידען לאַנד.
עס הייסט, עס זיינען פאַראַן אַזוי פיעל
און אַזוי פיעל מיליאָנען אידען וואָס
הייגגען אין דער לופטען, וואָס זיינען
מיט דער ערד ניט פאַרבונדען און אַז
עס איז ניטאָ קיין ערד הינטער די פיס
פון די מיליאָנען אידען, איז זייער פאַר־
בינדונג פון איינעם צום אַנדערען אויך אַ
פאַלשע. די אידישע ברידער וואָס זיינען
צושפּרייט איבער אַלע ים'ען זויגען
ניט פון איין ברוסט און זיי קענען ניט
זיין אַזוי נאָהנט איינע צו די אַנדערע
ווי די וואָס טהוען עס יאָ.

ווי לייכט איז צו האָבען אַ נאַציאָנאַ־
לע נשמה פאַר אַ פאָלק וואָס אַקערט
איין שטח ערד פיר לאַנגע דורות, ווי
לייכט איז צו האָבען נאַציאָנאַלע זיטען.
נאַציאָנאַלע גאַנצקייט. אַ נאַציאָנאַלע
פּסיכאָלאָגיע און אַ נאַציאָנאַלע קונסט,
ווען מען איז פעראייניגט דורך דער
ערד־אַרבייט. אַלעס וואָס פראַנצויזען
טהוען מוז זיין פראַנצויזיש, ווייל עס
איז געבוירען אונטערן זעלבען הימעל
און אויף דערזעלבער שטיק ערד. אַלעס
וואָס דער פראַנצויז טהוט מוז זיין
פראַנצויזיש, ווייל דער שטאַרקסטער
איינפלוס אויף אַלע פראַנצויזען קומט
פון פראַנקרייך און ווי שווער
איז עס פאַר אַן אומה צו האָבען אַ נאַ־
ציאָנאַלע נשמה, אַ נאַציאָנאַלע פּסיכאָ־
לאָגיע א. ז. וו., ווען זי זיצט ניט אויף
קיין שטיקעל ערד און זויגט זיין גאַנצע
גייסטיגע האָפנונג פון פינגער!

עס לויפט דער טריין מיט אַ בליציגע
שנעלקייט און אויף די פעלדער, אויף
דעם ריזיגען שטח פון פּאַריז ביז ווער־
סייל ליגען געזאַמעלטע סנאָפּעס תבואה.
עס הויבען זיך אויף גרויסע סטאָגעס פון
תבואה, אויף פיעלע פעלדער זעהט מען
ווי דאָס אָבגעשניטענע תבואה גרענעצט
זיך מיט די אונגעשניטענע, וועלכע
וויעגט זיך אַזוי טרוימעריש אונטערן
ווינטעל. פראַנקרייך איז אַ שעהנע לאַנד
און יעצט איז שניט צייט און ווען איז

א לאנד נאך אזוי שעהן ווי אין שניט־צייט?

עס ווערט פינסטער, דער טריין גיט אפט א שטארקען פייף פול מיט גבורה און זעלבסטבעוואוסטזיין, ער טראגט זיך אויף אייגענעם באדען, דעם באדען פון פראנקרייך. ארום און ארום הערשט דער פראנצויזישער לשון. א פאלשטענדיגע אליין הערשאפט און דער פרעמדער, מעג ער קענען אלע שפראכען וואס די וועלט פערמאגט, איז הילפלאז און מען בעהאנדעלט איהם פריינדליך, מיט סימפאטיע, ווי מען מען בעהאנדעלט עפעס איינעם וואס איז אין אן אונגליק אדער א קאליקע. כמעט אלע מענשען ארום זיינען פראנצויזען און פראנצויזען. און די באהן איז געמאכט געווארען פון פראנצויזישע הענד, די געביידען זיינען אויפגעשטעלט געווארען פון און פיר פראנצויזען, און די בריקען וואס היינגען איבער די טייכען און די קוואלען וועלכע מיר פליהען פארביי און אלעס ארום און ארום אטהעמט מיט איין איינציגע זאך: פראנקרייך. רוהיג און פעסט שלאפט מיין שכן אין וואגאן קעגין. ער איז אין דער היים, ער האט א היים, זיין טאטע האט עס געהאט, ער האט זיך יעצט געשלאגען פאר איהר, זיינע קינדער וועלען עס האבען.

און א טיעפע קנאה כאפט מיך אן צו אלעם וואס איך זעה ארום זיך. געוואלד, רבונו של עולם! דאכט זיך מיר זיינען דאך ניט ערגער פון אלע אנדערע, טו פארוואס האט יעדער זיין שטיקעל ערד וואס ערנעהרט איהם, וואס שטארקט איהם, וואס מאכט איהם גאנץ, מאכט איהם שטאלץ, פאוואס האט יעדעם פאלק די מעגליכקייט זיך ארומצוקוקען און זאגען: אט דאס איז מיינע און מיר קענען עס ניט זאגען? פארוואס האבען זיי פראנצויזישע פעלדער, פראנצויזישע וועלדער, פראנצויזישע באהנען, פראנצויזישע רעדער און פראנצויזישע בהמות און מיר האבען ניט מעהר ווי אידישע קאנגרעסען און אידישע קאנפערענצען? פארוואס האט יעדער זיין ערד און אונזער ערד וואס פון איהר קראפט האבען מיר געלעבט ווען אפילו מיר זיינען געווען ווייט פון איהר, אונזער ערד דארפען מיר נאך יעצט קריגען און מיט אזעלכע שוועריגקייט?!

איך שטעה אליין שפעט ביינאכט אויפ'ן שוועל פון וואגאן. שווערע מחשבות פרעסען מיין הארץ און איך קוק אהין אין דער ריכטונג וואו דער טריין טראגט זיך, נעהנטער צו ארץ־ישראל.

2.

אויף דעם ים הגדול

איך בין אויף דעם מיטעללענדישען ים. די שיף גליטשט זיך אויף די בלאהע וואסערען (אזעלכע בלויע וואסער ווי אין דעם מיטעללענדישען ים איז ניטא אין קיין ים אויף דער וועלט). איך שטעה אויפ'ן דעק און קוק אהין צו דער ריכטונג אין וועלכער די שיף טראגט זיך. עס איז דאכט זיך א נייע אויף וועלכע איך בין קיינמאל ניט געפאהרען און דאך פיהל איך מיר מעהר היימיש ווי איך האב זיך ווען געפיהלט פאהרענדיג אויף ים'ען.

ער איז מיר ניט פרעמד אט דיעזער מיטעללענדישער, איך האב פון איהם געלערנט נאך איידער איך האב געוואוסט וואס עס הייסט געאגראפיע. א קינד בין איך נאך געווען און געזעסען בין איך אין א קליינע שטיבעלע און דער רבי האט מיט אונז געלערנט אין חומש ווי אזוי גאט רעדט צו משה און ער זאגט איהם ווי אזוי עס וועלען זיין די גרענעצען פון ארץ־ישראל ווען די אידען וועלען אהין אריין. דער רבי זאגט און מיר זאגען נאך ווארט פאר ווארט: וגבול— און דער גרענעץ, ים— פון מערב זייט, יהיה— און עס וועט זיין, לכם— צו אייך, הים הגדול — דער גרויסער ים. וגבול — דער גרענעץ, זה יהיה— דאס וועט זיין, לכם — צו אייך, גבול ים— דער גרענעץ פון מערב זייט.

און מיין קינדערשע פאנטאזיע האט זיך אנגעצונדען. ווי שעהן איז עס א גרענעץ פון ים! א לאנגער לאנגער באם וואסער און דא ענדיגט זיך ארץ־ישראל. און אין מיין יונגע הארץ איז געבארען געווארען דער חשק צו זעהן אמאל מיט די אויגען ווי אזוי עס זעהט אויס אט דער דאזיגער גרענעץ פון דער אידישער לאנד מיט'ן גרויסען ים. און אפשר איז מיין יעצטיגע רייזע דער רעזולטאט פון יענעם געאגראפישען לעסאן אין חומש. קלערענדיג פון ארץ־ישראל האב איך זיך קיינמאל ניט געקענט ארויסשלאגען פון קאפ דעם ים הגדול. ניט מיר און ניט מיין רבי'ן האט דענסמאלט געארט די קשיא פארוואס מען רופט עס ים־הגדול. ווערהרענד דאס איז בלויז א ים וואס איז ארומגערינגעלט מיט ערד פון אלע זייטען. ניט איך און ניט מיין רבי האבען ניט געוואוסט פון אזא פראגע און מיר האבען אויך ניט געוואוסט די תשובה אז אין די אלטע צייטען האט מען נאך ניט געוואוסט פון דעם אקעאן, און דער גרעסטער פון אלע וואסערען וואס איז געווען צו זיי בעקאנט איז געווען דער מיטעללענדישער ים, און דארום האבען זיי איהם גערופען דער ים הגדול.

שפעטער איז פאר מיר ווידער ערשיינען דיעזער ים אין זיין פולען צויבער — אין מיינע געדאנקען. איך האב געלערנט ווי אזוי שלמה המלך האט געדארפט האבען צעדער־בוימען צו בויען דעם בית־המקדש, האט חירם, דער קעניג פון צר איהם געגעבען צעדער בוי־

מען פון לבנון, און מען האָט די צעדערביימער אראָפּגעלאָזען אויפ'ן ים איז אויפ'ן וואַסער זיי געבראַכט צו בויען דעם בית־המקדש. און איך בין געווען גליקליך פון דעם גליק וואָס איז געשעהן שלמה'ן און איך האָב זיך פאָרגעשטעלט ווי שעהן עס האָבען געשוואומען די צעדער בוימען פון לבנון אויף די וואַסערען פון מיין ים הגדול. איך האָב מיין ים ליעב געקריגען נאָך מעהר ווי פריהער.

אַ ביסעל שפּעטער איז ווידער מיין ים הגדול אויסגעוואַקסען פאַר מיין פאַנטאַזיע מיט זיין שטומער גרויסקייט. איך לערען ווי אליהו הנביא האָט נאָר וואָס געענדיגט זיין מורא'דיגען קאַמפּף מיט די פאַלשע נביאים. ער איז געווען שווערליך אויסגעמאַטערט. די לאַנד איז געווען פערברענט פון יאָהרענלאַנגע טריקעניש אָהן רעגען. ער האָט נאָר וואָס צוגעזאָגט אחאב דעם קעניג אַז עס וועט באַלד געהן רעגען צו רעטען דאָס לאַנד. אָבער מען האָט נאָך ניט געזעהן קיין סימן פון קיין וואָלקען. אליהו געהט אַרויף אויפ'ן שפּיץ באַרג כרמל, טהוט אַריין זיין פּנים צווישען די קניע, וואָהרשיינליך אין אַ פייערדיגע האַרציגע תפלה, און ער שיקט זיין משרת צו זעהן איבער'ן ים אויב עס איז פאַראַן אַ וואָלקען. דער משרת געהט און געהט גאַנצע זעקס מאָל, קוקט אויפ'ן ים און עס איז גאָר ניטאָ, צו דער גרויסער האַרצוועהטאָג פון געטליכען מאַן. נאָר אָט קומט דער יונגער מאַן אַ זיבעטען מאָל און ער זאָגט ער זעהט איבער'ן ים אַ וואָלקענדעל ווי אַ האַנד די גרויס און גליך איז אַרויס אַ שטורמדיגער רעגען אויף וועלכע אַ לאַנד און אַ פאָלק האָט דריי יאָהר געוואַרט. יאָהרענלאַנג האָב איך אין מיין יונגע פאַנטאַזיע געזעהן ווי אַ אינגעל שטעהט אויף אַ הויכען באַרג איבער אַ שטורמדיגען ים, שטריינגט אַז זיינע אויגען און זוכט אַ וואָלקען. מיין ים הגדול איז נאָך מעהר איינגעבאַקען געוואָרען מיר אין האַרצען.

מיין ים הגדול האָט מיר אויך פערשאַפט אונרוהיגע מאָמענטען. אָט פאָהרט יונה הנביא אויף איהם, דער ים איז בייז, די שיף ווערט געשליידערט אויף אַלע זייטען און אָט אָט נאָך איין וואַרף און זי ווערט צושמעטערט. מען געפינט אויס דעם סוד, אַז זי ווערט צובראַכען דערפאַר וואָס יונה וויל ניט געהן וואו גאָט שיקט איהם און מען וואַרפט איהם אַריין אין ים — אַ קעלט געהט איבער איבער מיין לייב, אָבער אין נעקסטען פסוק איז שוין יונה זיכער, פריש און געזונד אין דעם בויך פון אַ ריזיגען פיש און ער זאָגט דאָרטען די געוואַלדיגע תפלה וועלכע איך לערען אויס אויף אויסווייניג.

— — — — — — — — — — — —

עס איז נאַכט. די לעצטע טענצער פון דער ענגלישער פּאַרטי וואָס האָט אַ גאַנצען אָבענד געטאַנצט אויפ'ן ברייטען דעק צו דער שפּילעריי פון פּיאַנאָ אין גרויסען זאַאַל, צו דעם געזאַנג פון ענגלישע רייזענדער וואָס פאָהרען קיין מצרים און אינדיען, ווער אויף אַ לוסטרייזע און ווער פיר ביזנעס צוועקען — האָבען שוין פערלאָזען דעם דעק. עס שלאָפען שוין אויך די פיעלע אינדישע בעדיענטע פון שיף וואָס געהען באָרוועס און זיינען שטענדיג שטיל און פערטראַכט, ריכטיג ווי זיי וואָלטען אָהער אַראָבגעפאַלען פון אַן אַנדער וועלט. אַלעס איז איינגעוויקעלט אין אַ שווערע שטילקייט, וועלכע קען דאַכט זיך ווערען אָנגעטאַפּט מיט'ן האַנד, עס הערט זיך בלויז דער שוואַכער גערויש פון דעם וואַסער, וועלכע די שיף שטויסט אוועק געהענדיג, און דאָס שווערע אָטהעמען פון די דאַמפּף־מאַשינען. פון צייט צו צייט הערט זיך דער קלונג פון אַ גלאָק, אַ סיגנאַל, און דאַן ווערט עפּעס געזאָגט אויף ים־לשון פון דעם אויבערשטען דעק צו דעם וואָס וואַרט אויף דעם פראָנט פון שיף. און דאַן ווערט אַלעס צוריק פאַרזונקען אין שטילקייט. די מענשען מעגען שלאָפען רוהיג און חלומ'ען זיי־

ערע חלומות, טרוימען פון גליק און צופרידענהייט, רייכטהום און לוקסוס אין דעם "העכערען" טהייל פון שיף און טרוימען פון שווערע ארבייט, פון נויט און ביטערע מלחמה פאר א ביסען ברויט אין דעם "ניעדעריגערען" טהייל פון שיף. פון אונטער א לאנגען וואלקען געהט ארויס די לבנה פריש און שמייכלענדיג ווי דער פנים פון א כלה, צנועות'דיג אראבקוקענדיג אויף די בלויע וואסערען און בעגיסענדיג מיט זילבער א גרויסע שטיק פון דער אבערפלעכע פון ים. זי מוז ליעב האבען דעם ים, די לבנה, ווארום זי קוקט אויף איהם אזוי צערטליך, אזוי ווייך און עס זעהט אויס ווי זי וואלט זיך שפיעלען מיט איהם אין ריינער ליעבשאפט. זי גיט אבער דעם ים ניט אוועק אלעס, זי האט גענוג ליעבע פיר יעדען, וואס שטעהט איינזאם און קוקט אויף איהר, פיר יעדען וואס איז מקריב א פאאר שעה שלאפען צו בעטראכטען גאט'ס וואונדער ריכטיג ווי זי וואלט זאגען: טרוים, טרוים, האב ניט קיין מורא, אלע'ס איז א חלום.

— — — — — — — — — — —

איך שטעה אנגעשפארט אויף דער גרויסער פארענטשע, קוק אויף דעם ים און איך בין זיכער, אז אך קען איהם גוט, איך קען איהם פון אלטע גרויע צייטען, ווען עס זיינען נאך אויף איהם ניט געשוואומען קיין אייזערנע פאלאצען, בעלויכטען מיט עלעקטרישע בעלייכטונג, מיט פענס צו העלפען דעם ווינד צו מאכען אן אנגעניצהמע קיהלקייט, בעזארגט מיט ווייערלעס. איך קען איהם נאך ווען אויף איהם זיינען געשוואומען הילצערנע שיפען געטריבען פון ווינד און אונטערגעהאלפען פון רודערס. ער איז מיר בעקאנט פון אלטע פערגאנגענע טעג.

אויף איהם האט מען געפיהרט מיינע עלטערען, נאכדעם ווי מען האט זייער לאנד פערניכטעט און זייער גליק צושטערט. אויף דעם זעלבען וועג אויף וועלכען מיין שיף געהט. נאר אין דער פערקעהרטער ריכטונג, האט מען געפיהרט אין יענע הילצערנע שיפען די גבורים פון מיין נאציאן געשמידט אין קייטען, מיט אכצעהן הונדערט און פופציג יאהר צוריק, פארביי די ברעגען פון איטאליען קיין רוים, אום צו ווארפען זיי פאר הונגעריגע לייבען אין דער ארענא אדער אראבשמעטערען זיי פון די שפיציגע פעלזען־בערג פון רוים אדער צו פערקויפען זיי פאר שקלאפען. זיי האבען אלע מאל אומגעקעהרט זייער קאפ הינטער זיך צו דער היים פון וועלכע דער רוימישער שווערד האט זיי אוועקגעריסען.

און מיט דער זעלבער וועג, אויף דעם מיטעללענדישען ים, זיינען געגאנגען דורות לאנג א דור נאך א דור מיינע אבות אבותי פון מזרח קיין מערב, פיעלע פון זיי געבראכט מיט געוואלד, פילע געצוואונגען פון מורא'דיגע פערפאלגונגען געגאנגען אין גלות אין פרעמדע מדינות צווישען פרעמדע ראסען און פיינדליכע פעלקער, טראגענדיג אין הארצען די ברענענדע ליעבע צו יענער לאנד צו וועלכער זיי האבען אומגעקעהרט זייער רוקען ניט דורך זייער אייגענעם ווילען, נאר דורך דער רשעות פון אנדערע.

אט געהען זיי קיין רוים, פון דארטען צו אויסוואנדערען קיין דייטשלאנד און פון דארטען קיין פוילען; אט געהען זיי מיט דעם זעלבען מארשרוט קיין שפאניען, פון דארטען צו ווערען פארטריבען און צושפרייט אויף אלע ים'ען. איבער די וואסערען פון דעם מיטעללענדישען ים איז צושמעטערט געווארען די אידישע נאציאן אין איינציגע גליעדער וואס זיינען צושפרייט געווארען איבער'ן גאנצען ערד־קוגעל. און איך, אן אור־אייניקעל פון יענע ריעזען, וואס זיינען אוועק אין גלות מיט דער זיכערהייט, אז זייערע קינדסקינדער וועלען זיך אמאל צוריקקעהרען אהיים, געה צוריק פון מערב קיין מזרח, צו דער היים פון מיין אומה.

צו דער נעסט פון וועלכען מיר זיינען פארפלויגען. עס איז געקומען די צייט ווען דער געפאנגענער בן־מלך זאל אנפאנגען די אנדער האלב פון זיין רייזע וועלכע האט זיך אנגעפאנגען מיט אכטצעהן הונדערט יאהר צוריק.

פון מערב געהען מיר קיין מזרח צוריק. מיר זיינען קיינמאל קיין מערב־מענשען ניט געווען. מיר האבען געוואוסט אז מיר זיינען מזרח־לייט וואס זיינען געקומען אין מערב דורך א שלעכטען צופאל. אונזער בלוט איז מזרח׳דיג. אונזערע תנועות זיינען מזרח׳דיגע, אבוואהל אפט צוגעדעקט מיט א מערב׳דיגען מאנטעל. מיר האבען געוואהנט אין מערב און דער מזרח האט אונז געגעבען דעם כח צום לעבען. און געלעבט האבען מיר נור דורכדעם וואס מיר האבען געוואוסט, אז מיר וועלען זיך אמאל קיין מזרח אומקעהרען.

און אויף דיעזע וואסערען אויף וועלכע מיין שיף געהט, זיינען שוין מיט א סך דורות צוריק געשוואומען פיעלע אידען די צוריקרייזע אהיים. ערגעץ דא, צו דער רעכטער זייט, איז געשוואומען די שיף וואס האט געטראגען דעם גרעסטען אידישען געטליכען משורר, די ליבטיגסטע נשמה פון דער אידישער נאציאן אין גלות, רבי יהודה הלוי. אויף דיעזע וואסערען האט ער געשריבען זיינע ים ליעדער, און דא האט געברויזט אין זיין הארצען דער שטורם פון ליעבע צו ארץ־ישראל. זיין בליק איז געווען געריכטעט אהין צו יענעם ווינקעל וועלכען ער האט אנגערופען די הארץ פון דער וועלט.

און שפעטער האט אן אנדער שיף אויף דעמזעלבען וועג געטראגען דעם אנדערן פילאזאף־טרוימער, רבי משה בן נחמן, דער וועלכער האט געגרינדעט פון דאס ניי א אידישען ישוב אין ירושלים, דער וואונדערליכער מאן וואס האט געלייגט דעם ווינקעלשטיין פון ציוניזמוס.

פון דעם צוריקקעהר קיין ארץ־ישראל מיט 750 יאהר צוריק.

און אזוי זיינען זיי געגאנגען דעם צוריקוועג איבער דעם מיטעללענדישען ים, די אידישע גבורים וואס האבען געהאט דעם מוטה אראבצוואווארפען פון זיך די קייטען פון גלות, און אזוי האט זיך די שורה פון די אהיים קעהרער געצויגען אין לאנגע דורות אונטער די גרעסטע געפאהרען. זיי זיינען געגאנגען ליידען, אבגעבען זייער לעבען, אויב מען וועט דארפען, נאר אום צו זיין צוריק אין דער אידישער לאנד.

אבער צום ערשטען מאל אין צוויי טויזענד יאהר איז אויף דעם מיטעללענדישען ים, אויף דער וועג פון מערב צו מזרח געשוואומען א שיף וואס האט אויף זיך געטראגען א אידען מיט א שווערד אויפן זייט, ער איז געפאהרען ניט נאר צו וויינען ביים כותל־מערבי, נאר צו הערשען איבער דער אידישער לאנד, ער איז געפאהרען אלס דער שליח פון דער מעכטיגסטער אימפעריע אויף דער וועלט צו אויפבויען דאס וואס טיטוס האט חרוב געמאכט. און ווען דער איד איז ארויפגעטרעטען אויף דעם באדען פון ארץ־ישראל, האבען די קאנאנען געדונערט א בעגריסונג לכבוד איהם — און איך זאג: לכבוד די אונשטערבליכקייט פון דער אידישער נאציאן.

קום און זעה די גבורה פון דעם געטליכען פאלק! פון די רייזע פון ר׳ יהודה הלוי ביז די רייזע פון הערבערט סעמיועלן וואס פיר א געוואלדיגער אונטערשיעד, וואס פיר א גרויסער נס. ער דרעמעלט ניט און ער שלאפט ניט, דער מעכטיגער פון ישראל.

שטעהט אויף איהר גייסטער פון ישראל׳ס העלדען. אייערע קינדער האבען איבערגעלעבט אייערע בעזיעגער. א גרעסערע מאכט ווי די וואס האט אייך בעזיעגט האט אוועקגעזעצט אין ירושלים א אידישען שטאטהאלטער אויף דעם טראהן פון די שטאטהאלטערס פון רוים

וואס האט צובראכען די אידישע מדינה און האבען געגלויבט אז זיי האבען אויסגעמעקט די אידישע נאציאן פון דער וועלט.

און דער ים הגדול, דער חבר פון מיין יוגענד, וועט פון סעמיועל'ס רייזע אנפאנגען צו שפיעלען א נייע ראלע אין דער געשיכטע פון אונזער נאציאן. ער וועט אונז אבגעבען דאס וואס ער האט צוגענומען. ער וועט אויף זיין גלאטען רוקען ברייגען די צושפרייטע קינדער צו זייער היים. און איך זעה אין מיין פאנטאזיע ווי שיפען אנגעלאדען מיט אהיים־קעהרענדע אידען געהען איבער דעם מיטעללענדישען ים, זיי טראגען אידען פון מערב, אידען פון צפון, אידען פון דרום. דער ים־הגדול ווערט די גרויסע וועג פיר דער היימקומענדער נאציאן. איך זעה די אלע אידען־פולע שיפען פון דער צוקונפט און איך פארגעס אפילו דעם צ ע ר וואס אויף דער גרויסער שיף אויף וועלכער איך פאהר זיינען בלויז פאראן זיבען אידען!

ווי גליקליך זיינען די וואס פאהרען אין ארץ־ישראל יעצט, נאך סאן־רעמא און הערבערט סעמיועל. און איך בין איינער פון זיי.

— — — — — — — — — — — —

מיר זיינען יעצט פארביי געשוואומען דעם אינזעל קרעטא, דאס איז דער אינזעל כרתים, וועלכער ווערט דערמאנט אין תנ"ך. דיעזער אינזעל האט געשפילט א גרויסע ראלע אין דער אידישער געשיכטע. פון איהם זיינען געקומען די פלשתים אויף די ברעגעס פון דער לאנד כנען, האבען פארנומען דעם ברעג פון ים דורך זייערע פינף שטעדט־פעסטונגען אין איינעם פון וועלכע שמשון הגבור איז געווען געפאנגען און איז געפאלען אין זיין ראכע־טהאט געגען די פלשתים. די פלשתים זיינען געווען די בלוטיגסטע פיינד פון אידען. זיי זיינען געקומען אין ארץ־ישראל אין איין צייט מיט די אידען און די אידען זיינען געווען פארנומען צו פיהרען מיט זיי מלחמות אזוי לאנג ביז חזקיהו המלך. זיי האבען ניט צוגעלאזען די אידען צום ים און דאס האט געשטערט די ענטוויקלונג פון אידען אלס ים־מאכט. ווער ווייס ווי אנדערש עס וואלט אויסגעזעהן די אידישע געשיכטע און אפשר די געשיכטע פון דער וועלט. ווען ניט די עמיגראנטען וואס זיינען ארויס פון צווישען דיעזע בערג, וועלכע איך זעה פון שיף, זיינען אוועקגעשוואומען צום ברעג פון לאנד כנען און האבען זאגאר געלאזען זייער נאמען — פאלעסטינא — אויף דער אידישער לאנד! די רוימישע שונאים וואס האבען אידען אויף צו להכעיס פארפעסטיגט דעם נאמען פאלעסטינא אויף דאס גאנצע לאנד, האבען טיעף געטראפען צו פערוואונדי־ די אידישע הארץ.

3.

פאָרט סאַיד

דער שוועל פון ארץ ישראל

אט דער שווארצער פאס וואס ציהט זיך דארטען אויפ'ן האריזאנט איז — מצרים.

א כוואליע פון היסטארישע זכרונות גיסט זיך אויף מיר ארויף. דארטען איז עס די "שקלאפען־הויז" אין וועלכע מיין נאציאן איז געווען געהאלטען געפאנגען הונדערטער יאהרען. דארטען איז עס דער כור־הברזל אין וועלכע מיינע אור־אור־עלטערען האבען זיך געפונען. און דארטען איז עס געגעבען געווארען דער ארדער פון גאט "אז דו זאלסט געדענקען דעם גאט פון דיין ארויסגאנג פון מצרים דיין גאנצען לעבען."

ניין, קיינער פערגעסט ניט יציאת מצרים. דאס גאנצע לעבען פון דער אידישער נאציאן איז איינגעפרעסט אין דיעזע צוויי ווערטער. מיט מצרים זיינען פערבונדען די גרעסטע, די הייליגסטע זכרונות פון אונזער פאלק. די ערלייזונג, משה, די תורה, אלעס איז דורכגעוועבט און דורכגענומען מיט די מורא'דיגע אור־אלטע פאסירונגען וואס דער אידישער שטאם האט איבערגעלעבט אין מצרים. ווארום מצרים איז ניט נאר געווען די הויז אין וועלכע די אידען זיינען געפייניגט געווארען, נאר אויך די וויגעלע פון דער אידישער נאציאן. איינצעלנע מענשען זיינען זיי אהין אריין און א גאנצע נאציאן, גרויס און מעכטיג זיינען זיי פון דארטען ארויס. מדבר'דיגע וואנדערער זיינען זיי אהין אריין צו זוכען ברויט און א יונגע פול־ מיט גבורה אומה, מיט א גרויסען בעשטימטען צוועק זיינען זיי פון דארטען ארויס.

און איך האב שטענדיג געפיהלט א פערבארגענע ליעבשאפט צו מצרים.

דארטען איז דאך געשוואומען משה'ס קעסטעלע, דארטען האט ער זיך געהא־דעוועט און א פרינץ געווארען. אונ־זערע חשבונות מיט די מצריים האבען מיר זיך דאך אויסגערעכענט, זיי האבען טייער בעצאהלט פיר די צרות וואס זיי האבען אונז איינגעטיילט, הלואי אויף אלע אונזערע שונאים געזאגט געווארען. און ווען איך האב שפעטער געלערנט אז מען טאר ניט פעראכטען קיין מצרי, ווייל מיר זיינען געווען גרים אין זיין לאנד, האט עס מיר שטארק הנאה גע־טהאן: פארוואס עפעס פעראכטען? און די ווערטער פון מדרש, אז גאט איז געווען אין כעס ווען די אידען האבען געזאגט שירה אין דער צייט ווען די מצריים האבען זיך געטרונקען, זיינען מיר זעהר געפעלען געווען. נקמה איז ניט קיין אידישע מדה.

און דערפאר טאקע האבען די אידען ניט געהערט זייער צוזאג אז זיי וועלען קיינמאל אין מצרים ניט קומען. זיי זיי־נען געקומען אין דער צייט ווען זיי הא־בען שוין אן אייגענע היים געהאט, הא־בען דא ריעזיגע געמיינדען געגרינדעט און א שוהל איז דא געווען אין וועלכע־מען פלעגט דארפען אויסהייגען א פאהן אום דער עולם זאל וויסען ווען צו ענטפערען אויפ'ן חזן'ס ברכה. זיין שטימע האט ניט געקענט גרייכען איבער דער געוואלדיג־גרויסער געביידע.

און אידישע פילאזאפען זיינען דא שפעטער געווען, און די אידישע תורה איז בעקאנט געווארען צו דער וועלט דורך מצרים — דורך דער גריכישער איבערזעצונג וואס עס איז דא געמאכט געווארען, די איבערזעצונג וואס האט געמאכט אן איבערקעהרעניש אין דער וועלט־ציוויליזאציאן. און אזוי זיינען עס מצרים און ארץ־ישראל שטענדיג צוויי שכנות געווען און אמאל נאך מחותנים. אויך שלמה האט גענומען פאר א ווייב א פרינצעסין פון מצרים.

און דא האט עס געלעבט יענער וואונ־דערליכער איד וואס האט געוואלט פער־אייניגען די תורה פון גריכענלאנד מיט דער תורה פון ישראל און עס איז איהם ניט געלונגען — דער מיסטיקער פילא, דער איד מיט דער גריכישער נשמה.

מצרים און ארץ־ישראל זיינען אין פיעלע פיעלע צייטען געווען אונטער איין הערשאפט. עס איז יעצט ווייטער אונטער איין הערשאפט, ארץ־ישראל און מצרים זיינען יעצט פערבונדען נאך מעהר ווי זיי זיינען געווען פארבונדען פריהער. און דורך מצרים, דער טויער פון אונזער לאנד, וועלען ווידער געהן אידען צו איינצעהמען — פריעדליך — ארץ־ישראל, ווארום פונקט ווי אין די צייטען פון משה, זיינען אידען יעצט אויך אהן א היים און זיי דארפען געהן זייער היים מאכען אין דער לאנד וואס האט אמאל געהייסען כנען און היינט הייסט זי ארץ־פלשתים און וועט אמאל ווידער זיין אנערקענט פאר דער גאנ־צער וועלט אלס ארץ־ישראל.

פון ברעג וועלכער ווערט אלע מאל מעהר קלאר, שמייכלען צו אונז אראב אלטע וואונדער געשיכטען. מיר געפי־נען זיך אין דער וועלט פון פערגאנגענע צייטען, פון פארוויקעלטע מעשים, פון אן אלטע צויבער וועלט, פון חרטומים. פון מיסטישע נעא־פלאטאניקער וואס האבען גע'חלומ'ט אויפ'ן וואהר, פון מענשען פרעה'ס, וועלכע האבען זיך פאר געטער ערקלעהרט, פון קלעאפאט־ראס מיט זייער ווילדע אונבעגרענצטע ליידעשאפטס־אויסברוך. א לאנד, אין וועלכער די ריעזיגע שאפונגען פון די צוויי גרעסטע נאציאנען אין דער וועלט. די אידישע תורה און די גריכישע פילא־זאפיע האבען זיך צוזאמענגעשטויסען און האבען איינע די אנדערע ניט גע־קענט פארדייהען און דערפון איז ארויס־געקומען דאס קריסטענטהום מיט זיין אייבינען אינערליכען קאנפליקט צווישען די קלארקייט פון דער ארץ־ישראל תורה

און די דונקעלקייט פון דער גריכיש־מיצרישע לעהרע.

מיר וועלען באלד טרעטען אויף גרויס־היסטארישען באדען.

אונזער שיף געהט פארביי דעם וואונדערליך שעהנעם מאנומענט פון לעסעפס, דעם גרויסען אונשטערבליכען פראנצויז וואס האט דורכ'ן סועץ קאנאל געענדערט דעם פנים פון דעם ערדקוגעל. מאיעסטעטיש הויבט זיך ארויס זיין פיגור פון די וואסער און עס פראקלאמירט די מאכט פון מענשליכען שכל געגען דער נאטור. פון ברעג הערט זיך א ווילדער געשריי וועלכען מען הערט קיינמאל ניט ווען א שיף רוקט זיך צו צום האפען אין א ציוויליזירטע לאנד.. דאס שרייען די אראבישע פארטערטרעגער — וואס קומען צופאהרען מיט שיפלעך אראבצונעהמען די פאסאזשירען מיט זייער באגאזש, און פון די אראבער געפאקטע שיפלעך שרייט מען אזוי, אז עס דאכט זיך אז אט וועלען זיי אויפעסען איינע די אנדערע, אין דער אמת'ן אבער מיינען זיי קיין זאך ניט. זיי שרייען נאר אזוי אום צו ערמוטיגען זיך און צו מאכען אן אויסזעהן אז זיי זיינען זעהר בעשעפטיגט. די גאנצע זאך איז נאר צוליעב אויסערליכען שטאאט. און אט זיינען זיי שוין אלע אויפ'ן שיף און פערציג הענד נעהמען אן יעדען פון אייערע פעקלעך און איהר האט א ביטערע שווערע מלחמה צו ווערען לויז פון זיי. די וואס פאהרען דורך "קוק'ען" קריגען באלד אן ערלייזער. עס ערשיינט א מאן וועלכער ערקלעהרט אז איהר זאלט ניט געבען אייערע באגאזש קיינעם אויסער צו קוק'ס אראבער. ביסלעכווייז ווערען די בערגער באגאזש אראבגעלאזען אין שיפלעך. אונזער שיפעל הוידעט זיך גראציעז איבער'ן וואסער, אנדערע שיפלעך געהען אן אנטקעגען, די אראבער־רודערער פאנגען ווידער אן א מויל־מלחמה ביז הימעל און עס דאכט זיך אז אט דערטרינקען זיי אונזערע שיפלעך מיט אלעם מיט אנאנדער, אבער קיין זאך פאסירט ניט. די אראבער זיינען קענטיג זעהר צופריעדען וואס זיי האבען זיך אויסגעשייגעצט איינע די אנדערע און אלעם איז גוט און שעהן. צווישען די שיפלעך שווימט א נאקעטער אראבער און כאפט די מטבעות וואס מען ווארפט איהם פון די שיפען, ער זעהט ווי די מטבעה פאלט אריין אין וואסער, לאזט זיך גלייך ארונטער נאך איהר און טראגט איהר ארויף צוריק אין מויל. זיין פנים איז ברייט און גראב פון די פיעלע מטבעות וואס ער האט דארטען אנגעזאמעלט. ער האט שוין אין מויל א גאנצע באנק.

און אט זיינען מיר אויפ'ן ברעג. אן עגיפטישער בעאמטער מיט א רויטע יארמולקע קוקט דורך די פאספארטען. א לאנגע רייהע פון מענשען ווארטען אויף זייער נעקסט און דער עגיפטישער בעאמטער האט זיך צייט. ער ארבייט לאנגזאם און ריהרט זיך ווי א פערשלאפענער. איז דאס שוין די בעריהמטע אריענטאלישע פוילקייט? פטור געווארען, אריין אין האטעל, זיך ארומגעוואשען און ארויס בעטראכטען פארט־סאאיד.

פארט־סאאיד איז א מישמאש פון מצרים, ענגלאנד, פראנקרייך, אפריקא, אזיען און אייראפא. עס זיינען דא פאראן גרויסע געשעפטען מיט וועלכע קיין מיטעל־אמעריקאנישע שטאדט קען זיך ניט שעהמען. אויף מאנכע פון דיזע געשעפטען הענגען גרויסע לייווענטענע סיינס מיט רויטע שריפט: "ביג סעיל גאאינג אן, קלירינק סעיל, 40% רעדאקשאן" א. ז. וו. אויפ'ן גאנץ אמעריקאנישען און ענגלישען שטייגער. גרויסע פיער פלארינגע מויערען. האטעלס, מאגאזינען זעהען זיך אין דער הויפט גאס און די גאסען זיינען פול מיט אראבער, וועלכע טראגען בלויז צוויי שטיקער קליידונג, א רויטע מיץ און א ווייסע

לאנגע העמד ביז די פיאטעס. א ווייסע —עס רעדט זיך אזוי — די העמדער קומען פון א שטאף וואס איז אמאל ווייס געווען. יעצט זיינען זיי כמעט אזוי שווארץ ווי די פיס וועלכע זעהען זיך ארויס פון אונטער דער העמד. די סיילס, א פנים, און די אויסגעשטעלטע וואארע אין די מאגאזינען זיינען ניט פאר זיי, פאר די בעלי בתים פון לאנד, דאס זיינען פיר די אייראפייער און די דורכפאהרער. ביי די וואס פערקויפען די סחורות אויפ'ן מארקעט זיינען די העמדער פון א ברוינעם שטאף און זיינען אזוי שווארץ און אויסגעשמירט אין אלע מעגליכע און אונמעגליכע זאכען, אז זיי זעהען אויס ווי לעדער. קיין אנדער בגד אויסער דער העמד טראגען זיי ניט. די לאסט־טרעגער אויפ'ן פארט טראגען א ביסעל קירצערע העמדער און הויזען אויך, א זאך פון מותרות ביי אלע אנדערע אראבער.

אין דער לייננ פון גאס אין פארט־סאאיד זיצען חלפנים נעבען סייד־וואק מיט טישלעך מיט געלד פון אלע נאציאנען אוןווארטען אויף די קאסטאמער זיי זאלען קומען טוישען געלד. איך האב מורא אז די קאסטאמער פוילען זיך צו קומען, ווארום ארומגעהענדיג א היבשע צייט צווישען דיזע חלפן־טישלעך האב איך זעהר ווייניג מענשען געזעה; צוגעהענדיג צו זיי. אבער חלפנים קימערען זיך ווייניג. זיי זיצען און גענעצען און זיינען ווי עס זעהט אויס צופרידען מיט'ן וועטער, וועלכע איז געווען אונערטרעגליך הייס.

צווישען די ווייס־העמדיגע אראבער זעהט מען שווארץ געקליידעטע פרויען, פארדעקט אין שווארצען דעם שטערן און דעם אנדער האלבען געזיכט פון אונטער די אויגען אראב. די צוויי האלבע פון שלייער זיינען צוזאמענגענומען דורך א שטיק האלץ וואס הענגט פון שטערן ביז'ן האלבען נאז. ביי די רייכע איז דיזע שטיק האלץ ארומגענומען מיט גאלדענע רייפלאך אדער רינגלאך. הארט נעבען דיזע אריענטאלישע צנועות נעהען אייראפייאישע דעקלאטירטע דאמען מיט אזוי ווייניג קליידונג ווי מען זעהט אויף א נויארקער אידישען טשאריטיבאל אדער א חנוכת־הבית באל פון א תלמוד תורה. ביידע, אי די צוגעדעקטע אראבערקעס און אי די האלב נאקעטע אייראפייערינס ווערען אוועקגעשטויסען אויף דער זייט דורך אן אראבער וואס שלעפט א גרויסען וואגען מיט משא אין וועלכען ער איז איינגעשפאנט. פארביי איהם לויפט א ריזיגער מאטאר טראק פיהרענדיג גרויסע קאסטענס סחורה און אלעם ווערט איבערגעשריען פון דעם פייף פון א פארד, וועלכער וויל אלעמען איבעריאגען.

אין אבענד בלאזט א זיסער קיהלער ווינטעל אויף פארט־סאאיד און לעשט א ביסעל אב די אפריקאנישע היץ. אין די הויפט גאסען זיצט מען אין דרויסען און מען טרינקט קאלטע משקאות און דער ארימער אראבער טראגט אוועק זיינע פאאר פענים אין די מאווינג פיקטשורס, וואו ער שפייזט זיין פאנטאזיע אויף בילדער פון טריין־רויבערייי אין דער וועסט פון אמעריקא.

אין פארט־סאאיד זיינען פאראן עטליבע הונדערט אידען, וועלכע זיינען אלע אין ניט קיין שלעבטע אומשטענדען. עס זיינען פאראן צווישען זיי מאנכע מיליאנערען. אויף די שילדען פון סטארס לעזט מען די נעמען פון רוסישע און גאליציאנער אידען און נאך מעהר די נעמען פון די ספרדישע אידען. די פאמיליע מנחם ווארפט זיך אין די אויגען אויף א סך געשעפטס־הייזער. זיי האבען דא צוויי שוהלען און אן אנפאנג פון א קהל'שען לעבען.

פארט־סאאיד איז די שטאדט פון דער צוקונפט. ליגענדיג אויפ'ן סועץ קאנאל, דער שליסעל פון דער וועלט און דער גרענעץ צווישען אפריקא, אזיע און אייראפא וועט זי אמאל זיין איינע פון די

גרעסטע האַנדעלס שטעדט אויף דעם ערד־קוגעל. דורך פּאָרט־סאַיד וועט דורכגעהן דער האַנדעל פון מזרח צו מערב און פערקעהרט. מיר קענען זיך פאָרשטעלען ווי אין פּאָרט־סאַיד וועלען זיין ריזיגע סטאָר־הייזער פיר די סחורות פון אַלע לענדער און אַלע קלי־מאַטען. דער קוק אויף דער צוקונפט איז קענטיג אין אַלעס וואָס עס ווערט געבויט און געטהאָן אין פּאָרט־סאַיד.

און עס איז ניטאָ קיין אורזאַכע פאַר־וואָס אין דיזען צוקונפטיגען וועלט־צענטער זאָלען די אידען ניט פאַרנעהמען אַ זעהר וויכטיגען פּלאַץ. דעם אידען'ס חוש פיהרט איהם שטענדיג דאָרטען וואו מען בויט און וואו גרויסעס ווערט גע־שאַפען. די אידען אין פּאָרט־סאַיד — האָט מיר געענטפערט אויף מיין פראַגע ה' בירנבוים, פון דעם וויין־געשעפט ראשון לציון, אַ צענטר פאַר אַלע ציונים־טישע דורכרייזענדע, האָבען אַן עתיד מזהיר, אַ גלענצענדע צוקונפט. און ער שיצט צו זיין פאַלשטענדיג גערעכט.

עס וועט ניט זיין קיין וואונדער אַז אין פּאָרט־סאַיד וועט אַמאָל זיין אַ אי־דישע געמיינדע וואָס וועט קאָנקורירען מיט די גרעסטע אידישע געמיינדען אויף דער וועלט. זי וועט האָבען אַ מעלה איבער יענע דערמיט וואָס זי וועט זיין אַנגעשפּאַרט האַרט אויף ארץ־ישראל און קוים עטליכע שטונדען פון דער אידי־שער הויפּט־שטאָדט ירושלים.

.4

מיר געהען ארויס פון מצרים

די ערלויבנים ארויסצוגעהן פון מצרים איז אונז, די גרופע פון 7 פערזאן, וועלכע זיינען געפאהרען פון לאנדאן קיין ארץ ישראל, אנגעקומען פיעל לייכטער ווי אונזערע עלטערנס עלטערן ווען זיי האבען אין זייער צייט אונטערנומען די רייזע. מיר זיינען געקומען צו דער רעגיערונגס־אפיס, האבען געוויזען אונזערע פאספארטען, מען האט אונז געהייסען קומען שפעטער ווען מיר האבען בעקומען אונזערע פאספארטען מיט דעם אויפשריפט: "ערלויבט צו פאהרען קיין ירושלים". די איבעריגע זאכען זיינען שוין אנגעקומען לייכט, און אום פינף אזייגער פארנאכט זיינען מיר שוין געזעסען אין די וואגאנען מיט טיקעטס אין די הענד אויף וועלכע עס איז בפרוש געווען אנגעשריעבען: "פארט־סאאיד טו דזשערוסאלעם", דער טיקעט האט אפילו געקאסט טייערליך, אבער וואס הייסט טייער ווען איהר ווייסט אז איהר האט א בילעט קיין ירושלים און ווען איהר ווייסט אז מארגען, טאקע פשוט מארגען אין דיעזער צייט, וועלען אייערע פיס טרעטען אויף דעם באדען פון אונזער הייליגער הויפטשטאדט. איך נעהם ארויס דעם קליינעם בלאהען בילעט'ל און לייג איהם אריין צוריק אין קעשענע, נעהם איהם נאכאמאל ארויס און אזוי כסדר, די אויגען ווערען ניט זאט קוקענדיג אין איך לעז ווייטער: "פארט סאאיד טו דזשערוסאלעם", מיט דעם דגש אויף דעם לעצטען ווארט. די עטליכע ווערטער האבען מיר געקלונגען ווי די שעהנסטע שטיק פאעזיע וואס איך האב געלעזען אין מיין לעבען. איך האב נאך ביז יעצט אלץ ניט געגלויבט אז איך וועל באלד זיין אין ירושלים. מיין קאפ־וועהטאג וועלכע איך האב געקראגען פון די מורא'דיגע היץ וואס האט געהערשט אין פארט־סאאיד איז פערשוואונדען ווי פון א כשוף.

מיט אונגעדולד האב איך געווארט ביז דער טריין זאל זיך ריהרען. אלעם ארום האט מיר אויסגעזעהען צו זיין אין די יום־טוב'דיגע שטימונג, איך האב געפיהלט גרויס פריינדשאפט צו אלעמען, עס האט מיר געשיינט אז אלע נעהמען אן אנטהייל אין מיין רייזע קיין ירושלים. צו זיי האבען גענומען אן אנטהייל אדער ניט, דאס איז ניט קיין אונטערשיעד, זיכער איז עס אז איך בין געשטאנען ערב די גרעסטע פאסירונג פון מיין לעבען, איך האב

זיך נאָר געוואונדערט זיצענדיג און וואַרטענדיג אז דער טריין זאל זיך ריהרען פון אָרט, פאַרוואס האט עס געדויערט אזוי לאנג איידער איך בין געקומען אויפ'ן שוועל פון ארץ ישראל, האָב איך ווירקליך עכ ניט געקענט בעוויזען פריהער? און צו איז פּאַרהאַן א גרעסערער און א מעהר הייליגער פפליכט פאר א אידען ווי צו בעזוכען ארץ ישראל? איז ניט דיעזע פפליכט געלעגען אויף מיר דורך אזוי פיעל דורות? איז עס ניט געוועזן א חוב וואס איז אריבער אין די בלוט פון איין דור צום אנדערן און איז איבערגעגאנגען אין א ירושה פון די ערשטע פארטריבענע פון מיין היים ביז מיר? און האט ניט געברענט דיעזער שטומער וואונש אין די הערצער פון מיינע אבות אבותי אין אלע טהיילען וועלט וואו זיי זיינען ארומגעגאנגען? האבען זיי זיך דען ניט דערמאָנט אלע טאָג וועגען דעם גרויסען הייליגען חוב צו זעהן די היים פון וואנען מיר שטאַמען? און צו קען מען גאָר זיין א ריכטיגער איד ניט האבענדיג געזעהן מיט די אויגען דאס אידישע לאנד, די לאנד פון אונזער נאציאָן און פון אונזער רעליגיאן? און דאָך האט עס אזוי לאנג גענומען ביז איך, אלס דער ערשטער פון א לאנגע שורה דורות, בין דיעזע פפליכט מקים!

און בשעת מעשה דערמאָן איך מיר אז עס זיינען פאראן, אָהן עין הרע, אזוי פיעל אידען אין אמעריקא וואָס קענען זיך אויפהויבען פון זייערע פלעצער און קומען אויף א בעזוך—אם וועניגסטענס אויף א בעזוך אין ארץ ישראל. צו קומען מיט זייערע אויגען זעהן דאס לאנד וואס האט אונז גרויס געמאכט, וואס האט אונז אייביג געמאכט, און וואס האט די גרעסטע וואונדער פאר דער מענשהייט געשאַפען—און זיי טהוען עס ניט!' פארשטעהען זיי ניט אז דאָס איז דער גרעסטער פערגעניגען וואָס א איד קען האבען צו זיצען אין פּאַרט־סאַאיד אויפ'ן באהן און וואַרטען מיט אונגעדולד אז דער טריין זאָל זיך ריהרען? פיהלען זיי ניט אז דאס איז דער גרעסטער עולם הזה וואס א איד קען האבען?

איך בין שוין צו א סך לענדער צוגעפאָהרען, איך בין שוין פיעל מאָל א היים געקומען—דאס וואס מיר רופען אָן היים—און דאָך האב איך קיינמאָל ניט אזוי געפיהלט צו היימישע אטמאָספערע ווי איך האב געפיהלט אָבפאָהרענדיג פון פאָרט־סאַאיד. א ווינד פון פאטערלאנד האט אויף מיר געבלאָזען פון יענעם זייט סועץ קאנאל, איך האב געוואוסט אז מיין ערד איז מיר נעהנטער ווי עס איז געוועזן צו מיר אין מיין גאנצען לעבען. ערד—אַט דאָרטען האב איך עס. איך בין ניט אזא וואנדערער, אזא ציגיינער ווי איך האב גערעכענט, און איך קום ענדליך נאכדעם ווי איך האב זיך אויסגעשלעפּט איבער דער גאנצער וועלט—צו מיין לאנד.

די טריין האט זיך געריהרט פון אָרט, אין אייניגע מינוט ארום זיינען מיר געוועזן אויסער'ן שטאָדט, אונזער טריין איז געלאָפען אויף א שמאָלע שטרעקע ערד. פון איין פענסטער פון וואגאן האט זיך געזעהן דער מיטעללענדישער ים און פון דער אנדער זייט איז געוועזן דער סועץ קאנאל. דער ים איז באלד פערשוואונדען פון אונזערע אויגען און מיר האבען זיך געפונען אין א גלייכע ריכטונג מיט דעם קאנאל, די מאַפּ וואס איז אנגעשלאָגען אויפ'ן וואנד פון וואגאן האט געצייגט אז מיר לויפען אין א גלייכע ריכטונג צו דרום פון מצרים גלייך מיט די וואסער פון סועץ קאנאל. מיר פאָהרען אין דער ריכטונג פון ים סוף.

איך האב ארויסגעשטעקט די קאָפּ דורכ'ן פענסטער, א הערליכע זוהן האט געשיינט איבער דער גלייכער שטרעקע איבער וועלכע אונזער לאנגע ענגלישע טרעין האט זיך געטראָגען. א קיהלער ווינטעל האט געבלאזען, די

זוהן איז געוואָרען רויטער און רויטער פון מינוט צו מינוט ביז זי האט אויסגעקוקט ווי א גרויסער פייערדיגער ראָד און אזוי נאָהנט האט עס אויסגעזעהען ממש מיט'ן האַנד אָנצוטאַפּען, ער האט מיט אמאָל זיך אנגעפאנגען אריינצוזעצען אין דער ערד פון דער זאמדיגער סטעפּע, ריכטיג ווי ער וואלט זיך אריינגערוקט אין א שייד. עטליכע מאָל א רוק ניעדריגער און די זוהן איז פערשוואונדען איינגעצויגען אין דער ווייכער זאמד פעלד און עס איז פון איהר קיין סימן געבליבען. דער פארנאכט דאָ איז זעהר קורץ, דער איבערגאנג פון טאָג צו נאכט איז א פּלוצלונגער און עס איז גאר ניטאָ קיין צייט פון בין השמשות.

אונזער טריין טראָגט זיך ווי א פייל פון בויגען איבער דער זאמדיגער פלעכע. אויף די דעכער פון די קליינע שטיינערנע הייזקעס פון די באהן שומרים וועלכע מען זעהט פון צייט צו צייט שטעהען שווארצע מיסטעריעזע פיגורען איינגעוויקעלט אין שווארצע חאַלאטען אדער ברוינע העמדער וועלכע ווערען געשוואָלען פון ווינד, די קעפּ ארומגעוויקעלט מיט ווייסע טיכער. זיי שטעהען און קוקען אויף דעם באהן ריכטיג ווי זיי וואָלטען עס צום ערשטען מאָל געזעהן, און עס זעהט אויס אזוי מאָדנע דיעזע צוזאמענפּאַרונג פון אן ענגלישען שנעל־צוג מיט דיעזער סאָרט קליידונג פון די מצרים. א שארפער פייף פון א שיף שלאָגט מיר איבער די געדאנקען. פון צווייטען זייט טריין בלויז עטליכע פוס ווייט פון אונז שווימט א ריעזיגע שיף אין קאנאל, אויפ'ן דעק שטעהען די פאסאזשירען און בעוואונדערן די שעהנקייט און שטילקייט פון פארנאכט, די פיגורען אויף די דעכער פון די קליינע סטאנציאָנען וועלכע מיר פאָהרען פארביי שטעהען נאָך אלץ און זעהען אויס ווי פאר'כשופ'טע. וואס טראכטען די דאָזיגע אור־אור־אייניקלאך פון די מצרים און וואס טהוט זיך אין די קעפּ גון די דאָזיגע מדבר־קינדער? עס זעהט אויס אז די אלע זאכען וואס זיינען געבראכט געוואָרען אין לאנד איז פאר זיי פרעמד, אונענדליך פרעמד, זיי האבען די ציוויליזאציאָן ניט געקענט פארדייהען און דער קאמעל־קאראוואן וועלכער פלעגט זיך דאָ ציהען זייט טויזענדער און טויזענדער יאהרען איז צו זיי נעהנטער ווי דער ענגלישער שנעל־צוג און ווי די ריעזיגע דאמפּף שיף וואס געהט זיך אזוי זיכער אונטער דעם מצרים־דיגען הימעל.

ווען עס איז פינסטער געוואָרען, זיינען מיר געקומען קיין קאנטארא, די לעצטע סטאַציאָן פון מצרים, וואו מען דארף דורכגעהן די צאָלל־הויז איידער מען געהט ארויף אויפ'ן באהן וואס פיהרט קיין ארץ ישראל. אין קאנטאַרא האבען מיר געדארפט ווארטען א פּאָר שטונדען איידער דער טריין פאר ארץ ישראל איז פארטיג געוואָרען אין דיעזע פּאָר שטונדען האבען מיר זיך ניט געלאנגווילט. מיר האבען געהערט העברעאישע בעגריסונגען פון אלע זייטען און עס האט געקלונגען אזוי זיס אין אונזערע אויערן, דאס זיינען געפאָהרען אידען קיין יפו און נאָך אנדערע פּלעצער צוליעב געשעפטליכע אנגעלעגענהייטען, דאס זיינען בני ארץ ישראל וועלכע האבען אונז געראטהען אז מיר זאָלען זיין געדולדיג וואס די צאָלל־אונטערזוכונג נעהמט אזוי לאנג און קיין ווארט־זאאַל איז ניטאָ אויף דיעזער וויכטיגער סטאַנציאָן. די בעסטע זאך אין אָריענט איז—האבען זיי אונז זעהר קלוג פארזיכערט—ניט נתפּעל צו ווערען און נעהמען יעדער זאך אָהן עגמת נפש.

עס איז אונז אבער ניט איינגעפאלען צו האבען עגמת נפש, מיר האבען זיך געפיהלט אין א היימישע אטמאָספערע, עס פאנגט אָן פאר מיר צו ווערען קלאָר אז דער איד אין ארץ ישראל האט אין זיינע תנועות און אין זיין גאנצע האל־

טונג א מאָאָס פון פרייהייט וועלכע מיר אין גלות קענען ניט האבען אפילו ניט אין דער פרייער אמעריקא. דער איד פיהלט זיך דאָ אין זיין עלעמענט און ער האט ניט די קריינקליכע טבע צו זוכען צו ווערען געפעלען אנדערע. דער איד אין אלע לענדער פון גלות ווען ער איז אין אן עפענטליכען פלאץ זוכט שטענדיג ניט ווילענדיג עטוואס צו בעהאלטען. דיעזע טבע פעהלט דעם אידען שוין אויפ׳ן שוועל פון זיין היים, איך ווער שטארק פעראינטערעסירט צו זעהן ווי עס איז אין ארץ ישראל גופא.

עלף אזייגער אין אבענד, האט זיך אונזער טריין געריהרט פון אָרט, אין א פיערטעל שטונדע שפעטער איז ער אריבער דעם סועץ קאנאל וועלכעס מיינט אז מיר האבען געלאָזען אפריקא הינטער זיך און אז מיר פאָהרען שוין אין אזיען.

פון ביידע זייטען בריק שטעהען ענגלישע סאָלדאטען אויפ׳ן וואך און היטען דאס וואס עס איז אזוי טייער פאר ענגלאנד. מאקס נאָרדוי אין זיין רעדע אין לאָנדאָן, האט געזאָגט צו באלפור און צו לאָרד ראָבערט סעסיל, אז מיר אידען וועלען היטען פאר ענגלאנד דעם סועץ קאנאל. ענגלאנד ווארט אבער ניט אויף אונזער צוקינפטיגע שמירה און היט עס דערוויל אליין.

אבער אז ענגלאנד דארף און וויל א גוטע שמירה צום סועץ קאנאל אויף דעם ארץ ישראל זייט פון קאנאל איז זיכער. די אלטע פרעה׳ס, מיט פיערפינף טויזענד יאהר צוריק, האבען אויך געוואָלט זיין זיכער אז א מאכט זאל זיי ניט אטאקירען און זיי האבען דעריבער געזוכט צו בעהערשען ארץ ישראל נאָך אין דער צייט איידער אברהם אבינו איז געקומען קיין כנען. די פרעה׳ס פון מצרים האבען ארויסגעשיקט עקספעדיציעס נאָך עקספעדיציעס קיין פאלעסטינא אום עס צו בעזיגען און דאס לאנד איז פיעל מאָל געווען אונטער די הערשאפט פון מצרים, אפילו ווען די אידען האבען שוין עטאבלירט זייער מלוכה אין ירושלים האבען די פרעה׳ס ניט איינמאָל געפיהרט מיליטערישע קאמפיינס אויף דעם באָדען פון ארץ ישראל. מצרים איז שטענדיג געווען אויסגעזעצט צו אן אטאקע פון צפון און די זיכערהייט פון מצרים האט געפאָדערט אז זי זאל הערשען איבער פאלעסטינא. די ענגלישע פאליטיק אין בעצוג צו ארץ ישראל קען גיכער פארשטאנען ווערען ווען מען האלט דיעזען וויכטיגען פונקט אין זינען.

אונזער טריין האט זיך אבגעשטעלט און דער צווייטער קאנטארא אויף דעם אזיאטישען זייט. דער באָדען אויף וועלכע מיר האבען זיך געפונען איז די דרום׳דיגע פאָרטזעטצונג פון ארץ ישראל און עס האט זיך אנגעפאנגען א ווארימער ויכוח וועגען דעם ביי אונזער גרופע צו קען מען זאגען אז מיר געפינען זיך שוין אויף ארץ ישראל ערד אדער ניט. מיר האבען פון ספק וועגען גע׳פסקנ׳ט אז יא. דאס האט דאָך בעלאנגט צו טירקיי און נאטירליך זיינען מיר די יורשים. די דאזיגע וויכוחים וועגען די ארץ ישראל גרענעצען גיבען א בעזונדער סארט פערגניגען, מיר ריידען וועגען אונזער גרענעץ, איז א סימן אַז מיר זיינען בעלי בתים געוואָרען.

א פּאָאָר יונגע לייט מיט שעהנע אידישע געזיכטער זיינען פארבייגעלאָפען לעבען די פענסטער פון אונזער וואגאן. מיר זיינען ארויסגעשפרונגען פון וואגאָן, א געשריי געטהאָן: ”עברים?” און אין דער רגע איז געקומען דער קלאָרער ענטפער: ”כן” און גלייך נאכדעם איז געקומען פון זיי די פראגע: ולאן?” ”מאמעריקא לארץ ישראל” איז געווען אונזער ענטפער. א שארפע שטימע איז געקומען פון ענדע פון פלאטפאָרם מיט דעם אויסגעשריי: ”איסר, וואו האסטו איהם געשטעלט אויף דיוטי?” די אידישע יונגע לייט זיינען אין דער ענגלישער ארמיי, און בעפאָר זיי זיינען

אוועקגעגאנגען צו זייערע פּפליכטען האבען זיי אונז צוגעוואָרפען אַ שטאָך־ווערטיל: "די אַמעריקאַנער, זיי קומען אַנקוקען דאס לאַנד אבער בלייבען ווילען זיי ניט, דאס לאָזען זיי פאר אַנדערע".

מיר זיינען אריין אין אונזער שלאָף־וואגאָן, אָבער ווער האָט עס געקאָנט איינשלאָפען? פערשיעדענע געדאנקען האבען אנגעפיהלט די קאָפּ און פערשיעדענע געפיהלען די הערצער, און נאכאנאנד ארויפגעקומען דער רעיון: מאָרגען אין דיעזער צייט וועלען מיר שוין זיין אין ירושלים, אנצוקומען פרייטאג פאר נאכט, ערב שבת נחמו, אין אונזער הויפּטשטאָדט, ווער האט געקענט עטוואס בעסערעס ערווארטען?

5.

מיין אריינפאהר אין ירושלים

פרייטאג אין דער פריה, 7 אזייגער, זיינען מיר ארויסגעפאהרען פון קאנטארא פון ביידע זייטען האט זיך פאר אונזערע אויגען אויסגעצויגען א שטרעקע פון ווייסען זאמד, א ברייטער ים פון זאמד, פון פענסטער האט מען בלויז געזעהן הימעל און זאמד און די טעלעגראף זיילען וועלכע האבען אויסגעזעהן אז אט אט געהט אן א ווינד און פארשיט זיי. מיר האבען זיך געפונען אין דער מדבר, מען האט ניט אנגעזעהן פיר פיעלע מיילען קיין לעבעדיגען נפש, פון צייט צו צייט פלעגען מיר אריבערלויפען א סטאציאן, א געביידע פון שטיינער וועלכע האבען אויסגעזעהן זעהר פערלארען אין דעם דאזיגען מדבר.

מיר האבען זיך געפונען אויף דעם עלטסטען קאראוואנען־וועג פון דער געשיכטע, דער גרויסער שליאך פון דער ציוויליזאציאן. אויף דיזען אונאנגענעהמען וועג האבען געוואנדערט פון די עלטסטע צייטען קריעגס־ארמייען וועמעס נאמען עס איז שוין אויסגעמעקט געווארען, דא האבען געטראטען די באביליאנער געקומען פון טויזענד מייל וויט, דא האבען געטראטען די פערסיאנער און פיעלע פיעלע אנדערע נאציאנען פון אלטערטום, דא זיינען געגאנגען די אידישע שבטים צו קויפען עסען אין מצרים, און פריהער האט מען דא געפיהרט יוסף׳ן צו פערקויפען איהם צוזאמען מיט א טראנספארט אנדערע קנעכט — א גאנגבארע סחורה אין מצרים. ווארום דער וועג איז געווען ניט נאר פאר קריעגס נאר אויך פאר האנדעלס מענשען, אויף די הויכע רוקענס פון די קאמעלען, די מדבר־שיף, פלעגען זיי פיהרען זייערע דעפארטמענט סטארס, און וואס פיר א סחורות אזיען און אפריקא האבען ארויסגעגעבען פלעגט דורכגעהן דיזען וועג וועלכער האט זיך געצויגען פון פערסישען גאלף ביז דער מצרים׳דיגער הויפטשטאדט, און ווען אברהם האט אנגעפאנגען צו

וואנדערען איז געווען גאנץ נאטירליך אז ער זאל דורכגעהן די גאנצע וועג פון זיין געבורטס־שטאדט אין בבל ביז פרעה'ס הויפטשטאדט. זיין סטיישאן איז חרן איז געווען אויפ'ן רעכטען מיטען וועג און עס איז קיין וואונדער אז מאנכע פון זיין פאמיליע האט ניט געהאט דעם קוראזש צו ענדיגען די גאנצע נסיעה און זיינען געבליבען אויפ'ן מיטען וועג.

אבער די אידען געהענדיג פון מצרים האבען ניט גענומען דיזען וועג צו קומען אין זייער לאנד. דער ברייטער קאראוואנען־וועג וועלכער איז געווען פאר זיי אזוי גוט בעקאנט, האט געהאט פאר זיי א נעוואלדיגען חסרון. דא זיינען געווען קריעג סטאציאנען פון די מצרים'דיגע קעניגע און זיי וואלטען געווארען אנגעגריפען, זיי זיינען נאך געווען צו שוואך צו געהן "אויפ'ן נאהנטען וועג פון פלשתים טאמער דערזעהען זיי א מלחמה" און זיי זיינען אוועק ווייט פון גרויסען טראקט אויף וועלכען אונזער שלאף־וואגאן קייקעלט זיך.

מיר פאהרען צו צפון און מיר דערזעהען דעם מיטעללענדישען ים פארביי וועמעס ברעגען מיר לויפען. וואס פיר א ווילדע ערשיינונג עס איז דיזער ווייטער מדבר אויף דעם ברעג ים! נאך דריי שעה פאהרען האבען מיר אנגעפאנגען צו זעהן צושפרייטע גרופקעס בוימלאך, גרינע אינזלען אין דעם ווייסען זאמד, דא און דארטען האבען זיך אנגעפאנגען צו בעווייזען איינציגע נפשות. מיר דערנעהנטערען זיך צו ישוב קען מען ניט זאגען, נאר צו עפעס אזעלכעס וואס האט אונז אנגעזאגט אז דער מדבר דערנעהנטערט זיך צו זיין ענדע, צווישען ריעזיגע בערג פון זאמד האבען זיך געזעהן געצעלטען און וואו ניט וואו איז געשטאנען א פערלארענער, א פערזאמדיגטער און פארטרויערטער אינזעלע. דער באהן האט זיך פלוצלינג געשטעלט און מיר האבען איבערגעלעזען אויף א ווייסע ברעט וואס איז געווען אנגעשלאגען אן צוויי שטעקענס וואס האבען געשטעקט אין זאמד די ווערטער: "על־אריש"! עפעס א געביידע פון מיליטער־מאטעריאלען האט פארגעשטעלט די סטיישאן, ווייטער א ביסעל איז געווען א קעמפ און א פאאר אראבער האבען זיך געדרעהט אויף אייזלען אהין און אהער, ריכטיג ווי עס וואלט פאר זיי געווען אלץ איינס וואו זיי זאלען פאהרען, האבען סיי ווי סיי גאר ניט וואס צו טהאן. אט דאס הייסט עס איז די על־אריש איבער וועלכער די ציוניסטען האבען זיך ארומגע'הרג'עט אין דער צייט ווען הערצל איז ארויס מיט דעם פלאן אז מען זאל דא א קאלאניזאציאן אנפאנגען. מען שמועסט אז דורך בעוואסערונג קען מען דערפון מאכען עפעס גאר א וויכטיגע זאך. אבער איך בין מודה איך בין ניט פארליעבט אין על־אריש.

נאכהער קומט ראפא פון וואנען עס פאנגט זיך אן די אמת'ע ערד פון ארץ־ישראל, געזייטע שטיקער פעלד אויף דער וועג פון ראפא צו גאזא (די בעריהמטע אלטע שטאדט עזה פון די פלשתים) פאנגען זיך אן צו בעווייזען אבער עס זעהט נאך אלץ אוים מדבר'דיג. דאס איז דער נגב אדער דרום געגענד פון ארץ ישראל פון וועלכען עס ווערט גערעדט אלס א צוקונפטיגער פלאץ פיר אידישע קאלאניזאציאן. דער נגב ווערט בעסער און בעסער ווען מען מען פאהרט אין דער צפון'דיגער ריכטונג און ווען עס קומט בעפאר עזה געפינען מיר זיך אין דעם גערשטען־

געגענד פון ארץ־ישראל.

עזה! עטוואס גיט מיר א צופ אין הארצען. געפין איך זיך, הייסט עס, ניט ווייט פון דעם שטרקסטען פעסטונג פון אונזערע גרעסטע שונאים — די פלשתים. און איך דערמאן זיך ווי שמשון הגבור האט „געניעדערט אין עזה" און מיין פארדרוס וואס איך האב געהאט אויף איהם וואס ער איז געווען אזוי אונפארזיכטיג אריינצוקריכען אין שונא׳ס שטאדט און צוליעב וואס — א חרפה צו זאגען — צוליעב עפעס א פלשתי׳שע יפת־תואר! עס איז נאך גוט וואס ער איז ארויס גאנץ, אויסרייסענדיג דעם שטאדט טויער מיט אלץ מיט אנאנדער און ארויפטראגענדיג עס אויפ׳ן בארג. נאר אט דער בארג אנטקעגען דעם וואגאן פענסטער — דער טריין געהט שוין לאנגזאם — מוז עס זיין דער פלאץ וואו דער אידישער ריעז האט געלאזט דעם טויער פון עזה.

דער באהן שטעהט. איך שפרינג ארויס פון וואגאן און קוק אויפ׳ן שטאדט. א בארג פון מיאוס׳ע הייזער ניעדריג, אויף וועלכע עס וואקסט מאך. אט דאס איז עס געבליבען פון דער געוואלדיגער הויפטשטאט פון די פלשתים פון דער מעכטיגער עזה וועלכע די אידען האבען געוואלט איינגעהמען און האבען ניט געקענט. אט דאס איז די עזה וועלכע האט פערקויפט אידישע געפאנגענע אלס שקלאפען צו אדום, און דער נביא עמוס איז געווען זעהר אין כעס אויף דער פארברעכערישער שטאדט דערפאר און ער האט נביאות געזאגט אין נאמען פון גאט: און איך וועל שיקען א פייער אין דעם מויער פון עזה וועלכער וועט אויפעסען איהרע פאלאצען. יעצט ווייזט אויס אז עזה האט אמאל געהאט פאלאצען און איז געווען א זעהר מעכטיגע שטאדט. אין צאהל פון איינוואהנער איז עזה היינט אויך א בעדייטענדע שטאדט אין ארץ־ישראל — זי האט ארום פופציג טויזענד תושבים.

מיר זיינען געפאהרען ווייטער אויפ׳ן וועג קיין לוד וואו מיר האבען געדארפט בייטען די טרייז פאר ירושלים. פון דער ווייטען האבען זיך געזעהן שעהנע שטיינערנע הייזלעך מיט רויטע דאכאווקעס. אזעלכעס האבען מיר נאך ביז יעצט ניט געזעהן. אונטער די ליכטיגע שטראהלען פון דער זון האבען די הייזער געמאכט א זעהר גיטען איינדרוק און נאך איידער איך האב בעוויזען צו פרעגען דעם ארץ־ישראל׳דיגען מיטגליעד פון אונזער גרופע, העדר ראזאוו פון פתח תקוה, וואס פיר הייזער עס זיינען, האט ער וואלונטירט מיט אן ערקלעהרונג פון גאוה. דאס זיינען אידישע הייזער, דאס איז א אידישע קאלאניע, איהר זעהט דארטען — זאגט ער — די גרויסע געביידע אויפ׳ן בארג? דאס איז די שוהל פון דער קאלאניע.

פארביי דעם טריין איז דורכגעפאהרען א גרויסער וואגען. דאס איז דער ערשטער סימן פון אייראפייאישע קולטור וואס מיר האבען אנגעטראפען אויף אונזער וועג. דאס איז א אידישער וואגען. די אראבער בענוצען ניט אזעלכע.

מיר זיינען אריינגעפאהרען אין מיטען פון א פערפלאנצטע שטיק פעלד. אלעס האט געצייגט פון גוטע ארבייט און פון בעסטען ארדנונג. די בוימלעך זיינען געווען ארומגעשניטען. מען האט געזעהן די אויג פון בעל־הבתי׳שקייט וואו מען האט געקוקט. די רעדער פון אונזער טריין קייקלען זיך אויף אידישען באדען אין דער אידישער לאנד. באלד זיינען מיר ארויסגעפאהרען פון

דער פּלאַנצונג. אנטקעגען אונז איז געװען אַ גרויסע הויז מיט אַ װעראַנדאַ אויף װעלכער מען איז געװען טהעטיג מיט הכנות פאר שבת. נעבען דער הויז איז געשטאַנען אַ שעהנער אינגעל פון אַ יאָהר 8, ריין אָנגעטהאַן און אַרומגעװאַשען מעשה שטאָדט־מענש; דאַס געזיכט פול און קײלעכדיג, אַ ביסעל דינקעל פון דער װאַרימקייט פון דער ארץ־ישראל זון. ער האָט געקוקט אויפ׳ן טריין און האָט זיס געשמײכעלט. אידישע קינדער, שעהן זיינען איהר אומעדום, אבער זיבען מאָל שעהנער זייט איהר אויף דעם באָדען פון דער אידישער לאַנד.

אין לוד האָבען מיר געביטען טריינס. פון לוד קיין ירושלים איז דריי שעה צו פאָהרען און איך האָב בעשלאָסען אַז באַלד װי מיר װעלען קומען אין ירושלים װעל איך לויפען צום כותל־המערבי. צו קומען אין ירושלים ערב שבת נחמו און זיך פעראייניגען מיט די װאָס זיינען מתפלל פרייטאַג פארנאַכט יעדען מאָהל — האָט אויסגעזעהן פאר מיר אַ זעהר שעהנע זאַך אבער דער מענש טראַכט און גאָט לאַכט. עס האָט פּאַסירט עפּעס אַ סבה צו דעם לאָקאָמאָטיװ פון אונזער טריין און ער איז אָנגעקומען צו שפּעט אום מיין פּלאַן דורכצופיהרען.

אויפ׳ן װעג פון לוד האָבען מיר אָנגעטראָפען אין אונזער װאַגאָן אַנטלאָפענע הויכע אָפיציערען פון פײזאַל׳ס אַרמײ. מיר האָבען פון זייער בעריכט קיין צער ניט געהאַט. פײזאַל׳ס מפּלה איז געװיס אַ גוטע זאַך פיר די אידישע אינטערעסען אין ארץ ישראל, דעם אַנפאַנג פון דער בשורה האָבען מיר געהערט אין פּאָרט־סאַאיד. יעצט האָבען די פּליטים פון פײזאַל׳ס אַרמײ בעשטעטיגט דאָס װאָס מיר האָבען געהערט אין פּאָרט־סאַאיד.

אונזער טריין שלעפּט זיך לאַנגזאַם און די צייט לויפט. די אידען אין די װאַגאָנען װערען אונרוהיג, װער װייס צו מיר װעלען קומען קיין ירושלים אין דער צייט פאר שבת. און דערװייל האָט זיך דער טריין געשטעלט. עטליכע אידען געהען אַראָב. איינער מאַכט אַ פאָרשלאַג מיר זאָלען זיך צוזאַמענלייגען עטליכע שילינג און געבען דעם אינזשעניר ער זאָל זיך אַ ביסעל אונטעראײלען. אַ צװייטער איד איז אין צװייפעל אויב מען װעט עס קענען מאַכען. "אין די ציירטען פון טערק — פלעגען מיר עס אָפּט טאָן. מיר פלעגען זאָגען צום טריין־פיהרער, זעהסט ניט אַז עס װערט שבת, נעהם עפּעס איז האַנד און מאַך עס שנעל, און ער פלעגט עס טאָן, היינט איז אַ ביסעל שװערלאַך". אַ קאָמיטע פון צװיי ירושלים׳ער אידען האָבען זיך אַליין אָפּאײנטעט צו געהן פערהאַנדלען מיט׳ן ערל, דעם אינזשעניער. זיי זיינען אבער באַלד געקומען מיט אַ קלאָהרע תשובה: אַז עס װענדט זיך ניט אַן דעם אינזשיניער, דער אינדזשען איז עפּעס קאַליע געװאָרען און מען קען ניט גיכער געהן װי עס געהט.

איך האָב אַ קוק געטהאָן אויף דעם גרויסען טהאַל װאָס האָט זיך געזעהען צו דער לינקער זייט פון טריין, די זונן האָט זיך אָנגעפאַנגען צו זעצען אַרונטער. דאָס איז דער עמק אילון װאו יהושע האָט אָנגעשטעלט די לבנה זי זאָל ניט אַרונטערגעהן װעהרענד די זונן איז געבליבען שטעהן אין גבעון. יהושע האָט געהאַלטען אין די װיכטיגע שטיק אַרבייט צו געװינען אַ גרויסען זיעג פאר אידען און דאַ האָט זיך גערוקט די נאַכט און האָט געלאָזט איהם שטעהן אין מיר טען, דער אידישער פיהרער האָט דאַן געאָרדערט די זונן און די לבנה צו בלייר

בען שטעהן וואו זיי זיינען. עס וואלט געווען צו פיעל פערלאנגט, אז די זונן און די לבנה זאלען זיך שטעלען אום מיר זאלען קומען אין דער ריכטיגער צייט אין ירושלים און איך האב זיך בענוגענט וואס איך האב געקוקט אויף דעם עמק אילון ביז וואנען דער טריין האט זיך ווידער גערוקט.

נאר אט פאנגען מיר אן אריינצוקריכען צווישען די בערג פון ירושלים. איך האב מיר שטענדיג פארגעשטעלט ירושלים ארומגערינגעלט פון בערג, דער פסוק ירושלים הרים סביב לה איז מיר קיין מאהל ניט ארויס פון זינען ווען איך האב געקלעהרט פון דער הייליגער שטאדט, אבער איך האב זיך קיינמאל ניט פארגעשטעלט די בערג פון ארום ירושלים אזוי מאוים׳דיג ווי זיי זעהען אויס. דער טריין בעוועגט זיך לאנגזאם בארג ארויף אויף דער זייט פון א היבשען בארג וועהרענד אנטקעגען הויבט זיך אויף נאך א ריעזיגער בארג וואס זעהט אויס ווי א שטיינערנע וואנד. די דאזיגע בערג זיינען כמעט ווי גאר ניט מ׳שופע׳דיג, זיי שטעהן גלייך, זיינען נאקעט, זעהען אויס ווילד און אונפריינדליך, ווארפען אויף איך א מורא מיט זייער עקשנות׳דיגער גבורה. פון צייט צו צייט זעהט זיך אין בארג א גרויסע לאך. דאס זיינען מערות אין וועלכע עס האבען געווים געוואוינט אין פערשיעדענע צייטען חיות און נאכהער מענשען. אין אזא מערה איז געזעסען דוד מיט זיינע מענשען אין דער צייט ווען ער איז געווען גע׳רודפ׳ט פון שאול.

און דער טריין שלעפט זיך אלץ לאנגזאמער און לאנגזאמער, ווארום די בערג ווערען העכער און העכער. אויף׳ן גרונד צווישען די ביידע שורות בערג וואו מיר פאהרען־דורך ליעגט א לאנגע שורה פון ווייסע שטיינדלאך, דאס איז דער גרונד פון א טייכעל וועלכער ציהט זיך דארכען. יעצט איז עס אין גאנצען טרוקען ווי די מעהרסטע טייכלאך פון ארץ־ישראל (ואדים) וועלכע טריקענען אויס אין זומער.

איין קוק אויף דיזע בערג, די שומרים פון ירושלים ערקלעהרט אונז די גרויסע פאסירונג אין דער אידישער געשיכטע מעהר ווי יאהרענלאנגע סטודירען אין די אותיות פון ספרים. עס איז מיר יעצט מעהר פערשטענדיג ווי עס איז מיר געווען פריהער די עקשנות מיט וועלכע די אידען האבען אויף די בערג און פאר די בערג זיך געשלאגען. א פאלק וואס פערמאגט עס קען עס ניט לייכט אבגעבען און א פאלק וואס האט עס מוז זיין אן אומה פון גבורים. אין די זאמדיגע ירושלים בערג ליעגט א געוואלדיגע מאכט און איהר ווערט דורכגעדרונגען מיט א חרדת קודש ווען איהר דערזעהט זיי.

און א בליק אויף די בערג לערענט נאך עפעס און נאך פיעל וויכטיגערעס. עס לערענט פון וואנען עס קומט דער טיעפער גייסט פון די גרויסע שריפטען פון דער אידישער נאציאן. עס לערענט פון וואנען עס קומט די גבורה פון דעם העברעאישען סטיל, די שארפקייטש פון דעם העברעאישען אויסדרוק, און די אונפערגלייכליכע מאכט פון דער ביבלישער פאעזיע.

ארומגעהענדיג אט דא צווישען די הימעל אויפשפארענדע ריעזען די וועכטער פון ירושלים — ווילט זיך ניט וויצלען. דא איז נאר איין זאך וועלכע בעהערשט איך: די האנד פון באשעפער וואס האט אזעלכע בערג פארמירט. אט דא אין די שפאלטען פון די שטיינערנע ווענד אויף וועלכע די בלאסע

לבנה האט אנגעפאנגען אריבערקוקען. אמאל אבערשיינענדיג א שפיץ פון א בארג און אמאל פארשטעלט צו ווערען פון אן אנדער בארג, אט דא אין דער הויך איז אויסגעשמידט געווארען די אידישע נאציאן און איז פערוואנדעלט געווארען אין אן אייביגקייט. די גאנצע אידישע געשיכטע מיט איהרע ביטערע מלחמות, מיט איהר ערנסט, מיט איהר קאמפף געגען צייט און ענדערונג זעהט יעצט אויס אין מיינע אויגען אט ווי דיעזע ענטשלאסענע גיגאנטען אויף וועלכע עס ליעגט אויסגעגאסען אזא מורא'דיגער ערענסט. און אזא אייגענשפארטקייט. ניט אומזיסט אז דער נביא האט געוואלט פערגלייכען די אייביגקייט פון דער אידישער נאציאן האט ער געזאגט אין נאמען פון גאט — ווען אפילו די בערג זאלען זיך ריהרען פון ארט —— וועט מיין חסד פון אייך ניט אבגעטאן ווערען.

איך שטעה האלב ארויסגערוקט דורך'ן פענסטער, אבענד שאטענס ציהען זיך אויס אין די בערג, און זיי קוקען אויס נאך מעהר געהיימניספול ווי פריהער. זאגען פון אלטע צייטען, לעגענדען הייליגע און ערהאבענע וואס זיינען איבערגעגעבען געווארען פון איין דור צום צווייטען שטעהען פאר מיין נשמה, און אט איז דער טריין ארויס פון דעם שמאלען פאס צווישען די בערג און — מיר האט געגעבען די הארץ א ציטער: פאר מיר איז געלעגען די הייליגסטע שטאדט, דער קוואל פון וועלכען די גאנצע וועלט טרינקט בעגייסטערונג. די הארץ פון דער מענשהייט — ירושלים.

ענדליך האב איך דיך זוכה געווען צו זעהן. שטאלץ פון מיינע טרוימען, שטאלץ פון מיין אומה, שטא־ט פון מיינע עלטערן, מיינע פים שטעהען אין דיר. א. ירושלים!

6.

סעמיועל אין שוהל אום שבת נחמו

פון וואגזאל זיינען מיר, דר. פול און איך, געגאנגען צו פוס. די לבנה האט בעלויכטען די שטאדט און א בילד פון אונפערגלייכליכער שעהנהייט האט זיך בעוויזען פאר מיינע אויגען, שפיצען פון טורעמס האבען זיך געוויזען צושאטען און צושפרייט אין פערשידענע זייטען. ארום און ארום איז די שטאדט ארומגערינגעלט מיט די בערג וועמעס נעמען זיינען אזוי בעקאנט פאר אלע אידען. הינטער זיי ציהט זיך א דונקעלער פאס —דאס זיינען די מואב־בערג פון דעם אנדערען זייט פון ים־המלח, וועלכע מען זעהט אין ליכטיגען אבענד פון גאנץ ווייט. אנטקעגען אונז זיינען אנגעקומען אייניגע יונגע לייט וועלכע האבען אונז דערצעהלט אז מארגען וועט פארקומען א גרויסע פאסירונג — הערבערט סעמיועל וועט קריגען אן אפיציעלען קבלת־פנים פון די ירושלים'ער אידען אין דער גרעסטער שוהל "חורבת ר' יהודה החסיד", און סעמיועל וועט זיין מפטיר —מפטיר פון שבת נחמו... און מען האט אויסגעשיקט — האבען זיי געזאגט — איינלאדונגען פיר די פארשטעהער פון אלע פארטייען און קלאסען פון דעם ירושלים'ער יודענטום. דאס וועט זיין די ערשטע רעספשאן וואס די ירושלים'ער אידען גיבען צום האי־קאמישיאנער.

מיין ערשטע זאך ווען איך בין געקומען אין מיין האטעל איז געווען זיך נאכצופרעגען וועגען דער מארגענדיגער גרויסער פאסירונג. מען האט מיר פארזארגט מיט א טיקעט און זעקס אין דער פריה בין איך שוין אויפגעשטאנען צו געהן אין שוהל. ארויסגעהענדיג אויף'ן באלקאן פון האטעל אמדורסקי, פונקט געגענאיבער דעם מגדל דוד האבען זיך שוין געזעהן אויף'ן גאס אידען, מיט גרויסע שטריימלאך, און געלע, רויטע און בלאהע סאמעטענע קאפאטעס לאנגע ביז דער ערד, ווי זיי געהען אין שוהל. איך בין אראבגעגאנגען און זיך געלאזען נאך זיי אין שוהל אריין. די גאס איז

געווארען ענגער און ענגער. מיר האבען זיך נאכהער אריינגעקעהרט אין א זעהר שמאלע גאס מיט אלטע הייזער, און פון דארטען האבען מיר זיך אריינגעקעהרט נאך אין א גאס וואס האט אויסגעזעהן נאך ענגער ווי די ערשטע. מיר זיינען דאן געקומען צו דער שוהל, וועלכע מאכט א פיעל בעסערען איינדרוק פון אינעווייניג ווי פון דרויסען. זי איז זעהר הויך און איז געבויט ווי די מעהרסטע געביידען אין ירושלים מיט א קיילעכדיגען דאך.

די שוהל איז באלד פול געווארען. מען האט געווארט מיט'ן אנפאנג פון דאווענען אויף סעמיועל, וועלכער האט געדארפט קומען אכט דעם זייגער. איך האב בענוצט די צייט איידער דער האי־קאמישיאנער איז געקומען צו בעטראכטען דעם עולם פאר מיר. דער עולם האט פארגעשטעלט די אידען פון איין ברעג וועלט ביז דעם אנדערען, דא זיינען געווען רוסישע און פוילישע, אונגארישע, און טערקישע אידען; עס זיינען געווען אידען פון בוכארא, און פון תימן און פון קאווקאז און פון פרס; עס זיינען דא געווען פון די קאנסערוואטיווסטע ביז די ראדיקאלסטע, אלע זיינען געקומען צו דער גרויסער פאסירונג.

איך האב זיך איינגעקוקט אין די געזיכטער וואס האבען פארגעשטעלט אלט ירושלים, אדער ווי מען רופט עס, דעם אלטען־ישוב, אדער מיט א בעליידיגענדען אויסדרוק, דעם חלוקה־ישוב, און וואס פאר א טיעפע איידעלקייט עס איז געלעגען אויף די געזיכטער פון דיזע מענשען, די קעמפפער פיר א אידישע ירושלים! די ירושלמים וואס האבען לאנגע יאהרהונדערטע ניט מיעד געווארען צו האלטען זיך אין דער הייליגער שטאדט טראטץ די גרויסע פערפאלגונגען.

פאר מיר זיינען געזעסען די שומרי־החומות, די היטער פון די ירושלים'ער פעסטונגען. דאס איז א מליצה וואס עס ווערט אמאל בענוצט וועגען דעם אלטען ישוב, אדער דאס איז מעהר ווי א מליצה. די וועכטער פון ירושלים זיינען געווען אט דיזער סארט אידען וואס האבען זיך געהאלטען מיט אלע זייערע כחות אז די שטיינער פון ירושלים'ער חורבות און מ'האט זיי ניט געקענט פארטרייבען, ניט קיין שווערד פון א שונא און ניט דער דלות פון אינעווייניג. אויף די געזיכטער פון די בני הישוב הישן איז אויסגעדריקט אן אידעאליזם וועלכע מען זעהט ניט אויף קיין אנדערע מענשען פון קיין אנדער ארט. דאס זיינען אלע מענשען וואס זיינען די טרעגער פון א הויכע קולטור, מענשען פול מיט חלומות, און דער העכסטער פון אלע זייערע חלומות איז דער "ציון־חלום", צוליעב וועלכען זיי זיינען געקומען דא. אדער וועלכען זיי ציהען ווייטער אלס ירושה פון זייערע עלטערען אויב זיי זיינען דא געבארען געווארען. אויף דיזע חלוקה־אידען ליגט אבגעשטעמפעלט די קדושה פון ירושלים. זיי בריינגען צו אייך אן אטמאספערע פון ווייטע וועלטען, וועלטען פון אידעאלען פון פריהערדיגע צייטען פון פרומקייט און פון גייסטיגע קראפט. אונטער די גרויסע שטריימלאך זעהען זיך אויגען מיט ליכטיגע ווארימע בליקען, אויגען פון די וואס זעהען חזיונות, אויגען וואס עס קענען האבען נאר די וואס בעזיצען פאעטישע נשמות. טיעף און גרויס מוז זיין די פאעזי וועלכע ליגט אין דעם אלטען ישוב, אויב די ירושלים'ער האבען אזעלכע אויגען ווי די וואס איך האב געזעהן דעם ערשטען שבת אין חורבת ר' יהודה החסיד. די עדה וואס האט זיך דארטען אויפגעקליבען האט מיר דערמאנט אז מיר זיינען א פאלק וואס האבען ארויסגעגעבען אזוי פיעל טרוימער און מארטירער, מיסטיקער און אידעאלע שטרעבער. איך האב געזעהן איינצעלנע אידען אזעלכע אין דער אלטער היים אבער אזא גאנצע עדה האב איך געזעהן צום ערש־

טען מאָל אין ירושלים. מעגען זיי האָבען חסרונות גרויסע אָדער קליינע, דאָס מאַכט קיין אונטערשיעד, זיי זיינען בעלויכטען מיט דעם גלאַנץ פון דער גרויסער אידישער ליכט פון פערגאַנגענע צייטען. עס איז ניט געווען קיין וואונדער אַז אין דעם פּאָגראָם האָבען זיך דיזע אידען געשלאָגען, מסירת נפש איז אָנגעשריבען אויף זייער פּנים.

די שוהל איז געווען צוגעגרייט צו דער גרויסער שמחה. פאַר דער בימה נעבען דעם ארון הקודש איז געווען אויפגעשטעלט אַ סאָרט פּלאַטפאָרם אויף וועלכען עס איז געשטאַנען אַ גרויסער שטוהל מיט אָבגעגילדעטע הענטלאַך, איבער דעם שטוהל איז געווען אַ סאַמעטענע חופּה וואָס איז געווען אָנגעשפּאַרט אויף פיער זיילען. די שוהל איז געווען אויסגעשפּרייט מיט טעפּיכע, וועלכע מען האָט אויפגעליהען ביי אַלע נגיד׳דישע בעלי־בתים פון ירושלים. אויף׳ן בימה איז אַרויף אַ מאַן און האָט אין העברעאיש ערקלעהרט ווי אַזוי דער עולם זאָל זיך פיהרען ווען דער נציב (שטאַטהאַלטער, גאָווערנאָר) וועט קומען דאַווענען ווען דער נציב וועט אַריינקומען זאָלען זיך אַלע שטעלען. מען זאָל זיך ניט זעצען נאָך קדושה אָדער נאָך שמונה־עשרה ביז וואַנען דער נציב וועט זיך ניט זעצען. אַבסאָלוטע שטילקייט זאָל הערשען אין שוהל די גאַנצע צייט.

אַזוי ווי דיזע פעראָרדנונגען זיינען געלעזען געוואָרען איז געוואָרען אַ בעוועגונג אין שוהל. סעמיועל בעגלייט פון צוויי הויכע רעגיערונגס בעאַמטע אין מיליטערישע מונדירען זיינען אַריין אין שוהל. מען האָט דעם האַי־קאָמישיאָנער אָנגעוויזען אויף זיין פּלאַץ, מען האָט איהם דערלאַנגט אַ טלית מיט אַ סידור און אַ חומש, ער האָט אָנגעטאָהן דעם טלית ווי אַ געניטער, געעפענט דעם סידור, זיך געזעצט, דער חזן האָט אויסגעשריען מזמור שיר חנוכת און דער דאַווענען איז אַוועק דעם געוועהנליכען גאַנג. דער האַי־קאָמישיאָנער האָט געקוקט אין סידור, נאָר פון צייט צו צייט האָט ער געוואָרפען אַ בליק אויף דער אינטערעסאַנטער פערזאַמלונג. זיין געזיכט האָט אויסגעדריקט די רוהיגקייט און קאַלטקייט פון אַן ענגלישען שטאַטסמאַן, אָבער די קאָלירען וואָס האָבען זיך געביטען אין איהם און דער נערוועזער צוג איבער זיינע ליפּען האָבען עדות געזאָגט אַז ער בעלאַנגט צו אַ וואַרימערע ראַסע ווי די ענגלישע. זיין האַלטונג איז געווען אַ וואונדערליכע. ער האָט זיך געפיהלט אין זיין שוהל, צווישען היימישע מענשען, און ער האָט אָבגעקויפט אַלעמענס הערצער מיט זיין פּשוט׳ען און אידעלען בענעהמען זיך.

נאָר אַט האָט פּאַסירט עפּעס אונערוואַרטעטעס וועלכע האָט געגעבען דעם גאַנצען עולם אַ הייב פון זייערע פּלעצער. דער חזן האָט געזאָגט קדיש פאַר ברכו, און ווען ער איז געקומ׳ן נאָך די ווערטער בחייכון וביומיכון האָט ער פּלוצלונג אויפגעהויבען זיין שטימע און האָט לאַנגזאַם געזאָגט אום אַז יעדער זאָל הערען יעדעס וואָרט: ובחיי נציב ארץ־ישראל. איך האָב געגעבען אַ קוק אויף סעמיועל. זיין געזיכט איז געוואָרען רויט. ער האָט אַראָבגעלאָזען זיינע בליקען אויף׳ן סידור און האָט נערוועז געקנייטשט די בלעטלאַך. ווי גרויס עס דאַרף זיין דער זכות פון אַ אידען ער זאָל אַריין אין דאַווענען. סעמועל האָט פאַרשטאַנען די גרויסע בעדייטונג פון דער זאַך. דאָס אַריינזאָגען די ווערטער ובחיי נציב ארץ־ישראל איז געטאָהן געוואָרען מיט דער הסכמה פון הרב קוק.

דער עולם האָט ניט געקענט קומען צו זיך אַ לאַנגע צייט נאָכדעם ביז אַ צווייטען קדיש און דיזעלבע ווערטער זיינען איבערגעזאָגט געוואָרען נאָך אַמאָל. נאָך שמונה עשרה געהט אַרויף הרב קוק, רעדט בעגייסטערט אין אַ בריליאַנטענעם העברעאיש און זאָגט אַז מען האָט געוואַרט אויף דיזען מאָמענט צוויי טויז־

זענד יאהר.

מען האט געלייענט אין דער תורה. עס זיינען גערופען געווארען רבנים פון אלע אידישע געמיינדען אין ירושלים, און יעדער פון זיי האט געמאכט די ברכות אויף א היימישען אופן לויט זייער אייגענע הברה ביז וואנען עס האט געקלונגען אין דער הויך יעמוד נציבנו רבי אליעזר בן מנחם מפטיר. דער גאנצער עולם איז געשטאנען אויף די פיס. סעמיועל איז ארויף אויף'ן בימה, האט געמאכט די ברכה הויך און שארף, האט געמאכט די צווייטע ברכה נאך מפטיר, די מפטיר ברכה און האט מיט א שעהנעם נגון אבגעזאגט דעם ערשטען פסוק פון דער הפטורה "נחמו, נחמו עמי, יאמר אלהיכם". דער בעל־קריאה האט געלעזען די הפטורה און ווי וואונדערליך האבען געקלונגען די ווערטער פון נביא: "זאגט צו ירושלים און רופט צו איהר ווען איהר צייט איז פול געווארען"— "אויף א הויכען בארג געה ארויף, דו אנזאגערין פון ציון, הויב אויף מיט כוח דיין קול, א ירושלים"—ווי שעהן זיינע ווערטער האבען געקלונגען ווען אויף דער בימה איז געשטאנען דער אידישער הערשער פון ארץ־ישראל נאך צוויי טויזענד יאהר פון חורבן ירושלים!

אבער די גרויסקייט פון מאמענט איז דערפיהלט געווארען אם שטארקסטען ווען סעמיועל האט געמאכט די ברכות נאך דער הפטורה. ווען ער איז געקומען צו: נחם על ציון כי היא בית חיינו, האט ער אויפגעהויבען זיין שטימע און האט עס ארויסגעזאגט מיט א קול וואס האט געציטערט פון אויפרעגונג, און אזוי האט ער אבגעזאגט ביז משמח ציון בבניה.

דער עולם איז דורכגענומען געווארען ווי מיט אן עלעקטרישען שטראם, עס האבען זיך דערזעהן טיכלאך וועלכע מען האט צוגעטראגען צו די אויגען צו פערהאלטען די טרעהרען וועלכע מען האט שוין ניט געקענט פערהאלטען. ירושלים האט געוויינט פון שמחה—א יום טוב פון טרעהרען. סעמיועל פערנעהמט זיין פלאץ נעבען ארון הקודש. געהט ארויף א ספרדישער רב און רעדט אין א גלענצענדען העבראיש פון דער וויכטיגקייט פון מאמענט. ער ווענדעט זיך דאן צו סעמיועל: ואליך שר גדול ונאור, נציב ארץ־ישראל — סעמיועל לאזט אראפ די קאפ, שפארט אן ביידע הענד אויף'ן סטענדער מען זאל ניט זעהן זיין נערוועזיטעט און קוקט אין סידור אריין. דער רב בענטשט איהם אין דעם נאמען פון ירושלים, אין דעם נאמען פון די אידען פון ארץ־ישראל און אין דעם נאמען פון די אידען איבער דער גאנצער וועלט. ער רופט איהם נחמיה, און זאגט אז זיינע הענד האבען אנגעפאנגען צו בויען ארץ־ישראל און זיינע הענד זאלען עס ענדיגען. ער געהט אראב, גיט די האנד סעמיועל'ן, יענער דריקט איהר ווארעם און פריינדליך, ווידער קדיש און ווידער ובחיי נציב ארץ־ישראל, אלעמענס אויגען שטראהלען פון שמחה. סעמיועל האט בעוויזען אז ניט נאר איז ער דער אידישער האי־קאמישיאנער, נאר ער איז א גוטער איד, און דער עולם שטיקט זיך מיט שמחה־געפיהלען. סעמיועל שטעהט ביז דער לעצטער ווארט פון דאווענען ענדיגט זיך, די התקוה מיט־געזונגען, עס פיהלט זיך אז עטוואס וואונדערליכעס, עטוואס היסטארישעס האט פאסירט.

עס איז ווערטה געווען צו פאהרען פינף טויזענד מייל אום דאס אליין צו זעהן. מען געהט ארויס פון שוהל מיט פולע הערצער וועלכע מען לויפט אויסגיסען צו דעם גרעסטען אידישען פריינד און טרייסטער, צום—כותל־מערבי.

7.

ביי׳ם כותל מערבי

שבת פארנאכט בין איך געגאנגען צום כותל מערבי.

די וועג צום כותל מערבי האט מיר אנגעפילט מיט צער און וועהטאג. פון דעם יפו׳ער טויער ביז דער וואנד צו וועלכער עס זיינען געווענדעט די בליקען פון די אידען אין דער גאנצער וועלט איז ניט ווייט, אבער איך ווייס ניט צו עס איז פאראן אין אירגענד וועלכען אנדער פלאץ אויף דער וועלט אזא צודרעהטע העסליכע שמוציגע און וואס איהר ווילט גאס ווי דיעזע וועלכע טראגט נאך דעם נאמען אין די רייזעביכער, די גאס פון דוד.

עס איז ווערטה צו זאגען א ווארט וועגען אלט ירושלים בכלל אין בעציהונג צו דער זאך, וועגען וועלכער איך שרייב דא. ירושלים איז ארומגערינגעלט מיט א מויער, וועלכער נעהמט איהר ארום פון אלע זייטען, די ליינג פון דעם דאזיגען מויער ארום און ארום איז דריי און א האלב מייל, און אין דיעזען שטח איז איינגעשלאסען די אלטע ירושלים. דער דאזיגער מויער איז צובראכען געווארען, אוועקגעריסען געווארען און צושטערט געווארען אין פערשיעדענע צייטען, א טהייל פון דיעזען מויער איז געבויט אויף פונדאמענט פון דעם ערשטען מויער וואס דוד און שלמה האבען געבויט. אין אנדערע טהיילען איז דער מויער ווייטער ווי דער פלאץ אויף וועלכען עס איז געשטאנען די אלטע מויערען. דער כותל מערבי איז א טהייל פון דעם מויער וואס נעהמט ארום דעם הר הבית און עס איז די עלטסטע טהייל פון דעם מויער, מען גלויבט אז דאס איז אן איבערבלייבונג פון דער ערשטער וואנד וואס דוד און שלמה האבען געבויט און אויסער דעם איז עס געוועזען די וואנד, אויף וועלכע דער בית המקדש האט געגרענעצט און דאס נעהענטסטע צום קודש־הקדשים; מיט דיעזער וואנד איז אלזא פערבונדען ניט נור די טראדיציאן פון דער דוד ושלמה וואנד נאר די קדושה פון בית המקדש גופא.

אבער אויב די גאסען וואס זיינען אינעווייניג פון דער אלטער שטאדט, עס הייסט אינעווייניג פון די מויערען

צייכענען זיך ניט אויס מיט ריינליבקייט איז די גאס וואס פיהרט צום כותל מערבי די שמוציגסטע פון אלע. איך בין אריין אין א שמוציגע געסל וואו קיין וואגען קען ניט דורכפאהרען און וואו ווען מען פיהרט דורך א קעמעל קען קיין מענש צוזאמען מיט איהם די "גאס" זיך ניט דורכשפארען. פון ביידע זייטען שטעהען פינסטערע שטיינערנע חאלופעס פון וועלכע די אונטערשטע עטאזשען זיינען פערנומען מיט "קראמען", אויב אימיצער האט א רעכט דאס אזוי אנצורופען. דאס זיינען פינסטערע לעכער אין וועלכע עס געפינען זיך פערשיעדענע סחורות און עס איז ניט לייכט אויפ׳ן ערשטען בליק צו דערקענען וואס די אראבער פערקויפען דארטען. אין אנדערע סטארס פערקויפט מען קוכענס וועלכע ווערען אלע ווייל בעזוכט פון מחנות פליעגען, אין אנדערע פערקויפט מען וואטערמעלאנס און ווינטרויבען, וועלכע ליעגען אויף שמוציגע ברעטער, און וועלכע זיינען אויסגעטונקט אין פליעגען. אין אנדערע פערקויפט מען פלייש אויף וועלכע עס רוהען ארמעען פון דיזעלבע בעשעפענישען און קיינער קימערט זיך ניט זיי אראבצוטרייבען. אויף דער ערד נעבען דיעזע סטארס זיצען אראבער, נעבען זיי שטעהען אויף דער ערד פלעשלאך אין וועלכע עס שטעקען פייפס פון וועלכע די אראבער רויכענען דורך דעם, זיי קימערען זיך וועניג וועגען די קעמלען, די אייזלען וואס שלעפען זיך פערביי, ווייזט אויס אז צו זיצען דא אין שמוץ און ציהען די פייפ איז פאר זיי א טעם גן־עדן, אזוי קען מען לייענען לויט דעם אויסדרוק אויף זייערע פנים׳ער. אין גאס הערט זיך א מיאוס׳ע ריח, זי געהט בארג אראפ און וואס ווייטער איהר געהט אלץ אנשטרענגליכער איז אייך אלעם וואס איהר זעהט און אלעם וואס איהר ה ע ר ט. ענדליך קומט איהר צו א טהייל גאס וועלכע איז אין גאנצען פערדעקט, פערמאכט פון אויבען און עס דאכט זיך אייך אז איהר געהט אין אן אונטעראירדישען הייהל, איהר קעהרט זיך צו רעכטס, געהט אין א נאך שמוציגערע געסל, וואס איז שטילער, אבער ניט פיעל ריינער פון דער ערשטער. איהר קעהרט זיך צו לינקס וואס געהט בארג ארונטער, פון די האלב צובראכענע טהירען רוקען זיך פון צייט צו צייט ארויס די מיזעראבעלסטע ברואים וואס איהר האט ווען געזעהן — דא וואהנען די מוגראהבין. אן אראבישער שבט וואס איז געקומען אהער פון אפריקא. איהר ענדיגט די גאס און פאר אייך שטעהט דער כותל מערבי!

איך האב זיך שטענדיג פארגעשטעלט אז נעבען דעם כותל מערבי, די וואנד פון בית המקדש פעסטונג איז פאראן א גרויסער ליידיגער פלאטץ וואס איז ניט פערצאמט, עס איז עפעס א מין פעלד איבער וועלכען אידען קומען פון אלע זייטען צו דער וואנד. ווי איבערראשט בין איך געווארען אז איך האב געזעהן אז נעבען דער גרויסער וואנד איז כמעט גאר קיין ליידיג פלאטץ ניטא. אין דער גאנצער לענג געגען כותל מערבי געהט א ליימענע וואנד, א וואנד פונ׳ם מוגראבישען קווארטאל, און צווישען כותל און דיזער וואנד איז בלויז פאראן א שמאלער פלאץ, אזוי ברייט ווי א געוועהנליכער סיידוואק און איז געפלאסטערט מיט שטיינער, שטעהענדיג נעבען דעם כותל מערבי פיהלט איהר זיך ווי איהר וואלט געוועזן איינגעשפארט פון אלע זייטען און איהר קענט בלויז ארויסגעהן דורך דער שמאלער געסל דורך וועלכער איהר זייט אריין.

און די וואנד איז די איינציגע זאך וואס איז געבליבען פון אלעם וואס מיר האבען פערמאגט, די איינציגע זאך וועלכע מען קען אנטאפען מיט׳ן האנד, א שטומער עדות אויף אונזער גרויסקייט פון אמאל. אלעם אנדערעס וואס מיר פערמאגען זיינען ספרים, ווערטער, אותיות; אונזערע פעסטונגען זיינען

אידעאלען, אונזערע געביידען זיינען פון אידעען, און נאָר איין זאך איז פאַראַן פאַר אונז אויף דער וועלט, וואס דערמאָהנט אונז פון אמת'ע אידישע פעסטונגען, פון אמת'ע אידישע געביידען; איין זאך וואס איז אויפגעלייגט פון שטיינער און רעדט צו אייך מיט א לשון פון גבורה דער כותל מערבי.

ווארום עס איז פאראן אן ערשיינונג פון ריעזיגע גבורה אין דיזער געוואלטיגער וואנד. די שטיינער זיינען אזוי מורא'דיג גרויס אז עס איז שווער צו פערשטעהן ווי אזוי האָט מען אמאָל אָהן מאשינערי זיי געקענט אוועקלייגען אין דער פּאָזיציאָן אין וועלכער זיי ליגען. די העכסטע מענשען וואס שטעהען ביים וואנד דערגרייכען ניט מעהר ווי ביז דער דריטער שורה פון די שטיינער, און אין אין דער לייגג פון א שטיין קענען זיך אויסשטעלען פון 6 ביז 10 מענשען. און דיזע גיגאנטישע שטיינערנע בלאָקס זיינען ניט צוגעקלעפּט איינע צו די אנדערע מיט קיין זאך. זיי ליגען פשוט איינע אויף די אנדערע און ווערען צוזאמענגעהאלטען בלויז מיט דער קראפט פון זייער געוואלטיגע שווערקייט, און דורך דעם וואס זיי זיינען צוגעפּאסט איינע צו די אנדערע. עס איז קלאָהר אז די מענשען וואס האָבען אזעלכע ווענד געבויט, האָבען געהאט א השגה פון גבורה אין זייערע מעשים און האָבען געוואוסט אז א לאנד איז ניט קיין לייכטע זאך אויפצוהאלטען. אזעלכע שטיינער קענען נאָר געבראכט ווערען און אריינגעשטעלט ווערען אין א וואנד נאָר ווען מען טראכט פון מורא'דיגע אנגריפע און פון ביטערע מלחמות. די אנגריפע און די מלחמות זיינען געקומען און אלע מעכטע פון דער וועלט האָבען געשטורמט געגען דיזע שטיינערנע וואנד און אויף זיי האָט א פאָלק בעשיצט איהר לאנד ביז'ן לעצטען טראָפען בלוט.

דאס פאָלק איז געוועזן נאָך שטארקער ווי די שטיינערנע ווענד, די ווענד זיינען צושמעטערט געווארען פון די רוימישע אייזערנע פעסטונג־ברעכער, און דאס פאָלק איז געבליבען. אָבער דורך וואונדערליכע דרכים איז געבליבען א זכר פון די מורא'דיגע אידישע ווענד, ריכטיג ווי צו דערמאָהנען די אידישע נאציאָן, אז אלעס איז נאָך ניט פערלאָרען, אז די האָפנונג אויף אידישע ווענד איז נאָך ניט אויסגעלאָשען געוואָרען. און אזוי שטעהט די וואנד, דער סימבאָל פון אייביגע גבורה, און איז ניט פערשטערט געוואָרען אין אלע חורבנות דורך וועלכע ירושלים איז דורכגעגאנגען, ניט די צייט און ניט מענשליכע שנאה און האס האָבען געקענט אָבמעקען פון דער וועלט דעם לעצטען סימן פון דער אידישער מלוכה.

און די לעגענדע דערצעהלט אונז א וואונדער־געשיכטע וועגען כותל־מערבי: דער סולטאן סלים דער ערשטער האָט מיט דריי הונדערט און עטליכע און אכציג יאָהר צוריק געזעהן פון זיין פּאַלאַץ אין ירושלים אויפ'ן הר הבית ווי א פרוי טראָגט א בערגעל מיסט און ווארפט עס אוועק אויף א פּלאַץ ניט ווייט פון זיין פּאַלאַץ. עס האָט איהם זעהר פערדראָסען. ער האָט איהר געהייסען פאנגען. ווען מען האָט דער פרוי געבראכט פאַר'ן סולטאן האָט זי געזאָגט אז זי שטאמט פון די אלטע רוימער, וועלכע האָבען געלאָזען א צוואה אז מען זאָל אזוי לאנג שיטען מיסט ביז וואנען דער זכר פון דער אידישער וואנד וועט אָבגעמעקט ווערען. דער סולטאן האָט נאָכגעפאָרשט און געפונען אז נאָך אנדערע מענשען פון ירושלים ווארפען זייער מיסט אויף דעם זעלבען פּלאַץ. ער האָט געגעבען א בעפעהל אז מען זאָל צואווארפען גאָלדענע רענדלעך אין די מיסט און האָט געלאָזען אויסרופען אז ווער עס וועט געהן אָברייניגען די מיסט וועט ער קריגען אויסער די רענדלעך וואס ער וועט געפינען אין די מיסט, וועט ער בעקומען נאָך אמאָל אזוי פיעל פון סולטאן'ס טרעזשורי. און אום צו

נעבען חשק דעם פאלק צו דער ארבייט האט ער אליין גענומען א רידעל און אנגעפאנגען גראבען. אין א חודש צייט פון שווערע ארבייט איז צואווארפען געווארען דער בארג מיסט און עס איז אבגערייניגט געווארען די וואנד, אזוי ווי זי זעהט יעצט אויס.

דער אמת איז אז דער גרונד אויף וועלכען מען שטעהט נעבען דעם כותל מערבי איז פיעל, פיעל העכער ווי עס איז געוועזן דער גרונד אין דוד'ס צייט. דאס זיינען אנגעקליבען געווארען פערשידענע אבפאל און מיסט און עס האט פערדעקט דעם אונטערשטען טהייל פון דער ריעזען־וואנד.

די אידען האבען פערשטאנען דעם וואונק וואס עס ליעגט פאר זיי אין דיזער וואנד און זי איז אין לאנגע דורות נאך דורות געשטאנען פאר דער פאנטאזיע פון די צושפרייטע קינדער פון דער אידישער נאציאן און פון איין ברעג וועלט ביז דעם אנדערען האבען זיי געבראכט אהער זייערע טרעהרען, האבען דא אויסגעגאסען זייער ביטער הארץ, האבען געקושט דעם הייליגען זכרון פון אונזער נאציאנאלע גרויסקייט און דערפאר זיינען עס די אונטערשטע שטיינער שווארץ. דאס איז דער שטעמפעל פון ליעבשאפט, טרייהייט פון א נאציאן צו זייערע הייליגטהימער.

און עס האט זיך מיר געדאכט ווי איך זעה שורות און שורות פון אידען פון אלט־פערגאנגענע צייטען, די נשמות פון אלע וואס זיינען דא געשטאנען און האבען געטרויערט אויף דעם חורבן פון מיין אומה — עס האט זיך מיר געדאכט אז זיי שטעהען איז ריזען שבת נחמו נעבען דער וואנד און איז זייערע אויגען האבען טרעהרען פון שמחה געשיינט, ריכטיג ווי זיי וואלטען זאגען: ניט אומזיסט האבען מיר דא ביי דיזער וואנד געוויינט, ניט אומזיסט האבען מיר אונזערע תפלות דא אויסגעגאסען — גאט האט אונזער תפלה געהערט!

איך בין געשטאנען פערזונקען אין געדאנקען. אויף דעם אנדערען ברעג פון כותל מערבי איז אבגעבראכען א ווינקעל פון א שטיין און עס איז פאראן אן עפענונג אין וואנד, א איד איז צוגעגאנגען האט אריינגעלייגט זיין געזיכט אין דער עפענונג און זיין קערפער האט געציטערט פון אינערע אויפרעגונג. איך האב גע'חלם'ט איבער די וואונדער פון מיין אומה, איבער די טיעפקייט פון איהרע יסורים און איבער איהר גרויסע קראפט, האב געטרוימט איבער די ירושלים פון דער צוקונפט, איבער דער גרויסער ליכטיגער הויפט שטאדט פון ישראל, וואס וועט שטעהן אויף די שפיצען פון דיזע בערג און אלע פעלקער וועלען געהן צו איהר ליכטיגקייט. ניט אומזיסט האט דיזע וואנד געווארט טויזענדע יאהרען.

שאטענס פון אבענד האבען זיך געלייגט אויף דעם כותל, די מתפללים זיינען פערשוואונדען, איך האב זיך לאנגזאם, מיט א פולע הארץ געלאזען געהן אהיים דורך'ן מיאוס'ען מוגראבישען קווארטאל.

8.

ועד הצירים און "קבוצות"

איך האָב בעשלאָסען צו לאָזען ירושלים מיט איהר קדושה מיט איהר גרויסען צויבער פון דער פערגאנגענהייט אויף שפּעטער צו בעשרייבען, און אוועק צו דעם בויענדען און פלאַנאַענדען טייל פון ארץ־ישראל, צום נייעם ישוב, צו די קאָלאָניעס. איך האָב זיך ניט געקענט איינהאַלטען אום ניט צו לויפען גלייך אויף די פעלדער אויף וועלכע עס שפּראָצט די האָפנונג פון דער אידישער נאַציאָן—דאָרטען וואו מיין פאָלק ווערט ווידערגעבוירען. אַהין—אין די קאָלאָניען אין יהודה און שומרון און גליל, אום צו קומען נאָכהער צוריק אין ירושלים.

נאָר בעפאָר איך פאָהר אַוועק אין די קאָלאָניען האָב איך בעשלאָסען אריינצוגעהן אין דער ציון־קאָמישאָן אָדער ועד־הצירים וועגען וועלכען מען האָט אַזוי פיעל גערעדט אין דער אידישער וועלט אין די לעצטע צוויי יאָהר און וועגען וועלכען עס זיינען געווען אַזוי פיעל מלחמות אויף דער לעצטער קאָנפערענץ אין לאָנדאָן. און אַזוי ווי איך געה אַרויס פון גרויסען יאַפאַ־טויער און וואַרף נאָך אַמאָל אַ בליק אויף דער גרויסער וואַנד פון שטאָדט מויער און אויף דעם פּלאַץ וועלכען מען האָט אויפגעבראָכען אין מיטען אום ווילהעלם זאָל קענען מיט זיין סוויטע דורכגעהן אין 1898 (ווילהעלם האָט שוין געהאַט גרויסע השגות דאַן אויך) און געה אַוויף אין דער ביזנעס־גאַס וואָס ליגט אויסערהאַלב דער שטאָדט מויער אום צו געהן צום וועד הצירים, טרעף איך אָן דר. שמריהו לעווין, וועלכען איך האָב ניט געזעהן זייט דער פאַראַ־יאָהריגער לאָנדאָנער קאָנפערענץ. מיר זיינען, נאַטירליך, באַלד אריין אין אַ וואַרימען שמועס וועגען אַלעם וואָס עס טהוט זיך אין דער ציוניסטישער וועלט און מיר זיינען אַוועק אין ועד הצירים, וועלכעס איז אַ גרויסער און זעהר לאַנגער פלאָאר פון אַ גרויסער געביידע. אין מיטען איז אַ קאָרידאָר, אין ביידע זייטען פיעלע צימערן מיט שעהנע העברעאישע אויפשריפטען. (און בלויז העברעאישע) וועגען די דעפּאַרטמענטס וואָס געפינען זיך אין די

צימערן. דער אויסדרוק מאכט דעם איינ־דרוק פון א רעגיערונגס־הויפטקוואר־טיר, א זעהר היבשער צאהל פון בעאמ־טע, מענער און פרויען לויפען הין און צוריק און טראגען אויף זייערע פנים'ער און תנועות אן אויסדרוק פון גרוים בוי־זיגקייט און אויך א שטייפקייט, ווי איי־נער זאגט: מיר זיינען בעאמטע פון א כמעט־רעגיערונג און מען קען אונז ניט אויעקמאכען מיט דער האנד בכל־אופן". זיי ריידען העברעאיש. מיר זיי־נען אריין אין איינעם פון די צימערען און פארטגעזעצט אונזער שמועס. דר. לעווין האט מיט געוואלדיגע בעגייסטע־רונג גערעדט וועגען ארץ־ישראל, האט געשריען אז עס איז משיח'ס צייטען און אויב די אידען פארשטעהען עס ניט זיי־נען מיר אונגליקליך, זיינען מיר באנק־ראט, זיינען מיר פערארביטעט און פאר־שפאטעט, א. ז. וו. דר. לעווין איז אזוי ברענענדיג, אזוי שארף ווי ער איז אי־מער געווען און אין ארץ־ישראל גופא, איז ער נאך "אין שטימונג" מעהר ווי אמעטום.

באלד האב איך זיך געזעהן מיט דר. עטינגער, דער מיניסטער פון אגריקול־טור און קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל. א מאן אין וועמעס בעוועגונגען עס איז קענטיג אויף'ן ערשטען בליק דער ווי־סענשאפטס־מאן, מיט א פרעהליכען שמייכעל און אויגען פון א טרוימער. און איך בין מיט איהם גלייך אריין אין די געדיכטעסטע פון דעם וואלד, און אין פערלויף פון עטליכע מינוטען זיינען מיר געשטאנען אין דער ברענענדסטער פרא־גע וועגען וועלכען עס ווערט פיעל גע־רעדט אין ארץ־ישראל און וועגען וועל־כען מיינע לעזער וועלען פיעל לערנען אין מיין שרייבען וועגען ארץ־ישראל: דאס איז די פראגע פון קבוצות (איהר מעגט עס אויסריידען אין דער ספרדי־שער הברה מיט דעם אקצענט אויף'ן לעצטען ו' (קוואוצא'ט). איהר קענט ניט מאכען קיין שריט אין דער ארץ־ישראל פראגע אויב איהר זייט ניט בע־קאנט מיט דעם ענין פון קבוצות, ווייל דאס איז יעצט דער עיקר העיקרים אין דער פראגע פון בעזעצען זיך אויף לאנד אין פאלעסטינא.

אויב איהר געדענקט האט וויצמאן אין לאנדאן געזאגט אז די אידישע קא־לאניזאציאן אין ארץ־ישראל ווערט צו־טהיילט אין צוויי טהיילען: איין טהייל איז די קאלאניזאציאן וואס איז געשא־פען געווארען ביז דער לעצטער צייט. צו דיזען חלק געהערען די מעהרסטע פון די קאלאניען וועלכע זיינען זיך גאנץ גוט אבער זיי זיינען ניט קיינע קאלאניען אין פולען זינן פון דאס ווארט; זיי זיי־נען "פינסקס" און "מינסקס" אויף'ן ארץ ישראל באדען. אנדערש אבער זיי־נען די נייע פארם פון קאלאניזאציאן, די קבוצות וועלכע קאסטען אונז אמת טייער אבער עס איז ווערטה דער פרייז. הייסט דאך עס אז די קבוצות, די זאך אויף וועלכע כל ישראל האפט און ווארט איז אז דאס וועט אונז אויסלייזען פון אלע צרות, און אין מיין ריכעלע אין וועלכען איך האב פערשריבען אלע זא־כען מיט וועלכע איך דארף זיך אבגעבען אין ארץ־ישראל האב איך אוועקגע־שטעלט מיט גרויסע אותיות דאס ווארט "קבוצות", וועלכעס האט געמיינט אז ווען איך וועל קומען אין אינזער לאנד וועט עס זיין די ערשטע זאך מיט וועלכע איך זאל מיך אינטערעסירען.

אבער דאס פערצייכנען איז געווען איבעריג. אין דעם טאג אין וועלכען איך בין אנגעקומען אין ירושלים איז געווען געדרוקט אין די דארטיגע צייטונגען אן אפענער פראטעסט געגען וויצמאן פאר־זיינע ווערטער וועגען דער אלטער קאלא־ניזאציאן, און דארויף זיינען געווען גע־

חתמ'עט בעקאנטע נעמען פון קאלאניבמען. עס הייסט אלזא אז מיר האבען דא א מלחמה צווישען דאס "אלטע" אין דאס נייע אין דער קאלאניזאציאנס פראגע און דאס איז א שאלה אין וועלכע עס הענגט אפ די גאנצע ציקונפט פון דער אידישער ארבייט אין ארץ־ישראל, ווארום מען דארף דאך וויסען ווי אזוי צו מאכען די נייע קאלאניזאציאן און אויב זי וועט ניט געמאכט ווערען לויט דער ריכטיגער שיטה קען דאך דער גאנצער בנין אומפאלען. און איך האב בעשלאסען בעפאר איך פאהר ארויס צו זעהן ווי אזוי דיזע גרויסע פראגע ווערט פערענטפערט אויף די פעלדער, צו הערען וואס עס וועט זאגען וועגען דיזער פראגע דער מיניסטער פון אגריקולטור און קאלאניזאציאן, וועלכער רעדט ניט נאר אין נאמען פון דער אדמיניסטראציאן נאר אויך אין נאמען פון דער ווירסענשאפט.

דר. עטינגער איז א מאמין אין קבוצות אדער קאאפעראטיווע ארבייט און קאלאניזאציאן. ער זאגט אז עס זיינען פאראן צוויי סארטען קבוצית: איינע איז אז א גרופע ארבייטער נעהמען אן א שותפות'דיגע שטיק ארבייט אלס א פאדריאד ווי צום ביישפיעל צו בויען א שאסיי א. ז. וו. אזעלכע סארטען קבוצה־ארבייט איז, זאגט ער שטענדיג ערפאלגרייך. עס איז פאראן א צווייטע סארט קבוצה און דאס איז ווען א גרופע ארבייטער מאכען א קאאפעראטיווען כעטלמענט, זיי ארבייטען אלע צוזאמען און טהיילען זיך מיט די רעזולטאטען. צו אזא קבוצה דארף געגעבען ווערען אלע נויטיגע אומשטענדען פיר ערפאלג. אונטער שלעכטע קאנדיציאנען קען עס נאטירליך ניט זיין קיין ערפאלג.

און וואס איז וועגען דעם דעפיציט וואס עס איז פאראן אין קבוצות, לויט ווי איך הער? — איז געווען מיין פראגע.

ערשטענס קומט דער דעפיציט — איז געווען די תשובה — דערפאר ווייל מיר צאהלען די ארבייטער אזעלכע וויידזשעס וועלכע מען דארף אום צו מאכען א לעבען. מיר מוזען אויפהויבען דעם שטאנדארד פון וויידזשעס אום מיר זאלען קענען פארקויפען אונזערע פראדוקטען פאר אונזערע מענשען אליין, און דאס קען נאר זיין אויב זיי וועלען פערדיענען גוט. און צווייטענס קומט דער דעפיציט דערפאר ווייל די קבוצות ארבייטען ניט כסדר אויף איין ארט, מען שיקט זיי ארבייטען פון פלאץ צו פלאץ. ווען זיי זאלען ארבייטען אויף איין פלאץ וואלט עס געקאסט וויניגער; און דריטענס איז אז עס איז פאראן א גוטער יאהר איז א דעפיציט אי פאר די קבוצות אי פאר די אלטע קאלאניעס; אויב עס איז פאראן א שלעכטער יאהר איז פאראן א דעפיציט ביי אלעמען. נאר וועגען יענע שווייגט מען און וועגען די דעפיציטען פון די קבוצות רעדט מען מעהר.

און ווען איך האב געזאגט צו דר. עטינגער אז איך פאהר ארויס איבערן לאנד האט ער מיט א שמייכעל מיר געזאגט: אלע קאלאניסטען וואס איהר וועט זעהן פון דאנען ביז'ן גליל און צוריק וועלען איך זאגען פארקעהרט ווי דאס וואס איך האב דא געזאגט.

—פארוואס? — האב איך געפרעגט.

זעהר פעראינטערעסירט אין דער אונערוואַרטעטער ערקלעהרונג פון געהערטען ד"ר.

—דערפאר ווייל די קאלאניסטען קוקען נאר פאר דעם יעצטיגען מאמענט און האבען קיין אויג פאר די צוקונפט.

און נאך א קורצען שמועס מיט דר.

רופין וועגן וואס איך וועל נאך האבען די געלעגנהייט צו ריידען אין מיינע ווייטערדיגע ארטיקלען, ביז איך ארויס צו זעהן די ערשטע קבוצה — נעבען ירושלים, אין דיוב, וואו מען וויל בע־פרוכפערן א נאקעטען בארג.

9.

שטיינערנע בערג און בליהענדע גערטנער

איך בין ארויסגעפאָהרען פון ירושלים 3 אזייגער בייטאָג ווען עס פאנגט אָן צו ווערען א ביסעל קיהלער די לופט. אונזער פוהרמאַן (מיר זיינען געפאָהרען א גרופּע פון איינינע פּערזאָן) האָט געהייסען ישראל און האָט, ווי אלע אידישע בעלי־עגלות אין ירושלים, גערעדט א ביסעל העברעאיש. פון נאַציאָנאַלען שטאַנדפּונקט איז ער אלזאָ געווען „אָלל־רייט", אבער פון ריין בעל עגלה'שען איז ער מיר ניט געפעלען געוואָרען. זיינע צוויי פערד זיינען געווען ענליך צו מענדעלי'ס „אַדלערס", און ווען ער האט צוגשפּאַנט אונטער'ן שטאָדט א דריטען האָב איך ערשט איינגעזעהן אז די ערשטע צוויי זיינען נאָך ניט פון די ערגסטע פון די ירושלים'ער פערד. אָבער אין ארץ־ישראל — האָט מען מיר ערקלעהרט — זיינען יעצט גוטע פערד ניט שטארק בנמצא. די טערקען האָבען זיי צוגענומען און, נאטירליך, האָבען זיי אויסגעקליבען די בעסערע און קיינער וועט זיי דערפאר ניט פּאַרדיינקען וואָס זיי האָבען געוואוסט וועלכע צו קלייבען.

מיר זיינען אראָבגעפאָהרען אויף דער יאפו'ער וועג. די וועג איז ניט קיין שלעכטע און זי געהט אויף דעם זייט פון די בערג, דרעהט זיך ווי א שלאַנג אין די שמאָלע צווישען בערגיגע דורכגענגע. דאָ און דאָרט זעהט מען א געביידע פון שטיינער, ווי זי וואָלט געווען צוגעקלעפּט צום באַרג. דאָס האָט עפּעס אן איינזאַמער אראָבער אויפגעשטעלט פיר זיך א נעסט אין די וואָלקענס. אין מאַנכע טאָהלען געפינען זיך קליינע דערפלעך אראָבישע מיט הייזלעך פון ליים און אמאָל פון שטיינער. אראָבישע הייזער אין ארץ־ישראל ווערען אָפט געמאַכט אויף פּשוט'ען אופן: מען שטעלט אויף א שטוב פון ליים, די זון טריקענט עס אויס און מען האָט שוין א „היים". אין גרויסע רעגענס איז אַזאַ הויז אין געפאהר צו צוגעהן

און זיך אומקעהרען צוריק צו די בלאָטע פון וואנען עס איז געקומען. אנשטאָט פענסטער איז א לאָך, מיט וועלכער מען איז שטענדיג יוצא פאר אלע צוועקען צו וועלכע פענסטער דיענען געוועהנליך. נעבען די גרויסע שטעדט זיינען די הייזער פון שטיינער.

אזוי זיינען מיר געפאָהרען נידעריגער און נידעריגער צווישען די בערג, און איך האָב זיך דערמאָנט דאָס וואָס דר. עטינגער האָט מיר געזאָגט מיט א טאָג צוריק אז די אלע בערג ארום ירושלים קענען ווערען בעפלאַנצט, עס זאָלען זיך אויף זיי אויסשפרייטען גערטנער און וועלדער, ווי עס איז געווען אויף זיי אמאָל איידער די באַרבאַרען פון אלע ראַסען וואָס האָבען דאָ געהערשט, האָבען חרוב געמאַכט דאָס לאַנד. סימנים פון דער בעפרוכטיגונג פון די בערג אין די אלטע צייטען איז נאָך צו געפינען יעצט אויף אלע בערג וועלכע זעהען אויס צו זיין ווילד. מען זעהט נאָך יעצט אויך אז דאָרטען וואו די ערד איז ניט אראָבגעטראָגען געוואָרען, צווישען די שטיינער וואו עס איז נאָר פאראַן א פלאַץ פיר א פלאַנצונג צו שלאָגען וואָרצלען, וואַקסען ביימען פון זיך אליין.

איך בין געפאָהרען צווישען די בערג און האָב פון זיי קיין אויג ניט אראָבגענומען. וואָס פיר א געוואַלדיגע ערשיינונג וואָלט עס געווען ווען דיזע קאַלכיגע שטיינער וואָס גרייכען אין די וואָלקענס זאָלען זיין בעדעקט מיט אליוועןְ־וועלדער, מיט וויין־גערטנער, מיט אלעם וואָס בליהט און וואַקסט, און צווישען דעם גרינעם צודעק פון די בערג זאָלען זיך ארויסזעהן די שעהנע דעכער פון אידישע שטיינערנע הייזער און אָרטערדום וואו מען זאָל וואָרפען מיט אן אויג זאָל מען זעהן ווי אלעס בליהט אונטער אידישע הענד אויף אלע הויכע פלעצער ארום ירושלים און אזוי זאָל עס זיין ביז די טויערן פון ירושלים גופא! דער צופאָהר צו אונזער הויפטשטאָדט וואָלט געווען דער שעהנסטער אין דער וועלט!

אזוי טראַכטענדיג בין איך צוגעקומען צו דער קליינער קאָלאָניע מוצא וואָס ליעגט צווישען די בערג. מיר האָבען זיך אָבגעשטעלט געגען א גרויסע געמויערטע הויז. אויף דער וועראַנדאַ איז געווען א מאַן וואָס האָט אויסגעזעהן ווי א זעכציגער, דורכגעברענט פון דער זון. ער האָט אונז געגעבען א הארציגען "שלום" מיט א שווערע אויסגעאַרבייטע האַנד און געבעטען אין הויז אריין. מיר האָבען זיך געפונען אין א גרויסען צימער מיט א טאַילד פלאָאַר. דער בעל־הבית האָט אונז צוגענומען זעהר שעהן, האָט אונז דערצעהלט פון די גרויסע שוועריגקייטען וואָס ער און אנדערע האָבען אויסגעשטאַנען איידער זיי האָבען זיך אויסגעלערנט ריכטיג צו פלאַנצען און צו זייען. ער איז שוין אין לאַנד אכט־און־צוואַנציג יאָהר, געקומען פון האָמעל, וואו עס האָט איהם קיין זאַך געפעהלט, נאָר ער האָט זיך ארייננענומען אין זינען אז ער מוז זיין אין ארץ־ישראל. די נייע — זאָגט ער — וואָס וועלען קומען אין ארץ־ישראל, וועלען שוין האָבען די גאַנצע ערפאָהרונג וואָס די אלטע האָבען געקראָגען און האָבען טייער בעצאָהלט. זאָלען זיי, די נייע, נאָר וועלען זיך לערנען. אָבער, ווי עס ווייזט אויס, ווילען זיי עס ניט. זיי מיינען אז זיי זיינען קליגער. זאָלען זיי מיינען. אָט ארבייט מען ניט ווייט פון איהם אין א קבצה — זאָגט ער — אין דילב. נייע מענשען, געקו־

מען פון אוקראינא, פון רוסלאנד. זיי ארבייטען אונטער׳ן ועד הצירים. ער האט זיי וואס צו זאגען פיר זייער טובה וועגען, אבער ניט זיי און ניט דער ועד הצירים וויל זיך בענוצען מיט זיין ערפאהרונג. דאס ארט איהם ניט. פאר איהם איז גענוג אז ביי איהם איז אלעס אין ארדנונג. ער האט זיבען קינדער — און אין זיינע רייד איז אריין א מיידעל שטארק און פול. זי האט אונז אבגעגעבען א ברייטען "שלום", און דער פאטער האט ערקלעהרט אז זי האט נאר וואס גענדיגט דעם בית־ספר און איז א גרויסע העברעערין נאר זי וויל ווייטער לערנען. זי קאכט זיך אין חשבון, אבוואהל איבערצעהלען די אייער קען מען אפילו דורך דעם חשבון וואס מען לערנט אין בית־ספר אליין.

אונזער גאסטפריינדליכער ווירטה האט אונז מכבד געוועזן מיט עטליכע סארטען פון קאנסערווירטע פרוכטען וועלכע האבען ארויסגעשיינט פון גרויסע גלעזערנע כלים. דאס — זאגט ער מיט גאוה — קאנסערוויר איך אליין, און אלע מינים וואס איהר זעהט דא — אנווייזענדיג אויף א פופצעהן כלים — וואקסען ביי מיר אין גארטען. איך האב מיר דא אליין די גאנצע מאשינערי וואס מען דארף צו קאנסערווירען. אבער איהר ווילט דאך מסתמא זעהן מיין וויין־קעלער — זאגט ער — קומט אראב אונטען. מיר זיינען אראבגעגאנגען אין א טיעפען און גערוימיגען קעלער, פול מיט וויין־פעסער. אט האב איך וויין וועלכער שטעהט ביי מיר פופצעהן יאהר אלעם ארויסגעצויגען פון דיזע שטיינער פון די בערג. ארויסגעהענדיג זאגט ער: אט דער קעלער איז ניט געבויט ווי איהר פערשטעהט דאס ווארט בויען. דער גאנצער קעלער איז אויסגעהאקט אין דעם שטיינערנעם בארג און איבער־דעם, אויפ׳ן שטיין, איז געבויט מיין הויז. צופיהרענדיג אונז צום קערידזש זאגט ער: איך האב געהאט די זכיה אז ביי מיר זיינען געוועזן אלע ציוניסטישע פיהרער, פון הערצל און וואלפסאן ביז וויצמאן און בראנדייס.

פון מוצא זיינען מיר געפאהרען קיין דילב. א שורה פון פאלאטקעס זיינען געוועזן אויפגעשטעלט. נעבען די פיס פון א גרויסען בארג ניט ווייט פון די פאלאטקעס, נעהנטער צום וועג, איז געוועזן אויפגעשטעלט א געביידע פון ברעטער. נעבען דעם האט זיך געקאכט א גרויסער טאפ. דריי מיידלעך האבען אונז געענטפערט אויף אונזער "שלום". מיר זיינען אריין מיט זיי אין א שמועס אויף העברעאיש. באלד איז צוגעקומען נאך א מיידעל ארויסגעהענדיג פון קיך, האלטענדיג אונטער׳ן ארעם א בוך. דער נאמען פון מחבר איז געוועזן אויפגעשריבען אויפ׳ן טאוועל. דאס איז געוועזן א בוך פון גערארד הויפטמאן. די מיידלעך האבען אונז ערקלעהרט אז זיי זיינען אויך מיטגליעדער פון דער קבצה וואס ארבייטען דא. איך האב ניט געפרעגט וואו זיי האלטען זיך דא אויף אין דעם קעמפ, ווייל מען האט מיר געזאגט פריהער אז זיי זיינען דא צוזאמען און אז דער ועד הצירים האט עס ניט געוואלט לײדען, נאר אז די קאנטראקטען מיט די קבצה זיינען שוין געמאכט געווארען און אז ביי מאכען די קאנטראקטען האט די קבצה אנדערש ניט געוואלט ווי דיזע גלייכהייט פון מינים אין דער קבצה. און ווי באלד עס איז שוין געוועזן אבגעמאכט, האט שוין דער ועד הצירים ניט געקענט קיין זאך העלפען און עס איז געבליבען אזוי. א קוק טהוענדיג אין טאפ איז געוועזן מיין פרא־

גע: וואו נעהמען זיי דא אין די בערג דאס וואס זיי דארפען פאר זייער עסען. די תשובה איז געווען, אז קיין פלייש עסען זיי ניט, ווייל זיי האבען ניט און עס איז דאך הייסע וועטערן — לעבען זיי מיט אנדערע זאכען אויסער פלייש.

די מיידלעך זיינען פון אוקראינא ניט לאנג געקומען. די מעהרסטע פון דער גרופע זיינען פון רוסלאנד. זיי זיינען דריי קבוצות: א׳, ב׳, ג׳. זיי ראמען אב די שטיינער און פלאנצען וואלד. די דאזיגע ארבייט ווערט געטאן אויף׳ן חשבון פון ועד הצירים. זיי זיינען 100 און צוואנציג פערזאן, מענער און פרויען, און זיי ארבייטען אכט שטונדען א טאג, ווי עס ארבייט יעדע קבצה. זיי שטעהען אויף 4 אזייגער אין דער פריה, ארבייטען איינוגע שטונדען און געהען אברוהען. האלב נאך דריי דערענדיגען זיי דאס וואס עס פעהלט זיי צו די אכט שטונדען.

מיר זיינען אוועק צום בארג. די ארבייט איז בעשטאנען דערמיט וואס מען האט געקליבען שטיינער אין קערבלאך. נאכהער האט מען די שטיינער אוועקגעלייגט איינע אויף די אנדערע אזוי ווי א פארקאן. פון איין פארקאן ביז׳ן אנדערען איז די ערד אויסגערייניגט געווארען פון שטיינער און פארטיג געמאכט געווארען צו זייען. דער צוועק פון די שטיינערנע פארקאנען איז צו פערהאלטען די וואסער בשעת א רעגען אין דעם ריינעם שטח צווישען איין פארקאן און דעם צווייטען, אום עס זאל דארטען וואקסען. די פארקאנען זיינען בלויז עטוואס העכער ווי די ערד. דאס רופט מען טערראסען און נאר דורך אזעלכע טערראסען קען מען בעפלאנצען בערג: אהן זיי רינט די וואסער ארא אב און דאס געפלאנצטע קען ניט לעבען. די יונגע לייט אזוי גוט ווי די מיידלעך זיינען געווען אלע מיט זעהר סימפאטישע געזיכטער און זייער אינטעליגענץ איז געווען אנגעשריבען אויף זייערע פנים׳ער. דאס איז דער טיפ פון דער ראדיקאלער יוגענד אין מזרח־אייראפא, פון וועלכע עס קומען די חלוצים וועלכע קומען יעצט אין ארץ־ישראל ארום הונדערט פערזאן א וואך. זיי זיינען אלע אידעאליסטיש געשטימט און עטליכע ווערטער מיט זיי איז גענוג צו איבערצייגען צו וועלכער פאליטישער ריכטונג זיי בעלאנגען.

ווען מיר האבען פערלאזען די טערראסען איז שוין די זון געשטאנען גאנץ נידעריג. מיר זיינען געפאהרען בארגארויף. איך האב א קוק געטהאן צוריק. די יונגע לייט האבען אויסגעזעהן ביים פוס פון די בערג אזוי ווי קליינע פינטלאך. איך האב געקלעהרט: וועלען דיזע נייע בילוצעם קענען אויפטהאן דאס וואס מען דארף יעצט אויפטהאן? ווערלען דיזע טערראסען ווירקליך אמאל זיין דאס וואס דער נביא ישעיה זאגט־צו: "און איך וועל מאכען אלע מיינע בערג אלס א וועג און מיינע שטעגען וועלען אויפגעהויבען ווערען" ?

קומענדיג צוריק פארביי מוצא איז שוין געווען האלב־דונקעל. אין א גארטען פון קירבעס אויף א הויכען פלאץ איז געשטאנען אזוי ווי א הויכער טיש אויף פיער דינע סלופקעס אריינגעשלאגענע אין דער ערד. אויבען איז געשטאנען א מאן און געקוקט אויפ׳ן פעלד. איבער איהם איז געווען אויסגעפלאכטען פון בלושץ א צודעק צו שיצען איהם פון היץ אין מיטען טאג. דאס איז א שומר וואס היט די קירבעס. אין ארץ־ישראל דארף מען אלץ היטען פון גנבים. די טבע פון א טהייל פון

אונזערע אראבישע שוועסטער־קינדער, איז אז זיי האלטען ניט פון פריוואט־אייגענטום און אלעס דארף דא האבען שמירה. דערוויילע אבער האב איך גע־האט דעם אמת'ן קלארען פירוש אויף דעם בעריהמטען פסוק: "כמלונה — ווי א נאכט־ביידעל — במקשה — אין א פעלד פון פלוצערן..... אז מען וויל פערשטעהן דעם תנ"ך זאל מען זיך ארוי־בערכאפען קיין ארץ־ישראל.

.10

אין דער קאָלאָניע רחובות

אויף מאָרגען פריה בין איך ארויסגעפֿאָהרען פֿון ירושלים צו די קאָלאָניעס רחובות און ראשון לציון. אויפ'ן וואָקזאל האָב איך זיך געטראָפֿען מיט פּראָפֿעסאָר סלושץ, וועלכער איז געפֿאָהרען קיין יפו און איז געווען פריינדליך גענוג צו אָנלייגען אַ פּאָאָר טעג צייט אום מיט מיר צוזאַמען דורכפֿאָהרען די צוויי וויכטיגע קאָלאָניען. מיר זיינען ווייטער געפֿאָהרען מיט דערזעלבער באַהן מיט וועלכער איך בין געקומען פֿון לוד קיין ירושלים. פּראָפֿ. סלושץ האָט מיר פֿאַרבייפֿאָהרענדיג איינעם פֿון די בערג אָנגעוויזען אויף אַ גרויסע לאָך אין אַ בּאַרג. די טראַדיציאָן זאָגט אַז אין דיזער מערה איז געווען שמשון הגבור. דער געגענד, אין וועלכען מיר זיינען געפֿאָהרען איז דער יעניגער אין וועלכען דער גרויסער אידישער גבור האָט זיך געפֿונען. ווען די בערג וואָס ארום ירושלים ענדיגען זיך, פֿאַנגט זיך אָן די שפלה, די פלאַכע עבענע, וועלכע האָט בעלאַנגט צו שבט דן, וועהרענד די בערג האָבען בעלאַנגט צו שבט יהודה, און דאָ אין דער עבענע איז פֿאָרגעקומען אין בערלויף פֿון הונדערטער יאָהרען דער מורא'דיגער קאַמפף צווישען די אידען און די פלשתים, אָדער ריכטיגער — צווישען דעם שבט דן און די פלשתים, וועלכע האָבען זיך געפֿונען אין דער שפלה. די פלשתים האָבען געפֿרעסט דעם שבט דן צו דעם בּאַרג און אין דער לאַנגער מלחמה איז דער שבט דן כמעט ווי אומגעקומען אין דער שפלה, אָבער צוברעכענדיג דערמיט די גבורה פֿון די פלשתים. אונטער דער צייט האָט זיך דער שבט יהודה בעפֿעסטיגט אין די בערג און האָט נאָכהער געקענט דורך דוד'ן געבען די פלשתים אַ טויט־קלאַפּ. ווייטער אונטען איז דער עבענע צום ים צו, זיינען פֿאַראַן די צוויי פּלעצער וואָס ווערען דערמאָנט אין תנ"ך אלס די פּלעצער וואו "דער גייסט פֿון גאָט האָט אָנגעפֿאַנגען צו קלאַפּען" אין שמשון און דאָרטען איז דער פּלאַץ וואו שמשון האָט דערזעהן דלילה'ן, האָט זיך אין איהר פֿערליעבט און געענדיגט זיין קאַריערע אַלס דער העלפֿער פֿון אידען. דער גאַנצער געגענד איז דורכגעטאָטען מיט אור־אַלטע ערינערונגען נאָך פֿון אַזעלכע צייטען איידער די אידישע שבטים זיינען אויפֿגעגאַסען געוואָרען אין איין נאַציאָן. פֿון יענע צייטען "ווען עס איז נאָך ניט געווען קיין מלך אין

ישראל און וואס איינער האט געוואלט האט ער געטהאן.״

מיט אונז אין וואגאן זיינען געווען קאלאניסטען פון מטולה, די ווייטעסטע אידישע קאלאניע אין צפון פון ארץ־ישראל, דארטען אויפ׳ן גרענעץ צווישען די ענגלישע און די פראנצויזישע אקופאציאן, און וואו די פראנצויזען מיט די אראבער פון פייזאל האבען זיך זייט די לעצטע עטליכע מאנאטען געשלאגען און וואו עס זיינען געפאלען די אידישע קרבנות צוזאמען מיט קאפיטאן יוסף טרומפעלדאר. א קאלאניסט האט געזאגט, אז ער האט געקראגען א ידיעה פון מטולה, אז מען קען שוין דארטען קומען, נאכדעם ווי פייזאל׳ס ארמיי איז צוקלאפט געווארען און ער האט געמוזט אבפאהרען פון דמשק ווערט דער יעגענד זיכער. אימיצער האט אונטערשטיצט דיזען בעריכט, דערמיט וואס ער האט עס אויך געהערט אין ועד הצירים. דער קאלאניסט האט צוריקגעוויזען דיזע אונטערשטיצונג, זאגענדיג: מיר זיבען ניט קיין ידיעות פון ועד הצירים; מיר האבען געוואוסט ווען אוועקצוגעהן אהן זיי און מיר וועלען וויסען ווי צו קומען אהן זיי. די צופריעדענהייט מיט די געשעהענישען צווישען די פראנצויזען און פייזאל׳ס סאלדאטען איז זעהר גרויס אויף שריט און טריט. די האפנונגען אז דער גרענעץ ביז׳ן טייך ליטאני, ווי די ציוניסטען האבען פערלאנגט, איז יעצט זעהר גרויס און דאס מיינט, אז די בעריהמטע שטאדט צור, וועלכע איז אזוי פיעל דערמאנט אין תנ״ך, זאל אריין אין אידישע הענד און אז אויך דער חרמון, פון וואנען דער ירדן שפרינגט ארויס, זאל בעלאנגען צו אידען.

מיר זיינען געקומען אין לוד, א פונקט וואו עס פעראייניגט זיך די באהן וואס געהט פון מצרים קיין חיפה און די פון יפו קיין ירושלים. א גרויסע צאהל מענשען: אידען, אראבער, ענגלישע סאלדאטען האבען זיך געטומעלט ארום דער סטאציאן. מיר האבען גלייך אנגעפאנגען זיך נאכצופרעגען אין העברעאיש: וואו מען קען קריגען א פוהר קיין רחובות. עס איז געווען שווערליך צו קריגען. יעצט איז דער בציר (די שניטע פון די ווײן) און די קאלאניסטען זיינען פערנומען אויף זייערע פעלדער. מיר זיינען אריין אין בופעט פון סטאציאן (אויפ׳ן שילד איז געווען אנגעשריבען צוזאמען מיט דעם ענגלישען אויפשריפט אויך א סאין מיט גרויסע ווערטער ״מזנון״). דארטען זיינען געזעסען אידען צווישען אנדערע פאסאזשירען און האבען געגעבען ארדערס צו די וועיטערס אין העברעאיש. עס איז דא געווען גאנץ לעבעדיג, אבער מיר האבען געדארפט פאהרען קיין רחובות. צו געפינען די בעריהמטע אידישע קאלאניע אין רעכטען ברען פון בציר איז געווען פאר מיר אזא גרויסע זאך, אז איך האב ניט געהאט קיין גערולד צוווארטען. ענדליך האבען מיר געפונען א אידען פון רחובות וועלכער איז געווען ווילינג אונז צו נעהמען אין דער קאלאניע. מיר זיינען ארויסגעפאהרען פון לוד דריי דעם זייגער, ווען די היץ ווערט א ביסעל קלענער און א ווינטעל פאנגט אן צו בלאזען פון ים. דער אראבער וואס האט די פערד אנגעטריבען האט זיך ניט געאיילט, די וועג איז א שווערע, א זאמדיגע און ניט קיין גלייכע, און די פערד פלעגען זיך גאנץ אפט שטעלען אברוהען.

עס איז געווען ארום האלב נאך פיער ווען מיר האבען זיך אנגעפאנגען צו רוקען זיך צו דער קאלאניע. מיר האבען זיך אבגעקעהרט פון דער ברייטער וועג און זיינען אריינגעפאהרען אין א שמאלע וועג, וועלכע איז געווען פון איין זייט פערפלאנצט מיט אקאציען־בוימען און פון דער אנדער זייט מיט קאקטוס־בוימען, וועלכעס דיענט אלס א פארקאן צו די טרויבען פעלדער. אלעם ארום איז

געווען אין א בליהענדען צושטאנד — גרין און פריש — אבוואהל דיזע צייט פון יאהר, אויגוסט און סעפטעמבער, זיינען די טרוקענסטע, אלעס האט געוויזען פון זארגפעלטיגע ארבייט. דער אונטערשיעד צווישען די אידישע גערטנער, צווישען וועלכע מיר זיינען אריינגעפאהרען און צווישען די אראבישע איז געווען אזוי קלאר, אז ניט וויסענדיג האט מען אויף דעם ערשטען אויגענבליק געקענט דערקענען אז די ערשטע קענען זיך ניט פערגלייכען צו די לעצטע. א זעהר היימליכער געפיהל האט מיר דורכגענומען. איך האב געזעהן אידישע פעלדער אין רוסלאנד, אין אמעריקא און אין ארגענטיניען, אבער דאס זיינען אלעס געווען אויף פרעמדען באדען. יעצט צום ערשטען מאל אין מיין לעבען האב איך געזעהן אידישע גערטנער אויף אידישע ערד, אין א אידישע לאנד.

איך בין אראבגעגאנגען פון פוהר און געגאנגען לאנגזאם אונטער די אקאציען, ווארפענדיג א בליק אויף די טויערען וואס האבען זיך געוויזען פון צייט צו צייט צו די "בויארעס" (פלאנטאציעס). נעבען די טויערען זיינען אומעדום געווען שטיינערנע געביידען און עס האט זיך געהערט דער רעש פון די וואסער־פומפען. די ארבייט ווערט דא געפיהרט נאכ'ן לעצטען ווארט פון דער צייט. די אידען קומען אהיים בעוואפענט מיט אלע חכמות וואס זיי האבען זיך אויסגעקלעהרט אין אלע לענדער וואו זיי געפינען זיך און דערמיט וועלען זיי דאס לאנד בעזיעגען.

ניט ווייט פון דער קאלאניע איז ארוים פון א גארטען אויפ'ן וועג א באי מיט א אידישען אויסזעהן, נאר א ביסעל שווארצליך. ער האט מיר אבגעגעבען א "שלום" און איז געגאנגען מיט מיר צו דער קאלאניע. איך האב צו איהם נאטירליך אנגעפאנגען אין העברעאיש און געפרעגט איהם זיין נאמען. ער האט מיר געזאגט אז ער איז א תימני־ וועלכער איז אהער געבראכט געווארען אלס קינד. זיין טאטע און זיין גאנצע משפחה וואוינען אין רחובות אין דעם תימנ'ישען קווארטאל. ער איז א שומר און אלע זיינע ברידער ארבייטען. איך האב איהם געפרעגט צי האט ער ליעב ארץ־ישראל. ער האט מיך אבגעמאסטען מיט א בליק פון פערוואונדערונג פון אויבען ביז אראב און האט געענטפערט מיט א פראגע: "ומי לא יאהב את ארץ ישראל?" די ליעבשאפט פון די תימנ'ער אידען צו ארץ־ישראל איז פיעל גרעסער ווי די פון אונזערע אידען, אבוואהל זיי לעבען אונטער פיעל ערגערע אומשטענדען. דאס איז דערפאר, ווייל עס ליגט זיי ניט אין קאפ נויארק, ווארשא, אדעס. זייער אהבה צום לאנד איז א גאנצע, א פאלשטענדיגע. ווען מען וואלט געקענט בריינגען אהער די גאנצע פופציג טויזענד אידען פון תימן!

נאר אט איז א שילד אויף א שעהנע הויז "הוטל חרלפ". דאס איז איינער פון די צוויי האטעלען פון רחובות. מיר זיינען אריין. דער בעל־הבית, א סימפאטישער, עלטערער איד, האט אונז געפרעגט צי מיר ווילען טהעע, עסען, אדער א שאוער־באד. איך האב געענטפערט אז איך וויל קיין זאך ניט אויסערזעהן די קאלאניע; פיר אלע אנדערע זאכען וועלען מיר געפינען צייט שפעטער. מען האט אונז געענטפערט אז מיר ווילען קריגען א בילד פון דער גאנצער קאלאניע, זאלען מיר ארויף אויף דער "גבעה" הינטער דעם האטעל. מיר זיינען ארויף און איך האב דערזעהן דאס שעהנסטע בילד וועלכע איך האב געזעהן אין מיין לעבען!

אין מערב זייט האט זיך די זון יוי א רויטער פייערדיגער קוגעל גערוקט ארונטערצוזעצען זיך הינטער די שורה בערג וואס האבען זיך געזעהן פון דער וויטענס. די טאהלען זיינען געווען איינגעוויקעלט אין א פארנאכטיגען האלב־דונקעלקייט. א ווינטעל וואס

האָט מחיה־נפשות געווען, האָט געבלאָ־זען. אַלעס איז געווען גרין, בעפלאַנצט און בעזייט, און עס האָט אויסגעזעהן ווי איין ריזיגער טעפּיך אויסגעשטריקט מיט די וואונדערליכסטע צייכנונגען איז געווען אויסגעשפּרייט אויף בארג און טהאָל, און געגענאיבער ווידער אויפ׳ן בארג. דער טעפּיך איז ווירקליך אויס־געשפּרייט געוואָרען אין דער לעצטער צייט זינט די אידען זיינען אהער געקומען. די לאַנדשאַפט איז געווען אַ גע־וועהנליכע לאַנדשאַפט פון יהודה — זאַמ־דיגער באָדען און בערג, און די אידען האָבען עס פערוואַנדעלט אין דאָס וואָס עס איז יעצט. ווי שעהן איז ארץ־ישראל ווען זי געהט אריין אין די ריכטיגע הענד!

איך האָב זיך אומגעקעהרט צו דעם צווייטען זייט, צו דער קאָלאָניע־צו. שורות פון ביימען מיט ווייסע, ריינע, שטיינערנע הייזער — הייזער און ניט הייזלעך האָבען בעצייכענט די גאַסען. אַ ברייטע גאַס האָט געפיהרט באַרג־ארויף געגענאיבער די גבעה אויף וועלכע איך בין געשטאַנען. אַ גרויסע, ווייסע און ליכטיגע געביידע האָט זיך געזעהן אויפ׳ן בארג. דאָס איז די שוהל פון דער קאָלאָניע. ביים פוס פון דיעזער גאַס וואו די גבעה ענדיגט זיך, ציהט זיך אַ לאַנגע גאַס מיט שעהנע הייזער צווישען ביימען. אַ שטיינערנע געביי־דע — דער ברונען פון דער קאָלאָניע איז אין מיטען פון דער גאַס און ארום דיזער געביידע ציהען זיך שטיינערנע קאָרעטעס צום אָנטרינקען די בהמות. אַ מחנה פון שווארצע שעפּסען האָבען זיך אראָבגעלאָזען פון דער הויכער גאַס צום ברונען. פון אַלע זייטען האָבען זיך געזעהן מענשען וואָס איילען פון די פעלדער אהיים. אַ שורה קעמלען וואָס האָבען אויסגעזעהן געגען די שעפּסען אַזוי ווי סקיי־סקרייפּערס זיינען געטרי־בען געוואָרען פון ערגעץ.

איך בין אראָב פון דער גבעה, בין צו־געגאַנגען צו אַ גרופּע שעהנע, געזונדע און זעהר פרעהליכע קינדער וועלכע האָבען גערעדט אין דער ארץ־ישראל שפּראַך, האָב איך זיי געפרעגט אויף די וואָהנונג פון ה׳ אייזענבערג ווענען איך קען פון דער פאַראַיאהריגער קאָנפערענץ אין לאָנדאָן. „שם — האָבען זיי געענט־פערט מיט אַ פּתח אונטער שין — בקצה הרחוב בצד שמואל הבית האחרון. אחרון“.

ה׳ אייזענבערג האָט אויסגעזעהן אַזוי ברייט געזונד און שטאַרק ווי איך האָב איהם געזעהן פאַראַיאהרען. ער שטעלט מיט זיך פאָר דעם טיפּ פון אידישען בעל־הבית, דעם אייגענטהימער, דעם בעל בטחון וואָס האַלט אַז טהאָן איז וויכטיגער ווי ריידען, האָט ניט קיין גרויס ליעבשאַפט פאַר טעאָריען און איז פעראינטערעסירט נאָר אין פאַקטען. ער איז דער סאָרט איש־מעשה וועלכער איז אונז בעקאַנט אין אַלע לענדער וואו אי־דען וואָהנען. דער קאָלאָניזאַציאָן לע־בען האָט איהם נאָך צוגעגעבען נאָך מעהר געזונדהייט פיזיש און גייסטיג און ער מאַכט אויף אייך דעם איינדרוק פון אַ מאַן וואָס ווייס וואָס ער וויל און פערשטעהט ווי אַזוי עס צו ערגרייכען. אויף דער פריהעריגער קאָנפערענץ ווען די ראַדיקאַלען האָבען אָנגעפאַנגען צו אַטאַקירען דעם קאָלאָניזאַציאָנס ישוב האָט ער מיט אַ שמייכעל געזאָגט: אויב איהר ווילט וויסען וואָס דער ישוב איז: גיט אַ קוק אויף מיר. און דאָס איז גע־ווען זעהר איבערצייגענד. עס איז גענוג אַ קוק צו טהאָן אויף די ברייטע פּליי־צעס פון ה׳ אייזענבערג, זיין ענערגישען געזיכט און צו הערען זיין פעסטע שטי־מע צו איבערצייגען זיך אַז די מענשען וואָס האָבען געבויט די קאָלאָניען אין ארץ ישראל זיינען פּיאָנערען פון דעם בעסטען סאָרט מיט וועלכען אַ פאָלק מעג שטאָלצירען.

איך בין גלייך נאָך די געוועהנליכע בעגריסונג צוגעטרעטען צו דעם ענין וועלכער האָט מיר אַם מעהרסטען אינ־

טערעסירט. ה׳ אייזענבערג, אזוי גוט ווי אלע קאָלאָניסטען וועלכע איך האָב געזעהן, זיינען זעהר אונצופריעדען מיט דעם ארויסטרעט פון ווייצמאַן אין בעצוג די קאָלאָניען "די פינסקס און די מינסק׳ס" פון ארץ־ישראל און זיי קענען ניט פערשטעהן ווי קומט עס צו איהם אזא ווארט, סיידען אז ער האָט געוואָלט מאכען א חנ׳דל די ראדיקאלען.

— און וואָס איז אייער מיינונג וועגען די קבוצות? — האָב איך איהם געפרעגט.

— איך האלט זעהר שטארק פון קבוצות, אז א טאטע מיט זעקס אָדער זיבען קינדער ארבייטען איז עס די בעסטע קבוצה אין דער וועלט. אָט איז איינער פון מיין קבוצה — האָט מיר ה׳ אייזענבערג אָנגעוויזען אויף א ריעזיגען יונגען מאַן וואָס האָט אויסגעזעהן ווי שמשון הגבור׳ס א שוועסטער־קינד — פארוואָס דוקא קבוצות פון פרעמדע וואָס האָבען קיין שייכות ניט איינע צו די אנדערע און ניט קבוצות פון משפחות וואָס ארבייטען אויף זייערע אייגענע ערד? איך זעה ניט איין וואָס דאָ איז דער גאנצער טומעל מיט די קבוצות אויף וועלכע עס געהט אוועק אזוי פיעל געלד מיט אזעלכע קליינע רעזולטאַטען.

—מיר שטעהען יעצט אין דעם גרעסטען קריזיס — האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט מיט א זעהר ערנסטען טאָן — אין דער פּאָליטישער לאגע שטעהען מיר גליקליך, אלעס וואָס מען דארף איז אז עס זאָלען קומען מענשען מיט געלד. אָבער די פאלשע סיסטעם פערטרייבט יעדען וואָס האָט עפּעס געלד. אום צו ברייגנען אהער מענשען מיט מיטלען וועלכע זאָלען קענען אויפלעבען דאָס לאנד דארף מען צייגען אז געלד אין ארץ־ישראל אריינגעלייגט אין קאָלאָניזאציאָן טראָגט פּראָצענט, אָבער מיט געשרייען נעגען פּריוואט אונטערנעהמונגען מאכט מען אז יעדער וואָס האָט א דאָלאר זאָל מורא האָבען עס צו ברייגען אין ארץ־ישראל. קיינער וויל ניט איינוועסטען זיין געלד ווען ער הערט אָט די רייד, וועלכע מען הערט אלץ פון אונזערע ראדיקאלען. זיי האָבען מורא און זיי זיינען גערעכט. און די אָפּיציעלע פאַרשטעהער פון דער ציוניסטישער ארבייט אין ארץ ישראל האלטען מיט די שרייער און איך האָב זעהר מורא אז דער רעזולטאַט וועט זיין אז מען וועט ניט קומען און מען וועט ניט בויען. און אויב עס זאָל חלילה אוועקגעהן צוויי יאָהר פון היינט און עס וועט גאָר ניט געטהאָן ווערען, זיינען מיר אונגליקליך. ענגלאנד וועט זאָגען אז מיר טויגען ניט און די אראבער וועלען אלע ווערען געגען אונז. די אראבער האָבען יעצט געקריגען דרך־ארץ פאר אונז, ווייל זיי גלויבען אז מיר וועלען באלד אָנפאנגען צו קויפען לאנד. עס שטעהען הונדערטער טויזענדער דונאַם לאנד צו פארקויפען. איך אליין האָב געקריגען גרויסע אָנבאָטען. אויב די אראבער וועלען זעהן אז מיר קויפען ניט, וועלען זיי אונז מבטל זיין, נאָך מעהר, זיי וועלען אונז ווערען שונאים און זיי וועלען פערקויפען צו די גוים.

מיר זיינען ארויסגעגאנגען אויפ׳ן גאס. איך האָב געוואָלט זעהן דעם קווארטאַל פון תימנים און ה׳ אייזענבערג איז געווען פריינדליך גענוג צו אָנבאָטען זיך צו געהן מיט אונז. מיר זיינען דורכגעגאנגען דעם קווארטאַל, די הייזער זיינען גאנץ אנדערע ווי די קאָלאָניסטישע, זיי בעשטעהען מעהרסטענס בלויז פון איין צימער, אָבער די תימנ׳ער האלטען עס פאר פּאלאצען געגען די לעכער אין וועלכע זיי האָבען געוואוינט אין זייער היים. פיעלע פון די תימנ׳ער האָבען ניט פערשטאנען צו וואָס דארף מען אין גאנצער פענסטער און מען דערצעהלט אז זיי האָבען פארשלאָגען די פענסטער אין זייערע הייזער איידער זיי האָבען זיך דערצו צוגעוואוינט, אָבער אידען געוואוינען זיך גיך צו צו בעסערס און די תימנ׳ער אי־

דען זיינען ניט קיין אויסנאהם. מאַנכע האָבען אַנגעקליבען געלד און זיי בויען שוין הייזער אויף דעם שטייגער פון די קאָלאָניסטען. עס זיינען פאַראַן אייניגע תימנ׳ער אין דער קאָלאָניע וועלכע האָבען מעהר ווי איין ווייב.

ארויפגעהענדיג אויף א העכערען פלאַץ אין דער קאָלאָניע און אָנווייזענדיג אויף דער קאָלאָניע וועלכע איז געלעגען אין די דונקעלהייט פון אבענד האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט — דאָס איז יעצט ווערטה צוואנציג מיליאָן פראנק, און געגרינדעט איז עס געוואָרען פון א קליינע גרופּע אידען פון וועלכע יעדער האָט אין עטליכע יאָהר אויסגעצאָהלט ארום דריטהאַלבען טויזענד דאָלאר. פיעלע פון די נגידים פון רחובות זיינען אהער געקומען מיט ליידיגע הענד. און דאָס האָבען מיר אויפגעטהאָן אין דרייסיג יאָהר פון נאָכאנאנדיגע ארבייט. וואָס מיר דארפען איז ניט קיין חקירות נאָר ארבייט.

קומענדיג נאָך א מאָל צום שמועס וועגען די קבוצות האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט: דער עיקר איז פאָלגענדער. זאָלען זיי מאַכען קבוצות, זאָלען זיי מאַכען עקספּערימענטען, אָבער זאָלען זיי ניט זאָגען אז קיין זאך טויג ניט אויסער די קבוצות, זאָלען זיי ניט שטערען קיין אידען וואָס וויל קומען קויפען לאנד אָנפאנגען צו ארבייטען און צוגרייטען נחלאות פאר די וואָס וועלען קומען שפּעטער, אזוי ווי מיר האָבען געטהאָן. אָבער זיי שטערען יא. ווען עס קומען אהער מענשען שלוחים פון אידישע גרופּען וואָס ווילען קויפען א שטיק ערד און אָנפאנגען עס צו בעארבייטען דורך געדונגענע ארבייטער איידער די פּיאָנערען קענען אָנפאנגען ביסלעכווייז צו קומען, קריגען זיי קיין ערמוטהיגונג פון די אָפיציעלע פאָרשטעהער פון ציוניזמוס דאָ און זיי פערלירען דעם מוטה אלעס. וואָס מען דארף איז אז אידען זאָלען קומען און פאר זייער געלד קויפען ערד, קויפען און קויפען אָהן ניט זיך אָבגעבען מיט טעאָריען.

אויף מיין פראגע וויפיעל אידישע נפשות וואָלט מען געקענט בעזעצען א יאָהר אין ארץ־ישראל אויף קאָלאָניזאַציאָן, אויב עס זאָל זיין דאָס געלד און אויב מען זאָל געהן מיט׳ן פּראַקטישען וועג, האָט ה׳ אייזענבערג געענטפערט אז ער דענקט מען קען בעזעצען ביז צוואנציג טויזענד נפשות א יאָהר. איך האָב געשטעלט מיין לעצטע פראגע: האָט ניט דער ועד הצירים אויסגענוצט די ערפאהרונג וואָס איהר און אנדערע האָבען געלערנט אין דרייסיג יאָהר ארבייט? זעהר ווייניג ווילען זיי עס בענוצען, זעהר ווייניג האָבען זיי עס בענוצט — איז געווען די תשובה. און ריידענדיג וועגען דאָס וואָס איך האָב געזעהן און האָב געהערט אויף די בערג, האָט ה׳ אייזענבערג געזאָגט אז דאָס אָבריינינען די שטיינער פון דעם פּלאַץ וועט בעטרעפען א סך מעהר ווי אז מען זאָל קויפען ריינע ערד אום צו מאַכען דאָרטען קאָלאָניזאַציאָן. ריינינען שטיינער איז ניט קיין ארבייט וואָס עס לוינט דערפאר צו צאָהלען גרויסע מענשען גרויסע ארבייטס־פּרייזען. דאָס ווערט געטהאָן דורך קינדער. און וואו האָט איהר געזעהן — האָט ער צוגעלייגט — אז ביי ערד־ארבייט זאָל אָנגעהן דער כלל פון דעם אכט שטונדיגען ארבייטס־טאָג? האָט מען עס דען אין ארגענד וועלכע לאנד פּרובירט דורכפיהרען? אז ערד־ארבייטער קען ניט אראָבגעהן פון פעלד לויט זיין זייגער.

ה׳ אייזענבערג האָט זיך מיט מיר געזעגנט פערלאנגענדיג אז איך זאָל קומען ווידער אין רחובות ווען איך וועל פאָהרען צוריק פון גליל.

עס היינגט אזוי פיעל אָב אין אמעריקא — האָט ער געזאָגט — אַז עס איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט אַז מען זאָל דאָרטען וויסען וואָס מעהר פון דער היגער לאַגע, ווארום אויב מען זאָל גלייך ניט אָנפאנגען א גרויסע ארבייט, האָב איך מורא צו זאָגען, וואָס פאר א

שווידערליכער נאַציאָנאַלער אונגליק עס וועט זיין.

און נאָך א וויזיט ביים שריפטשטעלער און קאָלאָניסט משה סמיליאַנסקי, וואו מיר האָבען זיך אונטערהאַלטען ביי א טעלער מאַנדלען נאָר וואָס אראָבגעריסענע פון בוים און נאָכדעם ווי ה׳ סמיליאנסקי האָט מיר געזאָגט זיין מיינונג, אז מען דארף ארבייטען לויט אלע פּלענער, אלטע און נייע, און אז אלעם ווענדעט זיך אויב עס וועט זיין געלד און אז דאָס געלד דארף נאַטירליך קומען פון אמעריקא, בין איך געקומען צוריק אין מיין האָטעל.

איך האָב אָבער ניט געקענט געהן שלאָפען. איך בין געזעסען אויפ׳ן פּאָרטש, האָב געקוקט אויף דער קאָלאָניע און האָב געטראכט: טויזענד אזעלכע רחובות׳ן און די גאנצע ארץ־ישראל פראגע, די גאנצע עקזיסטענץ פראגע פון דער אידישער נאַציאָן איז געלעזט. און מען האָט געקענט מאַכען אַ סך אזעלכע רחובות׳ן אין די לעצטע 30 יאָהר — אויב מען וואָלט נאָר געוואָלט מיט אַן אמת. אונזער נאַציאָן האָט זעהר פיער געזינדיגט אין דעם לעצטען האַלבען יאָהרהונדערט. ווען אידען וואָלטען וועלען אויפבויען ארץ־ישראל וואָלטען זיי געקענט. די אידען אין אמעריקא האָבען ניט געהאַט קיין סך געלד אָבער די רוסישע אידען האָבען געהאַט געלד און א רובעל האָט געהאַט א פארנעהם. עס איז געוועזן שווער צו בויען — דאס איז אמת — און דיעזע אלע שעהנע הייזער זיינען געוועזן פערשריבען אין די טערקישע ביכער אלס שטאַלען, און אום צו מאַכען א וועג אדער א בריקעל האט מען געדארפט אונטערקויפען די טערקישע בעאמטע אבער דאָך האט מען געקענט ערדייכען רעזולטאַטען ווען מען האָט געוואָלט. אָבער די אידישע ליעבשאפט פאר ארץ־ישראל איז בלויז געוועזן אזוי גרויס אום צו שאַפען דאס ביסעל וואס איז געשאַפען געוואָרען. וועט יעצט די ליעבשאַפט אזוי שווייגען אום צו אויפטהאָן די וואונדער וועלכע מען קען אויפטהאָן אויב אידען ווילען האָבען חשק דערצו? וועט די אידישע נאַציאָן און איבערהויפט אין אַמעריקא זיך אויפהויבען יעצט נאָך הערבערט סעמועל ווען די וועג איז פריי און אָפען?

ה׳ אלקים אתה יודע!

11.

אין די ווייַן קעלערען פון ראשון לציון

פינף א זייגער אין דער פריה האט מען אנגעקלאפט אין מיין טיהר. אין א שטונדע שפּעטער געהט אַב דער דיליזשאַנס קיין ראשון לציון און איך מוז מיר צואיילען. דער האָטעל קיפּער, איינער פון די ערשטע קאָלאָניסטען אין דער קאָלאָניע, איז געקומען אין איינִיגע מינוט שפּעטער אין מיין צימער און האט געזאגט: "קומט וועט איהר עפּעס זעהן". איך בין ארויס אויף דער ווערענדא, איך האב געזעהען ווי א גרופּע שילער פון דער יפו'ער גימנאזיע וועלכע איז פאריגע וואך געשלאָסען געוואָרען פיר די זומער מאָנאטען זיינען געגאנגען אין גלייכע שורות צו דער ארבייט, זיי האבען צווישען זיך גערעדט אין א לעבהאפטען טאָן און האבען זעהר צופרידען געשמייכעלט. עס איז געוועזען א זעהר שעהנער בילד ווי די געזונדע לעבענדע יוגענד איז געגאנגען צו דער ארבייט. איך בין א היבשע צייט געשטאַנען אויפ'ן ווערענדא און האָב זיי נאָכגעקוקט דיזע בליהענדע אויפוואקסענדע קינדער פון ארץ ישראל וועלכע האבען זיך געהאלטען אזוי גלייך און האבען אויסגעזעהען אזוי שטאָלץ.

ווען איך בין שפּעטער נאָך אמאָל ארויסגעגאנגען אויף דער ווערענדא האָב איך דארטען ביי'ן פריהשטיק טיש געפונען צוויי אורחים פון האָטעל וועלכע האבען מיר פאראינטערעסירט. איינער איז געוועזען א הערר פישער פון האָלאנד, א ברודער פון בעקאנטען ציוניסט זשאן פישער וועלכער איז געקומען זעהן וואס מען קען טאן אין לאנד, און דער צווייטער—א מר. רוזאָוו פון קענעדע. ער איז שוין דאָ ביי זעקס מאָנאטען און איז געקומען צו קויפען לאנד פיר א גרופּע פון פופציג אידען פון וויניפּעג פון וועלכע יעדער וויל אריינברייגען א סומע פון עטליכע טויזענד דאלאר אין פערלויף פון עטליכע יאהר און דערווייל איידער די פאמיליען וועלען אנפאנגען אויסצוּוואנדערן קיין ארץ ישראל זאל מען די לאנד בעארבייטען און בעבויען דורך געדונגענע ארבייט. מר. רוזאָוו האָט מיר דערצעהלט אז ער האט שוין געזעהן לאנד אין פערשיעדענע געגענדען

און אז ער דיינקט אז ער וועט אין קור־צען לאנד קויפען. ער איז שוין דורכגע־פאהרען גאנץ ארץ ישראל, איז געווען אין גליל און האט שוין, ווי עס שיינט, א בעגריף אין דאס וואס דא טוט זיך. ער האלט ניט פון די סאציאליסטישע פלענער וועלכע זיינען יעצט פערוויקעלט און פערבונד־ען מיט א געוויסע טהייל פון די קאלאניזאציאנס פלענער אין ארץ ישראל. זאלען קומען אידען וואס האבען געלד זאלען זיי טהאן דאס וואס זיי פערשטעהען און אלעס וועט זיין גוט. די איינציגע וועג וועלכע ער זעהט איז אז עס זאלען געגרינדעט ווערען גרופען פון אידען וואס ווילען צוזאמען קויפען א שטיק לאנד און ווערען קאלאניסטען. איינציגווייז קען קיין איד גאר ניט טאן. איין איד קען זיך ניט בעזעצען אין קיין פלאטץ אויסער אין א אידישע קאלאניע וואו דער צוועק איז דאך צו שאפען נייע קאלאניען, ער האט געזאגט עטליכע זעהר אונצופריעדענע ווערטער וועגען די קאלאניע "בלפוריה" וואס די אמעריקא־קאנער קאמאנוועלטה האט געבויט און וועגען די ארבייט דארט. מר. רוזאוו האט מיר געזאגט אז ער גלויבט אז די אידען פון אמעריקא פארשטעהען אם בעסטען ווי צו טהאן די ארבייט וואס דארף געטהאן ווערען אין ארץ ישראל, אבער ער מיינט אמעריקאנער פראקטי־שע מענשען, אמעריקאנער טהעארעטי־קער טויגען אויך ניט, ער גלויבט אבער אז אמעריקא איז די בעסטע שולע צו מאכען אימיצען פראקטיש און פער־שטענדליך און אז ניט נאר איז נויטיג אמעריקאנער געלד נאר אויך אמערי־קאנער גייסט אין דער צוקונפטיגער ארץ־ישראל ארבייט.

דער דעליזשאנס קיין ראשון לציון בעשטעהט פון א לייכטען קערדיזש מיט דריי ביינק אויף וועלכע עס קענען זיי־צען 9 מענשען, אבער עס מאכט ניט אויס, אידען גיבען זיך אן עצה, און איך גלויב ניט אז אימיצער איז אויסען געב־בליעבען אין רחובות דערפאר וואס דער דעליזשאנס איז שוין געווען פארנומען אבוואהל מען מוז מיט אן אבענד פריער זיך בעשטעלען א פלאטץ אויף דעם דעליזשאנס. דער פריה מארגען איז געווען א שעהנער און ווען מען רעדט פון א פריה־מארגען אין ארץ ישראל איז עס עטוואס אזעלכעס וואס עס איז ניט גלייך צו אירגענד וועלכען פריהמארגען אין אירגענד וועלכע אנדער לאנד. אין קיין לאנד איז די לופט ניט אזוי קלאר ניט אזוי ריין, ניט אזוי דורכזיכטיג ווי זי איז אין ארץ ישראל. די מענשליכע אויג קען אין קיין לאנד אזוי ווייט ניט זעהן ווי זי זעהט אין ארץ ישראל. דאס זעהען און דאס קוקען איז איינע פון די גרעסטע פערגניגענס וואס א מענש קען האבען אין דער אידישער לאנד, קיין וואונדער אז דיעזע לאנד איז אויסגע־וועהלט געווארען פאר דעם פלאץ פון וואנען מען זאל קוקען ווייט אויף די שפעטערדיגע דורות פון וואנען די נבואות וועגען אחרית הימים — ווייטע שפעטערדיגע צייטען — זאלען געזאגט ווערען. עס ליעגט אין די לופט פון ארץ ישראל דער "חזן", עס דאכט זיך דא אז דער טרוימער און דיכטער קוקט אוועק אויף לאנגע, לאנגע דורות און עפאכען וואס וועלען קומען שפעטער.

און די ארץ ישראל לופט מאכט אייך אזוי לייכט גלייך ווי זי וואלט אייך גע־טראגען אין דער לופטען אויף גרינגע פליגלען, דאס וואהרשיינליך האט גע־האט אין זינען דער משורר ווען ער האט געזאגט: "דאס לעבען פון נשמות — איז די לופט פון דיין לאנד". עס אטהעמט

זיך אזוי לייכט אין ארץ ישראל און עס איז אזוי ליכטיג אז קיין מענשליכע פעדער קען עס ניט בעשרייבען. די ליכטיגקייט נעהמט אייך דורך און דורך, זי דרינגט אריין אין אייערע ביינער און זי גיט אייך א בעזונדערן סארט פערגניגען. די אידישע חכמים וואס האבען גערעדט וועגען דעם אור הגנוז—די בעהאלטענע ליכטיגקייט פון שבעת ימי בראשית וועלכע מען האלט אנגעגרייט פאר צדיקים האבען געווים בעשאפען דיעזען בעגריף צוליעב די וואונדערליכע ליכטיגקייט פון ארץ ישראל, און פונקט ווי עס איז ניטא קיין גלייכען צו דער ליכטיגקייט פון ארץ ישראל, אזוי איז ניטא קיין גלייכען צו דער בלויקייט פון דעם ארץ ישראל הימעל, מען דערמאנט זיך דא אן די ווערטער: כעצם השמים לטהר, אדער תכלת הרקיע און מען זעהט ערשט אז מען האט ניט געוואוסט דעם פשט דערפון איידער מען קומט אין ארץ־ישראל.

אויפ'ן וועג קיין ראשון לציון האבען מיר זיך אבגעשטעלט אין דער קליינער קאלאניע "נס ציונה". אויפ'ן זייט פון א בארג זיינען געווען אויסגעשפרייט די אידישע גערטנער און אויפ'ן בארג גופא איז די וואסער לייטונג וואס טרינקט אן די קאלאניע. פון שפיץ בארג אראב זעהט מען גאנץ ווייט אין אלע פיער זייטען, מען זעהט די טאהלען און די בערג, און די שורות בערג זעהען זיך איינע הינטער די אנדערע אלע מאל דונקעלער, אלע מאל לופטיגער, ביז זיי מישען צוזאמען מיט ווייטע וואלקענדלאך אויף דעם ברעג פון הימעל. איך האב זיך ניט געקענט אברייסען פון דאס געוואלדיגע בילד וואס איז געווען פאר מיינע אויגען. אט דא ארום און ארום האבען זיך אבגעשפיגעלט די וויכטיגסטע פאסירונגען אין דאס לעבען פון אונזער נאציאן. אט דא אויף דיזע וועגען וואס געהען קיין צפון און קיין דרום האבען געמארטשט די מחנות צו פערניכטען דאס אידישע פאלק, און דא זיינען געגאנגען אונזערע מחנות פון די חשמונאים און פון די קנאים, און דא אין דיזען שטח אויף וועלכען מיינע אויגען קוקען האבען די אידען מיט צוויי טויזענד יאהר צוריק אנגענומען דעם בעשלוס קיינמאל דיזע לאנד ניט צו פערגעסען — און מען האט עס ניט פערגעסען.

אכט־אוהר אין דער פריה זיינען מיר אנגעקומען קיין ראשון לציון. א קאלאניסט, ה׳ ראזען, וועלכער איז בעקאנט מיט פראפ. סלושץ, האט אונז בעגריסט, איז געגאנגען מיט אונז ביז'ן האטעל וועלכער איז ווייט ניט דאס וואס דער האטעל אין רחובות איז געווען. מיר זיינען גלייך אוועק צווישען די גערטנער וואס ציהען זיך ווייט ארום דער קאלאניע. אונזער פיהרער איז איינער פון די ערשטע. די קאלאניע איז אלט 38 יאהר און איז, ווי אלע ווייסען, בעקאנט צו אלע אידען אויף דער גאנצער וועלט; עס איז דער צענטער פון די וויין־אינדוסטריע — און וואו איז פאראן א איד וואס האט ניט געטרונקען פון די וויין וואס ווערט פערפערטיגט אין ראשון־לציון? מיר זיינען געגאנגען צווישען וויין־גערטנער וואס זיינען פון די ערשטע געפלאנצטע און מיר האבען געזעהן נייע וויין־גערטנער נישט געפלאנצט. אלעס איז אין א רוהיגען צושטאנד. אנטקעגען אונז זיינען פון צייט צו צייט אנגעקומען וואגענס מיט גרויסע קערב ווייטרויבען. נאר וואס אבגעשניטענע און זיי איילען צום גרויסען קעלער אין ראשון. אונזער פיהרער

איז אריין מיט אונז אין זיין פעלד, האט אנגעריסען א בארג טרויבען פון וועלכע מיר האבען געגעסען, דערמאנענדיג זיך בשעת מעשה דעם אלטען פסוק: כי תבא — אז דו וועסט קומען, בכרם — אין דעם וויינגארטען, רעך — פון דיין חבר, ואכלת — מעגסטו עסען, א. ז. וו. ואל כליך — און אין דיין כלי, לא תתן — זאלסטו ניט געבען. מען האט אונז דערצעהלט אז איינמאל האט מען גע־כאפט א תימנער אידען—מאנכע פון זיי האבען א שוואכקייט צו פרעמדע. זיי הא־בען זיך דעם אויסגעלערנט פון די אראבער — ווי ער האט גענומען טרויבען אין א קארב, האט מען איהם געפרעגט: סטייטש, ווי טהוסטו דאס? ער האט גלייך געענטפערט: עס שטעהט דאך אין דיין כלי טארסטו ניט אריינלייגען, אבער דיזער קארב איז ניט מיינער; איך האב עס געליהען ביי א שכן....

דער פלאץ אויף וועלכען מיר זיינען געווען איז ניט ווייט פון נחלת יהודה. דאס איז א קאלאניע פון אינטעליגענץ וועלכע איז געשאפען געווארען מיט א יאהר פערציהן צוריק אלס אנדיינקונג צו דר. יהודה לעאן פינסקער. דיזע קא־לאניע איז געגרינדעט געווארען אויף דעם פרינציפ פון "עבודה עצמית" — זעלבסטארבייט; מען לאזט דא ניט ארויף קיין אראבער אויף דעם באדען און די אידעע ביי די גרינדער איז גע־ווען אז דא זאלען וואהנען ארבייטער וועלכע זאלען, צוריקקומענדיג אהיים, האבען זייער אייגענע שטיקעל פעלד און גארטען. איך האב זעהר געוואלט זעהן דיזע קאלאניע. מען האט מיר גע־זאגט אז די ־קאלאניסטען פון נחלת יהודה לעבען ניט אין פריינדשאפט מיט די ראשון'ער, וועלכע זיי רופען אן עקס־פלאטאטארס צוליב די אראבישע אר־בייטער וועלכע מען בעשעפטיגט אין ראשון. עס הייסט אלזא, אז ראשון שטעלט־פאר די קאפיטאליסטישע וועלט ווערענד נחלת יהודה שטעלט־פאר די אנטי־קאפיטאליסטישע.

מיר זיינען צוגעגאנגען צו דער קליי־נער קאלאניע. די הייזער זיינען קליי־נע, פיעל קלענער ווי די פון ראשון, און די גערטענער ארום די הייזער האבען זיך ניט אויסגעצייכענט מיט א גוטען אויסזעהן. דער פלאץ איז ניט געווען ארומגעצאמט פון קיין בוימען אדער קאקטוס געוויקסע. מיר זיינען צוגע־גאנגען צו א הויז. אין גארטען האט גע־ארבייט א איד פארברענט פון דער זון. ער איז געגאנגען בארוועס. אונזער פיהרער האט איהם בעגריסט און האט געזאגט אין העברעאיש: א איד פון אמעריקא איז געקומען און וואלט ווע־לען מיט אייך זיך דורכשמועסען. דער קאלאניסט איז אונז געקומען אנטקעגען, א שטאלצערע און נאבעלערע פיגור האב איך ניט געזעהן. די הענד זיינען גע־ווען נאקעט ביז ווייט איבער די עלענ־בויגען, די הויזען זיינען געווען פערקא־שערט איבער די קניע, דער געזיכט האט אויסגעדריקט א ליעבליכע פריינדליכ־קייט צוזאמען מיט גרויס עקשנות פון אן אידעאליסט, דער שטעמפעל פון א תלמיד־חכם איז געלעגען אויף יעדע פון זיין בעוועגונג, אין די אויגען האט גע־ברענט דאס פייערל פון א טרוימער. עס איז געווען קלאר אז דיזער מענש אינ־טערעסירט זיך ווייט מעהר ווי מיט דער שטיקעל ערד וועלכע ער בעארבייט און מיט דאס וואס ער ציהט דערפון ארויס.

ער האט אונז איינגעלאדען אין הויז. מיין פרוי איז אוועק קיין ראשון — האט ער זיך ענטשולדיגט — און עס

איז די הויז ניט אין אָרדנונג. איך האָב געוואָרפען א בליק ארום אין הויז. אַלעס האָט געזאָגט: דלות. מיר האָבען זיך געזעצט און גלייך האָט זיך אָנגעפאַנגען דער קאַמפף צווישען קאַפּיטאַל און אַרבייט. קאַפּיטאַל איז געווען פערטראַטען דורך דעם קאָלאָניסט וואָס האָט אונז געפיהרט, און ארבייט זייענדיג פערטראַטען דורך ה' ביגלער, דער בעל־הבית אונטער וועמעס דאַך מיר זיינען געווען. די פראַגע, ארום וועלכער דער שמועס האָט זיך געדרעהט, איז געווען די פראַגע פון אַראַבישע ארבייט אין די אידישע קאָלאָניען — אַן אַנגעוועהטאָגטער פונקט אין דער ארץ־ישראל פראַגע. אונזער פיהרער האָט אָנגעוואונקען אַז די סאָרט קאָלאָניזאַציאָן ווי זי ווערט געפיהרט אין נחלת יהודה איז ניט קיין ערפאָלג, מען קען ניט אויסקומען אָהן אַראַבישע ארבייטער, זיי טהוען די אַרבייט ביליגער און דורך זיי איז מעגליך צו טהאָן אַזעלכעס וואָס א קאָלאָניסט קען אליין ניט טהאָן. ה' ביגלער האָט איהם שאַרף געענטפערט אַז ער איז ניט מקנא די ראשון לציון'ער קאָלאָניסטען, ווייל זיי זיינען עקספּלאָאַטאַטאָרס. איך וויל ניט עקספּלאָאַטירען קיינעם, און אויב איך וואָלט געהאַט א ברירה צו האָבען א סך פעלד און מוזען דינגען אַראַבער — וואָלט איך עס ניט אָנגענומען. איהר נעהמט די לאַנד און גיט עס אוועק צו די אַראַבער, וואָרום סוף כל סוף וועט דאַך די לאַנד געהערען צו די וואָס ארבייטען און ניט צו די וואָס דינגען יענעם צו ארבייטען. איהר זעהט דאַך אין רוסלאַנד — מען וועט עס צונעהמען. וואָלט כאָטש גוט געווען אַז די ארבייטער וועלכע איהר עקספּלאָאַטירט זאָלען זיין אידען, איז אַז ווען זיי וועלען עס צונעהמען ביי אייך וועט עס בלייבען אין אידישע הענד — אָבער ווען די אַראַבער וועלען עס צונעהמען, ביי וואָס וועלען מיר בלייבען?

אָבער אייער נחלה איז דאָך אַזוי קליין און אַזוי פאַרלאָזען — האָב איך געפרעגט.

— יע, עס איז קליין, אָבער ווען איך קען קריגען 50־60 דונאַם לאַנד — אַזוי פיעל לאַנד וויפיעל א מענש קען אליין בעאַרבייטען! פופציג דאַרף מען האָבען און אַז מען האָט הונדערט און מעהר — טויג שוין נישט, ווייל דאָס קען מען שוין אליין ניט בעאַרבייטען, דאַרף מען דאָך שוין דינגען מענשען; און אַז מען דינגט, דינגט מען שוין אַראַבער, ווייל זיי זיינען ביליגער, און ווען מען קריגט ביליגערע ארבייט צאָהלט מען ניט מייערער אַפילו אַן אייגענעם ברודער, ווייל אַזוי איז שוין בטבע פון קאַפּיטאַל וועלכער איז שטענדיג אינטערנאַציאָנאַל. די צרה איז, וואָס די ראשון'ער האָבען צופיעל ערד און דערפאַר זיינען זיי געוואָרען עקספּלאָאַטאַטאָרס. ווען איך וואָלט האָבען א סך ערד, וואָלט איך אויך בעסער ניט געווען און דערפאַר בין איך צופרידען אַז איך האָב ניט.

נאָכדעם ווי די צוויי קאָלאָניסטען — דער בורזשוא און דער פּראָלעטאַריער — האָבען זיך איבערגעוואָרפען מיט מאמרי חז"ל און אויסדריקע פון דער העברעאישער ליטעראַטור, אין וועלכער זיי זיינען ביידע געווען גאַנץ אין דערהיים, זיינען מיר אוועקגעגאַנגען. איך האָב געדאַנקט אונזער פיהרער וואָס ער האָט מיר בעקאַנט מיט דעם דאָזיגען שאַרפען, קלוגען, אידעאַליסטישען אידען, אין וועמעס יעדער וואָרט עס איז געווען אַזוי פיעל ווירדע, אַזוי פיעל שטאָלץ, שכל־הישר און אידעאַליזם — אַלץ איינס צי ער איז גערעכט אין זיין

שיטה פון קאָלאָניזאַציאָן אָדער ניט. ער איז איינער פון די שעהנסטע, אינטע־רעסאַנטסטע און ווירדיגסטע טיפּען וועלכע איך האָב געזעהן אין דער וואָר וואָס איך בין אין ארץ־ישראל.

מיר זיינען געגאַנגען צוריק אין ראשון לציון. איך האָב געפרעגט אונזער פיהר־רער, אויב ער איז זיכער מיט די קינדער אַז זיי וועלען בלייבען ביי די ערד אפילו שוין נאָכדעם ווי די ראשון'ער לעבען אין פערהעלטניסמעסיגען קאָמפּאָרט. איך האָב עס איהם געפרעגט וויל אין זיין ארגומענט מיט זיין געגנער האָט ער אָנגעוויזען אויף דעם פאַקט אַז ביי אזא דלות'דיגע עקזיסטענץ ווי די פון נחלת יהודה קענען זיך די קינדער ניט האַלטען, והא ראיה אַז יענעמס קינדער זיינען פון איהם אוועק. דער ראשון'ער האָט מיר געענטפערט אַז דאָס איז וויע־דער אַן אָנגעוועהטאָגטע פראַגע מיט די פּועלי־ציון און די בלבולים וואָס זיי וואַרפען אויף די קאָלאָניען און מיט אזא פרעסע ווי די וועלכע מיר האָבען איז קיין וואונדער אַז אונזערע קינדער ווילען דאָ ניט בלייבען. זיי ווילען ניט אַז מען זאָל זיי רופען באַראָן'ס שנאָ־רערס אָדער עקספּלאָאַטאַטאָרס, און אונזער ערציהונג טויג ניט. זי האָט אונז ניט געגעבען אזא יונגען דור ווי דער, וועלכען מיר האָבען בעדאַרפט האָבען. נאָר ריידענדיג וועגען קינדער וויל איך אייך זאָגען: איהר זעהט דאָרטען דעם יונגען מאַן? דאָס איז מיין זוהן. ער איז געגאַנגען אָנטרינקען זיין עזעל האָט מען בעליידיגט זיין נאַציאָן, האָט ער צובראָכען רוק און לענד א מחנה פון אראַבער־און מען האָט געמוזט שיקען נאָך סאָלדאַטען. מען האָט איהם גע־בראַכט אין רמלה און בעשטראָפט מיט פינף און צוואַנציג פיאַסטער. עס איז געוועזען א מציאה.

מיר זיינען געוועזען אויף א פּאָאַר פּלאַנטאַציעס, מען האָט געשניטען די צווייגלאַך טרויבען און געוואָרפען אין די קערב, אָבער אויפ'ן גאַנצען פעלד איז בלויז געוועזען איין איד וועלכער איז געוועזען אָנגעטאָן אין א העלמעט־הוט און האָט געהאַלטען אין האַנד א דינעם שטע־קעלע — א גאַנץ דינעם ניט קיין שפּאַ־ציער שטעקעל. דאָס איז געוועזען דער אויפזעהער; אַלע איבריגע מענשען אין דער גרויסער "באַיארע" זיינען געוועזען אַראַבער. דאָס בילד האָט מיר קאַליע געמאַכט מיין גוטע שטימונג פון דעם בציר.

מיר זיינען אוועקגעגאַנגען אין תימן־ער קוואַרטאַל. מיר זיינען אריין אין א הויז. א מיידעל וועלכע האָט גערעדט אַן אויסגעצייכענטען העברעאיש האָט מיר ערקלעהרט אַז אַלע זיינען אין פעלד, זי טהוט די קאָך־ארבייט — אין דרויסען אויף צוויי שטיינער איז געשטאַנען א טאָפּ און האָט געאַרבייט מעשים און אגב וואַשט זי א ביסעל וועש פאַר פרעמ־דע. די הייזעל איז געוועזען קליין ווי די פון די תימן'ער אין רחובות, בעשטע־הענדיג פון איין צימער, און וואו זייט איהר דאָ אַלע? — האָב איך איהר גע־פרעגט. זי האָט געגעבען א שמייכעל — איהר געזיכט איז געוועזען גאַנץ שוואַרץ, די אויגען טיעף און שעהן, די געזיכטס־ציגע האָבען אויסגעזעהן פרעמד, אָבער אין גאַנצען איז געוועזען א אידישער שטעמפּעל אויף איהר פּנים. איך רעכען אַז זי מוז זיין די יפת תואר פון קאָלאָ־ניע — און זי האָט געענטפערט: מה

יש? אנחנו כלנו חמש נפשות שוכבים אנחנו פה, פה ושם, אָנווייזענדיג אויף פערשיעדענע ווינקלען פון דער הויז.

זי איז געווען זעהר פרעהליך און עס האָט אויסגעזעהן אז עס פעהלט איהר גאָר ניט אויף אונזער וועלט. איך האָב איהר געזאָגט דעם אונפערמיידליכען "שלום, תודה" און בין אוועק. אָבער ניט ווייט פון הויז האָט אונז אָנגעטראָפען אן עלטערע תימן'ער פרוי און זי האָט אונז ערקלעהרט קורץ און שארף: "התימנים עניים, האשכנזים אין להם רחמנות!" מר האָבען געהערט שטימען פון קינדער. נעבען אונז איז געווען א גרעסערע הויז ווי די איבריגע. נעבען טיהר איז געשטאַנען א תימן'ער איד מיט א לאַנגען חאַלאַט. ער האָט אונז געזאָגט: "פה בית ספר" — דאָס איז די תימן'ישע שולע. מיר זיינען אריין. אויף א זעהר נידעריגע באַנק זיינען געלעגען ספרים און א ברעטעל. אויף דער ערד זיינען געזעסען פון ביידע זייטען קינדער און האָבען מיט א זעהר פאַר אונז פרעמדען ניגון געלערנט. די ספרים זיינען געלעגען אין מיטען און די קינדער האָבען פון ביידע זייטען געלעזען אין דעמזעלבען בוך, איינער לעזענדיג גלייך און דער צווייטער פערקעהרט, ווי עס איז דער מנהג פון די תימנים. די קינדער האָבען גערעדט געלויפיג העברעאיש. דער רבי אָדער "חכם" האָט אונז געוויזען אלטע ספרי תורות. מיר זיינען אוועק, איילענדיג זיך צו דעם בעריהמטען ראשון לציון'דיגען קעלער.

איך האָב געוואָלט זיין אין קעלער און איך האָב געוואָלט זעהן ה' מאַאיראַוויטש, איינער פון די פּיאָנערען פון דער אידישער קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל. קומענדיג צום קעלער האָט מען אונז געזאָגט אז ה' מאַאיראַוויטש איז אין אָפּיס. מיר זיינען אהין אריין, זיינען ווי אומעדום פריינדליך אויפגענומען געוואָרען. ה' מאַאיראַוויטש האָט מיר נאָך אָנגעטאָן דעם כבוד צו זאָגען מיין פאַרנאָמען ווען איך האָב איהם געזאָגט מיין פאַמיליען־נאָמען. ה' מאַאיראַוויטש איז אן עלטערער מענש מיט יוגענדליכע תנועות. ער טראָגט לאַנגע לאָקען־ארטיגע האָאר וועלכע זיינען שוין מעהר ווייס ווי גראָה. ער רעדט א וואונדערליכען העברעאיש און פאַלט אָפּט אריין אין פראנצויזיש, וועלכע איז, ווי עס שיינט, זיין בילדונגס־שפּראַך.

מאַאיראַוויטש איז א וויסענשאַפטסמאַן, אָבער עס איז אין איהם ניטאָ גאָר ניט פון די טרוקענקייט וועלכע מען זעהט אָפּט ביי וויסענשאַפטס־מענער. ער מאַכט דעם איינדרוק פון א סוחר א פקח און א היימישען תלמיד־חכם, און ער איז דורך און דורך פריינדליך. אין 5 מינוט נאָכדעם ווי איך האָב זיך גענעצט נעבען זיין דעסק האָט זיך מיר געדאַכט אז איך קען איהם שוין צוואַנציג יאָהר. ה' מאַאיראַוויטש איז איינער פון די בויער אין פּאַלעסטינא און איך האָב זיך געאיילט צו שטעלען איהם די פראגען וועלכע זיינען געווען ביי מיר אין קאָפּ און אויף וועלכע איך האָב געזוכט א תשובה זייט איך בין אָנגעקומען אין ארץ־ישראל. איך האָב איהם געפרעגט: צי גלויבט ער אין א גרויסע קאָלאָניזאַציאָן יעצט, און וואָס פיר אן עלעמענט איז דער בעסטער וואָס קען בויען אונזער לאַנד?

ה' מאַאיראַוויטש האָט געענטפערט אז ראשון לציון און אנדערע פון די ער־

שטע קאָלאָניען זיינען געגרינדעט געוואָרען פון אידעאַליסטען־נגידים וואָס האָבען בעשלאָסען צו מאכען א ישוב ווי שווער עס זאָל ניט זיין. ער איז אין צווייפעל אויב עס וועלען זיך יעצט געפינען אזעלכע נגידים־אידעאַליסטען אָנצופאַנגען אזא ארבייט. מען זאָל זאָגען למשל אז פון אמעריקא וועלען קומען אידען וואס האבען צו 5 טויזענד פונט און וועלען זיין די נייע בויערס, איז עס א ספק, ווייל ער גלויבט ניט אז דער אידעאַליזם איז דאָרטען אזוי שטארק, און די מענשען וואָס האָבען געלד זיינען דאָך מעהרסטענס מיטעליעהריגע, און זיי האָבען וואהרשיינליך ניט דעם פייער פון סטודענטען, און די וואָס האָבען געבויט דעם ישוב זיינען דאָך סטודענטען געוועזן. געוויס וועלען נייע מענשען קומען מיט גוטע כונות, אָבער ווער ווייס וואָס זיי וועלען זאָגען קריגענדיג א ביסעל פיבער. די וואָס קומען פון אמעריקא בויען ארץ־ישראל דארפען האָבען דעם פייער פון אידעאַליזם, פון התלהבות און — זייערע ווייבער דארפען אויך דעם פייער האָבען.

און — האָט ה' מאַאיראָוויטש פאָרטגעזעצט ווי פאַרזונקען אין מחשבות — געלד־מענשען זיינען פיעלייכט אָנגעשראָקען טאָמער מאכט מען בעגרענצונגען געגען פריוואַט קאַפּיטאַל און מען וועט זיי ניט לאָזען קיין פרייהייט פון בעוועגונג. לאָמיר זאָגען: אימיצער, למשל, ברייננגט אהער 7 טויזענד פונט, וועט ער וועלען פרעגען עמיצער'ן וואָס און ווי אזוי ער זאָל טהאָן? ווי זאָגט איהר? איך ווייס אז מאנכע וואָס זיינען געקומען זיינען איבערגעשראָקען פון די אלע שמועסען וואָס מען הערט זיך יעצט אָן.

און אין די נייע קאָמונעס וואָס מען פלאַנט גלויבט ער ניט אז זיי וועלען אויסהאַלטען. ער האָט שוין אליין אויך אמאָל פּראָבירט אזעלכע ענינים — האָט ער געזאָגט מיט א שמייכעל. און וועגען אראַבישע ארבייטער — האָט ניט מרדכי בן הלל הכהן פערקויפט, אָדער ער וויל פערקויפען, זיין נחלה ווייל עס פּאַסט איהם ניט צו נעהמען אראַבישע ארבייטער און אָהן זיי קען ער ניט אָנהאַלטען זיין נחלה? אין אַלגעמיין טהוט מען זאכען וואָס דארפען ניט געטאָן ווערען. האָט איהר געלעזען די טעלעגראַמע וואָס די ענגלישע לייבאָר פּארטי האָט געשיקט צו די פּועלי־ציון אז זי וועט ניט לאָזען אז מען זאָל דאָ אונטערדריקען די אַרבייטער? איהר ווייסט וואָס דאָס מיינט? דאָס מיינט אז מען האָט פאַר'מסר'ט די ארץ־ישראל אידען פאר דער ענגלישער לייבאָר פּארטי, און דיזע וועט יעצט שטעהן אויף דער זייט פון די אראבער וועלכע ווערען אין דער טעלעגראַמע געמיינט. קענען אזעלכע זאכען שאַפען זיכערהייט פאַר די וואָס ווילען קומען אהער און בריינגען זייער געלד?

דער בעסטער פּלאַן פיר קאָלאָניזאַציאָן איז דער פון דער יק"א: מען גיט א פאמיליע א שטיק לאַנד מיט דעם נויטיגען אינוועטאַר אויף דער קאָנדיציאָן אז נאָכדעם ווי עס וועט איבערגעהן א געוויסע צאָהל יאָהרען זאָל דער קאָלאָניסט אָנפאַנגען צו צאָהלען און זאָל אין א לאַנגע צייט אויסצאָהלען פאַר זיין נחלה, און ווייטער דאַרף מען פון איהם ניט וויסען. זאָל ער אליין ארבייטען און זאָל אויסבעסערען זיין נחלה מיט אלע זיינע קרעפטען.

איך האָב געשטעלט ה׳ מאַאיראָוויטשען פאָלגענדע פראגע: זאָגט מיר, פאַרוואָס זיינט איהר און ה׳ אייזענבערג און נאָך אימיצער פון די וואס האבען געהאָלפען בויען ארץ־ישראל ניט געפאָהרען צו דער קאָנפערענץ אין לאָנדאָן אום די שלוחים פון די ציוניסטען איבער דער גאנצער וועלט זאָלען הערען דאָס וואָס איהר און מר. אייזענבערג האָבען מיר געזאָגט? פאַרוואָס האָט איהר געלאָזען אז אלע וואָס האָבען דאָרטען ביי דער קאָנפערענץ גערעדט אין נאָמען פון ארץ־ישראל זיינען געווען בן־גריון און שפרינצאַק און בערל קאַצענעלסאָן — אלע פון דער לינקער זייט וועלכע, ווי איך הער, האָבען נאָך דערוויל זעהר ווייניג געבויט אין ארץ־ישראל?

ה׳ מאַאיראָוויטש האָט א שמייכעל געטאָן און האָט געענטפערט: מיין תירוץ וועט זיין פיעל פשוט׳ער ווי איהר שטעלט זיך פאָר. צו שיקען דריי מענשען קאָסט געלד און מיר פיהלען זיך דאָ ניט אזוי לייכט אויסצוגעבען געלד צו פאָהרען אויף אספות.

און וואו נעהמען די פערטרעטער פון פּראָלעטאַריאַט אזוי פיעל געלד ארומצופאָהרען אויב די פערטרעטער פון דער בורזשואזיע האָבען ניט? — האָב איך געפרעגט.

מסתמא איז פאַראַן אימיצער וואָס זאָרגט פאר זיי — האָט ער געענטפערט. איך ווייס ניט זיכער אויב ה׳ מאַאיראָוויטש האָט געמיינט אז פון יעד הצירים העלפט מען אז די שלוחים פון לינקען פליגעל זאָלען זיין אויף די קאָנפערענצען. און איך בין ניט פערטיג צו זאָגען וואָס אין מיין וועגען דעם. איך לאָז פאר דעם לעזער צו אורטהיילען אליין איבער דער זאך. איך בעשעפטיג זיך ניט אין מיינע בריעף פון ארץ־ישראל מיט אורטהיילע; איך שרייב נאָר וואָס איך זעה און וואָס איך הער, און דעם איינדרוק וואָס דאָס אלעס מאכט אויף מיר.

איך האָב געוואָלט זעהן דעם וועלט־בעריהמטען קעלער. ה׳ מאַאיראָוויטש האָט אונז איבערגעגעבען צו איינעם פון די פערוואַלטער. יענער האָט אונז איבערגעגעבען צו א סימפּאַטישען שוואַרץ־חן׳עוודיגען יונגען מאַן מיט אן אמת׳ן ארץ־ישראל חן אויף זיין געזיכט. יענער האָט אונז דורכגעפיהרט די גאנצע ריעזיגע געביידע. מיר האָבען געזעהן ווי מען בריינגט די גרויסע קערב טרויבען, עס ווערט אריינגעוואָרפען אין א גרויסע מאָהל־מאַשין. פון איין זייט לויפט ארויס די שאָלעכטס און די זאַפט לויפט אריין אונטען אין א גרויסען באַססיין, פון דאָרטען ווערט עס דורך לאנגע פייפס געבראכט אין אזעלכע גרויסע טענקס, דאָרטען פאַנגט דער וויין אָן צו רינען, עס ווערט נאָכדעם דורך פייפּס איבערגעפיהרט אין אנדערע טענקס און ענדליך ווערט עס אראָבגעלאָזען אונטען אין די קעלערן וואו עס איז שטענדיג קאַלט און שטענדיג פינסטער. מיר האָבען אָנגעצונדען ליכט, זיינען אראָב אונטען און האָבען אָנגעפאַנגען צו געהן אין פינסטערע אלייען צווישען צוויי שורות פון ריעזיגע געמויערטע וויין מאַגאַזינען וועלכע האָבען אויסגעזעהן ווי ריעזיגע ווענד. די אלייען זיינען געווען פיעל און האָבען זיך געדרעהט איינע אין די אנדערע ווי די גאסען פון לאָנדאָן. עס האָט אויסגעזעהן אז מיר זיינען אין אן אונטעראירדישע שטאָדט. מיר זיינען

נאכהער ארויף אויף דיזע וויין־מאגאזי־נען, זיינען דורכגעגאנגען איבער ברי־קען וועלכע זיינען געווען איבערגעוואָר־פען איבער די געסלאך צווישען די טענקס. מר זיינען ארוים פון קעלער, זיינען אריין אין די איבריגע אבטהיי־לונגען און זיינען אריין צוריק אין אָפּיס זיך געזעגענט און אוועק אהיים.

איך בין געגאנגען און בעוואונדערט די עובדות פון דעם מאן וועלכער האָט אזא וואונדערליכע זאך געבויט מיט אזא ברייטע האנד, דער מאן וועלכער האָט זיך אזוי פיעל פארדיענט געמאכט ביים אידישען פאָלק — באראָן ראָטשילד.

אָבער דער קעלער אין ראשון לציון איז א שטאָלץ פאר ארץ ישראל, א שטאָלץ פאר דעם אידישען שאפונגס־קראפט אין דער לאנד פון די אבות. איך בין ארוים פון קעלער רייכער ווי איך בין אריין, רייכער אין איינדריקע, רייכער אין ליעבשאפט צו די וואס האבען ביז יעצט געלייגט די ערשטע גרויסע ווינקעל־שטיינער אום מען זאָל קענען בויען ווײ־טער. און אין ראשון־לציון דערצעהלט מען מיט גאוה, אז ווען מען האָט גע־עפענט דעם בציר איז געקומען סעמיועל אין קעלער, האָט פארדעקט די קאָפּ, גע־מאַכט א ברכה און געמאכט "שהחינו" אויף דעם נייעם וויין...

12.

תל - אָביב

פרייטאג אין דער פריה זיינען מיר געקומען פון ראשון לציון קיין יפו. די גאסען פון יפו זיינען אזוי ווי די גאסען פון ירושלים — שמוציגלאך און ענג. דיזעלבע סארט אראבער זיצען אויפ'ן מארק און רויכערען די נארגילא, האלטענדיג די פיס און די פלעשעל וואסער אויף דער ערד. אז אראבער ווען ער זיצט און רויכערט די נארגילא מוז זיך פיהלען אין גן־עדן. עס ארט איהם ניט אז עס שטעהט איהם ממש איבער'ן קאפ; ער טהוט זיך זיינס. שמוציגע ארימע אייזעלאך טראגען זייערע בעלי־בתים אויף זיך צוזאמען מיט פעקלאך, מיט קערבלאך, מיט בלעכען און זעקענע טארבעס, אזוי אז עס געהט דורך אזא אייזעלע מאכט ער ענג דעם דורכגאנג אין גאס. די ביזנעס סטריטען פון יפו צייכענען זיך ניט אויס מיט זייער שעהנקייט פונקט ווי די מארקעטס פון דיזער שטאדט צייכנען זיך ניט אויס מיט זייער ריח. עס איז שטענדיג פאראן אין אן אריענטאלישע שטאדט עפעס וואס מאכט אויף איין' א שלעכטען רושם, און יפו איז ניט קיין אויסנאהם. זעלטען ווען מען זעהט א ניש'קשה'דיגע הויז. אין דער הויפטגאס זיינען פאראן א סך אידישע ביזנעס מיט העברעאישע סיינס. אויף דיזע סיינס ווערען גענוצט אלע מאדערנע ווערטער וואס בן־יהודה און אנדערע האבען פערפאסט, אזוי אז גאנץ אפט ווייסט איהר ניט פון זעם סיין וואס פאר א סחורה מען פערקויפט דארטען, אבוואהל איהר קענט העברעאיש. עס איז נאטירליך לייכט צו וויסען אז מספרה איז א בארבער שאפ, מחלבה איז א דעירי, ניריה א סטיישאנערי. אבער ניט אלע ווערטער אויף די סיינס זיינען אזוי לייכט ווי דיזע. אלענפאלס אבער פיהלט כ'ע' זיך אין דיזע גאסען גאנץ היימישלעך אין די קרעמער דערמאנען אונז די קליינשטעטילדיגע קרעמער אין די היימישע שטעדטלעך אין רוסלאנד, און דאס איז ווירקליך דיזעלבע קלאסע סוחרים וואס זיינען אריבער

פון רוסלאַנד קיין יפו. עס זיינען אויך פאַראַן גרעסערע געשעפטען וואָס זיינען געגרינדעט געוואָרען פון רייכע סוחרים און וועלכע ווערען געפיהרט אויף אַ גרויסען מאַסשטאַב. נאָר וועגען ארץ־ישראל געשעפטען וועל איך נאָך שרייבען אין מיינע ווייטערדיגע אַרטיקלען.

איך האָב אין יפו זיך ניט געוואָלט לאַנג אָבשטעלען. עס האָט אין מיר געברענט דער חשק צו זעהן תל־אָביב, די אידישע וואונדער־שטאָדט וועלכע מען האָט ניט אויפגעהערט צו בעזינגען און צו בעלויבען אין די לעצטע 10 יאָהר צייט, די שטאָדט וועלכע איז בעקאַנט צו יעדען אידען פון איין ברעג וועלט ביז דער אנדערער, סיידען אַזעלכער וואָס וויל פון ציון ניט וויסען. וועלכער אידיש־ערצויגענע קינד אין נויאָרק, אין שיקאַגאָ, אין בוענאָס־איירעס, אין ווילנא, אין מאָסקווא און אין קייפּטאון ווייס ניט וועגען תל־אָביב? וועהרענד די גרויסע פּערגאַנגענהייט פון ארץ ישראל האָט איהרע הייליגטימער, האָט די געגענוואַרט איהר קדושה, א קדושה וועלכע איז נאָר וואָס בעשאַפען געוואָרען און נאָר וואָס פון נאָדעל ארויס, אָבער דאָך א קדושה. תל־אָביב איז איינע פון דיזע. דאָס איז די קרוין פון נייעם ישוב, דער שטאָלץ פון דער נייער פּאַלעסטינא. איך בין עס געלאָפען זעהן. פיר א פּיאַסטער (א ניקעל) קומט מען קיין תל־אָביב.

דער אויטאָמאָביל וואָס האָט אונז געפיהרט האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען א שעהנעם געמויערטען האַלב טויער, האַלב אָבצאַמונג, וועלכע האָט ריכטיג ווי געזאָגט: דרך־ארץ, רבותי! עד כאן יפו, מכאן ואילך תל־אָביב.

איך בין אריין אין דער ערשטער גאַס און עטוואָס שעהנעס און אנגענעהמעס האָבען געזעהן מיינע אויגען. די גאַס איז א ברייטע, ניט ווי די גאַסען אין די אלטע שטעדט פון ארץ־ישראל זייגען. מיט שעהנע טראָטואַרען, פון ביידע זייטען שטעהען שעהנע, הויכע, שטאַרק־געבויטע שטיינערנע הייזער, געהאלטען אין שעהנסטען אָרדנונג. פון די הייזער קוקען ארויס גרויסע פענסטער נאָר'ן אייראָפּייאישען אָדער אמעריקאנישען אָרט. יעדע הויז האָט א באַלקאָן צום גאַס. אלעס איז ריין, אלעס גלאַנצט און פינקעלט וואו איהר וואַרפט אייער אויג. שורות בוימען לויפען אין ביידע זייטען נעבען די הייזער, הויכע שטיינערנע פּאַרקאַנעס מיט אייזערנע גראַטעס צאַמען אָב די בוימען פון דעם טראָטואַר און די בוימען זיינען הויכע, לאַנגע, גלייכע. דאָס זיינען די שטאָלצע ברושים פון וועלכע מיר האָבען געלערנט אין תנ"ך, די שעהנקייט פון דיזע בוימען האָבען ניט קיין גלייכען און זיי שטעהען ווי א שורה הויכע וועכטער אין דער לייננג פון דער גאַס.

און וואו איהר וואַרפט א בליק זעהט איהר ניט קיין אנדער וואָרט ווי העברעאיש. די נעמען פון די גאַסען זיינען אָנגעשריבען אויף בלאָהע סיינס אין די קאָרנערס פון די בלאָקס. איהר לעזט: רחוב הרצל, רחוב יהודה הלוי, א. ז. וו. אם ענדע פון דער גאַס האָט זיך געזעהן א הויכע, שטאָלצע געביידע וואָס האָט אויסגעזעהן ווי די קעניגין פון די הייזער. דאָס איז יפו'ער גימנאַזיע וועלכע הייסט הרצליה. די גימנאַזיע, ווי אלע אנדערע סקולס אין ארץ־ישראל, איז איצט געשלאָסען און עס איז שטיל און רוהיג ארום. איך האָב געענדיגט דורכגעהן די לייננג פון דער גאַס, האָב זיך אויסגעבויגען פּארביי דער גימנאַזיע און

האב בעשלאסען צו פרעגען, וואו עס איז דער האטעל הרצליה אין וועלכען איך בין געווען רעקאמענדירט איינצושטעהן. זייענדיג אין דער בעסטער אידישער שטימונג וואס א איד דארף זיין ערב־שבת אין דער דאזיגער וועלטבעריהמטער העברעאישער שטאדט, האב איך א פרעג געטהאן דעם ערשטען שעהן געקליידעטען מענשען וואס איז מיר אנגעקומען אנטקעגען (אין העברעאיש) וואו דער האטעל, וועלכען איך האב געדארפט, געפינט זיך. ווי איבערראשט בין איך געווארען אז איך האב געקראגען די תשובה "ניע פאנימאיו". דאס איז פאר מיר געווען א געוואלדיגע ענטטוישונג און איך האב א היבשע צייט ניט געקענט קומען צו זיך. איך האב זיך דערמאנט אז מיינער א פריינד האט מיר אמאל געזאגט, אז ווען אחד־העם איז געווען אין תל־אביב און האט דארטען געהערט ווי מען רעדט אזוי פיעל רוסיש, האט ער געזאגט: מען דארף עס ניט רופען תל־אביב, נאר "תל־אוויאוו". דאס רוסיש ריידען איז די שאנדע פון תל־אביב. איך האב אין די צוואנציג יאהר, אין וועלכע איך בין פון רוסלאנד, אזוי פיעל רוסיש ניט געהערט, וויפיעל איך האב געהערט אין איין שבת אין תל־אביב.

איך האב אבער באלד אויסגעפונען אז עס איז פאראן אין תל־אביב א נאציאן וואס רעדט קיין אנדער שפראך ווי העברעאיש און דאס איז די יוגענד. איך האב געהערט ווי די קינדער שפיעלען זיך, קריעגען זיך און דיסקוטירען נאר אין דער העברעאישער שפראך. די רוסאקעס זיינען די וואס קומען נאך פון דער־רוסישער אינטעליגענץ און קענען נאך פון זיך די גלות־קייטען ניט אראבווארפען און צווישען זיי זיינען טאקע פאראן עמי־הארצים וואס קענען קיין העברעאיש ניט. די אמת'ע תל־אביב'ער זיינען העברעער דורך מארך און ביין, און דאס וואס איך האב געזעהן אין תל־אביב האט מיר געמאכט איך זאל פערגעסען דעם רוסישען פלעק אויף מיין שעהנער אידישער שטאדט.

איך בין געזעסען פרייטאג פאר־נאכט אויף דער ווערראנדא פון האטעל. א קיהלער ווינטעל האט געבלאזען פון מערב זייט. אנטקעגען מיינע אויגען האט זיך אויסגעשפרייט דער ים הגדול מיט זיינע בלויע וואסערן. די בייזע כוואליעס פון שטורמדיגען ים אין יפו האבען זיך געהויבען מיט א ווילדען צארן, פונקט ווי אין דער צייט, ווען זיי האבען געוואלט דערטרינקען יונה הנביא'ס שיפעל. דער יפו'ער ברעג איז שטענדיג געווען א געפעהרליכער און פיעלע לעגענדען זיינען געשאפען געווארען וועגען דיזען ברעג און די שפיציגע שטיינער וועלכע שטעקען ארוים אויף א היבשע שטרעקע אין וואסער. עס איז ניטא קיין שעהנערעס בילד, גלויב איך, ווי ווען די זון, רויט ווי פייער, זעצט זיך אריין אין ים נעבען יפו.

פאר דיזער שטאדט האבען זיך אידען שטענדיג געיאגט. זי איז דער פארט פון ירושלים. אהן יפו'ער פארט איז ירושלים אבגעשלאסען פון אירגענד וועלכער פערבינדונג מיט'ן וואסער און דערפאר האבען די חשמונאים געקעמפפט פאר איהר, און יפו איז ווירקליך א לאנגע צייט געווען די איינציגע אידישע שטאדט נעבען וואסער, ווייל די פארטען וואס זיינען העכער ווי יפו צו צפון האבען בעלאנגט צו די פעניקער — די כנענים, און דער ברעג צו דרום האט בעלאנגט צו די פלשתים. יפו איז געווען דער אידישער פענסטער אין

דער וואַסער־וועלט און פיעלע גרויסע היסטאָרישע עראינערונגען פון אונזער פערגאַנגענהייט זיינען פערבונדען מיט יפו. יעצט איז יפו כמעט אן אראבישע שטאָדט. די גרויסע אָראַנדזש גערטנער ארום יפו בעלאַנגען צו אַראַבער. די מאַיאָריטעט פון די איינוואָהנער זיינען אַראַבער. יפו איז זעהר אן אלטע שטאָדט און נאָך איידער אברהם אבינו איז געקומען קיין כנען איז שוין יפו געווען בעריהמט מיט איהרע אָראַנדזש גערטנער. ארום יפו איז לייכט צו בעקומען וואַסער ניט גראָבענדיג טיעף, און דאַרום איז זי שוין געווען א צענטער נאָך אין די גאַנץ אַלטע צייטען. אין דער נייער אידישער געשיכטע האָט יפו א געוואַלדיגע בעדייטונג, ווייל דיזע שטאָדט איז דער צענטער פון די אידישע קאָלאָניען, די געשיכטע פון דעם נייעם ישוב, פון דער גרויסער עפּאָכע, פון דער צוריקקעהרונג פון אידען אין זייער היים פאַנגט זיך אָן מיט יפו, און דערפאַר איז זי טייער צו דער אידישער האַרץ.

זיצענדיג אויפ'ן ווערανדא און קוקענדיג אויף דיזען אלטען פּלאַץ פון אונזערע אבות אבותינו, וועלכער איז פון אונז אזוי פארפרעמדט געוואָרען אז מיט א יאָהר פערציג צוריק זיינען כמעט ווי ניט געווען קיין אידען אין יפו, און וועלכער ציינט יעצט אזוי פיעל עובדות וואָס אידען האָבען דאָ מיט זייער ענערגיע אויפגעטהאָן, פיהלט איהר אז די לעצטע עטליכע צעהנדליג יאָהר זיינען אומזיסט ניט אריבער אין דער אידישער געשיכטע. אָט דאָ איז געווען פאר מיינע אויגען דער טויער פון ארץ־ישראל אין וועלכע די אידישע קינדער האָבען זיך ביסלעכווייז אריינגעריסען. די אידישע גרויסע חלומות, די ערלייזונגס־האָפנונגען, די ציון־אידעאַלען האָבען זיך אויסגעדריקט אין יפו אין דער פאָרם פון ארבייט פאר דער צוקונפט פון לייגען די שטיינער פון דער פאָלקס־געביידע איינע אויף די אַפּדערע, און ווען ירושלים פיהלט אונז אָן מיט שטאָלץ פון אונזער פערגאַנגענהייט, פיהלט אונז יפו אָן מיט שטאָלץ פון דער געגענוואַרט. וואָרום מען האָט געדאַרפט האָבען א סך גבורה צו אויפטהאָן דאָס וואָס אידען האָבען אויפגעטהאָן אין און ארום יפו, און דאָס שעהנסטע פון דער גרויסער ארבייט איז אָהנע צווייפעל תל־אָביב.

דאָ זעהט איהר ווי נעבען דער אלטער שמוציגער שטאָדט איז אויסגעוואַקסען ווי דורך אַ צויבער אויפ'ן זאַמד א בליהענדע שטאָדט פון שעהנהייט און פּראָגרעס, א שטיק אייראָפּא אין דעם שעהנסטען און בעסטען זינען פון דאָס וואָרט, אויף דעם באָדען פון אַזיען, אַריבערגעהענדיג פון יפו קיין תל־אָביב קען מען זיך ניט גלויבען אז דאָס וואָס מען זעהט מיט די אויגען איז ריכטיג. תל־אָביב נעבען יפו זעהט אויס ווי א שעהנער חלום נעבען אַ מיאוס'ע רעאַליטעט, און שטאָלצירען מעגען אלע אידען אז דער חלום איז א אידישער חלום! תל־אָביב האָט נאָך אן אנדער בעדייטונג אויך: דאָס איז אזוי ווי עס וואָלט געווען א ריעזיגער סיין אויפגעשריבען אז אלע זאָלען עס קענען לעזען: אָט דאָס קענען מיר אידען מאַכען אין ארץ־ישראל און דאָס איז א מוסטער פון דאָס, אין וואָס מיר וועלען ארץ־ישראל פערוואַנדלען. מיר וועלען דאָס לאַנד געבען איהר שעהנקייט וועלכע זי פערדיענט; אונזער ארץ־ישראל וועט זיין גאָר אן אנדערע ווי די וואָס זי איז יעצט.

צו האָבען די אידען וואָס האָבען גע־

מאַכט תל־אביב דאָס געקלעהרט אָדער ניט — איז קיין אונטערשיעד. קלאָר איז פאַר אַלעמען אז תל־אביב צייגט די יונגע גבורה, די שטאַרקע ענערגיע וואָס איז פאַרבונדען מיט דעם ציוניסטישען אידעאַל. תל־אביב גיט אונז א וואונק אויף דער צוקונפט. עס צייגט אז מיר וועלען די צוקונפט מיט אונזער כח גע־ווינען.

איך האָב געמוזט איבעררייסען מיי־נע חלומות און נאָך אַמאָל אראָבגעהן אין שטאָדט אריין. איך בין דורכגע־געגאַנגען די שדרות בנימין ראָטשילד (ראָטשילד עוועניו). וואו עס איז דער שטאָדט־גאָרטען, געשמאַקפאַל איינגע־אָרדענט און שעהן פאַרפלאַנצט. בין דורכגעגאַנגען אנדערע גאַסען, און האָב זיך געפיהלט ריכטיג ווי איך וואָלט דאָ געבאָרען געוואָרען. אַלעס האָט מיר אויסגעזעהן אזוי בעקאַנט, אזוי איינגע־באַקען אין הארצען, אז איך האָב זיך ניט געגלויבט אז איך האָב דאָס אַלעס ניט געזעהן פריהער. און די נעמען פון די איינוואָהנער פון אזוי פיעל הייזער, אויף וועלכע מיינער אַ בעקאַנטער האָט מיר אָנגעוויזען, זיינען מיר געווען אזוי בעקאַנט. אָט דאָ וואָהנט לעוואַנטין פון דער באַנק, און דאָ וואָהנט מרדכי בן הלל הכהן, אָט דאָ וואָהנט דער דיכ־טער ש. בן־ציון, אָט דאָ זאַנגאַראָדסקי, א. ז. וו., א. ז. וו. איך ווייס ניט אויב עס איז פאַראַן נאָך אזא פלאַץ אויף דער וועלט וואו עס איז אויפגעזאַמעלט אזוי פיעל בילדונג און אזוי פיעל מאָרד־מענשען ווי אין תל־אביב.

אַלעס איז אין תל־אביב אזוי וואונ־דערליך שעהן, אַלעס איז געמאַכט פון דער ברייטער האַנד, אפילו די סינעמאַ ראַינע איז אַ גרויסע געביידע; עס בע־לאַנגט צו דער שטאָדט נאָר עס איז פאַרדונגען—אַלעס איז אין גוטען אָרד־נונג אויסער איין זאַך — די שוהל.

איבערגעפילט מיט אידישע שטימונג בין איך געגאַנגען אין שוהל. איך האָב ניט געזעהן קיין שוהל געביידע אין די הויפט־גאַסען. איך האָב געפרעגט א באַי וואו די שוהל איז. מען האָט מיר אָנגעוויזען אויף א זייטיגע גאַס וועלכע איז געווען גאַנץ אנדערש ווי די איב־ריגע גאַסען פון תל־אביב זיינען געווען. איך האָב ניט געזעהן דאָרטען קיין גע־ביידע וואָס זאָל דערמאָנען פון א שוהל. א ביסעל ווייטער האָט זיך געזעהן א הילצערנע זאַך ווי אַ גרויסער באָראַק אויפגעשלאָגען פון ברעטער און אפילו ניט אָבגעפאַרבט. איך האָב דיזען פאַר־זעהעניש מיין אויפמערקזאַמקייט ניט געשענקט. איך האָב געזוכט א גרויסע, ווייסע שטיינערנע הויז, א הויכע מיט די קאָלירטע פענסטער איבער דעם ארון קודש וואָנט חאָטש אזוי ווי אין רחובות און ראשון לציון. איך האָב געפרעגט מיין באַי־בעגלייטער: וואו איז די שוהל. דער באַי האָט אָנגעוויזען אויף דעם באָראַק ארום וועלכען איך האָב גע־זעהן אַ גרופע אידען און האָט געענט־פערט קורץ און שאַרף: שם! איך בין אוועק מיט א פאַרקלעהמטע הארץ אהין. אינעווייייניג איז ניט געווען שעהנער ווי אין דרויסען. איך בין געגאַנגען אהיים, האָב געקלעהרט: אין אַלע עקען וועלט וואו די קינדער פון מיין פאָלק זיינען פאַרשפּרייט האָט מען שטענדיג די שוהל געמאַכט פאַר דער שעהנסטער הויז פון שטעדטיל, דאָס איז געווען דער שטאָלץ פון דער געמיינדע, און ווען מיר האָבען זוכה געווען צו האָבען א אידישע, א לשון־קודש׳דיגע שטאָדט אין אונזער אייגענע לאַנד, איז געווען געלד פיר אַלעס — און די שוהל איז א פינסטע־רער באָראַק.

עס איז מיר מיין ערשטען פרייטאג צו־נאכט אין תל־אביב, אין וועלכען איך האב זיך אזוי טיעף פערליעבט, ניט בע־שעהרט געוועזן צו האבען א פאלשטענ־דיגען נחת. אויף מארגען האט מען מיר געזאגט אז מען טראכט שוין זייט א פאאר יאהר צו בויען א שוהל, ווייל דאס זיינען די צוויי זאכען וואס פעה־לען אין דער אידישסטער שטאדט אויף דער וועלט — א שוהל און להבדיל א בית מרחץ...

אבער זאל קיינער ניט וואגען צו רעד־דען א ווארט אויף תל־אביב, דער פערל פון אידישע שאפונג אויף אונזער ארץ־ישראל. אלעס וואס איז דא אויף אונ־זער וועלט האט א חסרון און תל־אביב מעג אויך האבען א חסרון און אפשר בלויז א דערוויילינגען חסרון.

13.

א בעזוך ביי די "חלוצים"

שבת איז אנגעקומען א שיף מיט אנדערהאלבען הונדערט "חלוצים". דאס זיינען גרופען יונגע לייט וואס מען ברענגט פון פוילען, פון די פריהערדיגע ליטווישע גובערניעס, און פון גאליציען קיין ארץ ישראל. די ציון קאמיסיאן רופט ארויס די דאזיגע חלוצים דורך ספעציעלע מענשען וואס ווערען געשיקט פאר דיעזען צוועק. מיט א פאאר טעג איידער די חלוצים זיינען אנגעקומען האט מען אין ארץ ישראל און איבערהויפט אין יפו, דער פארט וואו די חלוצים לאנדען, גערעדט זעהר שטארק וועגען דער פראגע: צו דארף מען ברייננגען חלוצים אז מען האט פאר זיי ניט וואס צו טהאן און אז מען דארף זוכען ספעציעלע בעשעפטיגונגען פאר זיי נאר אום זיי זאלען האבען וואס צו עסען.

עס געהט יעצט אן אן אימיגראציאן פון ארום פינף הונדערט מענשען א מאנאט, און דר. רופין, דער פיהרער פון דער התישבות אין ארץ ישראל האט מיר געזאגט אין ירושלים: עס קומען אן פינף הונדערט מענשען א חודש און איך האב ניט מיט זיי וואס צו טהאן, איך האב קיין געלד ניט; מען רעדט וועגען גרויסע פלענער און איך האב ניט די מיטלען אפילו דיזע קליינע איינוואנדערונג איינצוארדנען. זיין טאן איז געווען אן אומעטיגער ווען ער האט עס מיר געזאגט און עס איז געווען קלאר פון זיינע ווערטער אז די לאגע מאכט איהם שטארק אונרוהיג.

און אין אלע קרייזען וואו מען ווייס וואס עס טהוט זיך אין לאנד האט מען גערעדט מיט א טאן פון אונרוהיגקייט: וואס וועט דא זיין? די מענשען האבען ניט קיין ארבייט, זיי וועלען דאך זוכען אלע מיטלען אוועקצופאהרען, זיי וועלען ריידען אלע רשעות אויף דער לאנד און עס וועט מאכען א שלעכטען איינדרוק. צו וואס ברייננגט מען זיי גאר אין גאנצען אהער, צו וואס שיקט מען זיי רופען אז מען האט פאר זיי גאר ניט צוגעגרייט. די וואס טהוען עס נעהמען אויף זיך א גוואלדיגע אחריות. מאנכע האבען געזאגט: אפשר איז אזוי גלייכער, זאלען זיי קומען און אז עס וועט זיין שלעכט וועט מען אויפהויבען א געשריי איבער דער וועלט און אידען וועלען מוזען געבען אום זיי איינצוארדנען. דארויף אבער האט מען געענטפערט אז

דער געשריי איבער דער וועלט וועט מאכען שווערער די לאגע פון די אידען אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו זייער ווייטערדיגע ארבייט. עס וועט אויך מאכען שווער די לאגע פון הערבערט סעמועל, וועלכער דארף געבען די ווייטערדיגע ערלויבנים אויף צו ברייגגען נייע מענשען.

די מיינונג פון די גרעסטע טהייל פראקטישע מענשען וועלכע איך האב בעגעגענט און וועלכע ווייסען די קאנדיציאנען פון לאנד איז געווען געגען די האנדלונג פון ועד הצירים אין דיזער בעציהונג. אויב מען גרייט ניט צו פאר אימיצען וואס ער זאל טהאן דארף מען איהם אין לאנד ניט ברייגגען, א פשיטא שוין אז מען שיקט אימיצען רופען אין לאנד און עס איז איהם נאכדעם שלעכט האט ער א רעכט צו זיין אין כעס און ער האט א רעכט צו האלטען אז מען האט איהם געטהאן אן אונרעכט. איידער די חלוצים ריהרען זיך פון ארט דארף פאר זיי זיין גרייט ארבייט און אויב ניט דארף מען קיין חלוצים ניט.

מען האט איבעראל אנגעוויזען אויף דעם פאקט אז פון די פריהערדיגע גרופען חלוצים זיינען פאראן פיעלע וואס וואלטען פון זיך די העמד פערקויפט אבי אוועקצופאהרען פון דאנען און אויב עס וועט אזוי געהן ווייטער, וועט זיין א קאטאסטראפע און א קאטאסטראפע יעצט אין אנפאנג פון דער נייער צייט קען זיך שלעכט אפרופען אויף די גאנצע ארבייט אויף וועלכע מען לייגט אזוי פיעל האפנונג.

די ערשטע זאך איז וואס ס'זיינען ניטא קיינע הייזער אין ארץ־ישראל פאר נייע מענשען. אין ארץ ישראל איז אזא ענגשאפט אין דירות, פיעלייכט מעהרער ווי אין אירגענד וועלכע אנדער לאנד. די חלוצים וואס ווערען געבראכט אויף'ן פעלד זיינען יעצט א גרויסער טהייל פון זיין אין פאלאטקעס, אבער וואס וועט זיי אז עס וועט באלד אנקומען די צייט פון רעגען און זיי וועלען אין פאלאטקעס ניט קענען זיין?

די חלוצים וואס קומען ווערען איינגעטהיילט אין קבוצות און ווערען געשיקט צו פערשידענע ארבייטען. די מעהרסטע פון זיי ווערען אוועקגעשיקט אין גליל, דארטען מאכט מען א שאססע און מען שיקט די נייאנגעקומענע צו האקען שטיינער און טהאן אנדערע ארבייט פאר'ן שאססע, אבער אין גליל איז יעצט שרעקליך היים און פיעלע פון די וואס קומען אהין ווערען קראנק אויף פיבער. דער גאנצער ענין פון דעם כביש (שאססע) איז ניט א זאך וואס עס איז נויטיג אן און פיר ייך, דאס מאכט מען אום צו געבען די נייאנגעקומענע ארבייט. אבער די פראגע איז אויב האקען שטיינער אין דעם יעצטיגען סיזאן פון יאהר אין גליל איז די ארבייט וואס דארף פאר זיי אויסגעקליבען ווערען?

איך האב גערעדט וועגען דער פראגע מיט פערשידענע מענשען און עס הערשט די איבערצייגונג אז דער ועד הצירים האט קיין זאך ניט צוגעגרייט אין די צוויי יאהר פון זיין עקזיסטענץ פיר א נייע איינוואנדערונג, אז ער האט געשיקט נאך חלוצים וועהרענד ער האט ניט געוואוסט וואס ער וועט מיט דיזע חלוצים טהאן און אז אלעס וואס ער טהוט מיט זיי, נאכדעם ווי זיי קומען אין לאנד, איז ניט מיט א ריכטיגען צוועק און פלאן נאר פשוט כדי צו האבען פון וואנען צו לעבען. זיי צייגען אז עס לוינט קיינעם ניט צו בויען שאססען אויף די פרייזען וואס מען צאהלט דארטען, צוליעב דעם איינפאכען שכל אז מען קריגט שאסע ארבייטער פיר א העלפט אדער א דריטעל פון דעם פרייז וואס די חלוצים קריגען. מאנכע ווידער האבען געזאגט אז עס איז שווער צו פערשטעהן דעם שכל צו וואס דארף מען בויען א שאססע וואס זאל קאסטען א סך געלד אויף ניט אידישען באדען ווי עס איז דער פאל אין גליל. ווידער הא־

בען אנדערע געזאגט אז ד געלד וואס דער ועד הצירים גיט אויס אויף דעם שאססע האט מען געקענט אויסלייהען צו די וואס ווילען בויען הייזער און האבען ניט די גאנצע געלד צו אינוועסטען. עס וואלטען קודם־כל פארטיג געווארען הייזער וועלכע פעהלען אין ארץ ישראל און דערביי וואלטען די חלוצים געקענט געפינען א בעסערע בעשעפטיגונג ווי ביי דעם שאססע אין גליל.

מענשען וואס זיצען שוין דא צעהנדליגע יאהרען און האבען געהאלפען אין בויען דאס וואס מען האט דא אויפגעבויט פרעגען פאר וואס האט מען ניט צוגעגרייט פאר די חלוצים קיין ערד. עס איז פאראן ערד אין אידישע הענד וועלכע ווערט ניט בעארבייט און עס איז פאראן ביי הונדערט טויזענד דונאם לאנד וועלכע מען קען יעצט אבקויפען. די פראגע איז פארוואס בעזעצט מען ניט די חלוצים אויף לאנד.

פון די אלע זאכען זעהט אויס צו זיין זיכער אז פלאנלאזיגקייט איז איינע פון די הויפט־זאכען מיט וועלכע דער ועד צייכענט זיך אויס. און אין אלגעמיין איז די שאלה פון די חלוצים ענג פארבונדען מיט די שאלה פון די קבוצות און די וואס גלויבען ניט אין קבוצות — און די אונגלויביגע זיינען אין די מאיאריטעט — און צווישען זיי זיינען פאראן כמעט אלע פראקטישע מענשען וואס האבען הינטער זיך אן ערפאהרונג פון ארבייט און ישוב און די שאלה פון די קבוצות איז ווידער פערבונדען מיט דער שאלה פון די סאציאליסטישע פארטייען פיר וועלכע, ווי מען זאגט, דער ועד הצירים האט שטארק מורא און דארום קען מען מיט די חלוצים גאר ניט טהאן קיין זאך וואס איז ניט איינשטימיג מיט קארל מארקס' שולחן ערוך. אויב ניט ווערען די ארבייטער פארטייען אויפהויבען א געשריי, און פאר זייער געשריי ווערט פערציטערט די ציוניסטישע קאמיסיאן וועלכע ווערט, ווי עס ווייזט אויס, דיקטירט פון די דאזיגע פארטייען. און מען דערצעהלט אז עס איז געווען א געשיכטע ווען פון די נייאנגעקומענע זיינען איינע אוועק ארבייטען ביי א בעקאנטען קאלאניסט און זיינען געווען צופריעדען איז גלייך ערשיענען א שליח פון די סאציאליסטישע פארטייען — זיי זיינען דא עטליכע און איך וועל זיך נאך מוזען צו זיי אומקעהרען און האבען ערקלערט אז זיי מוזען אוועקגעהן פון דער ארבייט צוליעב א געוויסען געזעץ און זיי זיינען אוועקגעגאנגען. און ווי איינער פון די עקספערטען־אגראנאמען, וועלכער זיצט שוין לאנג אין לאנד, האט מיר ערקלערט, קען מען סיי ווי סיי די חלוצים קיין זאך ניט פארלייגען אויסער דאס וואס זייער פארטיי איז אויף זיי גוזר. ווייל — זאגט ער — זיי זיינען שוין ארגאניזירט פון דער היים און אלעס וואס עס בלייבט צו טהאן איז צו פערהאנדלען מיט די פארטיי. און אין אמת'ן זיינען די קבוצות ניט קיין געזעלשאפטען וואס האבען צו טהון מיט זייערע עמפלאיערס, ווי למשל, יוניאנס וואס פערהאנדלען מיט פאבריקאנטען, די קבוצות שטעהען אונטער די אויפזיכט פון די ארבייטער־פארטייען, עס הייסט קערפערשאפטען וואס שטעהען דער עיקר אויף זייער פאליטיק. דער ועד הצירים גיט די געלד צו די פארטייען, די פארטייען פערנוצען עס צו די קבוצות. מיט אנדערע ווערטער, די ציוניסטישע קאמיסיאן פערלירט די דירעקטע פערהאנדלונג מיט די וואס זי בעשעפטיגט און די גאנצע זאך קריגט א פארטייאיש־פאליטיק פנים.

איך בין געגאנגען זעהן די פארטיי חלוצים וואס זיינען שבת אנגעקומען. זיי זיינען געפאהרען דריטהאלבען מאנאטען אין וועג, האבען זיך געשלעפט איבער ווארשא און טריעסט, זיי האבען געבראכט זייערע הילצערנע קעסטלאך אין וועלכע זיי האלטען זייער ארימען באגאזש. זיי זיינען ניט מוטהלאז, זיי זעהען אויס צו זיין פיזיש געזונד, עס

שיינט אז די איבערגעגעבענסטע צו ציון זיינען, לויט ווי מען קען שליסען אויף דעם גרונד פון א שמועס, די גאליציאנער: די עקסטרים־ראדיקאלסטע קומען פון ליטא און רוסלאנד, און די פוילישע שטעהען אין מיטען. קענטיג איז אויף זיי אלעמען אז זיי קומען פון לענדער פון אונרוהיגקייט, פון לענדער וואו עס איז שווער צו דענקען גלייך און וואו אלעס קומט אוים מיט'ן קאפ אראפ. עס איז שווער צו וויסען וואס וועט פון אזא מענשען מאטעריאל דא ווערען. עס איז פערשטענדליך אז זיי זאלען דא זיין אין די הענד פון די פראזען־דרעשער, וועלכע רופען זיך דא ארבייטער־פיהרער.

נאר דאס וואס זיי האבען געזאגט און זייער אויסזעהן האט מיר געריהרט ביז'ן טיעפען הארצען און ווען איך האב זיך אבגעקעהרט פון זיי — די וואס זיינען געקומען פון אזוי ווייט צו ארבייטען אין ציון— זיינען מיינע אויגען געווען פול מיט טרעהרען.

14.

אינדוסטריעלע אויסזיכטען אין ארץ ישראל

אין יפו האָב איך געפונען איינינע געשעפטס־לייט — מרגלים וואָלט איך עס געוואָלט אָנרופען בענוצענדיג דאָס וואָרט מרגלים ניט אין דעם שלעכטען זינן אין וועלכען דאָס וואָרט ווערט געוועהנליך בענוצט. דאָס זיינען מענשען וועלכע קומען פון פערשידענע לענדער אום צו זעהן וואָס מען קען דאָ טאָן אין לאַנד אין בעצוג צו אינדוסטריע און געשעפט. איינער פון דיזע מרגלים איז דר. בענדערלי פון נויאָרק, וועלכער איז געשיקט געוואָרען אהער פון א גרופּע געשעפטס־לייט פון נויאָרק, וועלכע וויל ארבייטען אין ארץ־ישראל. דר. בענדערלי דאַרף זאַמלען פאַר זיי די פאַקטען און ער האָט ווירקליך געזאַמעלט פיעל דאַטאַ דאָ. ער איז דאָ זייט א מאָנאַט און וועט נאָך זיין צוויי בעפאָר ער וועט קומען אָבגעבען א רעפּאָרט צו זיינע שיקער. אין האָטעל וואו איך שטעה געפינט זיך אויך אַ געוויסער דר. טייך, אַ בעמיקער, א פאַבריקאַנט פון וויען, וועלכער וויל אריינלייגען עטליכע צעהנדליג טויזענד פונט אין אירגענד וועלכער אונטערנעהמונג וואָס האָט א שייכות מיט זיין פאַך. דר. טייך האָט מיר געזאָגט אַז ער וואָלט דאָ וועלען מאַכען א זייף־פעקטאָרי; עס זיינען דאָ פאַראַן די שטאָפען פון וועלכע זייף קען געמאַכט ווערען; דאָ געהט אין ניוועץ א סך זאַכען וועלכע וואָלטען קענען בענוצט ווערען אין פערשידענע אינדוסטריען. אזוי למשל קען מען פון די אָליווען אויל מאַכען א גרויסע אינדוסטריע עס ארויסצושיקען אין אויסלאַנד. אָבער עס איז פונדעסטוועגען שווער אזעלכע זאַכען אויסצופיהרען. אַט זיצט ער אליין שוין דאָ אַנדערהאַלבען מאָנאַטען און ער וועט באַלד אוועקפאָהרען מיט גאָר ניט, ווייל עס לוינט איהם ניט אריינצולייגען זיין גאַנצען פערמעגען אין איין זאַך. עס איז דאָ ניטאָ קיין הילף צו פעראייניגען זיך מיט אנדערע מענשען וואָס האָבען געלד, איבערהויפּט

איז דער אלגעמיינער געלד־צושטאנד
אזעלכער, אז עס איז ניט לייכט פיר א
נייעם מענשען אנצופאנגען א בעדיי־
טענדע אונטערנעהמונג אין גאנצען
אויף'ן אייגענעם חשבון, סיידען מען
זאל קומען אהער מיט פעראייניגטע
קרעפטען.

אין אלגעמיין ווען עס ווערט גערעדט
וועגען שאפען אינדוסטריע אין ארץ־
ישראל, דארף מען האבען אין זינען צוויי
סארטען אינדוסטריען: אזעלכע וואס
זאלען גלייך געגרינדעט ווערען אויף א
גרויסען מאסשטאב, און אזעלכע וואס
זאלען זיך אנפאנגען קליין. עס איז די
מיינונג פון די וואס זיצען שוין דא אין
לאנד לאנג און האבען א בעגריף אין די־
זען ענין אז גרויסע אינדוסטריעלע אונ־
טערנעהמונגען וועלען דא אין לאנד
דערוויל ניט זיין קיין ערפאלג, און די
וואס וועלען אזעלכע זאכען אונטערנעה־
מען דארפען זיין גרייט צו פערלירען
געלד. פיעל בעסער איז עס אין בעצוג
צו די וואס ווילען אנפאנגען אין ארץ־
ישראל א קליינע אינדוסטריע וואס
דארף ווייניג קאפיטאל און וואס גיט די
מעגליכקייט אז זי זאל וואקסען מיט
דער צייט. אזוי למשל איז געקומען א
מאן און האט אנגעפאנגען צו מאכען
שיך. ער האט געעפענט א קליינע פעק־
טארי און עס ארבייטען שוין ביי איהם
א פאאר צעהנדליג מענשען. די שיך
זיינע קריגען ביסלעכווייז די אנערקע־
נונג פון דעם היגען פובליקום און עס
וואלט געווען גאנץ ניש־קשה. האט ער
אבער א מאנגעל אין געלד, און לויט
דעם יעצטיגען ניט גינסטיגען געלד־צו־
שטאנד אין ארץ־ישראל איז איהם
שווער דאס געלד צו קריגען. די אנגלא־
פאלעסטיין קאמפאני איז בעגרעניצט
אין איהרע געלד־מיטלען און קען ניט
געבען אויסהעלפען די אלע וואס וואל־
טען איהר הילף געדארפט. דער וועג
אבער צו אנפאנגען קליין און זיך ארויפ־
ארבייטען לאנגזאם ווערט דא בעטראכט
פון פראקטישע מענשען אלס דער בעסע־
רער. אין יפו איז געווארען א קליינער
שאפ פיר נייהען זאכען. עס איז גע־
מאכט געווארען פון אמעריקאנער קליי־
דער־נייהער וואס זיינען געווען אין לע־
גיאן און ווען זיי זיינען בעפרייט געווא־
רען האבען זיי אריינגעשטעלט א קליי־
נעם מאטאר מיט נייה־מאשינען און זיך
גענומען ארבייטען. זיי זיינען אלע יונ־
גע לייט. די קליינע שאפ'ל מאכט א
גוטען איינדרוק אויף יעדען וואס בע־
זוכט איהר. עס זיינען פאראן אויסזיכ־
טען אז מיט דער צייט וועט עס זיין א
גאנץ שעהנע פעקטארי.

עס איז פאראן פלאץ אין לאנד פיר
נאך קליינע אינדוסטריען. עס איז פא־
ראן אן גארט, ווי מען פערזיכערט מיר
פון קאמפעטענטע קוועלען, פיר א שא־
קאלאד פאבריקעל. מען נוצט דא שאקא־
לאד פינף מאל אזוי פיעל ווי מען פלעגט
נוצען פאר דער מלחמה. אין אלגעמיין
עסט מען דא פיעל זיסע זאכען גאר ניט
אין ערך מעהר ווי אין אנדערע לענדער.
מאנכע קליינע אינדוסטריען זיינען אנ־
געפאנגען געווארען און האבען זיך גע־
שטעלט, ווייל עס פעהלט דער נויטיגער
קליינער קאפיטאל עס צו טרייבען ווײ־
טער. אזוי למשל האט א איד געמאכט
א פעקטארי פיר דאבאווקעס. אין ארץ־
ישראל וועט מען געוויס באלד אנפאנ־
גען צו בויען הייזער און די קליינע דא־
באווקעס פעקטארי האט א גאנץ גוטען
צוקונפט. איז עס אבער געבליבען
שטעהן ווייל עס פעהלט דעם פאברי־
קאנט אוים די מזומן. דער אונטער־
נעהמער דארף א שותף מיט עטליכע

טויזענד פונט — וואָלט ער געקענט זיין געשעפט טרייבען מיט זעהר גוטע אויסזיכטען אויף ערפאָלג.

עס זיינען דארום פאַראַן פילע דאָ אין לאנד וואָס גלויבען ניט אין קיין גרויסע לכתחילה אויסגעארבייטע ברייטע פּלענער פון אינדוסטריען. זיי זאָגען אז די אינדוסטריען אין ארץ־ישראל דאַרפען געהן לאַנגזאם מיט דעם לאַנגזאמען וואוקס פון דער לאנד. מען האָט אין אמעריקא פאר מיין אוועקפאָהרען פון מיר פערלאַנגט, איך זאָל זעהן צי מען קען אַנפאַנגען אַ גאַרבעריי און לאנגזאַם עס פערגרעסערען. און וואָס זיינען פאראַן פאר אַ מעגליכקייטען פיר אַ גרויסע לעדער־פּעקטאָרי און פאר אַ גרויסע פעקטאָרי פון געשטריקטע זאַכען. עס איז ניט מיין אויפגאבע אריינצוגעהן אין דיטיילס פון פערשיעדענע פּלענער אין ארץ־ישראל, און דאָס איז אויסערהאַלב פון מיין רייזע־פּראָגראַם אין ארץ־ישראל, אָבער עס איז זיכער פון די אינפאָרמאַציאָן וועלכע איך האָב געזאמעלט, אזביידע זאכען קענען דאָ געמאכט ווערען, אָבער ביידע ניט אויף אַ גרויסען מאַסשטאַב. און אין דאס וואָס אַנבעלאַנגט צו דער ניטינג־אינדוסטריע אין וועלכער די אידען פון אמעריקא צייכענען זיך אויס, איז דאָ אויך פאַראַן אַ פּלאַץ, אָבער בלויז פאר אַ קליינעם אַנפאַנג. אין דמשק זיינען פאראַן שטריקעריי ארבייט און מען קען עס אויך מאַכען אין ארץ־ישראל אָבער מיט אַ גאַנץ בעשיידענעם אַנפאַנג. ביי דער וואָל־שטריקעריי מוז אויך זיין אַ שפּינעריי. דערווייל איז ניטאָ אין ארץ־ישראל קיין שפּינעריי פון וואָל.

ריידענדיג וועגען איינאָרדנען אינדוסטריען איז ווערטה צו דערמאָנען אז ניט נאָר דאַרף מען אהער ברייגנען די גאנצע ווערקצייג וואָס עס איז נויטיג פיר דער געפּלאנטער אינדוסטרי׳ע, נאָר מען דארף עס ברייגנען אין אַ דאָפּעלטע צאָהל אלס רעזערוו, אום אז די גאַנצע פעקטאָרי זאָל זיך ניט שטעלען אויב עס ווערט עטוואָס קאַליע; מען זאָל ניט דאַרפען וואַרטען ביז מען שרייבט עס אויס פון אַן אנדער לאנד.

פון אלעס וואָס איך האָב געזעהן און געהערט ביז יעצט אין ארץ־ישראל שיינט צו זיין קלאָר פאר אַ בעאָבאַכטער, אז די צוקונפט פון דער אינדוסטריע אין ארץ־ישראל איז אַ צוקונפט פון געהן פון אונטען־אַרויף; עס מוז געהן מיט׳ן נאַטירליכען וועג פון קליין צו גרעסער, און דאָס וואָס עס איז אם מעהרסטען נויטיג פאר ארץ־ישראל איז אז מען זאָל שאפען מעהר קאפּיטאל פיר די קליינע אַנפאַנגער. די אידישע קאַפּיטאלען אין ארץ־ישראל זיינען קליין און ניט גענוגענד צו העלפען די קליינע אַנפאַנגענדע אינדוסטריע צו געהן ארויף און זיך בעפעסטיגען.

צווישען די נויטיגסטע אינדוסטריען אין ארץ־ישראל איז אָהנע צווייפעל די פון בויען הייזער. עס איז פאַראַן אַ שרעקליכער מאַנגעל אין הייזער אין פּאַלעסטינאַ: עס פעהלען אויס הייזער אין אלע שטעדט, און אויב עס וועלען קומען אהער נייע איינוואַנדערער — וועלען זיי ניט האָבען וואו צו זיין. דער געשריי אז מען דאַרף הייזער איז זעהר גרויס און איך האָב איהם געהערט פון אלע קלאסען מענשען. דר. רופּין, איינער פון די וואָס שטעהען אַן דער שפּיצע פון די ציוניסטישע ארבייט אין ארץ־ישראל, האָט מיר געזאָגט אז עס איז נויטיג אז מען זאָל געבען דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן אַ פאָנד פון אַ מיליאָן פונט אלס אַ בילדינג

פאָנד, אום זי זאָל גלייך צוטרעטען צו בויען די פינף טויזענד הייזער וועלכע זיינען נויטיג. ער איז איבערצייגט אז די געלד וואָס וועט ווערען אינוועסטעט אין בויען הייזער וועט טראָגען א זעהר גוטען פּראָצענט (10 פּראָצענט). וועגען דעם פּראָצענט וואָס די הייזער — ניי־געבויטע — וועלען טראָגען, זיינען פאַראַן מיינונגס־פערשיעדענהייטען, און רופּין׳ס ציפער קענען ניט געשטעלט ווערען אלס א פעסטער ציפער אין בעצוג צו שטענדיגע הכנסה פון ריעל עסטייט. אָבער עס איז קיין צווייפעל אז בויען הייזער איז א זעהר זיכערע אינוועסטמענט אין ארץ־ישראל. אלע וואָס ווייסען וואָס עס טהוט זיך אין ארץ־ישראל זיינען אָבער פון דער מיינונג אז די הייזער דארפען ניט ווערען געבויט פון דעם ועד הצירים, ווייל, ווי איינער וואָס איז קאָמפּעטענט צו ריידען איבער דעם ועד הצירים, האָט מיר געזאָגט: אויב דער ועד הצירים וועט בויען די הייזער, וועט עס קאָסטען זעהר טייער, און וואָס נאָך ערגער איז: מיר וועלען די הייזער ניט האָבען.

ריידענדיג וועגען דער פראגע פון בויען הייזער איז ווערטה צו דערמאָנען דעם "הבונה", א געזעלשאפט צו בויען הייזער, הינטער וועלכער עס שטעהט דער בעקאנטער ציוניסט יצחק גאָלדבערג, וועלכער איז יעצט אין לאָנדאָן. איך האָב גערעדט מיט זיין מענעדזשער וועלכער איז ניט לאנג אָנגעקומען אין ארץ־ישראל. ער האָט גרויסע פּלענער און איז, ווי עס שיינט, א פּראַקטישער און ענערגישער מענש. אָבער דער "הבונה" האָט נאָך ביז יעצט גאָר ניט אויפגעטאָן און עס איז אַ סברה אז דער "הבונה" געהט ניט בויען אזעלכע הייזער וואָס זיינען אם נויטיגסטען יעצט. דער "הבונה" בויט, אָדער וועט בויען, שעהנע הייזער פיר דעם פערמעגליכען מאן, אָבער מען דארף ביליגערע הייזער פיר די ניי־אָנגעקומענע אָדער פיר די פריהערדיגע איינוואָהנער וואָס קענען קיין הויכע רענט ניט צאָהלען. און ריידענדיג מיט ה׳ לעוואנטין, דער דירעקטאָר פון דער אנגלאָ־פּאַלעסטיין באַנק אין ארץ־ישראל, וועגען דער פראגע, האָט ער מיר זעהר איינפאַך און פשוט געזאָגט: ווען אונזער באַנק קריגט די פינאַנציעלע פערשטארקערונג וואָס עס איז נויטיג פיר אזא זאַך, וואָלטען מיר געקענט אין א קורצע צייט אויפבויען די הייזער וועלכע זיינען נויטיג. מיר וואָלטען אויסגעליהען געלד צו די וואָס האָבען פּלאַץ, ווילען בויען הייזער און האָבען ניט קיין געלד דערצו. מיר וואָלטען דאַדורך פערגרעסערט דעם ישוב אויף אַן איינפאַכען נאַטירליכען וועג.

אן אמעריקאנער געזעלשאפט וואָס וואָלט אונטערנומען צו בויען הייזער, וואָלט געמאכט א גוטען, זעהר זיכערען אינוועסטמענט און וואָלט דערמיט געטאָן גוטע ארץ־ישראל ארבייט. אָבער צו דער פראגע פון ביזנעס אין ארץ־ישראל וועל איך זיך נאָך אומקעהרען אין מיינע ווייטערע בעשרייבונגען פון ארץ־ישראל.

15.

מרחביה

פארטיג געווארען אין יפו בין איך ארויסגעפאהרען מיט אן אטאמאביל ביז לוד און פון דארטען מיט דער באהן ביז חיפה. די גאנצע רייזע האט געדויערט 5 שטונדען. גענעכטיגט אין חיפה ביז איך נעקסטען טאג 6 א זייגער אין דער פריה ארויסגעפאהרען פון חיפה אום אנצופאנגען מיין רייזע אין גליל.

דער טריין איז לאנגזאם ארויס פון סטיישאן. (ארץ ישראל טריינס איילען זיך קיין מאל ניט), ער האט זיך בעוועגט פארביי די כרמל בערג און האט זיך געקייקעלט איבער דער ערד פון עמק יזרעאל, דער בעריהמטער היסטארישער טהאל, וואו עס זיינען פארגעקומען אזעלכע געוואלדיגע פאסירונגען אין דער אידישער היסטאריע. דער טהאל וואס פארנעהמט אזא ערהאבענעם פלאץ אין די אידישע טראדיציאנען. דער עמק יזרעאל איז דער פרוכטבארסטער און דער שעהנסטער טהייל פון אונזער לאנד, וועלכע איז א בערגיגע און וואו קיין גלייכע פעלד איז ניטא זעהר פיעל. די ערד איז דא שווארץ און וויך, וואסער איז ניט שווער צו בעקומען און וואו מען ווארפט א בליק געפינט מען עדות פון פרוכטבארקייט. דאס זיינען די פעלדער וואס זיינען מיט טויזענדער יאהרען צוריק געאקערט און געזייט געווארען פון אידישע ערד ארבייטער, דאס זיינען די פעלדער אויף וועלכע און פיר וועלכע די אידישע גבורים האבען געקעמפפט. אין דיזע פעלדער ליעגט די צוקונפט פון דער אידישער קאלאניזאציאן אין אונזער לאנד.

איך קוק ארויס פון דעם טרייזפענסטער און א שווערער געפיהל פרעסט מיין הארץ. מען האט מיט 40—50 יאהר צוריק געקענט אבקויפען דעם גאנצען עמק יזרעאל פיר כמעט אומזיסט און אידען האבען זיך דערפון געמאכט ניט ווימענדיג. און שוין דא גאר ניט לאנג

אין דער עפּאָכע פון חבת ציון האָט מען אבגעקויפט אַ גרויסע טהייל פון עמק און מען האָט געגעבען הונדערט טויזענד פראַנק האנדגעלד. די גאַנצע סומע וואס מען האָט בעדאַרפט אום אבצוקויפען דיזען אידישען אוצר איז געווען אַ מיליאן פראַנק. דעם מיליאָן פראַנק האָט מען ניט געקענט שאפען און די הונדערט טויזענד פראַנק איז פערלאָרען געגאַנגען!

אַ מיליאָן פראַנק! וואס פיר אַ בעדייטונג האָט עס געהאַט ביי אידען פאר דער מלחמה אַ מיליאָן פראַנק. די ארדעסער אידען אליין וואס זיינען געווען געאָגראַפיש נעהנטער צו ארץ־ישראל ווי אַנדערע אידען האבען געקענט איבערנאַכט שאַפען הונדערט מאָל אזוי פיעל, און אין אדעס איז געווען דער צענטער פון חבת ציון און אידען גבירים זיינען געווען מיטגליעדער ביי די חובבי ציון, האָבען געצאָהלט דריי רובל א יאָהר און האָבען יוצא געווען מיט זייער פליכט פאר ארץ־ישראל. און אזוי איז געווען מיט די אידען פון ביאַליסטאָק און פון ווארשא און אומעדום וואו אידען זיינען געזעסען, האָבען געהאַנדעלט, האָבען געהאט רובלם און דער רובל איז דאן געווען אַ גרויסע מטבע פיר אלעס, אפילו פיר קארלסבאַד און מאריענבאַד. און גאַנץ ארץ ישראל האָט מען געקענט אַבקויפען. מיט געלד האָט מען געקענט מיט'ן טערק אלץ מאַכען. און קיינער האָט זיך ניט געקימערט און קיינער האָט זיך ניט געזאָרגט. עס איז ניט געווען ווער עס זאָל אויסלייזען אונזער נחלה און מען האָט עס געקענט אויסלייזען בהצי־חנם. און נאָך זאָגען מיר אַז אידען האָבען ארץ־ישראל ניט פארגעסען, אַז אידען זיינען צו ארץ־ישראל צוגעקלעפּט, און נאָך זאָגען מיר אַז די רוסישע אידען זיינען די אויבערשטע פון שטויסעל, זיי זיינען עס די נאַציאָנאַלע אידען און די אַמעריקאַנער אידען טויגען ניט, זיי זייר־ נען ניט אזוי נאַציאָנאַל. זאָל קומען דער עמק יזרעאל וואו מען וועט היינט ניט קויפען מיט גרויסע סומען, דאָס וואס מען האָט געקענט מיט צוואַנציג יאָהר צוריק קויפען פיר אַ מיליאָן פראַנק און זאָל עדות זאָגען אַז די אלע זאַכען וואס מיר זאָגען זיינען — ליגענם.

איך פרעג אַ פרוי וועלכע זיצט נעבען מיר ווי לאַנג עס דויערט ביז אפולו, די סטאַציאָן וואו איך וויל אראבגעהן. זי ענטפערט מיר אין אַ זיסען וואויל קלינגענדען העברעאיש, זי וואלונטירט אַן אינפאָרמאַציאָן אַז אויף דער סטאַציאָן וועלען מיר געפינען אידישע פוהרען צו דער קאָלאָניע מרחביה. זי פרעגט מיר פון וואַנען איך בין. איך ענטפער איהר. זי שמייכעלט אונצופריעדען. אַזאַ שמייכעל פון אונצופריעדענהייט און פון אונצוטרויען טראָגט אייך אַנטקעגען יעדער ארץ־ישראל איד אדער אידענע, ווען ער דערקענט אין אייך אַז איהר זייט ניט געקומען זיך בעזעצען אין לאַנד, נאָר איהר זייט געקומען אַנקוקען דאס לאַנד. עס ליעגט אין דעם שמייכעל אונגעפעהר פאָלגענדעס: מיר קענען אייך, ציונים־ טען, עס ווערען אייך מיאוס אייערע אייגענע דרשות און די מיטינגען און די גערדאָשענע וואַסער וואס איהר דרעשט שטענדיג זייט איהר זיך מישב און כאַפּט זיך אריבער אין ארץ־ישראל אויף א וואקיישאָן אום אַנצוקוקען וואס דאס איז און נאכהער אַוועקגעהן און ווידער קענען טענה'ן פוסטע רייד וועגען ארץ־ישראל. מיר קענען אייך. פון אַזעלכע לייט וועט ציון ניט געבויט ווערען. ווען איהר פיהלט דיזען בליק און וואס דאס בעדייט הויבט איהר אַן צו מורמלען: מיר איז

נאָך, פערשטעהט איהר מיך, אונמעגליך שוין בלייבען אין ארץ־ישראל, איך וועל אוועקפאָהרען און וועל זעהן אזוי איינצואָרדנען מיינע אנגעלעגענהייטען אז איך זאָל קענען קומען א צווייטען מאָל און שוין פערבלייבען. איהר קריגט א צווייטען בליק אין וועלכען עס איז אנגעשריבען: איך וועט, פעטער, אז דאס וואס איהר זאָגט איז שוא ושקר, און מיט די ליפּען ענטפערט מען איך: הלואי, הלואי זאָל דאס אמת זיין.

אנגעקומען אויפ'ן סטיישאָן געפין איך א אידישע פוהרל. זיך אוועקגעזעצט אויף א זאק מיט שמרוי און געפאָהרען קיין מרחביה. די פרוי וואס איז געפאָהרען צוזאמען מיט מיר פון חיפה האט מיר געפרעגט צו ארץ־ישראל געפעהלט מיר. איך האב געזאָגט אז אלעס געפעהלט מיר אויסער וואס אידען זיינען א מינאָריטעט. זי האט געענטפערט מיט שטאָלץ: א אידישע מינאָריטעט געגען אראבער איז אן אבסאלוטע מאַיאָריטעט. דאס איז דער בעוואוסט זיין פון א בעזיגענדע פאָלק וואס האט ארויסגערעדט דורך די ווערטער פון דער פשוט'ער פרוי און אלע אידען אין ארץ־ישראל פיהלען עס. אין דיזע עטליכע ווערטער ליעגט דער סוד פון דעם אידישען מוטה אין ארץ ישראל. דער איד פיהלט זיך דאָ ניט נאָר אלס דער איינציגער בערעכטיגטער יורש, ער פיהלט זיך אויך אלס דער העכערער עלעמענט, דער וואס קומט מיט דער קראפט פון ציוויליזאציאָן. דער איד אין ארץ־ישראל איז א גאנץ אנדער איד ווי דער פון גלות. ער איז א העכערער טיפּ אין נאציאָנאלען זינן.

מרחביה איז א קבוצה און אויך א קאָלאָניע. מרחביה איז געווען די ערשטע קבוצה אויף א קאָאָפּעראטיווען אופן וואס איז געשאפען געוואָרען אין ארץ־ישראל. זי איז געבויט געוואָרען דורך דער איניציאטיווע פון בעקאנטען פּראָפעסאָר פראנץ אָפּענהיימער, ביי וועמען דער ציוניזמוס מיט'ן סאָציאליזמוס איז געווען זעהר צוזאמענגעמישט און מען האט דאס צווייטע שטענדיג ארויסגעזעהן ווי דאס ערשטע. אָפּענהיימער — האט מיר דר. זאגאראדסקי דערצעהלט — פלעגט אויף די קאנגרעסען מאכען א שטארקען רושם איבערהויפּט אויף די פרויען. ער איז א שעהנער מענש איז אויף זיין פנים זיינען פאראן צייכענס פון שווערדען־שניטען, וועלכע ער האט געקריגען זיך שלאָגענדיג מיט די דייטשע בורשען אין די סטודענטען יאהרען, און עס איז א דבר ידוע אז אזעלכע צייכענס גיבען צו גרוים חן ביי די אריסטאָקראטישע ווייבער וואס פלעגען קומען צו די ציוניסטישע קאנגרעסען, און ווען אָפּענהיימער פלעגט זיך אוועקשטעלען און פאָדערן צו מאכען גרופּען וואס זאָלען מאכען סאציאלע עקספּערימענטען אין פאלעסטינא האבען איהם די דאמען אונטערהאלטען איבערהויפּט ווען מען האט זיך אנגעשטויסען פון זיינע ווערטער אז אויב ניט דער סאציאלער זייט פון ציוניזמוס האט ער גאָר מיט דער בעוועגונג ניט קיין שייכות און אזוי איז געבאָרען געוואָרען די ערשטע קאָאָפּעראטיווע גרופּע אין ארץ־ישראל — די פון מרחביה!

אבער די גרופּע פון מרחביה האט באמת געדיענט נאָך צו א צוועק, אויסער סאציאלע עקספּערימענטען, עס איז געווען א גרופּע פון אקופּאציאָן וואס האט געדאַרפט מיט שוועריגקייטען איינהאלטען דעם באָדען געגען נאָבאָנאנדיגע אנגריפע פון די אראבער. קיין פאמיליען פון קאָלאָניסטען וואָלטען דאס ניט גע־

קענט טהאן דאס וואס די איינציגע יונגע לייט, העלדישע פיאנערען, האבען געטהאן. דער באדען איז געקויפט פון די צו וועמען ער האט געזעצליך בעלאנגט. אבער אראבער האבען איהם בעארבייט פריהער און זיי האבען זיך גערעכענט אלס בע׳גזל׳טע און ארויסגעווארפענע, און זיי האבען בעשלאסען צו מאכען טראבעל. מען האט געארבייט האלטענדיג געוועהר אין האנד. און וואו מען איז געגאנגען איז מען ניט געוועזען זיכער פון א בעהאלטענע אראבישע קויל. איינמאל האבען די אראבער זאגאר געמאכט א בלבול אויף די אידען אז זיי האבען גע׳הרג׳עט אן אראבער. עס איז געוועזען א טראבעל וואס די רעגיערונג האט ערלויבט צו זיין אין מרחביה נאר אזעלכע אידישע יונגע לייט וואס זיינען טערקישע אונטערטאנען, האט מען יעדען פון זיי א נאמען געגעבען מיט א נאמען פון עפעס א טערקישען אידען וואס איז שוין לאנג געשטארבען נאר וועלכער האט זיך געפונען אין די טערקישע ביכער. די יונגע לייט האבען געהאט אויפגעשריבען אויפ׳ן ארבעל דעם נאמען אונטער וועלכען זיי זיינען דא געזעסען און אז עס פלעגט אנלויפען א טערקישער בעאמטער און פלעגט פרעגען ווי יעדער הייסט, פלעגט יעדער א קוק טהאן אויף זיין ארבעל און ענטפערען דעם נאמען וועלכען ער האט געדארפט. די בעאמטע זיינען אמאל אנגעלאפען אין פעלד, די רעקלאך זיינען געוועזען אין קאלאניע און די תשובות זייענען געוועזען פארדרעהטע — ווער האט עס געקענט געדענקען די ספרדישע נעמען? — און עס איז ארויסגעקומען א געשריי עד לב־השמים.

אבער מרחביה איז בעזיעגט געווארען, אלע אראבער פון ארום האבען ניט געקענט אויסרייסען דעם פונקט אין דעם אידישען ישוב וועלכער איז דא אוועקגעשטעלט געווארען, און דאס איז צו פערדאנקען די גבורים וועלכע זיינען ניט צוריקגעטרעטען, האבען ניט געוואלט צייגען די אראבער א ביישפיעל אז מען קען אידען אנשרעקען און זיי פעריאגען. דיזע גבורה האט ווי אלע גבורות קרבנות אויך געקאסט. בעקאנט איז די געשיכטע מיט ה׳ יגאלי וועלכער איז ארומגערינגעלט געווארען פון אראבער און וועלכער האט צוויי פון זיי דערשאסען און איז אנטלאפען. די מרחביה׳ער האבען דאן געהאט א שווערען קאמפף געגען די ראכע־דורשט פון די אראבער.

מרחביה — איז א שעהנער קאפיטעל אין דער אידישער ערא בערונגס־קאמפף פון ארץ ישראל.

די גרופע מרחביה בעשטעהט פון עטליכע שטיינערנע געביידען וועמעס פראנט איז אינעווייניג אין א הויף, וואס זעהט אויס ווי א שלום מ״ם. אין מיטען עפענט זיך אן אייזערנער טויער. אויפ׳ן מיטען הויף איז פאראן א וואסער טענק וועלכער דארף דורך א מאטאר טרייבען וואסער פיר די בהמות. א גרויסער צימער אין די ערשטע פון די געביידען דיענט אלס אן עסען־צימער. דערביי איז פאראן א קיך. אין די איבעריגע געביידען ארום דעם הויף זיינען די שלאףצימערען פאר דער גרופע. עס זיינען דא פאראן ביז פופציג פערזאן, מעהרסטענס מענער, אבער עס זיינען דא אויך פאראן פרויען און מיידלעך. עס איז דא אויך פאראן איינע אדער צוויי משפחות. יעדער קריגט אין א קבוצה א זעהר ווארימע און פריינדליכע אויפנאהמע.

איך בין ארויס אויפ׳ן פעלד און האב געהערט דעם קלאפען פון דעם מאטאר — א סימן פון ציוויליזאציאן — מען

דרעשט דאָ מיט אַ מאָטאָר אַנשטאָט דעם אַראַבישען מנהג צו דרעשען מיט אַ ברעט אין וועלכער עס זיינען אריינגעשלאָגען אייזענס און שטיינער. ביי אַזאַ סאָרט דרעשען ווערט די תבואה אויפגעלייגט אויף אַ גלייכען פּלאַץ. מען שפּאַנט איין אָקסען אָדער פּערדות אין דער ברעט־מיט־שטיינער, מען שטעלט זיך אויף דער ברעט און מען פאָהרט ארום און ארום אויף די תבואה אַהן אַ שיעור און אַהן אַ ערך ביז די קערנער ווערען ארויסגעקלאַפּט פון די זאַנגען דורך דער שטיינערנער־ברעט. דאס איז דער פּרימיטיווער סאָרט דרעשען וועלכע געהט אַן אויך אין אַ גרויסע טהייל פון די אידישע קאָלאָניעז. אין מרחביה דרעשט מען מיט אַן אמעריקאַנער דרעש מאַשין. אויף דער גרויסער הויבע תבואה זיינען געשטאַנען מענער און אויך פרויען און האָבען מיט ריעזיגע גאָפּלען געשפּייזט דעם מאַשין מיט תבואה. דאס איז איינע פון די שווערסטע ארבייטען און עס איז ניט קיין לייכטע זאַך פאַר מיידלאַך זיך צו צופּאַסען צו אַזאַ בעשעפטיגונג אבער זיי האָבען עס געטהאָן ניט ערגער ווי די מענער און עס איז געוועזן קענטיג אַז דאס ווירקט ניט שלעכט אויף זייער געזונד.

די וואס ארבייטען אין דער קבוצה מרחביה — די ערד און די געביידען בעלאַנגען צום נאַציאָנאַל פאָנד — זיינען ניט דיזעלבע וואס האָבען דאָ געאַרבייט פריהער. די גרעסטע טהייל פון די ערשטע מיטגליעדער זיינען אוועק צוליעב פערשיעדענע אורזאַכען. איינע פון די וויכטיגסטע אורזאַכען פאַר וואס מען געהט אוועק פון אַ קאָאָפּעראַטיווע גרופּע איז — צוליעב דאס חתונה האָבען. ווען איינער האָט חתונה לעבנז זיין פרוי און נאַכהער זיינע קינדער אויף קהל'ס חשבון, ווארום אַלע זיינען דאָך גלייכע שותפים אין דער אַלגעמיינער הכנסה. עס פאַנגט זיך אָן אַ אונצופרידענהייט צווישען די סינגעל־לייט, עס איז אַ נאַטירליכע זאַך אַז איינער זאָל ניט וועלען סופּאָרטען אַ צווייטענס פרוי און דער בעל־משפחה פיהלט זיך ענג אין דער גרופּע, וויסענדיג אַז ער נעהמט ארויס פון דער אַלגעמיינער הכנסה מעהר ווי די וואס האָבען קיין משפחה ניט. אָט דאס איז איינער פון די הויפּט שטיינער אויף וועלכע די סאָציאַלע שיף פון די קאָאָפּעראַטיווע קאָלאָניזאַציע ביזנעס ווערט צושלאָגען, און דערצו וועט קיין טעאָרעטיקער קיין מיטעל ניט געפינען.

איינגע פון די וואס זיינען געוועזן פריהער אין דער קאָאָפּעראַטיווער גרופּע מרחביה זיינען יעצט קאָלאָניסטען אין דער דערבייאיגער קאָלאָניע וואס טראָגט דעם זעלבען נאָמען. זיי האָבען ניט קיין אייגענע ערד, בעארבייטען דאס לאַנד פון נאַציאָנאַל פאָנד, צאָהלען אַ געוויסע סומע פאַר דאס לאַנד און צאָהלען רענט פאַר זייערע וואָהנונגען. משפחות קענען אין קיין קאָאָפּעראַטיווע גרופּע ניט זיין — האָט מיר ערקלעהרט אַ קאָלאָניסט וועלכער איז אַמאָל געוועזן אין דער גרופּע — נו, האָבען מיר געדאַרפט זעהן אַ בעל־הבית'שקייט פאַר זיך. ווען ניט די שווערע רענט וואָלט געוועזן גאַנץ ניש'קשה'דיג — האָט ער צוגעלייגט — אבער אַזוי דאַרף מען נאָך צוזוכען זייטיגע פערדיענסטען אויסער קאָלאָניזאַציאָן.

מיר זיינען געשטאַנען און גערעדט אין שאָטען פון בוימער אויף אַ בערגעל און פאַר מיינע אויגען האָט זיך אויסגעשפּרייט אַ שעהנעם בילד: ביים ענדע פון טהאָל האָט זיך געזעהן אַ שורה

בערג געקייטעלט איינע אין די אנדערע. דער געגענד איז וואונדערליך שעהן — האט געזאגט דעם קאלאניסט'ס פרוי. — אט דארטען וואו איהר קוקט זיינען די בערג פון גלבוע וואו שאול המלך מיט זיינע קינדער זיינען געפאלען אין שלאכט געגען די פלשתים.

איך האב א ציטער געטהאן. איך שטעה אויף הייליגען היסטארישען באדען. אט דא ניט ווייט האט זיך אבגעשפיעלט איינע פון די געוואלדיגסטע סצענען פון דער געשיכטע פון דער אידישער נאציאן, דא איז פארגעקומען די טראגישע ענדע פון דעם אונגליקליכען אידישען קעניג וועמעס שיקזאל עס האט שטענדיג מיין הארץ געמאכט וועה טהאן. און איבער דיזע בערג האט דוד געזונגען זיין שיר אין וועלכען ער האט זיי פערשאלטען: אה איהר בערג פון גלבוע, זאל אויף אייך קיין טוי און קיין רעגען ניט זיין, ווייל דארטען איז איינגעטונקט געווארן אין בלוט דער פאנצער פון גבורים! דער טויט פון שאול האט געמיינט א מלוכה פאר דוד'ן! דאס איז דיזער פלוך אויף די בערג פון גלבוע געבליבען אלס אייביגער מאנומענט פיר די גרויסקייט פון דוד'ס נשמה. שפעטער האט דוד מיט זיין שווערד פאלשטענדיג זיך אבגערעכענט פאר גלבוע פון די פלשתים. פון מיין יונגסטער־יוגענד האט זיך מיין פאנטאזיע ניט געקענט אברייסען פון גלבוע. אפשר האט דער ערשטער אידישער קעניג ווען ער האט זיך ארויפגעווארפען אויף זיין שווערד גערעכענט אז די גאנצע אידישע האפנונג איז פערלארען. נאר אט בויט מען אין דריי טויזענד יאהר נאך זיין טויט, אידישע דערפער ביי די פיס פון גלבוע און א נייע ארץ־ישראל וואקסט אויף נאכדעם ווי די צוויי פריהערדיגע ארץ־ישראלס זיינען חרוב געווארען.

פון מרחביה בין איך געפאהרען קיין בלפוריה פון דער אמעריקאנער זייאן קאאנוועלטה.

16

בלפוריה

דער פוהרמאן וועלכען מיר האבען גע־דונגען צו פאהרען קיין באלפוריה און קיין מסחה (ער איז א קאלאניסט פון מרחביה) האט אריינגעלייגט אין וואגען א ביקס, איז ארויפגעשפרונגען אויפ'ן וואגען, האט א געשריי געטהאן צו די פערד: "קרימה" און מיר פאהרען.

באלפוריה איז א קליינער פונקט וועל־כער האט אבער ווי איך מיין א גרויסען אינטערעס פאר די אמעריקאנער לעזער. דאס בעלאנגט צו דער אמעריקאנער זיאן קאמאנוועלטה, וועלכע פערקויפט אין אמעריקא שעהרס מיט דעם צוועק אז די שעהר־האלדערס זאלען מיט דער צייט קענען האבען זייער נחלה אין דער קאמאנוועלטה. דאס הייסט זייער איי־גענטהום וועט עס קיינמאל ניט זיין, ווייל דער פלאן איז פיר א שותפות'דיגע פערוואלטונג. אבער זיי, די שעהרהאל־דערס, וועלען אין פערלויף פון א געווי־סע צייט, זיין שותפים אין דעם קאמאנ־וועלטה. די קאמאנוועלטה איז א סארט אונאבהענגיגע זאך וועלכע איז געגרינ־דעט געווארען אויף דער איניציאטיווע פון ה' ראזענבלאט מיט דער וויטוויר־קונג פון מרס. פעלז, ביידע זיינען הייסע אנהענגער פון דער סינגעל־טעקס אידעע אדער געגען פריוואט אייגענטהום פון ערד. די זאך איז געגרינדעט געווארען אום צו שטעלען צופריעדען ראדיקאלע אנשויאונגען וועגען ערד־בעזיץ און עס איז א סארט אויסמיש פון ציוניזמוס מיט א מילדען סארט סאציאליזם, עט־וואס א שוואכערען סארט סאציאליזם ווי דער וועלכער איז געווען פערטרא־טען דורך ה' פראנץ אפענהיימער, ווע־גען וועמען איך האב גערעדט אין מיין פאריגען ארטיקעל. די קאמאנוועלטה איז שוין אלט עטליכע יאהר אבער טהאן האט זי כמעט גאר ניט געטהאן ביז באלפוריה. מיט א אנדערהאלבען אדער צוויי יאהר צוריק איז איינגעפאלען ה'

ראזענבלאט צו מאכען א מישבה פון אמעריקאנער לעגיאנערען וואס יוילען בערבלייבען אין ארץ ישראל און עס א נאמען געבען אויף דעם נאמען פון באלפור. מען האט געזוכט די ערלויבנים פון דעם ענגלישען שטאאטסמאן דארויף און מען האט עס געקריגען. די אמעריקאנער אידישע פרעסע האט דאן זיך זעהר פריינדליך אבגערופען וועגען דעם ענין. א מושבה אויפ'ן נאמען פון דעם מאן וואס האט געגעבען די היסטארישע דעקלארײשאן איז א זאך וואס ווירקט זעהר שעהן אויף דער פאנטאזיע און אזוי זיינען די אמעריקאנער אידען אין א העלען פריהמארגען אנגעזאגט געווארען אז עס איז שוין פאראן א באלפוריה און דער עולם איז געווען צופריעדען, צופריעדען זיינען געווען די אויפטהוער פון דעם פלאן און צופריעדען איז מסתמא אויך געווען באלפור.

שוועריגקייטען זיינען נאר ארויסגעקומען ווען מען האט געדארפט דעם פלאן פערוואנדלען אין א רעאליטעט און דא האט זיך אנגעפאנגען א קאפיטעל פון בלאנדזשענישען און טעות'ן, וועלכע פאסען זיך גאר ניט פאר אן אמעריקאנער אונטערנעהמונג. ערשטענס האט באלפוריה קיין ערד ניט. עס איז דארויף ניטא וואס זיך צו וואונדערן, ווארום עס מיינט פשוט דאס וואס עס איז געזאגט געווארען אין די ווערטער: באלפוריה האט ניט קיין ערד, זי שטעהט אויף ערד וואס בעלאנגט צו דריי בעליבתים. א טהייל בעלאנגט צו דער קאלאניע מרחביה, א טהייל בעלאנגט צו אן אנדער קאלאניע וואס ליעגט צום צווייטען זייט פון באלפוריה און א דריטעל בעלאנגט צו די גרויסע אראבישע ריעל־עסטייטניקעס די געברידער סורסוק און עס איז א סברה אז זיי ווילען גאר ניט די ערד פערקויפען. עס פרעגט זיך: צו וואס זאל מען מאכען א אידישע קאלאניע אויף פרעמדע ערד? האט מען ניט געהאט קיין ערד האט מען ניט געדארפט מאכען קיין לעגיאנערען־קבוצה. אי וואס באלפור? איז ערשטענס וואלט באלפור געקענט אויסלעבען זיינע הונדערט און צוואנציג יאהר אהן א באלפוריה און זיין נאמען וואלט סיי ווי סיי געבליבען אין דער אידישער געשיכטע, ער איז דאך ביי אונז ניט געקומען בעטען קיין קאלאניע, און צווייטענס וואלט מען דיזעלבע זאך געקענט מאכען שפעטער ווען עס וועט זיך געפינען ערד. די פאאר צעהנדליג אמעריקאנער לעגיאנערען וואלט מען געקענט בעזעצען אין אן אנדער ארט וואו עס איז פאראן ערד.

אבער דאס איז נאר אן אנפאנג פון די טעות'ן וואס עס איז געמאכט געווארען מיט באלפוריה. דער פלאן איז געווען אז מען זאל קויפען פון אמעריקא א טראקטאר צום אקערען און דער טראקטאר האט געזאלט זיין אין באלפוריה אויפ'ן פלאץ מיט א יאהר צוריק. אזוי האט געדארפט זיין לויט אלע פלענער, און לויט אלע פארבערייטונגען. איז עס אנגעקומען יעצט און דערווייל איז אוועקגעגאנגען אזוי פיעל צייט און אזוי פיעל געלד לאיבוד. דאס איז דער צווייטער ביישפיעל פון אמעריקאנער "עפישענסי", ווי עס האט זיך ארויסגעצייגט אין דעם קאמאנוועלטה. אבער דאס איז נאך ניט אלעס.

אום צו פיהרען די פערוואלטונג פון דער נייער אונטערנעהמונג איז אויסגעוועהלט געווארען א מיידעל, א געוויסע מים נעלי שטרוים, שוואך און קליין, וועלכע האט עס געדארפט ליגען דעם פונדאמענט פיר א נייעם עקספערימענט

ניט נאָר אין קאָלאָניזאַציאָן נאָר אויך אין סאָציאַלע איינאָרדנונג איז בעצוג צו ערד־בעזיץ. די דאַמע האָט געוויס געמיינט גוט, זיכער איז אז זי איז מיט ליב און לעבען פיר דעם סינגעל־טעסק "אני מאמין", וועלכער איז אוועקגעלייגט געוואָרען אַלס פונדאַמענט אין דער קאַמאַנוועלטה אונטערנעהמונג אבער דאס האָט איהר ניט געהיט אז זי זאָל ניט אריינפאַלען אין זעהר מאָדנע קניות, ביי וועלכע עס איז געגאַנגען לאיבוד אַ סך געלד און וועלכע האָבען געגעבען די געלעגענהייט פיר פיעלע מענשען אין ארץישראל צו לאַכען פון דעם גאַנצען ענין. איך וויל דאָ דערצעהלען דעם ענין פון די פערד וועלכען איך געפין פיר זעהר אינטערעסאַנט:

מען האָט געדאַרפט קויפען פאַר באַלפוריה פערד, און עס איז זעלבסטפערשטענדליך אַז דאס האָט געדאַרפט געטהאָן ווערען אונטער דער אויפזיכט פון דער פערוואַלטערין. געדאַרפט קויפען האָט מען עס ביי די ענגלישע מיליטערישע בעאַמטע און עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען אויסגעדיענטע פערד אין דער אַרמיי. די ענגלישע בעאַמטע האָבענדיג גרויס רעספּעקט פאַר דער ליידי האָבען זיי פאַר איהר אויסגעקליבען די יחסניש'סטע פערד פון דער אַרמיי, סאַמע זקנים פון וועלכע יעדער איינער האָט שוין הינטער זיך אַ לאַנגען רעקאָרד. דער רעזולטאַט איז געווען אַז די אַלטע פערד האָבען אָנגעפאַנגען זעהר שנעל אויסצושטאַרבען. מען שמועסט אַז אַ בעדייטענדע טהייל פון די געקויפטע פערד זיינען אַזוי אומגעקומען.

עס וואָלט פערנעהמען צופיעל פּלאַץ זיך אָבצושטעלען אויף ווייטערע פּונקטען פון דער מיסמענעדזשמענט אין דער באַלפוריה און וועגען אומזיסטע איבערפיהרען פון געלד, וויכטיג איז נאָר צו וויסען אַז ווען אַן אַמעריקאַנער קריטיקירט געוויסע זאַכען פון "אינעפישענסי" אין ארץ־ישראל ענטפערט יענער מיט אַ געלעכטער: "באַלפוריה", ווי איינער זאָגט: נעהם אַראָב אַ באַלקען פון דיינע אויגען ווען סטו קענען דעם צווייטען מאַכען אויפמערקזאַם אויף אַ שפּענדעל אין זיינע צייהנער...

מיר זיינען צו באַלפוריה אין מיטען טאָג צוגעפאָהרען און האבען געהאַט די געלעגענהייט צו בעטראַכטען די גאַנצע גרופּע מענער און פרויען צוזאַמען אין דעם עסען־צימער. די געביידען אין באַלפוריה זיינען פיעל שעהנער ווי אין דער פריהערדיגער קבוצה וועלכע מיר האָבען בעזוכט. ערשטענס ווייל זיי זיינען נייערע און צווייטענס ווייל מען זעהט אַז דאָ פעהלט ניט דער אַמעריקאַנער דאָלאַר. אַ גרויסער אויוועז אַן אייזערנער, דער לעצטער וואָרט אין אויוועז מאַכעריי, האָט געאַרבייט אויף אַלע כלים. אייניגע מיידלאך האָבען אטענדעט די קיך. אין דיינינג רום זיינען געווען צוויי שורות יונגע לייט, געוועזענע לעגיאָנערען ארום טיש. עס זיינען דאָ געווען עטליכע מיידלאך אויך. אַלע האָבען געמאַכט אַן איינדרוק פון שטאַרקע יונגע מענער און פרויען. זיי האָבען אונז צוגענומען זעהר העפליך. אין אַלע גרופּעס און אין אַלע קבוצות עמפּפאַנגט מען אַ דורכפאָהרער מיט דער גרעסטער העפליכקייט, מען לאַדעט די געסט גלייך צום טיש און מען נעהמט קיין געלד פיר קיין זאַך. אַלעם האָט אויסגעזעהן צו זיין שעהן און געמיטהליך. עס איז ניט געלעגען אויף זיי די שווערמוטהיגקייט וועלכע איך האָב געזעהן ביי דער פריהערדיגער גרופּע אין מרחביה. פיליכט ערקלעהרט זיך עס דערמיט וואָס זיי

זיינען נאך נייע. אין מיטען עסען האט זיך אויפגעהויבען דער לעהרער וועלכער איז אויך געווען א לעגיאנער און האט צו טהאן מיט דער שוץ־פראגע און האט געמאכט אן ערקלעהרונג אז אזוי ווי עס זיינען יעצט געבליבען נאך אזוי פיעל און אזוי פיעל קוילען אויף יעדערן פון דער גרופע, דארף מען זיין שפארזאם מיט קוילען און אין דערזעלבער צייט האט ער אויך ערקלעהרט אז די "ספריה", די לייברערי, איז אהן אן אויפזעהער, דארף אימיצער וואלונטירען צו נעהמען די לייברערי אין אויפזיכט, א זאך וועלכע איז באלד ערפילט געווארען.

וועגען דעם עקאנאמישען ערפאלג אדער מיסערפאלג פון באלפוריה איז ניטא וואס צו ריידען נאך די פריהער־געבראכטע פאקטען. עס איז ווערטה צו בעמערקען אז מען זאגט אז די פיהרער פון דער קאמאנוועלטה אין ארץ־ישראל זיינען געגאנגען לעצטענס צו איינעם וואס פיהרט א פשוט'ע "בורזשואזע" קאלאניזאציאנס־אונטערנעהמונג און האבען איהם געוואלט איבערגעבען די פיהרערשאפט פון באלפוריה אדער פון דער קאמאנוועלטה אין גאנצען. אויב דאס איז אמת איז עס א גוטער סימן. וואס שנעלער די קאמאנוועלטה וועט אוועקגעהן פון איהרע הויך־סאציאלע פראזען און זיך נעמען צו קאלאניזאציאן אלץ בעסער וועט זיין פאר איהר. דער אונגליק איז מיט א סך פלאנען־מאכער פון דעם נייעם שניט וואס פאר זיי איז ניט גענוג צו מאכען אידישען ישוב, נאר זיי ווילען שטענדיג צונויפפאארען דערמיט נאך עפעס; עס איז וועניג פיר דער זייאן קאמאנוועלטה צו קויפען באדען און עס זאל ווערען שפעטער אידישע פארמס, זי וויל אגב טאקע פערענטפערן די קשיות פון הענרי דזשארדזש און ראטעווען די מענשהייט פון באדען־לענדלארדיזם א. ז. וו. עס איז זעלבסט־פערשטענדליך אז זי וועט ניט ערגרייכען קיינע פון דיזע צוועקען. יאגענדיג זיך צו פערענטפערען סאציאלע פראבלעמען וועט עס זיין א דורכפאל און וועט קיין אידישע קאלאניען ניט מאכען, ווייל א אידישער ישוב, אזוי ווי יעדער ישוב, קען נאר געמאכט ווערען אויף דעם גרונד פון אינדיווידועלען אייגענטהום. פאר אידען וואס זיצען אין אמעריקא אדער אנדערשוואו און צאהלען אויס שעהרס אין א קאלאניזאציאנס אונטערנעהמונג איז ניט נויטיג צו געפינען א לעזונג פאר דער מענשהייט וועגען דער באדען פראגע. זאל די מענשהייט זיך אליין פערדרעהען איהר קאפ. דער איד וואס רייסט־אב עטליכע הונדערט דאלאר פאר ציון האט א וויכטיגערע זאך צו בעזארגען און דאס איז, ווי אזוי צו מאכען אויף איין קליין ביסעלע גרעסער דעם אידישען ישוב אין ארץ־ישראל. דאס איז א ריעזיגע אויפגאבע און א גרויסער אידעאל און מען דארף דערצו ניט צושטוקעווען קיין סינגעל־טעקס ביזנעס און אנדערע אזעלכע זאכען וועלכע מאכען אן ערפאלג אונמעגליך.

17

מעסכא (כפר תבור)

ביי די פיס פון באַרג תבור ליעגט די אידישע קאָלאָניע מעסכא דאָס איז אַן אַלטע קאָלאָניע וואָס איז געגרינדעט געוואָרען פון רומענישע אידען און וועלכע בעלאַנגט צו דער יק״א וועלכע אַרבייט אין ארץ ישראל אויף דעם חשבון פון באַראָן ראָטשילד די קאָלאָניע איז געבויט אין אַ לאַנגע גאַס. די הינטערשטע זייט פון דאָס גאַס צום פעלד־צו איז אין גאַנצען פערמויערט, אַזוי אַז די קאָלאָניע זעהט אויס ווי אַ פעסטונג און דאָס איז איהר וואָהרשיינליך גוט צוניץ געקומען מיט אַ פּאָאָר מאָנאַטען צוריק, ווען מען איז אויף מעסכא בעפאַלען, מען האָט אוועקגערויבט די גרעסטע טהייל פון איהרע בהמות, אַ טהייל דערפון האָט מען שוין צוריקגעקראָגען און אַ קאָלאָניסט איז געפאַלען אין קאַמפף פאַר דער אידישע קאָלאָניע.

מיר זיינען אַריינגעפאָהרען אין קאָלאָניע, פאַרפאָהרען צום ״האָטעל״ — אַ קאָלאָניסטישע הויז אין וועלכער עס איז פאַראַן אַ פּאָאָר איבריגע בעטלאַך פאַר געסט. איך האָב זיך אַרומגעוואַשען און בין גלייך אַרויסגעגאַנגען זעהן ווי די קאָלאָניע און איהרע מענשען זעהען אויס. די קאָלאָניע מאַכט אַן איינדרוק פון אַ פּלאַץ פון האָרעפּאַשנע מענשען וואָס נעהמען זייער בעשעפטיגונג זעהר ערנסט. עס איז געווען פאַרנאַכט־צו און מען האָט געזעהן ווי די מענשען קעהרען זיך אום פון פעלד וואָהרשיינליך פון דרעשען. אַ שורה בהמות פון די, וועלכע זיינען ניט אוועקגענומען געוואָרען פון די אַראַבישע אָנפאַלער, האָט זיך געצויגען אין דער ליינג; עופות האָט מען געזעהן אויף יעדען הויף. עס איז קלאָר אַז מען קען די מסכ׳ער אידען ניט אויפוואַרפען אַז זיי אינטערעסירען זיך גאָר ניט מיט הויז בעל־הבית׳ישקייט. אַלעס אַרום האָט געזאָגט אַז מען גיט זיך דאָ אָב מיט אַלעס, מיט וואָס פאַרמערס דאַרפען זיך אָבגעבען. עס איז מיר געווען ליעב צו זעהן די ערשטע אידישע קאָלאָניע וואָס עס איז מיר ביז יעצט אויסגעקומען צו זעהן אין גליל.

איך האָב געדאַנקט דעם בורא אַז איך וועל דאָ ניט זעהן קיין קבצות און וועל ניט הערען קיין ויכוחים פון נאַציאָנאַ־ליזאַציע פון באָדען, קאָאָפּעראַציע און די אַלע איבריגע חכמות. מיין האַרץ האָט מיר געזאָגט אַז איך וועל דאָ זעהן אידישע קאָלאָניסטען, פּראָסטע ערד־אַרבייטער וואָס געהען ניט פּאַרענטפער־רען די פּראָבלעמען וואָס האָבען זיך אויפגעקליבען פון אדם־הראשון ביז היינט. איך בין געווען זיכער אַז איך וועל דאָ ניט געפינען ווי איך האָב גע־פונען אין די פריהערדיגע פּלעצער, די אַלע בראָשורען מיט די האַרטע עברי — און איך האָב קיין טעות ניט געהאַט. דאָ דיסקוטירט מען וויניג; דאָ אַרבייט מען און דאָ זוכט יעדער דאָס וואָס אַז ערד־אַרבייטער און יעדער מענש דאַרף זוכען: צו אַרויסציהען פון זיין בעשעפ־טיגונג אַזוי פיעל נוצען וויפיעל מען קען נאָר.

דער ערשטער קאָלאָניסט וואָס איז פאַרבייגעגאַנגען, האָט געזעהן פרעמדע מענשען פאַר׳ן טיהר און געפיהלט זיין פּפליכט צו זאָגען גוט־אבענד איז געווען אַ הויכער, פריינדליך־אויסזעהענדער, שווער־אַרבייטענדער מענש, וועלכער האָט זיך אָנגערופען אברהם משה. ער איז שוין אין דער קאָלאָניע איבער דרייסיג יאָהר, איז געקומען פון רומע־ניען און אַרבייט יאָהר־איין יאָהר־אויס, טאָג־איין טאָג־אויס. ער רעדט זעהר פּשוט און האָט ניט קיין השגה אין די מאָדערנע געשפּיצטע ווערטער. עס ווייזט אויס אַז ער האָלט, אַז זיי זיינען אין גאַנצען איבעריג. זיין ליעבסטער שמועס איז ביי איהר וועגען מסכה, וועלכע פאַרנעהמט אויף זיין מאָפּ אַ זעהר גרויסען אָרט. ער געדיינקט אַלעס וואָס עס איז פאָרגעקומען אין זיין קאָ־לאָניע ביז דעם לעצטען אָנפאַל, און דער אָנפאַל נאַטירליך איז אַ זאַך וועלכער ער קען ניט פאַרבייגעהן און ניט אריין אין די איינצעלהייטען. ער איז שטאָלץ וואָס מען האָט זיך העלדיש געשלאָגען מיט די אַראַבער. ער דערצעהלט מיט אַ זיפץ וועגען דעם גע׳הרג׳עטען וועל־כער איז געווען איינער פון די שעהנ־סטע קאָלאָניסטען אין מעסכאַ און וועגען דעם גע׳הרג׳עטען׳ס ברודער וועל־כער איז געקומען פון געשלעג. האָט דערזעהן דעם ברודער טויט, האָט ער געכאַפּט זיין ביקס און זיך געלאָזען לויפען: ער מוז צוואַנציג אַראַבער דער־שיסען פאַר זיין ברודער. און מען האָט בעדאַרפט די גבורה פון דער גאַנצער קאָלאָניע ביי איהם צוצונעהמען דעם ביקס און איהם איינהאַלטען. ער איז נאָכדעם עטליכע וואָכען געווען אַ פאַר־טראָגענער — ענדיגט ער זיין ערצעה־לונג.

דער עולם אַרום ווערט גרעסער. עס קומען צו נאָך אידען, גיבען שלום, פרע־גען פון וואַנען איז אַ איד און זעצען זיך. וואָס איז געווען די אורזאַכע פון די אָנ־פאַלען? — פרעג איך. זיי האָבען גע־מיינט — ענטפערט מען מיר פון קהל אַרום — אַז עס איז זייער וועלט. יעצט איז שוין אַנדערש. סעמיועל׳ס אַנקור־מען האָט געוואָרפען אויף זיי אַ מורא. עס האָט זיך אין גאַנצען געביטען. און דאָס וואָס זייערער האָט אַ שוואַרצע מפּלה געכאַפּט — דער רעדנער האָט געמיינט קעניג פייזאַל פון דמשק — האָט אויך ביי זיי צוגענומען דעם קור־ראַזש. זיי קלאָגען אויף איהם און ווי אויף חורבן בית המקדש — האָט דער רעד־נער צוגעלייגט. דאָס פּובליקום איז גע־ווען איינפערשטאַנדען מיט דעם פּאָלי־טישען בליק.

בעפאָר אונזער שכן איז גע׳הרג׳עט געוואָרען, האָט אַ אינגערער זיך אריינ־

געמישט, האט ער עגעמאכט הכנות פיר א זאמלונג פאר'ן גאולה פאנד, ער האט אויסגעפלאכטען א מגן־דוד א מאן די הויך פון הוילע בלומען. עס איז ניטא א סארט בלום אין דעם געגענד, וועלכער איז דארטען ניט געווען אריינגעפלאכטען. אזא מגן־דוד איז נאך קיינמאל ניט געווען און ווען ער איז געווארען פארטיג, איז ער ארויס צום קאמפף פון וועלכען מען האט איהם געבראכט א טויטען. ווען עס איז געווען די לויה, איז געקומען דער גאווערנאר פון טבריה. מען האט דעם מגן־דוד ארויפגעלייגט אויפ'ן טויטען, וועלכען מען האט געפיהרט מיט מיליטערישען פאראד און דער גאווערנאר האט געגעבען צוויי פונט פיר דעם גאולה פאנד, נאכדעם ווי מען האט איהם דערצעהלט פיר וועלכען צוועק דער פערשטארבענער האט דעם מגן־דוד געמאכט.

מיר זיינען ארומגעגאנגען אין דער גאס פון דער קאלאניע. פון דער לינקער זייט האט זיך ארויסגעזעהן די געוואלדיגע מאסע פון בארג תבור, אויף וועלכען די מסכ'ער צייגען אן מיט שטאלץ. עס וואלט אונז גאר ניש־קשה געווען — האט געזאגט איינער פון די קאלאניסטען — האט אונז אבער די מאראטאריום דער'הרג'עט. מיר זיינען פארארימט געווארען און יעצט דער שאדען פון די בהמות, נאר דאנקען גאט פאר אלעם — מען האט פרנסה. אט איז די שול פאר די קינדער. מען דארף א נייע, א גרויסע. ראטשילד האט אונז צוגעזאגט א נייע שול פאר דער מלחמה, ווען ער איז דא געווען, וועט ער דאך מסתמא ווארט האלטען. און וואס איז מיט אייערע קינדער? — האב איך געפרעגט — האלטען זיי זיך ארום אייך? גאט צו דאנקען, אונזערע קינדער זיינען מיט אונז. מען קען ניט זאגען: אלע, אבער די מעהרסטע זיינען אין דער קאלאניע.

קומענדיג צוריק אהיים האב איך געפונען דעם דאקטאר פון מעסכא — אן אינטעליגענטער איד וועלכער איז אוועק פון מעסכא מיט 9 יאהר צוריק און איז יעצט געקומען ווידער אהער, זיך ארויסרייסענדיג פון די הענד פון די באלשעוויקעס. מיר האבען זיך פאנאנדערגערעדט וועגען פערשיעדענע זאכען. איך האב איהם געפרעגט זיין מיינונג איבער די חלוצים וואס קומען יעצט אן און וועגען זייער ארבייט אין די קבוצות. ער האט געענטפערט: איך בין אביסעל פעסימיסטיש וועגען דעם דאזיגען ענין. די סאציאליסטישע פארטייען האבען דא צופיעל איינפלוס. איך ווייס שוין וואס דאס מיינט. אויב דא וועט ניט זיין א קאלאניזאציאן, א פשוט'ע, אן אינדיווידועלע, ניט אזוי ווי די קבוצות, וואס האט קיין בעדייטונג און האט קיין האפט — וועט מען גאר ניט קענען מאכען. איין זאך מוז מען זאגען, אז די דאזיגע ראדיקאלען זיינען גרייט זיך מוסר־נפש צו זיין, צו בעשיצען אפילו א קעלבעל פון א קאלאניסט, געגען אראבער.

א קאמיטע פון די יוגענד פון קאלאניע איז געקומען מיך איינצולאדען, איך זאל פאר זיי האלטען א לעקטשור. איך האב זיך דערפרעהט מיט דער איינלאדונג, ווייל דאס וועט מיר געבען די געלעגענהייט צו זעהן די אינגערע פון דער קאלאניע. מיר זיינען געגאנגען צו דער סקול־געביידע. עס איז אבער געווארען בעשלאסען, אז עס זאל זיין אן אפען־עיר מיטינג אין גארטען פון דער סקול.

איך האב געזעהן פאר מיר א דרייסיג און מעהר בחורים און מיידלעך, שטאר־

קע אידישע זיהן און טעכטער. זיי האַבען פערטראַטען כמעט יעדע אידישע הויז אין דער קאָלאָניע. זיי האבען זיך איינגעהערט צו דאַס וואָס עס איז געזאַגט געוואָרען אין העברעאיש. דאָס פּובליקום האָט געמאכט דעם בעסטען איינדרוק. די קאָלאָניע מעסכאַ מעג זיך האָבען אייניגע פעהלערען, פיליכט מאַנכע פעהלערען וואָס זיינען פערבונדען מיט די מנהגים פון דער יק"א אין איהרע קאָלאָניען, אבער מעסכאַ איז אַ אידישע קאָלאָניע אין פולען זינען פון דאָס וואָרט, און איהרע קאָלאָניסטען זיינען ווי קאָלאָניסטען דארפען זיין. און, וויכטיגער ווי אַלעס: דער נייער דור אין מעסכאַ איז אַ קאָלאָניסטישער דור. הלואי פיעל, פיעל אַזעלכע מעסכאַס אין אונזער לאַנד.

18

אויפ'ן שפּיץ בארג תבור

א גרופּע סטודענטען פון ירושלים'ער לעהרער סעמינאר מיט איינעם פון די פּראָפעסאָרען אן דער שפּיצע, זיינען דעמזעלבען טאָג אָנגעקומען אין מעסכא. זיי האָבען נאָר וואס געענדיגט דעם סעמינאר און זיינען דורכגעגאנגען דאס לאנד אום צו בעקענען זיך מיט די היסטאָרישע פּלעצער. די יונגע לייט האָבען געמאכט א גוטען איינדרוק מיט זייער האלטונג און מיט זייער אינטעליגענץ, עס איז געבליבען בעשלאָסען אז מאָרגען פריה מיט טאָג גלייך זאָל מען אלע צוזאמען ארויפגעהן אויף דעם בארג תבור, מען מוז עררייכען דעם שפּיץ פון בארג איידער די זונן פאנגט אָן שטארק צו ברענען און דאס קריכען אויף אזא בארג ווערט אונמעגליך. און אזוי נאָר ווי די זונן האָט זיך אָנגעפאנגען אויפצוהויבען אין דער פריה זיינען מיר שוין אלע געווען אויפ'ן וועג צום גרויסען היסטאָרישען בארג.

געהענדיג צום בארג תבור בין איך געווען אין גאנצען פערזונקען אין די געוואלדיגע פאסירונגען פון אור־אלטע צייטען וואס זיינען דאָ פאָרגעקומען.

מיט דעם בארג תבור איז פערבונדען איינע פון די גרויסע העלדען־געשיכטען פון אונזער נאציאָן אין דער צייט פון איהר קינדהייט אין דער עפּאָכע פון די שופטים, איידער "עס איז געווען א מלך ביי אידען". מיט דעם בארג תבור איז פערבונדען די מעכטיגע פּאָעמא פון דבורה און ברק וואס שטעהט די צווייטע צו אָז ישיר אלס העלדען־געזאנג. דער גרויסער זיעג פון די אידען איבער דעם קעניג פון כנען וועלכער האָט געהאט ניין הונדערט אייזערנע קעררידזשעס, וועלכע האָבען געווים דאן געהאט די בעדייטונג וואס געפּאנצערטע טענקס האָבען געהאט אין דער לעצטער קריעג, וועהרענד אידען האָבען גאָר ניט געהאט אויסער פוסגעהער — דער גרויסער זיעג פון די אידישע גבורים וואס האָבען זיך אראָבגעלאָזען פון בארג אויף סיסרא'ס געלערענטע און דיסציפּלינירטע ארמיי, איז געווען פערדעכענט פאר אזא גרויסען וואונדער, אז עס האָט אויפגעשטורעמט די אידישע נשמה ביז אין איהרע טיעפּסטע טיעפענישען און דורכדעם איז געשאפען געווארען דער אונ־

פערגלייכליכער שיר־גבורים וועלכע בע־לאנגט צו די גאָר בעסטע זאכען וואס זיינען ווען אָנגעשריבען געוואָרען פון מענשליכע הענד.

און וואונדערליך איז די געשיכטע, וואס האָט פאסירט אויף און ארום דעם בארג תבור ניט נאָר דורך דעם זיג אליין וואס א יונגע נאציאָן אָהן א רע־גירונג, אָהן אן ארמיי, אָהן אירגענד וועלכע אָרגאַניזאציאָן האָט בעזיגט א שונא וואס האָט ניט נור געהאט א קעניג נור אויך קאָמאַנדער־ען־טשיעף. עס איז אויך וואונדערליך וואס די גרויסע מלחמה פון בעפרייאונג איז אין גאנצען געפלאנט און אָרגאניזירט געוואָרען דורך אַ פרוי, די צויבער־פיגור פון דער העל־דען־ליטעראטור פון דער וועלט. אין דער מייסטערהאפטער שילדערונג פון דעם ספר שופטים ווערט עס געמאָלען אז איהר קענט זעהן יעדע בעוועגונג פון דער דאָזיגער גרויסער אידישער טאָכ־טער אין דעם גרויסען אידישען קריזיס.

אָט זיצט זי, די נביאה, אונטער א גרויסען פאלם בוים אויפ'ן בארג אפרים און זי "משפט" די אידען. שיקט זי רו־פען ברק דעם זוהן פון אבינעם און אָר־דערט איהם: גאָט האָט געהייסען זאָלסט ארויפגעהן אויפ'ן בארג תבור און זאָלסט נעהמען מיט דיר צעהן טויזענד מענשען און איך (ריידענדיג אין גאָטס נאָמען) וועל דיר ברייגגען צום טייך קישון סיסרא מיט זיינע רייטוועגען און וועל איהם איבערגעבען אין דיין האנד. די נביאה האָט זיך ניט בענוגענט מיט אן אלגעמיינעם אָרדער, זי האָט אָנגערופען די צאָהל סאָלדאטען וויפיעל זי האָט געוואָלט און האָט קלאָהר געמאכט ברק'ן די סטראטעגיע פון שלאכט אויך. פאר ברק'ן איז עס אָבער נאָך אלץ ניט גענוג געווען, ער האָט פערלאנגט אז זי זאָל געהן מיט איהם אויפ'ן תבור — אויב ניט, געהט ער ניט, און זי איז מיט איהם געגאנגען אויפ'ן תבור. פיליכט זיינען זיי געגאנגען פונקט אויף דיזער וועג וועלכע שלענגעלט זיך ארום דעם ריעזיגען קערפער פון דעם הויכען בארג. דאס איז געווים פון אייביג אָן געווען דער לייכטסטער וועג ווי אזוי ארויפצו־קומען צום שפיץ פון תבור. דבורה און ברק זיינען דאָ מסתמא געגאנגען און זיי זיינען געווען צווישען האָפנונג און שרעק וועגען די רעזולטאטען פון דער שלאכט וועלכע זיי האָבען צוגעגרייט. זאָל דבורה'ס פלאן ארויפצוגיין, אויפ'ן בארג און אראָבצופאלען אויפ'ן שונא אין טהאָר דורכפאלען — דאן וואס וועט ווערען פון ישראל?

לאַנגזאַם געהען מיר אויף דעם זייט פון תבור, וועלכער איז קיילעכדיג און גלייך פון אלע זייטען און איז עהנליך צו די אונטערשטע האלב פון א היטעל־צוקער און וואס ווייטער מיר הויבען זיך אויף אלץ ווייטער און ווייטער זעהען מיר די לאנדשאפט ארום, מען זעהט פון דאנען דעם גאנצען עמק־יזראעל. מען זעהט די בערגיגע געגענדען פון ארום וועלכע זעהען אויס צו זיין פלאך אראָב־קוקענדיג פון תבור. בערג און טהאָלען מישען זיך אויס צוזאמען אין א וואונ־דערליכען בילד, אָט דאס זיינען די טהאָ־לען און די בערגלעך אויף וועלכע דבורה און ברק האָבען אראָבגעקיקט ווען זיי זיינען געגאנגען אויף דער זעלבער וועג מיט מעהר ווי דריי טויזענד יאָהר צוריק. דאס זיינען געווען אידישע פעלדער וואס האָבען זיך אויסגעשפרייט פאר זייערע אויגען, דאס זיינען געווען אידישע דערפער וואס זיינען געלעגען אויף די בערגלעך און אין די טהאָלען, די דערפער פון שבט נפתלי.

קיין זאך האָט זיך ניט געביטען אין די דריי טויזענד יאָהר פון ברק ביז סעמיועל. דער זעלבער תבור וועלכער שטעהט רוהיג און מאַיעסטעטיש ווי דער קעניג פון אלע בערג ארום און ארום. ער שטעהט גאנץ בעזונדער און איז מיט קיינעם ניט פערבונדען. דיזעלבע לאַנד־שאפט, דיזעלבע זונן הויבט זיך אויף און בעשיט מיט איהרע גאָלדענע שטראַהלען דעם גאַנצען עמק — אלעס איז דאָ

היינט אזוי ווי אין דעם פריהמאָרגען ווען אויף דעמזעלבען פּלאַץ אויף וועלכען מיר געהען עטליכע אידען זיינען געגאנגען צעהן טויזענד ברק׳שע סאָלדאַטען, געקליידעט מיר ווייסען ניט ווי אזוי, און בעוואפענט, מיר ווייסען ניט מיט וואס — אלעם ווי פריהער אויסער דעם וואס ווייט און ברייט אין טהאָל און אויף די בערג זיינען ניט קיין אידישע פעלדער נור אראבישע. דער איד וואס געהט אויפ׳ן תבור האָט ניט דאס גליק זיין בליק זאָל פאלען אויף אידישען באָדען, בלויז טהיילווייז בעלאנגט עס צו אונז און אפילו דאס דערפעל וואס רופט זיך אויף דבורה׳ס נאָמען "דאבוריה" און וועלכער ליעגט צו־פוס פון דעם בארג —אפילו דיזער דערפעל איז אן אראַביש שמוציגעם דערפעל וואס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען פון דער גרויסער שטאָלצער אידישער נביאה, העלדין און געטליכע משוררת!

און נאָך עפּעס האָט זיך געביטען פון דבורה און ברק ביז היינט. אויף דעם ריעזיגען קאָפּ פון דעם תבור, אויף דער סאמע קרוין פון דעם בארג שטעהען צוויי צלמים! דאָרטען האָבען די רוסען אויפגעבויט א קירכע און דאָרט האָבען די פראנציסקאנער אויפגעבויט א מאָנאסטיר. זיי האָבען עס ארומגערינגעלט מיט שטיינערנע ווענד, האָבען דעם שפּיץ בארג בעפלאנצט. גוים האָבען ניט ארויסגעלאָזט קיין איין הייליגען פּלאטץ אין דער אידישער לאנד, וואו זיי זאָלען ניט אריינדרינגען, זיינען יורשים געווארען אויף אונזער גוטס, אויף אונזער שטאָלץ און אויף אונזער נאציאָנאלען פערמעגען. רוסישע מאָנאכינען און פראנציסקאנער מאָנאכען אויף דעם גרונד אויף וועלכען דבורה און ברק האָבען געטראָטען! וואס פיר א הארצוועהטאָג עס איז. און וואס העכער דו געהסט אויפ׳ן תבור און וואס קלאָהרער עס ווייזען זיך ארויס אין די לופט די שפּיצען פון די מאָנאסטירען, אלץ אונהיימליכער ווערט אויפ׳ן הארצען, און ווען נאָך א שטונדען־לאנגען שווערע גאנג קומט א איד ארויף מיעד און דורשטיג האָט ער קיין אנדער ברירה ווי צו פערלאנגען אן ערקוויקענדען טרונק און א שאָטען אָבצורוהען ביי די מאָנאסטירען וואס האָבען דעם שפּיץ בארג פערנומען.

מיר זיינען אריין אין פראנצויזישען מאָנאסטיר. דער אויפזעהענדער גלח רעדט קיין ענגליש. איך האָב פּראָבירט צו איהם ריידען שפּאניש. ער האָט זיך דערפרעהט. ער איז א געבאָרענער פון שפּאניען. יעס — האָט ער געזאָגט — אידען ריידען אויף אלע שפּראכען און בעלאנגען צו אלע נאציאָנען. זיי בייטען שפּראכען און נאציאָנאליטעטען לויט דעם ווי עס לוינט זיי... מיט דריי יאָהר צוריק זיינען דאָ אלע אידען געווען פּארקאָכטע דייטשען, היינט זיינען זיי הייסע ענגלענדער. און וועלכען זייט דער ווינד בלאָזט דאָרטען געהען זיי. א וואונדערליכע נאציאָן!... איצט איז דאָך שוין אייך גאָר גוט — האָט דער פראנציסקאנער אנטיסעמיט צוגעלייגט מיט גיפט — איהר האָט דאָך שוין א קעניג א אידישען, דער קעניג סעמיועל... און ער האָט געשמייכעלט אזוי ביטער און פול מיט גאל. אָבער — האָט ער פּלוצלינג צוגעלייגט, בייטענדיג דעם טאָן און אָנפאנגענדיג שפּיעלען די ראָלע פון א גאסטפריינדליכען מענשען — איהר ווילט דאָך מסתּמא זעהן די חורבות פון דער פעלטונג וואס יאָזעפוס פלאוויוס האָט דאָ געבויט געגען די רוימער. ער האָט אונז ארויסגעפיהרט פון מאָנאסטיר, האָט אונז אוועקגעפיהרט צו דער ענדע פון דער טעראסע ביים שפּיץ בארג און מיר האָבען געזעהן די ווענט פון א ריעזיגע געביידע געבויט פון גרויסע שטיינער. די ווענט זיינען גראָב גענוג אום מען זאָל קענען שטעהן דארויף. דער מאָנאך איז ארויף אויף דעם העכסטען פּלאטץ פון די ווענט. איך בין ארויף נאָך איהם. די פעסטונג האָט ארומגענומען דעם שפּיץ בארג פון דריי זייטען. די

וועגט זיינען געשטאנען טיעף אין בארג און ארום און ארום האבען זיך געזעהן צייכענס פון מערות און אונטעראירדישע דורכגענגע.

אויף דיזען פלאץ האב איך ארויפגעפיהרט דעם אלטען ראטהשילד — האט דער מאנאך געזאגט. איך האב ניט געמאכט קיין בעמערקונג. מיין קאפ איז געווען פערנומען מיט גאנץ אנדערע זאכען. יאזעפוס וועלכער האט די פעסטונג געבויט איז געווען א גרויסער אנהענגער פון די רוימישע גבורה, און די רוימישע גבורה האט אויפגעגעסען דיזע און אלע אנדערע אידישע פעסטונגען. אבער די גבורה האט ניט געשיצט די רוימער אז זיי זאלען ניט אונטערגעהן. און מיר, די שוואכע, שטעהען אויף די אלטע איבערבלייבענישען פון אונזער פערגאנגענהייט און טראגען דעם חלום פון א גרויסע צוקונפט אין אונזער הארצען.

די זונן האט זיך אויפגעהויבען הויך. די היץ איז געווארען שווער. מיר האבען זיך לאנגזאם אנגעפאנגען ארונטערצולאזען פון בארג תבור.

19

עין-דור

מיר פאהרען קיין עין דור.

איהר געדענקט דאך די מעשה פון עין דור?

שאול דער ערשטער אונגליקליכער קעניג, פון לאנגע יאהרען פערביטערט און מעלאנכאליש, צוקריעגט מיט דעם נביא וועלכער האט איהם פאר קעניג געמאכט, אויפגעגעסען פון קנאה אויף די גבורה פון יונגען דוד, וועלכער איז געשטאנען און געווארט אויף זיין טראהן, פערפיינדעט מיט זיין אייגענעם זוהן וועלכער האט געהאלטען מיט זיין שונא, פערלאזען און געפירכטעט פון יעדען, אהן א פונק סימפאטהיע פון קיינעם, אפילו ניט פון דאס פאלק פיר וועלכען ער האט אלעס אוועקגעגעבען — שאול דער וואס איז אמאל געווען דער שעהנסטער און דער בעסטער פון דאס גאנצע פאלק איז געווען דער אונגליקליכסטער פון אלע אידען פון דן ביז באר שבע.

און ער האט אפילו ניט געקענט זי־צען און אבגעבען זיך מיט זיינע אינער־ליכע יסורים, די גרויסע אויפגאבען פון דער מלוכה האבען פון איהם געפאדערט טהאטען, די פלשתים, זיינע אייביגע שונאים און די שונאים פון זיין נאציאן, האבען זיך געקליבען צו א גרויסע מלחמה. זיי האבען פערשטאנען אז מיט א קעניג וואס איז מעלאנכאליש וועלכע די אידען ניט קענען גוט זיך בעשיצען, און זיי האבען פערזאמעלט זיינע מחנות. ווען שאול האט דערזעהן זייערע מחנות "האט זיין הארץ זעהר זיך גע־שראקען" — דער ערשטער אנזאג פון מפלה. עס איז ניט דאס ערשטע מאל ווען שאול האט ארונטערגעקוקט אויף א גרויסע פלשתים־מחנה אבער דאס האט איהם קיינמאל ניט געשראקען, דאס איז געווען דער ערשטער מאל אין לעבען פון שאול אז ער האט פערלארען קוראזש, ער האט געפיהלט אז זיין לעצ־טע שטונדע האט געשלאגען, אלעס איז געגען איהם און —

דער שטאלצער קעניג האט בעשלא־סען זיך צו ווענדען צו א בשוף־מאכער־

קע זי זאָל איהם די צוקונפט זאָגען. ער, וועלכער האָט פערניכטעט אַלע כשוף־מאַכערקעס פון לאַנד האָט געמוזט זיך ערניעדריגען און בעטען הילף פון אַן אַלטע מכשפה. ווי טיעף ביסטו געפאַלען דעריעניגער וואָס איז העכער געווען מיט אַ קאָפּ פון דאָס גאַנצע פאָלק... און אַ סך מאָל אין מיין קינדהייט ווען איך האָב מיט אַ קלאַפּענדע האַרץ געלעזען דיזע געשיכטע פון שאול האָבען זיך טרעהרען געקייקעלט פון מיינע אויגען. איך האָב ניט געקענט פערטראַגען ווי מיין גרויסער שאול, דער ערשטער אידישער מלך ווערט קליין, איך האָב איהם ניט געקענט זעהן ווי ער איז געפאַלען. אַך מיין קעניג, מיין קעניג, ערשטער אידישען קעניג! פאַרוואָס האָסטו דיינע יאָהרען ניט געענדיגט ווי אַ גרויסער מלך. דער גרינדער פון אַ דינאַסטיע, דער ערלייזער פון דיין אומה, דער שעפּפער פון דיין מדינה, דו האָסט דאָך אַזוי שעהן אַנגעפאַנגען! און טראָץ זיינע אַלע פעהלערן האָב איך פון שטענדיג שרעקליך ליעב געהאַט שאול'ן, איך האָב איהם ליעב געהאַט אין זיין טראַגישקייט, ליעב געהאַט אין זיין עלענד.

און אַט האָט שאול אַראָבגעוואָרפען פון זיך די קעניגליכע קליידער, איבערגעלאָזען זיין אַרמיי אויף דעם באַרג גלבע, אַן אַרמיי וואָס איז בעשטימט געוואָרען צו ווערען פערניכטעט פון שונא און אוועקגעפאָהרען צו דער מכשפה אין עין דור... אַט דאָ ערגעץ אויף די פיעלע וועגען און וועגעלאַך וואָס געהען צו עין דור איז געפלויגען פאַרשטעלטערהייד אויף אַ פערד דער הערשער פון די אידען און דער קאָמאַנדיר פון זיין אַרמיי, ער איז געפלויגען מיט שרעק אין האַרץ צו הערען אַ בשורה, וועלכע ער האָט גוט געוואוסט פריהער. האָט ער דען ניט געזעהן אַז אַלעס איז פערלאָרען? האָט ער דען ניט געוואוסט אַז זיין שיקזאַל איז פאַרזיגעלט?

דאָס דערפעל עין־דור, אַן אַראַביש דערפעל, ליגט אויף'ן זייט באַרג, צו איז עס אין שאול'ס צייטען אויך געווען אַ דאָרף און צו איז דאָס דאָרף געלעגען אויף דעמזעלבען פּלאַץ? אַלענפאַלס איז דאָ געווען פינסטער אַרום און ווען שאול איז דאָ געקומען, ווייל ער איז געווען פאַרזיכטיג צו קומען אַהער ביי נאַכט. יעצט אָבער ווען מיר זיינען צוגעפאָהרען צו עין־דור איז געווען מיטען טאָג, די זונן האָט שרעקליך געשרפה'ט איבער אונזערע קעפּ. דער איינציגער אידישער יונגער מאַן אין עין־דור, ער האַלט דאָרטען אַ מיהל, האָט זיך אַנגעבאָטען אונז צו פיהרען אין דער מערה וואו, לויט די לעגענדע, האָט געוואָהנט די מכשפה און וואו זי האָט צוגענומען שאול'ן און אַרויפגעבראַכט מיט כשוף דעם גייסט פון שמואל. דורך געדרייטע שמאָלע סטעזשקעס זיינען מיר געגאַנגען צום פּלאַץ. ווי האָט דאָ שאול געקענט געהן אָדער פאָהרען רייטענדיג ביי נאַכט? מיר זיינען געקומען צו אַ טיעפע מערה אין שטיינערנעם באַרג. דער אריינגאַנג איז אַ קליינער, קוים וואָס מער בעמערקט איהם, אַ זאַך וואָס מאַכט דעם ווערטה פון אַזאַ מערה אַלס שוץ־פּלאַץ נאָך מעהר וויכטיג און די מכשפה האָט קיין בעסערען אָרט ניט געדאַרפט האָבען צו בעשיצען זיך פון שאול און זיינע מענשען, די שונאים פון מכשפים.

איך האָב זיך איינגעבויגען אין דרייען און בין אריינגעשפּרונגען אין דער מערה. דער גרונד איז גלייך. די מערה

איז פון בעדייטענדע גרויס. דער מיטען איז ווי א גרויסער צימער, לאמיר דאס אנרופען א רעספּשאן צימער. שאול המלך איז וואהרשיינליך צוגענומען גע־ווארען אין מיטען. ביי דער זייט איז פאראן א פארטזעצונג פון דער מערה, וועלכעס זעהט אויס ווי א קלענערער צימער. דארטען וואהרשיינליך האט די מכשפה געהאלטען איהרע געצייג וועל־כע זי האט בעהאלטען פון אן אונ־פריינדליכען בעזוכער און דארטען וואהרשיינליך האט זיך אויפגעהאלטען די קעלבעל וועלכע זי האט געקוילעט פיר איהר קעניגליכען גאסט, ווען שמואל׳ס גייסט האט איהם אנגעזאגט די שרעקליכע בשורה אז: מארגען ביזטו און דיינע קינדער מיט מיר״, און ווען ער איז געפאלען פון צער און אנ־שטרענגונג און הונגער, ניט האבענדיג א גאנצען טאג געגעסען. פאר מיינע אויגען זיינען געשטאנען די ווערטער פון תנ״ך אין וועלכע עס ווערט געשילדערט די סצענע נאך די ערשיינונג פון טויטען נביא: און שאול האט געאיילט און ער איז געפאלען זיין פולע וואוקס אויף דער ערד, און ער האט זעהר מורא גע־האט פון די ווערטער פון שמואל, און כח האט ער אויך ניט געהאט ווארום ער האט ניט געגעסען קיין ברויט דעם גאנצען טאג און די גאנצע נאכט. — — און ער האט ניט געוואלט און ער האט געזאגט: איך וועל ניט עסען, און זיינע קנעכט און אויך די פרוי האבען איהם שטארק געבעטען, האט ער געהערט זיי־ער שטימע און ער איז אויפגעשטאנען פון דער ערד און זיך געזעצט אויפ׳ן בעט. — — — און זיי האבען געגע־סען און זיי זיינען אויפגעשטאנען און זיינען געגאנגען אין דיזער נאכט.

איך בין ארויס פון דער מערה, האב זיך אראבגעלאזען פון בארג און פארלא־זען עין דור.

חלוצים ביי שאָסעע ארבייט

ווען די זונן האָט זיך אביסעל געזעצט (אין ארץ־ישראל ווערט אין די הייסע מאָנאַטען געוועהנליך גיט געאַרבייט אין רעכטען מיטען טאָג ווען די היץ איז זעהר גרויס, מען שטעהט אויף זעהר פריה און מען ארבייט פון גאנץ פריה 4—5 א זייגער ביז אַ זייגער 10 און נאכהער פאנגט מען אָן ארום 3—4 און מען ארבייט ביז זונן־אונטערגאַנג. פיעלע געשעפטען זיינען געשלאָסען אין די הייסע שטונדען פון טאָג) — ווען די זונן האָט זיך אביסעל געזעצט זיינען מיר ארויסגעפאָהרען פון מעסכא מיט א פוהר געשפאַנט צו צוויי פרדות (מויל עזלען). בנימין, אַ יונגער קאָלאָניסט, אַ געבאָרענער אין מעסכא האָט זיך שטאַרק איבערגענומען מיט זיינע פרדות. ער האָט ערקלעהרט אַז אין דעם עניין פון מויל־עזלען אזוי ווי אין דעם עניין פון אַנדערע זאכען האט דער יקרות אָנגעמאַכט גרויסע צרות. איהר זעהט די פרדות, האָט ער געזאָגט אָנווייזענדיג מיט'ן בייטש אויף זיי, איהר דאַרפט היינט אָבצאָהלען הונדערט פונט פאַר אזאַ פּאָאר און פאר דער מלחמה האָט איהר עס געקענט קויפען מיט צוואַנציג פונט און נאָך אפשר עפעס ארונטער. די פרייזען ברענגען און פלאַקערן, האָט ער פילאָזאָפירט און יעדער זאַך וואס דער קאָלאָניסט דאַרף האָבען קאָסט איהם מיט געלד צוגלייך. פאררייכטען א וואָגען קאָסט אזוי פיעל מיט וויפיעל מען האָט פריהער געקענט קויפען אַ גאנצען וואָגען. אַ פונט איז היינט אַ לייכטער ווערטעל, וואס איז אַ פונטל? גאָר ניט, אבער פערדיענען אַ פונט איז ניט אזוי לייכט.

די עקאָנאָמישע אנזיכטען פון בנימין'ען ווערען געטהיילט פון דער גאַנצער אידישער בעפעלקערונג אין ארץ ישראל. דער גרויסער געלד־יוניט (פונט) איז אַ ווירקליכער אונגליק פאַר אזאַ ארימע לאַנד ווי ארץ־ישראל. צו בעצאָהלען א פערטעל פונט פאַר אַ דינער און אַ פונט פיר שטעהן אַ מעת־לעת איז געוויס ניט נאָך די קרעפטען פון א ארץ־ישראל אידען, און טראָץ דעם וואונדערט איהר זיך אויף די ברייטקייט מיט וועלכע מען לעבט דאָ אין די האָטעלען און מיט די לייכטקייט מיט וועלכע מען וואַרפט זיך דאָ מיט די פונטען אין די דאָזיגע קרייזען וואו מען שטעלט זיך ניט שטאַרק אָב וועגען געלד.

מען בעמערקט דאָ אין אַלגעמיין אַ גייסט פון פאַרברייגערשאַפט און פון לוקסוס וועלכע איז אין שאַרפען געגענ־

זאָץ געגען דעם גרויסען דלות און נויט אין וועלכען עס לעבט אַ גרויסער טהייל פון דער אידישער בעפעלקערונג. די מעהרסטע פארברייגער ספענדען געלד וואס זיינען געבראַכט געוואָרען פון אַנדערע לענדער. דאס איז עפּעס אַ בעזונדער אומה וואס לעבט זיך אַ בעזונדער לעבען און האָט מיט דעם ארץ־ישראל לעבען ווייניג וואס צו טהאָן. זיי העלפען נאַטירליך מאַכען דעם יקרות גרעסער וועהרענד די ארימע בעפעלקערונג אין ירושלים און אין אַנדערע ערטער האָבען ניט אפילו אַן ארימען לעבען וועלכער בעטרעפט היינט אויך אַ סך געלד — אין פונטען און זיי זוכען מיטלען ווי אזוי פון ארץ־ישראל צו עמיגרירען.

אונזער וואָגען איז געפאָהרען צווישען אבגעשניטענע פעלדער, דער באָדען איז דאָ גוט, וואו ניט וואו האָבען זיך געזעהן רייטער. אונזער פוהרמאַן פלעגט גוט בעטראַכטען פון ווייטען ווער די אַנגעקומענע לייט זיינען. די וועגען רעכענען זיך נאָך יעצט אויך ניט אין פאָלקאָמענע זיכערהייט. ווען מיר זיינען אראָבגעפאָהרען נעהנטער צו אַ אידישע קאָלאָניע איז פארביי אונז צוגעפאָהרען א אידישער רייטער. ער איז געפאָהרען זעהר מאַיעסטעטיש אויף זיין פערד, דעם ביקס אריבערגעוואָרפען איבער'ן זאָטעל פון פערד אין דער ברייט, ווי עס איז די מאָדע אין ארץ־ישראל. ער איז אין גאַנצען געווען אַ בילד פון גבורה און ענערגיע. ער האָט וואהרשיינליך בעלאַנגט צו דער וועג־זשאַנדארמעריע. איינער פון די וואס זיינען געווען אין וואָגען האָט געוואָלט אראָבנעהמען פון איהם אַ פאָטאָגראפיע. דער רייטער האָט זיך מיט בעם אָבגעקעהרט און האָט עפּעס אַ מורמעל געטהאָן אויף דעם חשבון פון אַמעריקא. עס איז וואונדערליך ווי אזוי אנטיפּאַטיש מען איז דאָ צו אמעריקא און צו די אמעריקאַנער אידען. צו לאַכען פון אמעריקאַ און צו זאָגען שטעכווערטלאך אויף די אמעריקאַנער אידען רעכענט זיך דאָ עפּעס אַ סאָרט מצוה אין וועלכער יעדער איינער וויל נעהמען אַ גרויסען אנטהייל. געוויס איז אַ נאַרישקייט פון אימיצען צו זוכען דאָ אַ ביסעל אנערקענונג פאר די מיליאָנען וואס די אַמעריקאַנער אידען האָבען געשיקט דורך די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע און דודד'ן רעליף, קיינער דאַרף ניט זוכען קיין דאַנקבארקייט פאַר אַ טובה, אבער אמווענינגסטענס האָט מען געקענט ערוואַרטען פון די ארץ־ישראל'דיגע אַ האַלטונג וועלכען מען קען ערוואַרטען פון יעדען ציוויליזירטען מענשען צו אַ פרעמדען. איך האָב אזאַ האַלטונג אין ארץ־ישראל ניט געזעהן, אַנפאַנגענדיג למשל פון די לעהרער וועלכע ריידען מיט גיפט וועגען די העתונות הזרגונית באמריקה (וועלכע ארבייט מעשים צו העלפען מאַכען די געלד וועלכע דער ועד הצירים צאָהלט צו זיי, צו דיעזע לעהרער) און ענדיגענדיג מיט דעם סתם פּובליקום אָבוואָהל אלע ווי עס שיינט זיינען פעראינטערעסירט אין דער גרויסער פראַגע : צו איז דאס אמת אַז אַמעריקאַ וויל שוין קיין געלד ניט געבען אויף ארץ־ישראל, אַ פראַגע וועלכע איז מיר געשטעלט געוואָרען וואו נאָר איך בין געקומען.

ווען מיר זיינען אראָבגעפאָהרען צו דער קליינער קאָלאָניע בית־גן האָבען מיר געזעהן פון ווייטען ווי מען גראָבט דעם באַרג און ווי מען האַקט שטיינער. דאס מאַכט מען אַ וועג — אַ שאָססע — און די וואס ארבייטען זיינען עס פון די ניי־אָנגעקומענע חלוצים. די היץ איז געווען זעהר גרוים — דאס איז דער הייסעסטער טהייל פון ארץ־ישראל — די יונגע לייט זיינען געשטאַנען מיט גרויסע פּיקס און שאָוועלס, די מעהרסטע פון זיי זיינען געווען אויסגעטהאָן ביז'ן האַלב קערפּער נאַקעט און צו מיין ערשטוינען האָב איך געזעהן מיידלעך אויך בעשעפטיגט מיט דיזער שווערער ארבייט. די מעהרסטע פון די יונגע לייט

זיינען געקומען פון גאַליציען, האָבען גערעדט איינע צו די אַנדערע העברעאיש. דער כביש — שאָססע — ווערט געמאַכט פון ועד הצירים און דורכ'ן ועד זיינען עם די ארבייטער דאָ געגעבען געוואָרען צום פלאַץ.

די פראַגע איז: צו דאַרף מען אוועקשטעלען אין אַזעלכע שוידערליכע היצען מענשען וואס קומען פון אַ פיעל קעלטערען קלימאַט ביי אַזא סאָרט ארבייט וועהרענד היינט מאַכט מען שוין שאָסען מיט גאַנץ אַנדערע מיטלען. האָט מען ניט געקענט אוועקשטעלען א פּאָאר סטאָון־קראָשערס און גריידערס און זיי זאָלען טהאָן די ארבייט פון די יונגע לייט און מיידלאך? איז עס אַן אַרבייט פיר גאַליצישע אידישע טעכטער צו ברעכען שטיינער? דער תירוץ איז אַז דער ועד־הצירים האָט ניט וואס צו טהאָן מאַר די חלוצים, שטעלט מען זיי דאָרום ביי דיזער ארבייט, אָבוואָהל די אַרבייט וואָלט געקענט אויסקומען בעסער און ביליגער אויף אַן אַנדער אופן. אבער דאָ קומט די שווערע פראַגע: פארוואס האָט דער ועד־הצירים געוואַרט ביז וואַנען די חלוצים וועלען קומען און ער האָט פאר זיי גאָר ניט אָנגעגרייט? איז דאס א פיהרערשאַפט אַז אין פערלויף פון צוויי יאָהר האָט מען ניט געטהאָן קיין זאַך אום צו זיך פאַרטיג מאַכען פאר דער "עליה" אָדער "הגורה"? אין דער זעלבער צייט זיינען פאראַן צעהנדליגע טויזענדער דונאַם ליידיגע לאַנד אין אידישע הענד, און עס זיינען נויטיג הייזער אין די שטעדט, האָט מען ניט געקענט דערבייבעשעפטיגען די חלוצים צווישען וועלכע עס זיינען פאראַן מוליאַרעס און טשעסליאַרעס און שלאָסערס מיט מעהר נוצען ווי דאס בענוצען זיי צו ברעכען שטיינער אין דער שרעקליכער היץ פון אויגוסט מאָנאַט?

עס איז שוין געווען פארנאַכט און די ארבייטער זיינען געגאַנגען קיין בית־גן.

איך בין מיטגעגאַנגען מיט עטליכע פון זיי. נעבען מיר איז געגאַנגען א סימפּאַטישע יונגער מאַן. איך האָב איהם געפרעגט צו רעכענט ער אַמאָל זיך בעזעצען אויף לאַנד. געוויס רעכענען מיר ארבייטען ערד, האָט ער געענטפערט. און איהר וועט ווערען קאָלאָניסטען? האָב איך ווייטער געפרעגט. קאָלאָניסטען? האָט ער געענטפערט מיט איבעראַשונג. חס ושלום! אין אנחנו חפצים להיות לאכרים! ומדוע? האָב איך געפרעגט. יען כי אנחנו כנגד רכוש הפרטי (ווייל מיר זיינען געגען פּריוואַט אייגענטהום), איז געווען דער קלאָרער אַנטוואָרט. אין אַ מינוט שפּעטער האָט ער צוגעלייגט: באַלד נאָך סוכות וועלען מיר האָבען אַ קאָנווענשאָן, מיר האָבען שוין גענוג מיטגליעדער אין לאַנד אַ קאָנווענשאָן צו האַלטען. וואס די קאָנווענשאָן וועט טהאָן אינטערעסירט מיר ניט, זיכער אבער בין איך אַז פון די פּרינציפּען "כנגד רכוש הפרטי" זיינען ניט קיין מעלה פיר דאָס אויפבויען פון ארץ ישראל.

אַן ארץ־ישראל'דיגער יונגער מאַן, וועלכער האַלט זיך פיר אַ זאַך־פאַרשטענדיגען אין אַזעלכע ענינים, וועמען איך האָב אויף מאָרגען דערצעהלט פון מיין שמועס מיט'ן חלוץ האָט מיר געזאָגט: אָט אַזוי זיינען זיי אַלע, מיט דיזע אידעען קומען זיי אַהער, אבער זאָלען זיי דאָ זיין צוויי אָדער דריי יאָהר, זאָלען זיי ארבייטען אין די קבוצות, זיי וועלען נאָכדעם איינזעהן די אונמעגליכקייט פון זייערע אידעען און זיי וועלען ווערען שלום מיט פּריוואַט־אייגענטום און ווערען קאָלאָניסטען און דערווייליע וועלען זיי האָבען זיך אויסגעלערענט פעלד־אַרבייט. אַז די קבוצות אַן און פיר זיך זיינען אַ דורכפאַל אין בעצוג צו קאָלאָניזאַציאָן אין דעם זיינען אלע איינשטימיג, אנדערע רעכענען אבער אז די קבוצות קענען גילטען אלס אַ שולע וואו מען לערנט זיך אויס ערד־ארבייט.

21.

ימה, פוריה, דגניה

מיר זיינען פערבייגעפאהרען בית־גן און גענעכטיגט אין ימה. ביידע קאלאניען מאכען דעם איינדרוק פון ארבייטענדע דערפער. איך האב זיך פונאנדערגערעדט מיט איניגע פון די קאלאניסטען. זיי האבען טענות צו דער יק״א, ווי די מאדע איז, אבער מען קומט דורך, אלע זיינען מודה אז די יק״א טהוט גוטע ארבייט. צווישען ימה און מעסכא איז פאראן א סך עהנליכקייטען. עס איז פון דעם טיפ אלטע קאלאניעס אין ארץ ישראל, כמעט דער איינציגער טיפ וואס האט אונז געשאפען א אידישען ישוב. געווים שטורמען די ראדיקאלען געגען דיזע קאלאניעס און געגען דיזע קאלאניסטען: זיי זיינען אבהענגיג פון יק״א, זיי זיינען אבגעשטאנען א.ז.וו. אבער די נייע קאלאניען, וואס זיינען געשאפען געווארען אויף קא־אפעראטיווע יסודות זיינען מעהר אבהענגיג אן קצבה פון ועד הצירים ווי די אלע קאלאניעס זיינען אן דער יק״א, די אלטע קאלאניעס מיט די גאנצע חסדים איז געבויט אויף א מעהר געשעפטליכען פונדאמענט ווי די אלע נייע קבוצות. די ראדיקאלע פלענער האבען נאך דערווייל גאר ניט בעוויזען אין דער פאלעסטינישער קאלאניזאציאן.

פון ימה זיינען מיר געפאהרען קיין פוריה. דיזע קאלאניע האט א בעזונדער אינטערעסס פאר אמעריקא, ווייל זי איז געגרינדעט געווארען פון אמעריקאנער און דער גרינדער ה׳ גאלדמאן פון סט. לואיס וועלכער איז מיט א פאר יאהר צוריק געשטארבען איז געוועזן גוט בעקאנט אין אמעריקאנער ציוניסטישע קרייזען. ה׳ גאלדמאן האט געגרינדעט די אחוזה אויף א פלאן אז אין פערלויף פון א געוויסע צייט זאלען די וואס ווילען פון די שעהרהאלדערס אריבערפאהרען קיין ארץ ישראל זאלען זיי עס קענען טהאן, די אחוזה זאל אבער ווערען בעארבייטעט דורך אן אדמיניסטריישאן אדער א פערוואלטער. די מלחמה האט נאטירליך געשטערט דער ענטוויקלונג פון דער קאלאניע, געשטערט האט אויך דער טויט פון ענערגישען ענטהוזיאסטישען גרינדער אבוואהל זיינע צוויי איידימס וואהנען אין פוריה. איך בין אריין אין דעם אפים האב זיך פונאנדערגערעדט מיט ה קוואשען, דער נייער פער־

וואלטער וועלכער זעהט אויס צו זיין א
מענש מיט פערשטאנד און מיט א גע־
פיהל פאר פראקטישע זאכען. ה' קוואַ־
שע האט דערצעהלט אז אין דער לעצ־
טער צייט זיינען געקומען פון אמעריקא
אייניגע שעהרהאלדערס דא זיך צו בע־
זעצען, אבער דער טראבעל איז, האט
ער צוגעלייגט, וואס עס זיינען געקומען
די עלטערע מענשען און די זיהן האבען
זיי געלאזען אין אמעריקא, אום צו פיה־
רען זייערע געשעפטען. וואס אבער קע־
נען דא עלטערע מענשען מאכען, קאלא־
ניזאציאן איז ניט קיין עסק פאר אלטע
לייט. איך האב געפרעגט דעם ה' קוואַ־
שען צו דענקט ער אז דער פלאן פון
אחוזות איז א גוטער וואס דארף פארט־
געזעצט ווערען אין אמעריקא. זיין ענט־
פער איז געווען יא. עס וועט זיין שווער
צו געפינען — האט ער צוגעלייגט —
א גרויסע צאהל מענשען וואס זאלען
אריינלייגען גענוג געלד אין ערד אין
ארץ־ישראל, אום זיי זאלען זיך דערפון
קענען שפייזען. מענשען וואס האבען
גענוג געלד דארויף זיינען ניט אפט ווי־
ליג צו ווערען קאלאניסטען. עס איז דא־
רום גוט אז אידען וואס זיצען אין אמע־
ריקא זאלען מיט זייער געלד העלפען אז
מען זאל דא אין ארץ ישראל בעזע־
צען מעהר לאנד. אי, טאמער קאסט עס
טהייערער איז אויך ניט קיין אונגליק,
דאס העלפט דאך דעם ישוב און וואס
דארף מען פיר א גרעסערע זאך ווי די־
זע? וואס מעהר אידען עס וועלען זיין
מיטגליעדער פון אחוזות און וועלען מיט
זייער געלד העלפען שאפען נייע פונק־
טען פאר דער אידישער עראבערונג אין
לאנד אלץ בעסער איז עס.

אבער עס וואלט בעסער געווען אז
גלייך ווי עס גרינדעט זיך אן אחוזה,
לאמיר זאגען, פון א פופציג מענשען,
זאלען א צעהן פון זיי קומען אהער און
אליין אנפאנגען די ארבייט. צו אי־
בערלאזען אלעם אויף א מענעדזשער
איז ניט גלייך. מען דארף האבען אליין
אן אויג און דאס וואס מען טהוט אליין
קען מען דורך געדונגענע הענד ניט
מאכען. קאלאניזאציאן האט ליעב אי־
בערגעבענהייט און אמת'ע איבערגע־
בענהייט קען נאר געבען דער וואס איז
אליין פעראינטערעסירט.

מיר זיינען אראבגעפאהרען פון בארג
צו דער גרופע כנרת. אראבלאזענדיג זיך
פון בארג איז פאר אונז ערשינען דער
ים כנרת אין זיין גאנצען צויבער פראכט,
רוהיג איז געלעגען דער דאזיגער ים,
וועלכער איז ניט מעהר ווי א קליינער
לייק, און האט געקייקעלט זיינע בלויע
וועלען. פון כנרת געהט ארויס דער ירדן,
דער שטאלץ פון ארץ ישראל, ער איז
א געדרעהטער שמאלער טייכעל און ער
האט מיר געבראכט אין גרויס ענטטוי־
שונג, אבוואהל איך בין שוין געווען צו־
געגרייט פריהער צו דיזער ענטטוישונג
וויסענדיג אז דער ירדן איז ניט דער
מיסיסיפי און אפילו ניט דער האדסאן,
אבער דאך ווען מיר זיינען אראבגעפאה־
רען פון בארג, און צוגעפאהרען צום
ירדן, דארטען וואו ער געהט ארויס פון
דער כנרת און די צוויי פרדות האבען
אנגעפאנגען גאנץ קאלט און רוהיג אי־
בערצוגעהן דעם ירדן וועהרענד מיר זיי־
נען געזעסען אויפ'ן וואגען — האב איך
געפיהלט אז עס רייסט זיך מיר עפעס
אב אין הארצען. סטייטש! מיט א
פוהר'ל איבערצוגעהן דעם גרעסטען
טייך פון מיין ארץ ישראל! איך האב
כאטש געוואלט אז דער וואגען זאל דאר־
פען דורכגעפיהרט ווערען פארזיכטיג,
אז מען זאל כאטש זיך דארפען שטארק
אנהאלטען אן דער פוהר, אבער אפילו
דאס איז אויך געווען איבריג, די רעדער
זיינען געגאנגען אין וואסער בלויז ביז
די אקסען און אלעס איז געווען אזוי
פשוט: א קליינער פלאכער טייכעל און
דאס אלעס! איך האב זיך געזוכט א
טרייסט אז דער וואסער לויפט שנעל,
אבער אז אך און אז וועה צו אזא
טרייסט, פון גיך לויפען ווערט מען קיין

גרויסער טייך ניט.

אויף יענער זייט ירדן איז פאראן די קאלאניע דגניה, די גרעסטע פון די קבוצות אויף וועלכער עס איז פאראן א יש אומרים אז זי האט ניט קיין דעפיציט. אין דער קאלאניע האט אלעס אויסגעזעהן ריין און אין ארדנונג. דגניה זאגט מען איז דער שטאלץ פון דער קא־אפעראטיווער קאלאניזאציאנס־ארבייט.

מיר זיינען צוריק איבערגעפאהרען דעם ירדן און זיינען געפאהרען פארביי דעם ים כנרת קיין טבריה. א קורצע שטרעקע פאר טבריה האבען מיר געזעהן א קיילעכדיגע געביידע ארום וועלכער עס זיינען געגאנגען מענשען צו איהר און פון איהר. דאס איז דער קבר פון תנא רבי מאיר. איך בין אראבגעגאנגען פון וואגען, בין צוגעגאנגען צו דער געביידע, בין אריין אין א גרויסען הויף וועלכער איז געווען פול מיט פערד. ווי מען האט מיר שפעטער ערקלעהרט האט די רעגיערונג דא איינגעשטעלט אן אבטהיילונג פון אינדישע סאלדאטען. דער חכם באשי פון טבריה—האט מען מיר ערקלעהרט — קלייבט זיך צו פאהרען אין ירושלים און פערלאנגען פון דער רעגירונג מען זאל די פערד ארויסנעהמען פון דעם הויף פון דעם מקום־קדוש. איך ווייס ניט אויב דער געעהרטער חכם האט זיך שוין אויסגעקליבען דערצו, ווייל איהר וועט לעזען דיעזע ווערטער, ווייל אז מען זאגט אין ארץ ישראל תיכף מיינט עס אן אונבעשטימטע צייט, טו וואס הייסט שוין אז מען זאגט אין ארץ ישראל אז מען קלייבט זיך?

איך בין ארויף אין שוהל. אן עולם פון ווייבער און קינדער און זקנים זיינען געזעסען אויף בענק און אויף דער ערד, די האבען געדאווענט או די האבען געשמועסט. אויף א ברייטען טאפטשאן זיינען געזעסען עטליכע פון די חשובים אין ספרדישע קליידונג, איינער פון זיי איז צוגעגאנגען צו מיר נאך איידער איך האב זיך אומגעקעהרט און האט געזאגט: אדוני מר בובליק, איך בין פערוואונדערט געווארען. איך האב אבער באלד דערקענט דעם ספרדישען רב הר׳ עקנין פון דער ספרדישער שוהל אין פארסייט סטריט. מיר האבען זיך אין אמעריקא געטראפען ערגעץ אויף א מיטינג. ער האט מיר ערקלעהרט אז זיין ניו יארקער קהלה האט איהם געשיקט אפשר אויף א בעזוך און זי ערווארט איהם צוריק. אבער—זאגט ער—ווי קען מען פון דאנען אוועקפאהרען קיין אמעריקא? און דער רב איז געווען אין גרוים פערלעגענהייט ווען ער האט עס געזאגט. איך האב געדארפט אנצינדען א ליכט אויף׳ן קבר פון ר׳ מאיר.

א קאמיטע איז נאכדעם געקומען פון די אשכנזישע שוהל און ישיבה וועלכע איז אין זעלבען הויף, איך זאל אהין אויך אריינגעהן. איך האב זיך ענטשולדיגט: איך בין מיעד און די פוהרווארט אויף מיר. איך האב צוגעזאגט צו בעזוכען די אשכנזישע שוהל און ישיבה ביי מיין צוריקרייזע אויב עס וועט זיין א געלעגענהייט. איך בין ארוים צוריק צום ברעג ים.

22.

קבר ר׳ מאיר און חמי טבריה

נעבען דעם קבר פון ר׳ מאיר געפינען זיך די בעריהמטע חמי טבריה. א קוואל קאכעדיגע וואסער רייסט זיך ארויס פון בארג ארויס. איך בין צוגעגאנגען, האב צוגעלייגט די האנד צו די שטראמענדע וואסער און האב געמוזט די האנד באלד צוריק נעהמען. די וואסער איז געווען אזוי הייס, ריכטיג ווי עס וואלט זיך געקאכט אויפ׳ן פייער. דערביי איז פאראן א באד אין וועלכער מען נעהמט וואנעס פון די חמי טבירה. א איד האלט עס און, ווי מען זאגט מיר, איז עס ניט איינטרעגליך. און דער ועד הצירים דערצאהלט די איבריגע וויפיעל עס ווערט דערלייגט צו דעם געשעפט אום עס זאל ניט ארויס פון אידישע הענד. עס זיינען פאראן אנדערע וואס שארפען די ציין אויף דעם און עס איז נויטיג צו אכטונג געבען אז עס זאל אין אראבישע הענד ניט אריינפאלען. מען האט שוין פיעל מאל גערעדט וועגען מאכען אפ־טור־דייט בעדער ביי דעם דאזיגען מינעראל קוואל וועלכער קען היילען פערשיעדענע קראנקהייטען. אבער ביים ריידען איז עס געבליבען. איך האב גענומען א באד און די חמים און בין ארויס דאפעלט שטארק ווי פריהער. נעבען דער באד איז פאראן א רעסטאראנט — אויב מען קען עס מיט אזא נאמען אנרופען — איך בין אהין צוגעגאנגען און האב אנגעטראפען ה׳ דוד שוב, דער גרינדער פון ראש פנה, וועלכען איך קען פון אמעריקא, וואו ער איז געווען פאר פופצעהן יאהרען. ה׳ שוב איז יעצט דער פערטרעטער פון מזרחי אין טבריה, איך האב אוועקגעשיקט די פוהר קיין טבריה און בין געגאנגען צו פוסען מיט ה׳ שוב ביז׳ן שטאדט אויף דעם ברעג פון ים כנרת. מיר האבען זיך פונאנדערגערעדט וועגען דעם צושטאנד אין אלגעמיין. ה׳ שוב האט א קרעכץ געטהאן.

איך בין שוין — זאגט ער — 42 יאהר אין ארץ־ישראל, און וואס האט מען אין די פיער צעהנדליג יאהר ניט געקענט אויפטהאן אין אונזער לאנד און ווי ווייניג איז עס וואס מען האט אויפגעטהאן! ווען איך בין געקומען האט מען געקענט אלעס נעהמען שפאט ביליג — במעט אומזיסט. איך האב געקענט

קויפען גאנץ גליל פיר 5 פראנק א דו־
נאם! איהר הערט וואס איך האב גע־
זאגט? גאנץ גליל! דאס איז ניט קיין
מליצה, עס איז א פאקט. אבער ווער
האט דאן געגעבען געלד פאר ארץ־
ישראל און ווער האט דערפון געוואלט
וויסען? ווען ניט דער באראן ראטשילד
וואלט גאר ניט אויפגעטאן געווארען.

עס איז אלזא געווען ניט מעהר ווי
מליצות וואס מען האט געזאגט וועגען
שוויריגקייטען צו ערווערבען אונזער
לאנד. עס איז בלויז געווען איין שווי־
ריגקייט און דאס איז, וואס אידען ווי־
לען פון ציון ניט וויסען, וואס זיי הא־
בען קיין געלד ניט געוואלט געבען. די
שוועריגקייטען מיט ציון זיינען שטענ־
דיג געווען אינערליכע און ניט קיין אוי־
סערליכע. אידען ווילען אבקומען מיט
רייד און ניט מעהר ווי מיט רייד. ווי
אזוי וועלען זיי דורך דבורים און דורך
פראזען אויסקויפען די ערד פון ארץ־
ישראל? וואו איהר שטעלט א פוס אין
לאנד — צי אין יהודה, צי אין גליל;
וואו איהר ווארפט א בליק, קענט איהר
זיין זיכער אז מיט א פאאר צעהנדליג
יאהר האבען עס אידען געקענט אבקוי־
פען כמעט אומזיסט. אין די לעצטע 25
יאהר האבען אידען געקענט די גאנצע
לאנד אין זייערע הענד אריינקריגען,
אבער זיי האבען גאר ניט געקויפט. די
פאאר שטיקלעך לאנד וואס דער נאציא־
נאל פאנד האט געקויפט, האט קיין בע־
דייטונג נעגען דאס וואס עס האט בע־
דארפט געקויפט ווערען, און אפילו דער
נאציאנאל־פאנד אליין האט געקענט
מעהר ערד קויפען ווי ער האט געקויפט.
טרעטענדיג אויף דעם באדען פון ארץ־
ישראל זעהט אויס אז די גאנצע ציוניס־
טישע אידעע איז פון אידישען פאלק
בעטראכט געווארען ווי א וויץ און ניט
מעהר. אידען האבען גע׳דרשנ׳ט, גע־
שריבען ציוניסטישע שירים און געזונ־
גען "התקוה" און האבען געלאזען אז
דאס לאנד זאל ארויסגעגליטשט ווערען
פון זייערע הענד. און וואס וועט יעצט
זיין? וועט עס פון יעצט אן אנדערש
ווערען?

טבריה און איהר געגענד פערנעהמט
א זעהר וויכטיגען פלאץ אין דער גרוי־
סער אידישער פערגאנגענהייט פון ארץ־
ישראל. די געגענד ארום האט זיך אין
אלטע צייטען אויסגעצייכענט מיט
איהר פרוכטבארקייט און יוסף בן
מתתיהו האט גאר ניט גענוג ווערטער,
מיט וועלכע איהר צו לויבען. דער ים
כנרת, וועלכער פליסט יעצט צווישען
נאקעטע בערג, איז אמאל געווען א צענ־
טער פון א וואונדערליך שעהנע און ער־
פאלגרייכע לאנד־ווירטשאפט. ארום
דעם כנרת זיינען געווען פעטע און ריי־
כע שטעדט און דערפער, וואו עס הא־
בען געוואקסען און געבליהט אלערליי
תבואות און פרוכטבוימער. יוסף בן
מתתיהו זאגט וועגען דעם פאלגענדע
אינטערעסאנטע ווערטער: די ערד איז
דא אזוי רייך אומעדום און פול מיט
פלאנטאציעס פון אלערליי בוימער אז
עס בעוועגט אפילו דעם סאמע פוילס־
טען צו בעמיהען זיך און קולטיווירען
דאס לאנד, אזוי רייכליך אין פרוכטען
איז עס און דעריבער איז גליל דורכאויס
קולטיווירט ביי די איינוואהנער און קיין
איין טהייל דערפון איז ניט פערנאכ־
לעסיגט. נאך מעהר, די שטעדט זיינען
דא זעהר געדיכט און די פיעלע דערפער
וואס עס זיינען דא פאראן זיינען פול
מיט מענשען.

שפעטער נאך׳ן חורבן האט טבריה
געקראגען א גרויסע בעדייטונג ווייל דער
צענטער פון יודענטום האט זיך דאן אי־
בערגעטראגען קיין גליל. אין טבריה
איז א צייט געזעסען די סנהדרין, נעבען
טבריה און צפורי איז געזעסען ר׳ יהודה
הנשיא, אדער רבנו הקדוש, דער מחבר
פון דער משנה און איינער פון די גאנץ
גרעסטע פיהרער פון דער אידישער נא־
ציאן אונטער דער רוימישער הערשאפט.

אין טבריה האָבען זיך געפונען פיעלע פון די גרעסטע תנאים און ניט ווייט פון שטאָדט אויפ'ן בארג געפינט זיך דער קבר פון רבי עקיבא. דער קבר פון רמב"ם געפינט זיך אויך ארום טבריה.

און ווען אימיצער גיט א קוק אויף טבריה, אויף דעם כנרת וואָס וואַשט זיינע בלויע וועלען ביי איהרע פיס און אויף ביידע שורות בערג וואָס ציהען זיך פון ביידע זייטען פון כנרת — דערמאָנט ער זיך, אז ער געפינט זיך אויף הייליגען באָדען, אויף דעם באָדען וואו עס איז געקנאָטען געוואָרען די נאַציאָנאַלע אידישע נשמה, וואו עס איז בעשאַפען געוואָרען די גרויסקייט און גבורה פון דער אידישער נאַציאָן. וואָרום דער גליל האָט פאָרטגעזעצט דאָס וואָס יהודה האָט געשאפען. ווען דער שווערד איז צום לעצטען מאָל ארויסגעפאלען פון דער אידישער האַנד אין דער לעצטער מורא'דיגער קריעג מיט רוים אונטער בר כוכבא, האָט די אידישע תורה ניט געקענט זיך האלטען אין יהודה און זי האָט געמוזט זיך זוכען א שוץ־פלאַץ אין די בערג פון גליל און זי האָט דאָ געמאכט איהר הויפּט־קוואַרטיר. די תנאים וואָס האָבען ניט אויפגעהערט צו שמידען און שמידען די גאנצקייט און שטארקייט פון אונזער אומה, האָבען זיך דאָ געפונען אין און ארום טבריה. דיזער באָדען ביים ים כנרת איז געטראָטען געוואָרען פון די פיס פון אלע מענשען וואָס האָבען קיין אנדער זאך ניט געהאט אין זינען ווי צו מאַכען די אידישע נאַציאָן אייביג, אז עס זאָל ניט אונטערגעהן מיט דעם אונטערגאנג פון דער אידישער מלוכה.

א ריעזיגע אויפגאבע איז עס געווען. נאָך קיינמאָל זייט די וועלט שטעהט האָבען מענשען ניט גע'חלום'ט עטוואָס עהנליכעס. נאָך קיינמאָל האָבען מענשען־קינדער ניט געוואָגט אזא זאך צו אונטערנעהמען. די תנאים וואָס פלעגען געהן און קומען הין און צוריק איבער דיזע בערג פון גליל האָבען עס געוואָגט און האָבען עס דורכגעפיהרט. פון איין ברעג ערד־קוגעל ביז'ן צווייטען האָט זיך פערשפּרייט די לעהרע וואָס זיי האָבען דאָ געשאַפען. פון דאָנען איז ארויס די משנה—די צווייטע תורה — און האָט דורכגעדרונגען יעדען ווינקעל פון א אידישען ישוב אין אלע לענדער אונטער דער זונן און דאָס האָט זיכער געמאכט דאָס לעבען פון דער נאַציאָן וואו נור זיי האבען זיך געפונען. די מענשען וואָס זיינען דאָ געגאַנגען, וואָס האָבען אויף לאָטקעס אויף דיזען בלויען לעיק געשוואומען זיינען געווען פאָלקסשעפּפער, זיינען געווען די נאָכגעהער פון די נביאים, פון דעמזעלבען ליים געקנאָטען, פון דערזעלבער אידעע בעזעלט און דעם זעלבען פייער און אמת טראָגענדיג אין זייער הארצען. די געגענד פון טבריה און צפת איז די צווייטע נאָך ירושלים אין בעדייטונג אין דער אידישער פערגאַנגענהייט.

אָבער טבריה איז יעצט א שמוציגע שטאָדט מיט פינסטערע פאַרדרעהטע גאַסען, וועלכע זעהען אויס צו זיין אָהן אן אָנפאַנג און אָהן אן ענדע; אן אויפגעוואָרפענער בארג פון הייזער, פון וועלכע א גרויסער טהייל זעהט אויס ווי חורבות — א שטאָדט וואָס מאכט א שלעכטען רושם אויף יעדען אייראָפּייער. ווען מען פאלט אראָב פון דער פערגאַנגענהייט פון טבריה אין דער געגענווערטיגער שטאָדט איז די ענטטוישונג די ביטערסטע וואָס מען קען זיך נאָר פאָרשטעלען, ניט די פיזישע טבריה און ניט די גייסטיגע דערמאָנט אונז פיעל אָן די גרויסקייט פון טבריה אין די אַמאָליגע צייטען. עס איז, א פּנים, אַזוי בעשערט, אז וואָס הייליגער א זאך איז אין ארץ־ישראל, אלץ מעהר איז עס פאַרלאָזען, פאַרשמוצט און פאַרעלענדעט. א גרופּע אידען פון טבריה געהען יעצט בויען א נייע שטאָדט אויפ'ן בארג איבער'ן כנרת. זיי געהען

בויען 180 הייזער. עס וועט זיין א מאָדערנע שטאָדט נאָך׳ן לעצטען זינן פון דאָס וואָרט, א מין תל־אָביב מן הסתם. זאָל זיי גאָט שטאַרקען דאָס הארץ! דערווייל פעהלט זיי א נאָמען פיר דער שעהנער שטאָדט וואָס זיי ווי־לען שטעלען אויפ׳ן לעערען בארג נע־בען דעם שעהנעם כנרת. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז דער נאָמען דארף זיין שעהן און דארף אויסדריקען די גרויסקייט פון דער געגענד אין דער אידישער געשיכטע. איך בין זיכער אז זיי וועלען אזא נאָמען געפינען. אין ארץ ישראל איז מען זעהר רייך אין בעצי־הונג פון שעהנע נעמען, אלע קלאסען און אלע פאָרטייען זיינען בעגאבט מיט אן עשירות אין דיזער בעציהונג, און די טבריה׳ער אידען מיט זייער היסטאָרי־שען הינטערגרונד וועלען געוויס ניט בלייבען הינטערשטעליג אין דיזען הינ־זיכט פון די אידען אין אַנדערע טהיילען פון ארץ־ישראל.

טבריה און ים כנרת

טבריה איז די ערשטע ציוניסטישע שטאָדט אויף דער וועלט. מיט טבריה איז פאַרבונדען די ערשטע פּראָבע וואָס איז געמאכט געוואָרען נאָכ'ן חורבן בית המקדש צו ברייננען די אידען צוריק קיין ארץ־ישראל און דאָרטען גרינדען א יודענשטאָאַט. דאָס האָט פּאַסירט דריי הונדערט און פופציג יאָהר פאַר הערצלען. ווי קען מען ריידען פון טבריה און ניט דערמאָנען דעם גרויסען ציון־טרוימער פון זעכצעהנטען יאָהרהונדערט, דעם פּרינץ און אידישען פּאַטריאָט דאָן יוסף נשיא, פריינד פון מעכטיגען סולטאַן סיליימאַן דער פּרעכטיגער?

דאָן יוסף האָט געקראָגען פון מעכטיגען סולטאַן וועלכער האָט פאַרדונגען די גרענעצען פון טערקיי ווייט און ברייט אין אזיען, אפריקא און אייראָפּא, א מתנה די אַלטע אידישע שטאָדט טבריה. דער אידישער נשיא איז אָנגעפייערט געוואָרען מיט א גרויסע אידעע: צו אָנפאַנגען דעם ריקקעהר פון די אידען פון גלות אין זייער אַלטע היים, ער האָט גערעכענט אז ער איז אויסגעקליבען געוואָרען פון דער השגחה אז דורך איהם זאָל דורכגעפיהרט ווערען די גרויסע זאַך און ער איז צוגעטרעטען צום פּלאַן מיט זיינע אַלע קרעפטען און זיין גאַנצע ענערגיע. ער האָט גערעכענט אז ער וועט מאכען טבריה פאַר דער נייער הויפּטשטאָדט פון די צוריקגעקעהרטע אידען וועלכע וועלען זיך בעזעצען אויף דעם פרוכטבארען באָדען פון גליל אין דער נאָכבאַרשאַפט פון טבריה.

דאָס ערשטע זאַך וואָס דער אידישער פּרינץ האָט געטהאָן איז געוועזען צו אויפבויען טבריה וועלכע איז ביז דאַן געוועזען וויסט און פאַרלאָזען. ער האָט אראָבגעשיקט קיין טבריה זיין פערטרויאונגס־מענשען, א בן־אדרת, וועלכער איז געקומען בעוואפענט מיט ספּעציעלע כתבים פון סולטאַן צום פּאַשאַ פון דמשק און צו זיין שטעלפערטרעטער אין צפת, אז זיי זאָלען העלפען מיט אַלע מעגליכקייטען די דורכפיהרונג פון די פּלענער וועלכע בן־אדרת האָט אין בעצוג צו טבריה. בן־אדרת האָט געפונען פאַר נויטיג די ערשטע זאַך צו אויפבויען די שטאָדט און איהר בעזעצען מיט אידען. דאָס עררייכט, האָט דאָן יוסף ארויסגעגעבען א ציוניסטישע פּראָקלאַמאציאָן צו אידען אין פערשיעדענע לענדער אַז זיי זאָלען קומען און זאָלען

אויפבויען ארץ־ישראל דורך קאָלאָניזאַציאָן. עס האָבען זיך געפונען איינינע קהלות אין איטאַליען וואָס האָבען זיך אָבגערופען אויף דעם וואַרימען אויפרוף פון דאָן יוסף נשיא, און א צאָהל אידען פון יענע מקומות האָבען ווירקליך עמיגרירט קיין ארץ־ישראל, צו וועלכען צוועק יוסף האָט פאַר זיי אָנגעגרייט שיפען. יוסף האָט דאָן געלאָזען פלאַנצען תות־בוימער אום איינצופיהרען די זיידענצוכט אינדוסטריע. ער האָט אויך געלאָזען ברייננען א ספּעציעלען סאָרט גוטע שאָף פון שפּאַניען. דער פּלאַן איז געוועזן אז ארץ־ישראל זאָל ווערען א צענטער פיר וואָל און זיידענצוכט, אז עס זאָל זיך דערפון ענטוויקלען אן אינדוסטריע און די לאַנד זאָל פול ווערען מיט וועבערייען און שפּינערייען. אין דערזעלבער צייט, האָט יוסף גערעכענט, וועלען אידען זיך בעשעפטיגען מיט קאָלאָניזאַציאָן, אזוי אז ערד־ארבייט און אינדוסטריע זאָלען קענען געהן האַנד אין האַנד און זיי זאָלען ביידע שאַפען די מיטלען פיר די אויסהאַלטונג פון א גרויסע אידישע בעפעלקערונג אין לאַנד. יוסף נשיא האָט גערעכענט ברייננען ארץ־ישראל, און פריהער ווי אלעם דעם גליל, צו דעם צושטאַנד אין וועלכען עס האָט זיך געפונען אין דער צייט פון יוסף בן מתתיהו. ער האָט געוואָלט לייגען דעם ווינקעלשטיין פיר א נייע ארץ־ישראל, וואָס זאָל ווערען צוריק דאָס אידישע לאַנד ווי זי איז אַמאָל געווען.

און וואָס האָט זיך אויסגעלאָזען פון דעם גרויסען טרוים וועלכער איז געקומען מיט דריי הונדערט יאָהר פריהער פאַר'ן מאָדערנעם ציוניזם?

עס האָט געהאַט צוויי שטערונגען: פּאָליטישע שונאים פון יוסף האָבען איהם געשטערט אויף שריט און טריט, די אראַבישע בעפעלקערונג אַרום טבריה איז ניט געוועזן זעהר פריינדליך צו דעם פּלאַן און אזוי שנעל ווי יוסף האָט צוגעמאַכט די אויגען האָבען זיי חרוב געמאַכט אלעם וואָס ער האָט געבויט. א צווייטע שטערונג איז געוועזן וואָס די אידען זיינען צו יענער צייט נאָך ניט געוועזן פאַרטיג צו אונטערנעהמען א גרויסע קאָלאָניזאַציאָנס און אינדוסטריע־ארבייט אין ארץ־ישראל אלס א יסוד פון א נייעם צוריקקעהר אין ארץ־ישראל. יוסף'ס אויפרוף האָט ניט אויפגעריהרט די אידישע נשמה ביז'ן וואָרצעל; עס האָט ניט ארויסגערופען קיין ענטוזיאַזם, אָהן וועלכעם אזא ריעזען־ארבייט קען ניט געשאַפען ווערען. יוסף'ס ארבייט איז ניט פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גרויסע נאַציאָנאַלע אונטערנעהמונג, ווייל די נאַציאָן איז ניט געוועזן פאַרטיג צו אונטערנעהמען זיין ערלייזונגס־ארבייט, און אזוי איז דורכגעפאַלען די גרויסע אידעע. אזוי איז אונטערגעגאַנגען דער גראַנדיעזער פּלאַן וועלכער איז פאַרטיג געוואָרען אין דעם מח פון דעם וואונדער־מענשען יוסף נשיא, וועלכער איז געשטאַנען אין דיזען הינזיכט העכער פון זיין דור.

די אידען זיינען ניט פאַרטיג געוועזן צו דער ערלייזונגס־ארבייט וועלכע איז פאָרגעשלאָגען געוואָרען פאַר זיי פון יוסף נשיא מיט פיערטהאַלבען יאָהרהונדערטע צוריק. זיינען זיי פאַרטיג היינט צו דיזער ארבייט? זיינען זיי אין די צייטען פון הערצל געוועזן מעהר גרייט צו זייער אויפגאַבע ווי זיי זיינען געוועזן אין די צייטען פון יוסף נשיא? זיינען זיי געקומען צום לעצטען'ס רוף מעהר ווי זיי זיינען געקומען צום ערשטען'ס? אָבער דאָס זיינען טרויעריגע מחשבות וועלכע גנבה'נען זיך אריין אין קאָפּ ניט ווילענדיג, מחשבות וועלכע האָבען אין קיין אָרט אזא שליטה ווי אין ארץ־ישראל, וואָרום אין ארץ־ישראל זעהט מען אזוי שאַרף און אזוי קלאָר ווי ווייניג אידען האָבען אויפגעטאָן אין לאַנד; מען זעהט אויף שריט און טריט וואָס מען האָט געקענט מאַכען און וואָס מען האָט ניט געמאַכט. אין ארץ־ישראל זעהט מען ווי גרינג עס איז געוועזן דאָס לאַנד צו געווינען; מען זעהט ווי גוט דאָס לאַנד איז, ווי שעהן זי איז און ווי נאָר עס האָט געפעהלט אז אידען זאָלען קומען און איהר נעהמען. איך האָב מורא צו זאָגען; אָבער אין ארץ־ישראל, אַרומפאָהרענדיג פון פּלאַץ צו פּלאַץ און

זעהענדיג אויף שריט און טריט ווי
נחלתנו נהפכה לזרים, און ווי מיר האָ־
בען עס געקענט אזוי לייכט ארויסנעה־
מען פון די זרים׳ס הענד — אַרומפּאַה־
רענדיג אין ארץ־ישראל, מוז מען ווערען
א מקטרג אויף דאָס פאָלק ישראל, ווייל
ווייניג, זעהר ווייניג האָט דאָס פאָלק
ישראל געטהאָן פאר ארץ־ישראל.

אין דער צייט אָבער וואָס דאָן יוסף
נשיא האָט געזוכט צו ברייגנען די אויס־
לייזונג פון ארץ־ישראל דורך קאָלאָני־
זאַציאָן און אנדערע נאַטירליכע מיטלען,
האָבען אנדערע אידען אין טבריה און
אין צפת געזוכט צו אויסלייזען ארץ־
ישראל פאר׳ן אידישען פאָלק דורך גאנץ
אַנדערע מיטלען — דורך דער גאולה.
צווישען טבריה און צפת — א פּלאַץ
געהייליגט דורך גרויסע אלטע אידישע
טראַדיציאָנען — איז געבאָרען געוואָ־
רען דער רעיון, אויך אין זעכצעהנטען
יאָהרהונדערט, מען זאָל ברייגנען
משיח׳ן מיט געוואלד און מאַכען א סוף
פון גלות מיט איין מאָל. דאָס איז גע־
ווען אן אונטערנעהמונג וואָס איז גע־
גאנגען אין איין ריכטונג מיט דער אונ־
טערנעהמונג פון דאָן יוסף נשיא, נאָר
זי האָט זיך בעוועגט אין גאנץ אַנדערע
ליניען.ביידע בעוועגונגען האָבען אָבער
געשטאַמט פון איין קוואַל, פון דער
שטרעמונג צו ברייגנען אידען צו ארץ־
ישראל און ארץ־ישראל צו אידען. ווי
ווייט עס זאָל ניט אויסקומען צו זיין
קבלה פון פּאָליטיק, האָבען זיי ביידע
געוואָלט און געשטרעבט צו איין זאַך.

און וואָס איז דער סוד אז גראַד ארום
דעם ים כנרת און צווישען די בערג וואָס
רינגלען איהם ארום זיינען געבאָרען גע־
וואָרען אין איין צייט אי די פּאָליטישע
אויפפאַסונג פון דער אידישער ערליי־
זונג אי די קאַבאַליסטישע? וואָס איז
דער סוד וואָס דוקא אין טבריה און אין
צפת, וועלכע ליעגען איינע נעבען די
אנדערע, זיינען זיך צוזאמענגעקומען
ביידע שטרעבונגען און דאָרטען האָט
יוסף נשיא געוואָלט ענטוויקלען א אי־
דיש־אויטאָנאָמישען שטאַאט אויפ׳ן
גרונד פון קאָלאָניזאציאָן און אינדוסטרי
און דאָרטען גופא האָט אן אנדער יוסף,
ר׳ יוסף דילאריינה, געוואָלט ברייגנען
משיח׳ן דורכ׳ן שם המפורש? און וואָס
איז דער סוד וואָס אי דער ערשטער
האָט, לויט היסטאָריע, און אי דער
צווייטער האָט, לויט לעגענדע, שיער
שיער ניט ערגרייכט דעם צוועק נאָר ביים
סוף האָט זיך עפּעס "פארבראָכען"?

אַרומגעהענדיג ארום טבריה אין
אבענד אויף דעם ברעג פון דעם בלויען
כנרת, קוקענדיג אויף די שורות בערג
פון איהרע ביידע זייטען, בעטראַכטענ־
דיג דעם גליל׳דיגען הימעל — פאַנגט
אָן צו דאַכטען זיך אז מען איז דערגאנ־
גען דעם סוד, פארוואָס דיזע געגענד
האָט אזוי פיעל צו טהאָן מיט סודות׳־
דיגע שטרעבונגען, מיט ערלייזונגס־
חלומות, מיט האַרצרייסעניש נאָך עט־
וואָס אונבעשטימטעס, מיט בייגקעניש
נאָך עפּעס אלטע, בעהאלטענע און פאר־
צויבערטע וועלטען—דאָ איז דער פּלאַץ
וואו דאָס רעאַלישע מיט דאָס פאַנטאַס־
טישע זיינען אין גאנצען אויסגעמישט,
און דאָס ערקלעהרט אונז אויך, פאר־
וואָס די אידישע טבריה און צפת זיי־
נען אנדערש ווי אלע אידישע שטעדט
אויף דער וועלט, אפילו ווי ירושלים.

און אין דער פינסטערער נאַכט —
עס איז געווען סוף חודש — בין איך
אַריין אין א לאָדקע און האָב זיך געלאָ־
זען שיפען. דער כנרת האָט אויסגעזעהן
טינט־שוואַרץ פון אונטען. א טויטע
שטילקייט האָט געהערשט ארום און
אַרום; מען האָט ניט מעהר געהערט ווי
דעם קלאַפּ פון די רודערס איבער׳ן וואַ־
סער. ביים זייט האָבען זיך ארויסגע־
זעהן די ריעזיגע שאָטענס פון די בערג,
ווי שומרים וואָס היטען אז די סודות
פון דעם כנרת זאָלען ניט אנטלויפען.
אָט דאָרטען אויפ׳ן בארג ליעגט רבי
עקיבא — מורמעלט מיר אריין אין אוי־
ער מיין בעגלייטער. אין מיין פאַנטאַ־
זיע ציהען זיך שורות פון אלטע גבורים,
קדושים, מענשען־ריעזען וואָס זיינען
אין הונדערטער, אין טויזענדער יאָהרען
צוריק געשוואומען איבער דעמזעלבען
וועג, אויף וועלכען איך שווים; דער
גאנצער לייק איז פול מיט קדושה, מיט
אלטע סודות, סודות וועלכע קיין מענש

קען ניט פערשטעהן, מען קען זיי נאר אנטאפּען... אט ווי איך טאפּ זיי אָן יעצט אויף דער אויבערפלעכע פון וואַסער...

און איך דערמאָן מיך אָן אַ לעגענדע וואָס איך האָב אַמאָל געלעזען: דער האר״י הקדוש איז אמאָל געפאָהרען אויף אַ לאָדקע, אויף דעם ים כנרת, פארביי אָן אַלטע שוהל וואָס איז געשטאַנען אויפ׳ן ברעג אין טבריה, און מיט איהם אין לאָדקע איז געזעסען דער יונגער מקובל ר׳ חיים וויטאַל. דער האר״י האָט פלוצלונג דערפיהלט אז ר׳ חיים וויטאַל דאַרף ווערען זיין תלמיד. ער האָט עס גלייך ענטדעקט ר׳ חיים׳ן און דאָרטען אונטער׳ן הימעל, אויפ׳ן וואַסער פון דעם כנרת, האָבען זיי זיך געשוואָרען טרייהייט איינער צום אַנדערן, און פון דאַן אָן האָט זיך די בעריהמטע אהבה צווישען מייסטער און שילער אָנגעפאַנגען.

פון דאַנען — כנרת־טבריה־צפת — איז ארוים די קבלה און האָט איהר איינפלוס פארשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט, וואו אידען וואָהנען. אַלעס מוז קומען פון ארץ־ישראל, און ווען אַ מיסטישע שטרעמונג האָט געדאַרפט אריינדרינגען אין יודענטום, האָט עס אויך געמוזט קומען פון דעם צענטער פון אַלע צענטערן פון ארץ־ישראל. און גליל איז דאָס סודות׳דיגע צענטער פון ארץ־ישראל.

24.

אויף שבת קיין צפת

איך האָב בעשלאָסען צו האַלטען שבת אין צפת.

די נאַכט פון דאָנערשטאָג אויף פרייטאָג איז געווען זעהר א הייסע. אין טבריה איז הייסער ווי אין גאַנץ ארץ־ישראל און דער האָטעל קיפּער האָט מיר פאָרגעשלאָגען איך זאָל שלאָפען אויפ'ן דאַך. עס איז דאָרטען אויך געווען הייס אָבער א קיהלער ווינטעל האָט געבלאָזען פון צייט צו צייט. ארום א זייגער צוויי ביינאכט בין איך איינגעשלאָפען. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט פון א געזאנג וועלכער האָט זיך געלאָזען הערען גלייך. איבער מיין קאָפּ. האַרט נעבען האָטעל אויף וועמעס דאַך איך בין געשלאָפען האָט זיך געפונען א מחמדאנישע קירכע מיט דעם געוועהנליכען קיילעכדיגען טורעם אויף דעם שפּיץ פון וועלכען עס איז פאראן א גאַלעריע. אויף דער גאַלעריע געהט ארום דער מועזין (חזן) וועלכער זאָגט אַז די גלויביגע אז די צייט פון תפלה איז געקומען — דערמיט וואָס ער פאנגט אליין אָן מתפלל צו זיין. די שטימע וואָס האָט מיר אויפגעוועקט פון שלאָף איז געווען דעם מועזין'ס. וועלכער האָט געזונגען די תפלה פון דעם מאָרגענשטערן. זיין קול איז געווען א שאַרפער און אראָבקומענדיג פון דעם הויכען טהורם האָט זיך עס געטראָגען ווייט און ברייט איבער דער שלאָפענדיגער שטאָדט וועקענדיג די מאמינים צו תפלה. די מאמינים האָבען אָבער זיך ניט געקימערט וועגען דעם מועזין און זיינען ווי עס שיינט פאָלשטענדיג יוצא געווען מיט איהם אליין. דער ניגון איז געווען א זעהר טרויעריגער און זיין תפלה, האָט פארנומען א גוטע פופצעהן מינוט. איך בין שוין מעהר ניט געשלאָפען, בין געלעגען און געקלעהרט וועגען די מאָדנע דרכיםפון דעם אריענט און זיינע מנהגים.

פרייטאָג גאַנץ פריה זיינען מיר ארויסגעפאָהרען פון טבריה קיין צפת דורך ראש פנה. אויפ' וועג האָבען מיר אָנגעטראָפען א סך אינדישע סאָלדאטען וואס האבען דאָ געבויט א וועג. וואו ניט וואו האָט מען געזעהן א ווייסען ענגלענדער וואָס האָט קאָמאַנדירט מיט די אינדיער. ענגלאנד זיצט ניט ליידיג און

זי בענוצט די אינדיער אין ארץ ישראל
וועמען זי האט געבראכט צו מלחמה־
צוועקען פאר וויכטיגע ארבייטען וואס
זי דארף טהאָן, איבערהויפט צו בויען
וועגען. זי פערלאָזט זיך ניט, ווי עס
שיינט, אז דער ועד הצירים וועט אויף־
בויען אלע וועגען פון דער אידישער
לאנד. אין ראש פנה האָבען מיר זיך
אָבגערוהט אַ פּאָאר שטונדען און זיינען
נאָכהער אוועקגעפאָהרען איבער די בערג
צו צפת.

אַ געוואלדיגע ערשיינונג מאכט די
שטאָדט צפת ווען מען דערזעהט איהר
פּלוצלונג הענגענדיג אויף אַ זייט פון אַ
בארג. שורות הייזער איינע איבער די
אנדערע שפּיגלען זיך אָב אין די ליכטיגע
זונען־שטראהלען וועלכע שיטען זיך
רייכליך איבער די בערג צווישען וועל־
כע צפת געפינט זיך. די הייזער זעהען
אויס ווי נעסטען, ווייס געקאלכטע נעס־
טען וואָס זיינען איינגעבויט אין די
זייטען פון בארג און אזוי זיינען זיי
באמת. אין צפת געהט אַ מענש ארויס
אויף דער פראָנט סייד־וואָק פון זיין
הויז און אין אמת'ן שטעהט ער גאָר
אויף דעם דאך פון אַ צווייטע הויז,
וועלכע שטעהט נידעריגער ווי זיינע.
אייך דאכט זיך אז איהר געהט אין גאס
אין אמת'ן אָבער געהט איהר אויפ'ן
דוך פון הייזער, ווייל דאָס וואָס ביי
אייך איז די סטריט איז פאר די וואָס
וואָהנער נידעריגער אויפ'ן בארג די
דעכער פון זייערע הייזער. די שטאָדט
ליעגט אָבער ניט אויף איין בארג נאָר
אויף עטליכע, אזוי אז זי איז איינגע־
טהיילט אין עטליכע קווארטאלען, מיט
גרויסע טאָהלען צווישען זיי. דער אידי־
שער קווארטאל איז דער אָרימסטער פון
אלע.

אָבער ווען איהר שטעהט פאר דער
שטאָדט און קוקט פון דער וויטען אויף
צפת זעהט איהר ניט, די קרומע ענגע
געסלאך, איהר זעהט ניט די בלינדע
געסלאך וואָס ענדיגען זיך מיט אַ וואנד
פאר אייער נאָז, פון דערווייטען זעהט
אוים צפת זעהר שעהן, זעהר פאנטאס־
טיש, ווארום קיין מעהר פאנטאסטישען
פּלאץ צו בויען אַ שטאָדט ווי דער פּלאץ
אויף וועלכע צפת געפינט זיך קען מען
ניט געפינען אויף דער גאנצער וועלט.
שטעלט זיך פאָר אַ גרופּע ווילדע בערג,
שארפע וואָלקענשפּאַלטענדע בערג וואָס
ציהען זיך אין אלע פיער זייטען, איינע
איבער די אנדערע און איינע העכער ווי
די אנדערע, און צווישען דיעזע בערג
שורות וואָס מאכען אייערע אויגען
שווינדלען מיט זייער גלייכהייט און
הויכקייט, לויפען, אַ תהום נאָך אַ תהום
וועלכע ווערען פעראירט איינע אין די
אנדערע און קרייצען דורך איינע די
אנדערע אזוי אז אייך דאכט זיך אז קיי־
נער קען פון דאנען קיינמאָל ניט ארויס־
קריכען אויף דער ווייסער וועלט. אָט
דאָס איז די געגענד אין וועלכער עס
ליעגט די שטאָדט צפת, די שטאָדט פון
קדושה און קבלה, פון קברים און פון
טראדיציאָנען. איין קוק אויף צפת און
איהר זייט איבערצייגט אז די שטאָדט
מאכט ניט אויפגעלעגט איהרע איינ־
וואָהנער צו פערגעניגען און לוסטיגקייט,
עס איז גענוג, דאכט זיך, פיר אַ צפת'ער
ארויסצושטעקען דעם קאָפּ דורכ'ן פענס־
טער, אַ קוק טהאָן אויף דער ארומיגער
סצענערי און ווערען ערנסט — אויב ער
איז נאָך דאָס ניט געוועזן פון פריהער.

מיין וואָגען איז אריין אין שטאָדט,
מיר זיינען פארבייגעפאָהרען די שטאָדט
האַל אויף וועלכע עס איז געהאנגען אַ
סיין אין ענגליש, העברעאיש און אראַ־
ביש. פארביי די פּאָסט אָפיס און אנ־
דערע אָפיציעלע געביידען אויף קיינעם
פון וועלכע עס האָט ניט געפעהלט אַ
העברעאישע אויפשריפט. נאָכהער פאר
דעם אנגלאָ פאלעסטינא באנק און פאר־
ביי אַ הויז מיט אַ סיין בית הפועלים
און זיינען פערפאָהרען צו דעם איינצי־
גען האָטעל אין צפת, האָטעל שטערן.
איך זאָג פארפאָהרען — דאָס איז אָבער
ניט מעהר ווי אַ מליצה, ווייל דער
האָטעל שטעהט אין "דער גאס", און אין

"דער גאס" קען מען ניט פֿאָהרען נאָר געהן בארג אראָפּ און בארג ארויף און די פוהר האָט זיך געמוזט אָבשטעלען א היבש שטיק איידער איך האָב דעם האָטעל געקענט דערגרייכען.

אין דער גאס האָט זיך געזעהן די סימנים פון שבת. אידענעס זיינען געגאנגען מיט טעפּ, אינגלאך און מיידלעך זיינען געלאָפען מיט שבת׳דיגע אָרדערס, א גרויסער טהייל פון די אינגלעך און פון די מיידלעך האָבען געמעגט זיין א ביסעל ריינער ווי זיי האָבען אויסגעזעהן. די ערשטע זיינען געווען מיט לאַנגע פּאות און געקליידעט אין דעם זעלבען טראכט ווי די קינדער פון די פרומע עלטערען אין ירושלים. זיי ריידען אויף אידיש, ליטווישען און פּוילישען. מאַנכע קינדער ריידען אויך העברעאיש. ווען א נייער מענש געהט דורך "די גאס" שטעלט מען זיך אויף די בריקלאך אָדער מען קוקט דורך די פענסטער — גאַנץ היימיש — קליינשטעטעלדיג.

אין האָטעל בין איך אריין אין א שמועס מיט דר. שטערן, א זוהן פון דער האָטעל־קיפּערין, און א געבאָרענער אין צפת, איבער דער לאגע. א יונגער מאן וואָס איז געזעסען אין צימער און וועלכער האָט ניט געהאַט קיין אידישען אויסזעהן האָט זיך אין שמועס אריינגעמישט און האָט גערעדט א שעהנעם און פליסענדען העברעאיש. נאָכדעם ווי ער איז אוועקגעגאנגען האָט צו מיר דר. שטערן געזאָגט: זעהט איהר, דער וואָס איז דאָ געווען איז א געבראָטענער אַנטיסעמיט, ער איז אן אראבער, איז געגאנגען אין א אידישע שוהלע און האָט זיך אויסגעלערנט העברעאיש. ער איז דער רייכסטער עפענדי פון דעם גאַנצען געגענד, פערמאָגט א סך דערפער און ער איז געווען דער אויסערוועהלטער פון דיזען געגענד אין פייזעל׳ס פּארלאמענט אין דמשק וואו ער האָט גערעדט געגען אידען. יעצט נאָך פייזאל׳ס מפּלה איז ער גאָר אן אנדער מענש געוואָרען. ער איז געקומען זאָגען אז ער מיינט חלילה קיין שלעכטס ניט וועגען אידען, אז מען קען לעבען פריעדליך צוזאמען און אז אלעס וואָס איז געווען איז געווען. איבערהויפּט האָט זיך די שטימונג געביטען אין דער לעצטער צייט — האָט דר. שטערן געזאָגט — דער טומעל איז אריבער. איך בין א מיטגליעד פון ועד העיר, עס איז געבליבען ביי אונז בעשלאָסען לעצטע וואָך צו איינלאדען צו אונז די פאָרשטעהער פון די אראבער און זיך דורכריידען מיט זיי אין א פריעדליכע וועג אום צו מאַכען די בעציהונגען צווישען אידען און אראבער מעהר פריינדליך. מיר האָבען זיי געלאַדען און זיי זיינען געקומען. מיר האָבען זיי ערקלעהרט אז מיר זעהען ניט איין קיין אורזאכע פיר אונפריינדליכקייט. מיר וואָהנען שוין הונדערטער יאָהרען צוזאמען. פאַרוואָס זאָלען מיר זיך רייסען. זיי האבען געענטפערט אז זיי זעהען ניט איין פון זייער זייט קיין אורזאכע פאר קריגערייען. מען זאָגט זיי אז אידען מיינען קיין גוטעס צו די אראבער, אויב־אָבער דאָס איז ניט ריכטיג, דאן איז א געמיינזאמע פריינדשאפט די בעסטע זאך פאר ביידען, אזוי למשל זיינען זיי געגען דעם אז מען זאָל באָיקאָטירען אראבישע ארבייט א. ז. וו. קורץ, מיר האָבען זיך פריינדליך דורכגערעדט און מיר גלויבען אז די זאך האָט גוטעס געבראכט.

איך האָב געפרעגט דעם דר. שטערן וועגען דער אורזאכע פון דעם גרויסען אומעט וואָס מען זעהט אויף צפת׳ער אידען. צפת׳ער אידען — האָט ער מיר געענטפערט — זיינען אין דער מלחמה צייט דורכגעגאנגען דעם שוידערליכסטען קריזיס אין דער געשיכטע פון דער אידישער בעפעלקערונג פון דיזער שטאָדט. צוויי דריטעל פון שטאָדט זיינען אויסגעשטאָרבען פון הונגער און פון קראנקהייטען וואָס בעגלייטען הונגער. מענשען פלעגען דאָ פאלען אין די גאסען פון הונגער. מען פלעגט אָפט קענען זעהן ווי אידען מיט געשוואָלענע געזיכטער און

גליעדער געהען ארום אין גאס און ווי זיי פאלען פלוצלונג אוועק. דער הונגער איז געווען אזוי גרויס אז ווען אן אראבער פלעגט שווילען אן ארענדזש פלעגען צעהנדליגע אידען זיך הרג'ענען אויפצוהויבען די שאלעכטס פון דער ערד. קיינער קען גאר ניט אויסדערצעהלען וואס דא איז געווען. און וואס אידען האבען געהאט האט מען פארקויפט צו די אראבער, מען האט פערקויפט מעבעל, בעטגעוואנד, קליידונג און מען האט פערקויפט הייזער כמעט ווי אומזיסט — אבי זיך רעטען פון הונגער. איהר קענט געפינען ביי אראבער טליתים וויפיעל איהר ווילט. דאס האט מען אוועקגעגעבען פאר א ברעקעל ברויט!

עס האט אנגעפאנגען ווערען טונקעל, איך בין אוועק דאווענען אין די שוהל פון האר"י הקודש.

.25

אין האר״יס שוהל

די שוהל וואָס רופט זיך אויף דעם נאָמען פון האר״י הקדוש איז ניט די אין וועלכע דער האר״י האָט געדאַווענט, אַבוואָהל מען ווייזט דאָרטען אין מערב־וואַנט אַן אַלטען קליינעם צימער וואו דער האר״י האָט געזאָלט זיך אָפּט געפינען. דעם האר״יס שוהל וואו ער האָט געדאַווענט און געלערנט געפינט זיך אונטען ניעדריגער באַרג אַראָב, און אַהין בין איך שפּעטער געגאַנגען צו זעהן דעם פּלאַץ אין וועלכען דער וואונדערליכער מאַן פלעגט זיך מיחד זיין מיט דער תורה. די שוהל וואָס שטעהט אויפ׳ן באַרג און וואָס רופט זיך אויפ׳ן האר״יס נאָמען, איז אויפגעבויט געוואָרען אויף דעם פּלאַץ וואו דער הייליגער מאַן פלעגט מקבל שבת זיין, און גלייך נעבען שוהל פאַר׳ן איינגאַנג איז פאַראַן דער חצר פון שוהל און דאָרטען פלעגט עס דער האר״י שטעהן אַלע פרייטאַג פאַרנאַכט מיט זיינע תלמידים און וואַרטען דעם הייליגען שבת מקבל צו זיין.

אין יענער צייט זיינען דאָ אָבער קיין הייזער ניט געווען. די שטאָדט איז געלעגען אונטען. דער האר״י פלעגט פרייטאָג פאַרנאַכט נאָכדעם וואָס ער איז געגאַנגען טבילה אין אַ קאַנאַל וואָס רייסט זיך אַרויס פון די בערג ארויף־געהן דאָ אויבען אויפ׳ן פעלד אויפ׳ן שפּיץ באַרג, האָט זיך געשטעלט געגען זונען אונטערגאַנג און מקבל־שבת געווען מיט זיינע תלמידים. דער האר״י הקדוש האָט געוואוסט וואָס ער טהוט. אויב עס איז פאַראַן אויף דער וועלט אַ פּלאַץ וואו אַ מענש קען אריין אין אַ הייליגען עקסטאַז, אין דער צייט ווען דער טאָג פערשווינדעט און די נאַכט קומט אָן — איז עס דיעזער פּלאַץ פון האר״יס קבלת שבת.

ארום און ארום שטעהען די ריעזיגע בערג, וואָס שפּארען אין די וואָלקענס, זיי שטעהען אין אַ געשלאָסענעם קרייז, אַזוי אַז אין קיין זייט קען מען פון זיי ניט געפינען קיין אויסגאַנג. עס איז נאָך ליכטיג, אָבער די זוהן זעהט מען שוין ניט, זי האָט זיך ארונטערגעזעצט הינטער דעם שפּיץ פון זשערמאַק, דעם קעניג פון די שלאָפענדיגע ריזען. גרויסע שאָטענס ציעהען זיך אוים אויף אַ מיסטעריעזען אופן אויף די שאַרפע זייטען פון די גלאַטע שטיינערנע בערג און ווערען פערשוואונדען אין די טיעפע תהום׳ען וואו דאָס אויג קען זיי ווייטער ניט נאָכגעהן, און ווען דער מענשליכער בליק לאָזט זיך ארונטער אין די דאָזיגע בערגיגע שפּאַלטען, ווערט,

עפּעס אזוי אונהיימליך אויפ׳ן הארצען: קומען ניט דאָרטען ביי נאַכט אין די דאָזיגע קליפּטעז, צו וועלכע עס איז ניטאָ קיין גלייכער וועג, קומען ניט דאָרטען עפּעס גייסטער אין אַ גרויסע צאָהל און האַלטען זיי ניט אָב אויף דעם גרונד פון די תהומות עפּעס אַזעלכע פערזאַמלונגען אונטער דעם צודעק פון די נאַכט שאָטענס? בעהאַלטען זיי זיך ניט אין די היילען אָדער הינטער ריעזיגע שטיינער, וואָס ליעגען צוואוואָרפען פון ששת ימי בראשית, דאָרטען וואו די פיס פון די בערג ווערען צוזאַמענגעפלאָכטען?

אָבער מענשען מיט ליכטיגע נשמות, וואָס זוכען זיך אויפצוהויבען אין אַ העכערע וועלט, שטעלען ניט אָב לאַנג זייער געדאַנק אויף די ניעדעריגע תהום׳יגע טהאָלען, זיי האַלטען זייער בליק העכער אויף די שאַרפע רוקענס פון די בערג, פון וואַנען עס לייכט אַראָב די לעצטע ליכט־שטראהלען פון טאָג. דער הימעל איז רויט ווי פייער און די שאַרפע בערג־רוקענס זעהן אויס ווי פאַרגאָלדעט, דער לעצטער קאַמפּף פון ליכטיגקייט און פינסטערניש צווישען שטראהלען און שאָטענס ווערט אַזיסגעקעמפּפט אויבען ,ווייט, ווייט, אין די הימלען אויף די שפּיצען פון די בערג. נאַכט ווערט ניט דאָ אונטען אויף דער ערד, נאָר אויבען אין הימעל, וועלכער ליעגט אָנגעשפּאַרט אויף די גוואַלדיגע זיילען, וואָס רינגלען אַרום די טהאָלען איבער וועלכע די שטאָדט צפת קוקט אַראָב. דאָ ווערט ניט נאַכט שטיל און רוהיג, דאָ ווערט עס דורך קריעג און די פאַרנאַכטיגע שטונדע זעהט דאָ אויס ווי אַ קאַמפּפס־שטונדע.

און אָט פון דיעזער מלחמה צווישען ליכט און שאָטען, צווישען טאָג און נאַכט, קומט אַרויס פרייטאָג פאַרנאַכט די מלכה־שבת, אַזוי שנעל ווי די זונן בויגט אַראָב איהר קאָפּ הינטער דעם רוקען פון זשערמאַק. זי קומט מיט אַ לייכטען טריט איבער דעם שוועל פון צפת׳ער טהאָל, די שורה בערג וואָס צאַמען אָב צפת פון דער גאַנצער וועלט. מען זעהט איהר שפּאַציערענדיג אין אַ לייכטע גראַציעזע תנועה פון איין שפּיץ באַרג ביז׳ן אַנדערן איבערשפּאַנענדיג איין תהום נאָכ׳ן אַנדערן, זי קומט אַ ריינע און אויסגעוואַשענע פון דעם גרויסען ים, וועלכער זעהט זיך אַרויס דאָרטען ווייט הינטער די בערג. דאָס איז יענער ים וואו די זונן געהט יעצט אריין, אָבוואָהל זעהען קען מען איהם ניט,

און אַ הייליגע ציטערניש, אַ ציטערניש פון שמחה, נעהמט אַרום דעם מאַן וואָס שטעהט אין פעלד אויפ׳ן זייט פון באַרג און זעהט די מלכה שבת אָנקומענדיג, און ער שרייט אויס: לכו נרננה — — — כי הוא אל גדול ומלך גדול — אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו — און ער נעהמט ניט אַראָב די אויגען פון די בערג — אשר לו הים — און ער בליקט ווייט אַריבער איבער דעם באַרג און ער זעהט אין זיין פאַנטאַזי דעם ים, וואָס ציעהט זיך הינטער איהם —און ער ענדיגט מיט עקסטאַז: בואו נשתחוה וכו׳. און דער האר״י הקדוש און זיינע תלמידים גיסען אויס זייערע נשמות אין אַ פייערדיגע קבלת שבת תפלה, אין וועלכע עס שיינען צו נעהמען אַן אַנטהייל טאָהל און באַרג, בוים און פעלד, שטיין און גראָז. און ווי גרויס און מורא׳דיג איז די שוהל אין וועלכע דער האר״י איז מתפלל. דער הימעלדאַך בלוי און אויסגעשטערנט, די ווענט אייביגע פון שעפּפער׳ס האַנד אַרויסגעגאַנגען, די זיילען וואָס האַלטען דעם דאַך, דער זשערמאַק און זיינע חברים, —די וואולקאַנישע שפּיצען פו אַרום און אַרום! דאָס איז ניט אַנדערש אַז דער אָרט איז אַ הייליגער און דאָ איז דער טויער פון הימעל....

און עס שטעהט דער האר״י הקדוש, און עס טראָגט איהם אַלע מאָל העכער און העכער. ער איז שוין לאַנג אַריבער די בערג, ער איז דורכגעגאַנגען די גאַנצע וועלט איבער ים׳ען, טייכען און מדבריות, וואו גאָט׳ס אויסערוועהלטע פאָלק פּייניגט זיך אין יסורים און אין צרות, לעכצענדיג אויסגעלעזט צו ווערען — און קען ניט. ישראל איז אין תפיסה. און דאָרטען אויבען רייסט זיך דער מלך־המשיח אַראָבצולויפען און אויפצוזאַמלען די אידישע קינדער און זיי ברייגנען אַהין אין דער הייליגער לאַנד — און ער קען ניט. די טומאה

און די קליפּות און די זינד פאַרשטעלען איהם דעם וועג, און אין האַרצען פון הייליגען מאַן אויף די צפת'ער בערג ווערט אַנגעצונדען אַ פייער פון התלהבות און וואָס וואָלט געווען אַז כל ישראל וואָלט מיט איין מאָל תשובה געטהאָן! עס וואָלט פערשוואונדען די טומאה און די קליפּה, און די זינד, דער מלך המשיח וואָלט זיך אַרויסגעריסען פון תפיסה, און מיט לייכטע שריט, ווי די שריט פון דער מלכה שבת, וואָלט ער אַריבער די בערג — און די גאולה איז דאָ. נאָר, אויב אַלע אידען קענען ניט מיט אַמאָל תשובה טאָן, קען ער און זיינע תלמידים ניט אַזוי פיעל זיך רייניגען און הייליגען ביז זיי זאָלען ברייגגען דעם מלך המשיח פאַר'ן גאַנצען פאָלק? זיינען זיי ניט אויסגעקליבען געוואָרען פאַר דיעזען צוועק און איז ניט צפת וואו עס ליעגט דער געטליכער ר' שמעון בן יוחאי, אָט דאָרטען געגענאיבער אין מירון אויף'ן זייט פון צווייטען בארג, איז ניט צפת דער בעסטער פּלאַץ פון וואַנען אַזאַ זאַך קען קומען?

און ער און זיינע תלמידים דאַווענען דאָך ניט אַליין אום קבלת שבת. אָט די אַלע טהאָלען און בערג ארום און ארום זיינען דאָך פול מיט נשמות, הייליגע נשמות פון פערגאַנגענע דורות, נשמות פון תנאים, פון קדושים, פון אַלע די וואָס האָבען געלעבט אין גליל אין ארץ ישראל אין דער גאַנצער וועלט, די אַלע נשמות קומען זיך צוזאַמען פרייטאָג פאַרנאַכט אין דער הייליגער שעה צו מקבל שבת צו זיין אָט דאָ צווישען די בערג און זינגען אַ שבח צום בורא עולם, און בעטען פאַר דער גאולה, זיי קומען זיך אַלע צוזאַמען מיט איהם, דער האר"י און זיינע תלמידים, ער זעהט זיי אַלעמען, ער ערקענט זיי אַלעמען, זיי ענטפערן אַלע אויף די ברכות און זיי פאַראייניגען זיך אַלע אין אַן אויסגוס פון שירות ותשבחות און בקשות הקץ והגאולה.....

און אַזוי פלעגט דער האר"י הקדוש זאָגען אַז די צאָהל פון די וואָס דאַווענען מיט איהם צוזאַמען פרייטאָג פאַרנאַכט זיינען כפלים כיוצאי מצרים.

און איינמאָל אין אַ געוויסען ערב שבת האָט דער האר"י הקדוש דערפיהלט אַז די ענדע פון די אידישע יסורים קומט אָן. זיינע תפלות זיינען דערהערט געוואָרען אויבען, דעם שטן'ס האַנד איז געפאַלען און אַלעס איז גרייט פאַר דער גאולה. מיט אַ פּנים וואָס האָט געשטראַהלט פון שמחה האָט זיך דער הייליגער מאַן געווענדעט צו זיינע תלמידים און זיך אומקעהרענדיג מיט'ן פּנים צו ירושלים האָט ער געזאָגט: קינדער! משיח וועט נאָך היינט קומען, היינט צו קבלת שבת, אָבער מיר מוזען אַלע זיך אונטעראיילען און קומען צום כותל־מערבי צו קבלת־שבת און דאָרטען וועט משיח אַראָבגעהן. געזאָגט האָט עס דער הייליגער מאַן און איז געווען גרייט מיט איין פליה פון קפיצת הדרך קומען צום כותל־מערבי, האָבען אָבער די תלמידים זיך אָבגערופען: רבי, ווי אַזוי קענען מיר קומען צום כותל־מערבי צו קבלת־שבת, די זונן האָט זיך דאָך שוין געזעצט הינטער די בערג און צו ירושלים איז דאָך אַזוי ווייט.

אין דעמזעלבען מאָמענט איז פאַרשוואַרצט געוואָרען דאָס ליכטיגע געזיכט פון האר"י הקדוש, ער האָט פאַרבראָכען מיט די הענד און אויסגעשריען: אָ, וועה! איהר האָט אונגליקליך געמאַכט דאָס פאָלק ישראל, איהר האָט פאַרזינדיגט משיח'ן, ווען איהר געהט גלייך נאָך מיר קיין ירושלים און פרעגט קיין זאַך ניט וואָלט היינט משיח געקומען. ווי אַזוי אָבער קענט איהר ברייגגען משיח'ן אַז עס פעהלט אייך אמונה?! ביטער האָבען די תלמידים געוויינט אויף דעם גרויסען אונגליק וואָס זיי האָבען געבראַכט דורך זייער פראַגע, אָבער אַלעס איז שוין געווען פערפאַלען. דער הייליגער מאַן איז געשטאַנען און האָט מתפלל געווען. נאַכט האָט זיך אָנגערוקט אויף די בערג פון צפת.

די גרויסע אונטערנעהמונג איז צוגרונדע געגאַנגען, ווייל די אונטערנעהמער אַליין האָבען קיין איבערציינגונג געהאַט אין זייער זיעג און ערפאָלג!

איך בין אריין אין שוהל פון האר"י. אַלעס איז אָבגעלאָזען, פער'חושך'ט און

פאַראַרימט. מען האָט מיר געגעבען אַ פאַר'חלב'טען, צושניצטען סטענדער וואָס האָט שטאַרק געסקריפּעט ווען איך האָב זיך אויף איהם אָנגעשפּאַרט. עטליכע צוריסענע סדורים האָבען זיך ארומגעוואַלגערט אויף דער מזרח־באַנק און אויף עפּעס אַ זייטיגען טיש. די שוהל איז ניט געווען אַפילו האַלב פול. (ניטאָ יעצט ווער זאָל אָנפילען שוהלען אין צפת. די שטאָדט איז אויסגעשטאָרבען. פון די 35 שוהלען פון פאַר דער מלחמה זיינען זיבעצעהן אין גאַנצען צוגעמאַכט) עטליכע אידען אין לאַנגע ביז דער ערד כאַלאַטען, פון אַ זעהר אָרימען שטאָף גענעהט, מיט ריעזיגע ברייטע, געלע גאַרטלען און מיט גרויסע שטריימליך, וואָס זיינען געווען אַראָבגעזעצט ביז די אויגען — האָבען זיך ארומגעדרעהט, געדאַווענט און געקנאַקט בשעת מעשה מיט די פינגער, עטליכע קינדער זעהר שלעכט געקליידעט זיינען געשטאַנען אין אַ הויפען ביי אַ זייט פון בימה, מאַנכע פון זיי האָבען געהאַלטען די פינגער אין מויל און קיינער פון זיי האָט ניט אַראָבגענומען די אויגען פון דעם אורח, וואָס איז אַראָבגעפאַלען ווי פון הימעל אויף צפת. נעבען עמוד איז געשטאַנען עפּעס א יונגערמאַן מיט אַ פראַנצויזישען בערדעל, וועלכער האָט דורכאויס ניט געהאַט קיין צפת'ער אויסזעהען, און האָט זעהר וואָכעדיג מקבל־שבת געווען. מען האָט מיר ערקלעהרט ניט געפרעגטערהייט אַז מאָרגען שטעלט מען זיך אַזויפיעל און אַזויפיעל דעם זייגער דאַוונען, וועלכעס האָט געמיינט אַז זיי ערוואַרטען איך זאָל קומען אין דער פריה אין שוהל און אַז זיי זיינען גרייט מיר צו געבען אַן עליה און אַז איך פון מיין זייט זאָל אויך וויסען וואָס איך האָב צו טהאָן.

.26

אויפ'ן בית עולם אין צפת

ווען איך בין ארויס פון שוהל האט זיך מיט מיר אויסגעגלייכט א איד פון מיטעלע יאהרען מיט א זעהר מאגערען פעזיכט, איך וואלט געזאגט א ריכטיגען צפת'ער געזיכט און מיט א גרויסע שטריימעל. ער האט זיך ערקלעהרט אלס דער שמש פון שוהל, און ניט נאר פון שוהל הארי"י, נאר פון דער גאנצער שטאדט, וואס דאס מיינט גענוי ווייס איך ניט, ער איז אויך געווען א מוכטאר (דער עלטסטער, א סארט רעגיערונגס בעאמטער) אין דער טערקישער צייט, מען האט איהם דארום אין דיענסט ניט גענומען. ער, פון זיין זייט, האט געפיהרט די חשבונות פון די געשטארבענע אין צפת אין דער צייט פון קריעג און ער ווייס זיכער, אז עס זיינען אויסגעשטארבען אזוי פיעל און אזוי פיעל. אויסער שמש און מוכטאר איז ער נאטירליך א שדכן אויך און בכלל קען קיין שמחה אין שטאדט אהן איהם ניט זיין. ער איז אבער אויך דער גרעסטער בקי אין די קברים פון צפת. ער ווייס וואו עס ליעגט יעדער פון די תנאים און ער קען צייגען אז אורח דעם וועג צו אלע מקומות הקדושים בעסער ווי אירגענד וועלכער אנ־ער ילוד אשה, און והראיה אז ווען עס איז געווען אין צפת דער־און־דער האט ער, דער שמש איהם אויסגעפיהרט אלע קברים און יענער איז שטארק צופרידען געווען. ער האט אכט קינדער און הייסט יצחק פינקעלשטיין! איך האב געדאנקט דעם שמש־מוכטאר־גייד פאר די מאסע אינפארמאציאן וועלכע ער האט מיר ניט פערלאנגטער־הייד געגעבען און האב איהם געזאגט אז מיר וועלען זיך מארגען מסתמא זעהן אין שוהל. געווים, האט ער געזאגט, איך וועל אייך קומען אויפוועקען און רופען אין שוהל, איהר זאלט חלילה ניט פארשפעטיגען דעם דאווגען. אט דאס הייסט פריינדליכקייט; אין ניויארק, וואו איך וואהן שוין זיעבצעהן יאהר, האט זיך נאך קיינער ניט געקימערט פאר מיר אין דיעזער בעציהונג.

אויף מארגען פריה איז דער שמש געקומען אלס א ספעציעלער שליח פון גבאי מיר אפיציעל איינצולאדען אין שוהל. נאכ'ן דאווגען בין איך געגאנגען אין די הויפט שוהלען פון שטאדט. די

ערשטע שוהל וואס איך האב בעזוכט. איז געווען די שוהל וואו דער האר"י פלעגט דאווענען און לערנען א גאנצע וואך. די שוהל אליין איז צוגעבויט געווארען שפעטער, אבער דארטען איז פאראן ביי דער זייט א קליינער צימער, אן אלטער, מיט דעם פלאטץ וואו דער האר"י פלעגט זיצען. אייננמאהל, דערצעהלט די לעגענדע, האט דער האר"י דארטען אויפגערופען צום ספר פאלגענדע קרואים: אהרן—כהן, משה — לוי. אברהם — שלישי, יצחק — רביעי, א. ז. וו. אין איינע פון די שוהלען איז פאראן א ספר־תורה אויף וועלכער מען דערציילט נסים ונפלאות פון פערגאנגענע צייטען. די ספר־תורה האט געזאלט געשריבען ווערען פון הרב אבוהב. דער ספר איז אזוי הייליג, אז מעהר ווי אום ראש השנה און יום כפור לייענט מען אין איהם נים.

א לעגענדע דערצעהלט, אז איינמאל אין איינעם פון די אנפאלען פון בעדוּאינער, ווען מען איז בעפאלען אויף צפת, גערויבט און פערניכטעט אלעס. וואס איז זיי אין די הענד אריינגעפאלען און האבען צוריסען און פערברענט פיעלע ספרי־תורות, איז אריינגעפאלען דיעזע ספר־תורה אויך אין די הענד פון די רויבער, אבער די פראים האבען בשום אופן נים געקענט פערניכטען דעם ספר. אלעס וואס זיי האבען געקענט איז געווען צו אבררייסען די יריעות איינע פון די אנדערע, אבער זיי האבען ניט געקענט אנריהרען אפילו איין אות פון ספר גופא. אן אנדער לעגענדע דערצעהלט, אז אין גרעסטען חורבן וואס די דרוזען האבען געבראכט אויף דער שטאדט צפת יען זיי האבען אלעס צערשטערט, וואס עס איז זיי אין האנד אריינגעפאלען, האבען זיי נאכהער בעשלאסען צו געהן צו דער שוהל וואו די ספר־תורה פון ר' אבוהב האט זיך געפונען. קומענדיג נאהנט צום שוהל האט זיך זיי געדאכט אז זיי הערען דעם אנקומען פון א טערקישע ארמיי, זיי זיינען אנטלאפען ווי שנעל נאר זיי האבען געקענט. די טערקישע ארמיי איז נים אנגעקומען. דאס איז אבער געווען א נס פון דער ספר־תורה פון ר' אבוהב. איינמאל זאגאר — דערצעהלט אן אנדער לעגענדע, איז שוין געלונגען די אראבער צו גנב'ענען די ספר־תורה, אבער איז עטליכע טעג שפעטער האט מען געפונען די ספר־תורה צוריק אויף איהר פלאטץ.

אלעס וואס עס ווערט דערצעהלט איז צוזאמענגעבונדען מיט די גוואלדיגע צרות וואס די אידען האבען דא אויסגעטראגען. מען קען נים איבערצעהלען די פאגראמען וואס צפת האט דורכגעליטען און עס איז ניטא קיין צאהל צו די הריגות, וועלכע מען האט דא אויף אידען געמאכט. עס איז אונמעגליך צו פארשטעהען ווי אזוי די אידען האבען זיך דא געהאלטען טראץ אזעלכע שרעקליכע פרפאלגונגן. נאר דער פעסטער ענטשלוס אז אויף דיזען הייליגען פלאץ מוז זיין א אידישער ישוב, האט געגעבען די אידען די קראפט אזוי פיעל אויסצושטעהן און נים אויפגעבען דעם קאמפף. די צפת'ער אידען האבען הינטער זיך א געשיכטע פול מיט הייליגען עקשנות און נאך יעדער קאטאסטראפע פלעגען זיי צוריק זיך אומקעהרען אין שטאדט אפבויען די הורבות און זיך בעזעצען דא פון דאס ניי, די צפת'ער אידען האבען זיך געפיהלט אלם די פארקעמפפער פון דעם נאציאנאלען צוריקקעהר אין ארץ־ישראל און זיי האבען זייער פפליכט הייליג און מהייער געהאלטען.

פון צפת איז ארויסגעקומען גרויסע נאציאנאל־רעליגיעזע־שטרעמונגען, וואס האבען אויפגערירט די אידישע הערצער פון די גאנצע וועלט, האבען ערוועקט א פייער פון ליעבשאפט צו דער אלטער היים און האבען אלע מאל געבראכט נייע חוואליעס פון איינוואנדערער — חלוצים וואלט מען זיי היינט גערופען — קיין ארץ ישראל. איינע פון די אידע־

ען וואס זיינען ארויס פון צפת און האט געפונען אן אבקלאנג אין דער גאנצער וועלט, איז די אידעע פון בירב, אז מען זאל בענייען צוריק דעם ענין פון סמיכה און אז נאר ארץ־ישראל זאל קענען מסמיך זיין רבנים פון דער גאנצער וועלט. אין דיעזער פאדערונג פאר די בענייאונג פון דער סמיכה איז געלעגען א גרויסער נאציאנאל־פאליטישער גע־דאנק. עס האט באצוועקט צו מאכען ארץ־ישראל צוריק פאר דעם איינציגען צענטער פון גייסטיגען אידישען לעבען און אז די אויגען פון די אידען פון דער גאנצער וועלט זאל געריכטעט ווערען אויף דער אידישער היים. צוליעב פיע־לע אורזאכען איז דער גראנדיעזער גע־דאנק פון בירב ניט אויסגעפיהרט גע־ווארען, אבער דער פלאן אליין האט גע־האלפען צו געבען א שטויס דער אידי־שער וועלט אין יענער צייט צו ארץ־ישראל. די רבנים אסיפה אין צפת אין 1534), וועלכע איז בערופען געווא־רען פון הרב בירב מיט דעם צוועק צו בענייען די סמיכה, האט א גרויסע הי־סטארישע בעדייטונג.

ארום יענער צייט איז צפת ווירקליך געווען דער העכסטער גייסטיגער צענטר פון דאס גאנצע אידישע פאלק און האט איבעריאגט אין בעדייטונג אפילו ירושלים אליין. אין צפת זיינען געווען די גרעסטע אידישע ריעזען פון יענער צייט. אין דעם יאהר, ווען דער האר״י איז געשטארבען, איז דער בית יוסף גע־קומען אהין וואהנען און די ערשטע אויסגאבע פון בית יוסף איז ערשיענען אין צפת אונטער די אויפזיכט פון ר׳ יוסף קארו אליין. איך האב געזעהן אין צפת אן עקזעמפלאר פון יענער ערשטער אויסגאבע וואס איז געווען געדרוקט אין 1555 אין דעם דארף ביראה נעבען צפת. דער דרוק איז וואונדערליך קלאר און עס זעהט זיך, אז די וואס האבען זיך מיט דער הייליגער ארבייט בעשעפטיגט, הא־בען אין דעם אריינגעלייגט א סך ענער־גיע און ענטוזיאזם. דער דארף ביראה, וואו דיעזער, איינער פון די ערשטע אי־דישע דרוקען, אין דער וועלט, האט זיך געפונען, ליעגט גאנץ נאהנט פון צפת און מען זעהט איהם פון שטאדט ארויס־קוקענדיג.

הארט נעבען שטאדט אויסגעשפרייט. אויף א בארג, איז דער אידישער בית עולם פון צפת. הארטען אין די שורות קברים, ליעגען עס די גרויסע גבורים פון דער פערגאנגענהייט, די מענשען, וועמעס נעמען עס זיינען בעקאנט אומעדום וואו אידען וואהנען און וואו אידען האבען נאך ניט אוועקגעווארפען זייער ירושה. אט איז דער קבר פון האר״י, אט איז דער קבר פון בית יוסף, אט איז דער קבר פון קאבבאליסט פילאזאף ר׳ משה קורד־וואאירא, און אט איז דער קבר פון ר׳ שלמה אלקבץ, דער פערפאסער פון לכה־דודי, דער געזאנג וואס פילט אן מיליא־נען אידישע הערצער מיט הייליגען עק־סטאז אין דעם אידען׳ס גליקליכען מא־מענט — צו קבלת שבת.

עטוואס ווייטער איז פאראן א גרוי־סער קבר מיט א קופאל־ארטיגען צודעק. די אראבער רופען עס דעם קבר פון נביא און מען זאגט, אז דאס איז דער קבר פון נביא הושע בן בארי, אבער דאס האט קיין היסטארישען גרונד. עס האט אויך קיין היסטארישען גרונד די לעגענדע, אז בית שמאי און בית־הלל זיינען דא בעגראבען. אין צפת זיינען פאראן אזוי פיעל אמת׳ע קברים פון גרויסע מענשען, אז אויף דעם חשבון האט מען דא אויס־געטראכט קברים פיר אירגענד וועלכע גרויסע פערזענליכקייט אין דער אידי־שער געשיכטע. צפת׳ער אידען פיהלען זיך, ווי עס שיינט, בעליידיגט, אז א גרויסער מאן זאל זיין בעגראבען אנ־דערשוואו און זיי גיבען גערן איהם א פלאץ אין צפת גופא... עס שיינט אבער צו זיין, אז אויסער די בעוואוסטע גדולים, וואס זיינען בעגראבען אין צפת, און אויסער ר׳ שמעון בן יוחאי און זיין

זוהן ר' אליעזר, ליגען דא אויך מאנכע אידישע תנאים, צווישען זיי ר' פנחס בן יאיר, דער שוועער פון ר' שמעון בן יוחאי. צפת איז א געוואלדיגער טהייל אידישע פערגאנגענהייט און א סך א סך געפיהלען ציהען דורך אייער הארץ ווען איהר שטעהט אויפ'ן בארג און בעטראכט די קברים וועלכע שפרייטען זיך אויס צו אייערע פיס.

שטעהענדיג אונטער'ן־שטאדט, האב איך בעמערקט ווי עס לויפט ארום שטאדט א שורה פון געמויערטע זיילען. מיט אן אייזערנע שינע אין יעדען פון די זיילען און א דראט לויפט פון זייל צו זייל. איך האב געפרעגט וואס דאס איז. דאס איז דער צפת'ער עירוב, — האט מען מיר געענטפערט. א גביר פון ווארשא איז געקומען פאר דער יעצטיגער מלחמה קיין צפת, האט זיך געלאזט קאסטען אכט טויזענד רובל און ארומגענומען די הייליגע שטאדט מיט אן עירוב.

27.

אין מירון און אויפ'ן עצמון

איך בין אריין אין דעם ספרד'אישען טהייל פון דער אידישער צפת. די ספרד'אישע הייזער זיינען פיעל שעהנער ווי די אשכנזי'אישע און זיינען אינעווייניג פיעל ריינער. א טיהר פון א ספרד'אישע הויז איז געווען אפען און עס האט זיך מיר פארוואלט אריינגעהן אינעווייניג. איך האב אנגעקלאפט. א יונגער מאן אין א טערקישע רויטע פעס מיט שווארצען קוטאס האט געפרעגט וואס איך דארף. איך האב איהם ערקלעהרט אין העברעאיש, אז איך וויל זעהן ווי אזוי מען וואהנט דא אין צפת. איך בין א פרעמדער. דער יונגער מאן האט מיר פריינדליך איינגעלאדען אין הויז. די שבת־רוה איז געלעגען אויף יעדער ווינקעלע. דער פלאאר פון הארטע, געהובעלטע שטיינער איז געווען זעהר ריין. אין מיטען צימער, אויף דער ערד, אויף א קליינעם ראג, איז געזעסען א מיידעל פון א יאהר 18־20 — די יונגע מענשען זיינען שוועסטער און ברידער, האט מיר דער שמש ערקלערט. און זיי זיינען פון פערמעגליכע עלטערען — און האט זיך גאנץ געמיטהליך געשפיעלט מיט איהרע האאר. זי איז ניט אויפגעשטאנען ביי מיין אריינגאנג אין צימער, זי האט יוצא געווען מיט א שמייכעל—די מצוה פון הכנסת אורחים. זי איז געווען אנגעטהאן אין א האלב זיידענע בלוזע, איז געווען אנגעשפארט אויף א שאף קאלירטע קישעלע, איהר הויט איז געווען טונקעל. די אויגען — קויהל־שווארץ און אין גאנצען האט זי מיט זיך פארגעשטעלט אן עכט אריענטאלישע בילד. עס איז פיעל אונטערשיעד צווישען די ספרדים און אשכנזים און איבערהויפט צווישען די פרויען. עס שיינט מיר אז די ביידע טהיילען פון יודענטום האלטען זיך אין ארץ־ישראל ניט ווארעם איינער צום אנדערען טראָץ דעם צוזאמענוואהנען פון הונדערטער יאהרען. די בעציהונגען צווישען ספרדים און אשכנזים זעהען מיר אויס צו זיין אפט העפליך, אבער זעהר זעלטען פריינדליך. עפעס איז ווי א תהום צווישען ביידע. וועלכעס איז זעהר שמערצליך. ווי איך האב געהערט, זיינען ספרדים ניט שטארק צופריעדען, אז אשכנזים קומען אויף זייערע שמחות. די

נייע נאציאנאלע בעוועגונג האט אויך ניט געהאלפען צוזאמענצוגיסען ביידע עלעמענטען. די ספרדים האבען זיך ארגאניזירט בעזונדער אויך אין די וואהלען צו דער אספת הנבחרים און עס איז אפען געמאכט געווארען דער אויפרוף: ספרדים, וואוט אלס ספרדים.

שבת בייטאג זיינען מיר געגאנגען אויף די איבערבלייבעניש פון דער פעסטונג, וואס יאזעפוס פלאוויוס האט געבויט, און איז אין א טויזענד יאהר שפעטער ווידער אויפגעבויט געווארען פון די קרייצפיהרער. יאזעפוס פלאוויוס איז פיליכט ניט געווען אזא גלענצענדער גענעראל, זיין טרייהייט צום אידישען פאטערלאנד איז אויך ניט געווען גלענצענד: אבער זיין נאמען האט ער געלאזען אויף פיעלע היסטארישע פלעצער אין גליל. עס איז א סברה, אז צפת איז עס דער פעסטונג יודפת, וואו די אידען האבען געפיהרט א שווערע און ביטערע מלחמה מיט די רוימער און פון וועלכע די אידען, לויט ווי יאזעפוס דערצעהלט, האבען אראבגעגאסען זודיגען אויל אויף די אטאקירענדע רוימער. די פעסטונג אויפ'ן שפיץ בארג האט געמוזט זיין זעהר שטארק. זי איז אין די לעצטע טויזענד יאהר פיעל מאל פערניכטעט און אויפגעבויט געווארען צוריק. יעצט איז פון איהר גאר ניט געבליבען אויסער אין מאנכע ערטער די פונדאמענטען פון די אמאליגע ווענט.

אין צפת זיינען פאראן שעהנע, מאדערנע געביידען אויך. צו זיי בעלאנגט דער ראטהשילד האספיטאל, וועלכער ווערט יעצט אנגעפיהרט דורך די אמעריקאנישע "הדסה", וועלכע טהוט גלענצענדע ארבייט אין צפת אזוי גוט ווי אין גאנץ ארץ־ישראל. די ארבייט פון דער "הדסה" רופט ארויס אין צפת פונקט ווי אין אלע טהיילען פון לאנד, צוטרויען און צופרידענהייט.

פארנאכט שבת לאזט זיך די אידישע צפת ארויס אויף א שפאציער אין דער ברייטער שטאדט־גאס. איהר זעהט דארטען אידען מיט שטריימלאך און כאלאטען, פראנטען אנגעטהאן אין ווייסע פאלם ביטש סוטס מיט שטרויענע העטס, מיידלעך וואס זיינען געקליידעט מיט דעם גאנצען פראכט פון זייערע נויארקער שוועסטער און אידענעס מיט שייטלאך. אלע געהען געניסען די וואונדערליכע צפת'ער לופט. דער גייסט פון דער צייט האט זיך אריינגעכאפט אפילו אין צפת. צפת'ער שארפע פרומקייט זעהט אויס צו זיין א זאך פון דער פערגאנגענהייט. מען זעהט ניט דערפון קיין שארפע שפורען אויף דעם אידישען פובליקום, וואס שפאצירט שבת פארנאכט אין די גאסען. און מיר אין ניו יארק הערען אזוי פיעל פון די צפת'ער ישיבות און אנדערע הייליגע אנשטאלטען, אז עס זעהט אויס, אז די שטאדט איז איינגעטונקט אין קדושה. פון דער וואכעדיגער צפת הערען מיר ווייניג. אבער די לעצטע איז ניט אזוי קליין און די ערשטע איז ניט אזוי גרויס ווי מען שטעלט זיך פאר פון דער ווייטען דאס זעלבע איז אויך אין א געוויסע מאס וועגען ירושלים. די פרומקייט אפילו צווישען די פרומע איז ניט אזוי גרויס ווי עס זעהט אויס פון דער ווייטען. נאר צו ירושלים וועל איך נאך זיך אומקעהרען.

מיר האבען שפאצירט ביז עס איז געווארען יונקעל און זיינען אריין אין דאס, וואס עס וועט ווערען אין קורצען א שטאדט־גארטען. אפיציעל איז עס שוין יעצט אויך בעקאנט אונטער דיזען נאמען, אבער די בוימען זיינען נאר וואס פערפלאנצט געווארען. גלייך נאך אונז זיינען אריין א גרופע ספרד'אישע אידען, האבען זיך אוועקגעשטעלט אין

מיטען פון גארטען און האבען אנגעפאנ־גען: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. צו וואס זאל מען באמת נוצען איינע פון די 35 שוהלען אין צפת נאכ'ן שבת'־דיגען שפאציער, אז די לופט איז אין דרויסען אזוי גוט און דער אראבקוק פון שטאדט־גארטען אזוי שעהן? קיין שעהנערען מעריב ווי אין שטאדט־גאר־טען קען מען זיך ניט פארשטעלען. איין זאך איז פאראן אין ארץ־ישראל א שעה־נע, און דאס איז: וואס אידען שעהמען זיך דא ניט מיט זייערע מנהגים און מען זוכט ניט זיך צו בעהאלטען דערמיט.

געהענדיג אהיים זיינען מיר פערביי־געגאנגען אין "דער גאס" א הויז, פון וועלכער עס האט זיך געהערט א היי־מישער חסידישער שלש־סעודות נגון, געזונגען מיט דער אלט־אידישער התלהבות. דאס איז געווען די שוהל אדער שטיבעל פון די סאנדזשער חסידים—די וויכטיגסטע חסידים קהלה אין צפת. סאנדזער חסידים האבען זיך נאך ניט געלאזען ארויסנארען פון די גוטע לופט אויף דער שפאציער גאס און זיי האבען מעהר הנאה צו זינגען אלע מיט אמאל חסידישע נגונים מיט מזמורים פון תהלים, ווי צו געהן זעהן ווי צפת זעהט אויס אין א שעהנעם שבת'דיגען פארנאכט.

דער שמש איז אוועק און האט גע־דונגען פאר אונז אייזלען צו פאהרען מארגען מיט טאג גלייך צו ר' שמעון בן יוחאי'ס קבר אין מירון. אין דער פריה זיינען געקומען די אייזעל־טריי־בער — אידישע — וועלכע עס איז שווער אין אנפאנג צו אונטערשיידען פון אראבער צוליעב זייער קליידונג און זייער לשון, אבוואהל זיי ריידען העב־רעאיש אויך. אייזעל־טרייבעריי איז ניט קיין זעהר אנגענעהמע בעשעפטיגונג און דאס איז פיעל ערגער ווי היימישע בעל־עגלה'ריי. דער אייזעל־טרייבער געהט צו פוסען, זיין אייזעל פארדינגט ער צו זיין קונד. ער געהט אויף די שטיינערנע וועגען און שטעגעלאך, אויף די בערג און אין די טהאלען. ערמונ־טערט זיין אייזעל און שלאגט איהם מיט א שטעקען ווען ער פיהלט אז די ערמונ־טערונג איז ניט גענוג. צו פארטרייבען די צייט זינגט דער אייזעל־טרייבער א מאנאטאנעם אראבישען נגון, וועלכער זעהט אוים מעהר קרעכץ ווי געזאנג. מיר זיינען ניט געפעלען געווארען די אידישע אינגלאך, די יונגע אייזעל־טרייבער, מיט זייער פאלשטענדיגע אראביזירונג. און ווען זיי פלעגען פאר־נאנדערציהען אזא סארט אראבישען נגון האב איך געפיהלט זעהר אונאנגענעהם.

מיר זיינען געקומען צום קבר פון ר' שמעון בן יוחאי. דער גרויסער תנא ליעגט בעגראבען אויף א זייט פון א בארג. איינזאם און אבגערוקט פון אלע ישוב'ען איז געווים דער ארט געווען. ווען מען האט דעם גרויסען מאן און פארביסענעם שונא פון די רוימער, גע־בראכט צו קבורה. יעצט איז אויפ'ן קבר אויפגעבויט א שוהל, און ארום שוהל זיינען פאראן נאך געביידען פאר די, וואס קומען אהין ל"ג בעומר איז דער גרויסער הלולא דר' שמעון בן יוחאי צו וועלכען עס קומען זיך אויף אידען פון גאנץ ארץ־ישראל. דער פלאץ איז פון ווילדער שעהנהייט. הינטער איהם איז דער הויכער דזשערמאק, דער העכ־סטער בארג אין ארץ־ישראל אויסער דעם חרמון. פון פארענט זעהט מען פאר זיך אלע טהאלען און בערג פון ארום צפת. וואהרשיינליך איז דא געווען דער ליעבלינגס־פלאץ פון דעם גרויסען תנא. און די דאזיגע לאנדשאפט האט פיעל צו טהאן מיט דער פערבינדונג וואס מען

געפינט צווישען ר' שמעון און די לעהרע פון מיסטיציזם.

איך האב בעשלאסען ארויפצוגעהן אויפ'ן דזשערמאק. דער שמש האט עס געהאלטען פיר א נארישקייט. וואס איז דארטען — האט ער גע'טענה'ט — א בארג?! דער שמש־גאיך איז פער־אינטערעסירט נאר אין קברים. א בארג איז ביי איהם ניט מעלה און ניט מוריד. איך האב געזוכט א פיהרער צום שפיץ בארג. א ספרד'אישער "חכם", וואס וואהנט ביי דעם קבר פון ר' שמעון, האט זיך אנגעבאטען צו זיין דער פיהרער פאר 25 פיאסטער, אבוואהל ער האט מודיע געווען — אין העברעאיש, נאַ־טירליך — אז ער זעהט ניט איין די וויכ־טיגקייט פאר מיר צו קריכען אויפ'ן בארג אין אזא שרעקליכע היץ.

עס האט ביי אונז גענומען פולע דריי שעה איידער מיר זיינען געקומען צו א פלאץ וואו מיר האבען זיך געקענט אב־רוהען. די וועג איז געווען א שווערע און האט געפיהרט מעבער שפיציגע שטיי־נער, וועלכע האבען דורכגעשטאכען די זוילען פון די שיך. די זון האט אונ־ערבארמליך געשלאגען איבער'ן קאפ און האט געבלענדעט די אויגען. די הארץ איז געווארען אלע מאל שווערער און אונער־טרעגליכער. עס איז ניט געווען ווייט און ברייט קיין בוים, וואס זאל געבען א שטיקעל שאטען. דער גומען איז גע־ווען טרוקען און איך האב געברענט אין גאנצען פון דורשט; די קאפ האט וועה געטהאן און כייר האבען פאר זיך ניט געזעהן קיין זאך אויסער א שטיינערנעם בארג, בארג און בארג. מיר האט זיך אנ־נעפבגען דאכטען, אז איך וועל דעם שפיץ קיינמאל ניט דערגעהן און פון אומקעהרען זיך צוריק אהן אן אברוה, איז ניט געווען וואס צו ריידען. מיר האבען פלוצלינג דערהערט מענשליכע שטימען און דאס בילען פון הינד. עט־וואס העכער ארום א שארפען ברעג פון בארג איז געווען אן אראבישער געצעלט, און ניט ווייט פון געצעלט האט זיך גע־זעהן — א ברונען. מיר האבען אונזערע אויגען ניט געגלויבט — מיר זיינען גע־ווען זאלבעדריט אויסער דעם "חכם" — מיר זיינען געלאפען צום ברונען ווי משוגעים. אן אראבישער אינגעל האט ארויסגעטראגען אן אייזערנעם קעסעל מיט א שטריק און האט ארויסגעצויגען א קעסעל קריסטאלענע וואסער, וועלכע איז געווען אזוי קאלט ווי עס איז געווען קלאר. מיר האבען זיך געווארפען אויף דעם קעסעל וואסער, וועלכער איז גלייך אין אונז פערשוואונדען געווארען. דער וואס איז ניט געווען אין די הייסע לענ־דער, קען ניט פערשטעהן די בע־דייטונג פון געבען דעם דארשטיגען א טרונק וואסער. יענעם טרונק וועל איך קיינמאל ניט פערגעסען.

אין א שעה שפעטער האבען מיר ער־רייכט דעם שפיץ פון בארג און א גע־וואלדיגעס בילד האבען מיר פון שפיץ געזעהן. גאנץ ארץ־ישראל, אין מערב, אין מזרח, אין צפון און אין דרום, איז געלעגען פאר אונז. פון איין זייט הא־בען מיר געזעהן דע שלאפענדען כנרת, פון דעם אנדערען — דעם ים הגדול — אין דרום האבען מיר געזעהן איבער אלע געגענדע ביז דעם שאטען פון די הרי יהודה און פון מזרח האט זיך געזעהן דער חרמון מיט די שטריכען שנעע אי־בער זיין קאפ. אונזער היים — די ווי־געלע פון אונזער נאציאן — איז גע־ווען אין גאנצען פאר מיינע אויגען און איך האב איהר געקענט אין גאנצען ארומנעהמען מיט מיין בליק. אט דאס איז עס דאס לענדעל וואס האט אנגע־צונדען די פאנטאזי פון דער גאנצער מענשהייט! דאס איז עס דאס לענדעל וועלכע האלט צוגעשמידט די אויפמערק־זאמקייט פון דער גאנצער ציוויליזאציאן־ ווייט און ברייט האבען זיך די שורות בערג אריינגעשניטען איינע אין די אנ־דערע, טהאלען האבען זיך דורכגע־קרייצט איינע אין די אנדערע; מאנכע

שטיינערנע פלעכען זיינען אויסגעקומען ווי בעזילבערט אונטער די שטראהלען פון דער זון. און וואס פיר א רייכטום אין בילדער, איז ענדערונגען אין דער לאנדשאפט אין ארץ־ישראל! וואס פיר א ווילדע שעהנהייט איז פאראן אין דער דאזיגער קליינער לאנד. אויף וועלכער מען קוקט אראב פון דעם הויכען עצמון! איך בין געשטאנען און געשטאנען ווי צוגעשמידט אויפ'ן פלאץ, קוקענדיג ארום מיר אויף אלע פיער־זייטען. איך האב מיין בליק ניט געקענט אבּרייסען דערפון. איך האב דאס בילד געוואלט ארייננעהמען אין מיר טיעף, איך זאל עס קיינמאל ניט קענען פערגעסען.

מיר זיינען אראב פון דזשערמאק און זיינען געקומען אין צוויי שעה שפעטער צום קבר פון ר' שמעון בן יוחאי. די אייזעל־טרייבער און די אייזלען זיינען אוועק; מיר זיינען געגאנגען צו פוס אין דער גרויסער היץ צו אן אראבישען דארף עין־זיתון. דער שמש האט אונז אויפ'ן אריענטאלישען שטייגער אלע ווילע געזאגט: אט איבער דיזען בערגעל איז דאס דארף — וועהרענד אלע מאל האבען מיר געהאט נייע בערגלאך איבערצוגעהן. און אזוי זיינען מיר געגאנגען אהן כ"ח אונטער דער מורא'דיגער היץ, ביז מיר זיינען געקומען אין דארף. דער שמש האט פאר אונז געפונען דריי אייזלען, אויף וועלכע מיר האבען זיך געזעצט האלב־טויטע. די אייזלען האבען זיך גענומען אויפ'ן שארף פון בארג כנען. זיי זיינען געגאנגען ממש אויף דעם לעצטען אינטש פלאץ פון דעם בארג, אויף דעם ברעג פון א מורא'דיגען אבגרונד. איין קליינער פעהלטריט פון דעם אייזעל — און עס וואלט ניט געבליבען קיין גערעכניש פון אייזעל און רייטער. אין עטליכע מינוטען זיינען מיר אריבער דעם געפעהרליכען ארט. מיר האבען ארומגערינגעלט דעם בארג כנען, האבען זיך אראבגעלאזען אונטען און זיינען האלב שעה אין דער נאכט אריין אין דער קאלאניע ראש־פנה.

מיט צובראכענע גליעדער, אויסגעמאטערט ביז'ן לעצטען טראפען כח. זיינען מיר געפאלען ניט טויט ניט לעבעדיג אויף אונזערע געלעגערם אין ראש־פנה!

28.

פון ראש פינה ביז מחנים

ראש פנה איז די וויכטיגסטע קאלאניע אין גליל העליון. זי איז געגרינדעט געווארען מיט 38 יאהר צוריק דורך רומענישע אידען, איז שפעטער געהאלפען געווארען דורכ'ן באראן. זי ליעגט צו דעם פוס פון הויכען בארג כנען. זי האט א סך לאנד, ביי פופציג טויזענד דונאם. זי בעשעפטיגט זיך מיט תבואה און פלאנצונגען. אבער ווי עס איז דער פאל מיט די מעהרסטע אידישע קאלאניען, איז ניטא אין ראש־פנה קיין גערטנער און עס איז ניטא קיין מילך און אנדערע זאכען וואס מוזען געהן צוזאמען מיט א קאלניסטישע בעל־הבית'ישקייט. איך בין געווען צוויי מאל אין ראש־פנה און ביידע מאל האט מען מיר געענטפערט: אזעלכע זאכען האבען מיר דא ניט. איינמאל האט מען מיר ערקלעהרט אז דער מיליטערישער לאגער וואס איז נעבען ראש־פנה נעהמט אוועק אלעם וואס איז פאראן אין דער קאלאניע פון שפייז, עס זעהט זיך אבער אז די קאלאניסטען פון ראש־פנה גיבען זיך קיינמאל גענוג אב מיט די "קלענערע" זאכען פון דעם פארמישען שפייז בעלי־בתישקייט, וועלכע זיינען אין אמת'ן אן עיקר גדול. דאס איז אבער א "מכת מדינה" פאר גאנץ ארץ־ישראל און האט ניט צו טהאן מיט ראש־פנה אליין.

די קאלאניע פון וווייטען אדער נאהנטען מאכט א שעהנעם איינדרוק. זי איז איינגעוויקעלט אין בוימען, אקאליפטום און ברוש. ארום יעדעם הויז איז גוט בעוואקסען און עס איז קענטיג אויף יעדען שריט אז מען האט זיך דא ניט געפוילט צום פלאנצען. די הייזער זיינען פיין געבויט און מאכען א היימליכען איינדרוק. אין דער קאלאניע זעהט מען א היבשע צאהל קינדער וועלכע מאכען א גוטען איינדרוק מיט זייער שעהנעם נאטירליכען העברעאיש. אבער אין ראש־פנה אזוי גוט ווי אין אנדערע פלעצער זיינען פאראן די סמנים פון דער קראנקהייט: דער חשק צו פערלאזען דאס לאנד. אין דער זעלבער וואך וואס איך בין געווען אין ראש־פנה זיינען אוועקגעפאהרען א פאאר יונגע לייט און לויט די אינפארמאציאן וועלכע איך האב געקריגען האבען זיי עס געטהאן

ניט פון גויט נאר פון חשק: אנצוזעהן די וועלט. די ארץ ישראל יוגענד איז פול מיט פאנטאזיעס וועגען מרחקים. וועגען ווייטע און גרויסע מדינות איבער ימים און דאס שלעפט זיי אוועק פון זייער היים, פון דער היים פון דער גאנצער אידישער נאציאן. פיליכט איז שולדיג אין דעם, ווי מאנכע זאגען, די ארץ־ישראל'דיגע ערציהונג וועלכע האט איינגעפלאנצט, אמת, ביי די קינדער אזא גרויסע ליעבשאפט צו דער העברעאישער שפראך אבער ניט צו דער ארץ־ישראל ערד אדער עהד־ארבייט. די ערציהונג האט בעדארפט זיין א מעהר פשוט'ע, א מעהר פארמערשע, זי האט געדארפט מעהר איינפלאנצען א צופריעדענהייט מיט די אומשטענדען. שולדיג איז אלענפאלס אין א זעהר גרויסע מאאס דער פאקט וואס יעדער קאלאניסט האט קרובים אין אמעריקא און די שטענדיגע קארעספאנדענץ ערוועקט ביי די יוגענד א לוסט אוועקצופאהרען. אמעריקא לאזט ניט די ארץ־ישראל יוגענד איינזיצען אויף אן ארט. תירוצים אוועקצופאהרען — עס איז כאטש גוט וואס אלע וואס פאהרען אוועק זוכען תירוצים און שעהמען זיך דערמיט וואס זיי פערלאזען דאס לאנד — זיינען פארן געגוג. די מעהרסטע זאגען אז זיי פאהרען בלויז אויף א פאאר יאהר, א קוק טהאן וואס עס טהוט זיך אויף דער וועלט, אפשר מאכען א פאאר דאלאר און קומען צוריק זיך צו בעזעצען שוין אויף שטענדיג. אנדערע טענה'ן אז זיי פאהרען "להשתלם" זיך, פערפאלקאמענען אין בילדונג. דאס איז אן אלטע קראנקהייט אן אידישע פון "איבערבילדען" זיך. ארץ־ישראל איז אין אלגעמיין צופיעל געבילדעט און דאס נויטיגסטע אין לאנד איז יעצט אין א בעפעלקערונג פון פראסטע מענשען וואס זאלען ווענינ זיך אבגעבען מיט בילדונגס־פראבלעמען און מיט השכלה־פראגען אין וועלכע גאנץ ארץ־ישראל איז איינגעטונקט און זיך בעשעפטיגען מיט די פשוט'ע ארבייט צו אויפבויען דאס לאנד. איך האב דעם שמועס אנגעריהרט ביים טיש אין דער קאלאניסטישער פאמיליע וואו איך בין געווען. א מיידעל האט ווארים פערטהיידיגט די יוגענד וואס וויל "אנזעהן א וועלט" און אויך די יוגענד וואס וויל לערנען און וויסען און וויל דארום ארוים אין דער ברייטער וועלט, און פון איהרע ווערטער — זי איז געבארען געווארען אין ראש־פנה — איז געווען קענטיג אז זי וואלט אוועקפאהרען כאטש מארגען. איהר שוועסטער איז ווירקליך אוועקגעפארען מיט א פאאר מאנאטען צוריק.

פון ראש־פנה זיינען מיר אוועקגעפאהרען קיין "אילת השחר". דא זיצט זייט דריי יאהר א קבוצה. "אילת השחר" זעהט אויס ווי א בעוואפענטער קעמפ, עס איז ארומגערינגעלט מיט "בארבד ווייר" און אומעדום זעהט מען זעק מיט זאמד, א סימן פון א פערטהיידיגונגס־קאמפף וואס איז דא געפיהרט געווארען "אילת השחר" האט מיט א מאנאט צוויי צוריק, אין דער צייט פון די אונרוהען אויף יענער זייט ירדן צווישען די בעדואינער און די פראנצויזען געהאט אן אנפאל פון בעדואינער. די אנפאלער זיינען געווען ניט אין ערד מעהר אין צאהל ווי די פערטהיידיגער אבער זיי זיינען ענערגיש אבגעשטויסען געווארען צוריק פון די העלדישע אידישע יונגע לייט. די פערטהיידיגונג איז געווען אזא מעכטיגע, אז די בעדואינער האבען געמיינט אז אין דער קליינער קאלאניע זיינען פאראן הונדערטער בעוואפענטע יונגע לייט. די בעשיצונג פון "אילת השחר" רעכענט זיך אלס איינע פון די שעהנסטע קאפיטלעך אין דער געשיכטע פון זעלבסט־פערטהיידיגונג וואס די אידישע קאלאניען אין גליל האבען געדארפט פיהרען אין די צייט פון די פאליטישע אונרוהען אין חוראן. די אונרוהען זיינען נאך ניט אריבער און

די קבוצה ארבייט אין פעלד מיט די ביקסען נעבען האנד, זייענדיג גרייט יעדע רגע זיך נעהמען צו די וואפען. אין אילת השחר האב איך געזעהן אן אבטהיילונג פון דער "הגנה" (שוץ) וועלכע דער ועד הצירים האט ארגאניזירט פאר די אונרוהיגע פלעצער אין גליל. זיי לאזען זיך איבער'ן פעלד ווי די פויגלען, זיינען בעוואפענט מיט גוטע ביקסען, האבען אן אויסזעהן פון גבורה. איין קוק אויף זיי און עס בלייבט פעסט די איבערצייגונג אז מיט אזעלכע יונגע לייט וועלען די אידען אין ארץ ישראל זיך ניט לאזען ארויסשטופען פון קיינעם. די אראבער וויסען עס און די "הגנה" האט אנגעיאגט א מורא וואו זיי האבען זיך בעוויזען. די אייניקלאך פון די גבורים און קנאים פערשעהמען ניט די אידישע פערגאנגענהייט. דער איד מיט'ן פערד און ביקס אין שוץ פון דער אידישער קאלאניע איז דאס ערהאבענסטע וואס א אידישע אויג קען זעהן.

פון "אילת השחר" זיינען מיר געפאהרען קיין יסוד־המעלה. זי איז געגרינדעט געווארען א יאהר שפעטער ווי ראש פנה, זי שטעהט הארט נעבען וואסער פון מי מרום פון וואנען דער ירדן געהט אוועק צו דער כנרת. יסוד־המעלה ליעגט אין אן אונגליקליכען ארט נעבען די קוועלען פון פיבער און וואס מען האט ניט געטהאן איז ניט געלונגען ביז יעצט דעם פיבער צו בעקעמפפען. דער ערשטער פעהלער פון יסוד־המעלה איז געווען וואס מען האט עס געגרינדעט אין דיזען אונגעזונדען ארט. פוילישע אידען האבען איהר געבויט און דער באראן האט דא שפעטער געמאכט א פאבריק פון פערפיום וועלכעס האט ניט געקענט עקזיסטירען. דער וואונדער איז ווי אזוי די קאלאניסטען האלטען זיך מיט אזוי פיעל מסירות נפש צו דעם פיבערדיגען פלאץ און ווילען ניט אויפגעבען קיין פונקט וואס איז אריינגעגנ־מען געווארען אין אידישע הענד. דאס זעלבע איז אויך פאראן צו זאגען וועגען די קאלאניע "משמר הירדן" וואס ליעגט אויף א בארג, בעגענאיבער אן אלטען ירדן'שען בריק וועלכער האט ווי עס שיינט געגעבען די בעגייסטערונג צום פערשטארבענעם אימבער צו שרייבען זיין בעריהמטען שיר: "משמר הירדן".

פון יסוד־המעלה ביז משמר הירדן פאהרט מען ביים ירדן און איך האב בענוצט די געלעגענהייט און זיך אויסגעבאדען אין די וואסער פון דעם טייך וואס פערנעהמט אזא געהויבענעם פלאץ אין תנ"ך. אבער אום צו אפבאדען זיך אין ירדן אויף דיזען פלאץ דארף מען זיך לייגען אויפ'ן גרונד פון טייך. דער שטראם איז אבער דא אזוי שטארק און מען מוז זיך האלטען אן די שטיינער פון גרונד אום ניט צו ווערען אראבגעטראגען מיט'ן שטראם.

מיר זיינען ניט לאנג געשטאנען אין משמר און זיינען אוועקגעפאהרען פון הארטען קיין מחנים. דאס איז א קאלאניע וואס איז געגרינדעט געווארען פון גאליציאנער ציוניסטען. זי בעלאנגט יעצט צו דער יק"א און דארטען זיצט אן אמעריקאנישע קבוצה פון געוועזענע לעגיאנערען. ווען די זונן האט זיך אנגעפאנגען זעצען זיינען מיר אוועקגעפאהרען צוריק צו אונזערע "העדקוואדערס" קיין ראש פנה וועלכע מיר האבען דערגרייכט ווען עס איז שוין געווען פינסטער. די פייערן פון דער שענער אידישע קאלאניע האבען צו אונז פריינדליך געוואונקען ווען דער כנען בארג איז, ווי שטענדיג, געווען איינגעטונקט אין ערנסטע מחשבות. ראש פנה איז געווען אונזער לעצטער פונקט אין די קאלאניען פון גליל. אויף מארגען זיינען מיר אוועק קיין טבריה וואו די היץ איז אין יענעם טאג געווען אונערטרעגליך. איך בין קראנק געווארען און האב געמיינט אז איך האב שוין קדחת. דר. דוד פון דער הדסה (דער זוהן פון

ה׳ דוד שוב) האט מיר ערקלעהרט אז איך פיבער ניט, נאר איך מוז אוועקפאהרען פון טבריה וואו עס איז שוין זייט לאנגע לאנגע יאהרען אזא היץ ניט געווען. איך האב אבער ניט געקענט אוועקפאהרען ביז א טאג שפעטער ווען איך בין געפאהרען מיט דער שיף פון טבריה קיין צמח אום פון דארטען נעהמען די באהן קיין חיפה. אויף דעם טיקעט פון דער שיף־רייזע איז געשטאנען: "חברת האניות על ים כנרת" און האט דארום אויסגעזעהן — דער טיקעט, ניט די שיף — עפעס גאנץ לייטישעם. אין אמת׳ן אבער איז עס געווען עפעס גרעסער ווי א לאדקע און דארטען איז געווען א מאטאר ניט פיעל גרעסער ווי א סאמאוואר. אן אראבער איז געווען דער אינדזשעניר און נאך אן אראבער איז געווען זיין אסיסטענט און די ביידע לייט האבען זיך די גאנצע וועג ארומגעקריעגט גאט ווייס וועגען וואס פאר אן עניין, ביז וואנען די "שיף" איז געבליבען שטעהן אין מיטען וועג. די אורזאכע איז געווען: עס איז אויסגעגאנגען אין מאטאר די בענזין. מיר האבען אבער ניט פערשפעטיגט די באהן אין צמח, ווייל ער האט פון זיין זייט, ווי עס טרעפט אפט מיט איהם, פערשפעטיגט אויף גאנצע אנדערהאלבען שעה. און דאס האט אויך קיינעם ניט געארט. דער גאנצער אונטערשיעד איז געווען, וואס אנשטאט צו קומען אין חיפה האלב נאך זעקס ווי מען האט בעדארפט קומען, איז מען געקומען האלב נאך ניין און חיפה האט זיך וועגען דעם גאר ניט געקימערט. אויב א באהן קומט ניט אין ארץ־ישראל אין דער צייט האלט מען עס פיר א גאנץ געוועהנליכע זאך. וואונדערן וואונדערט מען זיך אויב ער קומט אין צייט.

ענדליך חיפה! א ווינטעל האט געבלאזען פון ים. איך האב איבערגענעכטיגט אין חיפה, בין ארויף אויף מארגען אויפ׳ן כרמל, וואו עס איז פאראן א אידישער האטעל און האב זיך אבגערוהט איניגע טעג.

.29

חיפה, די צוקונפטס־שטאָדט

חיפה איז די צוקונפט׳ס שטאָדט פון ארץ־ישראל.

עס איז גענוג אַ קוק צו טהאָן אויף די בוכטע פון חיפה אום צו פערשטעהן אַז דיזע שטאָדט איז געאָגראַפיש בעשטימט צו זיין דער צוקינפטיגער שליסעל פון ארץ ישראל פון דעם זייט פון ים הגדול. פון מצרים ביז חיפה ביי דעם גאַנצען לענג פון דעם ברעג איז ניטאָ קיין פּלאַטץ וואו שיפען זאָלען זיך קענען בעקוועם שיצען פון אַ שטורם ביז חיפה. יפו קען ניט זיין קיין גרויסער פּאָרט, ווייל יפו שטעהט גלייך אויפ׳ן ים. דער ברעג איז דאָרטען ווי אַ גלייכע ליניע און עס גיט ניט קיין שוץ פיר שיפען. די שטורמס פון יפו מאַכען דעם פּלאַץ נאָך ערגער אלס אַ האַפען און יפו וועט דארוב מוזען פערציכטען אויף איהר קליים צו זיין דער האַפען פון ארץ ישראל, צו גונסטען פון איהר שוועסטער־קאָנקורענטקע חיפה. יפו וועט עס אַבגעבען ניט אָהן אַ האַרטען און שטאַרקען קאַמפּף אבער זי וועט מוזען אַבגעבען, קיין זאַך וועט איהר אין דעם ניט העלפען.

און ניט נאָר האָט חיפה דאס גליק צו האָבען אַ ברייטע בוכטע. זי האָט נאָך אַ גליק: דער חיפה׳ער ברעג איז בעשיצט פון דער יבשה דורך דעם כרמל צו וועמעס פיס די שטאָדט ליעגט. דער כרמל שיצט דעם חיפה׳ר האַפען פון שטורמווינדען. עס קען ניט זיין קיין שעהנערער און בעסער אויסגעקליבענער פּלאַץ פיר אַ שטאָדט וואס איז בעשטימט צו זיין די ים־טיהר פון ארץ־ישראל ווי דיזע נייע שטאָדט נעבען כרמל.

אַבער ניט דאס אליין, ווי וויכטיג עס זאָל ניט זיין, איז אַלעס וואס מען קען זאָגען צו גונסטען פון חיפה. פון פּאָליטישען שטאַנדפּונקט איז חיפה אויך בעשטימט צו זיין דער טויער פון ארץ־ישראל פון׳ם מיטעללענדישען ים. די ענגלישע פּאָליטיק האָט אַ זעהר גרויסען אינטערעס אין חיפה, ווייל חיפה איז די איינציגע שטאָדט וואס קען פערבינדען איהרע ים־וועגען מיט דער באַגדאַדער אייזענבאַהן און מיט דער גאַנצער מעזאָפּאָטאמישער וועלט, וואס ליעגט צו מזרח פון ארץ־ישראל. גיט אַ בליק אויף דער מאַפּ און איהר וועט זיך איבערציינגען, אַז אויב אַ גרויסע אייזענבאַהן דאַרף זיך ענדיגען ביי אַ ים, דאָן איז ניטאָ קיין אַנדער ברעג פיר דער באַג־

דאדער אייזענבאהן צום מיטעללענדישען ים, ווי חיפה, וועלכע שטעהט שוין יעצט פערבונדען מיט דיעזער ליניע דורך דמשק־אלעפא. די בעשטימטע ענדע פון דער באגדאדער אייזענבאהן איז נאטירליך געוועזן קאנסטאנטינאפאל, אבער פאר ענגלאנד איז קאנסטאנטינאפאל ניט די ריכטיגע ענדע. די ענדע דארף זיין אויף איהר, ענגלאנד'ס באדען, און עס דארף שטעהן אין דירעקטע פערבינדונג מיט ענגלאנד'ס גרויסע וואסער פערבינדונגען ניט ווייט פון סועץ־קאנאל אום אז דער ים־וועג צו אינדיען און די יבשה־וועג צו אינדיען דורך דער באגדאדער אייזענבאהן זאלען זיך אויפקומען צוזאמען און דורך חיפה ווערט דיזער וואונש ערפילט. חיפה איז נאר א קורצע שטרעקע פון פארט־סאאיד און מיט חיפה אלס די ענדע פון באגדאדער אייזענבאהן אויפ'ן וועג צו אינדיען און מיט פארט סאאיד אלס שליסעל פון דעם וואסער וועג צו אינדיען איז די פראבלעם פון "דער וועג נאך אינדיען" אין גאנצען געלעזט. אנשטאט וואס דייטשלאנד האט געוואלט האבען דעם וועג: בערלין־קאנסטאנטינאפאל־באגדאד, איז עס יעצט: לאנדאן־חיפה־באגדאד.

ענגלאנד טהוט קיין נייעס ניט אויף מיט דיזער פאליטיק. זי געהט נאר טריי אין די וועגען וועלכע זיינען אנגעצייכענט פון דער געשיכטע זייט טויזענדער יאהרען. אלע גרויס־מעכטע וואס האבען געזוכט זיך צו בעפעסטיגען אין דיזען טהייל פון דער וועלט, האבען געוואלט בעזיצען דעם גרויסען מארשרוט וועג פון בבל ביז מצרים. דא איז געוועזן דאס וואס מען רופט: די גרויסע "האי־וועי" פון דער ציוויליזאציאן, און דאס איז די וועג אויף וועלכע אברהם אבינו איז נעגאנגען אויף זיין גרויסע רייזע פון בבל קיין מצרים. מעזאפאטאמיע דארף זיין פערבונדען מיט ארץ־ישראל פון איין זייט פונקט ווי מצרים דארף זיין פערבונדען מיט ארץ ישראל פון דער אנדער זייט, אויב מען וויל אז דער גרויסער שטח פון פערסישען גאלף ביז'ן נילוס זאל זיין איין פאליטישע איינהייט. ענגלאנד וויל עס האבען אלס א פאליטישע איינהייט, זי וויל האבען ביידע ברעגען פון דעם אלטען מארשרוט פון ציוויליזאציאן פערבונדען, און חיפה איז א זעהר וויכטיגער פונקט אין דיזער פערבינדונג, ווייל זי קען דיענען אלס דער ברעג פון דער באגדאדער אייזענבאהן — אויף דעם מיטעללענדישען ים, וועהרענד זי איז שוין פארבונדען מיט א דירעקטע ליניע אויפ'ן ברעג ים, וואס לויפט גלייך קיין מצרים. אויף אזא אופן ווערט דורך חיפה עטאבלירט א נייע "האי־וועי" פיר ציוויליזאציאן ביז אינדיען אויף דעם וועג פון דעם אלטען מארשרוט אויף וועלכע עס האבען געוואנדערט אלע וועלט־בעזיעגער פון סארגאן ביז אלעקסאנדער מוקדון און די שפעטערדיגע.

און דאס איז די אורזאכע וואס ענגלאנד פערשלאפט ניט דעם ענין פון חיפה און עס איז יעצט היינטיגע וואך בעשטימט געווארען צו פערגרעסערען דעם האפען פון חיפה דאדורך וואס מען ציהט אריין דעם מאול טיעפער אין ים אריין — און די ארבייט פאנגט זיך גלייך אן.

עס איז אמת אז חיפה אליין האט ניט קיין גרויסען הינטערלאנד אבער חיפה איז פערבונדען מיט דמשק דורך דער אייזענבאהן. דמשק האט יעצט צוויי פארטען: איינער איז ביירוטה און דער צווייטער איז חיפה. מען ווייס נאך ניט קלאר ווי די פאליטישע אומשטענדען אין סיריען וועלען ווערען געלעזט, אבער עס שיינט צו זיין אז עס וועט זיין א קאנקורענץ צווישען ביירוטה און חיפה וועגען דמשק. די פראנצויזען וועלען נאטירליך וועלען אז ביירוטה זאל זיין דער טויער פון דמשק און די ענגלענדער וועלען ציהען פאר חיפה. אלענפאלס וועלען די פערבינדונגען צווישען דמשק און חיפה זיין בעדייטענדע און דאס איז איינער פון די פונקטען אין די צוקונפטס־פלענער פון חיפה.

אבער, דאס וואס עס איז וויכטיגער איז די פראגע פון דעם הוראן אדער פון די גרויסע געגענד פון עבר־הירדן, א געגענד וואס וועט אין דער צוקונפט לי־

פערן א סך תבואה. דער הוראן האט א זעהר גרויסע קאלאניזאטארישע צוקונפט און ער האט ניט קיין בעסערע טיהר צום מיטעללענדישען ים ווי חיפה. אין יעצטיגען מאמענט איז נאך ניט קלאר וואס עס וועט זיין די פאילטישע צוקונפט פון דעם הוראן, וואו עס זיינען פארגעקומען א טהייל פון די אונרוהען צווישען די בעדואינער און די פראנצויזען. אויב אבער דער הוראן וועט ארונטערגעהן אונטער ענגלאנד — און עס זיינען פאראן פיעלע סימנים וואס ציינען אז אזוי וועט זיין דער סוף — דאן וועט חיפה דערפון פיעל געניסען.

קורץ, אלעס, די פאליטישע, געאגראפישע און עקאנאמישע אומשטענדען פון ארץ־ישראל און די ארומיגע לענדער פיהרען דערצו אז חיפה זאל ווערען ניט נאר דער פארט פון ארץ־ישראל אויפ׳ן מיטעללענדישען ים, זייענדיג א צווייטע פארט־סאאיד ארויף אין צפון, נאר עס זאל אויך ווערען א וויכטיגער שליסעל אין דעם גאנצען נעץ פון פלענער פיר דעם נאהענטען מזרח. אז חיפה איז א וויכטיגער פונקט — דאס האבען די דייטשען אין זייער צייט אויך איינגעזעהן און זיי האבען ארויסגעצייגט א גרויס אינטערעס פאר חיפה, וועלכע איז פערגערמאניזירט מעהר ווי אירגענד וועלכע אנדער שטאדט אין ארץ־ישראל. די דייטשען זיינען געווען די ערשטע וואס האבען אנגעפאנגען צו בויען אויפ׳ן כרמל און די דייטשע קאלאניעס אין חיפה גופא פארנעהמט א בעדייטענדען פלאץ און עס זעהט אויס אז זי איז געווען געבויט מיט א פאליטישע אויג פאר דער צוקונפט. ניט ווייט פון דעם פלאץ וואו מיין האטעל, איז פאראן א שטיינערנער קליינער האפען אריינגעפיהרט אין ים, וואס איז געבויט געווארען ספעציעל מיט׳ן צוועק פיר די לאנדונג פון קייזער ווילהעלם, וועלכער האט געהאט שטארק אין זינען צו לאזען אומעדום שארפע סימנים פון זיין וויזיט אין ארץ ישראל. דיזעם שטיק ארבייט — אויסגעקלעהרט און דורכגעפיהרט אום צו צופריעדענשטעלען די פאנטאזי פון דעם וואס האט געוואלט זיין א וועלט־עראבערער און איז יעצט א געפאנגענער אין האלאנד, צייגט אז ווילהעלם האט געהאט אין זינען די קאמבינאציאן פון באגדאד־חיפה. די פאליטיק פון באגדאד חיפה איז יעצט אן אנדערע און דאס וואס עס איז געבויט געווארען פאר ווילהעלם׳ן קומט גוט צוניץ פאר די באים — אידישע און ניט אידישע — פון חיפה אראבשפרינגענדיג אין ים און באפענדיג דארטען א גוטען שווים.

די אידען האבען א גרויסע ליעבשאפט צו חיפה׳ער ים. צו דאס איז דערפאר ווייל דער ליעבסטער אידישער בארג אין דער אידישער געשיכטע, דער בארג פון אליהו הנביא, איז דא אדער עס איז צוליעב אנדערע אורזאכען, דער פאקט איז אבער אזוי. אפשר האט יענער אמעריקאנער איד מיט וועמען איך האב זיך געבאדען צוזאמען אין חיפה׳ער ים ריכטיג אויסגעדריקט די שטימונג ווען ער האט געזאגט: איך האב זיך שוין געבאדען אין פיעלע ים׳ען אבער איך האב אין קיין אנדער ארט ניט אזא הנאה געהאט ווי איך האב באדענדיג זיך דא: **איך וויים און פיהל אז איך באד זיך אין מיין אייגענעם ים, אין אידישען ים.**

אין אידישען ים! אפשר איז עס געווען דער גרויסער אונגליק פון דער אידישער געשיכטע וואס דער ים איז ניט געווען קיין אידישער, אפילו ווען ארץ־ישראל איז יא געווען אידיש. מען האט אונז צום ברעג ניט צוגעלאזען ניט אין דער צייט פון בית ראשון און כמעט אויך ניט אין דער צייט פון בית־שני. אין דער צייט פון ערשטען בית האבען די פלשתים פאר אונז פארשטעלט דעם וואסער, זיי זיינען געזעסען אויפ׳ן ברעג ים און מיר האבען ניט געהאט צוליעב זיי דעם "אויסגאנג צום ים", אהן וועלכע א פאלק קען היינט ניט לעבען און אהן וועלכע א פאלק האט אמאל אויך ניט געקענט וואקסען. מען האט אונז געצוואונגען צו זיין אן אינערליך־איינגעשלאסענע פאלק. ארויף אין צפון זיינען די פארטען געווען אין די הענד פון די כנענים — א וואסערגעהענדע נאציאן — און אראב אין דרום זיינען די ברעגען געווען אין די הענד פון די פלשתים, אונזערע בלוטיגסטע שונאים.

צוליעב דעם האבען זיך אידען קיינמאל ניט ענטוויקעלט אין א וואסער־פאלק. ווער ווייס — זאגט אן ענגלישער פאליטישער שריפטשטעלער מיט רעכט — ווער ווייס וואס עס וואלט פון אידען געווארען ווען זיי וואלטען געהאט דעם וואסער און וואלטען געווארען א ים־מאכט! אפשר וואלט די גאנצע וועלט־ציוויליזאציאן היינט אנדערש אויסגעזעהן!

זיכער איז, אז די אידישע געשיכטע וואלט אנדערש אויסגעזעהן. אז די אידען האבען יא געוואלט האבען צו טהאן מיט'ן וואסער איז צו זעהן וואס א אידישער קעניג האט געבויט שיפען אין עציון־גבר, א פארט אין דער מדבר אויף איינעם פון די ברעגעם פון ים־סוף. ווייזט אויס אז דארטען איז ניט געווען קיין פאסענדער פלאץ אנצופאנגען א נאציאנאלע ים־קאריערע. דער פלאץ איז געווען דער ים־הגדול און פון דאנען זיינען אידען געווען דערווייטערט.

צום דריטען מאל פון דעם אידישען אריינגעהן אין ארץ־ישראל, פאנגען מיר אן, אין בעצוג צום ים, אונטער בעסערע אומשטענדען ווי אין פריהערדיגע צוויי מאל, פון יציאת מצרים און יציאת בבל. מיר פאנגען אן מיט א ריינעם ברעג ים, קיינער פערשטעלט אונז ניט דעם בלויען מעערעם־שפיגעל.

און חיפה איז דער וויכטיגסטער פונקט אויף דעם דאזיגען ארץ־ישראלדיגען ברעג פון ים הגדול, אבוואהל דערווייל איז די שטאדט מעהר קריסטליך ווי די מעהרסטע שטעדט אין ארץ־ישראל אויסער נאזארעט און איז א היבש ביסעל אנטיסעמיטיש אויך.

30.

חיפה, די מאָדערנסטע שטאָדט אין א״י

חיפה איז די מאָדערנסטע שטאָדט אין אַרץ־ישראל.

איהר געפינט דאָ ניט אזעלכע ענגע און שמוציגע גאסען ווי אין ירושלים, יפו, טבריה און צפת. אלעס איז דאָ ניי. און חיפה איז דארום מעהר ענהליך צו אן אייראָפּייאישע שטאָדט ווי אירגענד וועלכע אנדער שטאָדט אין ארץ ישראל. נאַטירליך, דארף מען זיך ניט לאָזען צופיעל פערפיהרען פון דער פאַנטאַזי ווען מען רעדט פון חיפה׳ס ענהליכקייט צו אן אייראָפּייאישע אָדער אמעריקאנישע שטאָדט. די גאסען זיינען דאָ אויך קרום און שמאָל גענוג אום אז ווען עס פאָהרט דורך א קעב, אָדער ווי מען רופט עס דאָ געוועהנליך אן עגלה, זאָלען די פוסגעהער זיך מוזען איינפרעסען אין וואַנד און דעם וואָגען דורכצולאָזען. עס איז דאָ אויך ניטאָ אזא מין איבריגע זאַך ווי סיידוואָקס, פון וועלכע מען האַלט ניט אין אַריענט. פערד, מענש, אייזעל, קעמעל, וואָגען, אויטאָמאָביל — אלע געהען אין מיטען גאָס. און וואָס אַנבעלאַנגט צו די סטאָרס פון דעם גרויסען צוקונפטס־צענטער איז ארץ־ישראל זיינען זיי ווייט ניט דאָס וואס אן אייראָפּייער אדער אמעריקאַנער פערלאנגט פון א סטאָר. אבער אין פערגלייך מיט אלע אנדערע ארץ־ישראל שטעדט איז חיפה אן איבערראשענדער אויסנאַהם און דער איינדרוק וואָס די שטאָדט מאכט אויף א בעזוכער איז א זעלטען־גוטער.

די אידישע בעפעלקערונג אין חיפה איז א גאנץ אנדערע ווי די בעפעלקערונג אין אנדערע ארץ־ישראל שטעדט. חיפה האָט ניט קיין שום טראדיציאָן הינטער זיך. עס ליעגט ניט אויף איהר קיין שטעמפעל פון קדושה, תורה, מצוות און מעשים טובים, ווי אויף ירושלים, טבריה, צפת, און עס ליעגט אויף איהר אויך ניט קיין שטעמפעל פון חבת־ציון, חנוך־אונטערנעהמונגען און ליטעראַרישע אטמאָספערע, ווי עס ליעגט אויף יפו און תל־אָביב, וועלכע האָבען שוין בעוויזען צו שאפען א נייע טראדיציאָן — די טראַדיציאָן פון דער נאַציאָנאלער בעוועגונג וואָלט איך עס אָנגערופען. חיפה האָט ניט בײדע זאכען. זי האָט ניט קיין פרומקייט און תורה, און זי

האט ניט קיין ציוניסטישע השכלה אין בעדייטענדע מאאס. די אידישע בעפעלקערונג אין חיפה איז א פשוט'ע ביזנעס־בעפעלקערונג און די סוחרים זיינען פון א ביסעל אן אנדער טיפ ווי דער אידישער סוחר פון יפו. דער אידישער סוחר פון יפו פערטרעט מעהרסטענס דעם ליטווישען סוחר־משכיל אדער סוחר בן־תורה, דער סוחר ביי וועמען עס פאלען ארוים פון מויל גמרא־ווערטלאך אדער ליטעראריש־ציוניסטישע אויסדריקע פון דער נייער ליטעראטור אין מיטען פון ביזנעס־פערהאנדלונגען. דער חיפה'ר אידישער סוחר פארטרעט א שפעטערדיגען טיפ פון רוסיש־אידישען האנדעלס־מאן. דאס איז אזעלכער וואס איז מיט די קליינע אידישע אותיות קיינמאל ניט געווען קיין גרויסער מחותן, מיט תלמוד'ישע ווערטלאך און אפילו מיט דער נייער העברעאישער ליטעראטור שטעהט ער אויף א נייטראלע פוס — אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען. דערפאר רעדט ער רוסיש מיט גרויס כונה. ער רעדט רוסיש אפילו אויב ער איז שוין יאהרענלאנג פון רוסלאנד. ער זעהט אנצוהאלטען די רוסישע טראדיציאן אין ארץ־ישראל אזוי לאנג ווי מעגליך. דאס גיט איהם זיין אויסצייכנונג אלס א רוסישער אינטעליגענט און ניט בעלאנגענדיג צו דער לומדיש בעל־הבית'ישער השכלה און אויך ניט צו דער העברעאישער השכלה איז ער בעשלאסען צו בלייבען א "רוסאק" אלץ בעסער ווי צו זיין א פשוט'ער איד אהן קונצען.

און עס איז אינטערעסאנט צו זעהן ווי אזוי עס קאכט זיך און עס טומעלט זיך אין האטעל "הרצליה" מיטאג־צייט און אבענד־צייט, ווען א טייל פון די סוחרים פון חיפה קומען זיך צוזאמען צו עסען און מאכען ביזנעס צוזאמען לויט דעם אלטען אידישען מנהג, ווי מען מאכט מיט די הענד איפכא מסתברא'ס און מען בויט לופט־שלעסער און מען מאכט מסחרים. — און אלעס אין רוסיש מיט אן עכט אידישען נגון. די ווערטער וועלכע איהר הערט אם מעהרסטען איז שטיינער, צעמענט, אייזען, בוי מאטעריאל, האלץ, דער פלאץ איז ווערטה, דער פלאץ איז ניט ווערטה. ווארום די הויפט אינדוסטריען מיט וועלכע די חיפה'ער אידען בעשעפטיגען זיך שוין זיינען די אינדוסטריען וואס האבען צו טהאן מיט בויען. אין חיפה איז פאראן א פעקטארי פון צעמענט; דא זיינען פאראן א פאאר אידישע שלאסערייען און דא געהט אן א לעבעדיגער מסחר מיט ריעל עסטייט ווארום די ספעקולאציאן אין ריעל עסטייט איז זעהר גרויס געווארען לעצטענס און צו א שטיקעל פלאץ צו בויען א הויז איז גאר ניט צוצוקומען און עס איז רעכט אז מען דארף בעצאהלען ביז פופצעהן הונדערט פונט (ביי 6 טויזענד דאלאר)) פיר אן אנשטענדיגען "לאט" אין חיפה אויב מען וויל זיין מיט לייטען גליך. און פיעלע פון די וואס וואלטען גאר ניט געקלעהרט צו קויפען לאטס און בויען הייזער זיינען אבער אין א גרויסע צרה, ווייל איהר קענט בשום אופן ניט קריגען א דירה צו דינגען אין חיפה און איהר האט בלויז דריי ברירות פאר אייך: בויען א הויז, וואהנען אין א האטעל — אין ארץ־ישראל אין א האטעל איז ניט קיין סך ביליגער ווי אין לאנדאן אדער פאריז — אדער — צו ליעגען אויפ'ן גאס. און דא קום איך ווידער, ווי מען קומט אין ארץ־ישראל אויף שריט און טריט, צו דאס וואס מען רופט ביי אינז "דהי האוזינג פראבלעם". מען שרעקט זיך אז ווען עס וועט אנקומען דער ווינטער וועט זיין גרויס טראבעל מיט דער פראגע פון דירות אין בעצוג צו די נייע אנגעקומענע מענשען. א טהייל פון די יונגע מענשען פון די אנגעקומענע זיינען יעצט אין פאלאטקעס. אבער מיט דעם אנקומען פון דער רעגען־צייט וועט עס זיין אונמעגליך, און קיין זאך איז ניט גע־

טהאָן געוואָרען אום צו זוכען א מיטעל הערצו, אבוואָהל עס איז קלאָר פאר יעדען, אויסער דעם ועד הצירים, אז ווען דער ועד וואָלט געבויט הייזער אנשטאָט צו האקען שטיינער פאר שאָסעען וואָלט ער געמאכט מעהר ישוב, וואָלט ער געקענט דערביי געבען א בעסערע בעשעפטיגונג פיר די נייע-אנגעקומענע — נאָר איך האלט ניט ביים ועד הצירים. איך וועל זיך נאָך מיט איהם מוזען בעשעפטיגען. איך האַלט ביי חיפה און איהר האַנדעל.

חיפה האָט שוין אַן אנפאַנג פון אינדוסטריע אבער די אמעריקאנער לעזער ווערען געבעטען ניט צו טראַכטען ביי דעם וואָרט "אינדוסטריע" אין ארץ-ישראל פון אמעריקאנישע בעגריפע. אַלעס וואָס מען רעדט וועגען ארץ-ישראל מוז גענומען ווערען אין דער מאָאָס פון ארץ-ישראל, און עס איז ניט ארץ-ישראל'ס שולד אויב די קינדער פון אברהם יצחק ויעקב זיינען געקומען אין דער ריעזיגער אמעריקא און האָבען דאָרטען געקראָגען א השגה פון אינדוסטריע און האַנדעל ווי מען פערשטעהט עס אין א מדינה וואָס ציהט זיך פון אטלאַנטיק ביז פאַסיפיק. פערגעסט ניט אז מיר ריידען פון א זעהר קליינע מדינה, און אז די מדינה איז נאָך דערצו א ליידיגע, און ווען מען רעדט וועגען די אינדוסטריע אין ארץ-ישראל דאַרף מען עס צופאַסען צו דער מאָאָס פון לאַנד.

איך האָב געפונען פאר נויטיג צו מאַכען דיזע בעמערקונג, ווייל די גרויסע השגות וואָס מען קען זיך פיעלייכט מאַכען אין אמעריקא וועגען אינדוסטריעלע און האַנדעלס אויסזיכטען אין ארץ-ישראל קענען שאַדען צו די הילף וואָס די אמעריקאַנער אידען קענען געבען אום דאָס לאַנד צו ענטוויקלען. די וואָס רעכענען אז מען קען דאָ אויפטהאָן גרויסע זאַכען מיט אמאָל און האָבען אין זינען אַן אנדער מאַסשטאַב, ניט קיין ארץ-ישראל'דיגען, קענען זיך געפינען גיך ענטטוישט און וועלען זאָגען: עס איז מיט ארץ-ישראל גאָר ניט צו מאַכען. מיר דאַכט אז א פּאָאר אמעריקאנער זיינען געקומען מיט אזא תשובה. די שולד איז אין זיי, ניט אין ארץ-ישראל. מיט ארץ-ישראל איז פאַראַן א סך צו מאַכען נאָר אויף אַן ארץ-ישראל'דיגען אופן, און די וואָס ווילען העלפען ארץ-ישראל גרעסער מאַכען דאַרפען ניט דיינקען אלס בירגער פון אמעריקא, נאָר אלס בירגער פון ארץ-ישראל.

ארץ-ישראל קען ניט מאָרגען ווערען א גרויסער אינדוסטריעלער צענטער, זי קען ניט גלייך אריינגעהמען ריעזיגע קאַפּיטאַלען. זי קען אבער שטייגען לאַנגזאַם און זיכער פון קלענערעס צו גרעסערס. מען קען דאָ אנפאַנגען גאַנץ בעשיידענע זאַכען וועלכע זאָלען אין פערלויף פון א פּאָאר צעהנדליג יאָהר אויסוואַקסען אין די גרויסע זאַכען וועלכע מיר וואָלטען אלע וועלען זעהן אין ארץ-ישראל אדער נאָך פשוט'ער: מען קען העלפען פאַרבערייטען דאָס וואָס מען האָט שוין אנפאַנגען (אבוואָהל א ניט גענוגענדער אַנפאַנג. קורץ, מען מוז האָבען א ביסעל געדולד מיט ארץ-ישראל, זי האָט מיט אונז נאָר א סך געדולד געהאַט. אבער געדולד האָבען הייסט ניט וואָרטען. וואָרטען טאָרען מיר ניט, קענען מיר ניט אפילו א שעה, נאָר אַלעס וואָס וועט אונטערנומען ווערען אין ארץ-ישראל דאַרף זיין לויט די אומשטענדען אין לאַנד און די גרעסטע טהייל וואָס עס דאַרף געשאַפען ווערען אין ארץ-ישראל דאַרף קומען פון אמעריקא.

וואָס קענען אמעריקאנער אידען טהאָן פיר חיפה און פיר ארץ-ישראל? — האָב איך געפרעגט ה' קייזערמאַן, דעם דירעקטאָר פון דער אנגלאָ-פּאַלעסטיין באַנק אין חיפה, וועלכער איז שוין איבער דרייסיג יאָהר אין לאַנד. דאָס

בעסטע וואס זיי קענען טהאן — האט
קייזערמאן געענטפערט אראבקוקענדיג
דורכ'ן פענסטער פון דעם באנק־אפיס
אויף חיפה'ער האפען — דאס בעסטע
וואס זיי קענען טהאן איז אריינקומען
און א קוק טהאן וואס צו טהאן די אמע־
ריקאנער אידען זיינען דאך פראקטישע
מענשען, און דער חוש וועט זיי זאגען
וואס דא איז פאראן צו מאכען. איך
וואלט געוואלט זאגען איין זאך און דאס
איז אז זיי זאלען אהער שיקען ווען זיי
ווילען עפעס אונטערנעהמען ע ק ס ־
פ ע ר ט ע ן, אמת'ע עקספערטען אין
זייער פאך. מיר האבען דא גענוג מענ־
שען וואס ווייסען אלעס, פערשטעהען
אלעס און זיינען גרייט אלעס צו אונ־
טערנעהמען וואס איהר ווילט און וואס
איהר ווילט ניט... מיר דארפען יעצט
פאך־לייטע וואס זאלען וויסען זייער
פאך גרינדליך און זאלען זיך ניט בענו־
צען מיט אלגעמיינע בריה'שקייט
וועלעכע איז ווי אלע וויסען א ירושה
פאר יעדען אידען. און זאלען זיי אליין
מאכען זייערע פלענער און ניט פרעגען
ביים ועד הצירים אדער אנדערע וואס
ווייסען ניט וואס זיי ווילען.

דער טראבעל אין ארץ־ישראל איז אז
אויף דעם פעלד פון אינדוסטריע און
האנדעל זעהט מען דא ניט קיין הער־
פאראגענדע פערזענליכקייטען פונקט ווי
מען זעהט ניט אזעלכע פערזענליכקיי־
טען אויף דעם פעלד פון קאלאניזאציאן
אדער אויף אירגענד וועלכען אנדער
פעלד פון דער אידישער טהעטיגקייט
אין ארץ־ישראל. מען זעהט דא א סך
טייגליכע מענשען, זאגאר פעהיגע מענ־
שען אויף יעדען געביט, אבער אין אזא
גרויסען מאמענט דארף מען האבען נאך
עפעס מעהר ווי פעהיגע מענשען. מען
דארף האבען מענשען מיט אן ערשטע
קלאסע אונטערנעהמונגס קראפט. מען
דארף דא האבען בויער אין דעם אמת'ן
זינן פון דאס ווארט און זאלען קומען
אהער אמעריקאנער אידע, אידען מיט
אן אונטערנעהמונגס גייסט און וואס
זאלען זיין צופריעדען צו ווידמען זייער
ענערגיע פאר די אינטערעסען פון ארץ־
ישראל אין אזעלכע זאכען וואס וועלען
פארלויפיג ניט אויסזעהן גרויס אבער
אז וועלכע עס הענגט אב די צוקונפט
פון דאס לאנד. מען קען דא צום ביי־
שפיעל ארגאניזירען דעם עקספארט פון
בוימאייל, מען קען ענטוויקלען צוקער־
אינדוסטריע, מען קען ענטוויקלען א
לעדער־אינדוסטריע, נאר מען דארף הא־
בען די מענשען דערצו און די געלד דער־
צו.

ריידענדיג וועגען חיפה איז ווערטה צו
דערמאנען, אז דא זיינען פאראן מאנכע
רוסישע רייכע אידען, וועלכע האבען זיך
נאר וואס ארויסגעכאפט פון די באלשע־
וויקעס, און נאטירליך די ערגסטע זאך
פאר זיי איז וואס זייערע געלד איז קיין
געלד ניט. אט — האט זיך געקלאגט
א איד וואס האט געהאט דריי מיליאן
רובעל איידער ער איז ארויסגעפאהרען
פון רוסלאנד — איז איהם אוועק א מי־
ליאן אויף דער הוצאה. איידער וואס־
ווען האלט ביים אוועקגעהן נאך א מי־
ליאן, ער דארף א הויז א. ז. וו. בלייבט
א מיליאן. וואס איז א מיליאן רובעל
אויסגעטוישט אין מצרי'שע פונטען?

און אט געהט איהר אין חיפה און
דערהערט דעם קלאפ פון האמערען און
דיים רעש פון לויפענדע רעדער פון מא־
שינערי. איהר דערקט זיך ארום: א היבש
גרויסע געביידע פון אייזען־ארבייט.
איהר לעזט אויפ'ן שילד אין גרויסע
העברעאישע אותיות: "בית חרשת
קאאפערטיבי עמל". איהר געהט פארביי
א צווייטען פלאץ און הערט ווי עס איז
ביזי'דיג און טומעלדיג: דאס איז די
פאבריק פון האלץ ארבייט פון ה' רא־
בינאוויץ, מען מאכט דא די האלץ אר־
בייט וואס זיינען נויטיג פאר געביידען
און אויך א ביסעל מעבעל. די פעקטא־
רי בעשעפטיגט דרייסיג ארבייטער —
און דאס מיינט א גרויסע אונטערנעה־

מונג אין ארץ־ישראל און עס זיינען דא פאראן נאך א פינף־זעקס פאבריקלאך פון קלענערער בעדייטונג און דאס אלעס פארטרעט די אינדוסטריע פון דעם אינדוסטריעלען צוקונפטס צענטער אין ארץ־ישראל. דאס איז ניט קיין סך, אבער ווי גרויס איז די בעדייטונג דערפון פאר דער צוקונפט! ווי וויכטיג איז דיזער בעשיידענער אנפאנג פאר דאס פאלק וואס דארף ציגעל ביי ציגעל אויפבויען זיין לאנד!

און די אידען פון חיפה זיינען צופריעדן: אין דאס בויען דעם "מאול". אז אונטערנעהמונג פון דער רעגיערונג צו מאכען גרעסער דעם חיפה'ער האפען האבען אידען א גרויסען טהייל, כמעט די גאנצע ארבייט איז אידישע. און אין דער פאנטאזי זעהט זיך ווי א גרויסע אידישע חיפה ווארפט ארום איהרע ארימס ארום ביידע זייטען כרמל, ווי די שטאדט איז פול מיט גרויסע ווארשטאטען און מיט ריעזיגע מאגאזינען. ווי אלעס ארום און ארום אטהעמט מיט קראפט און ענערגיע און ווי דער האפען א פיל מיט שיפן פון אלע נאציאנען פון דעם וועלט־קוגעל.

איך קוק אויף דער שטאדט פאר מיין פערלאזען איהר און איך קען מיין אויג ניט אראבנעהמען פון דער שעהנער ניט פערענדיגטער געביידע פון אידישע טעכניקום וועלכע הויבט זיך אויף מאיעסטעטיש נעגען דעם רונדען האפען פון חיפה.

.31

דער בארג פון אליהו הנביא

מיט א געפיהל פון קדושה־ציטערניש
ין איך ארויפגעפאהרען אויף דעם
ארג כרמל. ביים זייט ווייזט מען אן
י מערה פון אליהו הנביא און אויבען
ווייזט מען אן דעם פלאץ פון זיין מזבח.
י וועג אויפ'ן בארג פון שטאדט איז א
אנגע און געדרעהטע. לאנגזאם הויבט
יך דער וואגען ארויף צום שפיץ פון
ארג, וועלכער זעהט אויס ווי כמעט א
לייכע וואנד קוקענדיג אויף איהם פון
ער זייט פון ים. דער כרמל איז ווי
לע בערג פון ארץ־ישראל נאקעט,
שטיינערדיג. ווען מען פאהרט ארויף
אנץ אויבען פארשפרייטען זיך פלוצ־
ונג פאר די אויגען גרינע פלעכען. דאס
יינען וועלדער וועלכע זיינען גע־
פלאנצט געווארען אויף דעם קאפ פון
עם בארג. די וועלדלאך זיינען גע־
פלאנצט געווארען פון דייטשען מיט
צוואנציג און מעהר יאהרען צוריק.
צווישען די פעלדער זיינען פאראן
שעהנע שטיינערנע הייזער געבויט פון
יזעלבע הענד וואס האבען די וועלדער
עפלאנצט. אין איינע פון דיזע הייזער
עפינט זיך יעצט א אידישער האטעל,
אס האט פאר דער מלחמה געהייסען
קארמעל היים און איז געוועזן א דייטשע
סאנאטאריום, יעצט האט עס א איד
אבגעקויפט, ארויפגעשטעלט א העברע־
אישען שילד: "מבראה ומלון כרמל".
ער נעהמט א פונט א טאג, גיט שלעכט
עסען און בעהאנדעלט נאך ערגער ווי
דאס עסען איז. איך פיהל אבער א
דאנקבארקייט צו איהם, דערפאר וואס
סוף כל סוף איז דאך עס ארייִן אין אי־
דישע הענד. דער וואס האט אבגעקויפט
די "קארמעל היים" האט אויך אבגע־
קויפט א גרויסע טהייל פון די ארו־
מיגע וועלדער, מען האט עס געקויפט
בחצי חנם און די אידען פון חיפה הא־
בען גרוים צער וואס זיי האבען ניט גע־
קויפט די פראפערטי פון כרמל. מען
האט דעם גאנצען כרמל געקענט אבקוי־
פען פאר גאר ניט, נאר צו וואס זאלען
אידען קויפען פלאטץ אויף א בארג וואו
מען קען קיין קראמען ניט עפענען און
מען קען מיט ריעל־עסטייט ניט שפע־
קולירען. יעצט קען מען שוין שפעקולי־
רען מיט ריעל־עסטייט אויפ'ן כרמל,
מען פערלאנגט דארטען צעהן שילינג
אן אויל, אבער ווער האט עס געקענט
וויסען. "געה זיי א נביא און האב צו
טהאן מיט א בארג!" די דייטשען אבער
האבען פערשטאנען די הייליגקייט פון

אליהו הנביא׳ס באַרג און זיי האָבען דעם שפּיץ פערפלאַנצט ניט פאַר ביזנעס צוועקען און ניט פיר קיין ספּעקולאַציאָן נאָר פון געפיהל, פון דרך־ארץ פאַר גרויסע היסטאָרישע פּלעצער, און ווען עס איז זיי געוואָרען ענג אין ארץ־ישראל האָבען אידען אָבגעקויפט א גרויסען טהייל פון דעם דייטשען פאַרמעגען אויפ׳ן כרמל און זיי האָבען עס לייכט געקענט אָבקויפען אין גאַנצען אין דער מלחמה צייט.

א מעשה ווערט דערצעהלט אין חיפה וועלכע כאַראַקטעריזירט די האַלטונג פון אידען צו די קדושה פון כרמל: אין חיפה איז געווען א אידישער שניידער. דער טערקישער העכסטער בעאַמטער פון דעם פּלאַץ האָט איהם איינמאָל געשיקט רופען און פערלאַנגט פון איהם ער זאָל איהם אויפנעהען א מונדיר. דער שניידער האָט פערלאַנגט ער זאָל איהם געבען די שטאָף. דער בעאַמטער האָט געענטפערט צו וואס זאָל איך געהן זוכען די שטאָף, געפין עס דו און איך וועל דיר געבען דערפאַר אַן אונטערשריפט פיר אַזא שטיק אויפ׳ן כרמל וויפיעל דו ווילסט אליין. דער שניידער האָט ניט געוואָלט הערען פון אַזא געשעפט, און דער פּאַשאַ האָט ניט געקענט אויסבייטען א גרויסע נחלה פיר א טערקישען מונדיר.

די האַלטונג צום כרמל פון אידישען פּובליקום האָט זיך אבער לעצטענס געביטען. אלע שבת קומען אַרויף פון שטאָדט אידישע יונגע לייט, מיידלאך און ווייבלאך מיט קינדער טראָגענדיג מיט זיך פּעקלאך מיט שפּייז, מען שפּרייט זיך אויס אין די וועלדלאך, וועלכע בעלאַנגען שוין צו אידישע בעלי בתים און די לופט ווערט פול מיט הקול קול יעקב און אזוי ווערט דאָרטען לעבעדיג און פרעהליך ביז שבת פאַרנאַכט, ווען דער עולם געהט אראָב צוריק אין שטאָדט אריין. יעצט שמועסט מען שוין פון בויען א גאַנצען אידישען קוואַרטאַל אויפ׳ן כרמל, א מין תל־אביב. קורץ, די אידען האָבען אנערקענט דעם כרמל. שטעלט זיך פאַר — האָט איינער א איד זיך בעגייםטערט — ווען דער גאַנצער כרמל פון אונטען ביז אַרויף געגען חיפה וועט זיין פאַרדעקט מיט אַזעלכע סאַסנאָווע וועלדער ווי די וואס זיינען אויבען און צווישען די וועלדער וועט זיין פערשפּרייט ווילא׳ס און הייזער און פאָרשטעדטלאך און ביי נאַכט וועט פון דאָרטען אראָבלייכטען טויזענדער און טויזענדער עלעקטרישע פייערען און אַרויפגעהן אויפ׳ן באַרג כרמל וועט מען מיט אַן עלעקטרישע קאַר, אַי וועט דאס זיין שעהן! און פון דער גאַנצער לאַנד וועט מען דאָ אויבען קומען זיך אויסרוהען פיר א וואַקיישאָן!

זיכער איז אַז ווען אַן אונטערנעהמער וואָלט דאָרטען געמאַכט א לייטישען אידישען האָטעל, וואָלט מען געקומען אַהין פון גאַנצען לאַנד אלס צו א זומער פּלאַץ, ווייל דער כרמל מיט זיין אַרויסקוק איבערן ים איז אונפערגלייכליך רייצענד און שעהן און דאָ בלאָזט א קיהלער ווינטעל אפילו אין די הייסעסטע טעג פון זומער.

איך וואַנדער ארום אויף דער רוקען פון כרמל און מיין נשמה טראָגט זיך ארום אין אוראַלטע צייטען און אין לאַנג פערגאַנגענע וועלטען אין וועלכע מיין קינדהייט, ווי די קינדהייט פון אַלע אידישע קינדער, איז געווען איינגעוויקעלט, און פון זינען געהט מיר ניט ארויס די צוויי ווערטער אין וועלכע עס איז פאַראַן אַזא צויבער פאַר דעם אידישען אויער: א ל י ה ו ה נ ב י א.

אָט דאס איז דער באַרג פון אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הגלעדי, דער מאַן וואס האָט געמוזט האָבען א געוואַלדיג שטריינגען אויסזעהן מיט זיין סך האָאר און מיט דעם לעדערנעם גאַרטעל וועלכען ער האָט געטראָגען און דאָך איז ער אַזוי ליעב און טייער פיר יעדע אידישע הויז, פיר יעדע אידיש קינד. פאַר אונז איז אליהו הנביא ניט דער אונבויגזאַמער האַרטער קעמפּפער. דער מאַן וואס רופט דעם קעניג: מערדער! און צוברעכט איהם זיין גבורה און שטאָלץ, פאַר אונז איז עס דער גוטער, אייביג־ליעבענדער, אייביג

שמייכלענדער אליהו הנביא, וואס קומט ארויסהעלפען יעדען טרייען אידען פון א צרה, וואס איז שטענדיג גרייט צו ער־שיינען ארויסצונעהמען דעם גאטס־פארכטיגען פון א נויט. ביי אונז איז ער דער גוטער זיסער מלאך אהן וועל־כען א שמחה ווערט ניט געמאכט. ער קומט צום סדר און איז אן אנגעלייג־טער גאסט ביי אלעמען, ער קומט צו א ברית און ער וועט קומען אנזאגען די בשורה אז משיח קומט. ניט נאר דאס. ער וועט פארענטפערען אלע שווערע שאלות און קשיות וואס וועלען זיך אנקלייבען ביז וואנען משיח וועט קו־מען, ער וועט עס מיט א ליעבליכען שמייכעל אלץ מאכען גוט און גלאט און אלע וועלען זיך וואונדערן: וואס איי־גענטליך האט מען דא ניט פערשטא־נען?... אט דאס איז אליהו דער איי־ביגער חבר און פריינד פון דאס אידי־שע פאלק, דער שליח פון טרייסט און דער מלאך פון זיסקייט און גוטעס.

אבער אומזיסט ווילט איהר זיך ארויסרופען דיזען אליהו ווען איהר געהט ארום אויפ'ן כרמל און איהר זייט בעלאדען מיט די זכרונות פון די גרעס־טע זאכען וואס דא האבען פאסירט טויזענדער יאהרען צוריק. דא צווישען די בערג שפאלטען וואס געהען געפלאכ־טען איינע אין די אנדערע איז ניט ארומגעגאנגען דער ווייכער גוטער אליהו וועלכען מיר קענען פון שפעטע־רע צייטען. דא איז ארומגעגאנגען דער ברענענדער קעמפפער, דער פייערדיגער מאן וואס איז ארוים אין קריעג פאר זיין גאט איינער אליין געגען אלעמען. דא אויף דיזע מקומות, איינזאם אויף דיזע בערג שפיצען, אדער אין די הויה־לען וועלכע זיינען דא פאראן, איז ארומגעגאנגען דער ריעז, וואס האט מעהר ניט געהאט אין זיין לעבען ווי איין אויפגאבע: פערניכטען די פאלשע געטער און פראקלאמירען דעם אמת אויף דער וועלט. און דא האט ער בע־שלאסען אריינצוטרעטען אין א קאמפף אויף לעבען און טויט מיט דעם קעניג, מיט דער קעניגין, מיט דעם גאנצען הויף און מיט דער גאנצער רעגיערונגס־מאכט און מיט דער מאכט פון פיער הונדערט און פופציג פאלשע נביאים, מיט וועמען דער קעניג און קעניגין זיי־נען געווען איין האנד.

אליהו האט ניט געוואלט וויסען פון קיין פשרות. דער וואס האט איין גאט אין הארצען, איין אמת אויף דער נשמה און געהט ארום אויפ'ן כרמל, קען ניט מאכען קיין פשרות, עס איז ביי איהם איינס פון דיביידע, אויב גאט האט עס אלעם געמאכט ארום און ארום איז ער און נאר ער אליין דעריעניגער וועמען מען דארף דיענען. אויב דער בעל האט עס געמאכט דאן איז ער דער יעני־גער וועמען מען דארף דיענען. קיין שותפות קען דא ניט זיין.

און דא האט דער איין איינציגער אמת'ער נביא ארויסגערופען אויף א דועל זיינע פיער הונדערט און פופציג געגנער און האט שטאלץ און מוטהיג געשליידערט כל ישראל אין פנים אריין די בעשולדיגונג אז זיי זיינען פייגלינגע, אז זיי טאנצען אויף צוויי חתונות, אז זיי האלטען זיך אויף צוויי זייטען, אז זיי ווילען יוצא זיין לכל הדעות — א זאך וואס איז שטענדיג בעליעבט ביי אלע שוועכלינגע, ביי אלע מענשען אהן פרינציפען און אהן איבערצייגונגען. פול מיט צארן שטעהט דער נביא אונ־בויגזאם ווי דער כרמל אליין און דו־נערט:

אויב גאט איז גאט — געהט נאך איהם, און אויב בעל — געהט נאך איהם!

נאך האט קיין מענשליכע בריאה, זייט די וועלט שטעהט, ניט אזוי שארף אוועקגעשטעלט די פראגע פון אמת און שקר און נאך האט קיינער אזוי ניט אנגעגריפען די מענשליכע שוואכקייט פון בויגען זיך אמאל צו דעם זייט און אמאל צום צווייטען. פאר די גרויססיים פון אידישען ריעז פאלט אלעם וואס איז בעקאנט אין דער וועלט־ליטעראטור. און דער אמת זיעגט.

טריי צו זיין פרינציפ ביז'ן סוף בע־נוצט זיך דער אהן פשרות'דיגער קעמפ־פער מיט דעם גרויסען מאמענט, ווען דאס פאלק געהט אריבער אויף זיין

זייט, ער האָט מורא דאָס פאָלק צו טרויען, דאָס איז אַן עלעמענט וואָס שאָקעלט זיך שטענדיג און אַ שטונדע שפּעטער קען ער אריבער אויף דעם צד פון אליהו'ס געגנער, ער פער־ליערט קיין צייט: ער שרייט צום פאָלק: כאַפּט זיי די פאַלשע נביאים! די מאַסע איז יעצט ביי איהם אין האַנד, מען כאַפּט זיי, די פיער הונדערט און פופציג "און אליהו האָט זיי אראָבגע־גיעדערט צום טייך קישון און ער האָט זיי דאָרטען געקוילעט". און אַט שלענ־געלט זיך פאַר מיינע אויגען דער טייך קישון, אַ שמאָלער טייכעל מיט קלאָרע וואַסער, נלייך ביים פוס פון כרמל. אַט דאָ האָט זיי דאָס פאָלק געפיהרט, די פאַלשע נביאים, אונטער דער קאָמאַנדאָ פון אליהו און דער קעניג. אליין אַן אנהענגער פון דיזע נביאים, האָט זיך געמוזט נאַכשלעפּען און דאָ האָט אליהו געפאַרבט דעם טייך רויט מיט זייער בלוט.

די געשיכטע איז אַ מורא'דיגע. אבער דורך איהר קען מען פערשטעהן ריכטיג דעם קאַמפּף פון דער אידישער נאַציאָן פאַר זיין גאָט אין פערלויף פון טויזענ־דער יאָהרען שפּעטער. פּשרות פון גאָט־הייטען, פון רעליגיאָנען, האָט דער איד ניט אַנגענומען. אַן אמת קען מען ניט טהיילען. אויב גאָט איז גאָט איז ניטאָ קיין פּלאַץ פיר בעל. אויף דעם כרמל איז פעסטגעשטעלט געוואָרען דער ענטפער וועלכען אידען האָבען שפּעטער געגעבען ווען מען האָט פון זיי געפאָ־דערט זיי זאָלען אריינגעהמען אַ שותפות צו זייער גאָט... נאָר אַ נאַציאָן וואָס האָט ארויסגעגעבען אליהו האָט געקענט אזוי האַרטנעקיג קעמפפען פאַר זיין אמת געגען אַ גאַנצע וועלט און ניט נאַכגעבען. דער גייסט און כאַ־ראַקטער פון דער אידישער אומה שפּיגעלט זיך אָב ניט אין דעם שפּע־טערדיגען אליהו וואָס קומט צו מלוה־מלכה און פאַרענטפערט קשיות פון דער גמרא, נאָר אין דעם אליהו פון פייער און שטורם, פון קנא קנאתי, אין דעם אליהו פון הר הכרמל.

אויב איהר ווילט פארשטעהן אַ קאַ־פּיטעל תנ"ך און בעסער קענען לערנען אייער נאַציאָן, קומט אויפ'ן כרמל, קומט אין ארץ ישראל.

.32

זכרון יעקב

קיין שעהנערן פלאץ צו בויען א קאלאניע ווי דער אויף וועלכען זכרון יעקב שטעהט האט מען ניט געקענט אויסקלעהרען. אויף א בארג נעבען, ים ליעגט די "אריסטאקראטקע" פון ד׳ אידישע קאלאניען אין ארץ־ישראל, דאס ליעבלינג קינד פון באראן ראטהשילד, דער נדיב הידוע, וועלכע טראגט זיין פאטער׳ס נאמען. שטעהענדיג אין דער קאלאניע זעהט מען פון איין זייט דעם ווייטען שפיגעל פון מיטעללענדישען ים. וועלכער זעהט אויס פון דער הויך ווי ער וואלט זיך אנגעפאנגען גלייך פון דער קאלאניע, דעם טהאל וואס טהיילט אב דעם בארג פון ברעג זעהט מען פון אויבען ניט און פון דער אנדער זייט שפרייטען זיך אויס פאר אייערע אויגען בערג און טהאלען, וועלכע ווערען ענדליך פערלארען אין דער דונקעלקייט. זכרון יעקב האט א הערשענדע פאזיציאן און איך גלויב ניט אז אימיצער וואס איז איינמאל אין זכרון יעקב געוועזען קען דאס בילד וואס ער האט געזעהן אין זיין לעבען פערגעסען.

מען דערצעהלט אז ווען דער באראן ראטהשילד איז צום ערשטען מאל געקומען אין זכרון יעקב מיט מעהר אלס דרייסיג יאהר צוריק, ווען די קאלאניע איז נאר וואס געגרינדעט געווארען, איז ער ארויף מיט זיין פארטרעטער אין דער קאלאניע אויף דעם באלקאן פון בית־הפקודות און ער האט א קוק געטהאן אויף דאס בילד בעפאר איהם זיינע זיינע אויגען פול געווארען טרעהרען. ער האט א מאך געטהאן מיט׳ן האנד צו זיין פערטרעטער און האט איהם געזאגט: קויף, קויף ווייט און ברייט וויפיעל דו וועסט נאר קריגען. די מעשה שטעלט־פאר ריכטיג דעם איינדרוק וואס איינער קריגט ווען ער שטעהט אין "זכרון" און קוקט אראב אויף דעם אומגעגענד.

וועגען זכרון וועט מען אייך דערצעהלען — און אויב איהר זייט בעקאנט מיט דער געשיכטע פון אידישען ישוב אין ארץ־ישראל ווייסט איהר עס אליין — וועגען בעאמטע וואס האבען פארשוועןדעט דעם באראן׳ס געלד רעכטס און לינקס, וועגען די שלעכטע שיטה פון צאהלען תמיכה צו די קאלאניסטען, לויט די צאהל פון זייערע פאמיליען און וועגען נאך חסרונות וואס זיינען געמאכט געווארען אין אנפאנג אבער דאס אלעס האט קיין בעדייטונג געגען דער גרויסער זאך אליין וואס דא

אין געשאפען געווארען. געגען דער פראכטפאלער זכרון יעקב, דער שטאלץ פון דער אידישער ארבייט און קאלאניזאציאן אין דער אידישער לאנד. זכרון — וואס פיר א ריעזיגער נאציאנאלער פארמעגען דאס איז!

בארג ארויף ציהט זיך די וועג צו זכרון אנקומענדיג פון באהן סטאציאן. צווישען צוויי שורות שמעקעדיגע אקאציען וועלכע זיינען איינגעבויט איינע אין די אנדערע ווי א וואנד צווישען וועלכע מען קען ניט דורכזעהן וואס אויף דער צווייטער זייט טהוט זיך. געהט דער וועג. איהר זעהט נאך פאר זיך ניט די קאלאניע וועלכע ליעגט אויפ'ן שפיץ בארג אבער די וועג אליין מאכט אויף אייך דעם איינדרוק אז איהר געהט זעהן עטוואס בליהענדעס. עטוואס אונגעוועהנליך שעהנעס ווען איהר וועט קומען צו דער ענדע פון דער אלעע. איהר פאהרט ארויף אויבען: א פלאץ מיט א ווייסען געמויערטען פארקאן ארומגערינגעלט מיט הויכע ברושים צו דער רעכטער זייט — דאס איז דער בית־הקברות, ערקלעהרען אייך אייערע שכנים אויפ'ן דילעזשאנס. א געפיהל פון טיעפען רעספעקט נעהמט אייך ארום צו די וואס רוהען דא. דא שלאפען די גבורים, די פיאנערען וואס האבען פון א מדבר בארג א גן עדן געמאכט — און די קאלאניע איז שוין אין פולען אויסזעהן פאר אייערע אויגען — דא ליעגען די העלדען, די פלאנצער און בויער, די וואס האבען א נייע ארץ־ישראל פאר'ן אידישען פאלק געשאפען. די ערשטע עראבערער פון ציון.

"מיר זיינען בלויז אכט פערזאן געבליבען אין דער גאנצער קאלאניע פון די ערשטע מיסדים", האט מיר שפעטער זיצענדיג פאר'ן הויז פרייטאג־צו־נאכט ערקלעהרט איינער פון די גרינדער פון זכרון. "מיט א פאאר יאהר צוריק זיינען מיר נאך געוועזן א מנין פון די ערשטע. אויב איהר וועט קומען עטליכע יאהר שפעטער וועט איהר מסתמא שוין קיינעם ניט טרעפען פון די וואס האבען דעם ווינקעלשטיין געלייגט. אזוי איז די וועלט, דור הולך ודור בא, מיר זיינען צופריעדען אז אונזערע קינדער האבען שוין פארנומען אונזערע פלעצער, אונזערע קינדער וואס זיינען דא אין זכרון יעקב געבארען געווארען."

אנטקעגען אונז איז געזעסען א פרוי פון א יאהר דרייסיג אדער עטוואס מעהר, געזונד, שעהן און שטארק. נעבען איהר זיינען געשטאנען דריי שעהנע געזונדע קינדער, וועלכע האבען צווישען זיך געשפיעלט עפעס א ווערטערשפיעל אין העברעאיש — דאס איז מיין טאכטער, האט דער אלטער קאלאניסט געזאגט אנווייזענדיג אויף דער פרוי. זי איז דא געבארען געווארען. און דעם קאלאניסט וואס געהט ארוים פון אנקעגען איבער זעהט איהר. דאס איז א געבארענער אין זכרון און דער מאן וואס קומט אן פון דער לינקער זייט, דאס זיינען אלע געבארענע אין אונזער קאלאניע. יא, מיר זיינען שוין דא איינגעווארצעלט. דאס איז אונזער אידישע היים.

"און איהר האט בעדארפט זעהן וואס פיר א העלדען זיי זיינען — האט דער אלטער קאלאניסט ווייטער געזאגט. — פרעגט די אראבער וועלען זיי אייך זאגען. די אראבער האבען לעצטענס אין די מהומות קענען געלערנט וואס עס איז דער פשט: א אידישער קאלאניסט מיט א ביקס אין דער האנד...

אריינגעפאהרען אין זכרון בין איך פרייטאג ביי טאג. א לאנגע גאס פון וועלכער איך האב די ענדע ניט געקענט זעהן האט זיך אויסגעצויגען פאר מיינע אויגען, גרויסע בוימער צעהנדליגע יאהרען אלט, האבען זיך געצויגען איןביידע זייטען פון גאס. שעהנע ווייס געקאלכטע הייזער האבען זיך געזעהן רעכטס און לינקס. די טיהרען זיינען געווען אפען און עס האט זיך געזעהן אין יעדער הויז די ביזי'גקייט פון ערב שבת, קינדער זיינען געלאפען מיט כלים אהין און אהער און פון די בריקלאך האבען זיך געלאזען הערען שטימען פון די מאמעס צו די קינדער אויפ'ן גאס — אין העברעאיש! און די קינדער האבען זיך געדונגען, פארלייגט תירוצים, אז

ערב שבת'דיגע טומעלדיגע וועלטעל איז דער הייליגער שפראך!

זכרון יעקב בעשטעהט פון דער לאנגער גאס, וועלכען איך האב פריהער דערמאנט און פון נאך א גאס וואס שניידט איהר איבער אין מיטען. אין דעם קארנער פון ביידע גאסען איז די שוהל, די משטרה אדער פאלים אפיס פון זכרון יעקב און דעם גאנצען אומגעגענד. (דער גאווערנאר פון דער משטרה איז טאקע א זכרון'ער יונגערמאן פון וועלכען די זכרון'ער זיינען זעהר צופריעדען) דער האטעל גראף וועלכער האט א יחוס צעטעל אז ביי איהם זיינען געשטאנען אלע בעריהמטע אידישע מענער וואס זיינען געווען אין ארץ־ישראל אין די לעטצע פופצעהן יאהר, אריינרעכענענדיג אין כלל דוד וואלפסאן, נחום סאקאלאוו און אנדערע מפורסמים. עטוואס ווייטער אין דערזעלבער גאס איז דער שטאדט־גארטען און געגען איבער דעם גארטען געפינט זיך די אימפאזאנטע געביידע וועלכע איז אמאל אויפגעבויט געווארען אלס אדמיניסטראציאנס־הויז און וועלכע וועט באלד פערוואנדעלט ווערען אין א שוהלע. פון דער אנדער זייט געפינען זיך די ווייןקעלערען פון זכרון. דארטען וואו די צוויי גאסען שניידען זיך איבער איז דער צענטער פון זכרון.

פארנאכט ווען די זונן האט זיך אנגעפאנגען זעצען האט זיך בעמערקט אן אונגעוועהנליכע טהעטיגקייט אין דער קאלאניע. פון אלע זייטען האבען געאיילט וואגענס וואס זיינען געלאפען מיט א גרוים קלאפעריי איבער'ן גאס. דא האט מען געזעהן אידען יאגענדיג די אייזלען אויף וועלכע זיי האבען געריטען פיהרענדיג כלים וואס בעלאנגען צו ערר־ארבייט (אייזלען זיינען א פוילע אומה און איילען זיך אפילו ניט ערב שבת עם חשכה) און דא זיינען געלאפען אביסעל פארשפעטיגטע קאלאניסטען, יונגע לייט און בחורים'לאך אויף פערד, קלינגענדיג מיט די פערשיעדענע געצווג מיט וועלכע זיי קומען פון די פעלדער. און דארטען גאנץ ביים ברעג פון דער לאנגער גאס בארג ארויף לויפט גאר שנעל אויף זיין פערד איינער פון די גאר אחרונים, ער קוקט זיך ארום פון אלע זייטען, זייענדיג אונצופריעדען וואס ער איז געבליבען פון די לעצטע צו קומען אהיים ערב שבת.

און פון די הייזער בעווייזען זיך פון אלע זייטען מיידלעך אויסגעפוצט אין שנעע ווייסע קליידער, שעהן פארקאמט, מיט פרעהליכע געזיכטער, פון וועלכע עס שטראהלט אראב די מנוחה פון שבת וואס געהט ארויף אויף דער קאלאניע, זיי טרעפען זיך אין גאס, נעהמען זיך ארום איינע די אנדערע געארימט מיט איין האנד און מיט דער צווייטער דערלאנגט מען זיך צום מויל פון קעשענע ארוים יאדרעס, מען לאכט פריעדליך און צניעות'דיג, און מען שמועסט אין העברעאיש, די בחורים זיינען נאך אויפ'ן גאס ניטא, זיי וואשען זיך יעצט ארום, בייטען איבער די קליידונג און א ביסעל שפעטער בעווייזען זיי זיך אויפ'ן גאס. די גאס איז אין גאנצען אין רשות פון דער זכרון'ער מיידעלשער יוגענד. די ווייבער זיינען נאך ניט פארטיג אין גאנצען מיט דער הויז. באלד אבער בעווייזען זיי זיך אלע אויפ'ן שוועל פון זייערע הייזער פון וועלכע די שבת־ליכט שיינען ארויס אדער קומען אויך אראב אין גאס.

א איד וואס לויפט מיר פארביי אין שוהל גיט מיר שלום, פרעגט מיר אויב איך בין אן אורח. איך ענטפער זיין פראגע און דריק איהם אוים מיין בעגייסטערונג מיט דער הייליגקייט פון שבת וואס לאזט זיך אראב אויף דער קאלאניע. דער איד קוקט אויף מיר פערוואונדערט: וואס רעדט איהר? וואס דען? מחלל שבת זיין בפרהסיא, זאל גאט שומר ומציל זיין, אפילו אראבער מוזען אוועקווארפען זייער ארבייט פרייטאג פארנאכט. אלע, אלט און יונג, פרום און פריי, אהן אונטערשיעד, זיינען אין דעם גלייך. וואס הייסט עס, ווי קען עס דען אנדערש זיין, עס איז דאך ארץ־ישראל.

איך האב געוואלט עפעס זאגען און האב ניט געקענט. איך בין געווען אי־

בערוועלטיגט פון געפיהלען. איך האב דערפיהלט אז איך בין אין מיין היים — אין דער אידישער היים. איך האב זיך צום ערשטען מאל אין לאנגע יאהרען בעפרייט פון דעם שווערען רושם וואס עס פאלט אויף מיר ארויף פרייטאג פאר נאכט אין אמעריקא. שוין לאנג ווי איך האב ניט געזעהן א פרייטאג פארנאכט אין א אידישער סביבה און וויפיעל שעהנער, העכער און וואונדערליכער האט אויסגעזעהן דיזער פרייטאג פארנאכט אין זכרון, ווי אפילו יענער פון דער היימישער שטעדטעל אין דער ליטא. דא זיינען געקומען אידען פון זייערע פעלדער, מיט זייערע אקסען און אייזלען — א ריכטיגער למען ינוח שורד וחמורד — און דאס אלעס אויף דעם אידישען באדען אין דער אידישער לאנד.

איך בין געגאנגען מיט דעם אידען אין שוהל. ער האט צו מיר געזאגט: אבער אין שוהל ווילען זיי ניט געהן. אט קומט וועט איהר זעהן, א שוהל א בית־המקדש (דער באראן האט עס געבויט) און א שעהנער חזן אויך, און דאך איז זי ליידיג, מעהר ווי א פאאר אלטע לייט וועט איהר ניט געפינען, אמאל פארבלאנדזשעט אימיצער פון די קינדער.

וואס דיינקט איהר איז די אורזאכע דערפון — האב איך געפרעגט.

איך ווייס ניט — אנדערע זאגען די שולעם זיינען שולדיג, אנדערע זאגען די עלטערען גיבען זיך ווייניג אב מיט די אידישקייט פון זייערע קינדער, פיעלייכט זיינען אלע שולדיג. נאר איך ווייס אז זיי האבען קיין חשק ניט אין שוהל צו קומען.

מיר זיינען אריין אין שוהל. א הייפעל עלטערע מענשען זיינען געווען צושפרייט איבער די ביינק. מען האט קיינעם ניט געזעהן פון די אלע מענשען וואס האבען זיך פריהער געזעהן אויפ'ן גאס ריכטיג ווי די שוהל האט מיט דער קאלאניע גאר אין גאנצען קיין זאך ניט צו טהאן.

און נאכ'ן עסען האט זיך ווייטער די קאלאניע געבאדען אין מנוחת שבת.

אויף די ברייטע שוועלען און אויף די ביינק נעבען די בוימען פאר'ן הויז האט מען גערעדט ליעבליכע היימישע שמועסען אין העברעאיש. די מוטערס אין זכרון זיינען די וואס זיינען אין שולע געגאנגען און "עברית" לויפט ביי זיי זעהר שנעל אפילו ביי די ווייבערשע רכילות. מיטעלע מענשען האבען גערעדט וועגען דעם פלוצלינגען רעגען וואס איז אראב אונערווארטעט היינטיגע וואך אין רעכטען מיטען דונערען און האט היזק געבראכט. מען האט אויך געשמועסט וואס די זכרון'ער טרויבען זיינען עפעס היינטיגען יאהר ניט איבריג געראטען און מען איז דערפון ארויף אויף דער פאליטיק ענדיגענדיג מיט הערבערט סעמיועל.

אן אלטער קאלאניסט האט פאר מיר אויסגעגאסען זיין הארץ אויף מארגען שבת אין פאלגענדע ווערטער: די פאליטיק קען אונז גאר ניט געבען. מיר ווארטען נאר אויף איין זאך: אידען זאלען אהער קומען ווארום מיר זיינען זעהר ווייניג אין לאנד. אט זעהט: פערציג יאהר זיינען מיר דא. מיר האבען דא געהאט פיעל אויסצושטעהן, און מיר האבען געהאט צרות פון די אראבער אבער מיר זיינען געזעסען ווארטענדיג אז אידען זאלען קומען. מען איז אין די פערציג יאהר זעהר ווייניג געקומען, אבוואהל גערעדט האט מען א סך. ווען ניט דער באראן, וואס וואלט געווען אין לאנד? דער באראן און די יק"א האבען דאך געטאן, עס איז פאראן אויף וואס אנצואווייזען — אבער וואס האבען געטאן די ציוניסטען? גאר ניט. זיי האלטען אין איין זאגען יהי רצון, יהי רצון אז דאס וואס מיר ריידען זאל זיין חשוב אזוי ווי מיר וואלטען געטאן; אבער פון יהי רצון קען גאר ניט ארויסקומען. וואס האט אויפגעטאן, למשל, דער ועד הצירים מיט זיין גאנצען ליארם? גאר ניט! זאל מען מאכען קאלאניען, זאל מען פלאנצען, בויען. אויב יעצט וועט עס ווייטער בלייבען ביים יהי רצון, וועט ארץ־ישראל ניט זיין אונזערע. דערווייַלע זעהען מיר ניט פון די אלע טומלענישען

קיין ארבייט. אלעס וואס מען טהוט יעצט איז ווארפען שמוץ אויף די אלטע קאלאניעס, קריטיקירען דעם באראן און מאכען צו גאר ניט דאס וואס מיר האבען געטאן אין ארץ־ישראל. זאלען זיי בויען אזעלכע קאלאניעז, זאלען זיי מאכען בעסערע און עס וועט אונז אלעמען הנאה טהאן!

איך האב זיך דערמאנט וואס ווייצמאן האט געזאגט ביים לאנדאנער קאנפערענץ אז די אלטע קאלאניזאציאן האט בלויז געשאפען מינסקס און פינסקס, און אז די נייע פון די קבוצות וועט עס מאכען א נייע עפאכע אין ישוב. עס איז אונמעגליך אז ווייצמאן זאל עס מיינען; עס איז אונמעגליך אז אימיצער אנדערש מיט א פראקטישען פערשטאנד זאל אזעלכעס מיינען. דאס קומט נאר דערפון, וואס ווייצמאן האט געוואלט מאכען א פריינדליכע בעמערקונג צו די ראדיקאלען און דאס איז דער אונגליק פון דער גאנצער ציוניסטישער פאליטיק. זי האלט זיך נאר אין חנ׳דלען מיט די סאציאליסטען מכל המינים. די "אחדות העבודה" און די אנדערע האבען אין קעשענע דעם ועד הצירים און הערשען איבער דעם ציוניסטישען אפיס און גאנץ אפט אויך איבער די ציוניסטישע געלד.

איינע פון די זאכען וואס אן אורח האט צו זעהן אין זכרון, איז די וויללא פון לאנגע. ה׳ לאנגע איז א פערמעגליכער ענגלישער איד, וועלכער איז געקומען אין זכרון יעקב אויף א בעזוך און האט זיך פערליעבט אין זכרון. ער האט אבגעקויפט א שטיק פלאץ אויף א בארג נעבען זכרון, האט דארטען פערפלאנצט בוימען און בלומען, האט אויסגעבויט א פראכטפאלע שטיינערנע הויז מיט א ווערענדא וואס קוקט ארויס איבער׳ן ים, עטוואס שעהנערעס ווי די לאנגע־הויז אין דיעזער אומגעבונג קען מען זיך ניט פארשטעלען. לאנגע׳ס געשעפטען זיינען אין ענגלאנד, אין מען זיך ניט פארשטעלען. לאנגע׳ס הויז און געשעפטען זיינען אין ענגלאנד, אין זכרון איז זיין "קאנטרי האוס".

און דאס שעהנסטע וואס עס איז פאראן צו זעהן אין זכרון, איז שבת פארנאכט, ווען די גאנצע קאלאניע געהט שפאצירען פארביי דעם גן־העיר און ווייטער אין דער אלעע וואס פיהרט צו ה׳ לאנגע׳ס הויז. איהר זעהט דעם אלטען דור, דעם מיטעלען און דעם דריטען—דעם אויפוואקסענדען. די יוגענד איז געזונד און שעהן, פול מיט לעבען און ענערגיע. זי איז בעשיידען און רוהיג, פשוט און נאטירליך. ווי אנדערש איז זי פון די נערוועזע טעאריזירענדע יוגענד וואס קומט פון מזרח־אייראפא! טעכטער פון זכרון פול מיט דעם אידישען חן, אנגעטאן אין ווייסע בגדי שבת פון זייערע אייגענע הענד געניי׳הט געווארען, און ריידענדיג לשון־קודש; זיהן פון זכרון וואס בויען און פלאנצען דעם אידישען באדען — איהר זייט דער גרעסטער פערמעגען פון דער אידישער נאציאן.

און ווען איך בין אוועקגעפאהרען פון זכרון און האב צום לעצטען מאל א קוק געטאן אויף דער קאלאניע, האב איך געקלעהרט בלויז איין זאך: אלע שפיצען בערג האבען געקענט זיין באדעקט מיט זכרון׳ס ווען די אידען וואלטען עס געוואלט!

נעבען זכרון יעקב ווערט יעצט געארבייט פו[ן] דער יק״א אין שוני. דארטען האט מען ענטדעקט אן אלטען קוואל פון וועלכען מען פיהרט־צו מיט אייזערנע רעהרען דאס וואסער קיין שוני.

און ווייטער איז קארקור, א פלאץ וואו מען בויט יעצט הייזער פיר אן אחוזה וואס איז געגרינדעט געווארען אין ענגלאנד. די מעהרסטע פון די אחוזה זיינען פערמעגליכע מענשען, א טהייל פון די פאמיליען וועלען קומען באלד ווי עס וועט זיין פארטיג די ערשטע צעהן הייזער, זיי וועלען בעארבייטען דאס לאנד און פארטיג מאכען דעם באדען פאר די שפעטערדיגע. דאס איז א פלאן וואס איז עהנליך צו דעם פלאן פון אגודת נטעים וועלכע ווערט

געפיהרט פון ה׳ אייזענבערג, וועמען איך האב דערמאנט אין מיינע פריהערדיגע ארטיקלען. דאס איז א פלאן וואס איז ערפאלגרייך דורכגעפיהרט געווארען. די אידען פון אמעריקא דארפען ארבייטען אויף דעמזעלבען וועג פון די אגודת נטעים מיט פיעלייכט געוויסע אויסבעסערונגען און ווי די אחוזה וואס פאנגט אן די ארבייט אין קארקור. דאס איז א פראקטישער וועג וואס דארף געווינען די אויפמערקזאמקייט פון אלעמען אין אמעריקא, וועלכע ווילען העלפען בויען ארץ־ישראל און ווילען, אויב מעגליך, מיט דער צייט אליין אהין אריבערקומען.

33.

צווישען אַראַנדזשעס און אתרוגים

„איך בין די רויז פון שרון, די בלום פון די טאָלען״ — אַזוי בעריהמט זיך די געליבטע אין שיר השירים. ווען איך בין דורכגעפאָהרען דעם שרון, פאָהרענדיג פון זכרון יעקב קיין פּתח־תקוה איז שוין געווען נאָך דעם סיזאָן פון בלומען. אָבער דער שרון אַליין איז וואונדערבאַר שעהן, דער טאָל וואָס לויפט ביין ברעג ים איז פרוכטבאַר און פאַר די אויג פון דעם רייזענדען ענטפּלעקט זיך אַ בילד וועלכען מען קען ניט קיין סך זעהן אין דער בערגיגער ארץ־ישראל: אַ שטיק גלייכעם לאַנד ווי אַ טיש.

די באַהן סטאַציאָן וואָס פיהרט צו פּתח־תקוה רופט זיך „ראש על עין״ און פון דאָרטען פאָהרט מען אַ שטונדע מיט די דילעזשאַנס. די דילעזשאַנסען איז ארץ־ישראל וואָלטען געווען אַ גוטע זאַך ווען די וועגען וואָלטען ניט געהאַט אַזוי פיעל גריבער און אַזוי פיעל שטיינער און יעדער רגע דאַכט זיך אייד אַז דער די־לעזשאַנס קעהרט זיך איבער, אַ זאַך וואָס טרעפט ניט זעהר זעלטען. עס איז פאַראַן אַ בעשטימטע צאָהל פּערזאָנען וועלכע קענען אַריין אין אַ דיליזשאַנס. אָבער איך האָב נאָך ניט געזעהן אַז אי־מיצער זאָל בלייבען אויסען דערפאַר וואָס דער דיליזשאַנס איז שוין פול, אי־דען זיינען דאָך רחמנים בני רחמנים — און ס'ווערט רעכט. נאַטירליך איז אונטער אַזעלכע אומשטענדען, אַ דילי־זשאַנס רייזע ניט שטאַרק בעקוועם. געווים איז אַ דילעזשאַנס פון אַ אידישע קאָלאָניע אַ גרויסער אימפּראָוומענט אויף מענדעלע'ס בויד, אָבער עס דער־מאָנט אין דער בויד, אַ היבשע ביסעל. אַפּילו אין דעם וואָס בארג אַרויף געהט מען אַ ביסעל צו פוס. זיינען טאַקע געקומען אַמעריקאַנער אַטאָמאָבילס און פון פּתח תקו הקיין יפו לויפעןביידע קאָנקורירען מיט די דיליזשאַנס און פון זאַכען אי די אַטאָמאָבילס אי די די־ליזשאַנסען. און די פּתח־תקוה'ער סי־טיזענס האָבען פון וואָס אויסצוקלויבען.

דער צופאָהר צו פּתח־תקוה איז אַ זאַמדיגער און די מוטער פון די אידישע קאָלאָניען זיצט אין זאַמד. און עס איז ניטאָ קיין וואונדערבאַרערע זאַך צו זעהן ווי אַזוי פון דעם געל־רויטען זאַמד שפּרינגען אַרוים מיט אַ מאָל פאַר אייע־רע אויגען גרינע וועלדער פון אַראַנ־

זשען, אקאציען ברושים און אקאלעפטעסן. עס דאכט זיך איך אז דאס האט א מאגיקער מיט זיין צווי־בער־שטעקען פאר אייך א פארבלענדעניש געמאכט. דאס איז אבער ניט קיין פארבלענדעניש — די אידישע ארענדזש שטאדט שטעהט פאר אייך און געמאכט האט עס ניט קיין כשוף מאכער נאר די אידישע ענערגיע און שאפונגס קראפט אויף דעם באדען פון דער אידישער לאנד. אז פון א שטיק זאמד האט געקענט ווערען פתח־תקוה איז קלאר וואס ארץ־ישראל קען ווערען דורך ארבייט. קיין גרעסערער בעוויז אויף די פרוכטבארקייט פון באדען דארף מען ניט האבען.

פתח־תקוה איז א שטאדטישער דארף אדער א דארפישע שטאדט ווי איהר ווילט עס אנרופען, עס האט א בעפעלקערונג פון באלד פיער טויזענד נפשות און בעפאר איהם פאהרט־צו צו פתח־תקוה זעהט איהר אז דער שטח וואס זי פארנעמט איז גרויס. נאך איידער אייער וואגען קומט־צו צו דער ערשטער פלאנטאציע הערט איהר א שארפען קוויטש ווי עפעס פון א ריעזיגען פויגעל, אבער קיין פויגעל קען אזא קול ניט ארויסגעבען. דאס איז דער קול פון דעם וואסער־מאטאר פון דער ערשטער פלאנטאציע און וואו איהר געהט און וואו איהר שטעהט אין פתח־תקוה, הערט איהר נאכאנאנד דיזען ריעזיגען "קוקו" פון די ברענער וואס ארבייטען אום אנצוטרינקען די ארענדזש בוימער.

ווארום פתח־תקוה איז א שטאדט אדער דארף פון מאשינערי, אין יעדער פלאנטאציע דרעהען זיך די רעדער פון אן איל־מאטאר און די ברייטע לעדערנע פאסען רייבען זיך איינע אן די אנדערע אום ארויפצוברייגנען דאס וואסער פון אונטער דער זאמדיגער ערד. דער ארענדזש דארף א סך טרינקען אין די הונדערטע מאטארס פון פתח־תקוה ארבייטען אום איהם צופריעדען צו שטעלען.

איך בין צוגעפאהרען צום האטעל "ירקון" וועלכער בעלאנגט צו א קאלאניסט און שטעהט אויף זיין פלאנטאציע. א לאנגע אלעע פון בוימען פון כל המינים געפלאנצט געדיכט אזוי אז זיי פארשטעלען כמעט אין גאנצען די ליכטיגקייט, פיהרט פון טיהר פון דער פלאנטאציע צום הויז, בלומען אויף יעדען ווינקעל וואו דער בליק פאלט. א גרויסע מחנה טויבען האבען זיך אויפגעהויבען ווען איך בין צוגעגאנגען נעהנטער צום הויז, אלעס ארום איז געווען בעוואקסען, אלעס האט געבליהט און אין אלעס איז געלעגען ארבייט, שווערע ארבייט און ענערגיע.

איך האב לאנג ניט געווארט און בין אוועקגעגאנגען זעהן ווי אזוי די ארענדזש־בוימען ווערען אנגעטרונקען. אן ארענדזש־בוים איז ארום אנדערהאלבען מאן די הויך און ווען מען געהט ארום אין אן ארענדזש פלאנטאציע איז ווי מען געהט אין א וועלדעל. דער בעל הבית פון דער פלאנטאציע האט מיר געצייגט דעם מאטאר, דעם ברונעם, דעם וואסער־רעזערוואואר פון וועלכען עס געהען הילצערנע קארעטעס ווי קאנאלען אין אלע זייטען פון דער פלאנטאציע. די בוימער שטעהען אין גלייכע שורות און יעדער בוים שטעהט אין גריבעל וועלכע דארף אנגעפילט ווערען מיט וואסער פון צייט צו צייט. אן אראבישער באי מיט א רידעל אין האנד שטעהט און קוקט: אזוי שנעל ווי די גריבעל ארום א בוים ווערט פול, פערמאכט ער מיט א רידעל ערד די עפענונג פון דער גריבעל און דער שטראם וואסער וואס לויפט פון די קארעטע טראגט זיך אוועק צו א ווייטערדיגען בוים. דער באי געהט דארטען אריבער און ווארט וויעדער ביז עס ווערט פול א. ז. וו.

איהר זעהט— זאגט צו מיר דער בעל־

הבית פון גארטען. אט דיעזער שייגעץ קריעגט פאר זיין ארבייט זעקס פיאס־טער, דאס איז א שילינג מיט עפּעס, עס איז א לייכטע ארבייט, דער עיקר איז דא דער אכטונג געבען. א אידישער ארבייטער וואס וואלט בענוצט דעם כלל פון 8 שטונדען ארבייטס טאג וואלט דערפאר נעוואלט מינדעסטענס 6 שי־לינג א טאג. קען אזעלכע סארט ארבייט געטאן ווערען דורך אידען? און אויב מיר זאלען נוצען נאר אידען, ווי אזוי וועלען מיר קענען פארקויפען אונזערע ארענ־דזשעס אויף'ן מארקעט געגען די ארענ־דזשעס פון אראבישע אדער גריכישע פלאנטאציעס. איהר מיינט אז דער מאנטשעסטער סוחר וועט צאהלען טייערער פאר ארענדזשעס ביי וועלכע עס איז פאראן נאר עבודה עברית. איהר זעהט דאך אז קיין גרויסע גליקען מאכען מיר אזוי אויך ניט. דער דאזיגער אויס־גוס פון חשבונות האט מיר געשטערט דעם גרויסען פערגעניגען וואס איך האב געהאט פון דער שעהנקייט פון גארטען! דער קאלאניסט האט בעריהרט א שיוע־רע פראגע און א שמערצליכע.

איך בין דאך איבערצייגט אז ארץ־ישראל וועט אויפגעבויט ווערען פון אי־דישע הענד!

מיר זיינען געגאנגען פון איין רייהע בוימער צו דער אנדערער, די אראנ־דזשעס זיינען נאך גרין. די אתרוגים זיי־נען שוין געווען אראבגענומען אבער דא און דארטען האבען זיך נאך געזעהן אתרוגים. דער בעל־הבית האט פאר מיר אויסגעקליבען א פאאר שעהנע אתרוגים: אט האט איהר — האט ער געזאגט — צוויי מהודרים מיט פטומים.

דאס אלעס ארום איז שעהן און וואונדערבאר — האב איך בעמערקט.

דער אייגענטימער פון גארטען האט א שמייכעל געטאן. איהר ווייסט ניט וויפיעל ארבייט מיר האבען דא אוועק־געלייגט. מיר האבען ניט אנגעפאנגען מיט מאטאר־ברונימער, איך האב אויף מיינע פלייצעס געשלעפּט וואסער. אנצוטרינקען די ארענדזשעס, און יעצט קומען מענשען און זאגען אז די קאלא־ניען טויגען ניט, אז זיי זיינען מינסקס און פינסקס, מען ווארפט בלאטע אויף אונזער ישוב. וואס איז, זיי ווילען מאכען קבוצות. זאלען זיי פריהער עפּעס אויפ־טאן, זאלען זיי שאפען חאטש דאס וואס מיר האבען געשאפען וועלען זיי דאן ריידען. און מען ווארפט שמוץ אויף אונז. די קאלאניסטען. ווייסט איהר, אז ווען א פועל פון די ראדיקאלען וויל זידלען דעם אנדערען רופט ער איהם "אכר!" (קאלאניסט). אט אזוי האט עס שוין ערדייכט!

וואס איז ווערטה א געוועהנליכע פלאנטאציע פון א מיטעלמעסיגען פתח־תקוה'ער בעל־הבית, האב איך געפרעגט.

ווערטה איז עס ארום פיער טויזענד פונט, אבער ווען מען זאל עס געהן יעצט בויען, וועט עס דארפען קאסטען דאפ־פעלט. אין דעם יעצטיגען יקרות געה מאך אזעלכע ברונימער, דארפסטו זיך אונטערגארטלען.

די הייזער פון פתח תקוה אונטער־שיידען זיך זעהר פיעל איינע פון די אנדערע, עס זיינען פאראנען הייזער. זעהר גרויסע און בעקוועהמע, און ארי־מע קליינע הייזלאך. די גאסען. זיינען לאנג און טראגען אלע נעמען פערבינדונג מיט דער קאלאניזאציאן: רחוב ראטשילד, רחוב באראן הירש. רחוב חובבי ציון, רחוב ד"ר פינסקער. דער אייניצנער טראבעל מיט די פתח־תקוה'ער גאסען איז וואס זיי זיינען זאמדיג און דאס ארומגעהן אין פתח־תקוה איז א שווערליכע ארבייט. מען דארף שטויסען דעם זאמד.

אין פתח־תקוה איז ניט נאר פאראן א גרויסע שוהל נאר מען זיצט דארטען בין מנחה למעריב און מען לערענט. פאראן א חברה ש"ס, א חברה משניות און עין יעקב. איך בין אנגעקומען אויף

א ווארעמע דיסקוסיאן. דער וואס האט זיבען טויזענד און פינף הונדערט פונט

געזאגט דעם שיעור איז געווען איז גרויס פארלעגענהייט. ער האט צוגעגעבען אז די שאלה איז זעהר א שווערע. איך האב ניט נאכגעקוקט וואס די פראבלעמע איז געווען נאר האב פערשטאנען אז עס איז פון געוואלדיגע וויכטיגקייט. אבוואהל מיט פתח־תקוה און מיט'ן ישוב האט עס ניט צו טאן. איך האב א קוק געטאן אויף די לערנער: אידען פון אלטען דור, גע־קומען מיט זייער ש"ס פון דערהיים. פון די פתח־תקוה'ער געבארענע אדער אויפ־געהאדעוועטע וועט מען קיין ש"ס ניט לערנען—זאגט צו מיר א איד אין שוהל.

פארוואס? האב איך געפרעגט.

דערפאר וואס מען קימערט זיך ניט אין דער נייער ארץ־ישראל וועגען דעם. איז געווען די קורצע תשובה. דערווײלע אבער ווערט אין פתח־תקוה געלערענט און די אידישקייט איז דא שטארקער ווי אין אלע אנדערע קאלאניען און דא איז אויך ־ער צענטר פון דער טהעטיג־קייט פון די פראנקפורטער פרומע וועל־כע האבען ־א א שולע.

פתח־תקוה איז דער ערשטער מאדעל פון אידישער זעלבסטפערוואלטונג. א סארט אידישער שטאאט. דאס וואס דער טערק איז ניט קיין ציוויליזירטער רע־גיערער האט געהאלפען צו ענטוויקלען די אידישע אויטאנאמישע פיהרונגען. דער טערק האט נישט געשטערט די קאלאניען אין זייערע אינערליכע אינ־טערעסען און די נייע הערשער האבען די אויטאנאמיע ניט אוועקגענומען.

איך בין געווארען איינגעלאדען פון ה' ניסין, דעם ראש הועד אדער דער מעיר פון פתח־תקוה אויף א זיצונג פון ועד. עס האט זיך געהאנדעלט וועגען א וויכ־טיגע פראגע: פתח־תקוה דארף האבען א שאססע. דאס איז נויטיג ניט נאר פאר בעקוועמליכקייטען, נאר צו פיהרען די פרוכטען. האט די יק"א פארגעשלא־גען אז זי וועט לייהען דער קאלאניע

אויף פיער פראצענט אויף 25 יאהר אויסצאהלען, נאר מיט דעם תנאי אז דער ועד הצירים זאל לייהען צוויי מאל אזוי פיעל. דער ועד הצירים איז מרוצה און פתח־תקוה קריגט דארום אז הלואה פון עטליכע און צוואנציג טויזענד דא־לאר פיר א שאסעע, און מען האט עס בעדארפט בעשליסען צו זאל מען עס אננעהמען אדער ניט.

די דעבאטע איז געווען א ווארימע. א טהייל האט גע'טענה'ט אז היינטיגער יאהר ווען די אראנדזשען האבען קיין רוחים ניט געבראכט און ווען די מאנד־לען זיינען אויך ניט אמבעסטען איז ניט קיין צייט ארייננצוקריכען אין אזעלכע גרויסע אונטערנעהמונגען. די קאלאניע האבען זיי גע'מענה'ט, קען ניט צאהלען טויזענד און פינף הונדערט פונט א יאהר וועלכע מען וועט דארפען צאהלען לויט'ן אבמאך. פון דער אנדער זייט האבען אבער די אנדערע בעהויפטעט אז דאס איז א לעבענס פראגע פון דער קאלאניע און פתח־תקוה וועט אהן א שאססע ניט זיין און עס איז קיין פעולה דאס אבלייגען פון דער זאך. ענדליך איז בעשלאסען געווארען אז דער ועד, אב־וואהל ער האט פול קראפט צו האנדלען פאר דער קאלאניע אין דיעזער אזוי גוט ווי אין אנדערע פראגען זאל די זאך איבערגעגעבען צו דער אספה כללית, די אלגעמיינע פערזאמלונג פון בירגער. דאס הייסט אלע תושבים פון דער קא־לאניע וואס זיצען מעהר ווי א יאהר. די בעשטימטע צייט וויפיעל מען דארף צו קריגען בירגער רעכט איז פתח־תקוה. און ווען מען זאגט פתח־תקוה'ער ביר־גער מיינט עס בלויז מענער און ניט קיין פרויען. איהר פארשטעהט דאך אז אין פתח־תקוה שווייגט מען ניט וועגען דיעזען עניז, אבער פתח־תקוה האט זיך אזוי געפיהרט ביז יעצט און פיהרט זיך יעצט אויך אזוי, זי האט אבער צוגעזאגט אז אויב די אספת הנבחרים וועט בע־

שליסען אז ווייבער דארפען שטימען ווע־
לען די פרויען פון פתח תקוה קריגען
שטימען אין דער לאקאלער רעגיערונג.

אבער דער מיטינג פון דער רעגירונג
פון פתח־תקוה איז געווען זעהר אינטע־
רעסאנט. די דעבאטאנטען־קאלאניסטען
האבען גערעדט העברעאיש ווי א וואסער
זיינען אין כעס געווארען, געמאכט אונ־
טערברעכונגען אויך אין לשון־קודש און
די פאאר אידען וואס האבען ניט גע־
רעדט קיין העברעאיש האבען זיך
שטארק געשעהמט. דער טשערמאן איז
געווען אי־מפלגתי וועלכעס מיינט ווי
יעדער ווייס, אונפארטייאיש. צווישען
די פערזאמעלטע האט געצויגען אויף זיך
די אויפמערקזאמקייט פון א פרעמדע
אויג, איינער א דונקעלער ריעז, דער
אויסדרוק פון פיזישע קראפט מיט א
לייבליכען גוט־מוטיגען שמייכעל פון
פשטות אויף זיין פנים, דאס איז געווען
א בילד פון געזונדהייט קערפערליך און
גייסטיג. ער איז געבארען געווארען אין
פתח־תקוה. די קאלאניע האט זיך מיט
איהרע קינדער ניט צו שעהמען. א האלב
מיליאן אזעלכע אידען אין ארץ־ישראל
און די ארץ־ישראל פראגע איז געלייזט.

פאר מיר ליעגט דער חשבון פון אנ־
דערהאלבען יאהר הוצאות פון דער
שטאדט־רעגיערונג אין פתח תקוה. עס
בעטרעפט די סומע זעכצעהן טויזענד
זעקס הונדערט איין און פיערציג פונט
(איבער הונדערט טויזענד דאלאר). פון
דיעזע געלד איז אוועק ארום פיער טוי־
זענד דאלאר פיר פקידי הדת. תקון
עירוב שחיטה וד"ת צווישען די הויפט
הוצאות איז כאראן מאכען בריקען.
פארריכטען שאסעען, וואסער לייטונג.
העלטה דעפארטמענט, א. ז. וו.

די רעגיערונג פון פתח־תקוה איז ביז
יעצט געווען שטארק גענוג דורכצופיה־
רען אלע איהרע ארדערס. אזוי צום ביי־
שפיעל אז איינער האט א טענה צום
צווייטען, צווינגט דער וועד אז זיי זאלען
געהן צו בית־דין אדער בוררים און דער
וועד פיהרט נאכדעם דורך דעם פסק. אויף
מיין פראגע וואס איז דער כח דורך
וועלכען דער וועד רעגיערט, האט מען
מיר געענטפערט, דער וועד קען צונעה־
מען די וואסער לייטונג פון דער הויז
פון דעם וואס וויל ניט פאלגען, צונעה־
מען דעם שטאדט־דאקטאר פון איהם,
און ניט לאזען אז דער דיליזשאנס (די
דיליזשאנסען בעלאנגען צו קהל) זאל
איהם אריינגעהמען ערגעץ צו פאהרען
און— "לאסט באט נאט ליסט"— ווילט
זיך מיר זאגען— מען גיט דעם וואס וויל
ניט פאלגען קיין עליה. אבער די מיטלען
ווערען זעלטען בענוצט, איבערהויפט
איר בעצוג צום ד"ר, ווייל מען פאלגט
דעם ו ע ד, אז ניט האט יענער געגען
זיך דעם גאנצען דעת־הקהל.

און זאל אימיצער קומען צווייפלען
אין די ליעבע פון אידען צו געזעץ און
ארדנונג און זאל אימיצער זאגען אז אי־
דען זיינען ניט פעהיג פיר זעלבסט רע־
גיערונג — שיקט איהם קיין פתח־תקוה.
א מאדעל פון רעגיערונג פאר א ציווי־
ליזירטע געזעלשאפט!

מיין אויג איז געפאלען אויף א פעקעל
מיט ארדערס וואס עס האט באלד גע־
דארפט ארויסגעהן פון וועד. איך האב
ארויסגעצויגען איינעם. דאס איז געווען
א שטראף פון פינף פונט וואס דער וועד
האט ארויפגעלייגט פאר ניט־ריינליכ־
קייט — אויף דער שוהל. דער שטראף־
ארדער לייענט זיך אזוי:

יום ח"י אלול תר"פ.

כבוד ה"ה גבאי בית הכנסת הגדול
פ"ת.

א"נ:

מתכבדים אנו להודיע למע"ר
כי אחר הזה־ה שניה ושלישית קנסה
ועדה הסניטרית את מע"כ בסכום של
5 לי"מ בשבל אי־הנקיון.

מבקשים אנו את מע"כ להכנים את
הסכום הנ"ל לועד המושבה לא יאוחר
משבוע זו.

יחד אם זה אנו מבקשים אתם להזהר להבא, כי הקנס השני יתוסף הרבה.

בכבוד סגן ראש הועד ליפא וויניצקע.
ועד מושבת פתח־תקוה.

.34

די פראקטישע ארץ ישראל און וואס זי דיינקט

יעדער איד וואס איז ניט געוועז אין
ארץ־ישראל קען אויך פערשטעהן אז
יעדער איד וואס האט עפעס א שטיקעל
פארנעהם אין יפו, האט גלייך איבער־
געמואווט אין תל־אביב אזוי שנעל ווי
תל־אביב איז פארטיג געווארען. דאס
איז דערזעלבער שכל וואס די אידען פון
סאפאלק און לודלאוו סטריטס האבען
צומופט אין די מעהר אריסטאקראטישע
געגענדען פון נויארק. איהר קענט
דארום דורכגעהענדיג די ביזנעס גאסען
פון יפו און זיין זיכער אז די בעלי־
בתים פון זיי וואהנען אין תל־אביב. אין
דיזער בעציהונג איז ניטא די פארטיי־
איינטהיילונג וועלכע הערשט אין יע־
דער זאך אין ארץ־ישראל. דא וואהנען
ארטאדאקסען, עקסטרים־פרייע, מיטע־
לע. אלע זיינען איינפערשטאנדען אז
לעבען שעהנער איז א גרויסער פרינציפ
וואס דארף זיין ביי אלעמען וויכטיג.

איך האב זיך בעקאנט אין תל־אביב
מיט איינינע פערזאנען וואס האבען א
שם אין דער אידישער וועלט. וואס
מיר האט אינטערעסירט אין יפו, איז
געוועזן צו זעהן און הערען די פראקטי־
שע מענשען וועלכע האבען הינטער זיך
א גרויסען חשבון פון אויפגעטהוענע
ארבייט. דאס וואס אידען האבען אין
ארץ־ישראל איז ניט אין איין טאג ער־
רייכט געווארען. דאס איז דער רעזול־
טאט פון לאנג יאהריגע שווערע אר־
בייט. דאס איז דער רעזולטאט פון
פיעלע ערפאהרונגען, פיר וועלכע מען
בעצאהלט געוועהנליך טייער, און איך
האב זעהר געוואלט וויסען וואס דיזע
לייט האבען צו זאגען וועגען דער גאנ־
צער זאך. און דער אמת איז, אז עס
האט זיך מיר אנגעפאנגען צו דאכטען
פון אלעם וואס איך האב געזעהן און
געהערט ביז יעצט, אז אין דער אפי־
ציעלער ארץ־ישראל, עס הייסט די ארץ
ישראל פון ועד הצירים, אדער פון
משרד, האלט מען זיך — גאנץ וויט־
לאך פון דער פראקטישער, פשוט'ער,
ארבייטענדער ארץ־ישראל. איך האב
אנגעפאנגען מורא צו האבען, טאמער
האבען מיר שוין אין ארץ־ישראל א צו־
טהיילטע וועלט, אן אפיציעלע פאלעס־
טינא מיט א סך ביכער, לשכות,
משרדים און פקידים, און רעפארטס,
און נאך א פאלעסטינא וואס טהוט
ביסלעכווייז און שאפט, און אז צווישען
דיזע צוויי איז פאראן א ניש־קשה'דיי־
גער תהום.

איך בין געוועזן ביים ה' לעוואנטין,

דער גרינדער פון דער אידישער באנק און דער דירעקטאר פון דער אנגלא־פאלעסטיין קאמפאני. ה' לעוואנטין מאכט א זעהר שעהנעם איינדרוק מיט זיין אויסזעהן. אויף אלע זיינע תנועות ליעגט דער שטעמפעל פון אידישען סוחר־אריסטאקראט. דער סארט שמועס מיט וועלכען ה' לעוואנטין איז אייך מכבד, איז גאנץ אנדערש ווי די געוועהנליכע שמועסען פון דער אידישער אינטעליגענץ אין ארץ ישראל. יענע ריידען כסדר פון אידעאלען, מען מישט אוים יעדע זאך מיט טעאריען און איהר וועט דא אין דיזער מדינה ניט אויסריידען מיט אימיצען קיין דריי ווערטער און ניט הערען דאס ווארט "צוקונפט". ה' לעוואנטין איז אן אנגענעהמע אויסנאהמע. אין דער שטונדע און מעהר וואס איך האב מיט איהם גערעדט איז ניט געווען דערמאנט קיין איין מאל "צוקונפט". ער האנדעלט ניט מיט'ן מארגען נאר מיט'ן היינט. איהם פארנעהמט די געגענווארט אלע זיינע חושים. און וואס אנבעלאנגט צו טעאריען, לייגט ער דארויף ניט קיין געוויכט, ווי עס לייגט ניט דארויף קיין געוויכט יעדער פראקטישער מענש וואס טהוט ווי עס לאזט זיך און האנדעלט ווי עס קומט אוים נאך די אומשטענדען.

ניט אלע אידען וואס אינטערעסירען זיך מיט ארץ ישראל וויסען וואס פיר א גרויסע ראלע די באנק האט געשפיעלט אין דעם ישוב פון ארץ־ישראל אין די לעצטע 17־18 יאהר. די באנק האט געהאלפען די קאלאניזאציאן, די פלאנטאציעם אין פאלעסטינא; זי האט געהאלפען דעם שטאדטישען ישוב דורך הלואות פיר געשעפט און דורך בויען הייזער. אהן דער באנק וואלט ניט מעגליך געווען פיעלע וויכטיגע זאכען וואס זיינען יעצט פאראן אין ארץ־ישראל. די באנק האט ניט די מיטלען וועלכע זי האט בעדארפט האבען. וואלט זי געהאט א גרויסען קאפיטאל, וואלט זי געקענט זיך בעשעפטיגען מיט אגראר־הלואות און קענען אויפבויען א נייעם ישוב. אבער איהרע מיטלען זיינען פערהעלטניסמעסיג קליין און דאך האט זי פיעל אויפגעטהאן. איך האב דארום געהאלטען ה' לעוואנטין אלס איינעם פון די פערזאנען וואס האבען א גלייכען קוק אויף די ארץ־ישראל פראגען און האב זיך אין מיין ערווארטונג ניט אבגענארט.

ה' לעוואנטין גלויבט ניט אין קיין זעהר גרויסע קאלאניזאציאן, וועגען וועלכער מען האט אזוי פיעל גערעדט. ער גלויבט אבער אז מיט רוהיגע און פראקטישע ארבייט קען מען דא אידען קאלאניזירען. איבערהויפט איז ער געגען דעם טומעל און דעם רעש. ער גלויבט ניט אז דאס העלפט דעם ישוב. ער גלויבט ניט אין די נייע געשרייען וועגען די גאולה וואס די קבוצות וועלען בריינגען. ער גלויבט אז דאס בעסטע זאך איז אז מען זאל געבען א אידען א שטיקעל ערד, איהם בויען א הויז מיט אינווענטאר און ער זאל ארבייטען און זאל לאנגזאם אויסצאהלען פאר זיין ערד. דאס איז די סיסטעם פון דער יק"א, וועלכער איז דערווייל דער בעסטער סיסטעם. די יק"א טהוט איהר ארבייט אהן טומלעניש און אהן פאליטיק. איהרע מענשען וויסען אז עס איז זייער ביזנעס צו בעזעצען אידען אויף לאנד און אויף דיזען וועג געהט זי, וועהרענד פון אנדערע זייטען הערט מען נאר פלענער און טעאריען. אט פארוואס, למשל, האט מען גאר ניט צוגעגרייט פאר די חלוצים וואס קומען יעצט? ה' לעוואנטין גלויבט אפילו ניט אז מען דארף האבען אזוי פיעל מיליאנען ווי עס ווערט אנגעגעבען יעצט אין די פארשלעגע. זאל מען אנפאנגען ארבייטען מיט ווייניגער און וואס מען וועט דארפען ווייטער, וועט מען שפעטער זעהן. געוויס דארף מען האבען פיעל געלד און די אידען וועלען עס מוזען געבען אויב זיי ווילען אויפבויען ארץ־ישראל; אבער מען דארף ניט פערגעסען אז גרויסע זאכען ווערען אפט געשאפען פון קלענערע אנפאנגען. פון די אויסמישונג פון קאלאניזאציאן מיט סאציאליזם האלט ער ניט. און וועגען דער פראגע פון ארא־

בישע ארבייט האט ער מיר געענטפערט: ”איך האלט ניט קיין אראבישע ארבייטער אויף מיין נחלה — קאסט עס מיר מיט 150 פונט א יאהר מעהר. איך קען עס אויסטראגען. אבער וואס זאל טהאן א קאלאניסט וואס זיין גאנצער ריוח פון זיין נחלה איז 150 אדער 200 פונט א יאהר?” איך בין ארויס פון ה' לעוואנטין מיט דער איבערצייגונג אז עס זיינען פאראן אין ארץ־ישראל, א דאנק צו גאט, ניט נאר מענשען וואס קוקען אויפ'ן הימעל, נאר עס זיינען אויך דא אזעלכע וואס קוקען אויף דער ערד און זיי וועלען מסתמא אויך האבען זייער ווארט אין דער ארבייט פאר ארץ־ישראל.

אבער ווי איז מען עס אין תל־אביב און מען געהט ניט אריין צום סיטימעיר אדער ראש הועד? דער יעצטיגער ראש הועד איז ה' דיזענגאף, א מאן וואס איז אין ארץ־ישראל שוין אריבער פופציג יאהר, איז א סוחר, א כלל־טהוער, האט געהאט א נאהנטע בעריהרונג מיט אלעם וואס איז פארגעקומען אין ארץ־ישראל זייט דעם אנפאנג פון דעם ישוב. ה. דיזענגאף קען ריידען מיט אויטאריטעט אין אלע פראגען פון ארץ־ישראל. ער איז ניט קיין דרשן און ניט קיין שרייבער — א זאך וואס איז זעהר זעלטען אין ארץ־ישראל און האט פון דער נאטור פיינט מליצות. ער ארגומענטירט ניט און זוכט אויך ניט צו איבערצייגען. אנשטאט דעם דערצעהלט ער א פאקט, א פאסירונג, רופט אן דעם נאמען און דעם פלאץ וואו עס האט פאסירט און שטעלט זיך אב ווי איינער זאגט: ביסט ניט חולה אליין ארויסצונעהמען דעם מוסר השכל דערפון. און וואס דארף מען חקירות אז די גאנצע זאך איז אזוי פשוט? דיזענגאף איז פון די מענשען וואס ווילען ענטפערען אויף פראבלעמען דורך מעשים איידער דורך פראזען. איבערהויפט איז ביי איהם קיין פראבלעמען ניטא — אדער א זאך קען דורכגעפיהרט ווערען, איז גוט, און אויב עס קען ניט, דארף מען פרובירען עפעס אנדערש.

דיזענגאף'ן האב איך געזעהן מיט א יאהר צוריק אויף דער לאנדאנער קאנפערענץ. איך האב איהם געפונען אזוי ענערגיש און אזוי פריש ווי איך האב איהם געזעהן מיט אנדערהאלבען יאהר צוריק. איך האב איהם געפרעגט, צי עס זיינען פאראן מעגליכקייטען פאר געשעפטען יעצט אין ארץ־ישראל. ער האט געענטפערט אז יא. איך האב איהם געפרעגט די אורזאכע, פארוואס עס איז יעצט אזוי שטיל אין דער געשעפטס־וועלט אין ארץ־ישראל און ער האט מיר געענטפערט אז דאס קומט דערפון וואס די קרעמער האבען אנגעגרייט א סך סחורה, מעהר ווי זיי דארפען און געצאהלט האבען זיי אויף הויכע פרייזען. דערזעלבער צושטאנד איז אין מצרים, אבער דאס איז א פאראיבערגעהענדע ערשיינונג. וואס אנבעלאנגט וועגען אינדוסטריע, איז דא פאראן א פלאץ, אבער מען דארף געלד. אט למשל איז פאראן א גוטער פלאן צו ציהען אן אייזענבאהן פון דער קאלאניע פתח־תקוה צו יפו. די פתח־תקוה'ער אראנדזש פלאנטאטארס דארפען עס נויטיג האבען. דאס וועט זיין א בעצאהלענדע ליניע, און נאך מעהר, די ענגלישע רעגירונג וויל גאראנטירען פאר די הכנסות. איז דאך עס אודאי גוט — איז אבער דערווייל ניטא ווער עס זאל עס אונטערנעהמען. אויף מיין שאלה, וויפיעל דארף די באהן בעטרעפען, האט ער געענטפערט: ארום אכציג טויזענד פונט. אבער עס זיינען פאראן — מיינט דער תל־אביב'ער סיטי מעיר וועלכער האט אין דעם גאנצען שמועס, ווי עס איז זעלבסטפערשטענדליך, גערעדט העברעאיש — עס זיינען פאראן איינפאכע און קלענערע אינדוסטריען, אבער מען דארף אוועקלאזען אזעלכע טענות וואס שרעקען אב די געלד־מענשען. דיינקט איהר, אז דער וואס האט געלד וועט קומען אריינלייגען עס אין א געשעפט און זיין נאכהער אבהייגיג אן שפרינצאק'ס (אן ”ארבייטער־פיהרער” פון ארץ ישראל) וואוט? און וועלכער מענש מיט א געזונדען מענשען־פערשטאנד וועט אין

אַלגעמיין וועלען אינוועסטען זיין געלד
אין אונטערנעהמונגען, איבער וועלכע
מען וועט דארפען בעשליסען דורך הוי־
בען הענד אויף א קאָנפערענץ, און וועל־
כע פּארטיי עס וועט האָבען מעהר אויפ־
געהויבענע הענד וועט גובר זיין. דיזע
פּאָליטיק איז אן אונגליק.

אויב אָבער אימיצער וויל עפּעס
אויפטהאָן פיר ארץ־ישראל זאָלען זיי
קומען און אויפטהאָן. זאָלען זיי זיך
אָרגאַניזירען אויף א ביזנעס־וועג און
זאָל דער ועד הצירים זיך ניט מישען
אין קיין זאך, און זאָל קיינער דעם ועד
הצירים ניט פרעגען. כל זמן די ציו־
ניסטישע אָרגאַניזאציאָן וועט האָבען צו
טהאָן מיט אינדוסטריעלע און ביזנעס
אונטערנעהמונגען — וועט עס ניט
טויגען. דער ועד איז אין אלגעמיין
אונטער דעם איינפלוס פון די ראדיקא־
לען און טהוט וואָס זיי ווילען. איך וועל
אייך געבען א משל: דר. עטינגער איז
אַן אגראַנאָם. דארף ער עוסק'ן אין
אַגראָנאָמיע. צו וואָס עוסק'ט ער אין
פּאָליטיק? וואָס האָט חקלאות־קאָלאָ־
ניזאציאָן מיט פּאָליטיק צו טהאָן? און
הערט זיך איין ווייטער: דר. עטינגער,
וועמעס ביזנעס עס דארף זיין אגראָנאָ־
מיע, איז א מיטגליעד פון דער סאָצי־
אַליסטישער אחדות־העבודה וואָס איז
געגען יעדע פּריוואט איניציאטיווע אין
ארץ ישראל. דיזע פּארטיי האט איהם
אויסגעקליבען צו דער אספת־הנבחרים.
איז דען אַ וואונדער אז ער איז אין די
הענד פון די אחדות־העבודה און אז ער
קען מיט זיי ניט איינרייסען?

דאָס וואָס ה' דיזענגאָף האָט געזאָגט
איז געווען פיר מיר אזוי וויכטיג און
אינטערעסאנט, אז איך האָב איהם אי־
בערגעפרעגט נאָך אַמאָל וועגען דעם.
ער האָט עס ווידערהאָלט און נאכהער
צוגעלייגט: אָט איז א פאקט: א זעהר
רייכער מאַן איז געקומען קיין ארץ־
ישראל. ער איז אויף דער עלטער,
האָט שוין אויפגעגעבען אלע בעשעפ־
טיגונגען, און ער האָט געוואָלט אריינ־
לייגען אין ארץ־ישראל די גרעסטע טייל
פון זיין פערמעגען וועלכער בעטרעפט
א פּאָאר מיליאָן פונט. ער האָט גע־
וואָלט קויפען א גרויסע שטיק לאנד און
דאָרטען האָדעווען פערשיעדענע סאָר־
טען בהמות. ער האָט געוואָלט דערפון
מאַכען אַ זעהר גרויסע זאך. דער ועד
הצירים איז געווען געגען דעם פּלאַן,
ווייל דער ועד וויל ניט אז איינער זאָל
האָבען א סך לאַנד, איז פון דעם ענין
גאָר ניט געוואָרען — איז בעסער דאָס
לאַנד אין אַראַבישע הענד, אַבי דער
ועד זאָל טהאָן דאָס וואָס די סאָציאַליס־
טען ווילען פון איהם. ניט נאָר גיט זיך
דער ועד אָפּ מיט אַלערליי סאָרטען פּלע־
נער, וואָס ברייגגען דעפיציטען, ווי די
קבוצות, נאָר ער פאַרשטעלט דעם וועג
פאר אנדערע עפּעס צו טהאָן, און אין
אַלגעמיין, אַזוי לאַנג ווי די עקספּערטען
וועלען זיין פּאָליטיקער און די אָנגע־
שטעלטע וועלען זיין פּאָליטיקער, און
מען וועט קיין מאָל קיינעם גיט קענען
אָבזאָגען און נעהמען א בעסערן אויף
זיין פּלאַטץ—וועט עס ניט טויגען. די
פּאָליטיק עסט אונז אויף.

אַ שטילער ווינטעל האָט אריינגע־
בלאָזען דורכ'ן פּענסטער אין טהיר פון
דער הויז פון תל־אָביב'ער סיטי מעיר.
איך האָב ארויסגעקוקט אין דעם
שטאָדט־גאָרטען פון תל־אָביב פון וועל־
כען עס האָבען זיך געהערט העברעאישע
אונטערהאלטונגען פון לוסטיגע שפּאצי־
רער. דער גרויסער לאָמפּ ביים ענדע
פון שטאָדט־גאָרטען, וואו עס שטעהט
אַ גרויסער סאַין "גלידה", וועלכעס
מיינט אייז־קרים, איז אויסגעלאָשען גע־
וואָרען, וואַהרשיינליך האָט דער פאַר־
קויפער אויספאַרקויפט די לעצטע פּאָר־
ציע גלידה. אַלעם האָט אויסגעזעהן
אַזוי היימיש און אַזוי ליעבליך! דער
מעיר האָט מיר געוויזען די באנדס וואָס
תל־אָביב האָט ארויסגעלאָזען פאַר אַן
אַנלייהע. די ערשטע אידישע אַנלייהען
אין אונזער געשיכטע איז געשריבען אין
העברעאיש און צאָהל פינף אין א האַלב
פּראָצענט. איך האָב זיך אָבגעזעגענט
און בין אַוועק אַהיים. איך בין פארביי־
געגאַנגען דעם ראַינוע, האָב געזעהן אַ

שורה פון צעהנדליגע װאגענס, װאָס זײ־נען אויסגעשטעלט נעבען דעם ראינוע. פרעגענדיג, װאָס בעדײַטען די פוהרען? האט מען מיר ערקלעהרט אז אלע שבת נאָכט קומען זיך אָן אידישע פוהרען פון רחובות, פון ראשון לציון און פון פתח תקוה. די קאָלאָניסטישע יוגענד קומט זעהן די מאָווינג פּיקטשורס אין תל־אָביב, און נאָכדעם װי זײ זעהען זיך אָן די פלאי־פלאים פון דעם ליילעך, פאָהרען זײ אװעק אהיים, גיט פערגע־סענדיג מסתמא אויך די גלידה, װעלכע געהט אין תל־אָביב אַזוי װי מצהוואַסער. איך בין געװעזן אַ בעלן צו זעהן װי עס זעהט אויס אַ פּובליקום פון די קאָלאָניע יוגענד ביי אַ מאָװינג פּיקטשור פאָר־שטעלונג. ביי דער קאַסע האָט מען מיר געזאָגט קורץ און שארף: אין מקום! עס הייסט די הויז איז אויספערקויפט. די ארץ־ישראל אידען האָבען ליעב די "מואווים."

35.

ביי די לעהרער

די קאָנווענשאָן פון די לעהרערס אין ארץ ישראל וועט זיך עפענען אין יפו אין דעם און דעם טאָג — אזוי איז געווען בעריכטעט אין דער פרעסע און אזוי האָב איך געוואוסט איידער עס איז אין דער פרעסע געשטאַנען. האָב איך בעשלאָסען אז איך זאָל זעהן מיט מיינע אויגען די ערציהער פון אידישען פאָלק אויף זייער פערזאמלונג.

ווען איך בין געקומען קיין ארץ ישראל זיינען די סקוהלס שוין געווען געשלאָסען און איך האב געמוזט זיך צופריעדענשטעלען דערמיט וואָס איך האָב געזעהן די קינדער וואס ערציהען זיך אין סקוהלס בעזונדער און די לעהרער בעזונדער. די קינדער האָב איך געזעהן איבער'ן גאנצען לאנד און האָב געקראָגען א בעגריף פון זייער גייסטיגען פערמעגען. עס איז פאר מיר געבליבען ניט מעהר ווי צו בעקענען זיך מיט די לעהרער אויף זייער גרויסער פערזאמלונג נאָכדעם ווי איך האָב געזעהן פיעלע פון זיי אויף אלע פלעצער וואו איך בין דורכגעפאָהרען.

איך האָב א גרויסען רעספעקט פאר דעם ארץ־ישראל לעהרער צוליעב איין גרויסע ריעזיגע זאך וואָס ער האָט אויפגעטהאָן: ער האָט געשאפען א לשון פאר זיין נאַציאָן. ער האָט געשאַפען א העברעאיש ריידענדע ארץ ישראל. און וויפיעל איהר זאָלט ניט לויבען דעם ארץ ישראל לעהרער פיר דיעזער געוואלדיגער עובדה, וויפיעל איהר זאָלט איהם ניט בעזינגען פון דעם ריעזען טהאַט — האָט איהר נאָך ניט ארויסגעזאָגט אלעם וואָס עס קומט איהם דערפאַר.

דער לעהרער אין ארץ ישראל האָט געשריבען — דורך זיין שאפונג — דעם שעהנסטען קאַפּיטעל פון אידישע געשיכטע זייט חורבן בית המקדש. ווארום וואָס קען מען פערגלייכען צו אזא גרויסען אויפטהו ווי צו מאַכען לעבעדיג א שפראך אין די מיילער פון א דור, נאָכדעם ווי דיעזע שפראך איז צוויי טויזענד יאָהר ניט גערעדט געוואָרען.

אידען זאָלען זיצען אין ארץ ישראל און ניט ריידען די ארץ ישראל שפראך, דעם לשון פון אונזער נאַציאָן — איז א. ווילדע זאך. ווי קען מען זיך אומקעהרען צו דאָס לאנד און ניט צו זיין לשון? און דאָך זיינען אידען געזעסען אין ארץ ישראל הונדערטער יאָהרען און

מען האָט גערעדט אויף אלע לשונות — אויף אידיש, שפּאַנאָליש, גרוזיניש, פּערסיש און וועלכען לשון איהר ווילט און ניט אויף לשון קודש, און די אידישע בעפעלקערונג אין ארץ ישראל איז געווען צוטהיילט און צוריסען ווייל מען איז ניט געווען פעראייניגט דורך דאָס וואָרט — די ערשטע און וויכטיגסטע פעראייניגונג צווישען מענשען — ביז עס איז געקומען דער לעהרער און האָט אין א פּאָאָר צעהנדליג יאָהרען פארריכט דעם טעות פון גאנצע דורות. ער האָט געשאפען דעם בריק פון אחדות צווישען אלע סאָרטען אידען, ארץ ישראל אידען, פון וואנען זיי זאָלען ניט קומען האָבען יעצט איין שפּראך. העברעאיש איז געוואָרען דער לשון פון די ארץ ישראל אידען. דער אָנפאנג איז געשאפען געוואָרען, דאָס ווייטערדיגע איז לייכט.

און די ארבייט פון דעם לעהרער איז איהם ניט אָנגעקומען גרינג. עס איז געווען פיעל זאכען איהם צו ענטמוטיגען. אפילו אין די נאַציאָנאַלע קרייזען האָט מען געצווייפעלט אין דער מעגליכקייט פון דער זאך. היינט שטעהט דער לעהרער אלס דער זיעגער. עס איז דער נצחון פונ׳ם אידישען נאַציאָן. מיר שיינט אז קיין איד קען ניט פיהלען און בעגרייפען די פולע בעדייטונג פון דיזען גרויסען אויפטהו סיידען ער האָט מיט זיינע אויגען געזעהן דעם דאָזיגען וואונדער.

אבער דער זעהר גרויסער פערדיענסט פון דעם ארץ ישראל לעהרער קען ניט פארשטעלען די חסרונות וואָס עס איז פאראן אין זיין ארבייט. די קאָלאָניסטען קלאָגען זיך אויף דעם וואָס עס פעהלט אין דעם בית ספר אן אטמאָספערע פון אידישקייט און איהר זעהט אין ארץ ישראל אויף שריט און טריט אז זיי זיינען גערעכט. אז די קאָלאָניסטען זיינען אונצופריעדען מיט דעם בית־ספר אין דיעזער בעציהונג ציינט דער פאקט אז אין דער קאָלאָניע פתח־תקוה, למשל, האָט די תלמוד תורה פון נצח ישראל, געגרינדעט פון דייטשע פרומע אידען, דאָפּעלט שילער ווי דער בית־ספר. עס איז קלאָהר אז אין וועלכער קאָלאָניע עס זאָל ניט געגרינדעט ווערען א גוטע שולע מיט אן ערציהונג, אין וועלכער עס זאָל געלייגט ווערען געוויכט אויף דער אידישער טראדיציאָן, וועט דיעזע שולע זיעגען געגען דעם בית־ספר. און מען דארף ניט פערגעסען אז דער בית־ספר האָט הינטער זיך די גאנצע מאַכט פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציאָן און פונדעסטוועגען קען די צווייטע געווינען נאָר ווען עס זאָל זיין אזעלכע סקוהלס איבער׳ן גאנצען לאנד.

דעם גייסט אין וועלכען די בתי־ספר ווערען געפיהרט האָט גוט אויסגעדריקט איינער א פאָרשטעהער פון דער אנטי־טראדיציאָנעלער שטרעמונג אין ארץ־ישראל אין עטליכע ווערטער. ער שרייבט אין א היגער צייטונג וועגען משפט השלום, און ער זאָגט אז דער צוועק פון משפט השלום איז אויפצובויען א וואָכעדיגען קאָורט וואס זאל ניט האבען קיין פערבינדונג מיט דעם רעליגיעזען בית דין, און ער בעריהמט זיך: אזוי ווי מיר האָבען געשאַפען א וואָכעדיגע שולע, אזוי ווילען מיר שאפען א וואכעדיגען משפט. די שולע איז וואָכעדיג דורך און דורך, און זי האָט פון דעם אוצר פון רעליגיעזע געדאנקען, פון רעליגיעזע פּאָעזי און התלהבות, און פון טראדיציאָנעלע בעגייסטערונג גאָר ניט גענומען. די גאנצע וועלט פון גרויסע געפיהלען און געדאנקען וואָס זיינען געגאנגען פון דור צו דור איז פרעמד פאר דעם אידישען קינד, און דאָס קען זיך איבערצייגען יעדער וואס רעדט מיט דער יוגענד וואָס איז אין בית־ספר ערצויגען געוואָרען.

אָבער דאָס וואָס עס האָט זיך מיר שטאַרק געוואָרפען אין די אויגען ווען איך האב גערעדט מיט די היגע קינדע־

און יונגע לייט איז דער פאקט אז זיי ווייסען אזוי ווייניג (איך וויל ניט בענוצען דאס ווארט "גאר־ניט" אבוואהל ער וואלט זיך פיעלייכט בעסער געפאסט צו דער לאגע) אין תנ"ך, חומש נביאים און כתובים זיינען פאר זיי פרעמדע פעלדער און א פסוק פון תנ"ך, אפילו די געוועהנליכע פסוקים וואס יעדער פראסטער מענש וועלכער איז נאר אין חדר געגאנגען ווייס, איז פאר זיי אונבעקאנט. ניט נאר ווארפט עס זיך ניט דורך אין זייער אייגענעם שמועס, נאר זיי פערשטעהען עס ניט אימיצער פון דעם אלטען חדר זאגט עס.

איך האב בעמערקט ווי א גרופע יונגע לייט—א טהייל פון זיי זיינען ערצויגען געווארען אין רוסלאנד און זיינען געקומען אהער מיט זייער אידישע בילדונג און א טהייל פון זיי זיינען געבארען און ערצויגען געווארען אין ארץ ישראל. איינער פון די עדשטע האט געזאגט צו איינעם פון די אנדערע אין פערלויף פון שמועס דעם בעקאנטען פסוק: אם בגפו יבוא בגפו יצא. דער ארץ ישראל'דיגער האט ניט געוואוסט וואס דאס בעדייט און האט געפרעגט — אין העברעאיש נאטירליך — וואס מיינט עס. איך בין געווארען פעראינטערעסירט אין דער ערשיינונג און האב אויפמערקזאם געהערט דעם ווייטערדיגען שמועס. אן אנדערער פון דער גרופע האט אין פערלויף פון שמועס געזאגט דאס גאנץ בעוואוסטע ווארט פון תלמוד: "אין אורח מכנים אורח". דאס איז וויעדער געווען א תלמיד פון א רוסישען חדר. די ארץ ישראל'דיגע האבען ווידער אנגעקוקט פרעמדלאך דעם וואס האט גערעדט. זיי האבען געוויס דעם ווארט פערשטאנען אבער זיינען דערמיט אונבעקאנט. איך האב זיך מיט די ארץ ישראל'דיגע פאנאנדערגערעדט און זיי האבען זעהר פשוט ערקלעהרט אז זיי האבען ווייניג געלערענט חומש און תנ"ך.

ווען איך האב מיין וואונדער ארויסגעצייגט צו אייניגע פון די קאלאניסטען און שטאדטישע עלטערען פון קינדער, האבען זיי געלאכט פון מיין אונוויסענהייט. וואס? איהר זייט ערשט דערגאנגען אז די אלע וואס געהען ארוים פון בית ספר זיינען עמי־הארצים? עס איז אומזיסט אייער ארבייט צו זוכען ביי זיי א פסוק אדער א מאמר חז"ל. און איינער א איד פון רחובות האט צוגעלייגט: פון וואנען זאלען זיי וויסען? געהט פארביי אונזער בית־ספר אדער אן אנדער בית־ספר און איהר וועט הערען נאכאנאנד: הבה נרננה! (לאמיר זינגען) ווילט איהר אז דערפון זאל מען וויסען וואס אין תנ"ך טהוט זיך?

און דיזעלבע מיינונג איז אויסגעדריקט געווארען צו מיר, פון פארמער און פון סוחרים, אין די קאלאניען און אין שטאדט. עס איז קלאהר: מען האט דא אבגערוקט דעם תנ"ך אן א זייט. דער נייער דור קען ניט דעם ספר־הספרים. ביי מיר איז די זאך געווען א גרויסער חדוש און אין גאנצען אונפערשטענדליך: דאס האט דאך שוין ניט צו טהאן מיט רעליגיאן, צו וועלכער דער בית־ספר וויל זיך ניט צוריהרען. דאס האט דאך שוין צו טהאן מיט דער נאציאנאלער קולטור און מיט דער נאציאנאלער שפראך. אונזער נאציאנאלע קולטור ליעגט דאך אין תנ"ך. אונזער נאציאנאלע שפראך איז דאך אין תנ"ך. צו דערווייטערען אידישע קינדער פון תנ"ך הייסט דערווייטערען זיי פון נאציאנאליזמוס, פון אידישע בילדונג און פארמאכען פאר זיי די קוועלע אפילו פאר דער העברעאישער שפראך. ווארום ווי ארעם און בלייך איז אזא העברעאיש וואס קומט ניט פון תורה, נביאים און כתובים! און וואס פיר א בעגריף קענען זיי האבען פון אונזער פערגאנגענהייט, פון דער ביבלישער ארץ ישראל, אז זיי קענען ניט די ביבעל אין אריגינאל און אז זייער צייט ווערט פערנומען מיט ביכלעך וואס זוכען איבערצודערצעהלען די געוואלדיגע

פּאַסירונגען פון ביבעל איז א פיעל פערעדיגערטע און וואכעדיגע שפּראַך. ווי נעהמט מען עס בידים און מען שטויסט אוועק אזא רייכטום, אין דער תנ״ך פּסול געווארען דערפאר וואס פרומע אידען גלויבען אז ער איז הייליג?

אין דעם זאאל פון דער יפו׳ער גימנאזיע איז פארגעקומען די קאנווענשאן פון די לעהרער. איך בין געזעסען און האב געזעהן פאר מיר מעהר ווי צוויי הונדערט אידישע לעהרער פון דער אידישע לאנד. עס איז געווען א שעהנע ערשיינונג. איין בליק אויף דער פערזאמלונג האט געקענט איבערצייגען יעדען, אז מען האט פאר זיך מענשען פון אינטעליגענץ און פון א בעדייטענדען מאאם אידעאליזם. און אויף יעדעם געזיכט איז געווען אנגעשריבען אז דאס זיינען פיאנירען אויף א נייע פעלד און דער פיאניר מוז שטענדיג אייער אכטונג געווינען. מיט אזעלכע מענשען ווי די וואס זיינען געזעסען אויסגעזעצט אויף די בייננק אין לאנגע שורות קען קיין נאציאן זיך ניט שעהמען אלס ערציהער.

און זיי האבען גערעדט איבער פיעלע און פערשיעדענע פראגען, אין יענעם זאאל פון דער יפו׳ער גימנאזיע. אנדערע פראגען וועלכע זיינען פערהאנדעלט געווארען זיינען געווען וועגען דעם עקאנאמישען צושטאנד פון לעהרער אנדערע זיינען געווען וועגען גייסטיגע פראגען, אבער אלעס איז בעהאנדעלט געווארען אויף א שעהנעם וועג. און אין דער גרויסער אונערטרעגליכער היץ פון די פאאר טעג אין וועלכע די קאנווענשאן איז אבגעהאלטען געווארען זיינען אלע געזעסען אויף די פלעצער און זיינען געווען פארשלונגען אין אלעס וואס איז גערעדט געווארען. דער העברעאישער לעהרער אין ארץ ישראל איז אן ערנסטער מענש און ער נעהמט ערנסט אלעס וואס האט צו טהאן מיט זיין פראפעסיאן (ביי א אידישע לעהרער איז זיין בעשעפטיגונג מעהר ווי א פראפעסיאן).

אבער די קראנקהייט פון ארץ ישראל — פאליטיק — האט גובר געווען אויך די אספה פון די לעהרער. זי האט אנגענומען א בעשלוס אז די לעהרערס שטעהען מיט די פועלים. וואס האבען לעהרער צו טהאן מיט די פארטיי־סכסוכים און מיט וואס פאר א רעכט בריינגען זיי אריין פאליטישע רייסערייען אין דעם חנוך? וואס האט דער אידיש־נאציאנאלער חנוך צו טהאן מיט סאציאליזמוס? זיינען דען ניט גערעכט די קאלאניסטען וואס זאגען: מיר ווילען ניט אז דער לעהרער זאל זיין א סאציאליסטישער אגיטאטאר און זאל איינפלאנצען אין אונזערע קינדער דעם האס וואס די ראדיקאלען האבען צו די קאלאניסטען.

אבער אלעס איז דא אויסגעטונקט אין פאליטיק, און אויב אלע וויסען אז די אלטע ירושלים איז געווען און איז נאך היינט אויך דורכגענומען מיט פאליטיק, איז דער נייער ישוב ניט אויף איין האאר בעסער אין דיעזען הינזיכט, און אונטער די ווערטער ״נייער ישוב״ מיין איך דא די וואס האבען צו טהאן מיט קהל׳שע זאכען. איך מיין ניט די קאלאניסטען. און דער טראבעל איז, אז די פאליטיק פון די נייע קהל׳שע מענשען האט אויך צו טהאן א סך מיט געלד־זאכען, פונקט ווי די אלטע ירושלים׳ער פאליטיק האט צו טהאן מיט געלד־זאכען; נאר א מאל איז עס געווען אין פערבינדונג מיט כוללים, און היינט איז עס אין פערבינדונג מיט דעם ועד־הצירים. חלוקה־פאליטיק קען אויך געפיהרט ווערען אונטער א מאדערנעם נאמען.

און ארויסגעהענדיג פון דער קאנווענשאן האב איך געטראכט: אזא גלענצענדער מענשען־מאטעריאל, און אזא שטרעבונג וועלכע דא איז פאראן צו טהאן גוטעס, האט דאך געקענט אויפהאדעווען א דור אין אן אמת׳ן אידישען

גייסט, א דור וואָס איז דורכגענומען מיט אידישע טראַדיציאָנען — ווען דיזע מענשען וואָלטען ניט מיטגע־בראַכט מיט זיך די גלות־חסרונות, דעם רוסישען ניהיליזם, און דעם השכלה־גייסט מיט זיין האַס צום טראַדיציאָנעלען יודענטהום. די חסרונות זיינען ניט קיין ארץ ישראל'דיגע, נאָר רוסישע און אפשר ליעגט אין דעם א טרייסט פיר דער צוקונפט. אפשר וועלען דיזע חסרונות מיט דער צייט פארשווינדען און אין ארץ־ישראל וועט געשאפען ווע־רען א ריכטיגע אידישע ערציהונג אויף וועלכער אונזער צוקונפט וועט געבויט ווערען.

36.

ווער זאָל פאָהרען קיין א״י

אין יפו געפין איך "פנים חדשות", וועלכע איך האָב ניט געזעהן ווען איך בין דאָ געווען צום ערשטען מאָל. דאָס זיינען א פּאָר אמעריקאנער, וואָס זיינען געקומען פיר צוועקען פון האנדעל און אינדוסטריע און אויך א פּאָר אידען פון ענגלאנד, וואָס זיינען געקומען פיר דעם זעלבען צוועק. ווען מען זעהט מענשען וואָס קומען עפּעס טהאָן אין ארץ ישראל, ווערט פרעהליכער אויפ'ן הארצען, אָבער די מענשען זיינען אזוי ווייניג, אז איהר פאנגט אָן צו צווייפלען, אויב עס איז באמת געקומען די גרויסע כוואליע פון אינטערעס פאר ציון וועלכען מען האָט ערווארטעט אז עס וועט קומען. איבערהויפּט איז דאָ דער עולם ענטוישט וואָס עס קומען אזוי ווייניג אידען פון אמעריקא.

עס איז אויך פאראן א סאָרט קומער, וועלכע עס וואָלט בעסער געווען פאר זיי און פאר ארץ ישראל, אז זיי זאָלען זיצען אין דער היים, ווייל זיי פאָהרען אוועק און מוזען אוועקפאָהרען מיט גאָר ניט און זייער קומען צוריק פון ארץ ישראל מאכט שוואך די הארץ פון די וואָס וואָלטען געהן אין ארץ ישראל און עס האָט אין אלגעמיין א שלעכטען איינפלוס אויף די ארבייט וואָס עס ווערט געפיהרט אין די גלות־לענדער פאר ציון.

צו דיעזער קאַטעגאָריע בעלאַנגען אזעלכע מענשען וואָס האָבען ניט קיין בעשטימטען צוועק אין זייער רייזע און ווייסען ניט וואָס זיי וועלען דאָ טהאָן. זיי מיינען אז מסתמא וועלען זיי געפינען מיט וואָס זיך צו בעשעפטיגען, און ווען זיי געפינען ניט, פאָהרען זיי אוועק ענטוישטע. דער אמת אבער איז, אז אזעלכע מענשען האָבען לכתחילה דאָ ניט געפונען וואָס צו טהאָן, ווייל פאר "סתם געשעפטען" איז די לאנד נאָך ניט מסוגל. דער וואָס קומט אהער, דארף זיין א פאכמאן, סיידען אז איםי־צער קומט מיט א גרויסען קאפּיטאל און ער האָט גענוג צייט צו ווארטען, ביז עס וועט זיך איהם מאכען עפּעס א געשעפט און ער האָט מיט וואָס געשעפטען צו פיהרען. אָבער ווען עס קומט וואָס מען רופט אין דער ביזנעס וועלט א "קליינער מענשעל", לאָמיר

וואָגען מיט אַ דריי פיער טויזענד דאָלאַר אָדער אפשר צעהן טויזענד, און ער האָט אין זינען סתם מסחר, זיינען זיינע שאַנסען אויף ערפאָלג קליין.

צו עפענען א סטאָר אין א״י ישראל איז דער נייגעקומענער מענש ניט מסוגל און די קרעמער־פעלד איז דאָ שטאַרק פערנומען. דער נייער מענש ווייס ניט דאָס וואָס די לאַנד דאַרף האָבען און עס איז אויך אַ שטערונג דאָס וואָס ער קען ניט קיין אראַביש. אַ אידישער סוחר, איינער פון די ערפאַהרענסטע מענשען אין ארץ ישראל, וועלכער איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרען אין לאַנד, האָט מיר געזאָגט: ארץ ישראל, ווי אַלע אנדערע לענדער, האט זיך איהר אייגענע דרכים אין ביזנעס, און עס איז ניט קלוג פון אימיצען, ווען ער קלעהרט, אז ער וועט קענען שטעהן אין אַ קאָנקורענץ געגען דעם היגען תושב. און היינט אַ ביזנעס איז ניט ווי אַ מאָל, אויב דער געשעפט טראָגט ניט, וועט ער אויפעסען דעם קאַפּיטאַל וואָס איז אריינגעלייגט געוואָרען אין אַ קורצע צייט דורך דער שווערער רענט וואָס מען דאַרף היינט צאָהלען פיר אַ קראָם״.

דער האַנדעל אין ארץ ישראל האָט שוועריגקייטען דורך די גרויסע פּראָצענט וואָס מען נעהמט אין די באַנקען. אפילו אונזער אנגלאָ פּאַלעסטינאַ קאָמפּאַני, די אידישע באַנק פיר א״י ישראל נעהמט זעהר גרויסע פּראָצענטען — און די אידישע סוחרים זיינען דארום שטאַרק אין כעס, אָבער דער כעס העלפט זיי גאָר ניט. דער נייער מענש וואָס קומט דאָ עפּעס מאַכען, פיהלט דיזע אַלע שוועריגקייטען נאַטירליך פיעל מעהר ווי דער אַלטער.

אין די לעצטע צייט האָפען אַ סך אידען אויף עקספּאָרט און אימפּאָרט, אָבער די צאָהל אַרטיקלען וואָס ארץ ישראל האָט צו עקספּאָרטירען, איז דערווייל זעהר בעגרענצט און אזוי איז אויך בעגרענצט דער צאָהל אַרטיקלען וואָס ארץ ישראל קען אימפּאָרטירען. מען דאַרף ניט פערגעסען, אז מען האָט דאָ צו טהאָן מיט אַ בעפעלקערונג וואָס דאַרף זעהר ווייניג, איך מיין נאַטירליך די אראַבישע בעפעלקערונג. דער אראַבער איז נאָך דערווייל ניט קיין קאָנסומער אויף אייראָפּעאישע אָדער אמעריקאַנישע סחורות. דער געוועהנליכער אראַבער דאַרף קיין סך קליידונג ניט, ער געהט יאָהרען לאַנג אין זיין חלאט און אַלעם וואָס ער דאַרף איז אַ נייע לאַטע אויף איהם צו לייגען פון צייט צו צייט, פון קיין מעבעל איז ניטאָ וואָס צו ריידען.

די מלחמה יאָהרען און דער יקרות זיינען אַ גליק פאַר דעם אראַבער. דער אראַבער נעהמט יעצט פונטען פאַר זיינע פּראָדוקטען און ער גיט זיי ניט אויס, ער גראָבט זיין געלד אין דער ערד אין קיינער האָט דערפון גאָר ניט. דער דאָרף מענש איז אין ארץ ישראל רייך געוואָרען אויף דעם חשבון פון שטאָדט־מענשען, ווייל ער דאַרף זעהר ווייניג האָבען. אימפּאָרט פון אַזעלכע לענדער קען דארום זעהר גרויס ניט זיין, און דערצו איז די פאָדערונגען פאַר סחורות — לאַנג ניט קיין גוטע. קורץ, פאַר נייע מענשען איז דיזע ליין אַ שווערע, איבערהויפּט פאַר די וואָס פיעל געלד האָבען זיי ניט.

ארץ ישראל איז אַ פּלאַץ פאַר די, וואָס ווייסען גוט דורך און דורך זייער פאַך. די וואָס ווילען אָנפאַנגען אַ שטיקעל אינדוסטריעלע אונטערנעהמונג דאַרפען זיין עקספּערטען אין דער זאַך וועלכע זיי געהען דאָ מאַכען. בריה׳שאַפט אָהן אַ ריכטיגע עקספּערט־ידיעה איז דאָ ניט גענוג. ווען די לאַנד וועט ווערען אנטוויקעלט וועט זיין פּלאַץ פיר סתם פעהיגע האַנדעלס מענשען, יעצט דאַרף מען נאָר דער וואָס איז אַ ספּעציאַליסט אין אַ געוויסע זאַך.

מען האָט לעצטענס גערעדט אין אמעריקאַ וועגען דעם פּלאַן צו קאָנסערווירען

פּרוכט, מאַנכע האָבען געוואָלט אזא זאַך מאַכען אין ארץ ישראל און עס איז דערפון גאָר ניט געוואָרען. איך האָב אַליין געזעהן אין ארץ ישראל ביי א קאָלאָניסט אזעלכע קאָנסערווירטע פרוכטען וועלכע עס איז ניטאָ קיין בעסערע פון זיי אויף קיין מאַרקעט, עס שיינט, אז די וואָס האָבען עס געוואָלט מאַכען האָבען זייער פאַך ניט געוואוסט, אין דערפאַר איז פון דעם גאַנצען ענין גאָר ניט געוואָרען.

אין דיעזען ליין וועגען די פּראָדוקטען פון ארץ ישראל איז פאַראַן א סך צו טהאָן. אָט איז א ביישפּיעל: לעמאָנס ווערען דאָ פערפוילט אין ריעזיגע קוואַנטיטעטען, וועהרענד מען האָט געקענט פון זיי מאַכען די בעסטע דזשעליס, עס געהט פּשוט לאיבוד א קוועלע פון איינקונפט פאַר׳ן לאַנד, נאָר מען דאַרף האָבען דערצו דעם פאַך־מאַן, דעם עקספּערט און ספּעציאַליסט. אָט איז אַן אנדער ביישפּיעל: ארץ ישראל איז א לאַנד פון אויל, זיתים וואַקסען דאָ אומעדום אפילו אויף שטיינערנע ערד, און זיתים אויל, שמן־זית, וואָלט געקענט זיין א אונבעגרענצטע קוועלע פון איינקונפט פאַר ארץ ישראל, אָבער זייתם ווערען דאָ געפּרעסט אויף אַן אַלמען וועג און די היגע שמן־זית האָט צוליעב דעם א ווידערגערוך, ווען מען זאָל די אויל בעאַרבייטען אויף א מאָדערנעם אופן, נאָכ׳ן לעצטען וואָרט פון אויל־פּרעסעריי און אין דער זעלבער צייט אָרגאַניזירען דעם געשעפט אויף א געזונדען באַזיס, וועט די רעזולטאַטען דערפון פאַר׳ן אידישען ישוב זיין גרויס.

עס איז ווערטה צו ברייגנען דאָ נאָך א קליינעם ביישפּיעל, ווי עס איז נויטיג אז די וואָס אונטערנעהמען א זאַך, זאָלען זיין פאַך־לייט. עטליכע לעגיאָנערען האָבען געוואָלט מאַכען און האָבען געמאַכט א אידישע פישער געזעלשאַפט. די זאַך שיינט צו זיין זעהר איינפאַך. דער ים הגדול איז פאַראַן, און פיש אין ים הגדול זיינען דאָ און קונים אויף פיש זיינען אויך דאָ, און דאָך איז פון דע גאַנצען ענין גאָר ניט געוואָרען — אזוי זעהט עס דערווייל אויס. אפשר וועט די געזעלשאַפט נאָך צוריק אויפלעבען — דערפאַר ווייל דער עקספּערט פון דער פישער־געזעלשאַפט, איבער וועלכער מען האָט שוין בעוויזען פיעל שעהנע אַרטיקלען אין דער ארץ ישראל פּרעסע צו שרייבען, האָט ניט געוואוסט קיין מבינות אויף נעצען און מען האָט געקויפט פאַר זיבען הונדערט פונט נעצען, וועלכע האָבען ניט געטויגט, און ווי איך האָב געהערט, ליגען יעצט די נעצען אויפ׳ן ברעג ים און קיינער גיט אפילו ניט א טראַכט, אז מען זאָל דערפון מציל זיין דאָס וואָס מען קען מציל זיין.

די אונטערשטע שורה איז, אז די וואָס קומען קיין ארץ ישראל מיט דעם צוועק פון אינדוסטריע און האַנדעל, דאַרפען זיין בעוואָפענט מיט אַלע ידיעות וואָס עס איז נויטיג פאַר דעם פאַך, פיר וועלכען זיי ווילען ווידמען זייער ענערגיע, זיי דאַרפען האָבען די מיטלען מיט וואָס צו אונטערנעהמען דאָס וואָס זיי ווילען אונטערנעהמען, אָבער פאַר מענשען וואָס זיינען קיינע פאַך־לייטע אין קיין זאַך און האָבען ווייניג געלד, איז ארץ ישראל ניט קיין פּלאַץ יעצט. אזעלכע מענשען קומען, דרעהען זיך ארום א געוויסע צייט. פאַהרען אוועק מיט גאָר ניט אין האָבען נאָכהער טענות צו ארץ ישראל. ארץ ישראל וואַרט אויף בעזוכער וואָס זאָלען קומען אויסזעהן דאָס לאַנד, אָבער דיזע דאַרפען זיי דער פאַך־לייט, אָ־ער מענשען מיט געלד.

אזעלכע דאַרפען קומען, זאָלען קומען — איבערהויפּט פון אמעריקא.

דאָס האָט אָבער נאַטירליך ניט צו טהאָן מיט די וואָס קומען פיר קאָלאָניזאַציאָנס צוועקען, וועלכעס איז א בעזונדער קאַפּיטעל פאַר זיך.

37.

ערד

וואו איך געה און וואו איך שטעה זעה איך פאר מיר בלויז איין גרויסע פראגע: די פראגע פון ערד.

די גאנצע פראבלעמע פון ציוניזמוס, די גאנצע פראבלעמע פון ארץ־ישראל איז בלויז א פראבלעמע פון קלאניזאציאן. ניט מעהר און ניט וויינינגער. אונזער צוקונפט, דער יסוד פון אונזער נאציאנאלע היים איז אבהיינגיג אן קאלאניזאציאן. אלעס פון א׳ ביז ת׳ אין דער אידישער ערלייזונג שטעהט אויף ערד, ערד און ערד.

ווילען מיר אין קורצען מאכען א גרויסע קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל, איז ארץ־ישראל אונזערע; ווילען מיר עס ניט טהאן, איז ארץ־ישראל ניט אונזערע און קיינע סאן־רעמאס און קיינע סעמיועלס וועלען אונז ניט העלפען. אלעס, אפילו די גרויסע הבטחה פון ענגלאנד, וועט בלייבען א לופטיגע זאך אהן ממשות אויב די ערד פון ארץ־ישראל וועט בלייבען ביי אנדערע און ניט ביי ישראל.

און ווען איך פאהר דא אויף דעם הייליגען באדען וועלכער איז אונזערער, צו מיט׳ן באהן, צו מיט א פוהר אדער אויף דעם רוקען פון אן אייזעל, ברענט מיר מיין הארץ ווי א העלישער פייער: אט דער באדען וועלכער איז אונזערער, בעלאנגט צו אנדערע און ניט צו אונז: אט די ערד צו מזרח, צו מערב, צו צפון און צו דרום איז ניט אין אונזער רשות, אנדערע זיינען אויף איהר בעלי־בתים, און עס דאכט זיך מיר אז איך הער די שטימע פון דער ערד וואס שרייט: לויזט מיר אוים! עס דאכט זיך מיר אז איך הער די שטימע אין וואהר און אין חלום. און הלואי וואלט איך געקענט אויסשרייען מיט א קול וואס זאל זיך הערען אין אלע לענדער און פעלצער וואו אידען וואהנען: לויזט אוים די ארץ־ישראל ערד! אהן דעם קען דאס אידישע פאלק ניט אויסגעלייזט ווערען!

און איך בין זיך מודה ומתודה אז ווען איך בין געוועזן אין גלות האב איך גלייך מיט אנדערע ציוניסטען אפט פערגעסען דעם מורא׳דיגען פאקט אז בלויז פיער פראצענט פון די ערד אין ארץ־ישראל בעלאנגט צו אידען און 96 פראצענט בעלאנגט צו אנדערע. איך

האָב געקלערט זיצענדיג אין נויאָרק
וועגען די ביסעלע אידישע פעלדער און
די עטליכע צעהנדליג אידישע קאָלאָ־
ניען. עס איז אָבער ניט געשטאַנען
פאַר מיינע אויגען די סך, די אונגעהויי־
ערע סך פעלדער אין ארץ־ישראל וואָס
זיינען אין גוי'שע הענד. מען שרייבט
ביי אונז אזוי פיעל איבער דאָס ביסעלע
וואָס מיר האָבען אין פּאַלעסטינא און
מען שרייבט אזוי ווייניג, אָדער גאָר־
ניט, איבער דאָס גאַנצע לאַנד וואָס איז
ניט ביי אונז. אָבער ווען איך בין גע־
קומען אהער און האָב דערזעהן מיט
מיינע אויגען דאָס וואָס מיר האָבען
ניט אין ארץ־ישראל, ווען איך האָב
געזעהן ווי ווייניג "ארץ" מיר האָבען
אין ארץ־ישראל; ווען איך האָב געזעהן
ווי אונזערע בריליאַנטענע קאָלאָניען
זיינען ניט מעהר ווי אינזלען אין א
גרויסען פרעמדען ים — האָט זיך מיין
ציוניזמוס ארונטערגעלאָזען פון די הויי־
כע ספערען פון הימלישע מליצה, אין
וועלכע מיר שווימען ארום און איז גע־
בליבען שטעהן אויף דער ערד און איך
וועל פון דיזען פונקט ניט אָבטרעטען
ביז'ן לעצטען טאָג פון מיין לעבען. מיין
ציוניזמוס יעצט איז אַן ערדישער, אַן
ארץ־ישראל'דיגער.

אפילו דאָס וואָס מיר האָבען געוואָר־
נען פּאָליטיש יעצט אין ארץ־ישראל,
איז געוואונען געוואָרען בלויז אויף דעם
גרונד פון אונזער ביסעל פערמעגען אין
ארץ־ישראל. די פעלדער, די הייזער,
די שטיינער וואָס מיר האָבען אין דאָרף
און אין שטאָדט — זיי זיינען געוועזען די
מליצי־יושר פאַר אונז, זיי האָבען עס
געפאָדערט ארץ־ישראל פאַר אונז. און
וואָס מעהר מיר וועלען האָבען פעלדער,
הייזער און שטיינער אין ארץ־ישראל,
אַלץ מעהר וועט זי זיין אונזערע.

אונזער פערמעגען אין ארץ־ישראל
ביז יעצט איז געשאַפען געוואָרען פון
פיער קוועלען: דער שטאָדטישער ישוב
וועלכער איז אַלט ארום 700 יאָהר, די
קאָלאָניען פון ראָטשילד־יק"א, די קאָ־
לאָניען פון פּריוואַט אונטערנעהמונגען,
און די ערד־בעזיצונגען פון די לעצטע
צוויי צעהנדליג יאָהר זייט די ציוניס־
טישע אָרגאַניזאַציאָן איז בעשאַפען גע־
וואָרען.

דעם שטאָדטישען ישוב האָבען מיר
צו פערדאַנקען דאָס וואָס די מעהרסטע
פון די איינוואָהנער פון ירושלים זיינען
אידען און דאָס וואָס ירושלים האָט א
אידישען פּנים. דעם שטאָדטישען ישוב
האָבען מיר צו פערדאַנקען וואָס מיר
האָבען צוויי אידישע שטעדט אין גליל,
— טבריה און צפת. אונזער שטאָד־
טישער אידישער פערמעגען אין ארץ־
ישראל האָט געשפּיעלט א גרויסע ראָלע
אין דער ציון־פּאָליטיק פון דער לעצטער
צייט און עס וועט שפּיעלען ווייטער
אויך. אָבער דורך שטעדט קען א לאַנד
ניט גענומען ווערען. א לאַנד ווערט
גענומען דורך דעם בעזיץ פון באָדען,
פון פעלד און מיר וועלען אריבער צו די
דריי עלעמענטען וואָס האָבען דעם באָ־
דען־ישוב געשאַפען.

די פּרוכט פון דער ארבייט פון ראָט־
שילד־יק"א זעהט מען אין ארץ־ישראל
אויף שריט און טריט. דער עיקר פון
אונזער באָדען־פערמעגען אין אונזער
לאַנד קומט צו אונז דורך ראָטשילד און
די יק"א וועלכע האָט שפּעטער מיט זיין
געלד געאַרבייט. די גרעסטע טהיילען
פון אונזערע בליהענדע קאָלאָניען פון
וועלכע אייער הארץ ווערט ברייטער אז
איהר זעהט זיי, אַט דיזע פעסטונגען
וועלכע מיר פאַרמאָגען אין ארץ־ישראל
זיינען געבויט געוואָרען אין דער חבת־
ציון עפּאָכע, די עפּאָכע פון בויען, דורך
דער הילף פון ראָטשילד־יק"א. און
אויב די וועלט מוז ווילענדיג אָדער ניט־
ווילענדיג זינגען א לויב געזאַנג צו די
אידישע קאָלאָניען — און די קאָלאָניען
קריגען די אַנערקענונג פון דער גאַנצער
וועלט אויסער די אידישע סאָציאַליס־
טען — אויב די אידען האָבען געשאַפען
אזא גלענצענדען אַנפאַנג פון כבוש־
הארץ, איז די גאַנצע אידישע נאַציאָן
שולדיג דעם טיעפסטען דאַנק צו דעם
וואָנדערליכען פאַריזער אידען וועלכער
וועט בלייבען אונשטערבליך אין דער
אידישער געשיכטע.

נאָך די ראָטשילד־יק"א קאָלאָניען

קומען די קאָלאָניען פון פּריוואַט אונטערנעהמונגען ווי די ״אגודת נטעים״ און עהנליכע. מיר האָבען צו פערדאַנקען די וואָס זיינען געווען די פּיאָנערען אויף דיעזען פעלד די גרינדונג פון רחובות, איינע פון די וואונדערבאַרסטע אידישע שאַפונגען אין דער אידישער לאַנד. דיזע סאָרט ארבייט האָט אויך געוויזען אַ וועג פיר נייע אונטערנעהמונגען וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אויף אַן עהנליכען באַזיס.

מיר קומען יעצט צו דעם דריטען עלעמענט אין דער קאָלאָניזאַציאָן פון ארץ־ישראל, און דאָס איז: די שאַפונגען וואָס זיינען ארויסגעקומען אונטער דעם פליגעל פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן אין די לעצטע צוויי צעהנדליג יאָהר פון דעם מאָדערנעם ציוניזמוס. און עס איז קלאָר פאר יעדען וואָס האָט זיין פוס אראָבגעשטעלט אויף דעם באָדען פון פּאַלעסטינא, אז אין פערלויף פון דער לעצטער, לאָמיר עס אָנרופען ציוניסטישער, צייט איז געטהאָן געוואָרען פיעל ווייניגער, אָהן אַן ערך פיעל ווייניגער אין ארץ־ישראל ווי אין דער צייט פון ראָטשילד־יק״א און די פּריוואַט אונטערנעהמונגען וואָס זיינען געקומען אין ארץ ישראל בעפאָר דער צייט פון מאָדערנעם ציוניזמוס.

אין קורצע ווערטער: די קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל איז אלט ארום פערציג יאָהר. צוואַנציג יאָהר איז זי אָנגעגאַנגען איידער די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן איז געשאַפען געוואָרען און צוואַנציג יאָהר זייט זי איז בעשאַפען געוואָרען, און אַט איז אַ קלאָרער פאַקט: אין די צוויי צעהנדליג יאָהר פון פאַר׳ן מאָדערנעם ציוניזמוס אין דער אַזוי־גערופענער חבת־ציון עפּאָכע איז געשאַפען געוואָרען די גרעסטע און וויכטיגסטע אידישע קאָלאָניען אין יהודה, שמרון און גליל. פון יענער צייט אָן האָבען מיר ראשון לציון, פּתח תקוה, זכרון יעקב, רחובות, ראש־פּנה, חדרה, מתולה, און נאָך, און נאָך. וועהרענד די צייט פון דעם וואוקס און פערשפּרייטונג פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן איז געווען אַ צייט פון שטילשטאַנד אין דער ארבייט פון בעזעצען די אידישע לאַנד. אונטער דעם רעש פון די קאָנגרעסען און דער גרויסער אגיטאַציאָנס ארבייט האָט מען כמעט ווי אָן ארץ־ישראל פערגעסען, אויסער דאָס וואָס דער נאַציאָנאַל־פאָנד האָט געמאַכט איינינע ניט גרויסע לאַנד־קניות און עטליכע קאָלאָניזאַציאָנס־פּראָבען וועלכע זיינען מעהרסטענס ניט געלונגען.

וואָס לערנען מיר פון דיזע פאַקטען וועלכע שטעהען אין די אויגען פון יעדען וואָס קומט אהער? מיינט עס אז די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן האָט ניט געטהאָן איהר פפליכט צו ציון? ניין! די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן האָט אויפגעטהאָן וואונדער פון דעם ערשטען קאָנגרעס ביז היינט. זי האָט גענומען דעם ציוניסטישען פּלאַן, האָט איהם ארויסגעצויגען פון אונזערע איינגע ד׳ אמות און האָט איהם ארויפגעשטעלט אויף דעם טיש פון דער וועלט־דיפּלאָמאַטיע. עס איז געווען דער גליק פון דער אידישער נאַציאָן וואָס זעכצעהן יאָהר פאר דער וועלט־מלחמה איז געשאַפען געוואָרען די מאַשינערי וואָס האָט בענוצט דעם גרעסטען מאָמענט אין דער וועלט־געשיכטע פאר אונזערע צוועקען אין ציון. וואָלט ניט געווען די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציאָן, וואָלט ניט געקומען די באַלפור דעקלעריישאָן אין סאַן־רעמאָ. פרומע מענשען קענען אין דעם זעהן דעם פינגער פון דער השגחה. פרייע קענען זיך בלויז וואונדערען אויף דעם גליקליכען צופאַל, אז פּונקט אויפ׳ן שוועל פון דער גרעסטער פּאַסירונג אין דער היסטאָריע פון דער מענשהייט איז ביי אידען בעשאַפען געוואָרען די אָרגאַניזאַציאָן וואָס האָט געבראַכט צום אידישען פאָלק דאָס אויף וועלכעם עס האָט געוואַרט צוויי טויזענד יאָהר.

און פּונקט ווי עס איז גרויס די ארבייט פון דער אָרגאַניזאַציאָן אין דער פּאָליטיק, אַזוי גרויס איז עס אינעווי־

ניג, אין דעם אידישען לעבען גופא. די ציוניסטישע בעוועגונג האט אויפגעוועקט די אידישע הארץ, האט אויפגעהויבען דעם אידישען שטאלץ, איז געוועזן א סם־חיים פאר אונזער פאלק אין דעם גרויסען גייסטיגען קריזיס, אין וועלכען מיר לעבען.

אבער דאס אלעס ענדערט ניט דעם פאקט אז דוקא די יאהרען פון בליהען פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן אדער בעוועגונג זיינען געוועזן די שוואכסטע, די אונטהעטיגסטע און די פרוכטלאזעסטע אין פערלויף פון די לעצטע פערציג יאהר אין בעצוג צו קאלאניזאציאן. די פראגע, צו האט מען געקענט קאלאניזירען ארץ־ישראל אין די לעצטע צוואנציג יאהר, וויל איך דא ניט בעריהרען. עס איז מיין פולסטע איבערצייגונג אז מען האט געקענט. מיט צעהן־פופצעהן יאהר צוריק האט מען געקענט פונקט אזוי ארבייטען אין קאלאניזאציאן ווי מען האט געקענט מיט דרייסיג און פערציג, און אפשר נאך בעסער. אבער די ציוניסטישע בעוועגונג האט געהאט אנדערע צוויי פונקטען — ביידע זעהר וויכטיגע — אויף וועלכע זי האט זיך געדארפט אבשטעלען: זי האט געציעלט צום פאליטישען ערפאלג און צו פראפאגאנדא. פיר דיזע צוויי זאכען האט זי אוועקגעגעבען איהר ענערגיע און זי האט פאר דער אויפגאבע פון בעזעצען דאס לאנד ניט געווידמעט קיין פיעל אויפמערקזאמקייט.

אבער די צייט האט זיך געביטען. ארץ־ישראל איז אפען פאר אידען. און די איינציגע וועג ווי אזוי מיר קענען האבען דאס לאנד איז ווען מיר וועלען האבען די ערד פון ארץ־ישראל אין אונזער האנד, אמווייניגסטענס א גרויסע טהייל פון דער ערד. און די ערד וועט אויף אונז ניט ווארטען. אויב מיר וועלען פארשלאפען די נעקסטע עטליכע יאהר, וועלען מיר ניט קענען קריגען דאס וואס מיר קענען היינט קריגען. אונטער ענגלאנד וועט דער אלגעמיינער מצב פון לאנד זיך הויבען, און וואס מעהר עס וועט זיך הויבען, אלץ ערגער איז עס פאר אונז... אלץ וויניגער וועלען זיין בעלנים אונז ערד צו פערקויפען. איך געה דא ארום און זעה די "אימפרואוומענטס" וואס די ענגלישע אדמיניסטריישאן מאכט אין לאנד און איך פערשטעה אז אין אמעריקא לייענען עס אידען און האבען הנאה: מען מאכט שאסעען, מען מאכט ברייטער די באהן! אבער פיהלט איהר דארטען אין אמעריקא אז די שאסעען און די אנדערע זאכען וואס די אדמיניסטראציאן מאכט וועלען אונז שווערער מאכען צו קריגען לאנד אין אונזער בעזיץ? אט, למשל, האט די אדמיניסטראציאן בעשטימט א בעדייטענדען בודזשעט פאר סקולס פון וועלכע מיר וועלען ניט געניסען. מיר האבען אייגענע סקולס און געניסען וועלען דערפון אנדערע, און מיט דעם דור וואס וועט זיך אין יענע סקולס ערציהען וועט אונז זיין שווערער צו פערהאנדלען וועגען לאנד קויפען.

אונטער דעם טערק'ס אדמיניסטראציאן פלעגט צעהן יאהר צייט ניט מאכען קיין גרויסע ענדערונג אין דעם צושטאנד פון ארץ־ישראל. דעם טערק'ס פאליסי איז געוועזן ניט צו לאזען קיין זאך אויסבעסערען, נאר עס זאל אלעס בלייבען ווי געוועזן. אבער א צעהנדליג יאהר אונטער ענגלאנד וועט פארפעסטיגען דעם אראבער צו דער לאנד דורך די אלגעמיינע אויסבעסערונג וואס די אדמיניסטראציאן פיהרט איין און דורך די גרעסערע פרייהייט וואס ער קריגט יעצט, אויסער וואס דאס וועט טייערער מאכען די לאנד, נאך פיעל מעהר ווי עס איז טייער יעצט. אין דיזען הינזיכט איז דער ענגלישער רעזשים פאר אונז ערגער ווי דער טערקישער, עס הייסט: ענגלאנד'ס אריינגעהן אין ארץ ישראל קען זיין א גליק פאר אונז אויב מיר זאלען בענוצען דעם מאמענט און אריינבריינגען אין אונזערע הענד גרויסע שטרעקען לאנד און גרינדען דארויף אידישע ישובים. אויב מיר זאלען עס חלילה ניט טהאן, וועט פאלעסטינא, אונטער ענגלאנד, זיין ווייטער פון אונז ווי פאלעסטינא אונטער'ן טערק.

עס איז אפשר געווען א גליק פאר

אידען וואָס ארץ־ישראל איז געווען אזוי לאַנג אונטער א ניט־ציוויליזירטער הערשאַפט. דורכדעם איז פּאַלעסטינאַ געווען פערלאָזען און האָט געוואַרט אויף אידען וועלכע זיינען נאָך ניט געווען פאַרטיג דאָס לאַנד צו נעהמען. ווען ארץ־ישראל וואָלט מיט הונדערטער יאָהרען צוריק געווען ארונטערפאַלען אונטער אן אייראָפּייאישע מאַכט — ווער ווייס אויב עס וואָלט שוין יעצט געווען פאַר אידען וואו צו קומען קיין פּאַלעסטינאַ, אויב אַלעם וואָלט שוין ניט געווען פאַרנומען.

די ניט־ציוויליזירטע הערשאַפט פאַר פּאַלעסטינאַ איז געענדיגט. די לאַנד וועט ניט מעהר זיין פּערלאָזען ווי זי איז געווען ביז יעצט. עס פאַנגט זיך אָן אַ עפּאָכע פון בויען אין ארץ־ישראל און אויב מיר וועלען ניט בויען וועט מען עס טהאָן אָהן אונז. און אויב מיר וועלען פּערשלאָפען יעצטיגען מאָמענט וועט זיין שרעקליך אונזער צער, אונזער וועהטאָג און אונזער חרטה ווען מיר וועלען זיך אויפכאַפּען און זעהן אז נחלתנו נהפכה לזרים. דאָס וועט זיין אַזאַ חורבן ווי אין דער צייט פון טיטוס און אַ חורבן אין וועלכען מיר אליין וועלען שולדיג זיין.

מיר האָבען א סך פערשלאָפען און פאַרשפּעטיגט. אין די לעצטע פערציג יאָהר האָט מען געקענט מאַכען צוואַנציג מאָל אזוי פיעל קאָלאָניען ווי די צאָהל פון די קאָלאָניען וועלכע מיר האָבען געמאַכט. מען קען נאָך יעצט — אָבער נאָר יעצט און ניט שפּעטער — פערכאַפּען דעם מורא׳דיגען טעות וואָס אונזער נאַציאָן איז בעגאַנגען פערנאַכלעסענדיג דאָס לאַנד קויפען.

ווען ענגלאַנד׳ס קאַנאָנען האָבען געדונערט אויף די בערג פון יהודה איז אין דעם געלעגען אן אולטימאַטום צו דער אידישער נאַציאָן: קום און נעהם דאָס לאַנד אויב דו קענסט און אויב דו ווילסט, און אויב ניט — — — דאָס איבריגע איז פערשטענדליך. און דיזעלבע וואַרנונג ליעגט אין די ווערטער פון ללאָיד דזשאָרדזש צו ווייצמאַן אין סאַן־רעמאָ: מיר האָבען אייך געגעבען די התחלה. אויב איהר וועט ניט זיין ערפאָלגרייך, וועט איהר אליין זיין שולדיג. ״אויב איהר וועט ניט זיין ערפאָלגרייך״ — דאָס מיינט קיין אַנדער זאַך ווי ״אויב איהר וועט ניט קאָלאָניזירען ארץ־ישראל״. וואָרום נאָר דורך קאָלאָניזאַציאָן קען מען ערווערבען א לאַנד. און דאָס ווייס אַ קינד וואָס האָט געלערנט זיין ערשטען לעססאָן אין געשיכטע.

ענגלאַנד האָט אונז געגעבען די דעקלאַראַציע וועגען א נאַציאָנאַלע היים און זי מיינט ערנסט דערמיט, אָבער ענגלאַנד וועט זיך ניט זעצען שבעה אויב אידען וועלען ניט קאָלאָניזירען ארץ־ישראל. אין אַ נויט וועט זי זיך בעגעהן אָהן אונז. זי האָט איהרס געטהאָן און יוצא געווען לכל־הדעות. ווען מיר וועלען זיך שטעלען צופרידען בלויז מיט איהר צוזאָג, וועלען זינגען און זיך משמח זיין מיט סאַן־רעמאָ, מאַכען דרשות און פערזאַמלונגען און עוסק׳ן אין אַלע סאָרטען נאַציאָנאַלע ארבייט אויסער אין דעם עיקר — ערד קויפען, וועט זי אונז פאַר׳ן פּאָלע ניט שלעפּען. ניט ענגלאַנד און ניט די ליעג פון נאַציאָנען וועלען אונז רופען צו אַ דין־תורה דערפאַר וואָס מיר פיהרען ניט דורך אונזער טהייל פון דעם אַגרימענט: צו קומען און נעהמען דאָס לאַנד.

דער גרעסטער קריזיס אין דער אידישער געשיכטע אין בעצוג צו ארץ־ישראל איז געקומען. און איך וועל קיינמאָל ניט פערגעסען וואָס א קאָלאָניסט פון די חשוב׳סטע אין ארץ־ישראל האָט געזאָגט צו מיר: ״זאָגט זיי, אין אַמעריקא, אויב מיר מאַכען יעצט ניט קיין קאָלאָניען זיינען מיר אונגליקליך.״ און אן אנדער קאָלאָניסט האָט מיר געזאָגט: ״אויב מיר זיינען געשטאַנען דאָ אויף דער וואַך פערציג יאָהר, אויב מיר זיינען איבערגעקומען אזוי פיעל שטערונגען, איז עס געווען ווייל מיר האָבען געגלויבט אז איהר, די אידען פון גלות, וועט אהער קומען. מיר האָבען זיך געהאַלטען אלס א קליינע ארמיי וואָס האַלט אַ פעסטונג אין ערוואַרטונג אז די גרויסע מחנה וועט באַלד אָנקומען.

אויב מיר זאָלען חלילה אויסגעפינען אז איהר קומט ניט וועלען מיר אונטער־געהן."

זאָלען מיר אין אזא צייט ווען דער שיקזאַל פון ארץ־ישראל הייננט אויפ'ן וואָגשאָל און נאָר ערד קען די וואָגשאָל איבערוואויגען אין אונזער זייט — זאָלען מיר אין אזא צייט ווען מיר קענען מיט אונזערע אייגענע הענד אונזער צו־קונפט בויען — דורך קאָלאָניזאציאָן— און מיר קענען אליין אונזער צוקונפט פאַרניכטען אויב מיר וועלען די ערד פון ארץ־ישראל ניט אויסקויפען — — זאָלען מיר אין אזא צייט בלייבען ביי דרשות און אגיטאַציעס און פערזאמלונ־גען און ציון'ס ליעדער און ניט אָנ־שטריינגען די גאנצע ענערגיע וואס מיר פארמאָגען אויף דער איינציגער זאך, אין וועלכער עס ליעגט אונזער ישועה, די איינציגע זאך וואס קען אונז פיהרען צו דער גאולה — קויפען ערד, ערד און ערד! ?

ביי דעם געבורט פון ציוניזמוס פלעגט מען זאגען געגען די וואס האבען ניט געוואלט ארבייטען פאר ציון: מיט ולירושלים עירך וואס מען זאגט זיצענ־דיג אין ווילנא אדער ווארשא בויט מען ניט קיין לאנד. איז דען די "התקוה" זינגען מעהר מיטעל צו קריגען ארץ־ישראל, ווי דאס זאגען "ולירושלים" ? מען האט געדארפט די "התקוה" צו אויפוועקען דאס פאלק, און מען דארף עס היינט אויך. אבער דאס איז ניט מעהר די הויפט־זאך, דאס זיינען אלץ געווען הכנות צו ארץ־ישראל. יעצט קומט ארץ־ישראל אליין. יעצט קומט א נייער ציוניזמוס, אן אלט-נייער, א ציוניזמוס וואס ווערט געמאסטען לויט דעם שטח פון די ערד וואס עס ווערט דורך אידען קאלאניזירט. יעדעס יאהר, יעדער חודש, יעדע וואך וואס געהט דורך און עס געהען ניט אריין קיין נייע דונאמען לאנד אין אידישע הענד, וואס עס ווערען קיין אידישע הייזער ניט גע־בויט, איז פארלארען פאר אונז און קיין אנדערע ציוניסטישע ערפאלגען קענען דעם חסרון ניט פארלייגען. **קאלאני־זאציאן — אין דעם איז אלעס, אהן דעם איז גאר ניט!**

38.

ווער זאל קאלאניזירען א״י?

די ציוניסטישע ארגאניזאציאן אין ארץ ישראל וועט ניט קענען קאלאניזירען ארץ ישראל אפילו איהר זאלט איהר געבען אלע פאנטאסטישע סומען וואס די חשבונות־מאכער פון ועד הצירים האבען פערלאנגט ביי דער לאנדאנער קאנפערענץ.

עס איז ניט קיין צופאל וואס די ציוניסטישע ארגאניזאציאן האט אזוי ווייניג אדער גארניט אויפגעטאן אויף דעם פעלד פון קאלאניזאציאן אין פאלעסטינא ביז יעצט. דער גאנצער געבוי, דער גאנצער אויפשטעל און דער גאנצער כאראקטער פון דער ארגאניזאציאן אזוי ווי עס איז געוועזן ביז יעצט און אזוי ווי עס איז יעצט אויך, מאכט איהר אונפעהיג פאר קאלאניזאציאנס ארבייט.

די ציוניסטישע ארגאניזאציאן אין ארץ ישראל איז דורכגענומען און דורכגעצויגען מיט פאליטיק. איך מיין דא ניט בלויז די פאליטיק וואס זי פיהרט אין בעצוג צו דער לאנדעס־אדמיניסטראציאן און אין בעצוג צו די אראבער, דאס איז א קאפיטעל פאר זיך און איך וועל זיך נאך וואהרשיינליך דערצו אומקעהרען. וואס איך מיין דא איז מעהרסטענס די אינערליכע פאליטיק: די פאליטיק צו די "אחדות העבודה" צו דעם "הפועל הצעיר" צו דעם "מזרחי", צו די לעהרערס, צו די "אספת הנבחרים", צו די ספרדים, א. ז. וו. א. ז. וו. עס וועט ניט זיין קיין גוזמא צו זאגען, אז 90 פראצענט פון דער ענערגיע פון דער ארץ ישראל'דיגע ציוניסטישע ארגאניזאציאן, אדער ריכטיגער פון דער פערטרעטערשאפט אין ארץ ישראל פון דער אלוועלטליכער ציוניסטישער ארגאניזאציאן געהט אוועק אויף פאליטיק. קען אזא קערפערשאפט קאלאניזירען א לאנד? געוויס ניט.

יעדער קאלאניזאציאנס פראבע וועט באלד ווערען אריינגעשלעפט אין דער פאליטיק, עס וועט באלד ארומגערינגעלט ווערען מיט אן אטמאספערע פון פאליטיקס פונקט ווי דער ענין פון די קבוצות איז געווארען א זאך פון פארטיי־פאליטיק צווישען ועד־הצירים און די הפועל הצעיר און די אחדות העבודה, און פונקט ווי די אימיגראציאן איז אויך אריינגעשלעפט געווארען אין דעם פאליטישען קעסעל־גרוב פון פארטייען. דער ועד הצירים וואס גיט די געלד פאר דער אימיגראציאן קען ניט די־

רעקט האנדלען מיט די חלוצים וואס קומען אין ארץ ישראל, ער דארף דאס געלד געבען צו דעם "הפועל הצעיר" און די "אחדות העבודה" וועלכע האבען א מאנאפאליזירטע רעכט אויף די איינוואנדערער וואס קומען אין לאנד. דיזע פארטייען האבען פערשטעלט דעם וועג פאר דעם ועד־הצירים אליין צו קומען אין בעריהרונג מיט די חלוצים און איך זעה דא ווי די צוויי ראדיקאלע פארטייען רייסען זיך ארום ווער פון זיי זאל האבען מעהר ממשלה אויף דעם ארבייטער. קענט איהר זיך פארשטעלען ביי אירגענד וועלכער אומה ולשון אז אן אדמיניסטריישאן זאל ניט קענען דירעקט פערהאנדלען מיט די מענשען פיר וועמען זי גיט־אויס איהר געלד, נאר זי זאל דארפען איבערגעבען אלעס אין די הענד פון א בעזונדער פאליטישע פארטיי וועלכע לויערט ווי יעדע פאליטישע פארטיי ארײנצוכאפען די אדמיניסטריישאן אין איהרע הענד?

קאלאניזאציאן איז אן אונטערנעהמונג וואס טאר מיט קיין פאליטיקס ניט האבען צו טהאן. פאליטישע פארטיי־רייסעריי זיינען א סם־המות פיר אן אונטערנעהמונג וואס האט איהר בעשטימטען צוועק און יעדע קאלאניזאציאנס ארבייט וואס די ציוניסטישע ארגאניזאציאן אין ארץ־ישראל וועט אונטערנעהמען, וועט גלייך ביים אנפאנג ארײנזינקען אין דעם פאליטישען זומפ פון וועלכען זי וועט קיינמאל ניט קענען ארויסגענומען ווערען. איהר קענט ניט ערווארטען אז דר. עטינגער וועלכער איז א פאליטיקער פון דער אחדות־העבודה פארטיי און ער איז זייער דעלעגאט צו דער אספת הנבחרים, זאל מאכען קאלאניען אין ארץ־ישראל אויף דעם גרונד פון פריוואט־אייגענטום ווייל זיין פארטיי וועט דאס איהם ניט לאזען טהאן. דער "מיניסטער" פון קאלאניזאציאן ביי דעם ועד־הצירים איז אונטער דעם איינפלוס פון דער סאציאליסטישער פאליטיק, און ניט נאר וועט ער ניט מאכען קיין קאלאניזאציאן נאר ער וועט שטערען אז אנדערע זאלען עס מאכען אויב זיי ווילען ניט אננעהמען די "עשרת הדברות" פון זיין סאציאלער אמונה.

עס איז געווען ווייצמאן וועלכער האט געזאגט אויף א פערזאמלונג בעפאר דער לאנדאנער קאנפערענץ, אז מיר דארפען אין ארץ־ישראל עקספערטען וואס זיינען קיינע פאליטיקער. דער עקספערט זאל זיך ניט מישען אין פאליטיק, פונקט ווי דער פאליטיקער דארף זיך ניט מישען אין די ארבייט פון עקספערט. דער אונגליק איז — האט ער געזאגט — אז ביז יעצט האבען די עקספערטען זיך מעהר געמישט אין פאליטיק ווי אין זייער אייגענע ארבייט. ווייצמאן איז גערעכט געווען אין דיזער בעציהונג. די עקספערטען פון אגריקולטור, די עקספערטען פון סקול — אלע זיינען ארײנגעטהאן אין דער פאליטיק ביז די אויערן און דאס איז דער אונגליק פון ארץ־ישראל. און דאס מאכט אונמעגליך אז די ציוניסטישע ארגאניזאציאן אין ארץ־ישראל זאל האבען ערפאלג אין קאלאניזאציאן וועלכע מוז שטעהן פריי פון אלע פאליטישע איינפלוסען, און דארף געמאכט ווערען פון מענשען וואס אינטערעסירען זיך ניט מיט קיין אנדער זאך ווי צו קאלאניזירען נייע שטיקער לאנד.

און דאס איז די ערקלעהרונג פארוואס די יק"א וועלכע האט א קליינעם אפיס מיט דריי מענשען, וועמעס נאמען איהר זעהט קיינמאל ניט אין די ארץ־ישראל'דיגע צייטונגען און וועלכע רייידען ניט אויף קיין אסיפות, טהוען־אויף פיעל מעהר פאר ארץ־ישראל, פאר דער קאלאניזאציאן פון ארץ־ישראל ווי דער ועד הצירים מיט זיין גאנצען טומעל און זאל מען ניט זאגען אז דאס איז דערפאר וואס די יק"א האט געלד. די סומען מיט וועלכע די יק"א אפערירט אין ארץ־ישראל איז ניט גרויס. די זאך איז זעהר פשוט: אט דער איד וועלכער הייסט פראנק, דער אנפיהרער פון דער יק"א־ארבייט און זיינע העלפער ווייסען ניט פון קיין פאליטיק, קימערען זיך ניט וועגען די פארטייען און עס ליעגט זיי ניט אין דער לינקער פאה די לעהרער־אסיפה און די אסיפת הנבחרים

וועלכע האָבען מיט דער ערד־פראגע ניט צו טהאָן, און ער דארף ניט קיין ערלויבנים פיר זיין ארבייט פון א שפּרינגצאַק ווי די ציוניסטישע אָרגאַניזאציאָן דארף. די יק"א מענשען זיינען קאָלאָניזאטאָרס, וועהרענד אונזערע מענשען זיינען דברנים און פּאָליטיקער. ווען איך וואָלט האָבען א מיליאָן דאָלאר אוועקצוגעבען פאר בויען ארץ־ישראל און וואָלט געהאט אויסצוקלייבען איינס פון דיביידע: דעם וועד־הצירים און דער יק"א, וואָלט איך בעסער געגעבען דער יק"א.

ווער זאָל אלזאָ קאָלאָניזירען ארץ־ישראל? דער ענטפער דארויף איז זעהר פּשוט.

זאָלען אידען וואָס קענען אינוועסטען געלד אין קאָלאָניזאציאָן זיך פעראייניגען, קויפען לאנד און מאכען קאָלאָניען אזוי ווי צום ביישפּיעל די ענגלישע אחוזה וואָס ארבייט יעצט אין כרכור. **זאָל יעדע שטאָדט אין אמעריקא מאכען א קאָלאָניע.** אין יעדער שטאָדט געפינען זיך מענשען וואָס זייער הארץ איז נאָהענט צו ציון. זיי קענען נעהמען אויף זיך די איניציאטיווע צו שאַפען אין זייער שטאָדט די געלד און דעם אינטערעס וואָס עס איז נויטיג אום א קאָלאָניע צו מאכען אין ארץ ישראל. לאָמיר זאָגען אויף דעם נאָמען פון זייער שטאָדט. און פּונקט ווי א שטאָדט אינטערעסירט זיך מיט איהרע לאָקאַלע אַנשטאַלטען וועט זי זיך אינטערעסירען מיט איהר קאָלאָניע אין ארץ־ישראל. קען ניט פּראָווידענס אָדער עקראָן א. ז. וו. גרינדען א קאָלאָניע אין ארץ־ישראל און וועט ניט די גרינדונג פון אזא קאָלאָניע געבען צופרידענהייט צו די פּראָווידענסער אָדער עקראָנער אידען? וועט עס דען ניט געבען מעהר אינהאלט צו זייער גייסטיגען לעבען און וועט עס ניט אויפהויבען די גאנצע מדרגה פון אידישקייט אין דער געמיינדע? און זאָלען די שטאָדטישע אידען אליין קלערען און זאָרגען פאר זייער קאָלאָניע, פאר זייער נחלה אין ארץ־ישראל. וואָרום פעראינטערעסירט ווערט מען נאָר אין א זאַך אין וועלכער מען נעהמט אליין אן אנטהייל אין דעם בויען און שאַפען.

עס קען געפונען ווערען אַ וועג ווי אזוי ביים קויפען לאנד זאָלען זיך עטליכע שטעדט פעראייניגען און עס קען געפונען ווערען אַ וועג ווי אזוי אלע קניות זאָלען געהן דורך א צענטראַלען אָפּיס אום צו פערמיידען דאָס ארויפשטייגען פון די פּרייזען. די באַזעצונג פון אַ פאמיליע אויף לאנד דארף קאָסטען 6—7 טויזענד דאָלאר. א קאָלאָניע דארף ניט בעזעצט ווערען מיט אמאָל. די פאמיליען קומען ביסלעכווייז. איז עס ניט קלאָר אז דורך אזא אופן קענען די אידען פון אמעריקא אין די נעקסטע צעהן־פופצעהן יאָהר שאַפען א הונדערט קאָלאָניען און מיט הונדערט נייע קאָלאָניען איז דאָך א היבשער טהייל פון דער ישוב־פראגע געלעזט. זאָל דאָס פאָלק מאכען א ישוב אויף זיין אייגענע איניציאטיווע, פּונקט ווי ער טהוט אויף זיין אייגענע איניציאטיווע אזוי פיעל אנדערע זאכען, ווי למשל, בויען שוהלען, תלמוד־תורה'ס און אנדערע אנשטאַלטען, אין וועלכע דאָס פאָלק לייגט אריין אזוי פיעל מיליאָנען. עס גלויבט זיך ניט אז די אידען פון אמעריקא, וועלכע טהוען פאר אלעס, וועלען ניט וועלען טהאָן פאר ציון ווען מען זאָל זיי ערקלערען אז זיי זאָלען עס טהאָן אויף זייער אייגענעם חשבון. ציון איז אָפען פיר קאָלאָניזאציאָנס ארבייט. זאָלען קומען אמעריקאנער אידען און ארבייטען ווי זיי פערשטעהען, זאָלען קומען ענגלישע אידען און ארבייטען ווי זיי פערשטעהען.

ווער וועט עס זאָגען אז די אידען פון אמעריקא וועלען ניט געבען קיין געלד צו מאכען קאָלאָניען אין ארץ־ישראל? עס וועט זיין שווער צו מאכען געלד אין אמעריקא פאר ציוניזם סתם אָדער פאר גאולה־דרייווס, אָבער ווען אידען וועלען וויסען אז זייער געלד געהט אויף קויפען ערד אין דער הייליגער לאנד און בויען הייזער און מאכען אידישע דערפער און שטעדטלעך — וועלען זיי געבען דארויף געלד. איך שאַץ אז פינף מיליאָן דאָלאר א יאָהר פיר קאָלאָני-

זאציאן, פיר ריינע קאלאניזאציאן, קען געמאכט ווערען און אויב אמעריקא זאל געבען אויף ערד אין די נעקסטע צעהן יאהר פופציג מיליאן דאלאר — וועלען מיר זעהר ווייט אריינפאהרען אין דער אויפגאבע צו קריגען ארץ־ישראל.

עס איז א טיעפער טעות צו מיינען אז אלעס דארף געהן דורך דער ארגאניזאציאן. פון וואנען איז עס געדרונגען אז ביי אונז דארף זיין אזא צענטראליזירטע מאכט וואס וועט אלעס בעזארגען פאר'ן אידישען פאלק, און דאס פאלק האט ניט קיין אנדער אויפגאבע אויסער צו געבען געלד? ווער האט עס אראבגעבראכט פון בארג סיני דעם דין אז אלעס דארף געטהאן ווערען דורך פקידים און אז אידען אליין דארפען גאר ניט טהאן אין ארץ־ישראל? אדרבה, זאל אלץ מעהר און מעהר פארשפרייט ווערען דער געדאנק אז עס ליעגט אויף די אידען אליין די פפליכט אויפצובויען ארץ־ישראל און אז קיין אנדערער וועט עס פאר זיי ניט טהאן. ווער קען עס לייקענען אז די אמעריקאנער אידען האבען א פאלשטענדיגע רעכט צו מאכען קאלאניען אין ארץ־ישראל ווי זיי פערשטעהען און אז זיי דארפען דארויף קיין ערלויבנים פון ועד־הצירים? זאל מען זיך ארויסשלאגען פון קאפ אז די ציוניסטישע פערטרעטערשאפט אין ארץ־ישראל דארף האבען אלעס אין איהרע הענד און אז אהן איהר זאל קיינער ניט ריהרען מיט א פינגער. אזא פאליסי וועט ניט דערלאזען אז עפעס זאל געטהאן ווערען אין ארץ־ישראל. מיר האבען געשאפען א ציוניסטישע ארגאניזאציאן וואס זאל העלפען בויען ציון, אבער מיר האבען ניט געמאכט עפעס א פעטיש פיר וועלכען מיר מוזען קניען און מיר זאלען ניט טארען אפילו א שריט מאכען פון אונזער אייגענעם ווילען.

די אמעריקאנער ציוניסטען האבען שוין געוויזען א קלארען און לעבעדיגען ביישפיעל ווי אזוי מען טהוט בעסערע ארבייט ווען מען שטעהט אויסער דער ציוניסטישער קאמיסיאן. איך מיין די הדסה. די הדסה איז איינע פון די בעסטע זאכען וואס מיר פערמאגען אין ארץ־ישראל. זי טהוט וואונדער. די נוצען וואס הדסה ברייננגט פאר ארץ־ישראל איז ניט אבצושאצען און די הדסה טהוט איהר ארבייט אליין און איז ניט אונטערוואָרפען דעם ועד־הצירים. איך בין איבערצייגט אז ווען די הדסה וואלט געווען אונטער דעם רשות פון דעם ועד־הצירים, וואלט זי פיעל וויינינגער נוצען געבראכט. די אמעריקאנער ציוניסטען האבען געטהאן א גלענצענדע זאך וואס זיי האלטען די הדסה פיר אויסערהאלב פון דער דעה און פון דער פאליטיק פון די ארץ־ישראל'דיגע פערטרעטערשאפט פון דער וועלט־ארגאניזאציאן. די "גבורים" פון ועד־הצירים האבען געליארעמט געגען דער הדסה, און דער "הארץ", דער ארגאן פון די פקידים, האט, ווי זיין שטייגער, גע'טענה'ט אז דער אמעריקאנער דאלאר וויל רעגירען ארץ־ישראל, אבער די הדסה האט זיך ניט אונטערגעגעבען און ארץ־ישראל האט א סך פראפיטירט דערפון וואס הדסה איז געבליבען פריי.

פארוואס זאל קאלאניזאציאן זיין אנדערש ווי הדסה ארבייט? פארקעהרט: עס זיינען פאראן נאך מעהר ארגומענטען פיר א זעלבסטשטענדיגע קאלאניזאציאנס ארבייט ווי פאר א זעלבסטשטענדיגע הדסה, ווייל אז ערפאלג אין קאלאניזאציאן אונטער'ן ועד־הצירים איז א זאך אין וועלכע עס איז זעהר שווער צו גלויבען.

39.

פון יפו קיין ירושלים

אז איהר ווילט פאהרען פון יפו קיין ירושלים און איהר ווילט גוט בעטראכטען דיזען טהייל פון אונזער לאנד זאלט איהר מיט'ן באהן ניט פאהרען, איהר זאלט בעסער פאהרען מיט'ן אטאמאביל. איהר פאהרט ארוים פון יפו און איהר געפינט זיך גלייך נעבען "מקוה ישראל", די אגריקולטור שולע אין ארץ־ישראל וואס איז געגרינדעט געווארען פון דער אליאנס איזראעלט אוניווערסעל. ווען מקוה ישראל איז געגרינדעט געווארען איז די אליאנס נאך ניט געווען אזוי אסימילאטאריש געניינט ווי זי איז יעצט. דאס איז געווען פאר די צייטען פון רייגאך און סילוויען לעווי. די "כל ישראל חברים" איז געגרינדעט געווארען אויף א פלאטפארם וועלכער קען גערופען ווערען נאציאנאל, די גרינדער האבען געהאט אין זינען צו שאפען א געוויסען אידישען פערבאנד וואס זאל דיענען די אידישע אינטערעסען און ניט די פון דער פראנצויזישער רעגירונג, ווי עס איז געווארען די כונה פון די שפעטערדיגע אליאנס פיהרער. קיין וואונדער אז פון די ערשטע ארבייטען וואס זיי האבען געטהאן איז געווען די עפענונג פון מקוה ישראל. דערווייל אבער איז דורך מקוה ישראל מקוים געווארען דער אלטער כלל אז אירגענד וועלכע אידישע בעוועגונג עס פאנגט זיך אן מוז ביים אנפאנג קומען אין בעריהרונג מיט ארץ־ישראל.

נעבען מקוה ישראל איז דער פלאץ וואו דער דייטשער קייזער האט זיך געטראפען מיט דר. הערצל, ווען דער ערשטער איז געפאהרען פון יפו קיין ירושלים. דער דייטשער הערשער וועלכער האט שוין געהאט די אמביציאן צו ווערען וועלט־הערשער און האט שוין גערעכענט וואהרשיינליך ארץ־ישראל אלס א טהייל פון זיין וועלט־אימפעריע, האט דעם ציוניסטישען פיהרער קאלט אויפגענומען. מען שמועסט אז ער האט איהם געזאגט אז כל זמן ער, ווילהעלם, וועט לעבען וועט דער ציוניזם ניט מקוים ווערען. א אידישע ארץ־ישראל האט משמעות ניט אריינגעפאסט אין דעם פלאן פון "בערלין ביז באגדאד" הערשאפט. הערצל איז דאן אונערווארטעט גלייך אוועקגעפאהרען, ער האט מעהר אין ארץ ישראל, ווי מען זאגט, ניט געקענט בלייבען נאך אזא שווערע ענטטוישונג מיט ווילהעלם דעם צווייטען. אבער אין איין און צוואנציג יאהר

שפעטער איז ניט ווייט פון דעם פלאץ וואו איד און קייזער האבען זיך געטראפען געלעזען געווארען א פראקלאמאציאן פון אן אנדער קעניג אז ארץ־ישראל וועט ווערען די נאציאנאלע אידישע היים.

מיר געפינען זיך אויף איינעם פון די עלטעסטע מארשרוטען אין ארץ־ישראל. די איינוואהנער פון ירושלים האבען אנדערשט ניט געקענט צוקומען צום ים ווי דורך יפו. די שטאדט וואס ליעגט אויף די שפיץ בערג, האט אפט געמוזט אנקומען צו דער שטאדט וואס ליעגט אויפ'ן פלאכען ים־ברעג, פאר פריעדליכע אזוי גוט ווי פאר מיליטערישע צוועקען. די וועג פון ירושלים נאך יפו איז געווען זעהר גוט בעקאנט צו אונזערע עלטערן און צו אלע נאציאנען וואס האבען זיך געשלאגען אין דער הייליגער לאנד. אט דא ערגעץ ארום דיזער וועג אויף וועלכע מיר פאהרען האט מען געפיהרט די קלעצער פון לבנון פאר שלמה המלך צו בויען דעם בית המקדש, מען האט זיי געבראכט קיין יפו דורכ'ן וואסער און מען האט זיי געמוזט שלעפען דורך יבשה צו דעם בעשטימטען פלאץ. די ארבייט איז געווען ניט קיין לייכטע ווען מען האט עס געדארפט ארויפברייגען אויבען אויף די יהודה־בערג, אבער דא ניט ווייט פון יפו איז עס געווען גרינג, דא איז די שפלה, דער ניעדריגער פלאץ, וועלכער לויפט גלייך ארונטער צו דרום. די פעניקער האבען צוויי מאל געטהאן דיזע ארבייט פון בריינגען האלץ קיין ירושלים — פיר דעם ערשטען בית המקדש און פיר דעם צווייטען. און ווען זיי האבען דעם צווייטען מאל געפיהרט די ריעזיגע צעדער בוימען קיין ירושלים האבען זיי זיך געוויים געוואונדערט אויף דעם כח פון אידען זיך אומצוקעהרען צוריק פון בבל וואו זיי זיינען פארטריבען געוועןן און גלייך נעהמען בויען זייער הייליגע הויז.

אבער די וועג פון יפו קיין ירושלים האט ניט שטענדיג געדיענט פיר פריעדליכע צוועקען ווי דער צוליעב וועלכען די פעניקיאנער זיינען דא געגאנגען, פיעל אפטער איז ער בענוצט געווארען פיר דאס מארשירען פון ארמייען — וואו איז דא נאך אזא פונקט אויף דעם ערד־קוגעל וואו אזוי פיעל האבען מארשירט ווי עס איז געווען דער פאל אין ארץ־ישראל? — דא אויף דיזער וועג איז געגאנגען יהודה המכבי מיט זיינע גבורים אום צו בעשטראפען די גריכישע איינוואהנער פון יפו וועלכע האבען דערטרונקען צוויי הונדערט אידען. דער אידישער גבור האט זיך אבגערעכענט מיט די יפו'ער שונאי ישראל, ער האט פערטריבען זייערע שיפען. זיין ברודער יונתן האט דא נאכדעם געפיהרט אן ארמיי און האט בעזיעגט די שטאדט וועלכע איז ביז איהם געווען אין גוי'שע הענד. אין א הונדערט יאהר שפעטער זעהען מיר ווייטער אידישע ארמייען מארשירענדיג אויף דעם אלטען וועג פון ירושלים קיין יפו, דאס זיינען געווען די מחנות פון לעצטען חשמונאים קעניג געגען הורדוס'ן וועלכער איז געקומען פון רוים צוצונעהמען די אידישע מדינה פון די חשמונאים, די אידישע סאלדאטען זיינען געגאנגען בעשיצען יפו, עס האט ניט געהאלפען, דער אדום'שער קנעכט מיט דעם רוימישען שונא האבען געזיעגט.

באלד האבען די רוימער אנגעפאנגען אפט צו געהן אויף דער וועג פון יפו קיין ירושלים, ווען די אידען האבען ערקלעהרט קריעג רוים האט דער רוימישער גענעראל קעסטיוס גאלוס געגאנגען פון יפו קיין ירושלים מיט אן ארמיי נאכדעם ווי ער האט פערברענט די האפען שטאדט און אויסגע'הרג'עט אכט טויזענד מאן. אין עטליכע יאהר שפעטער, אין דער צייט פון דעמזעלבען קריעג האבען ווידער רוימישע ארמעען מארשירט אויף דיזער וועג, זיי זיינען געגאנגען צוריק פון ירושלים קיין יפו, דאס האט זיי געשיקט אספסינוס אום צו אנפאלען אויף די אידען פון יפו וועלכע האבען געגען איהם געקעמפפט. די רוימישע אימפעריע איז פערשוואונגען מיט איהר גאנצע מאכט און טויזענד יאהר נאך אספסינוס'ן זעהען מיר אויף דערזעלבער וועג געהענדיג נייע מחנות פון פערשידענע נאציאנען, דאס זיינען

די קרייצפאהרער וואס זיינען געגאנגען קיין ירושלים אבצונעהמען א קבר פון א מאן וואס האט געשטאמט פון דער אידישער ראסע. און דאן קומען זעלדזשוקען און עס קומען אנדערע וואס ריידען אזוי פיעל שפראכען און טראגען אזוי פיעל פערשידענע פלאגען ביז עס קומען די ענגלענדער אין וועמעס רייהען עס מארשירען די ווייסע אויסטראליער און די שווארץ־ברוינע אינדיער און אלץ אויף דעם וועג פון יפו קיין ירושלים. מיר פאהרען אויף דעם אינטערעסאנטעסטען שטיקעל וועג פון דער וועלט!

נאר אט איז פון דער וויטען ל ו ד און א כוואליע פון אידישע עראינערונגען גיסט זיך אויף מיר ארויף. א שלייער פון אור־אלטקייט ליעגט ארומגעוויקעלט ארום דאס ווארט לוד. יהושע בן נון האט שוין געפונען די שטאדט א פארטיגע, אין דער געוואלדיגער ברודערקריעג וועגען פלגש בגבעה אין וועלכען עס האט געהאלטען אז דער גאנצער שבט בנימין זאל אונטערגעהן, איז לוד צושטערט געווארען, לויט א אידישע טראדיציאן. לוד איז געווען פון די ערשטע שטעדט וואס זיינען אבגעברענט געווארען ווען די אידען זיינען געקומען צוריק פון גלות בבל. די רוימישע גענעראלען גאלום און אספסינוס זיינען אין הונדערטער יאהרען שפעטער בעפאלען אויף לוד און דארטען חורבנות געמאכט און נאכ'ן חורבן בית המקדש איז לוד געווארען א צענטער פאר תורה. דער גרויסער רבי אליעזר בן הורקנוס, תלמיד פון רבי יוחנן בן זכאי, האט אין לוד געפיהרט זיין בית־מדרש. אזוי וויכטיג איז געווען דער בית־מדרש פון רבי אליעזר אז דער גרויסער תנא רבי יהושע האט געקושט דעם שטיין אויף וועלכען רבי אליעזר איז געזעסען און האט געזאגט אז ער איז גלייך צום בארג סיני. די צענטרען פיר תורה וואס זיינען געגרינדעט געווארען אין ארץ ישראל נאכ'ן חורבן, דורך רבי יוחנן בן זכאי און זיינע תלמידים, זיינען אלע געווען גלייך צום בארג סיני, ווייל אין זיי איז אויסגעשמיעדט געווארען דער אייביגער גייסט פון אידישען פאלק. דארטען אין לוד און אין אנדערע אזעלכע מקומות האט מען געשאפען די גייסטיגע אידישע פעסטונגען וועלכע אידען האבען מיטגענומען פון לאנד צו לאנד, פון איין עק וועלט צו דער אנדערער און אין וועלכע זיי האבען זיך בעשיצט געגען אלע שונאים. אין לוד פלעגען זיך צוזאמענקומען די ריעזען פון די תנאים צווישען וועלכע עס איז אויך געווען דער גרויסער רבי־עקיבא אליין. די צייט אין וועלכע דיזע אסיפות פלעגען פארקומען איז געווען די שרעקליכסטע אין דער אידישער געשיכטע. דאס איז געווען נאך דער גרויסער רעוואלוציאן פון בר־כוכבא און אדרינוס קיסר האט בעשלאסען צו פערניכטען די אידישע נאציאן פון דער וועלט, ער האט געטויטעט יעדען אידען וועלכען רוימער פלעגען כאפען טהוענדיג א מצוה. די גאנצע עקזיסטענץ פון אידען איז געווען אין געפאהר און עס איז ארויפגעשוואומען די גרויסע פראגע: פיר וועלכע עברות דארף מען זיך מוסר־נפש זיין און וועלכע מען קען טהאן אום צו רעטען דאס לעבען. דאס איז געווען די לעבענס־פראגע פון דעם אידישען פאלק אויף יענעם מאמענט און אין א געוויסע צייט האבען זיך אין א קליינע אויבער־שטיבעל אין ל ו ד פערזאמעלט די פיהרער פון דער נאציאן צווישען וועלכע עס איז אויך געווען רבי עקיבא און האבען ארויסגעגעבען א געזעץ אז אונטער די געפאהר פון טויט מעג מען עובר זיין אלע עברות פון דער תורה אויסער עבודה־זרה, גלוי־עריות און שפיכת־דמים פיר וועלכע א איד דארף גלייכער בעצאהלען מיט זיין לעבען איידער עובר צו זיין אויף זיי. דאס איז געווען א געזעץ און פראגראם פיר שפעטערדיגע לאנגע דורות פון מארטירערטהום, א געזעץ לויט וועלכען אידען האבען זיך געריכטעט אין דעם שווערען טויזענדער יאהריגען קאמפף וועלכען זיי פיהרען פון רבי עקיבא ביז היינטיגען טאג, פון לוד ביז אוקראינא. לוד האט פעסטגעזעצט די תורה פון אפפער און מאר־

טירערטהום פאר אידען אין דעם מאָמענט ווען זיי זיינען ארויסגעשטויסען געוואָרען פון זייער היים און האָבען אָנגעפאנגען די מורא'דיגע גלות וואנדערונג.

אבער די גרויסע היסטאָרישע לוד איז היינט אַן אראביש שטעדטעל, עס וואָהנט יעצט דאָרטען איין איד. דערפאר זיינען פאראן פיעל אידען אויף דעם וואגזאל אין לוד, זיי קומען פון די ארומיגע אידישע קאָלאָניעס. און אויף דעם רעסטאָראנט פון וואגזאל אין לוד הענגט א סיין "מזנון" און דאָרטען רעדט מען העברעאיש. — די רוימער וואס האָבען אין לוד, לויט דעם תלמוד, "פארברענט די תורה", האָבען דאָך ניט אויסגעפיהרט! רבי עקיבא איז שטארקער געווען ווי אדריינוס קיסר מיט אלע זיינע ארמייען.

מיר פאָהרען אין א געגענד וואס איז גוט בעוואקסען. אליוועו בוימער זעהען זיך ארום און ארום. די געגענד פון בקעת אונו ביז לוד איז א זעהר פעטע. אין תלמוד ווערט דערצעהלט אז געהענדיג פון לוד נאָך אונו האָבען די פיס געזונקען אין האָניג פון פייגען. און אַט זיינען מיר ביי רמלה מיט איהר הויכען טורעם, וועלכער קען נאָך ניט קליימען קיין אַלטקייט אין אזא לאנד ווי ארץ־ישראל, ווייל ער איז בלויז אלט 600 יאהר. רמלה האָט ניט קיין בעדייטונג אין דער אידישער געשיכטע, אבער אין מיטעלאלטער זיינען דאָ געווען א היבש ביסעל אידען. א אידישער רייזענדער פון פערצעהנטען יאָהרהונדערט שרייבט, אז אייניגע פון די רמלה'ר אידען זיינען זעהר רייך און האָבען בוימוואָל פאַבריקען. יעצט איז אין רמלה קיין איין איד ניטאָ. פארוואָס די אידען מיידען אוים לוד און רמלה, וועלכע זיינען אין א פרוכטבאַרע געגענד און ליגען צווישען די קאָלאָניעס פון יהודה, איז ניט בעקאנט.

נאָר אַט געהען מיר ארוים פון די פלאכע לאנד און מיר פאנגען זיך אן אויפצוהויבען אלע מאל העכער און העכער, מיר דערנעהנטערען זיך צו די בערג פון יהודה. נאָך א ביסעל און מיר זיינען צווישען די בערג. דער שאָסעע פלעכט זיך אין די שמאָלע שפּאַלטען צווישען די בערג און הויבט זיך אָפט אויף מיט א שארפען בארג־ארויף און אָפט לאָזט ער זיך ארונטער אין א האלב קיילעכדיגען בויגען. פון אלע זייטען קוקען צו אונז די שווייגענדיגע ריעזען, מאנכע מיט שפּיציגע קעפּ אבער מעהרסטע מיט ברייטע, האלב פלאכע רוקענס. העכער און העכער הויבט זיך די געגענד און קיהלער און קיהלער ווערט די לופט. יפו און די היצען איז ווייט הינטער אונז. מיר דערנעהנטערען זיך צו ירושלים, וואו די ווינדען קיהלען די לופט א גאנץ יאהר. די וועג מאכט א מורא'דיגען קרייז ארום דעם גארטעל פון א שטיינערנעם בארג און מיר לויפען ארוים אין אן אפענעם שטח ארומגערינגעלט פון אלע זייטען ווידער מיט בערג. מיר פאָהרען דאָ ניט לאנג. ווארום אַט כאַפּען מיר זיך אריין ווייטער אין א שמאָלע שפּארונע צווישען צווי בערגיגע ווענט און ווען מיר געהען ארוים פון צווישען זיי זעהען מיר יעצט פאר זיך א פּאר טוצען שפּיצען פון בערג וואס ליגען איינע הינטער די אנדערע און איינער העכער פון אנדערען. אנטקעגען אונז אויף דעם רוקען פון בארג זעהט זיך א ווייסער פּאס, עס קען אייך בשום אופן ניט איינפאלען אז דיזער מילכיגער פּאס אויף דעם ברוינעם בארג איז טאקע אייער וועג, דער שאָסעע אויף וועלכען איהר פאָהרט, נאָר איהר זעהט ניט די פערבינדונג צווישען די ביידע וועגען וועלכע קומט פאר אויף א מיסטעריעזען אופן ערגעץ אין טאָלען וואס זיינען פאר אייך פארשטעלט. פונקט ווי עס איז אייך שווער אויסצוגעפינען אז די אנדערע וועגען וואס זעהען זיך אויף גאנץ בעזונדערע פלעצער און געהען אין בעזונדערע ריכטונגען. זיינען עס אלע טיילען פון דער איין וועג וואס געהט פון ירושלים קיין יפו און זיי דרעהען זיך קיין צפון און דרום, מזרח און מערב, זעהען אוים ווי בעזונדערע שטריכען. ווערען אבער פערבונדען אלע מאל אין די ניעדעריגערע פלעצער וואו די וועג געהט אריבער פון דעם זייט פון

איין באַרג אויף דעם זייט פון אַ צווייטען אין דער פאָרם פון אַ פאַדקאָווע. דער אָבשלאַג פון דער פאַרגעהענדער זונן וואַרפט אַ גאָלדענע ליכטיגקייט אויף די בערג. גראָבע איינזאַמע אליווען בוימער שטעהען אויף מאַנכען שפּיץ פון אַ באַרג און זעהען אויס פערטראַכט ווי זיי וואָלטען מנחה געדאַווענט, שאָקלען לאַנגזאַם מיט זייערע ברייטע צווייגען און זיינען פערזונקען אין טיעפע מחשבות. זיי זיינען אַלט הונדערטע יאָהרען דיזע זקנים און זיי האָבען שוין אַ פערגאַנגענהייט איבער וואס צו טראַכטען! די לופט איז פול מיט טיעפען ערנסט און ערנסט איז געוואָרען אפילו דער פנים פון דעם שאָפיר, אַ גוי פון יאָרקשייר. איהר ווייסט ניט צו די סצענע איז מעהר מורא'דיג ווי שעהן אָדער מעהר שעהן ווי מורא'דיג. נעבען מיר זיצען צוויי ענגלענדער, קוקען מיט פאַרוואונדערונג אויףביידע זייטען און מורמלען אזוי ווי פון אַ תפלה: וואס פיר אַ שעהנער אויסזעהן! וואס פיר אַ שעהנער אויסזעהן! איך הער און עס ווערט מיר וואַרים אין האַרצען. איך פיהל שטאָלץ. גיעב אַ קוק אויף מיינע שכנים מיט אַ בליק פון זעלבסט בעוואוסטזיין און קלעהר: דאס זיינען מיינע בערג! קומט און בעוואונדערט די שעהנהייט וועלכע מיר פערמאָגען! צו אונזער הויפּטשטאָדט קומט מען ניט צו פשוט, מען מוז זיך אויפהויבען איידער מען געהט אריין אין דיינע טויערען, ירושלים! ווי דער פסוק זאָגט: און זיי וועלען קומען און אַרויפגעהן אויף דעם באַרג פון ציון.

דער אָטאָמאָביל האָט געמאַכט נאָך עטליכע שאַרפע בייגונגען הין און צוריק אין דער פאָרם פון אַ שלשלת, איז אַרויסגעשפּרונגען הינטער דעם לעצטען באַרג־שפּיץ און אויסגעשפּרייט פאַר אונז איז געלעגען ירושלים. נאַכט איז געווען אויף די בערג, אַ פרישער ווינטעל האָט געבלאָזען, די לופט איז געווען לייכט און ווייך, איבער'ן קאָפּ איז אויסגעצויגען דער בלאָהעסטער פון אַלע בלאָהע ירושלים'דיגע הימלען. פון ירושלים האָבען געשיינט שטילע צנוע'דיגע פייערלאַך. מיר זיינען צוגעפאָהרען צו די ערשטע הייזער אין דער יפו'ער גאַס. ניט ווייט פון דער ערשטער הויז איז געשטאַנען אַ מאַן מיט אַ לאַנגע זילבער־ווייסע באָרד, מיט גרויסע ברעמען, ער איז געווען אָנגעטאָהן אין אַ לאַנגען ווייסען מאַנטעל, ווייסע זאָקען און שוואַרצע דינע שיך, אויף'ן קאָפּ האָט ער געטראָגען אַ ברייטע און שוואַרצע הוט, אויף זיין אָרם איז געהאַנגען אַ גרויסער שווערער שטעקען. ער איז געשטאַנען און געקוקט אויף די בערג, הינטער וועלכע די לעצטע סימנים פון רויטקייט זיינען נאָר־וואָס פערשוואונדען. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט ווי פון אַ חלום: איז עס דער גייסט פון אַ נביא וואָס איז ערשיענען אויף דעם שוועל פון ירושלים? ניין, דאָס איז געווען אַ איד פון דעם נאָבעלען טיפּ פון די ירושלים'ער אידען וועלכער האָט זיך אַרויסגעלאָזען אַביסעל אונטער'ן שטאָדט אויף אַ נאָך־מנחה שפּאַציער לרוח היום צו בעטראַכטען די נפלאות הבורא אין די אומגעגענד פון ירושלים.

.40

אידישע הייזער

וואו וואָהנט איהר? דאָס איז איינע
פון די שעוורסטע פראַגען אין ארץ
ישראל, און די אמעריקאנער, ביי וועל־
מען די זעלבע פראַגען איז אזוי ברע־
נענד אין די לעצטע פאָר יאָהר, וועלען
גוט פערשטעהן וואס דיעזע פראַגע בע־
דייט, און אגב איז אין ארץ ישראל די
רענט פראַגע נאָך פיעל שווערער ווי
אפילו אין ניו יאָרק, עס איז אפשר ניטאָ
קיין פלאַץ אין דער וועלט. וואו די
רענט זאָל זיין אזוי טייער — נאָך'ר ערך
פון די פערדיענסטען — ווי אין אונ־
זער לאנד. דירה־געלד בעטרעפט דאָ
אָפט פערציג פראצענט פון דעם פער־
דיענסט פון דער פאמיליע.

איינער אַ איד, וואָס איז געווען אין
ארץ ישראל פאר'ן קריעג, איז געווען
אין דער צייט פון דער מלחמה אין אמע־
ריקא און איז יעצט געקומען אהער,
קלאָגט זיך: "איהר האָט גאָר קיין בע־
גריעף — זאָגט ער — וואָס דאָ איז
געוואָרען מיט די רענט. איידער איך בין
אוועקגעפאָהרען, האָב איך געוואָהנט
אין צוויי צימערען מיט אַ קיך, האָט עס
מיר געקאָסט דרייצעהן נאפאָליאָנען אַ
יאָהר (עפעס מעהר ווי פופציג דאָלאר).
איהר ווייסט וויפיעל מען יויל ביי מיר
יעצט פאר דער זעלבער דירה? איהר
וועט עס ניט טרעפען, מען פאָדערט
זעכציג פונט!"

דער שווערער ענגלישער פונט איז אַ
אונגליק פאר דער הייליגער לאנד. א
לאנד וואו עס איז פאראן אזוי ווייניג
אינדוסטריע, אַ לאנד וואו מען דאַרף
נאָך אלעס אָנהויבען פון אָנפאנג, קען
ניט איבערטראָגען אזא גרויסען געלד־
"יוניט", אזא מדינה דאַרף רעכענען אין
פראנקען און ניט אין פונטען. מען
נעהמט זיך דאָ גאָר שמועסען פון צעהן
טויזענד פונטיגע הייזער. פערגעסט
ניט, אז צעהן טויזענד פונט איז ארום
פופציג טויזענד דאָלאר. יוער האָט זיך
עס אַ מאָל געקענט פאָרשטעלען, אז
מען וועט הערען פון אזעלכע סאָרטען
הייזער אלס וואָהנונגען פון איין פאמי־
ליע אין דער לאנד וואו מען האָט גאָר
ניט לאנג צוריק גערעכענט די געלד אויף
מעטאַליקס און בישליקעס.

און די ערגסטע זאַך פון אלעס איז.
אז עס זיינען ניטאָ קיין הייזער, עס זיי־

נען ניטאָ קיינע ליידיגע הייזער אין ירושלים, אין יפו און חיפה אָדער אַנדערשוואו, און נייע מענשען וואָס קומען, ריידען אָפט וועגען בויען הייזער. אַנשטאָט דינגען. דאָס קענען אָבער טאָן נאָר די פערמעגליכע, און וואָס זאָלען טאָן די וואס קענען עס ניט בעהויפטען?

אין דער בעציהונג פון הייזער, שטעהען די אידען אין די שטעדט ניט גוט: זיי האבען זעהר ווייניג ריעל עסטייט אין פערגלייך מיט די אנדערע איינוואָהנער פון שטעדט. די הייזער אין די הויפט גאסען צי אין דער אלטער שטאָדט אָדער פון דרויסען פון דעם שטאָדט־מויער בעלאַנגען צו אנדערע, און ניט צו אידען. אזוי, למשל, איז די געביידע פון האָטעל אלענבי, וועלכער איז יעצט אין אידישע הענד, ניט קיין אידישע, עס בעלאנגט צו דעם ארמענישען קלויסטער; די געביידע וואו עס זיצט דער ועד הצירים בעלאנגט אויך צו א קלויסטער, צום גריכישען, און דאָס זיינען געביידען וועלכע זיינען פון די וויכטיגסטע וואָס זיינען אויפגעשטעלט געוואָרען אין ירושלים. צו דעם ארמענישען קלויסטער בעלאנגט זעהר פיעל ריעל עסטייט. די קריסטליכע קירכען האָבען פערשטאַנען זיך צו פערפעסטיגען ניט נאָר אין דאס וואס איז נוגע צו זייער רעליגיאָן, נאָר אויך אין עולם הזה גאָר אין פשוט'ען זינען פון דאס וואָרט. אויב ירושלים, האָבען זיי געקלעהרט, איז אזוי הייליג, איז דאָך א מצוה צו האָבען וואָס מעהר לאטס אויף דעם הייליגען באָדען און וואָס מעהר געביידען אויף די לאטס, און זיי האָבען טאַקע איינגעשאפט די בעסטע ריעל עסטייט אין דער הייליגער שטאָדט. וועהרענד מיר, דער עם חכם ונבון, האָבען נאָכאַנאַנד געקלעהרט וועגען ירושלים און האָבען זיך בענונענט, וואָס מיר האָבען געבראַכט זעקלאַך ערד פון ארץ ישראל צו לייגען זיך אונטער'ן קאָפּ נאָכ'ן טויט, וועהרענד די אמת'ע ערד פון ירושלים, די הייזער און דער באָדען, זיינען אין גוי'שע הענד.

און א איד פיהלט א גרויסען צער, ווען ער געהט דורך דעם פרעכטיגען רוסישען פלאַץ, דער שעהנסטער סקווער ארום ירושלים, און ווייסט אז עס בעלאנגט צו דער פראַוואָסלאַווער צערקווע (דאָס האָט א איד פערקויפט צו זיי), אָדער ווען ער געהט דורך פארביי די גרויסע געביידע, וואו די ציוניסטישע קאָמיסיאָן איז, און ער ווייס, אז עס בעלאנגט צו אן אנדער קירכע, מען רעדט שוין ניט פון דעם פרעכטיגען איטאַליענישען פאלאַץ, וואָס איז יעצט אויסגעבויט געוואָרען אלס א האָספּיטאַל, די שעהנסטע געביידע וואָס עס איז פאראן אין ארץ ישראל. פרעמדע קומען און נעהמען אוועק אונזער הייליגטהום, אונזער ירושה, און זיי נעהמען עס ניט מיט קיין מלחמה. נאָר מיט געלד, ווארום געלד איז דער איינציגער וואפע מיט וועלכען מען קען זיך ערווערבען ארץ ישראל. דער וואָס קויפט ערד — האָט עס, און דער וואָס רעדט וועגען ארץ ישראל, זינגט לידער און אפלאָדירט רעדנער — האָט גאָר ניט. און אין סאן רעמאָ האָט מען אונז ניט געקענט געבען אפילו צוויי שעהנע הייזער אין אונזער הויפטשטאָדט, פונקט ווי מען האָט אונז ניט געגעבען אפילו איין פאַרטיגע קאָלאָניע אין גליל, שומרון, אָדער יהודה.

די גאנצע פראגע פון ציוניזמוס קריגט א גאנץ אנדער פנים, ווען איהר פאָהרט אין ארץ ישראל און איהר דאַרפט לאנג פאָהרען איידער איהר זעהט אידישען באָדען, אָדער ווען איהר געהט ארום אין ירושלים און איהר זעהט, אז דאָס שעהנסטע און דאָס בעסטע פון שטאָדט בעלאנגט צו אנדערע און ניט צו אידען. דער ציוניזמוס ווערט דאָ פערוואנדעלט אין א פשוט'ע פראגע: וועט אידישעס געלד קויפען די ערד אין לאנד און די פלעצער אין די

שטעדט או איבערהויפט איז ירושלים. ווארום סוף כל סוף איז ירושלים אן עיקר גדול אין אונזערע ארץ ישראל שטרעבונגען. ציוניזמוס, נאך אלעמען איז ניט א זאך פון סימפאטיע, נאר פון קויפען, און דאס ווערט קלאהר, ווען מען קומט אין ארץ ישראל און מען זעהט, אז אידען קויפען אזוי ווייניג.

עס איז נאך א גליק, וואס די פשוט'ע אידען פון א פאאר צעהנדליג יאהר צוריק, אט די וואס מען רופט חלוקה־אידען, האבען פערשטאנען, אז אידען דארפען קודם כל האבען הייזער אין ירושלים, און זיי האבען אנגעפאנגען בויען הייזער אויסער'ן מויער פון דער שטאדט און האבען דערמיט געשאפען אווירקליכען ישוב פון אידען אין ירושלים. די פערשיעדענע כוללים האבען געזארגט, אז די ארימע לייט פון זייערע כוללים זאלען האבען וואו צו וואהנען און זיי האבען געבויט גאנצע גאסען פיר דיעזען צוועק, ראדורך זיינען געשאפען געווארען די מעהרסטע אידישע שכונות אין ירושלים.

אנגעפאנגען האט זיך עס מיט די הייזער וואס משה מאנטעפיארע האט געבויט, נאכהער זיינען געקומען די ווארשאווער הייזער און די אונגארישע און די אלע אנדערע שכונות. ארימע מענשען קריגען דארטען דירות פאר א קליינעם פרייז. דער בליק פון די וואס האבען געבויט איז געווען א ווייטער, מען האט געמוזט האבען א אידישע בעפעלקערונג אין ירושלים, כדי זי זאל ניט אריין אין גוישע הענד, מען האט געמוזט האבען וואס מעהר אידישע הייזער אין דער אידישער הויפשטאדט און דורך דיעזע געביידען, וועלכע זיינען געבויט געווארען דורך טשאריטי. האט מען עררייכטביידע צוועקען, מען האט געמאכט מעגליך פיר א בעדייטענדע אידישע בעפעלקערונג צו זיצען אין ירושלים דורך אומזיסטע און האלבאומזיסטע דירות און מען האט דורך די אידישע הייזער און אידישע קווארטאלען געמאכט די אידען אלס שטיקלעך בעלי בתים אין שטאדט. וואלט יענע ארבייט ניט געטהאן געווארען, וואלטען די אידען אין ירושלים ניט קענטיג געווען. און דיעזע ארבייט האט אויך געהאט א גרויסע פאליטישע בעדייטונג, ווארום דאס וואס די אידען זיינען די מאיאריטעט פון די איינוואהנער פון ירושלים, האט געהאט און האט יעצט א גרויסען פאליטישען ווערטה אין בעצוג צו אונזערע פאדערונגען אין ארץ ישראל.

און דאס נעהמט אוועק א טהייל פון דעם טעות מיט וועלכען מען אורטהיילט געוועהנליך אין דער אידישער וועלט די חלוקה, בעהויפטענדיג אז די גאנצע געלד וואס מען האט נעגעבען אויף חלוקה איז אוועק בלויז פיר איבערגעהענדע טשאריטיס און האט ניט געלאזען קיין רעזולטאטען. איך גלויב אז די חלוקה איז געווען איינע פון די גרעסטע און נאבעלסטע זאכען אין דער אידישער געשיכטע שוין דערמיט אליין וואס זי האט געהאלטען אידען אין ירושלים און האט דערמיט אויפגעהאלטען דעם אידישען קליים אויף ארץ ישראל אין האט דערמיט געהיט אז דער נאציאנאלער פונק זאל ניט אויסגעלאשען ווערען אין אידישע הערצער איבער דער גאנצער וועלט. די אידען וואס זיינען געזעסען אין ירושלים אויף חלוקה האבען געדיענט אלס דער צענטער אדום וועלכע די אידישע געפיהלען און געדאנקען פון דער גאנצער וועלט האבען זיך קאנצענטרירט. אלע נאציאנען האבען חלוקה אין ירושלים. די פראנצויזען, די רוסען, די גריכען, די ארמעניער, די איטאליענער און אלע זיינען שטאלץ דערמיט וואס זיי האלטען אוים מענשען אין דער הייליגער שטאדט וואס זיי גיבען זיך אב מיט רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען און נאר מיר, דאס געטליכע פאלק, ממלכת כהנים און גוי קדוש שעהמען זיך מיט

חלוקה און א גאנצער דור פון משכילים, ניט נאציאנאלע און אויך נאציאנאלע, האט זיך בעשעפטיגט צו ווארפען שטיינער אויף דער חלוקה וואס האט פאר אונז הונדערטער יאהרען ירושלים געהאלטען.

אבער איך זאג דאס בלויז פערבייגעהענדיג, איך וויל דא בלויז מאכען אויפמערקזאם, אז א טהייל פון די חלוקה געלדער איז אוועק אויף בויען ירושלים. און די חלוקה'ניקעס האבען אין ארץ ישראל ניט נאר גוטע ווינשע נאך אויך שטיינער און ציגעל און אלעס וואס מיר זעהען אין ירושלים פון אלטען ישוב בעלאנגט צו בני הארץ.

עס איז א שאד וואס די ציוניסטישע פיהרער האבען מיט צוויי יאהר צוריק ניט פערשטאנען די בעדייטונג פון בויען הייזער, מען האט פארגעשלאגען ווייצמאנען, אז מען זאל אנגרייטען עטליכע צעהנדליג מיליאן ציגעל און דאכאווקעס און אנדערע זאכען וואס מען דארף האבען צום בויען הייזער, אום אלעס זאל זיין פערטיג פיר מאכען נייע וואהנונגען. ווייצמאן האט עס וואהרשיינליך געהאלטען פיר "קליינינגקייטען" מיט וועלכע עס איז ניט כדאי זיך אבצוגעבען. אין דער ציוניסטישער פיהרערשאפט האט מען איבערהויפט אנגעפאנגען צו בעטראכטען פיר קליינינגקייטען אזעלכע זאכען וואס זיינען דער פונדאמענט פון אונזער ארבייט אין א"י פון קליינינגקייטען ווערען אויפגעבויט די גרויסע זאכען. עס איז ניט קיין איבריג גרויסע חכמה צו קומען ווי אוסישקין איז געקומען צו א ציוניסטישע קאנפערענץ און זאגען: אויב איהר וועט מיר געבען פיער מיליאן פונט א יאהר וועל איך אייך בעזעצען אזוי פיעל און אזוי פיעל אידען אין איין יאהר. הלואי זאל איך ליגען זאגען. אבער קיין פיער מיליאן פונטען א יאהר מאכט מען ניט אזוי שנעל, אנשטאט דיזע ריזיגע פלענער האט מען בעסער געדארפט מאכען א נייע קאלאניע אדער צוויי און אויפבויען א פאר הונדערט הייזער אין ירושלים און אנדערסוואו. יעצט הער איך שוין פון פיעלע זייטען קלאגענישען. אז ניט נאר האט דער וועד הצירים ניט געזעהן עס זאלען צוקומען הייזער, נאר ער האט נאך געמאכט דעם יקרות פון דירות גרעסער, צוליעב זיינע פיעלע צעהנדליגע בעאמטע, וועלכע צאהלען גרויסע פרייזען און נעהמען צו א היבשע צאהל וואהנונגען פון די וואס קענען אזוי פיעל ניט צאהלען ווי זיי. אין ירושלים, זאגט מען מיר, מאכט עס א רושם, ווייל ירושלים איז נאך אלעמען א קליינע שטאדט, איבערהויפט ווען מען רעכענט ניט די וואהנונגען אינעווייניג פון דער אלטער שטאדט.

נאר ווי די זאך זאל ניט זיין, איז די פראגע פון דירות, איבערהויפט אין ירושלים, א ברענענדע, און עס איז ניט נאר א פראגע פון דירות, עס איז א פראגע פון פארגרעסערען דעם אידישען טהייל ירושלים. די וואס וועלען בויען הייזער אין ירושלים. די וואס וועלען הייזער אין ירושלים, וועלען טהאן א גרויסע זאך פיר דער אויפבויאונג פון ארץ ישראל, און אזוי ווי אמעריקא דארף דאך טהאן די גרעסטע טהייל פון אויפבויען ארץ ישראל, דארף זי דיזע גרויסע ארבייט אויך טהאן. איך וויל דא הערמאנען, אז די "מזרחי" האט געגרינדעט א פעראיין "בית וגן" מיט דעם צוועק צו בויען א נייע שכונה ארום ירושלים, וואו יעדע הויז זאל האבען א גארטען פיר גרינס.

דער עיקר איז: אין ארץ־ישראל קען מען ניט בויען קיין הויז, סיידען מען האט די גאנצע מזומן וואס עס איז נויטיג. מארטגיידזשעס זיינען זעהר טהייער און עס איז שווער צו קריגען, און קיין באנק וועט ניט לייהען געלד פיר אזעלכע צוועקען. איינע פון די גאנץ ערשטע זאכען וואס ארץ ישראל דארף האבען, איז אן היפאטעקען באנק.

.41

די אראבער

איך וויל בעריהרען די פראגע פון די אראבער אלס די וועלכע בעזיצען די גרעסטע טהייל פון דאס לאנד אין ארץ ישראל און מיט וועלכע מען וועט דארפען האנדלען ווען מען וועט דארפען ערד קויפען. אין חוץ־לארץ האט מען פיעל געהערט וועגען א פארשווערונג צווישען די אראבער אז זיי זאלען קיין אידען קיין לאנד ניט פארקויפען, וועגען אן אבמאך צווישען זיי וועגען דיעזען ענין און עס קען אויסזעהן אז עס וועלען זיין גרויסע שוועריגקייטען פאר אידען לאנד צו קויפען. אין אמת'ן אבער איז די לאגע אין דיעזער בעציהונג אנדערש. עס זיינען פאראן אראבישע שרייער און פאליטישע טומלער וואס מאכען א רעש מיט זייער אפאזיציאן צו דעם לאנדפארקויף צו אידען. די וואהרהייט איז אז מען קען קויפען לאנד. עס הייסט מען וועט קענען אזוי שנעל ווי די מלחמה געזעצע וועגען דיעזען ענין וועלען ארונטערגענומען ווערען. דאס וואס אידען קויפען ניט קיין לאנד איז ניט דערפאר ווייל די אראבער ווילען ניט פארקויפען. נאר דערפאר ווייל אידען זיינען ניט גרייט צו קויפען. די געלדער פיר לאנדקויף זיינען נאך ניטא, די אידען זיינען דערווייל בעשעפטיגט מיט דרשה'נען וועגען ארץ ישראל, וועגען די וואס ווילען אפילו ניט דרש'נען אויך איז ניטא וואס צו ריידען. מיט די אראבער וואלט מען דורכגעקומען, זאל מען נאר אזוי דורכקומען מיט אידען.

אז אראבישע פראגע אין בעצוג צו ערד קויפען איז דערווייל ניטא און אויב אימיצער רעכענט אין אמעריקא אדער אנדערשוואו וואו מען אינטערעסירט זיך מיט ארץ ישראל אז דאס איז אדער וועט זיין א גרויסע שטערונג צום ישוב האט ער א טעות.

אבער אז אראבישע פראגע עקזיסטירט יא אויף א גאנץ אנדער געביעט און דאס איז אויף דעם געביט פון ארבייט. אין קורצען קען מען די פראגע אוועקשטעלען אזוי: דער אראבער איז א געוואלדיגער קאנקורענט אין בעצוג צו ארבייט געגען דעם אידען דערפאר ווייל ער ארבייט בילליגער און ווייל דער איד קען בשום אופן זיך ניט ארונטערלאזען צו דעם פרייז וואס דער אראבער

קריעגט, זיינע פאדערונגען זיינען גרעסערע.

דער קאמפף איבער די אראבישע ארבייטער אין די אידישע קאלאניען איז גענוג בעקאנט. די אידישע ארבייטער טענה'ען אז די ריעזיגע סומען געלד וואס דער אידישער ישוב האט אבגעקאסט איז אריינגעפאלען אין אראבישע הענד און עס פאלט יעצט אויך אריין צו זיי, עס ווערען אויסגעצאהלט טויזענדער פונטען פון אידישע קאלאניסטען צו אראבער און פאר די חלוצים, פאר די אידישע יונגע לייט וואס קומען בעזעצען פאלעסטינא, איז ניטא קיין ארבייט אין א אידישע קאלאניע.

די קאלאניסטען ענטפערען דארויף מיט א פשוט'ען ענטפער: אויב זיי זאלען צאהלען דעם אידישען ארבייטער אזוי פיעל וויפיעל א אידישער ארבייטער וויל, וועלען זיי ניט קענען עקזיסטירען, ווייל עס וועט זיי קאסטען טייערער צו פראדוצירען ארענדזשעס אדער וויין אדער וואס עס איז, טייערער ווי די גוים ביי וועמען דער פרייז פון ארבייט איז אז אראבישער: עס הייסט א נידעריגער. די אידישע קאלאניסטען וועלען ניט קענען נעהמען "טייערער" פאר זייערע פראדוקטען אויף'ן פאלעסטינער מארקעט אדער אויף דעם וועלט־מארקעט דערפאר וואס זיי בעשעפטיגען א העכערען סארט ארבייטער (א אידישען) און מוזען איהם צאהלען מעהר. זיי זאגען אז דער וועמען א געוויסע סחורה קאסט טייערער קען בשום אופן ניט ביישטעהן געגען דעם וועמען עס קאסט ביליגער און דאס הייסט אז דער אידישער ארענדש־פראדוצירער, וויין־פראדוצירער און מאנדעל־פראדוצירער א. ז. וו. וועט מוזען אונטערגעהן געגען זיין גוי'שען קאנקורענט. אויב איהם, דעם אידען, זאל קאסטען די ארבייט טייערער.

דארויף ענטפערען די ערשטע: אויב אזוי קומט דאך אויס אז ארץ־ישראל ווערט אויסגעשלאסען פאר'ן אידישען ארבייטער, ווייל דער ביליגערער קאנקורענט וועט איהם פארטרייבען פון אלע פעלדער פון ארבייט. טו ווי איז עס מעגליך אז א פאלק זאל עקזיסטירען אהן אייגענע ארבייטער און אז אלעס זאל געטאן ווערען מיט פרעמדע הענד?

דאס איז דער נאציאנאלער זייט פון דער פראגע. עס איז אבער פאראן אן עקאנאמישער זייט פון דער פראגע פון וועלכען מען הערט ווייניג אויסערהאלב פון ארץ ישראל, אבוואהל ער איז זעהר וויכטיג, און דאס איז פאלגענדער:

ניט נאר געהען ארויין ריעזיגע סומען אידישע געלד אין פרעמדע הענד נאר. און דאס איז פיעלייכט דער עיקר, דיעזע סומען קעהרען זיך שוין קיינמאל ניט צוריק און קיינער האט פון זיי ניט מעהר קיין בענעפיט. דאס געלד וואס עס קומט אריין צו די אראבער ווערט פערוואנדעלט אין טויטען קאפיטאל פון וועלכע דאס לאנד האט גאר ניט. פון געשיכטס־שטאנדפונקט איז יעדער דאלאר וואס מען גיט אן אראבער אזוי ווי ארויסגעווארפען, ווייל דער אראבער בריינגט איהם ניט צוריק, ער קויפט קיין זאך ניט, ווייל ער דארף קיין זאך ניט. דאס געלד ווערט פארגראבען אין ליימענע טעפ און בעהאלטען אין דער ערד.

דער וואס קומט אין ארץ־ישראל זעהט דעם אראבער וועלכער איז אנגעטאן אין א העמד אדער חאלאט וועלכער קען קיינמאל פאר איהם ניט ווערען צו אלט אדער צעריסען, ווייל ער לאטעט איהם אייביג. דער וואס זעהט דער אראבערקע געהענדיג בארוועס, טראגענדיג אויף'ן קאפ פערשיעדענע משאות קומט גלייך צום בעשלום אז פון

דיעזע מענשען קען קיין ציוויליזאַציאָנס־פּאַרקעהר ניט ארויסקומען. זיי זיינען אין דאס וואס אנבעלאַנגט געלד. נעהמערס און ניט קיין געבערס. זיי טראַגען ארויס פון שטאדט אדער פון דער קאָלאָניע געלד און ברייננגען עס ניט צוריק. דער שטאדט מענש אדער דער קאָלאָניסט איז דער פערליערער ווען ער קומט אין בעריהרונג מיט אראַבער.

דער אראַבער בריינגט אין שטאדט אב אייער, היהנער, קעז, האָליץ, נעהמט אַב שווערע געלד און געהט ניט אריין אין סטאָר אום גלייך צו אויסגעבען די געלד פיר די זאכען אין וועלכע ער נויטיגט זיך, ווי עס איז דער פאַל מיט יעדען בויער אין א ציוויליזירטע לאַנד וועלכער פערקויפט דער שטאדט וואס זי דאַרף און קויפט ביי איהר דאס וואס ער דאַרף.

פּתח־תקוה און אנדערע אידישע קאָלאָניען גיבען אוועק אוצרות מיט גאָלד צו די אראַבער און דיעזע קויפען אין פּתח תקוה גאר ניט. וואָלטען זיי געדאַרפט האבען קליידונג, פאַרניטשור א. ז. וו. וואָלט פּתח־תקוה א רייכע שטאדט געווען, ווייל זי וואָלט א גרויסען מסחר מיט די ארומיגע אראַבער געפיהרט. וואָלט דער שטראָם פון גאָלד געגאַנגען אין אידישע קעשענעס דאַן וואָלט ער זיך דאַך גלייך אומגעקעהרט צוריק צו דער קאָלאָניע. די אידען וואָלטען דאַן די געלד אין דער ערד ניט בעגראבען. דער רעזולטאַט פון אזא בעציהונג צווישען אידען און אראַבער אין בעצוג צו ארבייט מוז נאַטירליך זיין אז דער איד איז שטענדיג דער וואס פאַרלירט און דער אראַבער איז דער יעניגער וואס געווינט.

וואָלטען די זיבען הונדערט טויזענד אראַבער געווען געברויכער אויף דאס וואס די שטאדט פּאַרקויפט, וואָלטען די אידען געקענט פיהרען מיט זיי א בעדייטענדען האנדעל. יעצט איז דער מסחר אין ארץ ישראל זעהר קליין, ווייל די גרעסטע טהייל פון דער בעפעלקערונג דאַרף קיין זאך ניט האבען. ווען איך בין היינט געזעסען אין א אידישע סטאָר און וועלכער מען האט איבערגעבויט א פּאָאר וואָנט, האב געזעהען צעהן אראַבער ארבייטענדיג, האב איך געפרעגט דעם קרעמער: קומען זיי אדער זייערע חברים קויפען ביי אייך אין סטאר? — האט ער מיר געענטפערט: זעהר, זעהר זעלטען. די זאך איז געווען פאַר מיר קלאָר איידער איך האב איהם געפרעגט. איך האב נאָר געוואָלט פון איהם א בעשטעטיגונג. ער האט גענומען פאַר זיין ביסעל ארבייט אראַבער גאר איינפאַך, ווייל אידישע בעלי מלאכות וואָלטען איהם געקאָסט טהייערער.

אט דאס איז, אין מיינע אויגען, דער טייטש פון דער אראַבישער פראַגע און דאס איז די בעציהונג צווישען דיעזער פראַגע און די געלדער וואס אידען לייגען אין ארץ ישראל. עס איז א זעהר ניט נעווינשטער צושטאַנד, ניט נאָר פון דעם שטאַנד פּונקט אַז אידישע געלד דאַרף פאַרשטאַרקען די אידישע מעגליכקייטען צו זיצען אין ארץ ישראל נאָר אויך פון דעם שטאַנדפּונקט אַז די אידען געניסען ניט צוריק פון די אוצרות געלד וואס זיי גיבען אוועק און דאס שאַדט שוין דעם אידישען געשעפטס מאַן אזוי גוט ווי דער גאַנצער אידישער בעפעלקערונג.

42.

די סאָציאַליסטישע ממשלה אין ציון

כל זמן אידען וועלען ניט אנפאנגען צו בויען א נייע קאָלאָניזאציאָן אין ארץ־ישראל, וועט ארץ־ישראל ניט געבויט ווערען און עס וועט קיין אידישע לאנד ניט ווערען.

כל־זמן די לייט וואס גילטען אלס די אנפיהרער פון ציוניסטישע אנטערעסען אן ארץ־ישראל וועלען ניט צוברעכען די קייטען וועלכע די סאָציאליסטען האבען אויף זיי ארויפגעלייגט — וועט קיין נייע אידישע קאָלאָניזאציאן אין ארץ־ישראל ניט קענען געבויט ווערען!

דאס זיינען די צוויי פונקטען וועלכע איך וואלט וועלען אז יעדער איד מיט א ווארימע הארץ פאר ציון זאל האבען אין זינען און איך וועל פרובירען צו בעווייזען ווי זיי זיינען ריכטיג.

עס קען פערשטעהן יעדעס קינד אז עס קען ניט זיין קיין ערֲאָבערונג פון א לאנד אָהנע אז מען זאל ערֲאָבערן די ערד פון דאס לאנד, אזוי לאנג ווי ארץ ישראל וועט ניט זיין פול מיט אידישע דערפער און קאָלאָניעס, אזוי לאנג ווי אידען וועלען ניט האבען קיין גרויסע שטיקער ערד פארזייט און בעפלאנצט איז די לאנד ניט ארץ־ישראל אין דער טהאט אזוי ווי זי איז עס אין אונזער וואונש.

פאָהרט ארוים פון ירושלים קיין חברון אין א קערעדזש; פאָהרט דריי שטונדען נאכאנאנד אונאונטערבראכען און קוקט אויף ביידע זייטען און זעהט ווי עס איז אין דער גאנצער וועג ניטאָ איין שריט לאנד וואס בעלאנגט צו אידען — און איהר וועט זיך איבערצייגען אז דער אלף און דער תיו פון דער אידישער ארבייט אין ארץ־ישראל איז קאָלאָניזאציאָן. די איבעריגע זאכען — האנדעל און אינדוסטריע — וועלען שוין קומען ממילא. עס איז פאראן בלויז איין זאך וואס א נאציאָן דארף האבען, אום צו ערדייכען א היים, און דאס איז—ערד.

אזוי איז עס געווען מיט פערציג יאהר צוריק ווען עס זיינען ארוים עטליכע אידען פון ירושלים און האבען געגרינדעט פתח־תקוה, און אזוי איז עס היינט נאָך סאן רעמא. די פראגע ווען וועלען אידען בעזעצען ארץ־ישראל קען געענטפערט ווערען בלויז מיט די ווערטער: ווען זיי וועלען בעזיצען דעם בא־

דען פון ארץ־ישראל אדער אמווייניגסטענס מעהר ווי א העלפט דערפון. די אידישע נאציאָנאלע היים איז ניט מעהר און ניט ווייניגער ווי דאס בעזיצען פון די ערד פון ארץ־ישראל, און די גאנצע פראגע איז בלויז א קאלאניזאציאָנס פראגע.

אן אראבער, אונפריינדליך צו דער אידישער זאך, האט מיר געזאגט: עס האט אייך גענומען 40 יאהר איידער איהר האט אריינגענומען דריי פראצענט פון די ערד אין ארץ־ישראל אין אייערע הענד. אויב יעדע צוויי פראצענט וועט אייך ווייטער קאָסטען פערציג יאהר ארבייט, איז פאר אייך ניטאָ וואס מורא צו האבען.

ער איז פאלשטענדיג גערעכט געווען: די אידישע מאכט אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו דער אויספיהרונג פון דער נאציאָנאלער אידישער היים, וועט ווערען געמאָסטען נאָר אין פערהעלטניס צו די שטיקער לאנד וועלכע מיר וועלען קענען קריגען אין אונזערע הענד און לויט די קאָלאָניען וואס מיר וועלען בויען, וועלען מיר קיין נייע קאָלאָניען ניט גרינדען וועט אונז הערבערט סעמיועל ניט קענען העלפען, און קיין אספת הנבחרים וועט אונז ניט העלפען און הונדערט אידישע קאָנגרעסען וועלען ניט העלפען. די וועלט וועט וויסען אז מיר זיינען גבורים בלויז צו ריידען און די ענגלישע רעגיערונג וועט זיך מיט אונז ווייניג רעכענען.

ווארום אין דער פאליטישער וועלט רעכענט מען זיך נאָר מיט פאקטען. אויב אידישע דערפער וועלען זיך בויען, קאָלאָניען וועלען ווערען געגרינדעט — וועט מען וויסען אז ארץ־ישראל איז אונזערע, וועט ווערען אונזערע און עס וועט ביי אלעמען ווערען איינגעפרעסט אין געדאנק אז ארץ־ישראל וועט ווערען די אידיש־נאציאָנאלע היים. וועט קיין ערד ניט געקויפט ווערען און בעזעצט ווערען—פאלט אלעס צו גרונד: עס וועט ניט זיין ביי קיינעם וואס צו מאָהנען און די געלעגענהייט פון מאַכען א אידישע ארץ־ישראל וועט פון אונז אוועקגעהן.

ווארום די אראבער וועלען אין די נעקסטע צעהן־פופצעהן יאהר זיך פארפעסטיגען אין לאנד: זיי וועלען א גרויסען שפרונג געבען אויף דער וועג פון ציוויליזאציאָן, און דאן וועט אונז יעדער שריט זיין אונגעהויער שווערער. ווארום די ענגלישע אדמיניסטראציאָן טהוט זיך דאס איהריגע, דאס וואס זי דארף טהאָן. אָט האט זי יעצט אויסגעארבייט א פלאן פון סקולס פאר דאס לאנד און בעשטימט א גאנץ אנשטענדיגען באַדזשעט אום דעם פלאן אויסצופיהרען. עס וועלען געעפענט ווערען סקולס אין דער לייננג און אין דער ברייט פון ארץ־ישראל, און די רעגיערונג וועט געבען אזוי גוט ווי דאס גאנצע געלד וואס עס וועט פאָדערן אום די סקולס אויסצוהאלטען. די סקולס זיינען אלע פאר אראבער (די אידען האבען דאָך זייערע אייגענע סקולס). ענגלאנד אונטערנעהמט אלזא א ברייטע בילדונגס־ארבייט פאר די אראבער. דער דעפארטמענט אָוו עדיוקיישאָן וועט באלד געהן אין זיין פולען גאנג, און דאס וועט מאכען שווערער די וועג פאר'ן אידען.

מיר מוזען מאכען ש ו י ן א נייע קאָלאָניזאציאָן, אדער מיר דארפען חלילה אויפהערען רעדען פון ארץ־ישראל, ווארום ארץ־ישראל האט אויפגעהערט צו זיין א בעוועגונג. עס איז געווארען א קאָלאָניזאציאָנס־אונטערנעהמונג.

איז יעצט פאראן די מעגליכקייט צו מאכען א קאלאניזאציאָן? געוויס. אלע וום וויסען וואס עס הייסט ישוב אין קאָלאָניזאציאָן, אלע וואס האבען ערפאהרונג אין ארבייט אין ארץ־ישראל, זיינען איינשטימיג אז מען קען מאכען אידישע קאָלאָניזאציאָן גלייך אין ארץ־ישראל, און מיט צעהן חדשים צוריק איז פארגעשלאָגען געוואָרען פאר

דעם ועד הצירים פון א זעהר קאָמפּעטענטען צד פאָלגענדער פּלאַן:

זאָל מען נעהמען א שטיק לאַנד און גלייך אנפאנגען בויען אויף איהם א קאָלאָניע. מען זאָל דינגען ארבייטער וואס זאלען צוגרייטען דעם באָדען, זאלען אויפבויען הייזער און זאלען פערפלאַנצען און פארזייען, דערנאָך אז די קאָלאָניע וועט ווערען פארטיג, וועט מען פערקויפען נחלאות פיר יעדען וואס וויל קויפען. עס זיינען פאראַן אידען וואס ווילען און קענען קויפען נחלאות אין פאלעסטינא. די ניי־געקומענע חלוצים זאלען ארבייטען אין דיזער קאָלאָניע, זיי וועלען האבען וואו צו זיין (אין די הייזער וועלכע זיי וועלען בויען פאר די צוקינפטיגע קאָלאָניסטען) און עס וועט ניט זיין קיין פראגע פון וואָהנונגען פאר די ארבייטער, ווי עס איז יעצט פאראַן.

דיזער פלאַן איז פארגעשלאָגען געווארען אנפאנגס פון לעצטען ווינטער פאר דעם ועד הצירים. ווען דיזער פלאַן וואלט אנגענומען געוואָרען, וואלט ניט געוועזען דער יעצטיגער קריזיס מיט די חלוצים, עס וואלט געוועזען פאר זיי ארבייט און אין דערזעלבער צייט וואלט עס געוועזען דער אנפאנג פון א נייע קאָלאָניזאציאָן. אבער דער פלאַן איז צוריקגעוויזען געוואָרען און עס איז קלאָר צוליעב וועלכער אורזאכע.

בויען קאָלאָניען איז פריוואַט איניציאטיווע. פערקויפען נחלאות איז געגען דעם סאציאליסטישען פרינציפּ פון נאציאָנאליזאציאָן פון לאַנד און דער ועד הצירים וועלכער איז אונטער דעם איינפלוס פון אונזערע ארץ־ישראלדיגע סאָציאליסטען האט עס ניט געקענט אננעהמען. עס איז איינמאָל פאר אלע מאָל אוועקגעלייגט געוואָרען דער פרינציפּ אז קיין זאך זאל ניט געטאָן ווערען אין ארץ־ישראל וואס זאל אריבערטרעטען דאס וואס די "אחדות העבודה" און "הפועל הצעיר" זאָגען זיי.

מיר האבען דאָ צו טהאָן מיט א גרופּע מענשען וואס ווילען ניט לאָזען אריינשלאָגען א פלעקעל אין די ערד פון ארץ־ישראל סיידען עס זאל זיין אויף א סאציאליסטישען באַזים.

איהר געדיינקט אז אויפ'ן לאָנדאָנער ציון קאָנפערענץ האבען די סאציאליסטען געפאָדערט אז עס זאל אנגענומען ווערען א בעשלוס אז קיין באָדען זאָל ניט פערקויפט ווערען צו פריוואט מענשען. דאס וואלט געמאכט אן ענדע צו אירגענד וועלכע פראבע פון קאָלאָניזאציאן, סיידען די קבוצות מיט זייערע דעפיציטען.

עס איז זיי ניט געלונגען דיזען בעשלוס דורכצופיהען. אבער באמת האָבען זיי גאָר ניט געדארפט בריינגען די פראגע קיין לאָנדאָן; זיי, די סאָציאליסטען האָבען סיי ווי סיי ביי זיך אין קעשענע דעם ועד הצירים און זיי קענען אויספיהרען אויף כח דאָס וואָס זיי האָבען ניט געקענט אויספיהרען דורך א וואוט אין לאָנדאָן. זיי לאָזען ניט קיין פריוואט איניציאטיווע אין לאנד דורך זייער ממשלה איבער'ן ועד, און דאָס איז פאר זיי גענוג.

אויף ווי ווייט זיי זיינען די בעזיצער פון ועד הצירים קען מען זעהן פון דעם פאקט, אז דר. עטינגער, דער "מיניסטער פון אגריקולטור און קאָלאָניזאציאָן," האָט געזאָגט בפירוש אין א גרויסע פערזאמלונג, אז דער פריוואט קאפּיטאל זאָל זיך זוכען א וועג אין האנדעל און אינדוסטריע, אָבער ניט אין ערד. דאס הייסט אז די בעזעצונג אויף לאנד מוז זיין אויף דעם גרונד פון סאָציאליזם און נאציאָנאליזאציע. איך האָב אייך שוין דערמאנט, שיינט מיר, אין מיינע פריהערדיגע ארטיקלען, אז דער דאָזיגער מיניסטער איז דער פערטרעטער פון די סאָציאליסטישע "אחדות העבודה" אין דער אסיפת הנבחרים.

דע ועד הצירים האָט פערוואָרפען א פלאַן פון קאָלאָניזאציאָן, דע־פאר וויל

די "אחדות העבודה" האָט געזעהן אין דעם אַן אָנפאַנג פון אַ נייע "בורזשואַזיע" קאָלאָניזאַציאָן, און דערפון איז ארויסגעקומען אַז אַנשטאַט צו בעשעפטיגען די נייע מענשען ביי ערד־ארבייט, צו וועלכער זיי האָבען זיך געגרייט אין ד לענדער וואו זיי האָבען געוואָהנט (די חלוצים זיינען גרופען יונגע לייט וואָס האָבען געארבייט אויף פאַרמס אין פוילען און אין גאַליציען און אין ליטאַ, אום צו זיין גרייט פירע רד ארבייט אין ארץ ישראל), האָט מען זיי אַוועקגעשיקט צו האַקען שטיינער אין דער גיהנם'דיגער היץ פון מאָנאַט אויגוסט אין טבריה.

קאָלאָניעס קענען געגרינדעט ווערען נאָר ווען די וואָס ארבייטען די ערד וועלען עס האָבען אַלס אייגענטהים. קאָלאָניעס קענען געגרינדעט ווערען נאָר דורך משפחות, וואו דער מאַן, די וויב און די קינדער העלפען, און וואו עס ווערט געשאַפען אַ צענטער, אַ פאַמיליען צענטער, אַרום אַ שטיקעל ערד. דאָס איז אזוי קלאָר און זיכער ווי צוויי מאָל צוויי איז פיער, און עס איז גענוג צו געבען איין בליק אויף די קבוצות צו ווערען איבערצייגט אַז אזוי איז עס. פערגלייכט דאָס וואָס דער נאַציאָנאַל־פאָנד האָט אויפגעטהאָן אין דעם הערצל־וואַלד, וואו עס איז אריינגעלייגט געוואָרען אַזוי פיעל געלד, און וואו עס זיינען קיינע רעזולטאַטען ערר?כט געוואָרען מיט דאָס וואָס עס איז געשאַפען געוואָרען אין ארץ ישראל, ניט אויף דעם גרונד פון קאָלאָניזאַציאָן, און איהר וועט וויסען אַז כל־זמן די סאָציאַליסטישע שיטה וועט הערשען אין די ארבייט פון ארץ ישראל, וועט קיין זאַך, אבסאָלוט קיין זאַך, ניט געשאַפען ווערען. דער "יער הערצל" ווערט דערמאָנט אין ארץ ישראל אלס וויץ; עס איז אָבער אביטערער וויץ.

אָבער די סאָציאַליסטען וואָס שאַלטען און וואָלטען אין ארץ ישראל און פאַר וועלכע אַלע האָבען מורא (ניט די ארץ ישראל אידען, נאָר די פאַרפיהרטע פיהרער), אַפילו ווייצמאַן אויך אין כלל, האָבען בעשלאָסען איין מאָל פאַר אַלע מאָל: קיינע קאָלאָניען אויסער קבוצות; קיין באָדען, סיידען "נאַציאָנאַליזירט." אַלעס וואָס איז ניט לויט דיעזען סידור'ל איז פערבאָטען, אין בעצוג צו לאַנד.

דער ועד הצירים, די "ציוניסטישע רעגיערונג" איז אַזוי דערשראָקען פאַר די לינקע דיקטאַטאָרס פון ישוב, אַז אַפילו די ארבייט וואָס ער גיט פאַר די חלוצים טאָר גיט געהן דורך זיין האַנד. עס מוז געהן נאָר דורך די "אחדות העבודה" און די "הפועל הצעיר." זיי זיינען די "פאָדריאַטשיקעס", און זיי האַלטען אין האַנד די נייע אָנגעקומענע, אום זיי זאָלען חלילה ניט אראָפּ פון מאַרקסיסטישען דרך הישר.

וואָס אַלזאָ איז דער אויספיהר פון דאָס וואָס עס איז געזאָגט געוואָרען?

עס איז זעהר איינפאַך און קלאָהר:

עס וועט קיין זאַך ניט געטאָן ווערען אין ארץ־ישראל וועגען קאָלאָניזאַציאָן, אַזוי לאַנג ווי דאָ וועט הערשען אַ סאָציאַליסטישער רעזשים. איהר מוזט דעם רעזשים פאַרטרייבען, אָדער איהר מוזט אויפגעבען קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל! דאָ איז ניטאָ קיין פשרות, דאָ איז ניטאָ קיין ויכוחים. אידען וועלע ניט און קענען ניט, אַזוי גוט ווי קיין אַנדער נאַציאָן וועט ניט און קען ניט בויען קיין קאָלאָניזאַציאָן אויף דעם גרונד פון סאָציאַליזם.

וואָס איז אַלזאָ צו טהאָן? איינס פון די ביידע:

אָדער ארויסוואַרפען דעם ועד הצירים מיט זיינע סאָציאַליסטישע בעלי־בתים און מאַכען אַ נייע אַדמיניסטראַציאָן, וואָס וועט ניט האָבען אין זינען קארל מאַרקס, נאָר וועט האָבען אין זינען צו ארייננעהמען וואָס מעהר לאַנד אין אי-

דישע הענד און מאַכען וואָס מעהר קאָלאָניען.

אָדער דער ועד הצירים דאַרף אין גאַנצען איגנאָרירט ווערען און עס זאָל געגרינדעט ווערען אַ חברה פ״ר קאָלאָניזאַציאָן, וואָס זאָל קומען אין ארץ־ישראל מיט אַ בעדייטענדען פאָנד; זאָל קומען אין בעריהרונג ניט מיט די שרייבער און פאָליטיק מאַכער, נאָר מיט די אידען וואָס האָבען געבויט און געשאַפען, און וואָס האָבען אַן ערפאהרונג פון צעהנדליגע יאָהרען הינטער זיך, און דיזע חברה זאָל זיך ניט קימערן וועגען עטינגער און רופין, און אוסישקין; זאָל צוטרעטען גלייך צו קויפען לאַנד און בויען הייזער, פפלאַנצען און זייען. דיזע געזעלשאַפט וועט זיין פטור צו אינטערעסירען זיך וואָס מען זאָגט אויף די קאָנפערענצען, אין ועד הזמני, אין אספפת הנבחרים און אין די אַלע פלעצער וואו מען טהוט קיין זאַך ניט, נאָר מען שטערט עפעס צו טהאָן אין ארץ־ישראל.

עס איז אמת אַז די סאָציאַליסטען פון אַלע קלייזלעך וועלען זיין זעהר שטאַרק אין כעם דאַרויף; אָבער געלויבט איז השם יתברך וואָס זיי הערשען בלויז אין ועד הצירים אָבער ניט אין יענער געביידע אויפ׳ן באַרג, וואו עס זיצט הערבערט סעמיועל. און אַזאַ געזעלשאַפט, ווי די, וועלכע איך שלאָג פאָר, וועט קענען אָנגעהן רוהיג און פריעדליך מיט איהר ארבייט צו אויפבויען ארץ ישראל.

מיר דאַרפען קאָלאָניזאַציאָן און ניט סאָציאַליסטישע עקספערימענטען אין אונזער לאַנד. עס איז געקומען די צייט צו וויסען ווער איז שטאַרקער: צו די אידען וואָס ווילען צוריק בעזיצען זייער לאַנד, אָדער די וואָס ווילען בענוצען ארץ ישראל אַלס אַ הילף צום סאָציאַליזמוס? זאָלען די אידישע סאָציאַליסטען מאַכען עקספערימענטען מיט פערשיעדענע קבוצות, אויב זיי ווילען עס, און זאָלען די אידען וואָס ווילען בויען ארץ־ישראל געבען דאָס געלד, אום דאָס לאַנד צו בעזעצען אויף דעם איינציגען וועג דורך וועלכען מען קען עס בעזעצען: דורך קאָלאָניען.

43.

בראנדייס און אוסישקין

די ערשטע זאך וואס אוסישקין האט געטהאן ווען ער איז געקומען פון דער לאנדאנער קאנפערענץ קיין ארץ־ישראל איז געוועז צו דערצעהלען די ארץ־ישראל אידען אז די אמעריקאנער ציוניסטען פארשטעהען ניט דעם ציוניזמוס, אז ביי זיי איז דער ציוניזמוס ניט קיין אידעאל נאר זיי ווילען עס ארונטערלאזען צו דער מדרגה פון א ביזנעס און אז דער גאנצער ציוניזמוס שטעהט איז גרויס געפאהר פון די אמעריקאנער מאטעריאליסטען וועלכע ווילען פערשוועכען דעם ציוניזמוס, טויטען זיין נשמה. פלשתים עליך! און פון די אלע אטאקען אויף די אמעריקאנער ציוניסטען האט זיך ארויסגעזעהן א מין אויפרוף: ווער עס וויל בעשיצען דעם ציוניזמוס פון זיינע געפעהרליכע שונאים זאל זיך שטעלען מיט מיר, אוסישקין, געגען בראנדייס און זיינע חברים גזלנים!

און גלייך האבען זיך א לאז געטהאן צו אוסישקין אלע זיינע בעצאהלטע פקידים פון ועד הצירים וועלכע האבען דערפיהלט א געפאהר אין בראנדייס'עס פאדערונגען אז מען זאל שפארען געלד און ניט פערשווענדען עס אומזיסט, און די ארץ־ישראל לעהרער פאר וועמען מען האט אויפגעבלאזען די געפאהר אז בראנדייס וועלכער קען ניט קיין העברעאיש איז געגען דער קולטור (די לעהרער האבען פונקט אין דערזעלבער צייט געקריגען א בעדייטענדען "רעיז" און זייערע בעציהונגען צו דער אדמיניסטראציע זיינען זעהר פריינדליך) און נאך עפעס א פאאר אידען וואס קענען ניט בראנדייס'ן און קענען ניט אמעריקא, נאר עס "לייגט זיך זיי אויף'ן שכל" אז די אמעריקאנער זיינען דאך מסתמא פארגרעבטע מענשען, אויפגעקומענע עמי־הארצים וואס הויבען ניט אן צו וויסען וואס עס מיינט אידעאליזם אויף וועלכעם נאר די סלאווישע לענדער האבען א מאנאפאל. די סאציאליסטען וועלכע זיינען די הערשער הינטער דעם טראהן פון ועד־הצירים וועלכע קריגען פון איהם די געלד פיר זייער ארבייט און די הוצאות פאר זייערע רייזעס זיינען געווים געגען די אמעריקאנער "בורזשוקעס" און אבוואהל זיי האבען א כעס אויף אוסישקין דערפאר וואס ער

האט געשטימט אין דער לאנדאנער קאנפערענץ געגען נאציאנאליזאציאן פון ערד האבען זיי אבער געפונען אז עס לוינט פאר זיי צו שטעהן בעסער מיט אוסישקין, איבערהויפט ווען עס האנדעלט זיך געגען די קאפיטאליסטישע אמעריקא. און פקידים, לעהרערס און סאציאליסטען אונטער דער קאמאנדא פון גענעראל מנחם מענדעלם אוסישקין האבען ערקלעהרט קריעג בראנדיים'ן און די אמעריקאנער ציוניסטען.

א וואפען געגען בראנדיים און די אמעריקאנער ציוניסטען האט מען געפונען אין דעם אויסגעשריי: "דער אמעריקאנער דאלאר וויל דיקטירען אין ציוניזמוס". "דער אמעריקאנער דאלאר וויל זיין דער זעלבסטהערשער", "דער אמעריקאנער דאלאר וויל אריינכאפען דעם ציוניזמוס". "בראנדיים איז א דיקטאטאר וואס וויל זיין דער בעל הבית פון דער בעוועגונג" א. ז. וו. א. ז. וו. און ווי באלד אז דא האנדעלט זיך פון א רייכען דעספאט (בראנדיים און די אמעריקאנער ציוניסטען) געגען אן ארימען אידעאליסט (די רוסישע אדער די היימישע ציוניסטען) פערשטעהט מען דאך אז דא עפענט זיך א ברייטע פעלד פיר אלע פראזען דרעשער, עס איז א גליקליכע געלעגענהייט פיר אויסרופונגסצייכענס און פיר אויסגעשרייען: "מיר וועלען זיך ניט לאזען טרעטען פון אמעריקאנער דאלאר!" "מיר וועלען ניט לאזען רויבען דעם גייסט פון ציוניזמוס!" "אידעאללאזע מענשען וועלען דעם נאציאנאלען אידעאל ניט אריינכאפען! "מיר ווילען ניט קיין דיקטאטארם!" א. ז. וו. א. ז. וו.

איך קוק אן דעם דאזיגען קאמפיין און ווער ערשטוינט. האלטען מיר אזוי אז אנשטאט צו פיהרען אן עהרליכען קאמפף, אויב מען וויל א קאמפף פיהרען, בענוצט מען זיך אין דער מלחמה מיט אזעלכע ווערטער אין וועלכע עס איז ניטא אפילו קיין שאטען פון קיין אמת. אדער איז מען ביי אונז אזוי פארבלענדעט אז מען פערשטעהט ווירקליך ניט איינע די אנדערע?

איך בין ניט קיין מיטגליעד פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן אין אמעריקא, איך טהו מיינע ציוניסטישע פליכטען ווי איך פערשטעה עס דורך אן אנדער ארגאניזאציאן. איך האב פיעל מאל עפענטליך געקעמפפט געגען בראנדיים און האב בעלאנגט צו יענע וואס האבען ניט געשטימט פאר בראנדיים'ן אלס דער פארזיצענדער פון דער נאציאנאלער קאנפערענץ. איך האב פיעלע פיעלע אורזאכען וואס מאכען מיר אלס געגנער פון בראנדיים אבער וואס האט די פראגע פון געגנערשאפט אדער פריינדשאפט צו טהאן מיט'ן אמת? און ווי טיעף בעליידיגט פיהל איך אלס ציוניסט ווען מען מאכט פון בראנדיים'ס שטעלונג אין ציוניזמוס, פון זיין שטאנדפונקט אין וועלכען ער גלויבט עהרליך און גוט — א "דיקטאטארשיפ" און א "הערשערזוכט דורכ'ן אמעריקאנער דאלאר", און א "פערגוואלדיגונג פון ציוניזמוס" און עהנליכע זאכען וועלכע זיינען אזוי פאלש ווי די עבודה־זרה.

וואס וויל בראנדיים? און וואס זיינען זיינע פאדערונגען? איך האב געהאט דעם כבוד צו זיין א מיטגליעד פון דער סעניארען קאמיטעט וואו דער קאמפף איבער בראנדיים'ס פארשלעגע און פאדערונגען איז געקעמפפט געווארען, (דיזער קאמפף איז פאר דער קאנפערענץ ניט געבראכט געווארען.) איך האב ניט פארפעהלט קיין איין זיצונג פון דער דאזיגער קערפערשאפט ביז דעם לעצטען טאג פון דער קאנפערענץ. איך האב געהערט יעדעס ווארט וואס בראנדיים האט געזאגט.

בראנדיים האט געזאגט אז א גרויסע ענדערונג איז געקומען אין ציוניזמוס.

מיר דארפען יעצט קאלאניזירען א לאנד. די ציוניסטישע ארגאניזאציאן איז געשאפען געווארען פיר פאליטיק און פראָפאגאנדא. די הויפט־ארבייט וועלכע שטעהט פאר אונז יעצט איז אן אנדערע. א מאשינערי וואס איז געשאפען געווארען פיר פאליטיק און פראפאגאנדא איז ניט אזעלכע וואס קען דורכפיהרען די גרויסע טעכנישע זאכען וועלכע מען דארף דורכפיהרען. דערצו דארף מען האבען עקספערטען. מיר דארפען בענוצען עקספערטען אפילו אויב זיי זיינען ניט קיין בעקאנטע ציוניסטען אבי זיי קענען טהאן די ארבייט וועלכע מיר דארפען. די ארבייט אין ארץ־ישראל דארף איינגעטהיילט ווערען אין דעפארטמענטס. דעפארטמענט פיר קאלאניזאציאן א. ז. וו. אן דער שפיצע פון יעדען דעפארטמענט דארף שטעהן א ספעציעלער מאן וואס איז גוט פיר דער אויפגאבע פון דעם דעפארטמענט. אזוי ווי אבער אזעלכע מענשען קענען ניט אויסגעקליבען ווערען אויף א קאנווענשאן, ווייל געוועהנליך קלייבט מען אויס אויף אזעלכע פערזאמלונגען נאר מענשען וואס זיינען בעקאנט דורך זייער אגיטאטארישע טהעטיגקייט פיר דער פארטיי וועלכעס האט ניט צו טהאן מיט די ספעציאליטעטען וואס עס דארף געפאדערט ווערען פון די וואס דארפען שטעהן אן דער שפיצע פון די דעפארטמענטס שלאגט ער פאר אז די קאנפערענץ זאל אויסקלייבען דריי פערזאן צו וועמען זי האט פאלשטענדיגען צוטרויען און זיי זאלען האבען די מאכט אויסצוקלייבען ספעציאליסטען אלס פיהרער פון די דעפארטמענטס פון די ארבייט אין ארץ־ישראל. ער האט ווייטער געזאגט אז אין אמעריקא געהט ארום א "רומאר" אז מען איז פארשווענדעריש מיט די ציון־געלדער און אז דארום דארף געשאפען ווערען א קאנטראל איבער די געלדער. ער האט אויך געזאגט אז עס זיינען פאראן מענשען וואס האבען גרויסע פערדיענסטע אין ציוניזמוס אבער דאס מיינט ניט אז זיי דארפען דערפאר בעקליידען אן אמט צו וועלכען זיי פאסען זיך ניט. דער עולם האט פערשטאנען אז ער מיינט אוסישקין און ער האט איהם געמיינט.

אלזא, אט דאס זיינען די "חטאים" פון בראנדייס געגען וועמען אוסישקין און זיינע העלפער האבען ערקלעהרט א "היילינגען קריעג". בראנדייס וויל עפישיענסי, ער וויל אז די מענשען וואס טוען אדער זאלען טאן די ארבייט פון אויפבויען ארץ ישראל זאלען טויגען צו זייער אויפגאבע, ער וויל אז מען זאל ניט פארשווענדען דאס געלד וואס מען קלייבט פאר בנין הארץ, ער גלויבט אז די וויכטיגסטע זאך יעצט אין דער ציוני־ארבייט איז טאקע בויען דאס לאנד, ער גלויבט אז עס זיינען פאראן מענשען וואס קענען קאלאניזירען א מדינה אבוואהל זיי זיינען ניט קיין ציוניסטישע מפורסמים און מען דארף זיי נעהמען אין דער דיענסט פון ציוניזמוס זיי זאלען לייסטען פאר דאס בויען ארץ־ישראל דאס וואס זיי קענען, ער גלויבט פון דער אנדער זייט אז עס זיינען פאראן גרויסע און וויכטיגע ציוניסטען וואס קענען די ארבייט אין ארץ־ישראל וועלכע מען דארף יעצט טאן ניט דורכפיהרען און אט איז זיין גרעסטער חטא: ער האלט ניט אוסישקין'ען און זיין אדמיניסטריישאן פאר פעהיג צו דורכפיהרען די גרויסע ארבייט וואס מיר דארפען אויספיהרען אין ארץ־ישראל.

דיזע און קיין אנדערע "חטאים" זיינען פאראן געגען בראנדייס און אלע דבורים וועגען דיקטאטור, וועגען אמעריקאנער דאלאר און וועגען אמעריקאנער "ביזנעס" זיינען דעמאגאגיש, זאמד געשאטען אין די אויגען און דברים [illegible]

איך בין אין ארץ ישראל שוין באלד צוויי מאנאטען, האב געהאט א געלעגנהייט צו זעהען וואס דא טהוט זיך און איך בין געקומען צום בעשלוס אז בראנדיים איז גערעכט אין 99 פראצענט פון זיינע בעהויפטונגען אין לאנדאן. איך בין זיכער אז זיין וויזיט אין ארץ־ישראל מיט א יאהר צוריק האט איהם געהאלפען צו פארשטעהן אזוי גוט די לאגע און איך מוז איהם קאמפלימענטירען אז ער האט געזעהן אין 16 טעג דאס וואס עס האט גענומען ביי אנדערע א סך מעהר צייט אויסצוגעפינען.

לאמיר געהן כסדר: דאס וואס בראנדיים פאדערט אז די דעפארטמענטס פון דער ציוניסטישער ארבייט אין ארץ־ישראל זאלען ווערען געפיהרט פון עקספערטען וועט איהם יעדער מענש וואס וויל זעהן אז אויפגעבויטע אידישע ארץ ישראל מסכים זיין. דער אונגליק איז וואס יעצט זיינען די "עקספערטען" פון דער ארץ ישראל ארבייט פאליטיקער (איך וויל ניט זאגען: פאליטישענס) און גיבען זיך מעהר אב מיט דער פאליטיק פון די כאציאליסטישע פליגלען: "אחדות העבודה" און "פועל הצעיר" ווי מיט ארבייט. די אבסאלוטע אונמעגליכקייט צו אויפבויען ארץ־ישראל דורך אזעלכע מענשען איז קלאר פאר יעדען. מען דארף האבען דערצו פאך־לייט און אזעלכע פאך־לייט וואס זאלען זיך אבגעבען מיט זייער ארבייט און ניט מיט פאליטיקס.

בראנדיים'ס געגנערשאפט צו די געלדפארשווענדונג אין ארץ־ישראל וועט געטהיילט ווערען פון יעדען וואס זעהט וואס דא טהוט זיך. אין ארץ־ישראל האט די ציוניסטישע אדמיניסטראציאן פארשווענדעט געלד און אט איז בלויז איין בעוויז. אזוי שנעל ווי אוסישקין איז געקומען פון לאנדאנער קאנפערענץ האבען דא אנגעפאנגען צו "פאלען קעפ". מען האט ענטלאסען א היבשע צאהל פון די אנגעשטעלטע. דאס צייגט אז זיי זיינען ניט נויטיג און אז זיי זיינען פריהער אויך ניט נויטיג געווען נאר אוסישקין האט ניט געהאט דעם מוטה דאס צו טאן, נאר ווען ער האט געהערט אין לאנדאן די שארפע דבורים פון בראנדיים איז ער פון דארטען געקומען צו שניידען הוצאות. דער פאקט שטעהט קלאהר אז מיט די צוועלף הונדערט טויזענד דאלאר וואס די אמעריקאנער ציוניסטישע ארגאניזאציאן האט געגעבען פאר'ן ציוניזמוס אין די 15 מאנאטען ביז פאר דער לאנדאנער קאנפערענץ האט מען אין ארץ־ישראל גאר ניט אויפגעטאן.

און יעצט קומען מיר צום שווערען "חטא" פון ניט גלויבען אז אוסישקין איז דער פאסענדער מאן פיר בנין־הארץ. איך בין פאלשטענדיג איבערצייגט אז ער טויג ניט. אבער ווי באלד עס האנדעלט זיך וועגען אוסישקין בין איך מחויב צו מאכען פאלגענדע הקדמה:

אוסישקין איז א אידישער פאטריאט פון דער ערשטער מדרגה, איינער פון די גרינדער פון דער נאציאנאלער בעוועגונג. ער האט ריעזיגע פערדינסטע אין ציוניזמוס, ער איז א אמת'ער מענש, א קעמפפער פיר זיינע אידעאלען, איז ניט נאר א נאציאנאלער איד אין בעסטען און שעהנסטען זין פון דאס ווארט נאר שטעהט אויך פיר די אידישע טראדיציאנען. איך האב דעם גרעסטען רעספעקט פיר מנחם מענדעל אוסישקין אלס מענש, אלס איד, אלס ציוניסט — איך בין נאר געגען איהם אלס אדמיניסטראטאר. דערצו טויג ז' ניט.

אויב מיר זיינען א נאציאן דארפען מיר פיהרען א פאליטיק ווי אנדערע נאציאנען פיהרען. אין דער פאליטיק זיינען ניטא קיין חשבונות מיט פיינע מענשען, וויכטיגע מענשען, יחסנ'ישע

מענשען. אימיצער מעג זיין שעהן און וויכטיג און האבען אלע מעלות אין דער וועלט, אויב ער איז ניט גוט צו פיהרען א געוויסע נאציאנאלע ארבייט ווערט ער בעזייטיגט. קיין פאלק האט ניט קיין מאן אין אן אפיס דערפאר וואס ער איז א וויכטיגע פערזענליכקייט. דאס וואהל און בעסטען פון דייר נאציאן שטעהט העכער ווי אלע פערזענליכע חשבונות און די וואס ריידען וועגען אוסישקין'ס ציוניסטישע פארדיענסטע אלס ענטפער אויף די טענות, אז ער טויג ניט פיר דעם אמט פון דעם אנפיהרער פון די ארץ ישראל ארבייט, האלטען פון בטלנישע פאליטיק און ניט פון נאציאנאלע פאליטיק. ארץ־ישראל קען קיינעם ניט אוועקגעגעבען ווערען בירושה פיר גוטע מעשים — אפילו ניט אוסישקין'ען. די איינציגע פראגע וועלכע איז וויכטיג איז אויב אוסישקין קען טאן די ארבייט. די פאקטען זאגען אז ער קען עס ניט.

ער קען עס ניט דערפאר וואס ער איז ניט געווען שטארק גענוג ארויסצואווארפען עטינגער'ן וועלכער איז דער שליח פון דער "אחדות העבודה" און איז געגען בויען ארץ־ישראל אויף פריוואט־איניציאטיווע וועלכעס איז דער איינציגער וועג ווי אזוי ארץ־ישראל קען געבויט ווערען. ער קען עס ניט דערפאר וואס ער האט געמאכט שיינקין'ען פאר'ן בעאמטען פאר אימיגריישאן וועלכער האט פון זיין אמט געמאכט דעם מיזעראבעלסטען דורכפאל. גאנץ ארץ־ישראל מאכט חוזק פון דיעזער אפאינטמענט. עס איז א זאך צום וויינען מעהר ווי צום לאכען.

ער קען עס ניט דערפאר וואס ער טראגט די פעראנטווארטליכקייט פאר דעם גאנצען ועד הצירים וועלכער האט גאר ניט אויפגעטהאן נאר איז פארזונקען אין נארישע קלייזעל־פאליטיק און אספות מאכעריי. פון אלע מענשען מיט וועמען איך האב גערעדט וועגען אוסישקין, אויסער די פאראינטערעסירטע, האב איך ניט געטראפען קיינעם וואס זאל זאגען אז ער פיהרט גוט. די וואס האבען איהם פערזוכט צו פארענטפערען האבען בעהויפטעט אז די אונטויגליכקייט פון ועד הצירים איז שוין געווען עטאבלירט נאך איידער ער איז געקומען אין ארץישראל און אז ער איז מאכטלאז געגען די וואס רינגלען איהם ארום. דאס איז אבער קיין פארטהיידיגונג, אויב ער קען ניט בעסער מאכען די חסרונות פון פריצייטיגען ועד־הצירים איז ער ניט פעהיג אן זיין שפיצע צו שטעהן.

און די פראגע איז נאך ניט וועגען אוסישקין אליין: עס איז זיכער אז ניט אוסישקין און ניט זיינע העלפער אין ארץ־ישראל קענען זיך צופאסען צו די נייע אומשטענדען וואס זיינען געשאפען געווארען אין ארץ־ישראל. זיי זיינען די אלטע פראפאגאנדיסטען וואס גלויבען אז אסיפות און דרשות און התלהבות און התעוררות איז אלעס וואס מען דארף אין ציוניזמוס. דער "גייסטיגער זייט" פון ציוניזמוס איז נאך ביי זיי אלץ דער עיקר. איך וויל ניט מאכען קליין דעם "גייסט" אין דעם ציוניזמוס אבער מיט "גייסט" וועלען מיר ניט מאכען קיין ישוב אין ארץ־ישראל, מיר דארפען א גוף אויך. מיר דארפען יעצט שאפען דעם גוף פון ציוניזמוס, מיר מוזען דורכאוים א לאנד שאפען פאר אונז. עס האנדעלט זיך ניט וועגען א "מרכז רוחני", וועגען סקולס און וועגען דעם "נשמת הציונית". עס האנדעלט זיך וועגען קאלאניזאציאן, עס האנדעלט זיך וועגען די ערד. אידען וועלען שוין וויסען ווי זייער גייסט צו בעזארגען, אבי זיי זאלען נאר אין ארץ־ישראל זיין.

און דערפאר איז זעהר נאריש און זעהר ניט ציוניסטיש צו "פארהערען" בראנדייס'ן און אוועקשטעלען איהם געגען אוסישקין'ען אין בעצוג צו העברעאיש אדער אנדערע ידיעות אין יודענטום, און דערפון שליסען אז בראנדייס

איז אונגערעכט דערפאר וואס ער קען ניט "אחד העם'ס" "על פרשת דרכים" אויסוועניג אין אריגינאל. מיר קענען ניט און טארען ניט האבען אן ארץ־ישראל, וואס זאל ניט זיין א העברעאישע, אין דעם בין איך אן עקסטרימסטער עקסטרימיסט, אבער עס האנדעלט זיך דא ניט וועגען העברעאיש, עס האנדעלט זיך וועגען בויען ארץ־ישראל און די אלע בעריה־מערייען אז די רוסישע ציוניסטען זיינען עס די ריכטיגע לייט און די אמעריקאנער ציוניסטען טויגען ניט זיינען דברים בטלים. בראנדיים איז ניט קיין בריה אין ברענער'ס כתבים. אבער אז מען קען ניט בויען א לאנד מיט פראזען, ווייס ער, ער איז אן אמעריקאנער און די אמעריקאנער האבען א פראקטישען חוש, האלטען ווייניג פון טעאריען און מעהר פון טהאטען. און ארץ ישראל קען נאר געבויט ווערען דורך א שיטה ווי די פון אמעריקאנישע פראקטישקייט און ניט דורך רוסישען טעאריזירען. דער קאמפף צווישען בראנדיים־אוסישקין איז א קאמפף צווישען אמעריקאנישען קאמאן־סענס וואס ליגט יעצט די גאנצע געוויכט אויף בעזיצען דאס לאנד און צווישען א משכיל'יש גייסטיגע גרופע. וואס דיינקט נאך אלץ, אז די דרשה און די טעארי זיינען דערעיקר אין ציוניזמוס.

עס ווערט דא געשריבען אז די אמעריקאנער ציוניסטען ווילען אליין טאן ארבייט אין ציון, אויב זיי ווילען עס זאל זיין א ברכה אויף זייערע קעפ. די טענה אז דאדורך וועט געבראכען ווערען די ציוניסטישע וועלט ארגאניזאצקיאן איז א נארישע. די וועלט־ארגאניזאציאן גלויב איך ניט אז אימיצער זאל איהר וועלען ברעכען, בראנדיים געווים ניט. די אחדות פון דער וועלט ארגאניזאציאן דארף זיין אין פאליטיק, דא מוז זיין פאלשטענדיגע אחדות. אבער אין בויען דאס לאנד—ווער עס וויל בויען און קען בויען זאל קומען. ארץ־ישראל ווארט דארויף.

44.

האָבען מיר פּיאָנירען אין א״י?

״אמאָל דאכט זיך מיר — האָט געזאָגט צו מיר א איד פון אַ יאָהר זעכציג מיט קלוגע אויגען און מיט זעהר לעבעדיגע בעוועגונגען — אמאָל דאכט זיך מיר אז די נייע מענשען וואָס קומען אַהער אין ארץ ישראל האָבען ניט דעם פייערדיגען ענטוזיאזם וועלכען מיר אין אונזער צייט האָבען געהאַט פאַר אונזער לאַנד. אויב איך וואָלט געוועזן אַ חסיד וואָלט איך געזאָגט, עס איז א סברה אַז זיי האָבען ניט דעם אמת׳ען ברען, כאָטש איך וויל ניט חלילה ריידען עפּעס געגען די אידען וואָס קומען אהער יעצט. ווארום דער וואָס קומט אַהער איז דאָך שוין דערמיט אַליין א העכערער מענש והלואי שירבו כמותם בישראל.

פּון וואָס אַלזאָ שליסט איהר אז די נייע אידען האָבען ניט אַזאַ ״ברען״ ווי דער וועלכען איהר און אייערע חברים האָבען געהאַט אין אייער צייט?

— האָב איך געפרעגט.

גאָר פּשוט. ווען מיר זיינען אַהער אָנגעקומען איז פאַר אונז קיין זאַך ניט שווער געוועזן און קיין קרבן איז ניט צו גרויס געוועזן. וואָס הייסט עס? שפּיעלענדיג זיך נעהמט מען איין אַ לאַנד? מיר האָבען געוואוסט אַז מיר זיינען אָדער מיר דארפען זיין כובשים: בעזיעגער. און מען בעזיעגט ניט אַ מדינה אָהן שוויריגקייטען. אָהן אָפּפער. אדרבה, זאָל זיך אונז דאַכטען אַז מיר זיינען סאָלדאַטען און מיר געהן נעהמען א מדינה און מיר ווייסען אַז מיר וועלען בשעת דער אַטאַקע קיין האָניג ניט לעקען און מיר קענען פאַלען יעדער ווייל‍ע פון אַ קויל. מיר האָבען זיך געפיהלט אַלס די סאָלדאַטען פון דער אידישער נאַציאָן, שלוחים פון דער כנסת ישראל, צו געהן און בעזיעגען ארץ ישראל. דאָס האָט מען אונז געשיקט, און מיר מוזען טהאָן ווי מען הייסט אונז. און מיר האָבען אויך געוואוסט אַז אויב מיר טרעטען חס־ושלום צוריק וועט פאַלען דער מוטה פון גאַנצען פאָלק און דער קאַמפּף וועט זיין פאַרשפּיעלט. גלויבט מיר אַז מיר האָבען גערעכענט אַז טאָמער וועט אימיצער פון אונז זיך דערשרעקען פאַר די שוויריגקייטען און געהן צוריק, איז אַ פעררעטהער, אַזוי ווי איינער אַנטלויפט פון די רייהען. און דערפאַר האָבען מיר הינטער זיך פאַרברענט אַלע בריקען. מיר האָבען געוואוסט אַז מיר דארפען זיעגען, און זיעגען קען מען ניט

אַנדערש, נאָר ווען מען געהט ווייטער און ווייטער.

איך דערמאָן זיך: דער טערק, ישמעאל, פּרא אדם, האָט נישט געלאָזט בויען הייזער, און איינע פון די קאָלאָניען איז אויסגעקומען אָדער צו בלייבען אויפ'ן פּלאַץ אָהן הייזער, אָדער אוועקגעהן אין גאַנצען און פאַרלאָזען די קאָלאָניע. וואָס רעכענט איהר האָט מען געטהאָן? מען האָט אויסגעקליבען דאָס ערשטע? אַוועקגעהן פון דער קאָלאָניע וואָלט געהייסען צייגען דעם טערק אַז ער קען אויספיהרען און עס וואָלט געהייסען אַז מיר קענען ארץ־ישראל ניט נעהמען, האָט מען בעשלאָסען צו בלייבען אָהן הייזער. מען האָט אויסגעגראָבען אַ גרוב און מען איז אַהין אַריין וואָהנען. האָט זיך דאָרטען געפונען אַ פּאָר פּאָלק, האָט מען פאר זיי אָפּגעצאַמט אַ שטיק פון דער גרוב אַלס אַ בעזונדער צימער, און אַזוי האָט מען געלעבט. און דאָרטען אין גרוב איז אויך אַ קינד געבוירען געוואָרען.

אָדער נעהמט די אידען פון זכרון. ווי זיי האָבען זיך געוואַלגערט אין דרויסען, און די אַראַבער, וועלכע פלעגען אַוועק־גנב'ענען אַלעס וואָס זיי האָבען געהאַט, פלעגען קומען אַוועקנעהמען זייערע קאָלדרעס מיט וועלכע מען פלעגט זיך צודעקען. עס איז נאָך געבליבען אין קאָלאָניע אַ ווערטעל: חנה די קאָלדרע. דער טאַטע מיט'ן זוהן פלעגען זיין איינגעוויקעלט אין איין דעקע, און ווען דער טאַטע האָט דערפיהלט אַז מען רייסט עס פון איהם אַוועק האָט ער האַלב שלאָפענדיג, האַלב וואַכענדיג געצויגען די אויפמערקזאַמקייט פון זוהן אַז די קאָלדרע ווערט צוגענומען. עס איז אויך בעקאַנט די טרפה'ס וואָס מען פלעגט עסען אין יענער קאָלאָניע. ניט חלילה וואָס מען האָט דאָרט געגעסען ניט קיין כשר פלייש, זיי האָבען גאָר פון פלייש ניט געהערט, נאָר מען האָט געקאָכט פּאַסאָליעס און מען האָט בשום אופן ניט געקענט פּטור ווערען פון די גרילען, און מען האָט אָפט געמוזט עסען פּאַסאָליעס מיט גרילען, האָט מען עס דערפאַר אַ נאָמען געגעבען טרפה'ס. אַזוי האָט מען געגרינדעט זכרון.

אָדער נעהמט אַ שפּעטיגערע קאָלאָניע, מלחמיה, סך הכל אַ פופצעהן יאָהר צוריק. דאָרטען איז נאָך אויך געווען דערזעלבער גייסט. דריי קאָלאָניסטען האָבען זיך געשטעלט אַקעגען אין אַ געגענד וואו די אַראַבער האָבען זיי בשום אופן ניט געוואָלט צולאָזען. די אידען זיינען געווען בעוואַפענט. זיי האָבען געאַקערט, די אַראַבער האָבען אויף זיי געשאָסען און זיי האָבען געענטפערט צוריק. שפּעטער איז איינער פערוואונדעט געוואָרען אין ברוסט, און איהר מיינט אַז מען האָט די פּאָזיציאָן אויפגעגעבען? האָט איהר אַ טעות. די קאָלאָניע איז געגרינדעט געוואָרען און זי שטעהט. אָט אַזוי האָט מען אין ארץ ישראל געאַרבייט. היינט דאַנקען גאָט דאַרף מען אַזעלכע שוועריגקייטען ניט אויסשטעהן ווי די וועלכע מיר זיינען אויסגעשטאַנען, און אַזעלכע קרבנות ניט בריינגען, ווי די וועלכע מיר האָבען געבראַכט, און פון דעסטוועגען, הלואי זאָל איך ליגען זאָגען, דאַכט זיך מיר, אַז די היינטיגע לייט זיינען ניט פעהיג אַפילו צו איבערטראָגען די ביסעל אונבעקוועמליכקייטען וועלכע מען מוז איבערטראָגען ביי אַ ישוב מאַכען.

אַן אַנדער איד דערצעהלט מיר ווי אַזוי ער איז געווען דער ערשטער שומר, אום צו צייגען אַז אידען האָבען ניט קיין מורא צו שטעהן אויף דער וואַך פון אַ אידישער קאָלאָניע.

אַ קורצע צייט נאָך מיין אָנקומען אין ארץ ישראל. מיינער אַ פריינד, וועלכער איז געווען אַן אנגעזעהענער קאָלאָניסט אין אַ קליינע קאָלאָניע, האָט, זיצענדיג ביים טיש, פילאָזאָפירט אויף אַזאַ אופן: פון אונז אידען — האָט ער געזאָגט — וועט גאָר ניט זיין אין ארץ ישראל. כל זמן די אַראַבער וועלען ניט זעהן קיין אידישע שומרים, וועלען זיי אונז האַלטען פאַר פייגלינגע. וואָס פאַר אַ היים קענען מיר האָבען, אַז צו היטען אונזערע קאָלאָניען דאַרפען מיר האָבען אַראַבישע שומרים, און קיין אידישע שומרים קען מען ניט געפינען. איך האָב אויסגעהערט די געשיכטע און האָב גע־

זאָגט צו מיין פריינד: איך ווייס פון אַ אידישען שומר, אַז איך וועל איהם שיקען וועט מען איהם צונעהמען? יענער האָט געזאָגט: אַ אידישען שומר? אַ געשייטער יונג? אַ געשייטער — האָב איך געענטפערט. אַן עהרליכען? — אַן עהרליכען! — איז געווען מיין תשובה. שיק איהם מאָרגען צו מיר — האָט מיין פריינד געענטפערט. און אויף מאָרגען פריה בין איך געקומען אָנגעטהאָן ווי אַ שומר און האָב פערלאַנגט געוועהר. מיינע אַלע קרובים האָבען אָנגעפאַנגען צו בעטען ביי מיר איך זאָל עס אויפגעבען. ווי קומט עס פאַר מיר, א. ז. וו. איך האָב אָבער געוואוסט איין זאַך, אַז די ארץ ישראל אידען דארפען האָבען אידישע שומרים, און איך בין געווען געקומען צו זיין דער ערשטער. מיר האָבען זיך ניט גערעכענט מיט אונזערע אינטערעסען, נאָר מיט די אינטערעסען פון אונזער אידישען ישוב אין ארץ ישראל דאָס ביסעל וואָס מיר האָבען דאָרטען. זיינען די נייע מענשען אויך פון דעם זעלבען סאָרט? — די פראַגע וואָס איז געשטעלט געוואָרען פון מעהר ווי איינעם פון די פריהערדיגע פּיאָנערען געהט מיר ניט ארויס פון זינען.

עס איז אמת אַז צווישען די וואָס קומען פון פּוילען, ליטא און גאַליציען איז פאַראַן אַ סך אידעאַליזם, אבער זייער געדאַנק איז נישט געריכטעט אויף איין פּונקט — אַ זאַך וועלכע איז דורכאויס נעטהיג אויב מען וויל זיין ערפאָלגרייך און בעזיעגען די שטערונגען וואָס מען געפינט אויפ'ן וועג. ביי די פריהערדיגע פּיאָנערען איז געווען בלויז איין צוועק אין זייער געדאַנק און איין יואונש אין זייער האַרצען: צו בעזיצען ארץ־ישראל. ביי אַ גרויסע טהייל פון די יעצטיגע איז פאַראַן צוויי צוועקען אין זינען: בעזיצען ארץ־ישראל, אָבער דוקא לויט אַ סאָציאַליסטישען פּלאַן. דער צווייטער טייל איז, ביי זיי אַם וועניגסטענס, אַזוי וויכטיג ווי דער ערשטער. אונטער אַזאַ דאָפּעל־צוועק און דאָפּעל אידעאַל קען מען ניט אַזוי פייערדיג זיך איבערגעבען צו אַרבייטען פיר די אויפבויאונג פון לאַנד, אויף אַזאַ אופן ווי מ'האָט געאַרבייט פריהער.

און דאָס זעלבע איז פאַראַן צו זאָגען וועגען די וואָס קומען אין ארץ־ישראל צו מאַכען געשעפטען. זאָגט צו מיר אַ מאַן, וועלכער דיענט אין דער רעגירונג: עס שיינט אַז די וואָס קומען ווילען אַז אַלעס זאָל זיין אויפ'ן האָאַר אַזוי גוט ווי זיי האָבען געהאַט דאָרטען פון וואַנען זיי זיינען געקומען. זיי ווילען ניט פערציכטען אַפילו אויף איין בעקוועמליכקייט וואָס זיי האָבען געהאַט אַנדערשוואו, פערגעסענדיג אַז דאָס איז אַ לאַנד וואָס מען דאַרף אַלעס אויפבויען פון אָנפאַנג. זיי ווילען אַ דירה מיט פּונקט אַלע איינריכטונגען ווי זיי האָבען עס אין אַנדערע מקומות, און אויב ניט, ווילען זיי דאָ ניט בלייבען, ריכטיג ווי דער קומען אין ארץ ישראל פאַר אַ אידען איז דאָס זעלבע ווי דער קומען פון אַ אידען אין אַן אַנדער לאַנד, עס הייסט נאָר פאַר דעם צוועק פון לעבען גוט. דאָ דארף מען דאָך אָבער די אידישע היים אויפבויען און דער בליק אויף דער גאַנצער פראַגע דארף זיין גאָר אַן אַנדערער. און ניט נאָר וויל יעדער לעבען אַזוי בעקוועם ווי אין אירגענד וועלכער פול־ענטוויקעלטער און פול־ציוויליזירטער לאַנד, נאָר זיי ווילען אויך אַז זייער אינוועסטמענט זאָל דאָ טראָגען פּונקט אַזוי פיעל ווי אין יעדער אַנדער לאַנד, אָדער נאָך מעהר. וועט ער דאָ געוויס קענען פאַרדיענען אַזוי פיעל וויפיעל ער האָט פאַרדיענט אין אַן אַנדער לאַנד איז גוט, אויב אָבער די הכנסה וועט זיין וועניגער, לוינט איהם ניט דאָ צו בלייבען, און אויב עס לויהנט איהם ניט, געהט ער צוריק. אויב אָבער מען וועט מעסטען אויף ווייטער ארץ־ישראל מיט דער מאָס פון לוינען, וועט מען דאָ גאָר ניט קענען מאַכען. די אידען פערלאַנגען צופיעל פון ארץ־ישראל. צופיל פון אַ לאַנד וואָס איז געווען פאַרוויסטעט און וועלכע מען דארף יעצט בעלעבען.

דערזעלבער מאַן מיט וועלכען איך

האב אמאל ארומגעשמועסט דעם ענין האט מיר געזאגט פאלגענדעס: איך וויל אייך געבען א ביישפיעל. מיר דארפען האבען פאליסלייט, און עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז עס איז דרינגענד נויטיג פאר די אידישע אינטערעסען אין ארץ־ישראל אז עס זאלען זיין וואס מעהר אידישע פאליסלייט, איז אבער פאראן אין דער פאליס זעהר ווייניג אידען, ווייל די ווייזשעס וואס א פאליסמאן קריגט איז קליין, לאזט מען איבער די משטרה אין די הענד פון די אראבער. איז דאס א ריכטיגע האנדלונג פון נאציאנאל־אידישען שטאנדפונקט? האב איך אייך דאך געזאגט: אז אלע ווילען אז עס זאל אלעם זיין אם בעסטען, אויב חלילה עפעס ניט אזוי, איז שוין ארץ־ישראל קיין ארץ־ישראל ניט.

אויב דאס קען געזאגט ווערען וועגען די וואס קומען, וואס קען מען זאגען וועגען די וואס פאהרען אוועק. די אוועקפאהרער, עס הייסט די וואס זיינען דא געוועזען יאהרען לאנג אדער געבארען געווארען, ווארפען אן אן אומעט אויף ארץ ישראל און הרג'ענען אוועק די "רעפוטאציאן" פון ארץ־ישראל אין דער וועלט. איך האב זיי געזעהן שטעהענדיג אין לאנגע שורות אין דער פאספארט דעפארטמענט פון דער רעגיערונג און ווארטענדיג אויף א פערמיט ארויסצופאהרען פון ארץ־ישראל. מעהרסטענס יונגע מענשען פון דעם דור וואס דארף עס אויפנעהמען צו ווייטערדיגע ארבייט אין אונזער לאנד. די גרעסטע טייל פון זיי קומט פון אלטען ישוב. אויף מיין פראגע וואס צווינגט זיי אוועקצופאהרען פון לאנד, ענטפערן זיי אלע דעם סטערעאטיפישען ענטפער: עס איז דא גאר ניטא וואס צו טהאן. אבער זיכער איז עס אז דער ענטפער איז ניט ריכטיג אין בעצוג צו א בעדייטענדען טייל פון זיי. מען זעהט אין זייערע אויגען אז זיי שווערמען פאר אמעריקא, דער עיקר פאר די אמעריקאנער דאלארס. א סך ווילען פשוט, וואס זיי רופען, "זעהן די וועלט" און זיינען צו ארץ־ישראל ניט צוגעבונדען מיט קיין פעסטען באנד. די קינדער פון אלטען ישוב זיינען אין דיזען הינזיכט פיעל גיכער קאנדידאטען פון דער אויסוואנדערונג. נאטירליך איז עס, ווייל פאר דער שטאדט־יוגענד איז פאראן ווייניגער וואס צו טהאן ווי פאר דער קאלאניע יוגענד, אבער עס שיינט מיר אז דער גייסטיגער צובונד צו ארץ־ישראל פון די שטאדט־קינדער (פון אלטען ישוב) איז ווייניגער ווי דער פון דעם נייעם. איהר טרעפט דא אן אידען זעהר פרומע, וואס דערצעהלען אייך אז אלע זייערע קינדער זיינען אין אמעריקא. די שטאדטישע יוגענד ענטפערט אבער אין איין קול: גיט אונז ארבייט וועלען מיר בלייבען. אז דער חשק צו אוועקפאהרען איז גרויס אפילו ביי מענער וואס האבען פרנסה, קען דיענען דער פאקט אז איינער א לעהרער, וועלכער איז אויך א שרייבער און האט פון וואנען צו לעבען, האט צו מיר געזאגט אז ער וואלט וועלען פאהרען אין אמעריקא, "אם וועניגסטענס אויף עטליכע יאהר, שוין גענוג געוועזען דא." די השתלמות איז אן אנדער אונגליק אויף ארץ ישראל. מען פאהרט זיך משתלם זיין אין בילדונג און דערווייל ווערט דאס לאנד ליידיג פון דער יוגענד.

א איד א סוחר פון דער פירמא קרונגליאקוב און קארלין זאגט מיר, אז אמעריקא איז שולדיג אין דער עמיגראציאן פון ארץ־ישראל. איך האב איהם פערוואונדערט אנגעקוקט, האט ער עס מיר ערקלעהרט מיט פאלגענדע ווערטער:

ביי אייך אין אמעריקא איז מען מקרב א בן ארץ־ישראל ווען ער קומט אהין. סטייטש ער קומט דאך פון ארץ ישראל. איך ווייס אז א זעהר גרויסער טייל פון די וואס פאהרען אוועק קענען דא בלייבען און קענען געפינען וואס צו טהאן. איהר דארפט ניט פארגעסען אז ווען א יונגער מאן מיט זיין ווייב פאהרט אוועק — און איהר זעהט אזעלכע פארלעך צווישען די אוועקפאהרער — דארף האבען א פאר הונדערט פונט אויף דער הוצאה, און דאס איז א קאפיטאל פאר ארץ־ישראל, און מען קען דערמיט עפיס מאכען, אבער זיי ווילען אוועקפאהרען, ווייל זיי מיינען אז דארטען וועט זיך

זיי לעבען בעסער. זיי זיינען ווירקליכע פּאררעטעהער צו ארץ־ישראל און די אמעריקאנער אידען האָבען זיי אויפ'ן שוועל ניט געדארפט ארויפלאָזען. די אמעריקאנער אידען העלפען אויסליידי־גען די לאנד פון איהר יוגענד און זיי בע־געהען דערמיט א זינד געגען דער אידי־שער נאציאָן.

איך ערמוטהיג ניט דעם פּלאַן פון דעם ירושלים'ער סוחר. איך האָב נאָר אָנגעריהרט די געוואלדיגע פראגע: זייי־נען מיר יעצט, אין דעם מאָמענט ווען עס דארף געמאכט ווערען די גרעסטע אָנ־שטרענגונג אום צו נעהמען די אידישע לאנד, ווירקליך שוואך אין אידעאליזמוס און איבערגעבענהייט און אין ליעב־שאפט צו ציון ווי די אויבען דערמאָהנ־טע פאקטען שיינען אונז צו איבער־צייגען?!

45.

ארץ ישראל איד איז שטאָלץ און פריי

איך געה ארום אין די גאסען פון די ארץ ישראל שטעדט, געה אויף פערזאמלונגען, קום אריין אין אידישע קראָמען און קען זיך ניט אָבוואונדערען אויף דעם פרייען, גלייכען און שטאָלצען בליק אין די אויגען פון די אידען אין ארץ־ישראל. איך בין געווען אין פערשידענע לענדער, אין פערשיעדענע וועלט־טהיילען און האָב אין קיין אָרט ניט געזעהן אזא פרייע האַלטונג ווי איך האָב געזעהן אין דעם ארץ־ישראל אידען — עס וועט ניט זיין קיין גוזמא ווען איך וועל זאָגען אז צום ערשטען מאָל ווען איך האָב געזעהן א י ד ע ן, אידען וואָס זיינען פולע גאנצע אידען אָהן מורא, אָהן חשבונות, אָהנע צו זוכען צו געפעהלען ווערען דעם גוי — צום ערשטען מאָל ווען איך האב אזעלכע אידען געזעהן איז ווען איך בין געקומען אין ארץ־ישראל.

מיר ריידען און מיר שרייבען אזוי פיעל אין גלות וועגען אידישען זעלבסטבעוואוסטזיין, אידישען נאַציאָנאַלען שטאָלץ אָבער מיר זעהען ווייניג דערפון פון יענער זייט פון די גרענעצען פון דער אידישער לאנד. ווי א איד אין ניו יאָרק אדער פאריז אדער לאָנדאָן זאָל זיך איינריידען אז ער איז זעלבסטבעוואוסט אלס איד, איז עס אויך צום גרעסטען טהייל אן איינריידעניש, און מיר ווייסען אליין אז מיר האבען עס ניט. מיר פיהלען אומעדום אז מיר דארפען געפעהלען ווערען אונזערע שכנים, אז מען דארף האָבען אין זינען ביי יעדער זאך, וואָס פאר א מיינונג די גוים וועלען האָבען וועגען אונזערע מעשים און אונזערע דרכים. אן אנדער מאָל לייגען מיר נאָך אריין די טומאה אין דער יראה: דאָס אָדער דאָס דארפען מיר ניט טהאָן, ווייל עס איז א חלול השם, דער אמת איז אָבער אז אונז ארט ניט פאר דעם חלול השם, אונז אַארט מעהר וואס מיר וועלען ציהען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט אלס אידען.

און איהר טרעפט אידישע מיליאָנערען אין דער סיטי אין לאָנדאָן אָדער אין וואָל סטריט אין ניו יאָרק אין וועמעס אויגען עס שפיעגעלט זיך אָב אַן אינערליכע אונרוהיגקייט, זיי זיינען דערשראָקען, זיי ווייסען אליין ניט פאר וואָס: אפשר איז עפּעס אין זיי קענטיג דאָס וואָס עס דארף ניט קענטיג זיין, אפשר גיבען זיי א געלעגענהייט אז א גוי זאָל וועגען זיי א שמייכעל טהאָן און זיי קענען דערפון ניט רוהען, און דער וואָס האָט אַ גוטע אויג דערקענט אין זיי אַ נערוועזיטעט וואָס קומט ניט פון פי־

זישע נאָר פון גייסטיגע אורזאכען.

און אמאָל טרעפט איהר אין די דאָזיגע מקומות ווי אַ איד פיהלט גאָר געוואלדיג לעבעדיג, ער לאכט העכער פון אלע, ער איז אזוי "היימיש" אז ער איז זאָגאר חוצפה'דיג, אָבער דאָס איז בלויז אַ פאלשע מאַסקע צו פארדעקען זיין נערוועזיטעט, אין אמת'ן איז ער דאָן ווי אַן איבערגעשראָקענער האָז, און זיין חוצפה און זיין ארבייטען מעשים איז ניט מעהר ווי אַ מיטעל אום צו פערדעקען זיין אונזיכערהייט אלס א איד. דאָס איז ניט מעהר ווי אום צו מוצא חן זיין ביי זיינע שכנים. אזא סאָרט "פרייהייט" איז אין אמת'ן די ערגסטע סאָרט שקלאַפעריי.

און דער פשוט'ער איד וואָס האָט מיט'ן גוי ניט צו טהאָן איז אויך אין דיעזעלבע לאגע. ער פארגעסט קיינמאָל ניט אז ער איז אַ שכן, אז אנדערע זיינען די בעלי־בתים און ער אינטערעסירט זיך מיט דאָס וואָס זיי ווילען פון איהם דיינקען און קלעהרען. דער שמש אין א בראָנזווילער שוהל און דער אידישער מולטי־מיליאָנער אין שיקאַגאָ אָדער אנדערשוואו זיינען אין דעם עהנליך איינער צום אנדערען, אָבוואָהל דער שמש האָט פיעל מעהר פרייהייט און זעלבסטבעוואוסטזיין אלס דער מולטי־מיליאָנער.

די איינציגע לאנד אויף דער וועלט וואו דיעזער צושטאַנד פון גייסטיגע שקלאַפעריי עקזיסטירט ניט, די איינציגע לאנד אויף דער וועלט וואו איהר זעהט פרייע אידען און שטאָלצע אידען איז ארץ־ישראל. און אלע זיינען אין דיעזען הינזיכט גלייך. דער פרומסטער איד פון ניסן באק'ס שוהל אין ירושלים, מיט דעם אפיקורסישטען אפיקורס, דער קאָלאָניסט אזוי גוט ווי דער שטאָדט מענש, דער אידישער שטיוועל־פוצער וואָס זיצט ביין יפו'ער טויער און דער ספרדישער באנקיר, דער בוכארער איד אזוי גוט ווי דער ליטוואַק.

עס פאלט דאָ קיין מענשען ניט איין צו שעהמען זיך א איד צו זיין אין דער גאנצער און פולער מאָאָס ווי א י ה ם געפעלט עס צו זיין. עס פאלט דאָ קיינעם ניט איין צו האָבען אימיצען אנדערש אין זינען און זוכען צוצודעקען א טהייל פון זיין אידישקייט. פונקט ווי דער פראנצויז אין פראנקרייך און דער ענגלענדער אין ענגלאנד איז הונדערט פראָצענט פראנצויז אָדער ענגלענדער, ניט קלעהרענדיג טאָמער וועט עס אימיצען אנדערש ניט געפעהלען ווערען, אזוי איז דער איד אין ארץ־ישראל הונדערט פראָצענט איד, ניט האָבענדיג קיינעם אין זינען, און ניט וועלענדיג אימיצען געפעהלען ווערען. און דער ארץ־ישראל איד איז אזוי ניט צוליעב חשבונות נאָר נ אַ ט י ר ל י ך, ער איז ביי זיך אין דער היים און ווען א מענש איז ביי זיך אין דערהיים טהוט ער וואָס איהם געפעלט און זיין האַנדלונג איז פריי, אונאַבהיינגיג און פול מיט ווירדע.

און דער אידישער קאָלאָניסט וואָס טרעט אויף זיין באָדען, דער אידישער יונגער מאן אויף זיין פערד וואָס איז גרייט מיט'ן ביקס אין האנד צו בעשיצען דעם אידישען ישוב ,דער איד מיט דער ריעזיגער שטריימעל און לאנגע פאות, וועלכער שטעקט אריין אַ פינגער אין גארטעל און שפאַצירט אין די גאסען פון ירושלים — דאָס זיינען אלע מענשען וואָס פיהלען זיך, אז זיי זיינען אין דער אידישער היים, אז זיי טרעטען אויף אידישען באָדען און עס איז פאראן אין זייערע תנועות עטוואָס אזעלכעס וואָס עס איז אונמעגליך צו געפינען אין די תנועות פון די אידען פון אנדערע לענדער. דאָס זיינען די תנועות פון בני־חורין און דאָס קען מען נאָר האָבען ווען מען פיהלט אז מען איז אין אן אייגענע לאנד.

איך האָב קיינמאָל ניט געקענט אין גאנצען פערשטעהן וואָס דאָס איז, איך האָב נאָר פערשטאַנען אז אין גלות האָבען מיר ניט די אינערליכע פרייהייט וואָס מענשען דארפען האָבען, קומענדיג אין ארץ־ישראל האָב איך געזעהן דאָס, נאָך וועלכעס איך האָב געבענקט מיין גאנצען לעבען.

אומעדום וואו אַ איד גיט זיך אַ קעהר אין ארץ־ישראל זעהט ער קודם־כל די גרויסקייט פון זיין פערגאַנגענהייט און אומעדום ווערט איהם דערמאָהנט דורך אלעם וואָס ער זעהט, אז דאָס איז זיין

לאַנד און אַז דאָ האָט ער ניט צו זוכען ביי אימיצען מוצא חן צו זיין. ער דאַרף ניט צופּאַסען זיינע מעשים צו אימיצענס געשמאַק, אַ בעל־הבית דאַרף זיך צו קיינעם ניט צופּאַסען. אין ארץ־ישראל איז דער איד דער בעל־הבית. און אין דעם איז אַלץ איינס, דער איד וואָס איז דאָ געבאָרען געוואָרען, דער וואָס האָט דאָ געוואָהנט די גרעסטע טהייל פון זיין לעבען אָדער דער וואָס איז נאָר וואָס אראָב פון שיף. ווען ער שטעלט זיין פוס אויף ארץ־ישראל ערד איז עס זיין היים און ער איז אַ פרייער מענש.

אַ איד וואָס קומט אין ארץ־ישראל און קלעטערט אויף אַ באַרג וועלכען ער ער זעהט צום ערשטען מאָל פיהלט זיך זעהר היימיש אין זיין ארבייט, עס דאכט זיך איהם אז ער איז דאָ געבאָרען געוואָרען. ווען אַ איד פאָהרט צווישען פעלדער קוקט ער דארויף ניט מיט פרעמדע אויגען, ער קוקט ווי איינער וואָס איז געווען אוועקגעפאָהרען אויף אַ קורצע צייט און ער איז געקומען צוריק אָבנעהמען זיין נחלה, אזוי ווי נעמי איז געקומען קיין בית־לחם נאָכדעם ווי זי איז געווען עטליכע יאָהר אין אַ פרעמדע לאַנד. די 18 הונדערט און מעהר יאָהר וואָס זיינען אוועק פון חורבן, פערשווינדען אין גאַנצען אין אַ אידענ׳ס געדאַנק ווען ער קומט אין ארץ־ישראל. די בערג גריסען איהם ווי ער וואָלט זיך אויף זיי געשפּיעלט אין דער יוגענד, דער ים איז זיינער, און די שעהנקייט פון לאַנד מאַכט איהם שטאָלץ, עס איז זיין לאַנד און ער גרויסט זיך מיט איהר.

איך בין געזעסען אין חיפה אין אַ רעסטאָראַן. ביי דעם צווייטען זייט טיש איז געזעסען אַן ענגלישער אָפיציר און זיין ווייב און זיי האָבען געשמועסט פון ראש־פּנה נעבען וועלכער עס איז פאַראַן אַן ענגלישער לאַגער, דער אָפיציר האָט געלויבט ראש־פּנה און מיין הארץ איז געוואָרען ברייט, מיין פולס האָט אָנגעפאַנגען צו שלאָגען הייסער: סטייטש, מען לויבט מיינע אַ קאָלאָניע וואָס מיר האָבען געשאַפען אין אונזער לאַנד. און איך האָב אין ראש־פּנה בלויז גענעכטיגט צוויי נעכט!

און דער איד פיהלט זיך ניט נאָר אלס דער בעל־הבית אין ארץ־ישראל, ער פיהלט אז ער איז דער העכסטער קולטורעלער עלעמענט אין לאַנד. ניט ער דאַרף צו אימיצען ארויפקוקען נאָר אַנדערע דאַרפען ארויפקוקען צו איהם, אויב זיי ווילען ווערען ציוויליזירט. און ווען איהר שטעהט העכער איבער אַן אַנדערען קענט איהר איהם ניט נאָכאַהמען און עס ווילט זיך אייך ניט מיט איהם זיך צו רעכענען. און איהר פיהלט דאַן אייער פרייהייט, וועלכע קומט שטענדיג נאָר צוזאַמען מיט אונאבהייניגקייט.

און פרייהייט קומט נאָר ווען אייער צייט איז פאַרנומען מיט אייערע אייגענע אינטערעסען. אין גלות קען אַ איד ווידמען בלויז אַ קליינע טהייל פון זיין צייט פאַר אידישע ענינים. ער איז פאַרנומען מיט זאַכען וואָס זיינען פון אידישע אנגעלעגענהייטען. דאָ אין ארץ ישראל לעזט אַ איד זיין פרעסע; אַלעם וואָס עס קומט פאָר אין לאַנד איז ענג פערבונדען מיט אידישע זאַכען. מיר איז געפעהלען געוואָרען ווי אַזוי אַ איד האָט זיך געקאָכט דערפאַר, וואָס אויף די נייע פּאָסט־מאַרקען איז געדרוקט: ״פלישתינא א״י״, איז ערשטענס וואָס עפּעס פלישתינא, וואָס פיר אַ מחותנים זיינען מיר מיט די פלשתים, און צווייטענס פאַר וואָס א״י און ניט אין גאַנצען ארץ־ישראל? אָט אַזוי זיינען אַלע אינטערעסען אין ארץ־ישראל אידישע, מען טרעט אויף אידישען באָדען, מען רעדט וועגען אידישע אנגעלעגענהייטען און דער מוח איז פול נאָר מיט אידישע ענינים, די נשמה פון ארץ־ישראל אידען איז ניט געשפּאַלטען אויף צווייען: לאַנד־זאַכען בעזונדער און אידישע זאַכען בעזונדער, די לאַנד־זאַכען זיינען אידישע און די אידישע זאַכען זיינען לאַנד זאַכען. די האַרמאָניע וואָס עס איז פאַראַן אין די געדאַנקען און די געפיהלען פון יעדען מענשען וואָס בעלאַנגט צו אַ פאָלק וואָס זיצט אויף זיין לאַנד, דיעזע האַרמאָניע האָט געפעהלט דעם אידען — די אידען אין ארץ־ישראל האָבען דיעזע האַרמאָניע.

ווילט איהר זעהן אַ אידען וואָס האָט זיך בעפרייט פון דעם שווערסטען יאָך

וואָס דער גלות האָט אויף אונז ארויפ־געלייגט, אינערליכע שקלאפעריי? ווילט איהר זעהן א אידען וואָס קוקט פריי און גלייך, איז זעלבסטבעוואוסט פון זיין אידישקייט, פון נאָגעל פון די פיס ביז די האָאר פון קאָפּ, ווילט איהר זעהן א אידען וואָס טראָגט זיין קאָפּ גלייך, איז א איד און קיין אנדער זאך ווי א איד? פאָהרט אין ארץ־ישראל! דאָרטען און ניט אין קיין אנדער אָרט וועט איהר איהם געפינען.

46.

אויף דער מוטער רחל'ס קבר

זעקס אזייגער אין דער פריה זיינען מיר ארויסגעפאָהרען קיין בית לחם. עס איז געווען די וואָך פון סליחות און עס איז געווען מעהר ווי די געוועהנליכע בעוועגונג אויף דעם וועג וואס פיהרט צו בית לחם. אידישע מענער און פרויען פרויען מעהר ווי מענער, זיינען געפאָהרען אויסגיסען זייער הארץ אויף דער מוטער רחל'ס קבר. פון די געזיכטער פון די פאָהרער האט מען געקענט דערקענען ווער עס פאָהרט מיט א שווערע הארץ און ווער עס פאָהרט א קוק טהאָן אויף די היסטאָרישע פלעצער: דער קבר רחל, בית לחם און חברון.

די וועג קיין בית לחם לאָזט זיך ארונטער פון דעם יפו'ער טויער, געהט איבער דעם בריק פון גיא בן הנם. זי הויבט זיך נאכהער לאנגזאם ביז זי קומט צו א פלאַץ פון וועלכען מען האט א וואונדערליכען בליק אויף ירושלים. שטעהענדיג אין קערידזש און קוקענדיג צוריק אויף דער שטאָדט, וועלכער מיר האבען פערלאָזען האט זיך פאר מיינע אויגען ענטפלעקט די אידישע הויפטשטאָדט אין אזא בילד וועלכע איך האב ביז דאן ניט געזעהן. די קיילעכדיגע דעכער פון ירושלים גיבען א וואונדערליכען חן צו דער שטאָדט פון דער ווייטען, די שפיצען פון די צוויי הויכע שוהלען און פון די געבעט-הייזער פון די אנדערע רעליגיאנען, און די הויכע טורעם-געביידען אויף דעם הר הזיתים גיבען דער אלטער שטאָדט אן איינדרוק פון ווירדע. די טיעפע טהאָלען מיט וועלכע ירושלים איז ארומגערינגעלט טהיילען איהר אָב. די שטאָדט זעהט אויס ווי א גאנץ בעזונדער וועלט פאר זיך, שטעהענדיג אויף אן אינזעל-בארג און טראכטענדיג איהר אייביגען טרוים.

אנטקעגען אונז זיינען געגאנגען אין שטאָדט פיעלע פוסגעהער אראבער און אראבישע פרויען. אין ארץ ישראל געהט מען זעהר פיעל. געהן צופוס איז ביים אראבישען עולם דער בעסטער מיטעל פון פארקעהר. אויב אימיצער האט אן אייזעל ווערט ער בענוצט פאר משא, דער בעל הבית געהט זיך רוהיג צו פוס הינטער זיין אייזעל. די פרויען געהען מיט גרויסע משאות אויפ'ן קאָפ, גיך און שווייגענדיג אפילו ווען זיי געהען צו עטליכע אין איינעם. א טייל פון זיי זיינען טאטואירט אויפ'ן פנים. די טאטואירטע פלעצער זיינען אבגעפארבט מיט בלאָהע פארב. דאס מאכט נאטירליך

ניט חנ'עוודיג דער אראבישער פרוי, וועלכע צייכענט זיך אזוי אויך ניט אויס מיט שעהנקייט. דערפאר צייכענט זיך אויס די אראבישע פרוי מיט גבורה. עס איז ניט זעלטען צו זעהן אן אראבישע פרוי ווי זי טראָגט א קינד אויפ'ן האנד און אויפ'ן קאָפּ א גרויסען קאָרב מיט סחורה און זי לאָזט זיך אזוי געהענדיג צופוס אין שטאָדט אריין.

מיר פאָהרען פארביי פרעכטיגע געביידען, געבויט פון הארטען שטיין, דריי־פיער עטאזשיגע פאלאצען. דאס זיינען קאָנווענטען פיר די פערשיעדענע רעליגיאנען. ארום די קאָנווענטען זיינען פערפלאנצט פערשיעדענע בוימען. אלעס ארום איז בעלעבט. די קריסטליכע רעליגיעזע אנשטאלטען ווערען אויפגעהאלטען אויף א שעהנערען און בעסערען אופן ווי די אידישע. די מעהרסטע פון דיזע סארטען קאָנווענטען זיינען געבויט אזוי ווי פעסטונגען און מאנכע פון זיי זיינען אויסגעבויט פון גאנץ אלטע צייטען.

די געגענד אין וועלכער מיר פאָהרען ווערט אלע מאָל שעהנער און שעהנער. די סימנים פון פרוכטבארקייט איז קענטיג אויף שריט און טריט. וואָס נעהנטער מיר פאָהרען צו בית לחם אלץ מעהר איז דער געגענד פערפלאנצט און אלס שעהנער זיינען די הייזער. איהר זעהט דאָ ניט די געוועהנליכע אראבישע ליים־הויז וועלכע מען זעהט אין די אראבישע דערפער אין ארץ ישראל. אלעס איז דאָ פון שטיין. די מעהרסטע פון דיעזע הייזער זיינען אויפגעשטעלט פון אמעריקאנישע געלד. די יוגענד פון דיזע מקומות וואנדערן אין אמעריקא, זיינען דארט אב עטליכע יאהר, קלייבען אויף געלד, קומען צוריק און בויען שעהנע הייזער לעבענדיג פון די פלאנטאציעס. צו דער לינקער זייט פון וועג ציינגט מען מיר אויף א הויז — אן אמת'ער פאלאץ — דאס בעלאנגט צו אן אראבער. די הויז רעכענט זיך אין דעם ווערטה פון פערציג טויזענד פונט.

דער נאָמען בית־לחם (די הויז פון ברויט) איז זעהר צוגעפּאסט צו דער געגענד אין וועלכען מיר פאָהרען. די לאנד איז דאָ אזוי פעט פונקט ווי זי איז שעהן. בית לחם האט געהאט נאָך א נאָמען אפרתה. וועלכעס שטאמט אויך פון פרוכטבארקייט אין דער העברעאישער שפראך און ניט אומזיסט איז עס שוין געווען א צענטער פון בעפעלקערונג נאָך אין די גאנץ אלטע צייטען. קיין בית לחם אנצוקומען מיט זיין צוקינד־געהענדע געליעבטע ווייב רחל האט זיך עס יעקב אבינו געאיילט, אבער ער האט די שטאָדט ניט געקענט אנציהען, זי איז געשטאָרבען א גאנץ קורצע שטרעקע בעפאָר בית לחם און יעקב האט איהר בעגראבען אויפ'ן וועג.

פון דער וויטען זעהט זיך רחל'ס קבר. עטוואס וואונדערליכעס שטעהט פאר אייער פאנטאזיע. אָט אויף דיזען פלאץ האט געוואנדערט מיט באלד פיער טויזענד יאהר צוריק יעקב מיט זיין משפחה מיט זיינע סטאדעס, זיין געליעבטע ווייב רחל האט זיך געראנגעלט מיט'ן טויט. זי האט צום לעצטען מאָל א קוק געטהאָן אויף איהר ניי געבאָרענעם קינד און איז אוועק. יעקב בעגראבט איהר גלייך דאָ אויפ'ן מיטען וועג. ער איז אין א פרעמדע לאנד און ער קען זיך ניט העלפען. אלעס וואס ער קען טהאָן איז אוועקשטעלען א מצבה — א שטיין — אויף דעם קבר. ער לאזט איהר אליין ליגען אין דעם שטילען פעלד אויף דעם ברעג פון דיזען בערגעל און ער געהט וויטער. אבער יעקב פערגעסט ניט זיין רחל'ן אפילו נאכדעם ווי די ערד האט איהר צוגעדעקט. א סך צעהנדליגע יאהרען שפעטער, אין דער וויטער מצרים, ווען יעקב ליעגט אליין אויפ'ן טויטענבעט און ער זעגענט זיך מיט זיין זוהן יוסף, פערגעסט ער ניט זיין ליעבע רחל און ער דערמאָנט איהר טראגישען טויט אויפ'ן מיט'ן וועג מיט ריהרענדע ווער־

טער: ״און איך, אז איך בין געקומען פון פדן איז ביי מיר געשטאָרבען רחל אין דער לאנד כנען אויפ׳ן וועג, ווען עס איז געווען נאָך איין שטיקעל וועג פון אפרת, דאס איז בית לחם״. וויפיעל ווייכקייט, וויפיעל הארץ, וויפיעל פּאָעזי איז פאראן אין דיזע ווערטער און ווי וואונדערליך גרוים האט געדאַרפט זיין די ליעבשאפט פון יעקב צו רחל אז ער האט אזוי געקענט שילדערן רחל׳ס טויט לאנג, לאנג נאכדעם ווי עס האט פּאַסירט.

דער טויט פון רחל איז אין דער אידישער טראדיציאן איינגעוויקעלט אין די איידעלסטע און נאָבעלסטע געפיהלען. דער נביא שטעלט פאָר ווי די מוטער רחל וויינט אויף דעם שיקזאל פון דער אידישער נאציאָן, די גאנצע סימפּאטיע פון א נאציאָן איז אבגעגעבען צו דער אונגליקליכער מוטער און די לאנגע שפּעטערדיגע דורות האבען אויסגעוועבט א נעץ פון זיסע לעגענדען וועלכע זיינען באלזאם צו דער אידישער הארץ. רחל איז דער גוטער מלאך וואס מיהט זיך פאר איהרע קינדער וועלכע זיינען אין צרות און פּיין. רחל איז דער סימבאָל פון דער אידישער צדקניות, זי זאגט ניט אוים ווען איהר טאטע בעגעהט דעם מורא׳דיגען פערברעכען און ער גיט אוועק איהר געליעבטען צו אן אנדערער. זי איז דער סימבאָל פון ווייכקייט, פון ליעבשאפט. אין איהר איז פערקערפּערט דאס נאָבעלסטע און שעהנסטע פון אלעם וואס די אידישע נאציאָן פערמאָגט.

די געביידע וואס שטעהט אויף רחל׳ס קבר צייכענט זיך ניט אוים מיט קיין שעהנקייט. זי איז ניט גאנץ אלט. דעם לעצטען מאָל האט איהר פערריכט ה׳ משה מאנטעפיארי. די ווענד אינוועניג זיינען פארהאנגען מיט פרוכת׳ן, פיעל פיעל פרוכת׳ן וואס זיינען געשענקט געווארען פון פיעלע פרויען צו בעשיינען די געביידע. עס ברענט דארטען אן אייביגע ליכט. די וואס בעזוכען גיסען אריין אין לאָמפּ א קווערטעל בוימעל און לאָזען זיך מאכען מי שבירך. ווען איך בין דארט געווען איז דער פּלאץ געווען פול פון פרויען, די מעהרסטע פון זיי האבען ביטער געוויינט. די טרעהרען זיינען געפאלען אויף די תחנות וואס זיי האבען געהאלטען אין זייערע הענד. אין דרויסען ארום דעם קבר פון רחל זיינען פאראן פון אלע זייטען קברים פון אראבער וועלכע האבען געוואָלט זיין בעגראבען ארום דעם הייליגען ארט. דער פּלאץ ווערט געהאלטען אלס א גרויסע קדושה פיר די גלויביגער פון אלע דריי רעליגיאנען.

פּונקט נעגען איבער דעם וועג האט מען מיט יאהרען צוריק געקויפט א פּלאץ אום צו בויען דארטען אן הכנסת אורחים פיר די וואס קומען צום קבר און א ישיבה אויף דעם נאָמען פון ר׳ צבי הירש קאלישער, אבער מען האט גאר ניט געבויט דארטען. האבען די אראבער א טהייל פון דעם פּלאץ פערנומען. איך בין א לאנגע צייט געשטאַנען אין דרויסען און האב פון מיין קאָפּ ניט געקענט ארויסשלאָגען דעם געדאנק: אז אָט דאָ אויף דעמזעלבען פוס ערד וואס איך שטעה, איז געשטאַנען יעקב און האט צום לעצטען מאָל מיט פאַרוויינטע אויגען א קוק געטהאָן אויף דעם קבר פון זיין ווייב. איך האב געטראכט וועגען די וואונדער פון דער פערגאנגענהייט, וועגען די מענשליכע נאטור וואס בייט זיך ניט. איך האב געטראכט וועגען דעם צויבער פון טראדיציאָן און די מאכט פון געשיכטע וועלכע פערבינדעט אונז מיט די לאנג פערגאנגענע צייטען און מענשען וואס מאכט אונז אנטהייל צו נעהמען אין זייערע ליידען און פריידען טויזענדער יאהרען נאכדעם ווי זיי זיינען שוין פון דער וועלט אוועק. איז דען דאס ניט דער כח וואס שטויסט אונז קיין ארץ ישראל, איז עס דען ניט די מוטער רחל וואס האט טויזענדער

יאהרען נאכאנאנד אנגעצוגדען א פייער פון בייגקשאפט און ליעבשאפט צו ארץ ישראל אין די הערצער פון איהרע צו־זייטע און צושפרייטע קינדער פון איין עק וועלט ביז דער אנדערער? האבען דען ניט אונזערע עלטערנס עלטערן פון זייערע קברים ארויסגערעדט צו אונז אין אלע לענדער וואו מיר האבען גע־וואנדערט אז מיר זאלען דעם קאמפף ניט אויפגעבען? הערען מיר דען ניט ווי דער נביא ענטפערט רחל׳ן אין דעם נא־מען פון גאט: כי יש שכר לפעולתך ויש תקוה לאחריתך!

אויף דעם גרונד פון נביא׳ם ווערטער קול ברמה נשמע ווילען אנדערע פאר־שער זאגען אז רחל ליעגט בעגראבען ניט דא נאר אין רמה, א פלאץ פון צפון צו ירושלים, אבער די פארשער צייגען זיך אמאל ארוים אלס א מיאוס׳ע אומה. אין פסוק שטעהט אז דאס איז נעבען בית לחם און דאס איז גענוג. און וועגען דאס וואס עס שטעהט קול ב. מה נשמע, האט שוין מיין רבי עליו השלום די זאך געסעטעלט, ער האט מיט אונז געלע־רענט: קול—א שטימע, ברמה—אין דער הויך, נשמע—איז געהערט געווארען. איך בין פאלשטענדיג צופרידען מיט דעם רבי׳ס פירוש און די קשיא פון רמה איז פערענטפערט.

אין איינעם פון די אידישע ספרים ווערט דערצעהלט א שעהנע לעגענדע וועגען דעם קבר. דער קבר איז געוועזן פון צוועלף שטיינער, געגען יעקב׳ן און די עלף שבטים (ביז בנמין וועלכער איז געבארען געווארען ווען רחל איז גע־שטארבען.) יעקב׳ם שטיין איז געוועזן זעהר א גרויסער, האבען איהם די גוים גע׳גנס׳עט און אריינגעשמעלט אין וואנד פון זייערע א קירכע. אויף מארגען האבען זיי געפונען אז דער שטיין ליעגט ווידער אויף דעם קבר. זיי האבען איהם ווידער אריינגעמויערט אין וואנד אבער אויף מארגען איז ער ווידער גע־ווען אויפ׳ן קבר, אזוי האט פאסירט א סך מאל ביז וואנען זיי האבען אויפ־געהערט איהם צו נעהמען.

.47

בית לחם

ניט ווייט פון רחל'ס קבר, עטוואס לינקס פון דעם וועג קיין חברון ליעגט איינגעטונקט אין פלאנצונגען, אויף א בארג וואס איז העכער ווי דער פלאטץ אויף וועלכען עס שטעהט ירושלים—די שטאדט בית - לחם. מאיעסטעטיש קוקט אראב די אור־אלטע שטאדט אויף דעם גאנצען געגענד ארום, ריכטיג ווי זי וואלט זיך גרויס געהאלטען מיט ־ער געוואלדיגער טראדיציאן וועלכע זי פערמאגט פונקט ווי מיט דער נאטירליכער שעהנקייט מיט וועלכע זי איז ארומגערינגעלט.

לאנגזאם פאהרען מיר ארויף די שטיקעל וועג פון מצבת רחל ביז די שטאדט. בילדער פון אלט פערגעסענע צייטען, פון דער ערשטער קינדהייט פון דער אידישער נאציאן, שווימען ארויף אויף'ן געדאנק ווערענד די אויג קען ניט זאט ווערען פון די שעהנקייט פון דעם בערגיגען געגענד אין וועלכען מיר פאהרען. מיר געפינען זיך אויף דער שטעלע וואו עס האט זיך אנגעהויבען מיט טויזענדער יאהרען צוריק צו שאפען און וועבען דער הארעקטער, דאס לשון, דער גייסט און די געשיכטע פון אונזער פאלק. אט דא אויף דיזע משופע'דיגע פלעצער פון בית לחם איז ארומגעגאנגען די נאבעלע נעמי איידער זי האט עמיגרירט מיט איהר מאן און צוויי זיהן קיין מואב צוליעב א גרויסען הונגער: זי איז געגאנגען "צו די פעלדער פון מואב". אייער בליק קעהרט זיך ניט ווילענדיג צו מזרח, די בערג פון מואב שטעהען דארטען הינטער דעם ים־המלח און אט דארטען הינטער די בערג זיינען עס די פעלדער וואו נעמי האט געוואהנט צעהן יאהר און וואו איהר מאן מיט איהרע צוויי זיהן זיינען געשטארבען. אויף איינע פון די שמאלע וועגען וואס שלענגלען זיך פון די בערג ארונטער צו מזרח זייט איז געוויס נעמי געקומען צוריק צוזאמען מיט רות, די מואב'דיגע גוי'שע מיידעל וועלכער איז בעשערט געווען צו האבען דאס גרעסטע גליק פיעלייכט אין דער געשיכטע— צו זיין די עלטער־באבע פון דוד המלך!

און פיעלייכט אויף דיזער שמיקעל ערד אויף וועלכער עס קייקלען זיך די רעדער פון מיין קערידזש האט דער חשוב'ער "קאונטרי דזשענטעלמאן", דער מאגנאטישער בועז אנגעטראפען זיינע שניטער און ער האט זיי געזאגט די וואונדערליכע בעגריסונג "ה' עמכם". אויף וועלכעם זיי האבען איהם געענט־

פערט "יברכך ה'", בעגריסונגען וועלכע קלינגען נאך שעהנער ווי אפילו דער שעהנער היינטיגער "שלום!" מיט וועלכען מען בעגריסט היינט איינע די אנדערע אין ארץ־ישראל, אבוואהל די "שלום" בעגריסונג איז אויך זעהר אלטע. די צנעה'דיגע רות האט דא ערגעץ איהרע זאנגען געקליבען און האט, ווען זי איז הונגעריג געווארען, איינגעטונקט איהר פת (ברויט) אין עסיג, פונקט ווי די אראבער היינט וועמעס "דינער" אין פעלד בעשטעהט מעהרסטענס פון א סארט גראבען ברויט וועלכען זיי רופען פיתה. דער גוטער בועז האט אויך ניט פארגעסען אנצוזאגען דער פרעמ־ער מיידעל אז אויב זי וועט ווערען דארשטיג, זאל זי געהן צו די כלים און זי זאל טרינקען פון "דאס וואס די באים וועלען אנשעפען". דער וואס איז ניט געווען אין ארץ־ישראל אין די הייסע צייט פון שניט ווייס ניט וואס עס מיינט צו זיין דארשטיג. די פראגע פון טרינקען איז די ערשטע זאך אין ארץ־ישראל ווען מען געהט ארויס פון שטאדט. נאר אט רוקען מיר זיך צום ברעג פון שטאדט, עס איז העכסט וואהרשיינליך אז דא אויפ'ן שפיץ בערגיל וואו עס פאנגט זיך אן די ערשטע גאס פון בית לחם איז געווען דער "טויער צו וועלכען בועז איז געקומען אום צו מאכען דעם זעהר וויכטיגען געשעפט צו געפינען אימיצען וואס זאל "אויסלייזען" דער ארימער רות און איהר נחלה. געוויס איז געווען דער "טויער פון שטאדט" אין אלע שטעדט אין ארץ־ישראל דער בעסטער פלאץ פאר א קאורט, פיר האנדעל און פיר אלע קהל'שע אנגעלעגענהייטען. דער "טויער פון שטאדט איז שטענדיג געווען פול מיט מענשען: די וואס געהען ארויס און די וואס קומען פון פעלד. דא האט מען שטענדיג געקענט קריגען עצות ווען א וויכטיגע ביזנעס האט געדארפט געשלאסען ווערען, דא האט מען שטענדיג געקענט געפינען עטליכע זקנים, עהרווירדיגע בירגער אויף וועמעס יושר מען קען זיך פערלאזען אויב עס האנדעלט זיך וועגען א ספק. בועז האט דא געוויס ניט געהאט קיין שוועריגקייטען אויסצוגעפינען די צעהן זקנים וועלכע ער האט גענומען אום צו סעטלען די רות־אנגעלעגענהייט. קיין "לומדים" האבען די זקנים ניט געדארפט זיין און אפילו שרייבען א קאנטראקט האט מען אויך ניט געדארפט, ווי עס שילדערט אונז אונז שעהן דער פסוק אין דער וואונדערליכער מגילת רות: "און אזוי האט מען אמאל געטאן ביי אידען אז מען האט געדארפט עפעם אויסלייזען אדער אויסבייטען צו בעשטעטיגען אירגענד וועלכע זאך פלעגט איינער אראבציהען זיין שוך און דאס געבען דעם אנדערען און דאס איז געווען דער דאקומענט ביי אידען". דורך אן אראבגעצויגענע שוך האט בועז געקריגען רות'ן ווען גאנץ בית־לחם איז געשטאנען אין טויער און זיינען געווען עדות פון דעם אבמאך. אז אבמאך פון וועלכען ביידע האבען קיין חרטה געהאט. און גלייך דארטען אויפן ארט האט "דאס גאנצע פאלק וואס אין טויער" און די זקנים געזאגט די שעהנע ברכה פון יענער צייט צו א חתונה: "זאל גאט געבען אז די אשה וואס קומט צו דיר אין הויז זאל זיין אזוי ווי רחל און אזוי ווי לאה וועלכע האבען ביידע געבויט די הויז פון ישראל". א ברכה וואס איז אזוי נאאיוו, אזוי נאטירליך, ווי עס קען נאר זיין ביי א יונג פאלק וואס האט ערשט אנגעפאנגען צו וואקסען און זיך איינווארצלען. בית־לחם איז געוויס געווען די אידיש'סטע אידישע שטאדט אין ארץ־ישראל און אין דעם אידישען לעבען פון בית לחם ווי עס ווערט געשילדערט אין תנ"ך זעהען מיר די ריינקייט, די הייליגקייט און די ערהאבענע איינפאכהייט פון דער בויערן־נאציאן וועלכע די אידען זיינען געווען. ניט אומזיסט איז פון בית־לחם ארויסגעשפרונגען דער העלד פון דער אידישער אומה. דער שעפפער פון די איינהייט פון דער אידישער נאציאן און דער גרינדער פון דער אמת'ער אידישער מלוכה.

דא אויף די בערגלאך האט דער אינגעלפאסטוך געפיהרט זיינע סטאדעס שעפסען. פילע ריעזען פון די אידישע געשיכטע זיינען געקומען פון הינטער די סטא־

דעם. דער גרויסער נביא עמוס פון תקוע (תקוע איז ניט ווייט פון בית לחם) בעריהמט זיך: "גאט האט מיר גענומען פון הינטער די שעפסען און האט מיר געזאגט: געה זאג נביאות אויף מיין פאלק ישראל". אלישע איז צוגענומען געווארען צו דער נבואה גלייך פון פעלד. דער גרויסער קעניג־דיכטער האט ניט געקענט האבען קיין שעהנערע יוגענד ווי צו פאשען דא אויף די וואונדער־שעהנע בערגלאך רעכטס און לינקס פון בית־לחם די שעפסען פון דעם אלטען ישי, א איד א בעל־הבית פון די סאמע פני פון בית־לחם. דא ערגעץ, אפשר אויף דעם בערגעל רעכטס פון וועג איז געזעסען דער בלאנדער שעהנער אינגל און האט געטרוימט וואונדערליך זיסע נגונים אזוי אז ער איז בעריהמט געווארען איז גאנצען געגענד אלס א שפיעלער און ווען מען האט דעם מעלאנכאלישען שאול געדארפט פערטרייבן זיין מרה שחורה האט מען ניט פארגעשלאגען קיין אנדערען ווי דוד'ן ער זאל מיט זיין הארף פארטרייבען די וואלקענס פון דעם פנים פון קעניג. אי, אבער דער שעהנער אינגעל האט געבראכט אין קעניג'ס הויז נאך גרעסערע וואלקענס ווי די וועלכע ער האט פארטריבען. די זיינען געווען פאליטישע חמארעס וועלכע זיינען ווי אלע וויסען אפט די ערגסטע פון אלע חמארעס.

אין א געוויסען פריה מארגען איז גאנץ בית־לחם אויפגערודערט געווארען פון א געוואלטיגער פאסירונג. שמואל הנביא איז ערשיענען אין שטאדט, האט געשיקט רופען דעם אלטען ישי, האט ארויפגעגאסען א "הארן פון בוימעל" אויף'ן קאפף פון דעם שעהנעם אינגעל וועלכעס האט בעדייטעט אז דער קליינער פאסטוכעל איז געזאלבט געווארען אלס קעניג אויף די אידען. קיין וואונדער וואס דער יונגער דוד האט זיך אזוי פאראינטערעסירט גלייך נאכדעם אין דער פאליטיק און עס האט איהם געצויגען צו נעהמען אן אנטהייל אין דער מלחמה מיט גלית און מיט די פלשתים. און אין א שעהנעם פריהמארגען האט זיך דער יונגער דוד געלאזען אויף איינעם פון אט דיזע וועגלעך וואס געהען ארונטער פון בית־לחם מיט צעהן ברייטלאך און צעהן קעזלאך פראוויאנט פאר זיינע עלטערע ברידער וואס האבען געדיענט אין דער ארמיי פון שאול'ן. אין א קורצע צייט שפעטער איז דער בית־לחם'ער פאסטוך געגאנגען אן דער שפיצע פון שאול'ס ארמיי מיט דעם קאפף פון גלית אין זיין האנד.

אין קעניגליכען הויף האט דוד זיין בית־לחם ניט פארגעסען. און ווען עס איז געווען עפעס א יום־טוב פלעגט ער זיך אראבכאפען אהיים צום אלטען טאטען. דוד איז געווען ניט נאר א העלד און דיכטער, ער איז געווען א זעהר ווארימער זוהן וועלכעס איז אפשר די גרעסטע מעלה וואס א מענש קען האבען. די וועג צו צפון אויף וועלכע דער העלד־משורר, דער איידים פון קעניג און רעוואלוציאנער איז געלאפען אזוי אפט איז העכסט וואהרשיינליך דיעזעלבע וועג אויף וועלכע מען פאהרט יעצט קיין בית לחם. דער פערפאלגטער גבור האט געזוכט טרייסט אין דיעזע שטילע רוהיגע מקומות ארום בית לחם אויף וועלכע עס איז יעצט אויסגעשפרייט אזא זיסע שטילקייט ווי עס איז געווען מיט דריי טויזענד יאהר צוריק. אין דיעזע מקומות וואו ער איז געווען אזוי גליקליך און אזוי פריי אלס דער פאסטוך פון זיין טאטענס שעפסען, איידער ער האט דערקענט שאול'ס הויף און די פאליטיק.

דוד איז שטענדיג געבליעבען א בית־לחם'ער זיין גאנצען לעבען. ער איז געבליבען דער דיכטער־פאסטוך אפילו ווען ער האט געטראגען די קרוין פון דער אידישער מלוכה אויף זיין קאפ. דוד איז דער משורר פון דעם פשוט'ן מענשען, דער משורר פון דער איינפאכער מענשליכער נאטור, דער דיכטער פון מענשענס פריידען און ליידען: "בויג־צו. גאט דיין אויער — זינגט דער זיסער זינגער פון ישראל. — ענטפער מיר ווארום איך בין ארעם און געדריקט". נאך האט קיין מענש ניט אזוי גערעדט צו דער פשוט'ער מענשליכער הארץ ווי בן־ישי. אלע פארשטעהען איהם, אלע פיהלען איהם און יעדער קען זיך מיט איהם צוזאמענגיסען אין זיין געזאנג. אין דוד

תפלות האט איהר שטענדיג דעם "ריח פון פעלד וועלכען גאט האט געבענטשט", עס הערט זיך אין זיי דער אבקלאנג פון אלעם וואס איז שעהן און ערהאבען אויף דיעזע פעלדער פון בית־לחם. דוד'ס שפעטערדיגע חטאים זיינען גרויסשטעטיגע, שטורמדיגע, קעניגליכע אבער אלע זיינע מעלות זיינען בית־לחם־'דיגע. און זיכער איז אז אין בית־לחם, זיך אומקעהרענדיג פון פעלד אין אבענד האט דוד צום ערשטען מאל דערפיהלט דאס וואס עס איז נאכהער אויסגעצייגט געווארען אין תהלים: "אז איך זעה דיינע הימלען, די ארבייט פון דיינע פינגער, די לבנה און די שטערן וואס דו האסט געשאפען: וואס איז דער מענש וואס דו געדיינקסט איהם און דער זוהן פון דער ערד וואס דו דערמאהנסט זיך וועגען איהם", "גאט אונזער האר ווי שטארק איז דיין נאמען אין דער גאנצער וועלט". און אז אנדער מאל האט דוד געקוקט איבער די הימלען פון בית לחם און האט געזונגען: "די הימלען דערצעהלען די עהרע פון גאט און די ארבייט פון זיינע הענד זאגט די הימעלשע אויסשפרייטונג." די זיסקייט פון דוד'ס בית־לחם'דיגען לעבען פיהלט זיך אין דעם וואונדערליכען קאפיטעל כ"ג פון תהלים: "א געזאנג צו דוד'ן. גאט איז מיין פאסטוך. קיין זאך פעהלט מיר ניט. ער לאזט מיר אברוהען אין א פלאץ פון גראז, ער פיהרט מיר אויף די וואסערען פון רוהע. ער ערקוויקט מיין נשמה". די רייכע שילדערונג פון דער נאטור נאך א רעגען שטאמט געוויס אויך פון בית־לחם. דער משורר זאגט צו גאט "דו האסט זיך דערמאנט אן דער ערד, האסט איהר נעגעבען טרינקען, האסט איהר זעהר רייך געמאכט. א טייך פון גאט פול מיט וואסער — — די וואהנונגען פון דער מדבר טריפען פייכטקייט און די בערגלאך זיינען ארומגעגארטעלט מיט פרייד. די לאנקעם האבען זיך אנגעטאן מיט שעפסען און די טאלען זיינען איינגעוויקעלט מיט תבואה, זיי שאלען און זיי זינגען."

בית־לחם האט געליינט איהר שטעמפעל ניט־ נאר אויף דער אידישער געשיכטע נאר אויך אויף אונזער נאציאנאלע פאעזי דורך אונזער גרעסטען נאציאנאלען דיכטער דוד מלך ישראל! די טוי פון די פעלדער פון בית־לחם האט פריש געהאלטען אידישע הערצער טויזענדער יאהרען אין אלע טהיילען וועלט און עס וועט פריש האלטען אזוי לאנג ווי די אידישע נאציאן וועט עקזיסטירען אויף דער וועלט. בית־לחם האט אונז אבער געגעבען ניט בלויז דוד'ן אליין. עס האט אונז געגעבען דעם ערשטען גרויסען אידישען פעלד מארשאל נאך יהושע בן נון!—דער קאמאנדיר פון דוד'ס ארמייען און דער בעזיעגער פון ירושלים: יואב בן צרויה און זיינע ברידער די גבורים. דאס שטעדטעל האט צוגענומען צופיעל גרויסקייט אין דער אידישער פערגאנגענהייט, אלע אידישע שטעדט פון ארץ־ישראל, אויסער ירושלים מעגען איהר מקנא זיין.

נעבען בית־לחם צייגט מען דעם ברונען פון וועלכען דער קעניג דוד האט זיך פארוואלט טרינקען וואסער אין רעכטען מיטען היץ פון א שלאכט מיט די פלשתים. דער קעניג איז געווען דארשטיג און נאר א קעמפפער אין מיטען קריעג אויף דעם הייסען באדען פון ארץ־ישראל קען דארשטיג זיין און די פאנטאזיע האט זיך איהם צושפיעלט: ווי גליקליך וואלט ער געווען ווען ער זאל יעצט קריגען א טרונק וואסער פון דעם ברונען פון בית לחם נעבען טויער! דער היימישער קאלטער ברונען וואס האט אזוי פיעל פערגניגען פערשאפט דוד'ן אין די אמאליגע צייטען. אבער בית לחם איז געווען הינטער דער ארמיי־ליין פון די פלשתים. די דריי בית־לחם'ער גבורים ביי וועמען יעדע געפאהר איז געווען א שפיעלכעל, האבען דערהערט דעם קעניג'ס וואונש, האבען זיי דורכגעבראכען די מחנה פון די פלשתים, אנגעשעפט וואסער פון דעם ברונען וואס נעבען טויער און געבראכט דוד'ן, אבער דער גרויסער דוד האט געפיהלט אז איינצושטעלען די לעבענס פון דריי מענשען דאס טאר זיך אפילו קיין קעניג אויך ניט ערלויבען. ער האט ערקלעהרט אז די "בלוט פון די מענשען וואס הא־

בען איינגעשטעלט זייערע לעבענס וועט ער ניט טרינקען" און דאס איז געווען איינע פון די איידעלסטע און וואונדערבארסטע טהאטען וואס איז אמאל געטאן געווארען פון א דיינקער און עס ענטדעקט פאר אונז די שעהנסטע זייט פון דוד'ס שעהנע נשמה. דער ברונען איז ניט אנדערש ווי אנדערע ברונען'ס און אויסוועניג איז אויף איהם גאר ניט קענטיג זיין גרויסער היסטארישער יחוס.

בית־לחם איז זעהר פערהייליגט ביי קריסטען. לויט זייערע א לעגענדע איז דא געבארען געווארען דער גרינדער פון קריסטענטום. אין בית־לחם איז פאראן די עלטעסטע קירכע אויף דער וועלט. פרייע פארשער פון קריסטענטום בעהויפטען אז די קריסטען האבען איבערגעטראגען דעם געבורטס־פלאטץ פון גרינדער פון קריסטענטום פון נצרת קיין בית־לחם אום צו געפינען פיר איהם א פארבינדונג מיט די מלכי בית דוד. כמעט אלע איינוואהנער פון בית־לחם זיינען קריסטען. אידען זיינען דא ניטא. דא געהט אן א לעבעדיגע פאבריקאציאן פון פערלמוטער, ארבייט וועלכע ווערט פאבריצירט פיר רעליגיעזע און סואווענירצוועקען. בית־לחם איז רייכער ווי אנדערע שטעדט אין ארץ־ישראל, ווייל אויסער וואס דא קומט אריין א סך געלד פון דער קריסטליכער וועלט צוליעב די פערהייליגונג פון בית־לחם איז פאראן פאר בית־לחם א קוועלע — א גרעסערע פאר געלד: אמעריקא. די בית־לחם יוגענד געהט קיין אמעריקא, פארדיענט דארטען געלד און קומט צוריק מיט־פולע קעשענעס אמעריקאנער דאלארס. אלע יאהר געהט אריין קיין בית־לחם א האלב מיליאן דאלאר און דערמיט קויפען די בית־לחמ'ער קריסטען ערד און נחלאות ארום שטאדט, בויען נייע הייזער אין שטאדט און פיקסען די אלטע. אט זוי — האט צו מיר געזאגט א איד פון ארץ־ישראל — עוסק'ען אין ישוב ארץ־ישראל אויף א ריכטיגען אופן. זיי האבען ניט קיין ועד־הצירים, טרייבען ניט קיין פאליטיק, מאכען ניט קיין אסיפות און רעש'ען ניט א וועלט ווי מיר טוען. זיי קויפען, קויפען און קויפען, ערד ערד און ערד, און בויען בויען און בויען, ווערענד מיר וואס מעהר מיר טומלען אלץ וועניגער טוען מיר.

איך האב זיך אבגעשטעלט נאך אמאל א קוק טהאן אויף דוד'ס שטאדט, אלץ איז אזוי מורא'דיג פרעמד, אויסגעטונקט אין צלמים, איך האב געפיהלט ווי עטוואס שווערעס ליגט מיר אויפ'ן הארצען —איך האב איינגעהאלטען מיינע טרעהרען.

48.

ברכות שלמה

ניט ווייט פון בית־לחם אויף דעם גוטען און שעהן־געשלענגעלטען וועג פון ירושלים קיין חברון, אין א טהאל צווישען הויך־שפּיציגע בערג ליגען די בעריהמטע וואסער ־ רעזערוואארען פון שלמה־המלך. נאָר בעפאר איך בעשרייב דיזע רעזערוואארען איז נעטהיג צו אָבשטעלען זיך א ווײַלע אויף דער וואסערפראגע אין ירושלים וועלכע איז געווען וויכטיג פיר די איינוואוהנער פון דער הייליגער שטאָדט מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק פונקט ווי עס איז וויכטיג היינט.

ירושלים ליעגט אויף הויכע שטייניגע בערג וואו עס איז אונמעגליך צו בעקומען וואסער פון דער ערד. דאס איינציגע ביסעל וואסער וועלכע געפינט זיך אין דער געגענד פון און ארום ירושלים איז דער קוואל "השלח", וועלכער געהט ארויס פון אונטער די בערג אויף וועלכע אונזער אלטע הויפּטשטאדט שטעהט. עס איז זיכער, אז דיזער קוואל איז די אורזאכע וואס האט נאָך אין די גאנץ אלטע צייטען, טויזענדער יאהרען איידער די אידען זיינען געקומען אין ארץ־ישראל, געבראכט מענשען זאלען זיך דאָ בעזעצען. אין אזא לאנד ווי ארץ־ישראל, וואו עס איז ניטאָ קיין סך וואסער האט מען שטענדיג געגרינדעט דערפער און שטעדט אין די שכנות פון אַ קוואל. דער "השלח" איז געווען דער מאגנעט וואס האט אהער געצויגען די פערשיעדענע ראסען וואס האבען ארומגעוואנדערט אין די בערג אויף וועלכע ירושלים שטעהט, נאָך איידער דער ערשטער איד איז ערשיענען אין דער לאנד כנען. אָבער דער "השלח" פערמאָגט וואסער בלויז פיר א זעהר קליינע בעפעלקערונג אויסער דעם וואס זיינע וואסער זיינען ניט געשמאק און אזוי שנעל ווי די בעפעלקערונג פון ירושלים איז געוואַרען בעדייטענד האבען די איינוואוהנער גענארפט זוכען מיטלען ווי אזוי זיך צו בעזארגען מיט וואסער.

די שארפקייט פון דער וואסער פראגע אין ירושלים קען מען אמבעסטען זעהן וואס דער נביא זכריה אין זיינע נבואות אויף די שפּעטערדיגע גליקליכע צייטען וואס עס וועלען אמאל אין דער צוקונפט קומען אויף ירושלים האט ניט פארגעסען

אריינצורעכענען צווישען די אלע גוטע זאכען וואס עס וועט דאן פאסירען אויף די רייכטהום וואס ירושלים וועט האבען אין בעצוג צו וואסער. ער זאגט: און עס וועט פאסירען אין יענעם טאג וועלען ארוים פרישע וואסער פון ירושלים — — עס וועט זיין אין זומער און אין ווינטער. קיין גרעסערע ברכה פיר דער טרוקענער אידישער הויפטשטאדט האט מען זיך ווירקליך ניט געקענט ווינשען.

אבער וואס האבען די אמאליגע איינוואהנער פון ירושלים געטהאן אום זיך צו פערזארגען מיט וואסער און וואס טהוט מען היינט מיט דער וואסער־פראגע אין ירושלים? ווען מען קען ניט קריגען גענוג וואסער פון דער ערד זוכט מען א הילף אין די וואסער פון הימעל. ירושלים האט געטרונקען, און טרינקט נאך היינט אויך א גרויסע מאאס רעגען וואסער, וועלכעס איז א סך געשמאקער ווי מען דענקט געוועהנליך אין לענדער וואו מען טרינקט עס ניט. אזוי ווי אבער אין ארץ ישראל געהט די מעהרסטע טהייל פון יאהר גאר קיין רעגען און אין פערלויף פון א סיזאן געהען די רעגענס מיט א געוואלדיגען שטורם, האבען זיך די איינוואהנער פון ירושלים פון די פריהעריגסטע צייטען זיך אויסגעלערענט צו אנזאמלען אין דעם רעגען־סיזאן אזוי פיעל וואסער, ווי עס איז נאר מעגליך אום זיי זאלען דערפון קענען טרינקען און זאלען עס האבען פיר אנדערע צוועקען פיר דעם גאנצען יאהר.

צו אנזאמלען די רעגען־וואסער האט מען זיך בענוצט אמאל אזוי ווי מען בענוצט זיך היינט מיט "בורות", גריבער אויסגעהאקט אין דער שטיינערנער ערד פון ירושלים און אויסגעפלאסטערט דעם גרונד און די ווענד מיט צעמענט אדער אנדערע אזעלכע מאטעריאלען וואס האלטען אויף די וואסער, אזא מין גרוב האט געהאט אין זינען דער תנא ווען ער האט געזאגט אויף איינעם פון זיינע תלמידים, אז ער איז א "בור סיד" וואס פערלירט ניט קיין איין טראפען, וועלכעס מיינט, אז דער תלמיד האט א גוטען זכרון. דער צוועק פון דיעזע בורות איז, אז דאס וואסער זאל זיך דארטען האלטען לאנגע לאנגע חדשים. יעדער בעל־הבית האט געהאט און האט היינט אין ירושלים אזא בור אין מיטען פון הויף, די רעגען־וואסער לויפט אראב פון די דעכער פון די הייזער ארום אין הויף אויף דעם ברייטען געפלאסטערטען צודעק פון דעם בור און פון דארטען אין דעם בור וועלכער האט א צודעק און א שלאס. דער בור איז אייגענטליך אן אונטער אירדישער צימער אונטער דעם פלאר פון הויף וועלכעס דיענט פאר'ן בור אלס דאך און דאס איז דער וואסער־מאגאזין פאר די וואס וואהנען אין הויף. די וואסער איז צימליך קאלט אפילו אין די הייסעסטע מאנאטען פון יאהר א צייט לאנג נאכדעם ווי זיי האבען זיך אנגעזאמעלט. די פרישקייט פון די וואסער ווענדעט זיך נאטירליך א סך אין דעם צושטאנד אין וועלכען די בור געפינט זי. וואס ריינער דער בור איז אלץ בעסער פרישער איז געזינטער איז דאס וואסער. אויף די עפענטליכע פלעצער אין ירושלים זיינען יעצט אויסגעהאנגען ארדערס פון דער רעגירונג, אז בעפאר עס פאנגט זיך אן דער רעגען־סיזאן זאל יעדער בעל־הבית אונטערזוכען דעם צושטאנד פון זיין בור זאל עס אויסרייניגען און פאריכטען אלעס וואס עס דארף פאריכטעט ווערען אויב ניט וועט ער ווערען בעשטראפט. צו עס זיינען ארויסגעגעבען געווארען אזעלכע ארדערס אין די אלטע צייטען אויך, אדער אז קיין רעגירונג האט זיך ניט אריינגעמישט אין די בעציהונגען פון א ירושלים'דיגען בעל־הבית אין זיין בור, ביז וואנען עס איז געקומען די ענגלישע רעגירונג—דאס איז א זאך וואס האט ניט צו טהאן מיט דעם אינהאלט פון דיזען ארטיקעל. אין ירושלים איז היינט דא א וואסער־לייטונג וואס ווערט געטריבען דורך מאטאר־קראפט פון דעם קוואל "על

ארוב״ וואָס איז נעבען די ברכות שלמה. אָבער עס איז ניט גענוג פאַר דער שטאָדט אָהן די וואַסער פון די בורות.

אָבער די בורות זיינען אויך ניט גענוג, און זיינען קיינמאָל ניט גענוג געווען, צו פערזאָרגען אַזאַ שטאָדט ווי ירושלים מיט וואַסער און מען האָט געדאַרפט זוכען אנדערע מיטלען. דער צווייטער מיטעל נאָך די בורות איז געווען די ברכות, וועלכע דער רבי פלעגט אונז פערטייטשען די ״סאַזועלקעס״ און וועלכעס מיינט געמאכטע רעזערוואַרם וואו די רעגען־וואַסער און אנדערע וואַסערען קלייבען זיך אויף אום נאָכהער צו ווערען פארנאַנדערגעשפּרייט פיר די נוצען פון די איינוואָהנער. אזעלכע ברכות פלעגען געמאכט ווערען אויף דעם זייט אָדער די פיס פון די בערג און פלעגען לייכט אָנגעפילט ווערען מיט וואַסער נאָכ׳ן רעגען. זיי פלעגען ווערען אויסגעהאַקט אין דעם שטיינערנעם גרונד. אזעלכע ברכות זיינען געווען איינינע נאָך אין די גאַנץ אַלטע צייטען, אין דער צייט פון די מלכים אין ירושלים, איינע פון זיי איז דערמאָנט זעהר פראָמינענט אין ישעיה. דאָס איז געווען דער אויבערשטער רעזערוואָאַר אין דעם אויבערשטען טהייל פון שטאָדט נעבען וועלכער ישעיה האָט איבערגעגעבען דעם קעניג אחז א זעהר וויכטיגען מעסעדזש אין גאָט׳ס נאָמען אז ער, דער קעניג אחז, זאָל זיך ניט שרעקען פיר די עלאָים, די קעניגע פון ארם און פון אפרים וואָס האָבען בעשלאָסען צו קומען בעזיעגען ירושלים. זיי וועלען גאָר ניט אויספיהרען. ארום דערזעלבער ברכה האָט פּאַסירט שפּעטער די געוואַלדיגע בעגעבענהייט מיט רבשקה דער פעלדמאַרשאַל פון וועלט־בעזיעגער סנחריב מלך אשור. רבשקה האָט זיך געשטעלט נעבען דיזע ברכה און האָט גענעבען זיין אולטימאַטום צו חזקיהו דעם קעניג פון יהודה, אַז אולטימאָטום וועלכער האָט זעהר איבערגעשראָקען דעם אידישען קעניג ביז ישעיה האָט איהם געשיקט די פערזיכערונג פון גאָט אז די טאָכטער פון ציון לאַכט פון סנחריב און די טאָכטער פון ירושלים שאָקעלט אויף איהם מיט׳ן קאָפּ.

פון די ברכות פלעגט די וואַסער געפיהרט ווערען דורך קאַנאַלען אין פערשיעדענע טהיילען פון שטאָדט און אויך צום הר־הבית וואו דער בית־המקדש איז געשטאַנען. דער בית־המקדש אליין פלעגט פארנוצען א סך וואַסער ניט נאָר צוליעב די פיעל מענשען וואָס פלעגען זיך דאָרטען געפינען קומענדיג, איבערהויפּט אין די צוויי ימים טובים פון גאַנצען לאַנד, נאָר אויך פיר די צוועקען פון די קרבנות, און צוצושטעלען וואַסער צום הר־הבית איז געווען איינע פון די וויכטיגסטע און ניט־לייכטע אויפגאַבען אין פערבינדונג מיט דעם בית־המקדש און צו דיזען צוועק זיינען איינגעריכטעט געוואָרען פערשיעדענע וואַסער־לייטונגען, אויסער דעם וואָס עס האָבען זיך געפונען פערשיעדענע וואַסער־בורות אָדער ברכות אויפ׳ן הר־הבית גופא.

אָבער אויך די ברכות מיט די גאַנצע וואַסער וואָס זיי האָבען געקענט ליפערן פאַר דער שטאָדט, איז ניט געווען גענוג פאַר ירושלים ווען זי איז גרויס געוואָרען און עס איז געווען נויטיג צו ברייגגען וואַסער פון ווייט אונטער׳ן שטאָדט, און צו דיזען צוועק זיינען עס געבויט געוואָרען די דריי ריעזיגע רעזערוואָארען וועלכע רופען זיך די ברכות פון שלמה און וועלכע זיינען ביים וועג וואָס פיהרט פון ירושלים קיין חברון. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז דער פּלאַץ פון וועלכען אַזאַ וואַסער־לייטונג זאָל געמאכט ווערען קיין ירושלים מוז זיין העכער ווי דער העכסטער פּונקט פון ירושלים. די רעזערוואָארען פון שלמה זיינען ווירקליך העכער ווי די אַלטע אידישע הויפּטשטאָדט און די וואַסערען פון דיזע רעזערוואָארען פלעגען לויפען קיין ירושלים דורך צוויי פּאַרדעקטע קאַנאַלען וואָס זיינען טהיילווייז אויסגעהאַקט אין די שטיינערנע בערג און טהיילווייז געבויט פון שטיינער מיט צעמענט. די ביידע קאַנאַלען מאַכען פערשיעדענע אומוועגען ווען זיי דאָר־

פֿען אויסמיידען געוויסע פּלעצער וועלכע זיינען געווען שווער דורכצובויערן. איינער פֿון זיי געהט פֿארביי רחל'ס קבר, געהט פֿערשיעדענע מאָלען ארויף און אראָב לויט די הויכקייט און ניעדריגקייט פֿון די געגענדען וועלכע ער לויפֿט דורך. דער צווייטער איז נאָך מעהר געדרעהט ווי דער ערשטער און ער האָלט צוואנציג מייל די לייננג פֿון די רעזערוואָארען ביז ירושלים.ביידע קאַנאַלען קומען זיך צוזאמען נעבען ירושלים און לויפֿען צו דעם הר־הבית.

שלמה'ס רעזערוואָארען ליעגען, ווי איך האָב אויבען געשריבען, אין א שמאָלען טהאָל צווישען שאַרפֿע בערג פֿון וועלכע די וואַסער מוז לויפֿען מיט שטורם אין די רעזערוואָארען אין צייט פֿון רעגען. עס זיינען פֿאראַן דריי ברכות, די צווייטע איז אזוי פֿיעל ניעדריגער ווי די ערשטע אז איהר אויבערשטער ברעג איז ניעדריגער ווי דער גרונד פֿון דער ערשטער. אויף אזא אופֿן קען מען שטענדיג אָבפֿיהרען, אויב מען דאַרף, די גאנצע וואסער פֿון דעם אויבערשטען רעזערוואָאר אין דעם צווייטען. דער גרונד פֿון דער צווייטער ברכה איז פּונקט אזוי הויך איבער דעם ברעג פֿון דער דריטער ווי עס איז הויך די ערשטע איבער דער צווייטער. יעדע פֿון די רעזערוואָארען קען ענטהאַלטען א ריעזיגע מאָאָס וואַסער. די ערשטע איז 380 פֿוס לאנג און 236 פֿוס ברייט. זי איז 25 פֿוס טיעף. זי איז אויסגעהאַקט אין פֿעלזען טהיילווייז אָבער איז געבויט פֿון שטיינערנע ווענט. גרויסע טרעפּ פֿיהרען אַרונטער ביז דעם גרונד פֿון דער ברכה. די צווייטע איז גרעסער ווי די ערשטע. זי האָלט 423 פֿוס די לייננג און 250 פֿוס די ברייט. זי איז 39 פֿוס די טיעף. די דריטע איז די גרעסטע פֿון אלע. זי איז 582 פֿוס לאנג, 207 פֿוס די ברייט און איז גאנצע 50 פֿוס טיעף. צווישען דער ערשטער ברכה איז אָבגערוקט פֿון דער צווייטער 160 פֿוס. די צווייטע איז אָבגערוקט פֿון דער דריטער 248 פֿוס. אלע דריי רעזערוואָארען צוזאמענגענומען פֿון דעם אָנפֿאנג פֿון דעם ערשטען ביז דער ענדע פֿון דעם דריטען האָלט מעהר ווי אַ דריטעל פֿון א מייל. די ריעזיגע רעזערוואָארען זיינען פֿון אלע זייטען און אויפֿ'ן גרונד אויסגעלייגט מיט צעמענט. ווען איך בין געווען ביי די ברכות איז דאָרטען געווען זעהר ווייניג וואַסער. איך בין אראָב אויף די ברייטע טרעפּ. פֿון איין וואַנד וועלכעס איז ניט געבויט נאָר אויסגעשניטען אין פֿעלזען, האָט זיך געגאָסען א קוואַל וואסער וואָס קומט ארויס פֿון דעם באַרג נעבען דער ברכה. עטליכע אַזעלכע קוואַלען עפֿענען זיך אין די ברכות, אָבער זיי זיינען ניט גענוג אָנצופֿילען די גרויסע רעזערוואָארען. צו די רעזערוואָארען זיינען צוגעפֿיהרט געוואָרען קאַנאַלען וואָס האָבען געבראַכט וואסער פֿון אַזעלכע קוואַלען וואָס זיינען ניט ווייט פֿון דעם געגענד אין די בערג. די דריי ברכות האָבען אַליין געדיענט אַלס א זאַמעל־פּלאַץ פֿיר פֿיעלע וואַסער־קוועלען אום פֿון די ברכות דורך די צוויי פֿריהער דערמאָנטע גרויסע קאַנאַלען געבראַכט צו ווערען קיין ירושלים. די דריי רעזערוואָארען זיינען געווען די צענטראַלע פֿיר אלע די וואסערען וואָס מען האָט געקענט ברייננגען פֿון דרום זייט קיין ירושלים.

ווען, און דורך וועמען זיינען שלמה'ס רעזערוואָארען און די קאַנאַלען פֿון דאַנען צו ירושלים געבויט געוואָרען? דאַרויף זיינען קיין קלאָרע בעווייזע ניטאָ. אַן אַלטע טראַדיציאָן זאָגט, אז דאָס וואָס עס שטעהט געשריבען אין קהלת: עשיתי לי ברכות מים. מיינט מען דערמיט דיזע רעזערוואָארען, און דאָס וואָס עס שטעהט ווייטער עשיתי לי גנות ופרדסים מיינט אז נעבען די ברכות אראָב אין טהאָל זיינען געווען שלמה'ס גערטנער. דאָרטען וואַקסען נאָך היינט וואונדערליכע פֿרוכטען אראָב אין וואַדי אַרטאַס. אנדערע אָבער זאָגען, אז די ברכות זיינען געבויט געוואָרען א קורצע צייט פֿאר'ן חורבן פֿון צווייטען בית המקדש פֿון די רוימער. זיי בויען דאַרויף, וואָס יאָזעפֿוס פֿלאַוויוס שרייבט אין זיין בוך,

אז דער רוימישער גאווערנאר פאנטיוס פילאטוס האט בע׳גזל׳ט די געלד פון בית המקדש און האט דערמיט געמאכט אדער פארריכט א וואסער־לייטונג קיין ירושלים. זיי ווילען האבען אז ער האט עס געמאכט די ברכות וואס מעז רופט אויף שלמה המלך׳ס נאמען.

אבער די פראגע איז: אויב דער רוימישער גאווערנאר זאל האבען געמאכט דיזע דריי וואונדערליכע רעזערוואַרען, פארוואס זאל יאזעפוס ניט האבען געשריבען אז ער האט עס געמאכט. ער פוילט זיך קיינמאל ניט אין זיינע שריפטען צו דערצעהלען דאס וואס די רוימער האבען געמאכט אין ארץ־ישראל און ער וואלט געווים ניט געשריבען אז פילאטוס האט געמאכט אדער פאררעכט א וואסער־קאנאל אויב ער, פילאטוס, זאל זיין דער שעפער פון דער גאנצער אונטערנעהמונג? די שאלה פרעגט געיקיע און ער איז פאל־שטענדיג געדעכט ווען ער קומט צום בעשלוס אז עס איז פיעל לאגישער צו זאגען אז די ריעזען־ארבייט איז גע־מאכט געווארען פון שלמה המלך איי־דער צו זאגען אז די רוימער האבען עס געטהאן.

שלמה המלך׳ס וואסער־רעזערוואר־ארען זיינען א וואונדערליכע שטיק אר־בייט פון דער אידישער פערגאנגענהייט אין ארץ־ישראל. די גאנצע געבויי צייגט אויף אור־אלטקייט און דער וואס קומט צו די ברכות שלמה קען זיך לאנג ניט אברייסען פון דיזען מאנומענט וואס איז געבליבען פון פאר־טויזענדער יאה־רען ווען ירושלים איז געווען די גרויסע הויפטשטאדט פון דער אידישער נא־ציאן, דער צענטער פון א אידיש־בע־וואהנטער, אידיש בעארבייטער און אי־דיש בעלעבטער ארץ־ישראל.

49.

חברון

געדענקט איהר דעם פסוק? : "און חברון איז געבויט געווארען זיבען יאהר פריהער איידער צען מצרים." קיינער ווייסט ניט ווען צען מצרים איז געבויט געווארען, אבער עס איז זיכער אז דאס איז געווען אין די גאנץ אלטע צייטען און ווען אברהם אבינו איז מיט שרה'ן צום ערשטען מאל געקומען קיין חברון, האט ער פאר זיך געזעהן אן אלטע שטאדט. חברון איז פיעלייכט די עלטעסטע שטאדט אין דער וועלט.

אין א מאדנע שטימונג האב איך זיך געפונען ווען איך בין אריין אין קערידזש נעבען שלמה המלך'ס רעזערוואארען צו פאהרען אין חברון. ווער ווייסט צו קייקלען זיך ניט די רעדער אויף דעם זעלבען פלאץ אויף וועלכען אברהם און שרה האבען געמאכט זייער רייזע, זוכענדיג א גוטען פלאץ וואו אוועקצושטעלען זייערע לייווענטענע געצעלטען . זיי האבען דאן ניט געהאט אזא גלאטען און גוטען שאסעע ווי דעם אויף וועלכען מיר פאהרען און קיינע וואגענס אויף רעדער האט דער וואנדערער וואס איז געקומען אזש פון בבל, "פון יענער זייט טייך פרת" ניט געהאט. ער איז געפאהרען אויף א קעמעל, פונקט ווי די קעמלען וועלכע מען זעהט יעצט דא אויפ'ן וועג געהענדיג הין און צוריק קיין און פון חברון. לאנגזאם האט זיך דער גרויסער פאטריארך געלאזען אויף דעם וועג אויף וועלכען מיר פאהרען, זיך שטארק שאקלענדיג מיט יעדען טריט וואס דער קעמעל מאכט, און שרה, זיצענדיג אויף אן אנדער קעמעל, האט זיך אויך געשאקעלט אהן אן אויפהער הין און צוריק, אט ווי די אלע פאסאזשירען און פאסאזשירקעס וואס מיר זעהן אויפ'ן וועג. דער פאטער פון דער אידישער נאציאן איז העכסט וואהרשיינליך געווען געקליידעט אין א טראכט וואס איז עהנליך צום אראבישען. א לאנגע ווייסע טוך פארוויקעלט איבער'ן קאפ מיט אן אראבגעלאזענעם ברעג איבער'ן פלייצע אום צו פארשטעלען די האלדז פון זונן, א לויזער ווייסער אדער בלאהער חאלאט וואס האט פארדעקט דעם גאנצען קערפער און איז נאך טיילווייז ארויפגעפאלען אויפ'ן קעמעל; א פאר שיך, וועלכע זיינען בעשטאנען פון א הילצערנע ברעטעל אלס

זאהלען און מיט א פאאר לעדערנע פאסקעם אריבערגעווארפען איבער דער נאקעטער פוס, אום עס זאל זיך האלטען. הינטער איהם האט זיך געצויגען א לאנגע שורה פון קעמלען, אנגעלאדען מיט דעם גאנצען רייכטום פון דעם אידישען "געטליכען פרינץ", ווי מען האט איהם, ווען ער האט געוואהנט אין חברון, גערופען; א שטריק האט צוגעבונדען די צוים פון צווייטען קעמעל צו דעם זאטעל פון ערשטען און די צוים פון דריטען צום זאטעל פון דעם צווייטען, פונקט ווי עס געהן צוגעבונדען אט דיעזע שורה קעמלען וואס געהן קיין חברון צו דער רעכטער זייט פון יענעם קערידזש. אויף דיזען קאראוואן פאהרען ניט קיין גרויסע פערזאנען. ארימע אראבער שלעפען זיך אויף די רוקענס פון זייערע קעמלען אין קאסטענס פון כל המינים — א קליינער אייזעל געהט א פריהער. אויף איהם פאהרט דער אנפיהרער פון דעם טראנספארט.

ווער קען וויסען וואס עס זיינען געווען די מחשבות פון אברהם ווען ער איז געפאהרען אויף דיזען וועג אין א פרעמדען אונבעקאנטען לאנד. אז דאס לאנד איז איהם געפעלען געווארען, דאס איז זיכער, ווי עס געפעלט יעדען וואס גיט א קוק אויף דיזע בערג און טהאלען און זייער וואונדערליכע געשטאלטונג. און ערגעץ דא אין דיעזע מקומות האט גאט געזאגט צו אברהם'ען: הויב אויף דיינע אויגען און זעה — — — קיין צפון, קיין דרום, קיין מזרח און קיין מערב. ווארום די גאנצע לאנד וואס דו זעהסט וועל איך דיר געבען און פאר דיינע קינדער אויף אייביג. און גלייך נאך דיזען געוואלדיגען צוזאג דערצעהלט דער חומש אז: "אברהם האט געבויט זיין געצעלט, און ער איז געקומען און האט זיך בעזעצט באלוני ממרא וואס אין חברון און האט דארטען געבויט א מזבח צו גאט."

אונזער וועג ציעהט זיך אין גרויסע האלב קיילעכדיגע בויגען, דא אויפ'ן זייט פון א בארג, דא אויף דעם גרונד פון א טהאל און דא איבער דעם קאפ פון א פלאכען בערגעל זיך דרעהענדיג דא קיין מזרח, דא קיין מערב, אבער שטענדיג פערפאלגענדיג די ריכטונג צו דרום. די זונן בליצט אין איהר פולען רייכטום, ווי זי קען נאר בליצען אין ארץ־ישראל, ארום און ארום איז שטיל, עס הערט זיך נאר דער אבקלאנג פון א גלעקעל פון א קעמעלס האלדז, די לופט איז אזוי קלאהר און דורכזיכטיג אז עס דאכט זיך ווען ניט די בערג, וואלט מען געקענט זעהן פון דאנען ביז עק וועלט. דא און דארט בעווייזען זיך אויף די בערג סמנים פון געוועזענע געביידען, אמאליגע הייזער אדער טורעמס. די בערג זיינען ניט בעפלאנצט, אבער קענען אלע זיין פארדעקט מיט גרינע גערטנער און פלאנטאציעס. דער געגענד איז א פרוכטבארער, אבער קיין האנד קומט ניט אויף זיי אויפצולעבען זיי פון זייער וויסטקייט אין וועלכע זיי זיינען אריינגעווארפען.

פון דער רעכטער זייט פון וועג איז בית־זכריה, וואו אנטיוכוס הרשע האט געהאט א זיעג איבער דעם בראווען יהודה המכבי. מיר פאהרען אריין אין א געגענד וואס האט געשפיעלט א געוואלדיגע ראלע אין דער גרויסער בעפרייאונגס־קריעג פון די חשמונאים. אויף די שפיצען פון דיעזע בערג און אין טיעפע שפאלטען פון די טהאלען האבען די אידישע גבורים אונטער דער פיהרערשאפט פון די מאקאבייער ברידער שארף און ביטער געקעמפפט פאר'ן אידישען גאט און פיר דער אידישער לאנד, און דער קאמפפס־געשריי פון די חשמונאים: מי לד' אלינו, האט געמוזט ווייט און ברייט געהערט ווערען אין דעם עכא פון דיזע בערג און טהאלען. אין א שטונדע שפעטער פאהרען מיר פארביי דעם בעריהמטען פלאץ בית־צור, וואו עס זעהען זיך נאך סימנים פון אן אלטע פעסטונג. בית־צור איז געווען א דערפעל שוין אין דער צייט ווען יהושע בן נון האט אריינ־

געפיהרט די אידען אין ארץ ישראל, איהר וויכטיגקייט אָבער איז ניט פון יענער צייט, נאָר פון בית שני, ווייל אין בית־צור האָט דער גרויסער נאַציאָנאַלער גבור יהודה המכבי צושמעטערט די ארמייען פון אנטיוכוס'עס גענעראל ליזיאס, ייעלכע זיינען געווען גרעסער אין צאָהל ווי די ארמיי פון די חשמונאים. דער גלענצענדער זיעג וואָס איז אָפּגעהאלטען געוואָרען אויף דיזען פּלאַץ האָט געהאַט אן אונגעהויערע בעדייטונג פאר די אידען. א קורצע צייט האָבען די גריכיש־סירישע ארמייען צוריקגענומען בית־צור פון די אידען, אָבער שמעון החשמונאי, דער לעצטער פון די פינף ברידער, האָט עס ווידער אין א ביטערן קאַמפּף גענומען און פאַרפעסטיגט אלס א גרויסע אידישע פעסטונג. א קוואל וואַסער פון אונטער'ן בארג ארויס פליסט שטיל און רוהיג אויף דעם פּלאַץ פון די גרויסע מעשים פון דער פערגאַנגענהייט.

מיר זיינען בלויז עטליכע מייל פון חברון. אויף די זייטען פון די בערג פאַנגען אָן זיך צו בעווייזען טעראַסען בעוואַקסען מיט אָליווען־בוימער און פערפלאַנצט מיט וויין־גערטנער. די וויין גערטנער פון חברון זיינען בעריהמט געווען נאך מיט טויזענדער יאָהרען צוריק. די געגענד איז רייך אין וואַסער קוואַלען און אַלעס לעבט דאָ און וואַקסט. עס איז קיין וואונדער וואָס די מרגלים וואָס משה האָט געשיקט אויסצוזעהן ארץ־ישראל און א רעפּאָרט בריינגען אויב דאָס לאַנד איז פעט אָדער מאָגער האָבען זיך אָבגעשטעלט אין חברון און האָבען פון דאַנען געבראַכט א ריעזיגען צווייג מיט טרויבען, צו צייגען די פרוכטבארקייט פון לאַנד. ערגעץ פון דיזע פּלעצער מיט די בעוואוסטע וויין־גערטנער צווישען וועלכע מיר פאָהרען דורך, האָבען משה'ס צוועלף שלוחים אָבגעשניטען דעם אשכול ענבים וואָס איז פאַראייביגט געוואָרען אין תנ"ך. אין א גאַס מיט צוויי געמויערטע ווענד פון ביידע זייטען, שמאָהל און געדרעהט, געהט אריין אונזער קערידזש. פאר אונז ליעגט חברון וועלכע ווערט גערופען ביי די אראַבער: "אל חאַליל" וואס מיינט די שטאָדט פון דעם פריינד פון גאָט (אברהם). מיר פאָרפאָהרען צו א האָטעל וועלכער טראָגט א העברעאישען סיין: אשל אברהם. איך ווייס ניט צו דער בעל־הבית מאַכט גוטע געשעפטען אבער א גוטען נאָמען פאר זיין האָטעל האט ער געוויס. ווארום קענט איהר זיך פאָרשטעלען א בעסערען נאָמען פיר אן אכסניא אין חברון ווי "אשל אברהם"?

דער רב פון שטאָדט, א ברענענדיגער איד מיט א חסידישען טעמפּעראַמענט איז געווען פריינדליך גענוג צו געהן מיט אונזער קליינע גרופּע דורך דער שטאָדט צו דער מערת המכפלה, די וויכטיגסטע שטיק אלטערטום וואס די אידישע נאַציאָן פערמאָגט אויסער דעם הר־הבית. מיר זיינען געגאנגען דורך'ן שטאדט. געוועהנליכע ענגע אראַבישע גאַסען מיט קראָמען וואס האבען קיין פענסטער נאר א טהיר. די גאַסען זיינען שמוציג. פערשיעדענע סאָרטען אראַבישע קינדער מאַכען א טומעל. מען דינגט זיך לאַנג און געדולדיג איבער יעדע קלייניגקייט, מען מאַכט זיך אונטערדעסען קאָמפּלימענטען איינע די אַנדערע אהן א שיעור. מען פערזיכערט איינע די אַנדערע הרים און גבעות און מען טרויט זיך ניט איינע די אַנדערע פון אָרט. מיר זיינען דורכגעגאַנגען די אידישע געטאָ אין וועלכער די אידען האבען אויסשליסליך געלעבט אין די פריהערדיגע צייטען. אזא מורא'דיגער פּלאַץ ווי די געטאָ אין חברון האב איך ניט געזעהען און קיין אַנדער פּלאַץ וואו עס איז מיר אויסגעקומען צו זיין. עס איז א לאַבירינטה פון אנגעוואָרפענע הייזער פון וועלכע אַנדערע שטעהען מעהר ווי העלפט אין דער טיעף אין דער ערד. אנדערע זיינען איינפאַך ווי אַנגעוואָרפען איינע אויף די אַנדערע, אין די דורכגענגע איז חושך. און דאָ אין דיזער געטאָ פלעגען זיך עס די אידען אַלע פאַרשליעסען יעדען פאַרנאַכט אויס מורא פיר די ווילדע פאַנאַ־

טישע אראבער פון שטאדט. די אראבער פון חברון זיינען זייט הונדערטער יאהרען לאנג בעריהמט פיר זייער אונווייסעהנהייט, ווילדקייט און פאנאטיזם. זיי זיינען נאך היינט טריי צו זייער רעפוטאציאן ווי עס צייגט דאס די מעהרסטע פון די אראבער וואס האבען געמאכט דעם פאגראם אין ירושלים לעטצען פסח זיינען געווען פון די חברונער לייט.

פון'ם אידישען לעבען אין חברון האבען זיך אנגעקליבען פערשיעדענע לעגענדען פון וועלכע איך וויל דא איבערגעבען צוויי. אין חברון איז פאראן א שוהל וואס רופט זיך די שוהל פון אברהם אבינו. פאלגענדע לעגענדע ערקלעהרט די אורזאכע פון דיזען נאמען. עס איז געווען א צייט ווען די אידען אין חברון זיינען זעהר שטארק פערפאלגט געווארען און א גרויסע טהייל פון די אידישע איינוואהנער האבען געמוזט אויסוואנדערען. ווען עס איז געקומען יום־כפור האט מען אויסגעפונען אז אין גאנץ חברון איז ניטא מעהר ווי ניין אידישע מענער. דאס האט געהייסען אז די חברונער אידען וועלען דארפען זיין אין דעם הייליגען טאג אהן א מנין. דער צער איז געווען זעהר טיעף און גרויס און ווען די ניין אידען זיינען געווען פארזונקען אין אומעדיגע מחשבות איז אריינגעקומען אין שוהל אן אלטער שעהנער איד, האט ערקלעהרט אז ער איז אן אורח: און ער וויל דא דאווענען. די שמחה וואס האט ארומגענומען דעם קליינעם עולם איז ניט משער צו זיין, מען האט גלייך אנגעפאנגען צו זאגען כל נדרי און מען האט געדאווענט מארגען א גאנצען טאג בצבור, אבער ווען דער לעצטער קדיש איז געזאגט געווארען און יעדער האט געוואלט איינלאדען דעם ליעבען אורח אהיים צו דער סעודה האט מען געזעהן אז דער אורח איז פארשוואונדען. דער צעהנטער צום מנין איז געווען קיין אנדערער ווי אברהם אבינו וועלכער איז געקומען העלפען די אידישע געמיינדע פון זיין שטאדט אז זייער תפלה בצבור זאל זיי ניט פערשטערט ווערען.

מיר זיינען פארבייגעגאנגען פארביי אן אנדער אלטע שוהל וועלכע איז געווען פארמאכט מיט אן אייזערנער טיהר. אין דער אונטערשטען טהייל פון דער טיהר איז פאראן א קיילעכדיגע לאך וועלכע איז בעקאנט אין חברון אונטער'ן נאמען פורים־לאך. וועגען דעם ווערט דערצעהלט פאלגענדע לעגענדע: א טיראנישער הערשער פון חברון וועלכער איז געווען א גרויסער שונא ישראל האט גוזר געווען אז די אידישע געמיינדע זאל איהם געבען א געוויסע סומע געלד. די סומע איז געווען אזוי גרויס אז עס איז געווען אונמעגליך פאר דער ארימער געמיינדע עס צו שאפען. דער טיראן האט אריינגעזעצט אין געפענגניס די פיהרער פון דער געמיינדע און האט זיי געוואלט אומבריינגען אויב דאס געלד וועט ניט געשאפען ווערען. אויף דער נאכט נאך דער מגילה האט זיך גע'חלום'ט דעם שמש פון שוהל אז ער זאל קומען מארגען גאנץ פריה צום שוהל, ער וועט געפינען א לאך אין טיהר און אינעווענינג אין הויף וועט ליגען א בייטעל מיט געלד דורכגעווארפען דורך דער לאך פון טיהר. דער שמש איז אין דער פריה געלאפען צום שוהל און האט געפונען אלעם ווי עס איז איהם געווען אנגעזאגט אין חלום. די געלד איז געבראכט געווארען צום רשע און די חברון'ער אידישע געמיינדע איז גערעטעט געווארען פון אונטערגאנג.

.50

מערת המכפלה און אילוני ממרא

אָט זיינען מיר ביידער מערת־המכפלה. א געפיהל וועלכער איז אונמעגליך צו בעשרייבען געהט דורך דורכ'ן האַרצען. מיר שטעהען אויף היילינגען באָדען. דאָ ליגען בעגראָבען די טאַטעס פון דער אידישער נאַציאָן, די הייליגסטע מענשען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט. דאָ איז דער פּלאַץ פון דעם ערשטען אידישען קבר אין ארץ־ישראל. אברהם האָט דאָ בעגראָבען זיין ווייב וועלכע איז מיט איהם געקומען פון א ווייטע לאַנד. אברהם איז געווען א וואנדערער. וואנדערענדע שבטים לעבען היינט דאָ און מאָרגען דאָרטען, האָבען ניט קיין לאַנד אייגענטהום ווען זיי לעבען און דארפען עס ניט האָבען ווען זיי שטאַרבען. זיי בעגראָבען זייערע טויטע אויפ'ן פעלד וואו עס מאַכט זיך. שרה איז אָבער געווען ביי אברהם'ן צו טהייער אז ער זאָל איהר בעגראָבען וואו עס איז אויף פרעמדען באָדען, ער האָט דוקא געוואָלט **קויפען** פאר אַיהר א נחלה, זי זאָל ליגען אויף אייגענע ערד אום קיינער זאָל נאָכהער ניט קענען בעאונרוהיגען איהרע ביינער, און אגב האָט דער פּאַטריארך שוין געוואָלט זיך אויך בעזאָרגען מיט א קבר, ער אליין זאָל זיך ניט דארפען וואלגערען אויף פרעמדע פעלדער. די מערת־המכפלה איז די **ערשטע אידישע אייגענטהום** אין ארץ ישראל, עס איז איבערהויפּט די ערשטע שטיקעלע ערד וואָס די אידישע נאַציאָן האָט ערוואָרבען. מיט דעם קויף פון דיעזער מערה איז אברהם געוואָרען אויס וואנדערער, ער האָט זיך דערמיט א היים ערוואָרבען און דערמיט איז ערוואָרבען געוואָרען די היים פון דער גאַנצער אידישער נאַציאָן. די נאַציאָנאַלע היים פון אידישען פאָלק אין כנען האָט זיך אָנגעפאַנגען מיט דער קניה פון מערת המכפלה אין חברון!

און ווען דער ליגנער עפרון דער חתי האָט ניט אויפגעהערט צו טענה'ן צו אברהם'ן אז ער, עפרון, גיט אברהם די מערה אומזיסט האָט אברהם עס ניט געוואָלט אַקצעפּטירען. א געשיינקטע נחלה האָט פאר איהם ניט געטויגט. עפרון וויעדער איז אויסגעגאנגען נאָך די עטליכע דאָלאַר נאָר אויף א ריין אראבישען אופן האָט ער אלץ געזאָגט אז ער וויל קיין געלד. אברהם האָט געקענט עפרון'ען און אַלע זיינע לייט און האָט בעצאָהלט דעם פולען פּרייז. קיין

שעהנערע בעשרייבונג ווי דער האַנדעל פון אידישען מאַגנאַט מיט דעם חתי־שען חיטרען עפרון איז ניטאַ אין דער וועלט. אין דעם טאָן פון דער ערצעה־לונג מיט די איינצעלהייטען ווי זי ווערט בעשריבען שילדערט פאר אונז ניט נאָר די שעהנע כאַראַקטער־שטריכען און נאָ־בעלע האַלטונג פון ערשטען אידען, נאָר עס צייגט אויך די וויכטיגקייט וואָס דער חומש לייגט אויף די איינשאַפונג פון דער ערשטער אידישער נחלה אין ארץ ישראל.

די מערת המכפלה איז ארומגעריג־געלט מיט א מויער פון ריזיגע שטיינער וועלכע זיינען געשניטען אויף דעם זעל־בען אופן ווי די שטיינער פון דעם כותל מערבי. דער גרעסטער שטיין האַלט ניט ווייניגער ווי 25 פוס די לענג און דריי פוס די הויך. עס איז א פּרעכטיגע גע־ביידע און שטאַמט פון גאַנץ אלטע צייי־טען. מאַנכע גלויבען אז הורדוס דער גרויסער בויער פון ארץ ישראל פעס־טונגען און פּאַלאַצען, האָט די מערת המכפלה געבויט, אָבער יאָזעפוס פלאַווי־יוס רעדט וועגען דער שעהנער געביידע ארום דער מערת המכפלה און זאָגט ניט אז דאָס איז הורדוס'עס ארבייט, ווי עס איז זיין מנהג צו זאָגען וועגען יעדע זאַך וואָס יענער הערשער האָט געמאַכט. דאָס קען צייגען אלס א גוטער בעוויז אז די געביידע אָדער אמווייניגסטענס די גרעסטע טהייל פון איהר שטאַמט פון פריהערדיגע צייטען און אויב זי איז פריהער פון הורדוס'עס צייט איז ניטאַ קיין אורזאַכע צו גלויבען פאַרוואָס זי זאָל ניט שטאַמען פון דוד און שלמה'ס צייי־טען. אין דער געביידע אויף די קברים פון די אבות איז אריינגעלייגט אזוי פיעל קראַפט און אזוי פיעל בוי־קונסט אז נאָר א מעכטיגער הערשער האָט זיך געקענט פערגינען אזעלכעס צו מאַכען. א קוק אויף דער געביידע וואָס אויף דער מערת המכפלה איבערצייגט יעדען אז ער שטעהט בעפאָר דעם וואונדער־ליכסטען עלטעסטען זכרון פון דער גרוי־סער אידישער פערגאַנגענהייט.

אין דער געביידע גופא לאָזט מען ניט אריין קיינעם וואָס איז קיין מחמד־אַ־נער. קעניג עדוואַרד פון ענגלאַנד ווען ער איז געווען פּרינץ האָט געקריגען ערלויבעניס אריינצוגעהן. נאָך איהם האָבען מאַנכע אנדערע פּרינצען געקרי־גען דיעזע פּריווילעגיע. מאָנטעפיאָרע האָט אומזיסט געוואָלט אריינדרינגען אינעווייניג. דער איינציגער איד וואָס איז אריינגעלאָזען געוואָרען אינעווייניג זייט א גאַנץ לאַנגע צייט, איז געווען אמבאַסאַדאָר מאָרגענטהוי. מיט 757 יאָהר צוריק האָט דער בעריהמטער שפּאַ־ניש־אידישער רייזענדער ר' בנימין פון טאָלעדאָ בעזוכט דעם מערת המכפלה און ער האָט געלאָזען א בעשרייבונג ווי אזוי די מערת המכפלה האָט אויסגעזעהן אי־נעווייניג אין זיין צייט. זיכער אָבער אז אלע וואָס זיינען געווען אינעווייניג זיינען בלויז געווען אין דער געביידע א י ב ע ר דעם פּלאַץ וואו די קברים זיינען. דאָרטען זיינען פאַראַן מצבות פיר יעדען פון די אבות און אמהות בע־זונדער, פערהאַנגען מיט זייד געשטיקט מיט גאָלד. די קברים אליין זאָלען זיין אונטען וואו קיינער וואַגט ניט ארונ־טער צו געהן. דער ארויפגאַנג צום מאָסק איז דורך א שורה ברייטע טרעפּ אויף וועלכע אידען מעגען ארויפגעהן בלויז ביז'ן ערשטען טרעפּ און קריסטען בלויז ביז'ן זיבעטען. די אידען וואָס קומען צו דער מערת המכפלה ווערען אָפט בע־ליידיגט פון שמוציגע אראבישע אינג־לעך וועלכע וואַלגערען זיך שטענדיג ארום דעם הייליגען אָרט און מאַכען א ווילדע געשריי און א טומעל טאָמער געהט א איד בטעות ארויף אויף א טרעפּ העכער. היינטיגער אלול (אין אלול בעזוכען פיעלע אידען די מערת המכפלה) זיינען געמאַכט געוואָרען פי־לע בעליידיגונגען געגען אידען וואָס בע־זוכען די מכפלה. מען האָט די זאַך פאַר־געלייגט פיר'ן האי קאָמישאָנער, וועלכער האָט געזאָגט אז דאָס וועט אויפהערען.

מיט אַ האַרץ פון וועהטאָג געהט אוועק אַ איד פון דער מערת המכפלה פיהלענדיג דעם ברענענדען בזיון אז אלעם וואָס איז גרויס און היילִיג אין אונזער פערגאנגענהייט איז פון אונז אוועקגענומען געוואָרען.

אָבער אויב פיזיש איז עס פון אונז אוועקגענומען געוואָרען, קען קיינער פון אונז ניט אוועקנעהמען אונזער גרויסקייט פיר וועלכע די מערת המכפלה איז אַ מאָנומענט. דאָ ליגען די ביינער פון די וואָס האָבען געגעבען דער מענשהייט איהר גרעסטען פערמעגען — די אידעע פון גאָט, דאָ ליגט דער שטויב פון די וואָס האָבען אָנגעצונדען די ליכט פון ציוויליזאציאָן אויף דער וועלט, די ליכט פון גלויבען אין איין וועלט־בעשעפער; דאָ שלאָפען זיי זייער אייביגען שלאָף, די ערשטע מענשען אין דער וועלט־געשיכטע, וואָס האָבען דורכגעדרונגען דעם סוד פון דער בעשאַפונג, און האָבען דערגרייכט דעם אלקי אברהם, יצחק ויעקב. און וואָס זיינען דיזעלבע מענשען וואָס האָבען אונז, די אידישע נאַציאָן, געשאפען אלס אייביגען טרעגער פון דעם געטליכען רעיון און פון אַלעם וואָס איז עהרליך, נאָבעל און ערהאַבען.

און איך האָב זיך קיינמאָל ניט אַזוי שטאָלץ געפיהלט אלס איד ווי אין דעם מאָמענט ווען איך בין געשטאַנען נעבען דער מערת המכפלה.

אָבער חברון איז נ׳ט נאָר די שטאָדט פון דעם ערשטען אידען, עס איז אויך די ערשטע הויפט שטאָדט פון דוד המלך. אין חברון, געוויס ערגעץ ניט ווייט פון דער מערת המכפלה, האָט מען דעם יונגען דוד געזאלבט פאר א קעניג איבער יהודה און אהין זיינען אין עטליכע יאָהר שפעטער געקומען די שלוחים פון אלע שבטים, און איהם געזאלבט פאר א קעניג איבער אלע אידען. די גרויסע פאסירונג אין דער אידישער היסטאָריע, די צוזאמענגיסונג פון אַלע שבטים אין איין מעכטיגען קעניגרייך אונטער די פיהרערשאפט פון א גרויסען העלד, האָט געטראָפען אין דיעזער שטאָדט וועלכע איז ניט נאָר די וויגעלע פון דער אידישער נאַציאָנאַלער יוגענד נאָר אויך דער פלאַץ וואו די אידישע פעסטקייט אַלס פאָלק האָט זיך אויספאָרמירט. נעבען חברון איז פאראן אַ ברכה, לויט אַ טראַדיציאָן האָט דוד דאָרטען געהאַנגען די צוויי מערדער פון שאול׳ס זוהן איש־בשת. די נידעריגע לייט האָבען, ווייזט אויס, ניט געקענט דעם כאראקטער פון דוד׳ן און האָבען גערעכענט אז ער וועט זיי בעלאָהנען פאר ערמאָרדען דעם זוהן פון זיין שונא. פאר אזעלכע מאָרדען האָט מען נאָך פיעל שפעטער געצאָהלט גוטען פרייזען און דוד׳ס טהאַט איז איינער פון די וואונדער פון דער געשיכטע.

מיט חברון איז פערבונדען דער גרויסער פּאָליטישער פארברעכען וואָס יואב, דוד׳ס פעלדמארשאל, האָט ערמאָרדעט אבנר׳ן זאָגענדיג צו איהם "שלום" — אַ זאַך וואָס האָט אויפגעציטערט דעם יונגען פּאָעטישען קעניג, וועלכער האָט ביי דיעזער געלעגענהייט געמאַכט דעם ריהרענדען הספד אויף אבנר׳ן. דעם קבר פון אבנר צייגט מען אין חברון, עס איז אָבער ניטאָ קיינע בעווייזע אז דער אָרט אויף וועלכען מען ווייזט אָן איז ווירקליך דער קבורה־פּלאַץ פאַר אבנר, אָבער די ווייבער קימערען זיך ניט וועגען היסטאָרישע דאַטאַ, איך האָב געפונען ביי א טוץ ווייבער, יונגע און אלטע, וואָס האָבען זיך געבעטען ער זאָל זיך מיהען פאר זיי, אָבוואָהל אבנר, ווי עס איז בעקאַנט, איז ניט געווען קיין גאנץ גרויסער צדיק.

אין חברון האָט פאסירט נאָך אַ טרויעריגע זאַד: אבשלום האָט פון דאַנען געמאַכט זיין שענדליכע רעוואָלוציאָן געגען זיין טאַטען און דאָס פאָלק וועלכע איז שטענדיג געווען אונדאַנקבאַר האָט זיך ניט געשעהמט צו פערלאָזען דעם גרויסען דוד פאר אזא אונ־

ווירדיגען מענשען ווי אבשלום. אונדאנקבארקייט און ניט בעשטענדיגקייט איז שטענדיג געווען דער כאראקטערשטריך פון דער מאַסע, אומעדום וואו די וועלט האָט אַ עק.

עס האָט שוין אָנגעפאנגען צו דונקלען ווען מיר זיינען ארויסגעפאָהרען פון חברון צו דעם פּלאַץ אויף וועלכען לויט דער אידישער טראדיציאָן איז געשטאַנען די הויז אָדער דער געצעלט פון אברהם אָבינו, אין אלוני ממרא. (א קריסטליכע טראדיציאָן וויל האָבען אז דער בוים פון אלוני ממרא אונטער וועלכען אברהם האָט אויפגענומען די מלאכים איז אין אן אנדער אָרט פון שטאָדט, אָבער די אידישע טראדיציאָן האָט אויף פיעל מעהר צו בויען ווי די קריסטליכע). עס האָט אונז גענומען א האַלבע שטונדע איידער מיר זיינען געקומען צום פּלאַץ. מיר זיינען אראָב פון קערידזש און געגאנגען אויף אַ שמאָלע וועג צווישען צוויי געמויערטע וועגד, צאַמען פון וויין־גערטנער.ביי צעהן מינוטען ביז מיר זיינען אָנגעקומען צו אַ פּלאַץ אויף וועלכען עס שטעהען צוויי וועגד פון גאנץ גרויסע שטיינער. די וועגד זיינען אין דער פאָרם פון א ד׳. די איבריגע צוויי זיינען וואהרשיינליך חרוב געוואָרען אין פערלויף פון דער צייט. איינער פון די ריעזען שטיינער האַלט זעכצעהן פוס די לענג און די איבעריגע זיינען ניט פיעל קלענער. אלעם צייגט דאָ אויף אור־אלטקייט. אין ווינקעל פון די צוויי וועגט איינווייניג איז פאראן א ברונען, וועלכער איז ארומגעדעקט פון שטיינער פון געוואלדיגע מאָאָס. דאָס שיינט צו זיין ווירקליך דער פּלאַץ וועלכען אברהם האָט אויסגעקליבען פיר זיין הויפּט־קווארטיר אין חברון. אין פראָנט פון דער חרוב׳ער געביידע איז א גלייכער פּלאַץ, דער שפּיץ פון א בארג. שטעהענדיג נעבען דער שטיינערנער וואנד קוקט מען אריבער איבער דער שטאָדט, מען זעהט די טהאָלען פון ארום און די גאנצע געגענד ליעגט ווי אויסגעשפּרייט אויפ׳ן האַנד. פון דאנען אין שטאָדט פון בארג ארונטער — ניט דורך דער וועג דורך וועלכע מיר זיינען געקומען — איז א קורצע שטרעקע און די דיענערשאפט פון דעם פּאַטריאַרך האָבען ניט געהאַט קיין שוועריגקייטען צו קריגען פון דאָרטען דאָס וואָס זיי האָבען בעדארפט, אין דער זעלבער צייט האָט עס געגעבען אברהם׳ן די רוהיגקייט וואָס עס גיט א וואָהנונג וואָס איז א ביסעל אָבגערוקט פון וועג. דאָ איז געווים געווען דער פּלאַץ פון זיינע דריי פריינד ענר, אשכל און ממרא און ניט ווייט פון דאַנען האָט אויך געוואָהנט עפרון החתי ווארום די מערת המכפלה איז געווען ביין ברעג פון עפרון׳ס פעלד, וועלכעס מיינט אז דער אָנפאנג האָט זיך געקענט ציהען ביז נעבען אברהם׳ס וואָהנונג. פון שרה׳ס געצעלט וואו זי איז געשטאָרבען, אויף דיעזען פּלאַץ אויף וועלכען מיר שטעהען ביז דעם אָרט וועלכען אברהם האָט אויסגעקליבען פיר איהר קבורה איז ניט קיין גרויסע שטרעקע.

קיין בעסערען אָרט פיר זיין געצעלט ווי דער אויף וועלכען מיר געפינען זיך האָט אברהם ניט געקענט אויסקלייבען. אַזאַ ווינטעל ווי דער וואָס האָט געבלאָזען אויף אונז, בלאָזט דאָ שטענדיג דורך די צווייגען און בלעטער פון די טעריבעטען בוימען, די דאָזיגע ווינטען האָבען אברהמ׳ען פיעלע סודות געקענט דערצעהלען אין די שטילע נעכט. ער האָט דאָ געהאַט גענוג געלעגענהייט צו טראכטען די וואונדערליכע מחשבה אז דאָס אלעם וואָס זיינע אויגען זעהען אויבען אויפ׳ן אויסגעשטערנטען הימעל און אונטען, די בערג מיט די טהאָלען, און דער ווינטעל, אלעם און אלעם איז בעשאפען געוואָרען פון איין קראפט. איז ניט אויף דיעזען פּלאַץ געפונען געוואָרען די גרעסטע פון אלע אידעען אויף דער וועלט?

איינמאָל אין א פריהמאָרגען איז גע־

קומען צולויפען אהן א אטהעם פון מזרח־זייט פון אברהם'ס הויז און אנטלאפענער און האט דערצעהלט פון דעם גרויסען אונגליק אז לוט איז געפאנגען געווארען. אין עטליכע מינוטען ארום איז דער רוהיגער פאטריארך פערוואנדעלט געווארען אין א קריעגס־מענש, ער האט זיך געלאזען נאך די פינף מלכים, בעפרייט לוט'ן און געקומען צוריק אהיים דא אויף דעם שטילען פלאץ וואו דער ווינטעל בלאזט שטענדיג און וואו עס טרוימט זיך אזוי זים פון געהויבענע מחשבות, און אין איינעם א אבענד איז דא אברהם געזעסען אויף דיעזען פלאץ און פון זיין הארצען האט זיך ארויסגעכאפט די שארפע בקשה: „גאט וואס קענסטו מיר געבען אז איך וועל שטארבען אליין — — — — — — דו האסט דאך מיר קיין קינדער ניט געגעבען". האט איהם גאט, דערצעהלט דער חומש, ארויסגענומען אין דרויסען — אט דא אין דרויסען אויף דעם פלאץ אויף וועלכען מיר פשוט'ע שטערבליכע שטעהען — און האט איהם געזאגט: קוק אויפ'ן הימעל און צעהל די שטערן אויב דו קענסט זיי צעהלען, און ער האט צו איהם געזאגט: אזוי וועלען זיין דיינע קינדער".

איך שטעה און קוק אויפ'ן הימעל דעם בלאהסטען פון אלע הימלען אין דער וועלט און די שטערן זיינען די ליכטיגסטע און ריינסטע פון אלע שטערן וואס עס איז דא אויף דער וועלט, און ווי גרויס זיינען זיי! ווי קלאהר זיינען זיי און ווי גרויס און מעכטיג איז זייער צאהל און זיי הענגען גלייך איבער'ן קאפ, פינקלען און שמייכלען ריכטיג ווי זיי וואלטען זאגען: קום נעהמט אונז מיט'ן האנד. אויף דיעזען הימעל האט אברהם געקוקט דאן אין זיין גרויסער „מחזה" וועגען דער צוקונפט און אין זיי האט ער געלעזען גאט'ס הבטחה, און דא פון דיעזען פלאץ האט ער געזעהן וואס עס וועט זיין אין די ווייטערדיגע פארוויקעלטע צייטען, דערצעהלט ווייטער דער חומש: און די זון האט געדארפט אונטערגעהן און א דרימעל איז אנגעפאלען אויף אברהם'ן — — — און ער האט געזאגט צו אברהם'ן זאלסט וויסען אז גרים וועלען זיין דיינע קינדער אין א פרעמדע לאנד...

איך בין אין גאנצען פערזונקען אין דער פערגאנגענהייט. דער שלייער פון אלט־פערדעקטע ערשיינונגען פאלט ביסלעכווייז אראב און איך פאנג אן צו פארשטעהן מעהר דעם סוד פון דער גבורה פון אונזער קליינעם פאלק. די גרענעצען פון צייטען ווערען פערשוואונדען, עס ציהט זיך איין איינציגער ניט איבער־געהאקטער פאדעם פון אברהם אבינו ביז יעדען אידען עד סוף כל הדורות. און דער צויבער פון אלוני ממרא האלט פעסט די אידישע הערצער פון אלע וועלט־טהיילען. דאס זיינען דיזע פלעצער וועלכע האבען געשאפען אונזער אייביגקייט. איך שטעה אויף א פונקט פון וועלכען עס זיינען ארויסגעקומען די גרויסע כחות וואס פיהרען אונז און האלטען אונז אויף זייט פיער טויזענד יאהר.

מיינע פריינד האבען מיר אויפגעוועקט פון מיינע מחשבות: עס איז שפעט אין אבענד און מיר האבען פינף שטונדע רייזע ביז ירושלים. איך האב נאך א מאל א קוק געטהאן אויף „אברהם'ס הויז", זיך דערמאהנט אז אדרינוס קיסר האט אויף דיעזען פלאץ פערקויפט אלס שקלאפען די אידישע געפאנגענע וואס האבען זיך געשלאגען אונטער בר־כוכבא געגען רוים. מיר זיינען אוועק דורך דער שמאלער וועג צוריק. אראבער האבען אונז בעגריסט ארויפלייגענדיג די האנד אויפ'ן שטערן און נאכהער אויפ'ן הארצען. מיר זיינען אריין אין קערידזש, מיר האבען זיך געלאזען אין דער שטילער נאכט צוריק קיין ירושלים.

51.

אויף דער מויער-וואנד ארום ירושלים

די ערשטע מענשען וואָס האָבען אויסגעקליבען דעם פּלאַץ, אויף וועלכען ירושלים שטעהט, צו מאַכען עס פאַר א פעסטונג, האָבען גוט פערשטאַנען וואָס זיי טהוען. נאָך א סך פריהער איידער די אידען זיינען ארויס פון מצרים, איז שוין ירושלים געווען א שטאַרקע פעסטונג, און עס האָט געדויערט א סך הונדערטער יאָהרען נאָכדעם ווי די אידען האָבען בעזיעגט ארץ ישראל, אז זיי זאָלען קענען איינגעהמען דיעזע שטאָדט, מען האָט געדארפט ווארטען אויף דעם גבור דוד'ן, אז ער זאָל ירושלים בעזיגען, און דער וואָס ווארפט א בליק אויף און ארום דער הייליגער שטאָדט, פערשטעהט זעהר גוט ווי שווער עס איז דיעזע שטאָדט צו בעזיעגען. טראָץ דעם אָבער, האָט מען פון דוד המלך ביז די ענגלענדער, 37 מאָל גענומען ירושלים. עס איז געווען א צו גוטער ביסען, אז מען זאָל עס דורכלאָזען, אָבוואָהל דאָס איינגעהמען איז אזוי שווער געווען.

די הויפּט-גבורה פון ירושלים איז א נאַטירליכע. זי שטעהט אויף א באַרג, וועלכער איז ארומגערינגעלט פון דריי זייטען: מזרח, מערב און דרום, מיט מורא'דיגע טהאָלען. אין מערב-זייט פון דעם בארג, אויף וועלכען ירושלים שטעהט, זעהט זיך דער טיעפער גי-בן-הנם, וועלכער פארקעהרט זיך צו דרום זייט און געהט פארביי דעם גאַנצען דרום זייט פון דער שטאָדט. דאָרטען פעראייניגט ער זיך מיט דעם שווארצען טהאָל נחל-קדרון, וועלכער איז פונקט אזוי טיעף ווי דער גי-בן-הנם, דער נחל-קדרון שניידט אָב ירושלים פון מזרח-זייט פערבייגעהענדיג פערביי דעם פּלאַץ פון בית המקדש. אויף אזא אופן איז ירושלים געווען געשיצט פון אלע דריי זייטען פון אן אָנפאַל. קיין שונא, ווי מעכטיג ער זאָל ניט זיין, האָט ניט געקענט אָנגרייפען די שטאָדט פון מערב, פון דרום אָדער פון מזרח, קיינער האָט ניט געקענט מיט אן ארמעע ארויפקריכען אויף די בערג, וועלכע שטעהען גלייך ווי די ווענט. פון דיעזע דריי זייטען זעהט אויס ירושלים ווי אן אינזעל, צו וועלכען מען קען ניט צוקומען. פון דעם שפּיץ פון איהר בארג, האָט ירושלים געקענט אראָבקוקען אויף מערב, דרום און מזרח מיט שטאָלץ, און אויסלאַכען יעדער פערזוך פון אן אנגריף. און פונקט ארום דעם אויבערשטען ברעג פון דעם בארג האָט א מויער ארומגע-

רינגעלט ירושלים, אום צו מאַכען די אויפגאַבע פאַר'ן שונא וואָס וועט וואַגען די שטאָדט אַנצוגרייפען, וואָס שווערער. די מויער איז געווען געבויט פון ריעזיגע שטיינער. אין פיעלע פּלעצער פון מויער, אויף דעם מויער גופא, זיינען געווען אויפגעבויט טורעמס, אין וועלכע סאָלדאַטען האָבען געהאַלטען וואַך און פון וועלכע זיי זיינען געווען גרייט צו שליידערען זייערע פיילען געגען יעדען, וואָס וועט אָנפאַנגען צו געהן באַרג אַרויף צום שטאָדט. וועגען דיזער מויער ווערט עס אַזוי קלאָהר געמאַכט אין תנ"ך: "רינגעלט אַרום ציון און געהט אַרום איהר אַרום, בעטראַכט איהר מויער, פאַרריכט איהרע טורעמס", עס איז אַ פּלאַץ וואָס די ערשיינונג אַליין, דער הויכער באַרג מיט זיין מויער געקרוינטען קאָפּ, פּלאַנצט איין גבורה און דרך ארץ.

אָבער וועהרענד ירושלים איז געווען אַזוי בעשיצט פון דריי זייטען, איז זי פון דער נאַטור שוצלאָז פון דער פערטער זייט, פון צפון. עס איז ניטאָ אין צפון זייט קיין טיעפער טהאָל, וואָס זאָל מאַכען שווער פאַר אַ שונא דעם צוגאַנג. דורכ'ן צפון קען מען קומען אין שטאָדט אַריין מיט אַ גלייכע וועג, און דערפאַר ווערט דער צפון זייט אָנגערופען אין דער אידישער געשיכטע: דער שוואַכער פּלאַץ פון ירושלים, דאָס איז געווען און איז היינט, דער שוואַכער פּונקט פון ירושלים פון אַ מיליטערישען שטאַנדפּונקט, און אַלע שונאים וואָס זיינען אַריינגעדרינגען אין ירושלים, פון די עלטסטע צייטען ביז היינט, זיינען געקומען דורך דיעזען וועג. די איינציגע שוץ וואָס די שטאָדט האָט געהאַט פון צפון זייט, איז די וואַנד פון דעם מויער. אין די שטיינער פון דער וואַנד און די העלדען מוטה פון די סאָלדאַטען וואָס זיינען אויף איהר געשטאַנען, איז געווען אָבהענגיג דער שיקזאַל פון ירושלים. די וואַנד, אָדער פעסטונג, וואָס האָט אַרומגערינגעלט ירושלים פון אַלע זייטען, איז געווען כמעט ווי פיער־עקיג און האָט שטענדיג אויסגעזעהן מעהר אָדער ווייניגער אין דערזעלבער פאָרם ווי זי זעהט אויס יעצט, אָבוואָהל עס זיינען פאַראַן קלאָהרע בעווייזע, אַז דער מויער, וואָס האָט אַרומגענומען די שטאָדט אין דער צייט פון די אידישע מלכים ביי'ן ערשטען בית־המקדש, האָט זיך געצויגען אין דרום זייט פיעל ווייטער ווי עס ציהט זיך די היינטיגע וואַנד, דאָס הייסט, אַז דער מויער פון די אידישע מלכים איז געגאַנגען ביז'ן ברעג באַרג וואָס קוקט אַראָב אין גי־בן־הנם, וועהרענד דער היינטיגער מויער, וועלכער איז געבויט געוואָרען פון די טערקען מיט 450 יאָהר צוריק, ציהט זיך ניט ביז דער ענדע פון דעם דאָזיגען באַרג. די ירושלים פון דוד און שלמה און די פון יחזקיהו המלך און ישעיה, איז געווען פיעל גרעסער ווי די ירושלים וואָס איז היינט איינגעשלאָסען אין די פיער ווענד פון דער טערקישער מויער. (ווען מיר ריידען יעצט פון דער ירושלים וואָס ליגט אינעווייניג פון מויער, מיינער מיר ניט די ירושלים וואָס האָט זיך פערנאַנדערגעוואַקסען און צושפּרייט צו צפון זייט אויסערהאַלב פון דעם מויער פון דער אַלטער שטאָדט. צו דיזער טהייל, וואו עס וואָהנט די גרעסטע טהייל פון דער אידישער בעפעלקערונג, וועלען מיר קומען שפּעטער). אויסער דעם מויער, וואָס דוד האָט געבויט, איז געווען שפּעטער אַ צווייטער מויער, וואָס נחמיה האָט געבויט, צום גרעסטען טהייל אויף דעם פונדאַמענט פון דוד'ס מויער, אָבער דיעזע וואַנד איז געגאַנגען ווייטער צו צפון, ווי די ערשטע וואַנד. עס איז נאָך געווען אַ שפּעטערדיגע דריטע מויער, די וואַנד וואָס רינגעלט אַרום די שטאָדט, איז געבויט אין פיעלע פּלעצער אויף דעם פונדאַמענט פון די אַלטע מויערען און אין פיעלע פּלעצער זעהט מען אַן די גרויסקייט פון די שטיינער, אַז שטייקער וואַנד שטאַמען פון פאַר'ן חורבן בית־שני פון הורדוס'עס צייטען, אָדער

נאָך פון פריהער, פון דער צייט פון ערשטען בית המקדש. אזעלכע שטיקער וואנד זעהט מען אונטען אין דעם מויער, איבערהויפּט אין די וואנד פון דרום, נעבען מזרח־ווינקעל, וואוהין דער שונא איז צוגעקומען ווייניגער ווי צו אנדערע פּלעצער.

צווישען די וואנד פון דעם אַלטען מויער איז געווען איינגעשלאָסען די גאנצע אידישע הויפּט־שטאָדט, ווארום אויסער דעם מויער האָט מען ניט געוואָהנט, מען פלעגט ארויסגעהן דורך די טויערען (יעדער טויער איז געווען און איז געבויט אין דער פאָרם פון א טורעם), נאָר ווען מען האָט געדארפט צוליעב פערבינדונג מיט אַנדערע שטעדט, אָדער צוליעב אנדערע צוועקען, אָבער די בעפעלקערונג האָט אינגאנצען געוואָהנט אינעווייניג. דאָ, אין דיעזען ניט גרויסען קוואדראט פּלאַץ, איז געווען דער הר־הבית, דער בארג, אויף וועלכען דער בית המקדש איז געשטאַנען, דער מזרח־וואנד פון דעם שטאָדט־מויער איז אין דער זעלבער צייט געווען די וואנד פון הר־הבית, דער בית־המקדש איז געשטאַנען אין ענדע פון דער שטאָדט, צו מזרח־זייט, און מען האָט געדארפט דורכגעהן די גאנצע שטאָדט, אום צו איהם צוקומען. דאָ איז געווען די "שטאָדט פון דוד", אָדער ציון מיט דוד'ס און שלמה'ס פּאלאַצען, דאָ זיינען געווען די פּאלאצען פון די אידישע מאַגנאַטען, געגען וועלכע ירמיה האָט געמאַכט די געוואלדיגע אַנקלאגע: "וועה איז צו דעם, וואָס בויט זיין הויז אָהן גערעכטיגקייט און זיינע אויבער־עטאַזשען אָהן עהרליכקייט, ער ארבייט מיט דעם צווייטען אומזיסט און זיינע וויידזשעם בעצאָהלט ער איהם ניט. (וועה צו דעם) וואָס זאָגט: "איך וועל מיר בויען א הויז פון א גרויסע מאָאָס מיט ברייטע אויבער־עטאַזשען, און וועל מיר אויסשניידען פענסטער און זיי ארומרינגלען מיט צעדער־האָלץ און אָבּפארבען מיט פארב". דאָ האָבען זיך עם געפונען די הייזען פון די, וועלכע ישעיה זאָגט, אז "זיי שטעהען אויף אין דער פריה, יאָגען זיי זיך נאָך אַלטען וויין און זיצען שפּעט אין אבענד, און דער וויין ברענט זיי, און זיי האָבען נאָר אין זינען די האַרף און די פידעל, דעם פּויק און די פייפעל און די וויין פון זייערע בעלער", דאָ זיינען עס געווען די בולווארען, וואו ישעיה האָט געזעהן: די טעכטער פון ציון זיך האַלטענדיג גרויס, געהענדיג מיט אויסגעשניטענע העלזער און ווינקענדיג מיט די אויגען, און זיינען געווען אָנגעטהאָן אין די איין און צוואנציג פּאַרפּוצונגען, וועלכע דער גרויסער נביא רעכענט אויס, און וועלכע בריינגען צו קנאה יעדער פרוי וואָס לעזט עס. דאָ, אין דיעזען פערהעלטניסמעסיג ניט גרויסען פּלאַץ, האָט זיך עס אויפגעזאמעלט דאָס גרעסטע און דאָס נאָבעלסטע, דאָס נידעריגסטע און דאָס העכסטע וואָס די אידען האָבען פערמאָגט, אָט דאָ איז געווען איין טריט צווישען די בעאמטע וואָס זיינען געווען "די חברים פון די גנבים", וואָס האָבען ליעב געהאַט כאַבאַר, האָבען זיך ניט אָנגענומען פאר קיין יתום און קיין אלמנה און צווישען דעם בית־המקדש. גלייך ארונטער פון דער אויבערשטער שטאָדט האָט געפיהרט די גאנצע וועג צום הר־הבית אין מאַנכע ירושלים'ער מאַגנאַטען, וועלכע ישעיה אין זיין צאָרן רופט סדום'ניקעס, פלעגען זיך גאַנץ אָפט ארונטערלאָזען צו דער וועג, דורך וועלכען מען געהט צום בית־המקדש, און דאָרטען מקריב זיין א קרבן, אויף וועלכעם דער נביא איז געוועזען אין כעס און דונערט אויף זיי: "וואָס דארף איך אייערע קרבנות, זאָגט גאָט, ווער בעט אייך איהר זאָלט טרעטען מיין הויף, אפילו איהר וועט א סך תפלה טהאָן וועל איך ניט הערען, אייערע הענד זיינען פול מיט בלוט, וואשט זיך אָב, ווערט קלאָהר, הערט אויף אייערע שלעכטע מעשים, הערט אויף שלעכטס טהאָן, טהוט גערעכטיגקייט, נעהמט זיך אָן פאר'ן יתום קריעגט זיך פאר דער

אלמנה". אָט דאָ אויף דעם אלטען פלאץ
צווישען די װענד פון ירושלים'ער
מויער, איז פאָרגעקומען דער גרעסטער
קאמפף פון דער וועלט־געשיכטע צוויר
שען דאָס װאָס איז הויך און דאָס װאָס
איז נידעריג, צווישען לײדענשאַפט און
עגאָאיזם און די גרויסע אידעאלען פון
ריינקייט און גערעכטיגקייט, און אז
מען שטעלט זיך אויף אַ הויכען פלאץ
אויף דעם מויער וואָס רינגעלט ארום די
הייליגע שטאָדט, קען מען מיט'ן אויג
ארומנעהמען אין גאנצען דעם קליינעם
שטח, וואָס האָט געשאַפען דאָס גרעס־
טע וואָס די מענשהייט פערמאָגט.

פון די ערשטע זאכען וואָס איך האָב
געטהאָן קומענדיג פון יפו קיין ירושלים
איז געווען ארויפצוגעהן אויף דעם
שטאָדט־מויער און געהן אויף אזוי פיעל
ווי מען קען געהן אויף איהם ארום
שטאָדט. דער מויער איז דיק, דער גאנץ
אויבערשטער טהייל פון דער וואנד איז
דינער ווי די וואנד אליין און דאָס גיט
די מעגליכקייט ארומצוגעהן אויף דער
וואנד און בעטראכטען פון איין זייט די
אינערליכע שטאָדט און די געגענד וואָס
אויסער דער שטאָדט. קוקענדיג איבער
די דעכער פון ירושלים זעהט די שטאָדט
פיעל שעהנער אוים ווי אז מען געהט
ארום אין איהרע צודרעהטע און אָפט
פארמויערטע פון אויבע זגאסען. די דע־
כער פון ירושלים זיינען געבויט מיט
קיילעכדיגע קופאָלאס, אזוי אז יעדע
הויז וואו מען קוקט ארויף איהר ארונ־
טער זעהט אוים ווי א פאלאץ־פאָרמיגע
געביידע. אין די נייע געגענדען אויסער
דער שטאָדט בויט מען הייזער מיט דע־
כער אויף רוסישען שניט: משונה, מיט
רויטע דאַכאָוועקעס, דאָס נעהמט אראָב
א סך פון די שעהנהייט פון דער געביידע
און גערעכט איז פראָפעסאָר געדעס
וועלכער בעהויפטעט אז מען גזל'ט
אוועק ביי יעדער הויז דאדורך איהר
בעסטען צימער: דער דאך. ווארום עס
איז ניטאָ קיין שעהנערער פלאץ ארויפ־
צוגעהן מאָרגענס אָדער אבענדס און גע־
ניסען פון דער פרישקייט פון דער ארץ־
ישראל לופט ווי דער דאך. קוקענדיג פון
פעסטונג־מויער איבער דער שטאָדט
מאַכט ירושלים א וואונדערליך שעה־
נעם איינדרוק. ארום און ארום זעהען
זיך די שפיצען פון די פערשיעדענע
קריסטליכע קלויסטערס און די הויכע
שלאנקע וואונדער געביידען אזוי ווי
ריעזיג הויכען פאָסטען פון די מאַכמע־
דאנישע מינאַרעטס, אייער אויג לויפט
באלד צו זוכען עטוואָס אידישעס וואָס
זאָל זיך אָבשפיגלען אויפ'ן פאָן פון
הימעל און איהר דארפט ניט לאנג זוכען.
ריעזיג־בולט שטעהען ארוים העכער פון
די געביידען די גרויסע קיילעכדיגע
קעפּ פון דער גרויסער אשכנזישער שוהל
וואָס טראָגט דעם נאָמען פון רבי יהודה
החסדי, או זניט ווייט דערפון זעהט זיך
א צווייטע עהנליכע קופאָלא, דאָס איז
פון דער שוהל פון ר' נסים באק. איהר
פיהלט דאנקבארקייט צו די וואָס האָבען
אזוי הויך אויפגעהויבען די קעפּ פון די
אידישע שוהלען אום ניט צו בלייבען
פארשעהמט געגען אנדערע אין אונזער
ירושלים. און מען דערצעהלט אייך אין
ירושלים אז די טערקען האָבען ניט גע־
לאָזען אז אַ אידישע שוהל זאָל זיך
ארויסזעהן העכער ווי דער שפיץ פון דער
מאָשעע וואָס שטעהט אויפ'ן הר־הבית.
אָבע ראַידען זיינען א שוואכע אומה.
נאָר דעם קאַמפף פאר זייער גלויבען
פיהרען זיי שווער און ביטער און לאָ־
זען זיך ניט אזוי גיך בויגען פון די וואָס
זיינען שטאַרקער פון זיי. האָט מען אזוי
לאנג געארבייט אין קאָנסטאנטינאָפאָל
אין אלע נויטיגע מקומות — און הויך
און מאַיעסטעטיש זעהען זיך ארוים די
שפיצען פון אונזערע מקומות־הקדושים
אזוי הויך וויפיעל אידען האָבען גע־
וואָלט!

א מורא'דיגען קאַמפף האָבען די אי־
דען פון ירושלים געפיהרט ניט נאָר פאר
זייערע שוהלען, נאָר אום זיי זאָלען קע־
נען האָבען זייער קווארטאל אזוי נאָהנט
ווי עס איז מעגליך צו דעם הייליגען הר־

הבית. גאנץ נאהענט פון ווינקעל פון דעם מויער פון בית המקדש, אויפ'ן בארג, שטעהען די אידישע הייזער בתי־מחסה, זיי שטעהען גלייך נעבען פעסטונג וואנד. און געהענדיג איינמאל גאנץ פריה אויפ'ן מויער האבען זיך פון בית־מחסה געלאזען הערען אין מיינע אויערען אזא מין זיסער השתפכות הנפש פון א דאוונער אז איך האב אין מיין לעבען קיינמאל עהנליכעס ניט געהערט. פאר די וואס זיינען פול מיט בעגייסטערונג, וועלכע האבען נאך קדושה אין זייער הארצען איז ניטא קיין בעסער ארט און קיין בעסערע צייט צום דאוונען ווי אנטקעגען דער ווינקעל־וואנד פון הר־הבית אראבקוקענדיג צו דרום און מזרח אויף די בערג און טהאלען, אויף וועלכע דוד האט געקוקט און ער האט זיינע קאפיטלעך וועלכע אידען זאגען און דאווענען פערפאסט און ווען דער טוי פון פריהמארגען איז אויסגעשפרייט אויף ארץ ישראל ארום און ארום. אין ירושלים זיינען פאראן א סך ותיקין־דאוונער וואס בעגעגענען דעם ערשטען שטראהל פון עמוד־השחר מיט תפלה און א איד האט זאגאר אויפגעבויט אויפ'ן דאך פון זיין הויז א העכערען בילדינג טורעם פון וועלכען מען זעהט פריהער דעם מארגענשטערן ווי פון אן אנדער ארט אין ירושלים און גלייך ווי מען זעהט איהם שטעלט זיך דארטען א מנין ותיקין דאוונען.

נעבען דעם פלאץ וואו איך בין גע־שטאנען א קורצע ווילע בעצויבערט פון הקול קול יעקב האט איך געזעהן א האלבע געביידע וואס איז פארטיג בלויז ביז איבער די פענסטער וועלכע שטעהט נאך נעהענטער צום הר־הבית ווי די בתי־מחסה הייזער. מען האט מיר ערקלעהרט אז א פערסישער איד וועלכער איז געקומען אויף א בעזוך אין ירושלים האט זיך אריינגענומען אין זינען אז ער מוז האבען די זכיה צו בויען א בית־מדרש אויף דעם נאהענטסטען פלאץ צו דעם ארט אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטאנען און אז אין בית־מדרש זאל אויף זיין חשבון אויסגעהאלטען ווערען לומדי תורה אום זייער שטימע זאל אבקלינגען אין דעם רוים וואס צווישען דיעזען ביתמדרש און הר־הבית. די אראבער וועלכע האבען אונטען זייער קווארטאל האבען אנגעפיהרט א גרויסע מלחמה געגען דעם אידען וואס פארציהט דעם אידישען גבול ווייטער ווי ער איז געווען ביז יעצט, אבער די אידען האבען אויסגעפיהרט. דער פערסישער איד האט אבגעלייגט פאר די אויפיהרונג פון זיין פלאן א מיליאן מיט א פיערטעל רופיעס, ווען מען האט געהאלטען ביי די פענסטער איז אנגעקומען די מלחמה און די ארבייט איז אבגעשטעלט געווארען. דער נדבן איז געשטארבען איידער ער האט זוכה געווען צו זעהן דאס וואס ער האט אזוי געגארט צו זעהן.

52.

זיין עקסעלענץ סער הערבערט סעמיועל

זיין עקסעלענץ סער הערבערט סעמיועל איז א מאַן פון אַ יאָהר פופציג פון מיטעלען וואוקס, מיט שעהנע טיעף בליקענדע אויגען, אן עכט אידישען פנים מיט אַ פראָמינענטען נאָז, גאנץ אָפּט שפּיעלט אן אנגענעהמער פריינדליכער שמייכעל אויף זיין געזיכט, א קלוגער אידישער שמייכעל וואָס ווינקט־אָן אויף די שאַרפקייט פון זיין בעל הבית, אָבער ער ווערט גלייך אונטערדריקט און אויף זיין אָרט ערשיינט די שטרייננגע ערנסטקייט פון אן ענגלישען שטאַאטסמאַן. די ליפּען וואָס האָבען זיך געוואָלט נאָכגעבען אין א גוטען האַרציגען געלעכטער ווערען צוזאמענגעצויגען אין א האַלב שטרייגגליכע מינע, דער קול ווערט שטייפער, דער קלוג־גוטער איד איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א שטייף העפליכען ענגלישען אדמיניסטראטאָר פון די יענע אדמיניסטראטאָרען וואָס האָבען אוועקגעטראָגען די הערשאפט פון "היז מאַדזשעסטי" אין אַלע ווינקלען פון דעם ערד קוגעל. אומזיסט וועט איהר דאן וועלען ארויסקריגען אפילו איין האַלבען וואָרט מעהר ווי זיין עקסעלענץ וויל אָדער געפינט פאר גלייך ארויסצוגעבען, אומזיסט וועט איהר דאן וועלען לעזען אין זיין פנים מעהר ווי ער וויל אייך צו וויסען געבען. איהר פאַרגעסט אויף אַ ווײַלע אז דער מאַן אויף וועמען איהר קוקט טראָגט דעם נאָמען סעמיועל, איהר זעהט פאר אייך בלויז זיין עקסעלענץ דעם האַי קאָמישאָנער פון פאַלעסטינאַ, ביז עס גיט ווידער א בליץ דער אידישער בליק אין סער הערבערט׳ס אויגען און א לעבעדיגע האַרציגע אידישע תנועה אין זיין האַנד בעוועגונג צו ווערען ענדליך פערשוואונדען נאָך אַ מאָל אין דער העפליכער שטריינג פּאָליטישער אַטמאָספערע וואָס דער האַי־קאָמישאָנער טראָגט שטענדיג מיט זיך וואו ער געפינט זיך צו אין זיין קאַבינעט אין דעם רעגירונגס פאַלאץ אויפ׳ן הר הזיתים אָדער אין שוהל ווען ער איז עולה לתורה ביין ספר.

איד און ענגלענדער! עס קען ניט זיין קיין בעסער צוזאַמענמישונג פון דיביידע זאַכען ווי זיי זיינען צוזאַמענגעמישט אין דעם האַי־קאָמישאָנער פון ארץ־ישראל. אַזוי אַמוויינגסטענס איז מיין איינדרוק פון איהם. ער פארמאָגט דאָס בעסטע וואָס די צוויי נאַציאָנען קענען אימיצען געבען. סעמיועל׳ס מח ארבייט שנעל, איהר זעהט עס אויף זיין געזיכט ווען ער רעדט צו אייך אָדער ווען ער הערט וואָס איהר רעדט צו איהם, איהר הערט עס אָן די שנעלע תשובות

וואָס ער גיט בליציג איינס נאָך דאָס אַנדערע און ווי עס פעהלט איהם קיינמאָל ניט דער ריכטיגער ענטפער אין דער ריכטיגער צייט; לאַנג־קלערדיגען איז ניט קיין טבע פון זיין עקסעלענץ, אין דעם איז ער דער פולער איד, דער טרייער טיפּ פון זיין ראַסע. אָבער אין אַלץ וואָס ער זאָגט, פּונקט ווי אין אַלץ וואָס ער טהוט שפּיגעלט זיך אָב די פעסטקייט און די פעלזען־קראַפט פון דעם בריטישען כאַראַקטער. עס איז ניטאָ אין קיינע פון זיין האַנדלונג קיין איבעראייַלטעס, קיין זאַך וואָס זאָל אַנדייטען נערוועזיטעט אָדער דאָס פאַרווירען דעם גרונד פון האַרטע פאַקטען אויף וועלכע דער ע נ ג ל י ש ע ר סעמיועל שטעהט שטענדיג מיטביידע פיס.

ווי א ריכטיגער ענגלענדער האָט סעמיועל פיינט טעאָריען, ער איז פּונקט דער היפּך אין דיעזער הינזיכט פון אונזערע רוסיש־אידישע אינטעליגענץ וואָס גלויבען אז אויב די פאַקטען שטימען ניט מיט דיעזער אָדער יענער טעאָריע איז אַז אָך און אַז וועה צו די פאַקטען. סעמיועל איז זיכער אז אויב א טעאָריע שטימט ניט מיט די פאַקטען איז אַ סימן אז די טעאָריע איז קרום און טויג ניט. און עס איז ניטאָ קיין בעסערער "רעליעף" פאַר א אידען וואָס קומט אין ארץ־ישראל און שמועסט זיך דורך מיט די דאָקטוירים, פילאָזאָפען און אַנדערע פון אונזער נאַציאָנאַלע אינטעליגענץ אין פאַלעסטינאַ און זיין קאָפּ פאַנגט איהם אָן וועה צו טהאָן פון קלינגענדע פראַזען און פון טעאָריען, אז ער רעדט נאָכהער מיט'ן האַי־קאָמישאָנער און ער הערט דבורים פון האַרטען שכל־הישר. איך האָב זיך דערמאָנט אָן די ווערטער פון לאָרד ראָבערט סעסיל און זיין עצה וואָס ער האָט געגעבען די אידען אין לאָנדאָן אויפ'ן גרויסען ציוניסטישען מיטינג אין אלבערט האָלל. אויב מיר ענגלענדער, האָט דער גרויסער שטאַאַטסמאַן געזאָגט, האָבען עפּעס ערדרייכט איז עס נאָר דערפאַר וואָס מיר האָבען קיינמאָל ניט קיין פריהערדיגע פאַרטיגע פּלענער צו מאַכען יעדער זאַך פּאָלקאָם. מיר פּרובירען טהאָן און מיר טהוען וואָס עס לאָזט זיך ביסלעכווייז און לויט ווי די אומשטענדען ערלויבען. קיין בעסערע עצה צו די אידען האָט קיינער ניט געקענט געבען. עס איז א גרויסער שאָד וואָס א גרויסער טהייל אידען געהען אין דער רוסישער שולע און ניט אין דער ענגלישער, און עס איז נאָך אַ גרעסערער שאָד וואָס דער גרעסטער טהייל פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ ישראל זיינען רוסישע אינטעליגענטען און ניט קיין אַנגלאָ־סאַקסישע. סעמיועל דערמאָנט אונז אָם שטאַרקסטען דעם געוואַלדיגען אונטערשיעד צווישען דיביידע. ביי איהם איז ניטאָ קיין נייגונגען צו איין זאַך און קיין אָבנייגונגען פון אַן אַנדער זאַך. ער האָט אַ צוועק אין זינען און יעדער זאַך וואָס פיהרט צום צוועק איז גוט, יעדער זאַך וואָס פיהרט ניט דערצו טויג ניט.

סעמיועל איז נאַטירליך קיין ראַדיקאַל. ענגלישע פּאָליטיקער זיינען קיינע ראַדיקאַלען. אָבער דער האַי־קאָמישאָנער פערליערט קיין צייט צו קלעהרען וועגען טעאָריען פיר און געגען ראַדיקאַליזם. אויב אימיצער וויל מאַכען פּראָבען מיט ראַדיקאַלע קבוצות זאָלען זיי עס טהאָן, אויב עס וועט ניט טויגען וועט מען עס ממילא אויפהערען. זאָל יעדער פּרובירען טהאָן קאָלאָניזאַציאָנס ארבייט אין ארץ־ישראל אבי מען זאָל טהאָן, ווארום נאָר דורך ארבייט קען עפּעס ארויסקומען. אזוי זעהט דער קאָמישאָנער פאַר זיך קיין אנדער זאַך ווי פּראַקטישע פּלענער וואָס קענען דורכגעפיהרט ווערען דורך פּראַקטישע מעטהאָדען. ווי גרויס איז דער אונטערשיעד צווישען איהם און די פראַזען־דרעשער, לאַנד־נאַציאָנאַליזירער, חלומות־שפּינער וואָס זיינען פאַראַן אזוי פיעל אין ירושלים, אין תל־אָביב און אין גאַנץ ארץ־ישראל!

אויב אימיצער וועט וועלען ארויסנעהמען פון דאָס וואָס איך האָב ביז יעצט געזאָגט וועגען האַי־קאָמישאָנער אז ער איז א טרוקענער מענש וואָס האָט קיין געפליגעלטע פאַנטאַזיע וועט ער האָבען א טעות. קיינער קען ניט איבעריאָגען זיין עקסעלענץ אין בעגייסטערונג פאַר אונזער לאַנד. ווען סער הערבערט

פאנגט אָן צו ריידען וועגען ארץ־ישראל אין אן אינטימען געשפּרעך איז ער פול מיט ווייכקייט און צאַרטקייט, זיינע אויגען זעהען אוים טרוימעריש און זיין גאַנצער וועזען דריקט אוים אַ טיעפע אונבעגרענעצטע ליעבשאַפט צו ציון.

„איז עס ניט א שעהנע לאנד? איז עס ניט וואונדערליך און ערהאַבען? האָט איהר אמאָל געזעהן אזא לאנד ווי דיעזע?" — דאָס זיינען איינינגע פון די אויסרופונגען פון האַי־קאָמישאָנער מיט וועלכע ער האָט מיר בעגעגענט ביי זיך אין רעגירונגס הויז. עס איז געווען וואונדערליך מיט וואָס פיר א ווארימקייט, מיט וואָס פאר אן אמת'ע אינערליכע בעגייסטערונג דער האַי־קאָמישאָנער האָט עס געזאָגט. איך האָב קיין ווארימערע ליעבשאפט צו ציון ווי דעם האַי־קאָמישאָנערס ניט געזעהן. די ערשטע אידעאליסטישע אונטערנעהמער פון דעם נאַציאָנאלען אויפבוי פון דאָס לאנד האָבען זיך אַ נאָמען געגעבען מיט דעם שעהנעם נאָמען „חובבי ציון" די ליעבהאבערס פון ציון. עס איז געווען עטוואָס וואונדערליך־ראָמאַנטישעס אין דיעזען נאָמען, עס האָט אָבער ריכטיג ארויסגעצייגט דאָס וואָס יענע מענשען מיט א דור צוריק האָבען געפיהלט. ל י ע ב ה א ב ע ר ס פון ציון. ציון קען נאָר געבויט ווערען דורך די וואָס זיינען איהרע ליעבהאבערס, די וואָס ווערען נתפּאל און בעגייסטערט פון איהר שעהנקייט, פון איהר צויבער און די וואָס זיינען זיכער, אז עטוואָס עהנליכעס איז אויף דער וועלט ניטאָ. דער ליעבהאבער איז איבערצייגט אז זיין געליעבטע איז די א י י נ צ י ג ע אויף דער וועלט. חובב ציון איז א וואונדערליכער נאָמען, אַ שאַד וואָס מען האָט עס אויסגעביטען אויף דעם טרוקענעם וואָרט ציוניסט.

שטעלט אריין אין דער ערשטער שורה פון די „חובבי ציון" דעם נאָמען ערבערט סעמיועל, ווארום ער איז פאַרליעבט אין דאָס לאנד „איבער די אויערן".

און פונקט ווי עס פעהלט סעמיועל קיין פאַנטאַזיע וועגען דער היינטיגער ארץ־ישראל אזוי פעהלט עס איהם ניט וועגען דער צוקונפטיגער ציון. עס איז ביי מיר קיין צווייפעל אז ער פיהלט אין דער טיעפסטער טיעפעניש פון זיין נשמה ווי גרויס עס איז זיין גליק אז אויף זיין גורל איז אויסגעפאלען צו זיין דער ערשטער אידישער רעגיערע פון ארץ־ישראל אין צוויי טויזענד יאהר שפּעטער ווי דאָס אידישע ארץ־ישראל איז חרוב געוואָרען. ער פיהלט און ווייס ווי גרויס עס איז זיין מזל, אז מיט איהם פאַנגט זיך אָן די דריטע גאולה. דער דריטער אריינגעהן פון דאָס אידישע פאָלק אין זיין לאנד. און איך בין זיכער אז דער האַי־קאָמישאָנער פערברייננגט מאַנכע שלאָפלאָזע נעכט אין יענער וואונדערליכער געביידע אויף'ן שפּיץ בארג געגענאיבער ירושלים אין חלומות פון דער נאַציאָנאַלער אידישער צוקונפט מיט וועלכער זיין לעבען איז אזוי ענג צוזאַמענגעבונדען געוואָרען, און אין פּלענער ווי אזוי די חלומות דורכצופיהרען.

און די ארץ־ישראל אידען פארשטעהען איהם! ער איז געווען ערפאָלגרייך אריינצודרינגען אין יענעם קודש־הקדשים, די הארץ פון דער אידישער אומה. סעמיועל איז דער ליעבלינג פון די ארץ־ישראל אידען. ער איז דער זיסעסטער פון זייערע חלומות, דער העלד פון ישראל'ס האָפנונגען, ער איז דער צענטער פון דעם אידישען שטאָלץ, ער איז אויף אלעמענס ליפּען און ער איז אין יעדענס הארץ. מען דארף זיין אין ארץ־ישראל אום צו פערשטעהן און דורכנעהמען וואָס דאָס וואָרט סעמיועל מיינט דאָרטען. עס זיינען בלויז פאראן צוויי זאכען וועגען וועלכע אלע אידען פון ארץ ישראל זיינען פעראייניגט אין א פאָלשטענדיגע איינהייט און דאָס זיינען: ארץ־ישראל און סעמיועל!

די ליעבשאפט צו סעמיועל איז קענטיג אויף יעדען שריט און טריט אין ארץ־ישראל און דאָס ווערט געטהאָן אָהן שום אגיטאציעס און אָהן די געקינסטעלטע מיטלען מיט וועלכע מען מאַכט פאראדען פאר אידישע גדולים אומעדום. עס קומט פון זיך אליין, דאָס אריינשטעלען זיין נאָמען אין קדיש איז געקומען אָהן אסיפות און אָהן קאָמיטעס,

עס איז געקומען דורך דעם חוש פון פאָלק וועלכער קען קיינמאָל ניט פארפיהרט ווערען און וועלכער קען קיינמאָל ניט אָבגענארט ווערען. פאר מיר ליעגט א לוח וואָס איז יעצט ערשיענען דאָ אין ירושלים און אויפ׳ן ערשטען בלאט איז געדרוקט מיט גרויסע ווערטער: השנה השניה לנציבנו בארץ ישראל (דאָס צווייטער יאָהר זייט דעם האַי־קאָמישאָנער אין ארץ־ישראל). די אידען פון ארץ ישראל פאנגען אָן צו פיהרען א נייע צייט־רעכענונג זייט סעמיועל׳ס אָנקומען. עס איז קלאָהר אז פון דעם טאָג וואָס ער איז געקומען אלס האַי־קאָמישאָנער פאנגט זיך אָן א נייע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון ארץ־ישראל און אין דער געשיכטע פון דער אידישער נאַציאָן.

אונזערע אָריענטאַלישע ברידער וועלכע פאַרשטעהען אַלץ אויף א פּשוט׳ן נאַטירליכען אופן, די תימנ׳ער און די בוכארער אידען פון ארץ ישראל פארשטעהען די גאנצע זאך אויף זייער אייגענעם וועג. זיי רופען איהם פּשוט: מלך. א תימנ׳ישער אינגעל האָט מיר איינמאָל בעגלייט אויף מיינע גאנגען ארום ירושלים. דאָס איז געווען אן אינגעל מיט קלוגע אויגען וואָס האָט זיך אָנגעבאָטען מיר צו ציינען אלס וואָס עס איז פאראן צו זעהן אין דעם תימנ׳ישען דאָרף געגענאיבער דעם "השלוח". ווען מיר האָבען דורכגעקלעטערט די אַלע קרומע ארויפבארגיגע שטיינערנע וועגען פון דאָרף און זיינען אריבער העכער ווי די הייזער אויפ׳ן שפּיץ בארג, שטעלט מיר פּלוצלונג דער אינגעל אָב, גיט א ווייז מיט׳ן האנד אויף דער רעגירונגס הויז וואָס האָט זיך געזעהן פון דער ווייטען און זאָגט צו מיר: המלך יושב שם! — איזה מלך? פרעג איך — "המלך שמואל" איז געווען די קלאָהרע תשובה. די תימנ׳ער זעהען ניט איין די נוצען אין די שעהנקייט פון זאָגען האַי־קאָמישאָנער, "המלך שמואל" איז קירצער און שעהנער — און אזוי רופען זיי איהם!

דעם ערשטען טאָג סכות, נאָכדעם ווי דער האַי־קאָמישאָנער האָט געדאַווענט אין דער שוהל פון די בוכארער אידען און איז געווען אויף קידוש ביין בוכארער רב אין סוכה האָבען איהם די בוכארער לײדיעס בעגריסט אין הויף פון רב׳ס הויז. א מיידעל האָט אין נאָמען פון די פרויען פון דעם בוכארער קווארטאל בעגריסט דעם האַי־קאָמישאָנער און האָט איהם געוואונשען אז ער זאָל זוכה זיין צו זיין "דער קעניג פון ארץ־ישראל"...

און עס איז ווערטה געווען צו זעהן וואָס פיר אן אוואציע סעמיועל האָט געקראָגען דאן ווען ער איז געגאנגען פון בוכארער רב׳ס סוכה. גאנץ ירושלים איז איהם נאָכגעגאנגען, אויף אלעמענס געזיכטער האָט גערוהט די שכינה פון בעגייסטערונג; א זעהר אלטער מאַן איז ארויסגעגאנגען פון א הויז, און האָט זיך געשפּארט א קוק צו טהאָן דעם קאָמישאָנער אין פּנים. סעמיועל האָט זיך אָבגעשטעלט געפּרעגט צו וואָס האָט אזא זקן זיך מטריח געווען ארויסצוגעהן, דער אלטער האָט געענטפערט, ער איז ארויסגעגאנגען מאכען די ברכה שחלק מכבודו!

אין יענעם טאָג, דעם ערשטען טאָג סוכות האָט סעמועלס "גענומען" די אידישע ירושלים נאך מעהר ווי ביי אַלע פויהערדיגע געלעגענהייטען. סעמועל איז געזעסען אין סוכה בראש הקרואים. פיעלע פון די וויכטיגסטע פּערזענליכקייטען פון ירושלים זיינען געווען אנוועזענד, זיין עקסעלענץ האט אָנגעטאָן א בוכארישען רויטען זיידענעם מאנטעל אין וועלכען ער האט זיך איינגעוויקעלט, האט אָנגעטאָן א בוכארישע קאָלירטע מיץ און האט אויסגעזעהן ווי עפּעס אן אָריענטאַלישער פּרינץ, זיין אידישע געזיכטסציגע האבען זיך נאך מעהר בולט ארויסגעזעהן אין דיזער גאנץ מזרח׳דיגער סביבה. זיין עקסעלענץ האָט געוויזען חריפות געפינענדיג א פּאסענדען ענטפער אויף אַלע בעגריסונגען. צום בעל־הבית האט ער געזאגט אז זיין פּעטער סווייטלינג האט געהאט א וואונדערליכע סוכה וואס איז געווען פּלאי־פּלאים אָבער צו דיזער סוכה קומט עס ניט ער האָט איבערגעזאָגט ביקאָנספיעלד׳ס ווערטעל אז א פּאַלק וואס קען פייערען

חג האסיף ניט האבענדיג קיין תבואה, מוז סוף כל סוף האבען זיין לאנד און זיין תבואה. זיין עפּסעלענץ האט אויסגעדריקט זיין בעדויערן וואס ער קען ניט ענטפערען אין העבּרעאיש און גלייך צוגעזאגט אז ער וועט זיך בעמיהען שטארק צום לערנען, און ווען מען האט נאכאנאנד דערלאנגט פערשיעדענע געטרענקע אויף'ן בוכארישען שטייגער האט דער קאמישיאנער געזאגט: אויב אזוי דארף מען עס ניט רופען חג הסכות נאר חג הכוסות און ווען דעם עולם איז געפעלען געווארען דער ווערטעל, האט ער ערקלעהרט אז דאס איז זיין ערשטער וויץ אין העברעאיש.

די אידען פארשטעהען גוט ניט נאר סעמועל דעם אידען נאר אויך סעמועל דעם ענגלישען אמיניסטרטאר. מען האט צו איהם פולען צוטרויען און אויב ער טהוט אמאל א זאך וועלכע אידען וואלטען פיעלייכט געוואונשען אז עס זאל אנדערש געהאנדעלט ווערען פארשטעהען זיי אבער גוט אז סעמועל האט וואהרשיינליך געמוזט אזוי האנדלען און פארלאזען זיך אויף זיין שכל־הישר. זיי פארשטעהען אז ער האט א גרויסע און שווערע אויפגאבע און ער איז אפט אין א דעליקאטע לאגע און זיי האבען צו איהם פאלשטענדיגען צוטרויען.

סעמועל איז אין ארץ־ישראל געקומען, געזעהן און געזיגט.

וואס וואלטען געווען די ווערטער אין וועלכע מען זאל אם בעסטען אויסדריקען סעמועל'ס פאליסי אין בעצוג צו אויפבויען ארץ ישראל? איך וואלט דארויף געענטפערט פאלגענדעס:

זיין פאליסי בעשטעהט אין דריי ווערטער: ארבייט, ארבייט און ארבייט.

דער ציוניזמוס ביים האי־קאמישיאנער איז ניט קיין בעוועגונג ווי מען פערשטעהט נאך היינט אויף דיזען ווארט אין פיעלע ציוניסטישע קרייזען, עס איז ניט א שטרעבונג, עס איז ניט קיין וואונש פון א גייסטיגער צענטער און עס איז ניט קיין פלאן צו מאכען פאלעסטינא פאר א קולטור־סטיישאן וואו עס זאלען וואקסען בלויז לעהרערס און תלמידים, ווי עס ווילען א סך פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ־ישראל, די תלמידים פון אחד־העם. ציוניזמוס ביים האי־קאמישיאנער אין אן א ו נ ט ע ר נ ע ה מ ו נ ג צו אויפבויען, צו ענטוויקלען א מדינה, אן אונטערנעהמונג צו זיין צופריעדען צו מאכען א ישוב אין דעם איינפאכען זין פון דאס ווארט.

זיין קאפ איז פול מיט אזעלכע פשוט'ע זאכען ווי שאסעען, אייזענבאהנען, מיט פלענער ווי צו מאכען בעסערע מעגליכקייטען פאר אינדוסטריע. דער מיטעל ווי אזוי צו עררייכען דעם צוועק זעהט ער אין ארבייט. ערד דארף געקויפט ווערען. קאלאניען דארפען געגרינדעט ווערען, אהן קאלאניזאציאן וועט מען דעם צוועק קיינמאל ניט עררייכען. אינדוסטריע דארף ענטוויקעלט ווערען. אום צו העלפען קאלאניזאציאן דארף אן אגראר־באנק געגרינדעט ווערען און וואס גיכער אלץ בעסער. פיר אינדוסטריע דארפען קאפיטאלען אריינגעצויגען ווערען אין ארץ־ישראל.

סעמועל האלט ניט פון גוטע ווינשע, און אויב איך האב ניט קיין טעות, ווערט ער ניט שטארק נתפעל פון בעגייסטערונג וועלכע איז ניט פארבונדען מיט ארבייט און ער וויים פיעלייכט מעהר ווי אלע אנדערע אז מיט ווערטער וועט מען קיין מדינה ניט בויען. עס איז, שיינט מיר, ניטא קיין גרעסערער קאנטראסט ווי דער קאנטראסט צווישען סעמועל און מאנכע פון די ציון־פיהרער אין ארץ־ישראל וואס ווערען דערטרונקען אין א מבול פון ווערטער.

ביים האי־קאמישיאנער איז די זאך זעהר פשוט: אויב אידען מיינען עס ערנסט און ווילען טאקע ארץ־ישראל זאלען זיי קומען און אנפאנגען די ארבייט. און זיצענדיג אויף'ן שפיץ פון הר־הזיתים קוקט ער ניט נאר איבער גאנץ ארץ־ישראל נאר ווייט אריבער די גרענעצען פון לאנד, קיין ענגלאנד, קיין אמעריקא, אומעטום וואו אידען זיצען און ער ווארט אז די אידען זאלען קומען און טהאן וואס זיי דארפען טאן אום צו אויפבויען ציון.

סעמועל יוויס ניט פון פארטייען און האט קיין אינטערעס אין זיי. ביי איהם איז גוט דער אלטער ישוב, דער נייער ישוב, ער גיט־אב א וויזיט אוסישקין'ען און ער גיט־אב א וויזיט הרב זאנענפעלד. ער איז מיט די ציוניסטען, ער איז מיט די חרדים, ביי איהם איז אלץ איינס אין די פראגע פון בויען די לאנד. דיעזע ארגאניזאציאן, יענע ארגאניזאציאן אדער קיין ארגאניזאציאן. זאלען קומען אידען אהן שום פארטיי אדער ארגאניזאציאנס פארבינדונגען און זאלען זיי נאר וועלען עפעס טאן און דאן וועלען זיי געפינען דעם קאמישיאנערס טיהר אפען פאר זיי און זיין הילף וועלען זיי קריגען.

און אזוי זיצט דער ערשטער אידישע־ווערשער פון ארץ ישראל, דער ערשטער זייט טיטוס האט פערניכטעט די אידישע מלוכה און ווארט אויף זיין פאלק אז עס זאל קומען אויפשטעלען "די טויערען פון ציון" און ער בעגנוגענט זיך ניט מיט ווארטען. פון די הויכע בערג פון ירושלים רופט ער די אידען. ער שרייבט צו די בארד אוו דעפיוטיס אין ענגלאנד, ער שרייבט צו די אנדערע אידישע ארגאניזאציאנען און ער האפט אז אלע וועלען קומען און איבערהויפט אז אמעריקא, אז די אמעריקאנער אידען וועלען קומען און איך פארשטעה אז ער וואונדערט זיך: פארוואס זיינען זיי נאך ניטא.

53.

גרענעצען, אינדוסטריע און עלעקטריציטעט

די צוקונפט פון אינדוסטריע אין ארץ־ישראל הייננט־אָב אָן די טייכען פון אונזער לאנד.

אָבער בעפאָר איך קום צו די איינצעלהייטען פון דיעזען פונקט איז ווערט צו אָבשטעלען זיך אויף א ווײלע אויף דער פראגע: דורך וועלכען וועג וועלען מיר קענען גיכער בעזעצען אידען אין ארץ ישראל — צו דורך קאָלאָניזאציאָן אָדער אינדוסטריע?

פיעלע רעכענען אז אינדוסטריע איז די לייכטערע וועג ווי אזוי צו מאַכען ארץ ישראל א לאנד וואו אידען וואָהנען. דער פראָצעס פון קאָלאָניזאציאָן איז א שווערער. צו שאפען א פארםבעפעלקערונג איז אָהנע צווייפעל די שווערסטע זאך וואָס עס איז דאָ אויף דער וועלט. מאַכען קאָלאָניען קען מען נאָר לאנגזאם און דורך פיעלע אַנשטריינגונגען. האָבען דען ניט די פופציג אידישע קאָלאָניען געקאָסט אזוי פיעל מיליאָנען און האָבען זיי דען ניט גענומען באלד פופציג יאהר איידער זיי זיינען פארטיג געוואָרען אין דער פאָרם ווי מיר זעהן זיי היינט?

דאגעגען אינדוסטריע געהט מיט שנעלערע טריט. א בעפעלקערונג וואָס ציהט איהר חיונה פון פאבריק ווערט גיכער פארמעהרט און עס נעהמט פיעל וויינינער צייט צו ווערען א פאבריקארבייטער ווי צו ווערען א פארמער. אויב, אַלזאָ, מיר ווילען האָבען וואָס גיכער א בעדייטענדע אידישע בעפעלקערונג אין ארץ־ישראל וואו אידען בילדען יעצט בלויז א צעהנטעל פון די איינוואָהנער, דארפען מיד זיך מעהר פארלאָזען אויף דער פאבריק ווי אויף דער קאָלאָניע.

אָבער די וואָס זאָגען אזוי — עס איז היינט די מאָדע אזוי צו זאָגען און צו לייגען גרויסע האָפנונגען אויף אינדוסטריע — פערגעסען אזא פשוט׳ע זאך ווי דיעזע: עס איז ניטאָ אין ארץ ישראל פאָר וועמען צו מאַכען א גרויסע אינדוסטריע. די אראַבער, דאָס הייסט נײנציג פראָצענט פון די מענשען וואָס געפינען זיך אין ארץ ישראל זיינען קיינע געברויכער. איהר קענט פאר זיי מיט פאבריצירען קיין בגדים אין א בעדייטענדען מאַסשטאַב, ווײל זיי דארפען זעהר ווייניג בגדים, א לאנגע לייןוואנטענע העמד איז פאר אן אראַבער

גענוג פאר לאנגע יאָהרען, אויף שיך איז דער אראבער אויך קיין גרויסער געברויכער און מעבעל דארף ער אזוי גוט ווי גאָר ניט האָבען.

עס בלייבען דארום נאָר דער מעהר־ציוויליזירטער טהייל פון דער בעפעלקערונג און דאָס זיינען די אידען און א קליינער פּראָצענט פון די אראבער. מיר קענען אלזאָ רעכענען ארץ ישראל אלס א מארקעט פו זאַ ן ערך אַ הונדערט און פופציג טויזענד געברויכער. ווי פיעל פּלאַץ פיר אינדוסטריע קען אזא בעשרענקטער מארקעט געבען? מיט דער צייט ווערט, אמת, דער אראבער אויך ווערען א געברויכער, אָבער מיר ריידען ניט פון דער צוקונפט נאָר פון דער געגענווארט, וועלכע אינטערעסירט אונז מעהר. אין דער געגענווארט, און אפילו אין דערנאָהענטער צוקונפט, זיינען די אינדוסטריעלע מעגליכקייטען בעשריינקט. דער סימן דערפון איז, אז די קליינע אינדוסטריען וואָס זיינען יעצט דאָ אין לאנד מאטערען זיך אויך דאָס וואָס עס פעהלט דאָ געלד אום די אינדוסטריען אָנצוטרייבען איז ניט מעהר ווי א י י נ ע פון די שוועריגקייטען אויף דעם וועג פון פאבריקאַציאָן. דאָס איז פיליייכט א חסרון וואָס קען גיך אָבגעשאפט ווערען דורך אריינברייגען קאפּיטאל אין לאנד. א צווייטער און א פיעל שווערערען חסרון איז וואָס דער ה י ג ע ר מ א ר ק ע ט א י ז ק ל י י ן און דערצו נאָך איז דאָ פאראן א גרויסע נייגונג צו קויפען אימפּאָרטירטע וואַרע, מאכענדיג דערמיט נאָך קלענער דעם מארקעט ווי ער איז, פאַרבייגעהענדיג וויל איך בעמערקען אז די וואָס ברייגגען אהער סחורה און זוכען צו מאכען ארץ ישראל פאר אן אָבזאץ־פּלאַץ, טהוען דערמיט ניט קיין טובה צו ארץ ישראל. דורכדעם וואָס מען וועט פון פאלעסטינא ארויסנעהמען דעם לעצטען פונט און ארויספיהרען עס פאר אנדערע לענדער וועט מען ארץ־ישראל ניט בויען. פון ארץ ישראל דארף מען עקספּאָרטירען און ניט מען זאָל אהין אימפּאָרטירען.

נאָר איך וויל קומען צוריק צו דעם ענין ביי וועלכען איך בין געשטאַנען. די האָפנונג אז א גרויסע אינדוסטריע אין ארץ ישראל וועט שאפען א גרויסען אידישען ישוב האָט לײדער ניט קיין פעסטען גרונד. און עס ווערט קלאָר פאר יעדען וואָס האָט די פראגע בעטראכט אז א בעדייטענדער ישוב אין ארץ ישראל וועט מוזען געשאפען ווערען דוקא דורך דעם. לאנגען פּראָצעס פון קאָלאָניזאציאָן, נאטירליך ניט פערגעסענדיג דערביי יעדע מעגליכקייט וואָס עס זאָל זיך מאכען פיר אינדוסטריע. מיר וועלען דארפען ווידערהאָלען אין ארץ ישראל דעם אלטען גאנג פון בעזעצען א לאנד: זייהען פעלדער, פלאנצען גערטנער און בויען הייזער, און אויב דאָס וועט דויערען קענען מיר זיך בלויז טרייסטען דערמיט אז וואָס שנעלער מיר וועלען עס אָנפאנגען אלץ שנעלער וועלען מיר ענדיגען די דאָזיגע גרויסע אונטערנעהמונג. עס איז וויכטיג, האלט איך, צו בעטאָנען דיעזען פונקט דערפאר ווייל מיר האָבען אין די לעצטע פאָר צעהנדליג יאָהר אָבגעווענדעט אונזער בליק פון דעם איינפאכען וועג, וועלכען עס האָבען אזוי גוט פערשטאַנען די ערשטע גרינדער פון ישוב.

אָבער דאָס מיינט ניט אז ארץ ישראל האָט ניט קיין צוקונפט אלס לאנד פון אינדוסטריע. אדרבה, עס זיינען פאראן פיעלע גרינדע צו גלויבען אין גרויסע אויסזיכטען פאר א גרויסע אינדוסטריעלען אויפשוואונג אין דער אידישער לאנד, אָבער דאָס וועט קענען זיין שפּעטער ווען ארץ ישראל וועט קענען ווערען א לאנד וואָס וועט עקספּאָרטירען איהרע פאבריצירטע וואַרע אין אנדערע לענדער.

די גלענצענדע געאָגראפישע לאגע פון פאלעסטינא מאכט איהר אלס פּלאַץ פון וואנען פאבריצירטע סחורות ווע־

לען קענען ארויסגעהן אין אנדערע לענדער. זי ליעגט אויף דעם שוועל פון דריי וועלטטהיילען. זי שטעהט אין דירעקטער, נאטירליכער פערבינדונג מיט מצרים, איז אויף דעם מיטען וועג פון דעם גרויסען וואסער־מארשרוט קיין אינדיען. אויף אזא אופן איז ארץ־ישראל די נעהנטסטע לאנד, נעהנטער ווי אלע אייראפעאישע עקספארטירענדע לענדער, צום גרויסען אזיאטישען וועלט־מארקעט. פון א ארץ־ישראל פארט קיין קאלקוטא איז ווייניגער ווי א העלפט וועג ווי פון א פארט אין ענגלאנד און מיט א דריטעל ווייניגער ווי פון א פראנצויזישען פארט אין מיטעללענדישען ים. און אויב אימיצער זאגט אז חיפה קען ווערען די מאנטשעסטער פון מיטעללענדישען ים, איז ניטא קיין אורזאכע פארוואס דאס זאל זיין בלויז א מליצה.

עס איז אמת, אז קיין רויהע מאטעריאלען איז פיעל ניטא אין ארץ־ישראל. אבער ארץ־ישראל איז נאהנט צו די לענדער וואו עס איז פאראן א סך רויהע מאטעריאלען פון וועלכע די אייראפעאישע אינדוסטריעלע לענדער נעהמען. מצרים און פערסיען מיט זייער קאטאן זיינען נעהנטער צו פאלעסטינא ווי צו ענגלאנד. אויף אזא אופן איז ארץ־ישראל ניט נאר נעהנטער צו די פלעצער וואו פארטיגע סחורה, איבערהויפט אין וואס אנבעלאנגט צו קליידונג, ווערט אבגענוצט, נאר זי איז אויך נעהנטער ווי אלע אנדערע לענדער צו די פלעצער פון וואנען די מאטעריאלען פיר פאבריקאציאן דארפען גענומען ווערען.

און מיר קענען זעהן אין אונזער פאנטאזיע דאס קליינע ארץ־ישראל פול מיט פעקטארים און ווערהייזער, איהרע האפענס פול מיט שיפען אנגעלאדען מיט אלע סחורות, בעשטימט פאר אזיאטישע פארטען. עס דרעהען זיך די רעדער פון פערשיעדענע אינדוסטריען און דאס לאנד פון פאעזי און טרוימען איז פול מיט דעם טומעל און ענערגישע טהעטיגקייט פון דער מאדערנער צייט. און דער אידישער געניוס וואס ווערט קיינמאל ניט מיעד שאפט אויף דעם באדען פון אונזערע אבות ניט נאר א צענטער פון פאבריקאציאן און ארבייט אויף דעם מאדערנסטען וועג, נאר אויך א היים פיר א העכערע סאציאלע גערעכטיגקייט ווי די, וועלכע עקזיסטירט אין אנדערע לענדער, ווי עס פאסט פאר אזא פאלק ווי דאס אידישע. נאר דיעזער בילד שטעהט ניט נאהנט, עס איז אבגערוקט א היבש ביסעל אין דער ווייטקייט. אזעלכע צענטרען ווערען ניט שנעל געשאפען.

אבער וואס וועט זיין די קראפט וואס וועט דרעהען דיזע רעדער פון דער אידישער ארץ־ישראל אינדוסטריע? קיין קויהלען האט ניט ארץ־ישראל, קיין אויל ווייס מען נאך ניט זיכער אויב זי האט אדער ניט. די קראפט וועלכע קען מעגליך מאכען פאבריקאציאן אין ארץ־ישראל איז: עלעקטריציטעט, און דאס דארף קומען פון די וואסערן פון ארץ־ישראל. עלעקטרישע וואסער־קראפט איז דער אוצר מיט וועמעס הילף מען וועט קענען אויפבויען די אינדוסטריעלע ארץ־ישראל פון דער צוקונפט.

און דערפאר זיינען די וואסערען פון ארץ־ישראל אזוי טייער פאר אונז. זיי וועלען עס דארפען געבען ליכט און קראפט פאר אונזער לאנד. מיר וועלען דארפען איינשפארען די וואסערען פון דער הייליגער לאנד אום זיי זאלען פאר אונז טהאן דאס, וואס קויהלען און אויל טהוען אין אנדערע לענדער. מען איז משער, געבויט אויף וויסענשאפטליכע אונטערזוכונגען, אז דער ירדן אליין קען געבען פינף און זיבעציג טויזענד פערדקראפט. עלעקטרישע קראפט איז נאך ביליגער ווי קויהלען אדער אויל קראפט. אינזשעניער רוטענבערג האט אויסגע־

ארבייט א פאלשטענדיגען פלאן פון בעזארגען עלעקטרישע וואסער־קראפט פאר גאנץ ארץ־ישראל.

די דריי הויפט־קוועלען פיר עלעקטרישע וואסער־קראפט זיינען: דער ירדן, דער טייך יארמוק וואס פאלט אריין אין ירדן פון מזרח זייט און דער שנעלער טייך לעטאני אין צפון פון ארץ־ישראל. אלע דריי געהערען צו די נאטירליכע גרענעצען פון אונזער לאנד. דער לעטאני לויפט ביי דעם צפון־גרענעץ פון פאלעסטינא. די קוועלען פון ירדן קומען ארוים אין א לאנד וואס האט געהערט אין דער פערגאנגענהייט צו פאלעסטינא און דער יארמוק מיט דעם גאנצען געגענד וואו ער פליסט איז דאך א טהייל פון עבר־הירדן וואס האט בעלאנגט צו ארץ־ישראל. ווען מיר זאלען קריגען די ארץ־ישראל וועלכע אונז קומט, וואלטען מיר ניט נאר געהאט דעם טהייל פון עבר־הירדן, די פעטע לאנד וואו עס זיינען געזעסען די דריטהאלבען שבטים: גד, ראובן און דער האלבער שבט מנשה. נאר מיר וואלטען געהאט גענוג וואסער פיר אירריגיישאן און פיר די עלעקטרישע קראפט וועלכע מיר דארפען.

קומט אבער פראנקרייך און שטעלט זיך אוועק אין מיטען ווי א שטן און וויל פארקריפלען אונזער ארץ־ישראל און אבשניידען פון איהר שטיקער. זי בעשטעהט אויף דעם אלטען אגרימענט וואס איז אבגעמאכט געווארען צווישען איהר און ענגלאנד אין 1916, איידער די באלפור דעקלאראציאן איז ארויסגעגעבען געווארען — דאס וואס מען רופט דעם סייקס־פיקא אגרימענט, אונטערגעשריבען פון דעם ענגלענדער סייקס און דעם פראנצויז פיקא. זי וויל ניט געבען דעם לעטאני, זי וויל ניט געבען דעם יארמוק.

די ציוניסטישע דיפלאמאטיע האט פאר זיך איינע פון די שווערסטע אויפגאבען פון איהר ארבייט. פראנקרייך׳ס עקשנות איז אן אונגליק פאר אידען. און די פראנצויזישע אסימילירטע אידען טהוען גאר נישט אום צו רעטען ארץ ישראל פון דער גרויסער צרה וואס די פראנצויזישע רעגירונג וויל אויף איהר בריינגען.

די פראגע פון די טייכען אין ארץ־ישראל, וועלכע איז א טהייל פון דער פראגע פון די גרענעצען פון אונזער לאנד, וועגען וועלכער פראנקרייך שטעלט זיך ארוים אלס די געגנעריז פון די אידישע האפנונגען — איז ניט נאר א פראגע פון **וואסער-קוואלען**, וועלכעם איז אליין אויך אונגעהייער וויכטיג, נאר עס איז א שאלה פון פרנסה-**קוואלען** פאר ארץ־ישראל.

54.

„הדסה“ אין ארץ ישראל

נאך איידער איך האב בעזוכט דעם גרויסען האספיטאל אין ירושלים, דעם ראטהשילד האספיטאל, וועלכער ווערט געפיהרט פון דער הדסה אדער אמעריקאן מעדיקאל יוניט, האב איך שוין געהאט די געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט דער ארבייט פון דער הדסה. זי פיהרט די ארבייט פון דעם ראטשילד האספיטאל אין צפת. איך האב געהאט די געלעגענהייט צו זעהן וואס די אמעריקאנער ציוניסטישע דאקטוירים און נוירסעס טהוען אין טבריה אונטער די פיהרערשאפט פון דר. דוד, א געבארענער ארץישראל איד, דער זוהן פון דוד שוב, דער גרינדער פון ראש פנה. איך האב געזעהן די רייהען פון די מענער, פרויען און קינדער וואס ווארטען אין ליין אויף מעדיציינשע הילף ביי דער הדסה אבטהיילונג אין חיפה, אידען און אראבער צוגלייך. איך האב געזעהן די פריינדליכקייט מיט וועלכע די הילף זוכער ווערען בעהאנדעלט און דעם געדולד מיט וועלכע די אמעריקאנער שוועסטער מיט'ן רויטען מגן דוד אויף זייערע ווייסע קעפּס ענטפערען. איך האב געזעהן די וואונדערליכע ריינליכקייט פון יעדער מאן אויף וואס מיין אויג איז געפאלען און איך האב שוין דארום געהאט א בעגריף וועגען דאס וואס די הדסה טהוט און ווי אזוי זי טהוט עס, אין ארצישראל נאך איידער איך האב געזעהן איהר ארבייט אין ירושלים. און איך מוז זאגען דעם אמת אז ווען איך בין געקומען צוריק פון מיין רייזע איבערן לאנד קיין ירושלים בין איך שוין געווען פערקויפט לייב און לעבען פיר דעם אמעריקאן יוניט. איך האב אזוי פיעל געהערט און געזעהן פון זייערע מעשים טובים און בין אזוי פיעל געווען איבערצייגט אין דאס וואס הדסה האט געבראכט פאר אונזער לאנד און בין אזוי געווען שטאלץ מיט דיזער שאפונג פון אמעריקאנער אידען אין פאלעסטינא אז איך האב גערעכענט טאמער וועט מיר זיין ענג אין צייט וועל איך גאר ניט בעזוכען דעם ראטשילד־הדסה האספיטאל אין ירושלים, ווייל איך האב געוואוסט פון דער הדסה גענוג — איבער גענוג!

אבער די נאבעלע הענריעטא סזאלד, די שעפפערין פון דער הדסה און די פיהרערין פון די הדסה־ארבייט אין ארץ־ישראל יעצט זאגט מיר: איהר מ ו ז ט בעזוכען דעם האספיטאל! איך זעה אז עס איז ניטא קיין פלאץ פיר ויכוחים און נעהם דעם ארדער אזוי ווי יעדער אנדערער אויף מיין

פלאץ וואלט עס גענומען. און אין א וואונדערשעהנעם פריהמארגען בין איך ארוים פון מיין האטעל, פערבייגעגאנגען דעם שטאדט־גארטען וועלכען מען האלט נאך אין פארטיג מאכען, דורכגעשניטען דעם גרויסען סקוועער פון דער רוסישער קירכע, א קוק געטהאן אויף דעם פלאץ וואס איז פון א אידען פערקויפט געווארען צו דיזער קירכע און האב זיך דערמאנט מיט שנאה וועגען דעם אידען וואס האט עס געטהאן (אהן שנאה צום בעל־דבר האב איך קיינמאל דיזען פלאץ ניט דורכגעגאנגען), בין דורך די שמאלע געסעל וואו דער בלינדען־אנשטאלט פון לונצ'ען איז פאראן און אריין אין דער ברייטער גאס זיך געפינענדיג נעבען דעם גארטען אין טויער פון ראטשילד האספיטאל. אויפ'ן טויער הענגט א שילד אין שעהנע העברעאישע אותיות וואס דערצעהלט אז דער האספיטאל איז אונטער די פיהרערשאפט פון די אמעריקאנער ציוניסטישע מעדיצינישע קבוצה און גלייך נאכדעם איז פאראן א שילדעל אין העברעאיש וועגען דעם נאכט־גלאק. איך האב זיך דערמאנט אז איך האב געלעזען זייענדיג אין אמעריקא אין א ארץ־ישראל'דיגע צייטונג אז די הדסה־דאקטוירים לעבען עפעס ניט פריינדליך מיט אונזער העברעאישע שפראך. איך האב עס ניט געזעהן. איך האב עס אויך ניט געזעהן ווען איך בין אריין אינעווייניג. איך האב געזעהן העברעאישע סיינס אויף יעדער טיהר פון די פערשידענע אבטהיילונגען, אויף די אלע קארד ליסטען און פאפירען פון האספיטאל, אויף וועלכען עס ווערען פערצייכענט אלע אינפארמאציאנען וועגען די קראנקע, ווי: השם, הגיל, המין, זמן הבדיקה, תלודות המחלה, הדיגנוזה המוחלטת, תוצאות הבדיקה, הרופא. יעדער קארט אדער ליסט טראגט אויבען דעם נאמען: קבוצת עזרה מדיצינית של ציוני אמריקה. קורץ, די העברעאישע שפראך איז די אפיציעלע שפראך אין'ם הדסה־האספיטאל. א גרויסער טהייל פון די דאקטוירים און נוירסעס ריידען גוט העברעאיש און די וואס האבען גאנץ ווייניג געקענט ווען זיי זיינען אהער געקומען האבען זיך דא מעהר אויסגעלערנט. דער אמעריקאן יוניט איז ניט קיין "גזלן" אפילו אין דיזען הינזיכט טראץ די קלאנגען וואס זיינען אנגעקומען וועגען דעם אין אמעריקא. דא אין ארץישראל איז מען געוואהנט צו זוכען חטאים אויף אמעריקא, איבערהויפט אין די אפיציעלע ציוניסטישע קרייזען. אויף דער הדסה קוקען דיזע קרייזען אביסעל קרומלאך דערפאר ווייל זי האט ניט געוואלט אננעהמען די הערשאפט אויף זיך פון ועד־הצירים, נאר לאמיר דאס לאזען אויף שפעטער, איך וועל זיך נאך אומקעהרען צו דיזען אינטערעסאנטען פונקט.

ארייננעהענדיג אין דעם האספיטאל דערפיהלט איהר אין דער ערשטער מינוט אזוי ווי איהר וואלט זיך געפונען אין איינעם פון די בעסטע האספיטעלער וואס נויארק פערמאגט. אלעס איז מאדערן נאכ'ן לעצטען ווארט פון די איינריכטונגען וואס זיינען איינגעפיהרט געווארען אין עהנליכע אנשטאלטען, קיין גרעסערע ריינליכקייט און קיין גרעסערע זויבערקייט האב איך ניט אנגעטראפען אין קיינע פון די האספיטעלער אין אמעריקא וועלכע איך האב בעזוכט. אלעס פינקעלט און שיינט און אלעס זאגט עדות אויף די ענערגיע וואס איז אריינגעלייגט געווארען אין דער דאזיגער אונטערנעהמונג. אין דער בעגלייטונג פון מיס פיינגאלד בין איך דורכגעגאנגען אלע דעפארטמענטס איינע נאך די אנדערע און יעדער ווינקעל, יעדער צימער האט געוויזען אויף די בעסטע סארט אמעריקאנער עפישענסי וואס די הדסה האט געבראכט אין ארץ־ישראל. דא האב איך געזעהן א זעלטענעם אויפפאאר פון אמעריקאנער בריה'שקייט, פון אמעריקאנער גדולדיגע ארבייט און פון אידיש־ציוניסטישען פאטריאטיזמוס. דאס איז א נאציאנאלע ארבייט אויף וועלכע די אידען פון אמעריקא מעגען שטאלץ זיין.

אבער אויסער עפישענסי, מאדערניזם און אידישען פאטריאטיזם האב

איך געפונען נאָך אַ אוצר אויף מיינע וואַנדערונגען איבער די אבטהיילונגען פון דעם ראָטשילד־הדסה האָספּיטאַל. דאס איז אַ אוצר וועלכען מען געפינט ניט שטענדיג אין אַנשטאַלטען וואס האָבען צו טהאָן מיט טשאַריטי און דאס איז: ה י י מ י ש ק י י ט. עס הערשט דאָ אומעדום אַ וואַרימער היימישער גייסט. איהר געפינט דאָ אויף יעדער געזיכט אַ וואַרימען פריינדליך שמייכעל, עס פעהלט דאָ די טרוקענע אפיציאַליטעט און די קאַלטע אַטמאָספערע וועלכע מיר בעגעגנען אָפט אין די אַנשטאַלטען וואס ווערען אויסגעהאַלטען פון די אַזוי גערופענע דייטשע אידען אין אמעריקא.

דאָ ארבייטען וויסענשאַפט, מענשליכקייט און גוט־וואַרימע אידישע דעמאָקראַטיע צוזאַמען און צווישען די אַלע טעסטען, אונטערזוכונגען און שטרענג אויפגעשטעלטע דיאַגנאָזען שוועבט דאָ דער גייסט פון אידעאַליזם ווארום די הדסה איז דורך אידעאַליזם געבאָרען געוואָרען און אַלע וואס נעהמען אין איהר אַן אַנטהייל זיינען דערצו דורך אידעאַליזם געטריבען געוואָרען. דאס איז העכער ווי טשאַריטי — דאס איז די אויפגאַבע צו העלפען די נאַציאַנאַלע היים דורך ארבייט פיר געזונדהייט און וואס קען זיין פאר אַ גרעסערער אידעאַל ווי דיעזער.

איך בעגריס זיך מיט אַ יונגען מאַן מיט אַ זעהר פריינדליכען געזיכט וועלכער טראָגט אויף זיך די צייכענס פון פיעל אנשטרענגונג און שווערע ארבייט. ער איז געווען אַ ערפאָלגרייכער דאָקטאָר אין אַ גרויסע שטאָדט אין די וועסט אין אַמעריקא, ער האָט געהאָט פאר זיך אַ גוטע צוקונפט מיט אַזעלכע קאָמפאָרטס וועלכע ער קען אין ארץ־ישראל ניט קריגען. ער האָט אוועקגעוואָרפען זיין גוטע פּראַקטיק, אַלע זיינע מאַטעריעלע ערוואַרטונגען, איז אוועק קיין ארץ־ישראל, האָט אַנגענומען אַ שטעלע אין דער הדסה מיט אַ פערהעלטניסמעסיגען קליינעם געהאַלט אבי צו האָבען די פּריווילעגיע צו ארבייטען במעט טאָג און נאַכט פאר ארץ־ישראל. ער איז דער פיהרער פון דעם כירורגישען אבטהיילונג אין האָספּיטאַל. ער איז גליקליך און חלומ׳ט — ווען ער האָט נאָר צייט צו חלומ׳ען — די צוקונפט פון זיין נאַציאָן אויפ׳ן באָדען פון דער אידישער לאַנד. די מעהרסטע פון די הדסה־ארבייטער, מענער און פרויען, זיינען מעהר אָדער ווייניגער פון דעמזעלבען טיפּ.

איך געה ארונטער אין דעם דראָגדעפּאַרטמענט וואס ליפערט די נויטיגע מעדיצינישע זאַכען פאר אַלע פלעצער און האָספּיטעלער פון דער מעדיקאַל יוניט אין ארץ־ישראל, די ארבייט געהט דאָ רוהיג און זיכער. דער פיהרער פון דעם דעפּאַרטמענט ערקלעהרט מיר דאס וואס מען קען ערקלעהרען אַ זייטיגען מענשען איבער דעם גאַנג און איינטהיילונג פון דער ארבייט און איך געה ארויס פון דיזער אבטהיילונג מיט דערזעלבער צופרידענהייט ווי פון די אַנדערע און אָט שלאָג איך זיך אָן אָן אַ טיהר וואס טראָגט אַן אויפשריפט „מעבדה רנטגנית“, וועלכעס הייסט אויף אַ וואָכעדיגען לשון ”עקס־רעי לאַבאָראַטאָרי“. דער דאָקטאָר אונטער וועמעס אויפזיכט די לאַבאָראַטאָרי געפינט זיך, רעדט גיך און מיט פיעל הארץ וועגען די קראַנקהייטען וועלכע מען קען היילען דורך עקס־רעי און מכח די גרויסע זאַכען וואס מען קען דערמיט אויפטהאָן. ער גיט מיר פּלוצלונג אַ וויז מיט׳ן האַנד אויפ׳ן אַפּאַראַט נעבען וועלכען מיר זיינען געשטאַנען און זאָגט: ווייסט איהר? אָט דאס איז דער איינציגער עקס־רעי אַפּאַראַט אין גאַנץ ארץ־ישראל, אבער — זאָגט ער ווייטער, און אַ טרויעריגע נאָטע הערט זיך אין זיין קול — וואס איז די פעולה אַז דער אַפּאַראַט איז אַן אַלטער און אַ קליינער! מיר דאַרפען, מיר מוזען האָבען אַ גרויסען אַ נייעם אַפּאַראַט. זאָלען די אַמעריקאַנער אידען אונז שיקען אַ נייעם גרויסען אַפּאַראַט און זיי וועלען אונז ראַטעווען. אַ טרוימערישער שמייכעל פון האָפנונג האָט זיך אויסגעצויגען אויף זיין ברייטען גוטמוטהיגען געזיכט, ער האָט געקוקט גלייך אַנטקעגען זיך אין דער לופט און איך בין

זיכער אז זיינע אויגען האבען אין דער פאנטאזיע געזעהן ווי מען שלעפט ארויס פון א פראכט־קאסטען וואס קומט פון אמעריקא טהיילען פון דעם וואונדערליכען אפאראט וועגען וועלכען ער חלומ׳ט און וועלכער וואלט אזוי פיעל גוטעס געטהאן פאר די קראנקע פון ארץ־ישראל. ווען איך האב דאס געלד וואלט איך אין דער נעקסטער מינוט געקייבעלט קיין אמעריקא מען זאל ארויסשיקען מיט דער נעקסטער שיף אט די כלי וואס מיין דאקטאר וויל אזוי שטארק.

פון דער הדסה קען מען ארויסלערנען א געוואלדיג־וויכטיגען לעסאן אין בעצוג צו דער גאנצער אויפבויאונגס־ארבייט אין ארץ־ישראל.

דער מעדיקאל יוניט איז די בעסטע־איינגעאָרדענטע זאך וואס ארץ־ישראל פערמאגט, עס איז כמעט די איינציגע קאנטרוקטיווע זאך וואס עס איז געשאפען געווארען זייט די לעצטע יאהרען אין אונזער לאנד און זי בעלאנגט גליקליכערווייזע ניט צו דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן אין ארץ־ישראל אדער וועלט־ארגאניזאציאן נאר איז אונאבהענגיג. און אין דעם ליעגט דער גליק פון דער הדסה, און דאס מאכט מעגליך איהר ערפאלג. וואלט די הדסה בעלאנגט צו אוסישקין, רופין עטינגער און קאמפאני, וואלט זי אין א קורצע צייט פערזונקען געווארען אין דעם תהום פון פאליטיק און אין איהר ארבייט וואלט זיך באלד ארויסגעצייגט די אונארדנונג, די ניט־עפישענסי וואס עס איז פאראן אין אלעס וואס דער ועד־הצירים טוט. די גבורים פון ועד־הצירים האבען געמאכט א געשריי אז מען טאר ניט צולאזען אז די אמעריקאנערי יוניט זאל זיין אונאבהענגיג, אז דאס איז ”פעראַרטה” געגען ציוניזמוס אויב מען טהוט א זאך אין ארץי־שראל און מען פרעגט ניט ביי די טשינאווניקעס פון ”האטעל יוהז” און זיי האבען געלאזען שיסען זייערע גיפטיגע פיילען אין די לייט־ארטיקלען און פעליעטאנען פון ”הארץ” אבער די אמעריקאנער האבען זיך ניט דערשראקען. די הדסה איז פריי און טהוט וואונדערליכע ארבייט וואס ווערט אנערקענט פון גאנצען לאנד. זי ווערט אויסגעהאלטען פון די אמעריקאנער ציוניסטישער ארגאניזאציאן און פון די דזשאינט דיסטריביושאן קאמיטע, א זאך וועלכעס צייגט אז ציוניסטען און ניט־ציוניסטען קענען צוזאמען ארבייטען פיר ארץי־שראל.

דער מאראל דערפון איז: וואס מעהר די אמעריקאנער ציוניסטען וועלען טהאן אליין ארבייט אין ארץ ישראל ניט פרעגענדיג ביים ועד-הצירים און ניט האבענדיג מיט איהם צו טהאן אלץ בעסער וועט זיין פאר ארץ-ישראל און אלץ בעסער וועט עס זיין פיר דאס אויפבויען פון אונזער היים אין אונזער לאנד.

55.

״רוסיזם״ און ״אַנגלאָ־סאַקסיזם״

רוסלאנד און ענגלאנד־אַמעריקא, אָדער ״רוסיזם״ און ״אַנגלאָ־סאַקסיזם״ האָבען אַ ביטערע מלחמה אין דער אידישער ארץ־ישראל. וועה וועט זיין צו ארץ ישראל אויב די ערשטע וועט זיגען, וואויל וועט זיין צו איהר אויב די צווייטע וועט זיגען.

אויב עס זיינען פאַראַן אויף דער וועלט קאָנטראַסטען, איז ניטאָ קיין גרעסערער קאָנטראַסט ווי דער צווישען דער פער׳חלום׳טער, טעאָריזירענדער, קריך־אין־די־וואָלקענדיגער, ניהיליסטישער, שטענדיג דיסקוטירענדער און איבערקעהרעניש זוכענדער רוסלאנד, מיט איהר ווערטער־קייענדער ״אינטעליגענציא״ און דער פּראַקטישער, רוהיג־געזעצטער און שכל׳דיג אויסגערעכענטער פאַרשטאַנדיגער קאָנסערוואַטיווער אַמעריקאַ אָדער ענגלאַנד מיט זייערע מענשען פון טהאַטען, פון ענערגיע און ״קאָמאָן סענס״. דאָס זיינען צוויי בעזונדערע וועלטען יועלכע קענען זיך ניט איינלעבען בשלום. דער בעריהמטער צוזאַמענשטויס אויף דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ צווישען די דעלעגאַטען פון מזרח אייראָפּא און אַמעריקאַ איז געווען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי איינער פון די אויסברוכען פון דעם דאָזיגען קאַמפף צווישען ״רוסיזם״, וואָס איז געבראַכט געוואָרען פון מזרח אייראָפּא, און ״אַנגלאָ־סאַקסיזם״, וואָס איז געבראַכט געוואָרען פון אַמעריקאַ קיין לאָנדאָן. עס איז קיין וואונדער אז איינער האָט דעם אַנדערן ניט פערשטאַנען. ״רוסיזם״ האָט א בעזונדער שפּראַך און ״אָנגלאָ־סאַקסיזם״ אַ בעזונדער און דאַרום איז: ולא קרב זה אל זה כל הלילה.

אָבער דאָס וואָס אין לאָנדאָן איז געווען איז בלויז אַ קלייניגקייט געגען דאָס וואָס עס קומט פאָר אין ארץ ישראל, דער אמת׳ער שלאַכטפעלד צווישען דעם רוסישען גייסט און צווישען דעם אַנגלאָ סאַקסישען איז ארץ ישראל.

אַז עס איז פאַראַן אַ תהום צווישען דער רוסישער אינטעליגענץ פון ארץ־ישראל און צווישען די אמעריקאַנער ציוניסטען איז ניט נויטיג קלאָהר צו מאַכען. אַלע ווייסען דאָס. עס איז גענוג צו ריידען מיט דיעזען אָדער יענעם פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ־ישראל און זעהן זייער שמייכעל פון בטלה וואָס בעווייזט זיך אויף זייערע ליפּען ווען מען רעדט וועגען אַמעריקאַנער ציוניסטען אָדער אַמעריקאַנער אי־

דען. עס איז גענוג צו הערען ביי יע־דער געלעגענהייט די רמזים וואָס מען גיט אייך וועגען דעם אַז אמעריקאַ האָט ניט קיין אידעאַלען. עס איז גענוג צו וויסען ווי מען האָט דאָ בעקעמפפט דעם אמעריקאַן מעדיקאַל יוניט, און עס איז גענוג צו עפענען דאָ אַ צייטונג און לעזען אויף שריט און טריט אַז מען טאָר זיך חלילה ניט לאָזען פאַרפיהרען פון די אַמעריקאַנער, וואָס ווייסען ניט די נשמה פון ציוניזמוס און דעם רוח פון איהם א. ז. וו. א. ז. וו. אום זיך צו אי־בערצייגען אַז דאָס זיינען צוויי בעזונ־דערע מחנות.

אָבער עס זאָל אייך אויף אַ רגע ניט איינפאַלען אַז די "אישו" איז אין אמת'ן וועגען דער נשמה פון ציוניזמוס און וועגען דעם וואָס אַמעריקאַ האָט קיין אידעאַלען ניט, לויט די מיינונג פון פּועלי ארץ־ישראל ציוניסטען, אַבוואָהל די וואָס זאָגען אַז דאָס איז די "אי־שו" מיינען ווירקליך אַז עס איז אַזוי. דער גרונד פון די מיספערשטענדניסע ליעגט אַ סך טיעפער. דאָס איז באמת ניט אַ קאַמפּף וועגען דעם ווי אַזוי די איינע אָדער די אַנדערע פאַרשטעהען דעם ציוניזמוס. עס איז אַ קאַמפּף ווי אַזוי די איינע אָדער די אַנדערע פער־שטעהען די וועלט, ווי אַזוי זיי האַלטען זיך צו שטאַאַטס־פּראָבלעמען. איין מחנה זעהט אַלעס, און דאַרונטער אויך די ארץ־ישראל פראַגען פון דעם שטאַנד־פּונקט פון דער רוסישער ראַדיקאַלער פּראַזע, און די צווייטע זעהט אַלעס, און דאַרונטער אויך די ארץ־ישראל פראַגען, פון דעם שטאַנדפּונקט פון אַנגלאָ־סאַק־סישען פּראַקטישען אונטערנעהמונגס גייסט; איין מחנה שטעהט ביי ראַדי־קאַלע פּזמנים און לופטיגע לאָזונגס־ווערטלעך, און די אַנדערע שטעהט ביי דאָס וואָס איז פּשוט, לאָגיש און געזונד; איין מחנה קאָרמעט זיך און יענעם מיט קאָנאַקעדיגע דבורים, און די צווייטע וויל אַז עס זאָלען געטהאָן ווערען מעשים; איין מחנה רעדט מיט דעם לשון פון רוסלאַנד, און די צווייטע רעדט מיט דעם לשון פון אמעריקא און ענגלאַנד.

איך וויל נעהמען אַלס אַן אילוסטראַ־ציאָן צו דאָס וואָס איך האָב געזאָגט: דאָס וואָרט "ביזנעס". איהר זעהט אין די ארץ־ישראל צייטונגען, איבערהויפּט די וואָס שטעלען פאַר דעם "רוסיזם" אין ארץ־ישראל, די „האַרץ" און דער רוויטער "קונטרס", אַלע ווילע אַן אַנ־גריף אויף די אַמעריקאַנער ציוניסטען דערפאַר וואָס זיי ווילען מאַכען פון ציוניזם אַ "ביזנעס". און דאָס ווערט וויעדערהאָלט און וויעדערהאָלט אָהן אַ שיעור צו די ערשטוינונג פון יעדען בר־דעת, וועלכער פרעגט זיך, וואָס מיינען דאָ די דאָזיגע אידען מיט דיזע דברים בטלים? מיינען זיי באמת אַז די אַמע־ריקאַנער ציוניסטען, וואָס האָבען געזאַ־מעלט מיט שוויריגקייטען מיליאָנען פאַר פּאַלעסטינא האָבען עס געטהאָן צו־ליעב "ביזנעס" צוועקען?

איך בין גליקליכער ווייזע אין דער לאַגע צו פערשפּרייטען אַביסעל ליכט אויף דעם אָנפאַנג און געבורט פון דיזער נאַרישער טענה. אין לאָנדאָן, ביים סיניאָרען־קאָנווענט, האָט בראַנדייס גע־זאָגט אַז געלדער זיינען פערשוועדעט געוואָרען און אַז עס איז נעטיג אַז פון יעצט אָן און ווייטער זאָלען די אויס־גאַבען פון די געלדער געפיהרט ווערען אויף אַ "ביזנעס־לייק" וועג.. און גלייך האָט מען זיך אָוועקגעשטעלט און גע־זאָגט, אַז דער "ריכטער" וויל מאַכען פון ציוניזמוס אַ טרוקענע ביזנעס, און אַז מען וועט ניט לאָזען מאַכען פון אַן אידעאַל אַ ביזנעס. און אוסישקין האָט געבראַכט דיזעלבע אַטאַקע פון לאָנדאָן קיין פּאַלעסטינא און האָט דערפון גע־שלאָגען קאַפּיטאַל אין זיין קאַמפּף געגען די אַמעריקאַנער, און פון דאַן אָן האָט מען עס ניט אויפגעהערט אויף אַ נאַ־רישען אופן איבער'חזר'ן.

פאַר מיר איז די זאַך קלאָהר. איך הער אין דעם די שטימע פון דער פאַר־בטל'טער רוסישער "אינטעליגענציאַ",

גוי'שע און אידישע, ביי וועמען ביזנעס איז שטענדיג געווען א חרפה. "טאָרגאַש" איז געווען א זידעל־וואָרט און נאָכקלאַנג פון פעראַכטונג. א סוחר איז ביים רוסישען אינטעליגענט־בטלן געווען עפּעס א בזיון'דיגע בעשעפעניש, ווייל ער האָט ג'עוסק'ט אין א רעאַלע זאַך, א קופּיעץ איז נאַטירליך נאָר גוט ווען מען דאַרף האָבען פון איהם א טובה אָדער ווען מען דאַרף ביי איהם צונעהמען זיין פערמעגען אין א פּראָלעטאַריש־ניהיליסטישע־באָלשעוויסטישע קאָמוניסטישע רעוואָלוציאָן. די מזרח־אייראָפּעאישע ציוניסטישע אינטעליגענץ, וועלכע איז "רוסיש" אין איהר אנשויאונג, האָט ניט געקאָנט אַרויסלאָזען פון האַנד אזא כלי־זין ווי זיך צו ווענדען צו די אַמעריקאַנער און זאָגען: אָ, מיט אייך איז ניטאָ וואָס צו ריידען, איהר זייט "ביזנעס"-לייט, און דאָס איז גענוג! און דאָס לעכערליכסטע איז אַז דאָס זאָגען ניט נאָר רויטע פּראָלעטאַריער, נאָר דאָס זאָגען רוסישע בורזשועז אויך, ווארום א רוסישער אינטעליגענט, אַפילו ער איז אַליין א בורזשואַ, און אַפילו ער איז אַליין א מאַן פון ביזנעס און אַמאָל אַפילו א שטיקעלע פּראָפיטירער אויך, שרייט אויך אויס "ביזנעס" מיט א טאָן פון בעליידיגונג, ווייל א רוסישער בורזשואַ האָט אויך די רוסישע פּסיכאָלאָגיע און ער קען זיך ניט ענדערן.

און דאָס איז אַן ערקלעהרונג פאַרוואָס די רויטע אין ארץ־ישראל האָבען פאָלשטענדיג געפאַנגען דעם ועד הצירים און אַפילו די "בורזשואזיע" אינטעליגענטען פון דער ציוניסטישער קאָמיסיאָן שטעהען כורעים און משתחווים פאַר די "אחדות העבודה" און "הפּועל הצעיר." עס איז באמת ניטאָ קיין גרויסער אונטערשיעד צווישען די ערשטע און די צווייטע, פאַר דעם אינטעליגענט און פאַר דעם רויטען עקזיסטירען דיזעלבע פּראַזען און ביידע גלויבען אין טעאָריען. דער רויטער, נאַטירליך, געהט ווייטער און חלום'ט פון רעוואָלוציאָן, די איינציגע שפּייז מיט וועלכער די רוסישע "קולטור" קען אימיצען קאָרמענען. דער רוסישער ניהיליזם וועט גאָר ניט וואַרטען צו חרוב מאַכען ווען עס וועט שוין זיין אויסגעבויט, ער וועט לכתחילה ניט לאָזען לייגען איין שטיין אויפ'ן אַנדערן.

מיט רוסישע אידעען, מעטאָדען און טעאָריען קען מען ארץ ישראל ניט בויען. מען קען דערמיט ק י י ן לאַנד ניט בויען. מיט זיי איז גוט חרוב צו מאַכען דאָס וואָס אַנדערע האָבען געבויט. די וועג אויף וועלכער מען מוז געהן און בויען ארץ ישראל איז ניט דורך עטוואָס וואָס איז עהנליך צו רעוואָלוציאָן נאָר דורך עוואָלוציאָן. ניט דורך פּראַזען און תוהו ובוהו געדאַנקען פון א לאַנד וואָס האָט ניט געהאַט קיין ערפאַהרונג אין זעלבסט רעגירונג, וואָס האָט קיינמאָל ניט געוואוסט און ווייס היינט ניט פון פרייהייט וועלען מיר קענען שאַפען זיך א היים, נאָר דורך די געדאַנקען פון די לענדער וואָס האָבען די פרייהייט געשאַפען, גרויסע דעמאָקראַטיען געבויט, דורך ענגלאַנד־אַמעריקא אָדער אַמעריקא־ענגלאַנד. מיר האָבען גאָר ניט וואָס צו לערנען פון מאָסקווא. מיר האָבען פיעל צו לערנען פון וואַשינגטאָן. עס איז ניטאָ קיין לעכערליכערע זאַך ווי אַז איהר טרעפט אַן א האַלב געבאַקענעם אינטעליגענט אין ארץ־ישראל וואָס האָט איבערגעלעזען עטליכע רעוואָלוציאָנערע ביכלאַך און ער מאַכט אַוועק מיט'ן האַנד ניט נאָר די אַמעריקאַנער אידען נאָר גאַנץ אַמעריקא. די ארץ־ישראל'דיגע פּרעססע פאַרמאַגט א היבש ביסעל בטלנות אין בעצוג צו אַמעריקא, אין בעצוג צו אַלעם וואָס איז פּראַקטיש. און ווען איך זאָג די פּרעססע מיין איך די אָפּיציעלע, די ועד הצירים'דיגע ווייל די אין וועלכע די בן יהודה'ס, דער פאַטער מיט'ן זוהן נעהמען אַן אַנטהייל,

האט א שטארקען חוש פיר פראקטישקייט און ווירקליכקייט. זי האט זיך שוין בעפרייט פון דעם רוסישען קאשמאר פון ניהיליזם און אפשר קומט עס דערפון וואס די בן יהודה'ס זיינען געווען מעהר ווי פיער יאהר אין אמעריקא און האבען שוין געקריגען דעם אמעריקאנעם אדער אנגלא־סאקסישען בעגריף פון "קאמאן־סענס" ?

איך גלויב אז אפילו די טענה אז ארץ ישראל דארף זיין א "גייסטיגער צענטר", דער גאנצער חשק צו פערוואנדלען די אידישע מדינה אין א חדר, קומט אויך ניט פון א טיעף־אידישען בעגריף ווי די וואס גלויבען אין דעם דאזיגען "גייסטיגען צענטר" מיינען. עס קומט אלם פון דערזעלבער קוועלע פון דעם רוסישען בטלנות־גייסט וואס האט זיך אנגעקלעפט אן די אידען. אידען זיינען בטבע א פראקטישע אומה, וואס ווילען ניט א נשמה אליין, זיי ווילען א גוף אויך, ליידער האט די רוסישע "קולטור" אויף זיי געווירקט און כל־זמן מען וועט דערפון ניט פטור ווערען אין ארץ־ישראל וועט אונזער ארבייט ניט קענען געהן ווי עס דארף צו זיין.

די רוסישע השכלה איז א צערשטערענדע, פון איהר קענען ניט ארוים קיין גרויסע בויער און פיהרער, די אנגלא־סאקסישע השכלה איז א בויענדע, קאנסטרוקטיווע. נאר פון איהר קענען קומען די מענער וואס זאלען שאפען. פון ראדיקאלען וועט אונזער ישועה ניט קומען, פון ליבעראל־קאנסערוואטיווען וועט די גרויסע ארבייט קענען דורכגעפיהרט ווערען, ניט דורך בטלנותדיגע חכמות אלץ איינם די פון אוניווערזיטעטס־באנק אדער פון משכיל'ישען חדר, בויט מען אויף א מדינה, נאר דורך מענשען וואס טהוען פראקטישע ארבייט אין א ביזנעס־גייסט. וואס מעהר מיר וועלען האבען אין ארץ ישראל אנגלא־סאקסיזם און וואס וועניגער מיר האבען רוסיזם אלץ גיכער וועלען מיר האבען ארץ־ישראל.

פון רוסלאנד דארפען מיר קריגען אידישע אידעאלען מיט וועלכע די דארטיגע אידען האבען זיך אויסגעצייכענט, אבער ניט די שוואכקייט פון דעם "רוסיזם" וועלכער האט זיך אנגעקלעפט אן אונז.

56.

רוסיזם און אנגלא־סאקסיזם (2)

איך בין זעהר דאנקבאר צו מיין פריינד ברייניז פאר זיינע צוויי ארטיקלען וועלכע ער האט געשריבען געגען מיין ארטיקעל "רוסיזם" און "אנגלא־סאקסיזם" אין ארץ ישראל. ער האט מיר געגעבען די געלעגענהייט זיך צוריק אומקעהרען צו דיזען, נאך מיין מיינונג העכסט וויכטיגען ענין אין וועלכען עס ווענדעט זיך א זעהר גרויסער טהייל פון אינזער צוקונפטס ארבייט אין ארץ־ישראל. מיין פריינד ברייניז וועט מיר ענטשולדיגען אויב איך וועל זאגען אז זיין קרעפטיגער שאס האט ווי מען זאגט אויף "אנגלא־סאקסיש" "מיסד דהי פאינט" אדער ווי מען זאגט אויף לשון־קודש: "טענו בחטים והודה לו בשעורים".

וואס האב איך געזאגט אין מיין ארטיקעל וועגען "רוסיזם" און "אנגלא־סאקסיזם?" איך האב געזאגט צוויי זאכען:

1. אז די קולטור פון ענגלאנד און אמעריקא איז א פיעל העכערע ווי די קולטור פון רוסלאנד. די קולטור פון רוסלאנד איז א פארשלאפענע, א חלום'־דיגע, א קולטור פון טעאריען און פון זעלבסט־אנאליזע; די קולטור פון ענגלאנד און אמעריקא איז גוט פיר פראקטישע מענשען וואס האבען ליעב צו טהאן מעשים און פאר "עוואלוציאנערען", דאס הייסט, פאר מענשען וואס האלטען ניט פון איבערקעהרענישען. נאר פון אלע מאל ביסלעכווייז אויסבעסערען דאס וואס עס קען אויסגעבעסערט ווערען. אין דעם יסוד פון דער רוסישער קולטור ליגט דער ניהיליזם, וועלכעס איז טיעף איינגעווארצעלט אין דער נשמה פון רוס; אין דעם יסוד פון דער אנגלא־סאקסישער קולטור ליעגט דער חשק צו טהאן, צו אונטערנעהמען, וועלכער ליעגט איז טיעף איינגעווארצעלט אין דער נשמה פון ענגלענדער און אמעריקאנער. די רוסישע קולטור קען דארום מעהר צושטערען ווי בויען: די אנגלא־סאקסישע איז א קולטור פון בויען, גרינדען און שאפען.

2. אז די אידען וואס וואהנען אין א לאנד און געהמען א שטארקען אנטהייל אין דעם געשעפטליכען לעבען פון א לאנד ווערען ווילענדיג אדער ניט ווילענדיג בעאייפלוסט פון דעם כאראקטער פון דער קולטור פון דער לאנד וואו זיי געפינען זיך. די רוסישע אידישע אינטעליגענץ וואס שעפט און זויגט פון דער רוסישער קולטור האט נאטירליכערווייזע אריינגענומען א טהייל פון דעם רוסיזם; די ענגלישע און אמעריקאנער אידען וואס קומען אין בעריהרונג מיט

די ענגלענדער און אמעריקאנער האבען נאטירליכערווייזע אריינגענומען א טהייל פון אנגלא־סאקסיזם. און אזוי ווי מיר דארפען יעצט ניט קיינע טעאריען נאר מעשים, אזוי ווי עס האנדעלט זיך יעצט וועגען שאפען, ארגאניזירען, אונטערנעהמען, קענען די ענגלישע אידען און די אמעריקאנער **אין אלעס וואס איז נוגע פיהרערשאפט** מעהר אויפטהאן פאר ארץ־ישראל ווי די רוסישע אידישע אינטעליגענץ וועלכע איז און מוז זיין בעאיינפלוסט פון "רוסיזם".

אז אנגריף וואס וואלט נידערגעווארפען מיין שטה, ווי ה' ברייניין רופט עס אן, האט געקענט זיין נאר אזעלכער וואס וואלט אומגעווארפען איינעם פון די צוויי (אדערביידע) פונקטען, וועלכע איך האב געבראכט. ווען אימיצער בעווייזט אז מיין מיינונג וועגען די רוסישע און אנגלא־סאקסישע קולטור איז א פאלשע, אז די רוסען זיינען זעהר פראקטישע מענשען, זיינען ווייט פון חלומות, אז זייער קולטור איז א פעסטע, אדער אימיצער בעווייזט אז די אנגלא־סאקסען זיינען ווילדע טעארעטיקער וואס קענען ריידען מעהר ווי טהאן. וואלט נאטירליך אומגעפאלען דער גאנצער בנין וואס איך האב געבויט.

אדער ווען אימיצער בעווייזט אז די אידען פון א לאנד האבען ניט קיין שום פערבינדונג מיט דער קולטור פון דער מדינה און די ארט און ווייזע ווי אזוי דאס פאלק פון דעם לאנד האנדעלט האט אויף דעם אידישען תושב קיין ווירקונג, ווען אימיצער בעווייזט אז צווישען דער אידישער אינטעליגענץ אין רוסלאנד איז ניטא קיין שייכות צו דער רוסישער און אז צווישען די ענגליש־אמעריקאנישע אידען און די ענגלענדער און אמעריקאנער איז ניטא קיין שייכות און די ערשטע לערנען גאר ניט פון די לעצטע— וואלט עס אויך צוואווארפען די בעהויפטונגען וואס איך האב געמאכט.

אבער ה' ברייניין אטאקירט ניט קיינע פון דיזע צוויי פונקטען. ער לייקענט ניט אב מיינע בעהויפטונגען וועגען די רוסען און אנגלא־סאקסען און ער לייקענט אויך ניט אב מיין בעהויפטונג אז אידען ווערען בעאיינפלוסט פון דער אמעריקאנער סביבה אויב זיי קומען מיט איהר אין בעריהרונג. ער קען צו גוט אידישע געשיכטע אום ער זאל עס אבלייקענען, ער ווייס אז די אידען פון דער אראבישער שפאניען זיינען געווען מעהר אדער ווייניגער אראביזירט, און די דייטשע אידען זיינען מעהר אדער ווייניגער גערמאניזירט און עס איז זעלבסט פערשטענדליך אז די אנגלא־סאקסישע אידען זיינען "אנגלא־סאקסיזירט". נאכמעהר, ה' ברייניין גיט אליין צו אין זיין ארטיקעל געגען מיר אז "דער איינפלוס פון פערשיידענע קולטורען אויף די ציוניסטען פון דער וועלט קען אונז נאר נוצען, קען אונז נאר בערייכערען". הייסט דאך עס אז מיר ווערען יא בעאיינפלוסט פון דער קולטור צווישען וועלכער מיר געפינען זיך. איז דאך זעהר פשוט אז אזוי ווי מיר ווערען בעאיינפלוסט פון אלע קולטורען און אזוי ווי די אנגלא־סאקסישע קולטור איז א העכערע ווי די רוסישע (און ה' ברייניין זאגט אליין אין זיין ארטיקעל: פריינד בובליק האט זעהר ריכטיג, קורץ און שארף כאראקטעריזירט דעם פראקטישען גייסט פון אנגלא־סאקסיזם) איז דאך זעהר נאטירליך מיין וואונש אז די אנגלא־סאקסישע קולטור זאל גובר זיין אין ארץ־ישראל איבער דער רוסישער אדער ווי איך האב עס געזאגט אין מיין לשון אז דער "אנגלא־סאקסיזם" זאל גובר זיין דעם "רוסיזם".

ה' ברייניין נעהמט זיך גאר צו א זייטיגע שאלה וואס האט ניט צום ענין ווען ער גיט מיר א פרעג: ווער האט ביז יעצט אויפגעבויט, איינגעפלאנצט און אויפגעריכטעט דאס ביסעלע, די קאלאניעס, די אינסטיטוציאנען און ד. ג. וואס מיר בעזיצען אין ארץ־ישראל?— איז דאס ניט די מזרח אייראפעאישע אידען? ה' ברייניין דיסקוטירט א זאך וועלכע אלע זיינען מסכים. די מאמענטען ווען איך האב געזעהן מיט די אויגען אט דאס וואס אידען האבען געשאפען זיינען געווען די גליקליכסטע אין מיין לעבען און איך האב געטהאן אלעס

וואס מיינע ארימע קרעפטען האבען מיר ערלויבט אום מיין התפעלות און התלהבות פון גליק אין מיין שרייבען פון ארץ־ישראל איבערצוגעבען. אבער דאס ב י ס ע ל ע, ווי ה׳ ברייניז רופט עס ריכטיג אן, האט געדויערט פיערציג יאהר און מיר קענען זיך ניט בענוגענען אז אין פערציג יאהר צייט זאל געשאפען ווערען נאך אזא ביסעלע. מיר דארפען יעצט א סך און איך צווייפעל אויב מען וועט עס קענען שאפען מיט רוסישע מעטאדען און איך בין זיכער אז מיט אנגלא־סאקסישע מעטאדען וועט מען עס יא קענען שאפען. און ווען די רוסישע אידען וואלטען געהאט די ענערגיע, דעם אונטערנעהמונגס־גייסט און ענטשלוס וואס הערשט אין ענגלאנד און אמעריקא וואלטען זיי אין פערציג יאהר ניט קיין ביסעלע נאר א סך אויפגעטהאן.

וואס האבען די רוסישע אידען געגעבען פאר ארץ ישראל איידער די מלחמה איז ארויסגעקומען. ווען א רוסישער רובל איז געווען א גרויסע מטבע אין ארץ ישראל און ווען עס איז געווען אזוי לייכט צו קויפען לאנד דארטען? האט מען ניט געדארפט אויסלאזען האנדגעלד דערפאר וואס מען האט ניט געפונען ווער עס זאל געבען א מיליאן פראנק פאר דער גרויסער לאנד־מציאה אין פאלעסטינא? און וואס איז א מיליאן פראנק געווען ביי די רוסישע אידען? וואס האבען די אידען פון אדעס, די רייכע שטאלצע אדעס, געגעבען פאר אויסקויפען ארץ־ישראל און וואס האבען אנדערע שטעדט געגעבען. איך קום פון א שטאדט וואס האט פארקויפט איהר סחורה איבער גאנץ רוסלאנד, אזש ביז קאמטשאטקא. די גבירים פון שטאדט זיינען געווען אפטע בעזוכער אין אלע בעדער פון אויסלאנד, און עס האט זיי ברוך השם קיין זאך ניט געפעהלט און אויף ארץ־ישראל האבען זיי געגעבען קאפיקעס. און אין יענער שטאדט איז געווען א רב, איינער פון די גרעסטע אידישע גדולים, דער ווינקעלשטיין פון רוסישער חבת־ציון, ר׳ שמואל מאהליווער ז״ל, און דאס האט אלעס ניט געהאלפען אז די שטאדט אידען זאלען טהאן עפעס א ריכטיגע זאך פאר ציון, און אזוי איז געווען דער פאל מיט אלע שטעדט אין רוסלאנד.

און איך וועל פערטרויען ה׳ ברייניז א סוד וועלכען ער און אלע אנדערע ווייסען פון פריהער: אז ווען ניט דער באראן ראטהשילד פון פאריז, וואלטען מיר ניט געהאט די קאלאניען און דאס גאנצע ביסעלע וועלכע ה׳ ברייניז שטעלט ארויף אין גאנצען אויפ׳ן חשבון פון רוסישען ציוניזם. וואס האבען די רוסיש אידישע גבירים געטהאן פאר אונזער לאנד? עס דוכט זיך מיר, אז אויב עס איז יא געווען א גביר אין רוסלאנד וואס איז געפאהרען אין ארץ־ישראל, האט ער וועגען ארץ־ישראל אנגעשריבען — ניט קיין טשעק נאר א ביכעל! און אויב איך האב ניט קיין טעות איז ער געווען פאררעכענט פאר׳ן גרעסטען רוסישען נדיב ביי די חובבי ציון. אפילו פאר׳ן חנוך איז די גרעסטע נדבה פאר׳ן יפו׳ער גימנאזיע געגעבען געווארען פון אן ענגלישען אידען, און דער פאליטעכניקום אין חיפה איז געשאפען געווארען מעהרסטענס דורך געלד פון אמעריקא! דאס איז געווען פאר דער מלחמה. אין די לעצטע פאר יאהר האט אמעריקא געגעבען מ י ל י א נ ע ן דאלארס פאר ארץ־ישראל, אהן אן ערך פיעל מעהר ווי די 7 מיליאן רוסישע אידען האבען געגעבען אין פערלויף פון א האלבען יאהרהונדערט!

ה׳ ברייניז ריידענדיג פאר דער רוסיש־אידישער אינטעליגענץ טענה׳ט אז זי האט א "דערהויבענעם אידיש נאציאנאלען גייסט", אז זי איז דורכגעדרונגען מיט דעם אידישען גייסט", אז זיי זיינען העברעער, א. ז. וו. אבער דערמיט אליין בויט מען נאך ניט אויף א לאנד, דערצו דארף מען האבען אזעלכע מעלות וועלכע מען געפינט מעהר ביי ניט־רוסיש אידען ווי ביי רוסישע. האבען דען ניט די רוסישע אידען אליין אקצעפטירט אלס פיהרער דר. הערצל, וועלכער האט קיין העברעאיש ניט געקענט און האט פון דער העברעאישער קולטור ניט געוואוסט? זייט ווען איז עס געווארען

אַ כּלל אז די וואס שטאמען ניט פון רוסלאנד און קענען קיין העברעאיש דארפען ווערען געזידעלט אזוי ווי אוסישקין זידעלט די אמעריקאנער ציוניסטישע פיהרער און ווי בריינין זידעלט זיי, רופענדיג זיי "האלבע ציוניסטען". צו דען אז די רוסישע אידען קענען העברעאיש מוזען זיי זיין בעסערע קאלאניזאטארס און אדמיניסטראטארס ווי די וואס קענען ניט? אויב רוסלאנד גיט אידעאליזם און אידישע קולטור קען ענגלאנד און אמעריקא געבען דעם אונטערנעהמונגסגייסט און די מאדערנע מעטאדען דורך וועלכע מען זאל די אידישע שטאאט קענען אויפבויען.

ה׳ בריינין רעדט פון די העברעאישע סקולס אין ארץ־ישראל. די סקולס האבען אויפגעטהאן א גרויסע ארבייט דערמיט וואס זיי האבען איינגעפיהרט דאס העברעאיש ריידען, אבער פון די סקולס איז ארויסגעטריבען געווארען דער תנ״ך, דער ספר־הספרים, אונזער לעבען און אונזער שטאלץ. די אידישע יוגענד פון ארץ־ישראל ווייס ניט א פסוק פון תורה, נביאים און כתובים און דאס קומט פון "רוסיזם"! דער רוס ווייס ניט פון תנ״ך און וויל ניט וויסען, די רוסישע ליטעראטור דערמאנט דעם תנ״ך ניט און די רוסיש־אידישע אינטעליגענץ האלט אויך אזוי. דער אנגלא־סאקס איז פערליעבט אין תנ״ך און עס וואלט געווען אונמעגליך ווען אידען פון ענגלאנד און אמעריקא זאלען שאפען די ארץ־ישראל סקולס אז זיי זאלען דעם תנ״ך בעהאנדלען ווי מען בעהאנדעלט איהם אין ארץ־ישראל. און נאך מיט צעהן יאהר צוריק האט אחד־העם געמאכט אויפמערקזאם אויף דעם אונטערשיעד ווי מען האלט דעם תנ״ך אין ארץ־ישראל און ווי מען האלט איהם אין ענגלאנד. ער שרייבט: אין דערזעלבער צייט וואס עס איז צו אונז געקומען די בשורה פון דער ארץ־העברים אז עס איז בטל געווארען דער "היפנאז" פון תנ״ך, האט אנגעפאנגען ענגלאנד זיך צו גרייטען פאר א גרויסען יום־טוב. עס ווערט דריי הונדערט יאהר זינט מען האט געמאכט די אויטאריזירטע איבערזעצונג פון תנ״ך אין ענגליש, און מען דארף לעזען וואס די ענגלענדער, אפילו די פרייע, שרייבען וועגען דיזען יום־טוב אום צו זעהן ווי שטארק עס איז נאך דער "היפנאז" פון תנ״ך ביי דער דאזיגער אומה." יעס, ה׳ בריינין, דאס איז אנגלא־סאקסיזם. דער אנגלא־סאקסיזם קען לערנען דער רוסיש אידישער אינטעליגענץ ניט נאר ווי צו אויפבויען א פיזישע ארץ־ישראל, נאר עס קען איהר לערנען אויך קולטור, אידישע קולטור וועלכע איהר דיינקט אז עס איז א מאנאפאל ביי רוסישע משכילים. און לאמיר אייך ציטירען נאך א פאאר שורות פון אחד־העם אום צו צייגען אז ער איז אויך קיין חסיד פון רוסיזם. ער שרייבט: "עס זיינען געקומען אהין (קיין ארץ־ישראל) פון חוץ־לארץ (רוסלאנד) שכורים־פון־ווערטער און האבען מיט זיך געבראכט די מליצות מיט וועלכע זיי זיינען געווען געוואהנט אין זייער מויל אין חוץ־לארץ (רוסלאנד) — און זיי זיינען זיך משתדל צו ווירקען אויף דעם יונגען דור אין ארץ־ישראל און מאכען איהם ניט נאר "פריי פון מצוות" נאר אויך פריי פון יעדער זאך וואס בינדעט צו איין דור צום אנדערען אין נאציאנאלען לעבען".

און אז איך האלט שוין ביי אחד־העם׳ן וועלכען בריינין רופט מיט רעכט דער וואהרהייט־זאגער און שטעלט איהם זעהר, זעהר הויך, וויל איך בריינגען פאלגענדען ציטאט פון אחד־העם אויף וועלכען קאללעגע ה׳ דאלידאנסקי האט מיר אויפמערקזאם געמאכט נאכדעם ווי ה׳ בריינין איז ארויס מיט זיינע ארטיקלען געגען מיר. עס פרעהט מיר וואס מיינע פערזענליכע בעאבאכטונג אין פאלעסטינא האבען זיך צוזאמענגעטראפען מיט דער מיינונג פון אחד־העם. וועלכער האט געשריבען מיט דרייסיג יאהר צוריק (על פרשת דרכים זייטע 41). פאלגענדעס:

> עס בלייבט פאר אונז בלויז צו
> ווענדען זיך צו אונזערע ברידער
> אין דער וועסט, איבערהויפט —
> אין ענגלאנד, וואו מען עוסק׳ט אין

דער לעצטער צייט אין דער שאלה פון ישוב ארץ־ישראל. אויב צווישען דיזע מתעסקים זיינען פאראן אין אמת'ן, אזוי ווי די צייטונגען דערצעהלען, גרויסע מענשען וואס זיינען געבוירען אין ענגלאנד, וואלטען זיי נאך געקענט פאררירכטען די פעהלערען און געבען דעם גאנצען ענין די ריכטיגע צורה. זיי זיינען מענשען וואס זיינען געוואהנט צו אן איינגעארדענטען לעבען און ווייסען וואס עס הייסט א סיסטעמאטישע ארבייט און דערצו האבען זיי אלע נויטיגע מיטלען — זיי האבען בעדארפט מאכען א גרויסע נאציאנאלע חברה פאר ישוב ארץ־ישראל. ערשטענס וועלען זיי שיקען אהין א קאמיסיאן פון עקספערטען

א. ז. וו.

אחד־העם איז אלזא אויך א שטיק אפיקורס אין "רוסיזם" און א שטיק מאמין אין אנגלא־סאקסיזם.

ה' ברייניז מעג זיך דיינקען וועגען אזא ערשיינונג ווי אז אידען מאכען טריפה־קיכען אין ירושלים ווי ער וויל. איך אבער האלט עס פאר דער שוידערליכסטער זאך וואס עס האט פאסירט אין ארץ־ישראל זייט חורבן בית המקדש אפילו בלויז פון נאציאנאלען שטאנדפונקט, און דיזער חלול־השם און חלול־העם קומט פון "רוסיזם". דיזע האלטונג צו אידישע הייליגטימער קומט פון רוסישען ניהיליזם. מענשען וואס קומען פון אנגלא־סאקסישע לענדער קענען אזא זאך ניט טהאן. דער אנגלא־סאקס, אויב ער איז אליין ניט רעליגיעז, איז ער אבער ווייט פון צו טהאן צו־להכעיס. ער איז א ציוויליזירטער מענש, דער רוס האלט אבער פון אן אנדער כלל: אט וועל איך טהאן דאס וואס דו קענסט ניט פארטראגען און דו נעהם איין א מיתה־משונה! די גענאסען וואס זיינען געקומען פון רוסלאנד קיין אמעריקא האבען געמאכט יום־כפור בעלער. ווען זיי האבען זיך א ביסעל אנגלא־סאקסיזירט האבען זיי עס אוועקגעווארפען. דעם דאזיגען "רוסיזם" האט מען יעצט געבראכט קיין ארץ־ישראל. און אוסישקין נעהמט קהל'שע געלד און גיט עס צו קויפען טרפה פלייש אין ירושלים, און זאגט אז ער קען זיך ניט העלפען. דאס איז "רוסיזם". איך דארף ניט האבען קיין בעסערען ביישפיעל וועגען דעם קאנטראסט צווישען "רוסיזם" און "אנגלא־סאקסיזם" ווי אנצואווייזען אז סעמיועל וואס קומט פון ענגלאנד געהט דאווענען אין ר' יהודה החסיד'ס שוהל, און די וואס קומען פון רוסלאנד מאכען אין ירושלים טריפה־קיכען ארויסצורופען מחלוקת און סקאנאלען ביי די בני ירושלים!

איך וויל ניט ווידערהאלען וואס איך האב געזאגט אין מיינע בריעף פון ארץ־ישראל וועגען די עקסטרימיסטען פון ארץ־ישראל וועלכע האלטען דעם ועד־הצירים אונטער זייער קנאפעל.

אויב ה' ברייניז דיינקט אז מיט דער פייערדיגע אפאזיציאן צו פריוואט־אייגענטהום פון די "אחדות העבודה" וועט מען קענען געווינען מענשען מיט קאפיטאל פאר ארץ־ישראל, זאל ער אזוי גלויבען. איך בין איבערצייגט אז די מענשען וועלען פארטרייבען פון פאלעסטינא יעדען וואס האט געלד און דאס מיינט אז זיי וועלען ניט לאזען ארץ־ישראל אויפבויען.

זאל איך נאך דערמאנען וועגען נאציאנאליזאציאן פון לאנד? לאנד־נאציאנאליזאציאן מיינט אז מען זאל ניט קענען קריגען קיין געלד צו קויפען לאנד. עס מיינט זיך אבצוזאגען פון קריגען ארץ־ישראל באדען. עס מיינט די פערניכטונג פון ציוניזמוס איידער מען האט נאך אנגעפאנגען עטוואס צו טהאן. אבער ברייניז'ען איז געפעלען געווארען דיזע שעהנע פראזע און דאס איז "רוסיזם". די אנגלא־סאקסען האבען געוואוסט אויף דער לאנדאנער קאנפערענץ געגען נאציאנאליזאציאן, ווי עס דארפען טהאן מענשען מיט קאמאן־סענס און מיט א געזונדען חוש פאר דאס וואס מיר דארפען טהאן אין ארץ־ישראל.

.57

די שטיינערנע פאלאצען פון די מתים

איינע פון די וואונדערליכסטע זאכען פון דער אידישער פערגאנגענהייט אין ירושלים זיינען די קברים וואס זיינען אויסגעהאקט אין די שטיינערנע בערג און אין די פעלזיגע גרונד. עס האט אמאל געמוזט זיין איינע פון די גרעסטע פאנטאזיען פון א רייכען מאן ער זאל זיך אויסהאקען א פראכטפאלען וואהנונג אויף נאכ'ן טויט אין א שטיינערנעם בארג, און געוועהנליך האט ער געהאט אין זינען אויך זיין משפחה. פערזארגענדיג פאר אלעמען "דירות אויף אייביג" אונטער "איין דאך". עס הייסט, אין איין שטיין. איך זאג דירות ווייל די דאזיגע קברים זיינען אינגאנצען עהנליך צו גרויסע וואהנונגען אין יועלכע עס איז פאראן א הויפט־האל אדער מיטעלסטער גרויסער צימער פון וועלכען מען געהט אין פערשיעדענע זייטען צו די קלענערע חדרים וואס זיינען אבגעגעבען צו פערשיעדענע מיטגליעדער פון דער משפחה. די אויסגעהאקטע פאלאצען פאר די מתים זיינען נאכגעמאכט געווארען נאך די פראכט און גלאנץ פון די פאלאצען אין וועלכע די וואס האבען עס געלאזען מאכען האבען געלעבט. וואס רייכער דער מאן איז געווען אלץ שעהנער און גרעסער זיינען געווען די קברים וואס ער האט פאר זיך און די זייניגע געלאזט אויסהאקען.

ווי וויכטיג עס איז געווען פיר יעדען גרויסען מאן צו אנגרייטען פאר זיך זיין שטיינערנעם מקום־מנוחה פאר נאכ'ן טויט קען מען זעהן פון די שארפע ווערטער וואס ישעיה זאגט אין גאט'ס נאמען צו א מאגנאט פון ירושלים און אויפזעהער איבער די קעניגליכע הויז אדער איבער'ן בית המקדש: אזוי האט גאט צבאות געזאגט. געה און קום צו דעם אויפזעהער איבער'ן הויז, צו שבנא: "וואס האסטו דא און וועמען האסטו דא אז דו **האסט זיך דא אויסגעהאקט א קבר**. ער האקט אויס אין דער הויך זיין קבר, ער שניידט אויס אין פעלזען א וואהנונג פאר איהם. גאט וועט דיך פערווארפען א שטארקע פערווארפונג און ער וועט דיך אוועקקייקלען, ער וועט דיך פערשליידערען — — דארטען וועסטו שטארבען — — און איך וועל דיר אראבשטופען פון דיין

מצב און פון דיין צושטאנד ווערען אראבגעשטויסען". אויסהאקען א קבר אין פעלזען איז אלזא געווען דער סימן פון גרויסקייט, פון מאכט, איינפלוס און רייכטהום.

מיר ווילען ווארפען א בליק איבער דיזע פעלזען־וואהנונגען פאר מתים אויף וועלכע מען האט פערשווענדט אהן א שיעור ענערגיע און ארבייט, ווארום מען ווערט ערשטוינט פון די ארבייט וועלכע איז אריינגעזונקען געווארען אין די לאנגזאמע און שווערע שטיינשניידונג אונטער דער ערד. מיר ווילען זיך אבשטעלען צום ערשטען אויף דאס וואס מען רופט די קברים פון מלכים, וועלכע זיינען אין צפון־זייט פון ירושלים. די קברים פון די גרויסע אידישע מלכים פאר'ן בית־ראשון זיינען דא זיכער ניט געווען. דיעזע זיינען געווים געווען צום דרום פון שטאדט ארום דעם בארג ציון. עס איז העכסט וואהרשיינליך אז אויף דעם פלאטץ וואו ראטהשילד האט געמאכט זיינע אויסגראבונגען ליגען ווירקליך די מלכי בית דוד און פיליכט איז אויך אמת די השערה אז יחזקיהו המלך'ס וואסער־טונעל וועגען וועלכען עס איז געווען גערעדט אין א פריהערדיגען ארטיקעל איז מיט כונה געווען געפיהרט אין א קרומע וועג אום ניט צו דארפען גראבען אונטער די קברים פון די מלכי בית־דוד, וועלכע זיינען אין מיטען פון דער גלייכער ריכטונג וואו דער טונעל וואלט געדארפט דורכגעהן ווען מען זאל איהם געווען פיהרען גלייך פון דעם פונקט וואו ער פאנגט זיך אן. אבער דאס איז א זאך וואס וועט אונז אוועקפיהרען אין אנדער ענין. דא איז גענוג צו זאגען אז אין די קברים וועלכע הייסען די קברים פון די מלכים זיינען קיינמאל ניט געלעגען די אידישע מלכים. אנדערע דענקען אז הורדוס האט דא געהאקט זיין קבר. ביי אידען רופט מען דאס די מערה פון כלבא שבוע, דער רייכסטער מאן פון ירושלים אין צייט פון חורבן, וואס האט געזאגט, לויט די ערצעהלונג פון תלמוד, איך וועל קענען שפייזען ירושלים דריי יאהר צייט, און וועמעס אוצרות פון שפייז עס זיינען פארברענט געווארען פון די ירושלים'דיגע בריונים. דאס איז דערזעלבער כלבא שבוע וואס איז לויט אן אנדער ספור געווען דער שווער פון רבי־עקיבא. אבער די מעהרסטע פארשער זיינען געקומען צו דער איבערצייגונג אז דיזע גרויסע און פראכטפאלע קברים זיינען געבויט געווארען פון דער בעקאנטער מלכה העלענא, א גויה וואס האט זיך מגיר געווען א קורצע צייט פאר'ן חורבן. זי איז געווען א הערשערין פון אדיאבנע, א לאנד אין סיריען, און נאכ'ן טויט פון איהר מאן איז זי געקומען וואהנען אין ירושלים. זי איז נאכהער אוועק צוריק אין איהר לאנד, אבער מען האט איהר קערפער געבראכט צוריק קיין ירושלים און עס דארטען בעגראבען. צוזאמען מיט דער מלכה העלענע, וועלכע איז געווען זעהר בעליעבט ביי אידען און ווערט דערמאנט צו שבח אין תלמוד פיר איהרע גוטע מעשים, האט זיך מגיר געווען איהר זוהן איזאטעס, וועלכער האט געהאט פיער און צוואנציג זיהן. די מערה, וועגען וועלכער מיר ריידען, איז ווירקליך געמאכט פאר א גרויסע פאמיליע.

מיר קלאפען אן אין א קליינע טיהר פון א געמויערטען פארקאן. אן אראבישער באי עפענט אונז די טיהר נעבען וועלכער עס איז פאראן א קליינע הייזעל וואו עס וואהנט דער שומר פון פלאץ. אן אראבערקע גיט אונז א ליכט און א פעקעל שוועבעלעד (פאר'ן באקשיש וואס מען גיט איהר ארויסגעהענדיג). און מיר געהען צו דער מערה. זעהר ברייטע טרעפ זיינען אויסגעהאקט אין שטיין, זיי זיינען פיער און צוואנציג אין צאהל. אין דער שטיינערנער פעל־

ועז־וואנד געהען טיעפע שניטען ווי קאנאלען צו פיהרען די רעגען־וואסער צו צוויי רעזערוואוארען וואס זיינען נעבען דארטען וואו די טרעפ ענדיגען זיך אויסגעהאקט אין פעלזען. אין יעדע פון פון די רעזערוואוארען קען מען ווידער אראבגעהן אויף טרעפ אום צו קענען שעפען וואסער, אבער די רעזערוואוארען האבען אייגענטליך מיט די קברים ניט צו טהאן, נאר אז מען האט שוין יא אונטערנומען אזא ריעזיגע ארבייט האט מען שוין פארבייגעהענדיג געוואלט שאפען נוצען פאר די לעבעדיגע אויך און יעדער פלאץ וואס איז אויסגעהאקט געווארען אין שטיין פאר זאמלונג פון וואסער איז געווען פון די גרעסטע נוצען פאר ירושלים. אזוי האבען עס די בויער פון דער וואונדערליכער מערה פעראייניגט די ארבייט פאר זייער אייגענע גרויסקייט מיט א פילאנטראפשע ווערק ווי עס פאסט זיך צו קלעהרען ווענען פילאנטראפישע מעשים ווען מען דענקט פון טויט. עס איז געווען אמאל אין דיזען הינזיכט דאס זעלבע וואס עס איז היינט.

מיר קעהרען זיך צו לינקס, געהען ווידער ארונטער עטליכע טרעפ און מיר געפינען זיך אין א גרויסען הויף פון 87 פוס לאנג און 80½ פוס ברייט. דער גאנצער הויף איז אויסגעשניטען געווארען אין דעם שטיינערנעם פעלזען. די וואנד ארום איז — דער פעלזען אליין. די טיעפקייט פון דעם הויף איז 27 פוס. אין איינעם פון די פיער ווענד פון פעלזען זעהען מיר דעם אריינגאנג צו דעם פלאץ פון די מתים. איבער דעם אריינגאנג זיינען פאראן שעהנע בעציערונג אויסגעשניטען אין דער פארם פון פרוכט און פלאנצונגען. מיר געהען ארונטער עטליכע טרעפ און קומען צו א טיהר נעבען וועלכען עס שטעהט א גרויסער קיילעכדיגער שטיין, וועלכער איז דא פיר דעם צוועק די טיהר צו פערמאכען. מען דארף בלויז געבען דעם שטיין א קייקל צו רעכטס און די טיהר איז פערשלאסען. אלע טיהרען אין די אינוועניגסטע צימערען אין דעם פעלזען פלעגען זיך אזוי צומאכען. מיר געהען דורך די טיהר און געפינען זיך אין א גרויסען פיערקאנטיגען צימער אויסגעשניטען אין הארץ פון דעם פעלזען. אין דיזען צימער זיינען קיין קברים ניטא, דאס איז דער צענטראלער סאלאן פון וועלכען מען געהט צו די זייטיגע צימערען. פיער טיהרען זיינען פאראן אין דיזען צענטראלען צימער, אויסער די טיהר אין וועלכען מיר זיינען אריינגעקומען. מיר האבען אנגעצונדען ליכט, זיינען אריבער די ברייט פון צימער, דורכגעגאנגען א טיהר האבען זיך ווידער געפונען אין א פיער־קאנטיגען צימער קלענער ווי דער ערשטער. אין די ווענד פון דיזען חדר זיינען אויסגעהאקט ביינק אויף וועלכע מען האט געקענט אוועקשטעלען דעם ארון אין וועלכען דער מת ליעגט, און עס זיינען פאראן אין די ווענט טיעפע לעכער פיערקאנטיגע, אין יעדע פון דיזע לעכער איז געווען אריינגערוקט אן ארון מיט א מת. בעטראכטענדיג דיזען איינערליכען חדר מיט זיינע קברים ארום די וואנד האב איך געזעהן ווי אין פלאר איז פאראן אן עפענונג און טרעפ פיהרען ארונטער ערגעץ וואו. איך בין אראפ פיער גרויסע טרעפ און האב זיך געפונען אין א נייעם חדר וועלכער איז אונטער דעם וועלכען איך בין פריהער געשטאנען, און דארטען זיינען אויך פאראן אין די וואנד די טיעפע שעלפס פיר די ארונות פון מתים. מען קען זיך פארשטעלען וואס פיר א שווערע אויפגאבע עס איז געווען צו שניידען דיזע צימערען איינע אונטער די אנדערע אין דעם שטיינערנעם פעלזען. ארויפגעהענדיג פון דעם "בייסמענט" פון קבר אין דער הויך און ארויסגעהענדיג אין דעם צענטראלען צימער זיינען מיר נאכער

אריין אין אן אנדערען פון די פיער צימערען וואס עפענען זיך אין צענטראַלען צימער. דאָרטען האָבען מיר געפונען אזא אראַנזשמענט פון קברים אין די וועגד ווי אין דעם ערשטען און דאָרטען איז אויך געוועזן אַן אונטעראירדישער צימער ווי אונטער דעם ערשטען. צום צפון פון מיטעלסטען חדר איז אויך פאַראַן אַ חדר ווי די צוויי וועלכע מיר האָבען געזעהן, און אויסערדעם געהט נאָך פון איהם אַ טיהר וואָס פיהרט אין נאָך אַ ווייטערען צימער מיט וואַנד־קברים. קורץ, אַ גאַנצער טויטען־פּלאַץ אין די האַרץ פון שטיינערנעם באַרג. ווי שטאַלץ האָבען עס געמוזט פיהלען די מענשען וואָס האָבען עס געלאָזען מאַכען ווען זיי האָבען געזעהן אַז דער לעצטער האַק מיט דער דלאָטע האָט פערענדיגט די ריעזיגע אַרבייט דורך וועלכע זיי האָבען זיך געוואָלט פערזיכערן אונשטערבליכקייט! ווארום זיינען ניט די סימנים, וואָס מיר ווילען לאָזען נאָך זיך נאָכ'ן טויט—דער אויסדרוק פון מענשען'ס ווילען צו לאָזען נאָך זיך אַ עראינערונג וואָס זאָל עקזיסטירען אזוי לאַנג ווי מעגליך נאָכדעם ווי מיר וועלען שוין ניט זיין?

צי דאָ איז געלעגען די נאָבעלע מלכה פון אַדיאַבענאַ, וועלכע האָט אנגענומען דעם אידישען גלויבען אין אַ צייט ווען עס איז די אידען פאַר'ן חורבן אַזוי שלעכט געגאַנגען, אָדער דאָ זיינען געלעגען אַנדערע — יעצט ליעגט דאָרט קיין סימן פון מענשליכע קערפּער. אַלעס איז ליידיג. דעם מענשען'ס אַרבייט לעבט לענגער ווי זיינע ביינער בלייבען ליגען אפילו אין אַזאַ זיכערען קבר ווי דער וועלכען מיר האָבען נאָר וואָס בעזוכט.

דאָס וואָס מען רופט די קברי הנביאים זיינען געבויט אויף דעמזעלבען אופן ווי די קברי המלכים זיינען אין מזרח פון ירושלים און זיי געפינען זיך אין דעם פּלאַץ וואָס בעלאַנגט צו דער רוסישער קירכע. עהנליכע קברים אין די פעלזען זיינען פאַראַן אויף דעם באַרג פון דרום ירושלים, איבער דעם גי־בן־הנם, אין איינעם פון יענע גרויסע מערות־קברים איז דער סופיט פון דעם צענטראַלען צימער זעהר שעהן אויסגעשניצט. דער בעל־הבית דערפון האָט געהאַט, ווי עס שיינט, אַ בעזונדער געשמאַק פאַר שעהנקייט. און ווייטער אַרויף, אַלץ פאַרביי דעם גי־בן־הנם, איז פאַראַן אַ פעלזען־קבר אויף אַ שפּיץ פון באַרג וואָס זעהט אויס פון דער ווייטען גאַנצ מאוים'דיג. דער וואָס האָט עס געלאָזען אויסהאַקען האָט וואַהרשיינליך געדענקט אַז צו ליעגען אויפ'ן סאַמע שפּיץ פון אַ שטיינערנעם באַרג איבער אַ טיעפען טהאָל איז אַן אידעאָל וואָס פאַסט פיר אַ וויכטיגע פערזאָן, און דער וואָס געהט פאַרביי דיזען פּלאַץ מוז מסכים זיין מיט איהם.

אַ בעזונדערען וויכטיגען אויסזעהן האָט דאָס וואָס מען רופט יד־אבשלום, צו־פוסען פון הר־הזיתים געגען איבער די בית־המקדש מויער. דאָס איז אַ פיערקאַנטיגע געביידע אין גאַנצען אויסגעשניטען פון דעם שטיינערנעם באַרג. מען האָט איינפאַך גענומען און אויסגעהאַקט אַ ליידיגען שטח פון אַלע דריי זייטען און דערפון איז אַרויסגעקומען דער קבר אָדער מאָנומענט פון אבשלום, דוד'ס זוהן. אין דער זייט איז פאַראַן אַ גרויסע לאָך דורך וועלכע מען קען אַריינקומען אינווענינ. עס איז דאָרטען נאַטירליך גאָר ניטאָ. אין די וועגד זיינען אַריינגעשניטען די לאַנגע געוועהנליכע פיערקאַנטיגע קברים־לעכער אין וועלכע קיין ארונות זיינען ניטאָ. עס איז זיכער אַז דער שפּיץ פון דעם מאָנומענט איז אַרויפגעשטעלט געוואָרען שפּעטער ווי דער מאָנומענט אַליין איז אויסגעשניטען געוואָרען. אבשלום ליעגט דאָ ניט בעגראָבען. ער איז בעגראָבען געוואָרען אין וואַלד וואו ער איז דער'הרג'עט געוואָרען אין דער

רעוואלוציאן געגען דוד'ן. אבער אין תנ"ך, נאכדעם ווי עס ווערט דערצעהלט אז מען האט איהם "אריינגעווארפען אין א גרוב אין וואלד", ווערט ווייטער געזאגט: "און אבשלום האט גענומען און האט, ווען ער האט געלעבט, אוועקגעשטעלט די מצבה וואס איז אין קעניג'ס טהאל ווייל ער האט געזאגט: איך האב ניט קיין זוהן אום ער זאל מיין נאמען דערמאנען, און ער האט עס גערופען די מצבה אויף זיין נאמען און ער האט עס גערופען יד אבשלום ביז היינטיגען טאג". אבשלום איז געווען אן אונווירדיגער מענש, אבער דער חשק צו לאזען נאך זיך א מאנומענט איז געווים פיעל אנשטענדיגער ווי זיין חשק צו אוועקנעהמען די מלוכה ביי זיין טאטען. פערשיעדענע געדאנקען ווערען אויפגעוועקט, קוקענדיג אויף דעם מאנומענט וואס א מענש האט פאר זיך געשטעלט. וועהרענד אלע עראינערונגען וואס זיינען געבליבען וועגען איהם זיינען שלעכטע. אבער דעם פיזיש־שעהנעם און גייסטיג־פערדארבענעם פרינץ איז ניט בעשערט געווען אז מען זאל אפילו זיין מאנומענט לאזען צורוה. ביז ניט לאנג איז געווען א מנהג ביי אידישע אינגלעד צו ווארפען שטיינער אויף יד אבשלום אלס צייכען פון פעראכטונג פון פעררעטהערישען זוהן וועמען זיין טאטע האט אבער ליעב געהאט טראץ וואס ער איז געווען אזוי פערדארבען: א טאטענ'ס הארץ! ווי טראגיש און ריהרענד זיינען די ווערטער וועלכע האבען זיך ארויסגעריסען פון ברוסט פון דוד'ן ווען מען האט איהם דערצעהלט אז זיין זוהן איז געפאלען אין שלאכט — געגען איהם, און ווי ער האט אויסגערופען נאך זיין טויטען געגנער: מיין זוהן אבשלום, הלואי וואלט איך געשטארבען אויף דיין פלאץ, אבשלום מיין זוהן, מיין זוהן! א טאטע איז מוחל, די וועלט איז אבער נ־ט מוחל און קיינעמ'ס הארץ ווערט נ־ט גערירט פון דעם שטיינערנעם זכרון פון אבשלום געגענאיבער דעם עמק יהושפט.

א גרויסע פעלזען־מערה שטעהט נעבען יד אבשלום און דאס שיינט צו זיין דער פאמיליען־קבר פון א גרויסע משפחה כהנים. נעבען דעם איז א קבר פון בארג אויסגעשניטען וועלכער רופט זיך דער קבר פון זכריה הנביא וועלכער איז ערמארדעט געווארען אין הויף פון בית המקדש, ווייל ער האט ווי אלע אנדערע נביאים געשטראפט די אידען. דער קעניג יואש, וועמען זכריה'ס טאטע יהוידע הכהן האט ארויפגעזעצט אויפ'ן טראהן, האט איהם געהייסען טויטען און מען האט איהם געפאלגט. עס איז ניטא קיין בעווייזע מעהר ווי א טראדיציאן, אז דא ליעגט דער מארטירער כהן־נביא!

58.

דער גי—בן—הינום ארום ירושלים

איך וויל מיטנעהמען דעם לעזער אויף א שפאציער ארום ירושלים צו מערב און דרום־זייט וואו מיר זיינען נאך ניט געוועז.

מיר געהען ארויס פון שטאדט דורך דעם לעבעדיגסטען פונקט פון ירושלים: צום יפו'ער טויער. מיר ווארפען א ווײלע א בליק אויף דעם טויער פון דוד (מגדל דוד) וועלכער שטעהט נעבען דער מויערוואנד און איז א טהייל פון דער וואנד. דער טורעם איז לויט אלע וואהרשיינליכקייטען געבויט געווארען פון הורדוס, ווען טיטוס האט חרוב געמאכט ירושלים האט ער איהם ניט צושטערט. ער האט געוואלט צייגען די מאכט און געביי פון ירושלים פעסטונגען אום עס זאל זיין מעהר כבוד פאר די רוימער אז זיי האבען אזא וויכטיגע שטאדט בעזיעגט און אגב האט טיטוס געדארפט האבען א פעסטונג וואו צו לאזען זיינע סאלדאטען וועלכע זיינען געבליבען אין ירושלים נאך'ן חורבן. דער טורעם איז גרויס און ברייט, פיערקאנטיג, ער איז געבויט פון אונטען פון גאנץ גרויסע שטיינער. די העכערע שורות זיינען פון קלענערע שטיינער און זיינען ארויפגעשטעלט געווארען אין דער טערקישער עפאכע. ארום דעם טורעם איז א זעהר טיעפער גראבען פון וועלכען דער ריעזיגער פונדאמענט פון טורעם הויבט זיך ארויס שארף משופע־דיג. דער "מגדל דוד" מאכט אן איינדרוק פון ווילדע גבורה, עס איז א סאמפעל ווי אזוי אידען האבען געבויט פעסטונגען אין די אלטע צייטען.

דארטען וואו עס איז יעצט דער יפו'ער טויער זיינען געוועז די פאלאצען פון הורדוס און אנטקעגען דיזען פלאץ געגענאיבער דעם טויער זיינען פאראן אלטע קברים אויסגעהאקט אין שטיין, מען רעכענט אז דארטען ליעגט בעגראבען מרים החשמונאית, די אונגליקליכע ווייב פון טיראן ווען ער האט געלאזען טויטען. די וואנד פון שטאדט מויער איז נעבען יפו'ער טויער אויפגעבראכען און די גאס פון שטאדט געהט דורך אין מיטען. דער סולטאן אבדול האמיד האט עס געלאזט אויפברעכען אום אז זיין פריינד דער קייזער ווילהעלם זאל ניט דארפען געהן דורכ'ן טויער נאר ער זאל קענען אריינפאהרען מיט זיין סוויטע רייטענדיג ווי א זיעגער אין דער היילינער שטאדט. און ווירקליך איז ווילהעלם אריינגעפאהרען אין דער אויסגעבראכענער וואנד אויף א ווייסען פערד מיט גרויס פאראד ווי איינער פון די קרייצפיהרער. ווי גרויס זיינען עס געוועזען די אויגען פון דעם מאן וואס זיצט יעצט

און זעגט האלץ אין א פערוואָרפענעם פלאַטץ אלס געפאנגענער איז האלאנד!

מיר געהען בארג־אראב מיט דער וועג וואס פיהרט צום אייזענבאהן סטאציאן. פון איין זייט הויבט זיך אויף דער ריעזיגער בארג מיט דעם מערב וואנד פון ירושלים ביין זייט פון בארג. פון דער אנדער זייט זיינען פאראן די צוויי גרויסע וואסער רעזערוואארען וועלכע רופען זיך דעם סולטאן'ס רעזערוואארען און אין וועלכע עס איז יעצט גאר קיין וואסער ניטא. פון דיעזע ברכות האט מען אמאל גענומען וואסער אין שטאדט, זיי זיינען אבער פערלאזען און מהיילוויז פערשאטען געווארען. פראפעסאר געדדעס, דער וואס בעשעפטיגט זיך מיט מאכען פלענער ווי אויסצושעהנערען ירושלים זאגט, אז עס איז א פערברעכען אז מען זאל לאזען אזעלכע צוויי רעזערוואארען וואס זעהען אויס, ווען עס זאל זיין וואסער אין זיי, ווי צוויי לייקס, טרוקען. ער שלאגט פאר מען זאל זיי אויסרייניגען, זיי אנפילען מיט וואסער. דארטען אריינלאזען פיש און עס זאל זיין ניט בלויז א ציערונג נאר אויך א נוצען פאר דער שטאדט. ווייל אין דיזע לייקס וועלען קענען זיין פערשיעדענע סווימינג פולס, וועלכע זיינען זעהר נויטיג פיר אזא שטאדט ווי ירושלים. ווי וואונדערליך שעהן וועלען דיעזע רעזערוואארען אויסזעהן ווען געדדעס וואונש וועט ערפילט ווערען.

מיר געהען אריבער די רעזערוואארען און לאזען זיך ארונטער אלץ ניעדעריגער און ניעדעריגער. מיר דערגרייכען אזא ניעדעריגען פלאץ פון וועלכע מען זעהט קוים דעם שפיץ פון ציון־בארג מיט דעם מויער אויבען, פון דער אנדער זייט געגען דעם בארג אויף וועלכען ירושלים שטעהט איז פאראן א בארג וואס איז ניט ווייניגער הויך פון דעם ערשטען. מיר געפינען זיך אלזא אין א טיעפען שניט אדער טהאל. מיר זיינען אין דעם בעריהמטען גי־בן־הנם, א פלאץ וואס האט געהאט אזא שרעקליכע בעדייטונג אין די אלטע צייטען, אז מען האט מיט זיין נאמען אנגעפאנגען רופען דעם פלאץ, וואו די רשעים ווערען געשטראפט נאך'ן טויט. דער „גיהנם” איז קיין אנדער זאך ווי דער גי־בן־הנם וואס רינגעלט ארום ירושלים פון ביידע זייטען.

דא אין גי־בן־הנם אדער גיהנם אין דעם טיעפען טהאל האבען אידען צייטענווייז געדיענט די שרעקליכע פייער עבודה זרה מולך צו וועלכען זיי פלעגען פארברענען זייערע קינדער. דער אבגאט איז געווען אין פארם פון א גרויסען מענשליכען קערפער פון אייזען. אינעווייניג אין בויך פון דעם קערפער איז געווען אן אויווען, וועלכער פלעגט ווערען אזוי לאנג געהייצט ביז די אויסגעשטרעקטע הענד פלעגען ווערען רויט. אויף די הענד פלעגט מען אוועקלעגען די קינדער ביז זיי פלעגען ווערען פארברענט. זיי האבען עס געטהאן שוין אפילו נאכדעם ווי זיי האבען געהאט די גרויסע נביאים ישעיה, עמוס, מיכה און ירמיה. עס איז שווער פאר אונז זיך פארצושטעלען ווי אזוי איז עס מעגליך געווען, אז אין דערזעלבער צייט און אין דערזעלבער שטאדט וואו עס זיינען געפריידיגט געווארען די גרעסטע אידעאלען פון ברידערליכקייט און פון מענשליכקייט, אין דערזעלבער שטאדט וואו עס זיינען ארויסגעבראכט געווארען די אונשטערבליכע געדאנקען פון די נביאים וועגען גאטהייט האבען אידען מקריב געווען זייערע קינדער צום פייער אבגאט.

קיינמאל איז נאך ליכטיגקייט און פינסטערניש ניט געווען אזוי נאהענט איינע צו די אנדערע ווי אין דער צייט פון די נביאים, קיינמאל איז ניט געווען אזוי ביטער און היים דער קאמפף צווישען דאס העכסטע און דאס ניעדריגסטע ווי ווען עס האבען זיך געראנגעלט די אמונה פון אחדות מיט געצענדינסט אין ירושלים. די געוואלדיגע מאכט וואס עס ליעגט אין די ווערטער פון די נביאים— ווערט בעסער פערשטאנען ווען מיר דערמאנען זיך, אז די נביאים האבען מיט זייערע אויגען געזעהן ווי אידישע טאטעס און מאמעס פיהרען אראב די קינדער פון ירושלים קיין גי־בן־הם, וועלכער איז פון שטאדט בלויז עטליכע מינוטען גאנג, אום זיי דארטען צו פער־

ברענען. דער זיעג פון אחדות אלקים איבער די שוידערליכע פארמען פון געצענדינסט אין וועלכער די אידישע שכנים זיינען געווען פערזונקען און וועלכע די אידען האבען נאכגעמאכט איז ניט אנגעקומען לייכט. די טומאה און די קדושה, זיינען געווען אפט זעהר נאהענט איינע צו די אנדערע, און האבען זיך געפונען אפילו אין איין הויז. שלמה המלך האט געבויט דעם בית־המקדש און אויפבויענדיג איהם האט ער געהאלטען איינע פון די וואונדערליכסטע תפלות וואס זיינען ווען געזאגט געווארען פון מענשען־קינדער. ער האט געזאגט די טיעפע און ערהאבענע ווערטער: די הימלען און די הימעלס־הימלען קענען דיר ניט אויפהאלטען, טו ווי קען דיר אויפהאלטען דיעזע הויז. וועלכע איז הויך געבויט? און דערזעלבער שלמה וואס האט אזוי וויט און בריט ארומגענומען דעם בעגריף פון גאטהייט האט נאכהער געבויט פאר זיינע ווייבער א במה פון דעם אבגאט. פון מואב און פאר דעם שוידערליכען פייער־אבגאט מולך! אט דא ערגעץ געגענאיבער אויפ׳ן בארג האט שלמה די דאזיגע במות געבויט!

און שפעטער אין דער צייט פון ישעיה האט דער קעניג מנשה, דער זוהן פון חזקיהו המלך, וועלכער איז געווען א נאהענטער פריינד פון ישעיהו פארברענט זיין אייגענעם זוהן אין פייער אלס קרבן, די שוידערליכע פאסירונג ווי אזוי דער קעניג פון יהודה פיהרט זיין זוהן חזקיהו המלך׳ס אייניקעל פארברענען איז געווים פארגעקומען אין גי־בן־הנם א בעשטימטער פלאץ דערצו. קיין וואונדער וואס דער נביא ירמיהו, וועלכער האט נאך ווי עס שיינט אליין געזעהן וואס אידען טהוען אין דעם גי־בן־הנם טהאל האט מיט שטורם און כעס אויסגעשריען: רייס אראב דיין קרוין און ווארף עס ארונטער, הויב אויף א קלאג אויף די בערג ווארום גאט האט פער׳מיאוס׳ט און פערלאזען דעם דור אויף וועלכען ער איז אין צארן. ווארום די זיהן פון יהודה האבען געטהאן דאס וואס עס איז שלעכט אין מיינע אויגען — זאגט גאט—זיי האבען אריינגעטאן זייער אומווירדיגקייטען אין דער הויז אויף וועלכען מיין נאמען איז געשריבען אום איהם וטמא צו מאכען. און זיי האבען געבויט די במות פון תפת (פייער) אין גי-בן-הנם צו פארברענען זייערע זיהן און זייערע טעכטער אין פייער. — — און ווען קומען אזעלכע טעג—זאגט גאט—און מען וועט שוין ניט זאגען מעהר תפת אין גי־בן־הנם נאר דער טהאל פון די הרוגים. און מען וועט בעגראבען אין תפת און עס וועט מעהר קיין ארט ניט זיין, און די נבלה פון דיעזען פאלק וועט זיין אלס א שפייז פיר די פויגעלאך פון הימעל און פאר די בהמות פון דער לאנד.

און אין אן אנדער פלאץ לעזען מיר ווי גאט האט געהייסען ירמיהו׳ן אראבצוגעהן גלייך אין גי־בן־הנם אריין און ער זאל דארטען אויסשרייען צו "די מלכים פון יהודה און צו די איינוואהנער פון ירושלים" אז דערפאר וואס מען האט דארטען געבויט די במות פיר דעם אבגאט בעל צו פארברענען זייערע קינדער אין פייער וועט חרוב ווערען ירושלים, און די אידען וועלען פאלען אין שווערד פון זייערע שונאים, און אלע הייזער פון ירושלים און די הייזער פון די מלכים פון יהודה וועלען ווערען ווי דער תפת וואס איז טמא. די דאזיגע מורא׳דיגע נבואה איז ארויסגעזאגט געווארען אין תפת וועלכעם מיינט גי־בן־הנם. שטעהענדיג דא קענען מיר זעהן מיט אונזערע גייסטיגע אויגען ווי עס שטעהט דא אויפ׳ן ברעג פון פעלזען גאנץ נידעריג אין טהאל דער גרויסער נביא: זיינע אויגען שיסען פייער, זיין גרויסע לאנגע בארד ווערט געבלאזען פון ווינד, מיט דער רעכטער האנד ווייזט ער אויף דער הויפטשטאדט אויפ׳ן בארג וועלכע וועט אונטערגעהן צוליב דעם שוידערליכען פארברעכען וואס אין גי־בן־הנם ווערט געטריבען און אין דער אנדער האנד האלט ער א ליימענעם קרוג וועלכען ער צושמעטערט אויף ברעקלאך ביי דער ענדע פון

זיין דרשה אום צו צייגען אז פון אידען וועט ווערען דאָס וואָס עס איז געוואָרען פון צושמעטערטען קרוג.

אָבער דער נביא רעדט און דער פייער אין טהאָל פלאַקערט און פרעסט די יונגע נפשות. ארום פייער טאַנצען די טאַטעס און מאַמעס פון די קרבנות אין ווילדען עקסטאַז מיט א שוים אויף די ליפען און זיכען צו דערטרינקען דעם געשריי פון ברענענדע קינדער. קען אזא מחנה, שכור פון בלוט און ווילדער עבודה־זרה, הערען וואָס א נביא זאָגט?! מיט א צושניטענע האַרץ, פול מיט וועהטאָג און שאַנדע אויף די געפאַלענקייט פון זיין נאַציאָן געהט דער נביא אוועק פון גי־בן־הנם, געהט דורך די גאַנצע שטאָדט און קומט צום בית־המקדש. דאָרטען איז פאַראַן א גרויסער עולם, דער נביא רעדט צו זיי דאָס וואָס ער האָט געזאָגט אין גי־בן־הנם, אָבער א כהן פון בית־המקדש, א "טשינאָווניק", פאַלט ארויף אויפ'ן נביא, שלאָגט איהם און זעצט איהם אריין אין פריזאָן און דער גרויסער מאַרטירער פראָטעסטירט צו גאָט, פאַרוואָס ער האָט איהם אויסגעקליבען פאַר דער שרעקליכער שליחות צו קעמפפען מיט דער גאַנצער וועלט און ער ענדיגט מיט א מורא'דיגען פלוך אויף זיך אליין: פאַרשאָלטען זאָל ווערען דער טאָג אין וועלכען איך בין געבוירען געוואָרען. דעם טאָג ווען מיין מאַמע האָט מיר געבוירען זאָל ניט זיין געבענשט! אָט דאָס האָט זיך דער נביא געוואונשען ווען ער איז געקומען פון גי־בן־הנם. און געזעהן די שאַנדע פון זיין אומה.

שטיל און אונשולדיג איז יעצט דער גי־בן־הנם אין וועלכען איך געה ארום איינער אליין אין פריהמאָרגען. אויפ'ן גרונד פון טהאָל וואַקסען גרויסע און ברייטע אָליווען בוימען. דער אָרט איז זעהר פרוכטבאר און אפשר האָט עס נאָך מעהר פרוכטבאַר געמאכט די פיעלע מענשליכע אַש פון די אמאָליגע פייער־קרבנות. טראָץ די פרוכטבאַרקייט מאַכט אויף אייך דער אָרט א שווערען איינדרוק. איהר פיהלט אז עס פרעסט אויף אייך די שווערע משא פון אַלט־פערגאַנגענע מעשים וואָס זיינען דאָ פאַרגעקומען. איהר הויבט אויף אייערע בליקען אויף ביידע זייטען. ביז און פער'עקשנ'ט קוקען אויף אייך די ביידע שאַרפע שטיינערנע בערג. איך געה מיט דעם "גיהנם" טהאָל ווייטער ווען ער בויגט זיך אוים אַלץ מעהר און מעהר צו מזרח. מיר זיינען יעצט ביים דרום'דיגען זייט פון ירושלים. דער גי־בן־הנם פאַרבויגט זיך מיט א שאַרפען שפיץ און ער ווערט נאָך טיעפער און נידעריגער. איך געה אַלע מאָל נעהנטער און נעהנטער צום נחל קדרון, דער טיעפער שפאַלט וואָס שניידט אָב ירושלים פון אַלע מזרח־בערג, ביז וואַנען ביידע טהאָלען, דער גי־בן־הנם און דער נחל קדרון ווערען פעראייניגט. דער גי־בן־הנם פאַלט אריין אין נחל קדרון וועלכער שניידט דורך די בערג פון דרום און מזרח, און לאָזט זיך אוועק אַזש קיין יריחו.

אויף דעם פונקט וואו דער גי־בן־הנם פעראייניגט זיך מיט דעם נחל קדרון איז פאַראַן דער היסטאָרישער בעריהמטער עין־רוגל, וואו עס האבען זיך בעהאַלטען דוד'ס צוויי שפיאָנען, יונתן און אחימעץ, אין דער צייט ווען אבשלום האָט רעוואָלטירט און דוד איז אנטלאָפען פון ירושלים. זיי האָבען, ווי עס ווייזט אוים, געקענט גוט די מלאכה פון שפיאָנעריי. זיי האָבען אָבגעמאכט מיט אַ דיענסט וואָס האָט געטראָגען וואַסער אין ירושלים פון עין־רוגל. זי פלעגט זיך דערוויסען וואָס עס טהוט זיך אין שטאָדט, אין אבשלום'ס לאַגער. פלעגט זי אראָבגעהן ווידער צום ברונען, פלעגט איבערגעבען די צוויי שפיאָנען פון דוד איהר אינפאָרמאַציאָן און יענע פלעגען גלייך לויפען דאָס מודיע זיין צו דוד'ן אין לאַגער. דאָס איז געווען א געוואַגטע שטיקעל מלאכה און שיעור־שיעור זיינען זיי ניט אריינגעפאַלען אין די הענד פון אבשלום'ס מענשען. די וועכטער אויפ'ן באַרג פון שטאָדט, אָדער אויפ'ן מויער, **האָבען** וואַהרשיינליך בעמערקט די צוויי יונגע לייט וואָס פלעגען זיך לאָזען לויפען צו דעם זייט פון דוד'ס לאַגער אזוי שנעל

ווי די דיענסט פלעגט קומען צום ברונען. ווער ווייס אויב ניט דער ברונען און די געלעגענהייט וואס ער האט געגעבען פאר דער דיענסט מיט איהרע חברים־שפיאנען, אויב די גאנצע אידישע געשיכטע וואלט ניט גענומען אן אנדער ווענדונג, ווען למשל אבשלום טויטעט דוד׳ן, ווי עס האט זיך איהם שטארק געוואלט!

אבער דער דאזיגער ברונען פון עין־רוגל איז זעהר בעריהמט נאך דורך אן אנדער פאסירונג. ווען אדוניהו, דוד׳ס עלטערער זוהן, האט געוואלט ווערען דוד׳ס יורש און ער האט געהאט די אונטערשטיצונג פון דוד׳ס קריעגס־פיהרער — יואב — איז ער אוועק נעבען עין־רוגל און האט זיך געלאזען ערקלעהרען אלס קעניג, און ער וואלט געווען פארבליבען קעניג ווען ניט בת־שבע, שלמה׳ס מאמע און נתן הנביא, וועלכע האבען געווירקט אויפ׳ן אלטען שטארבענדען דוד, ער זאל לאזען קרוינען שלמה׳ן פאר קעניג נאך איידער ער — דוד — שטארבט. און בשעת נאך אדוניהו מיט זיינע לייט זיינען געזעסען ביי זייער גרויסען באנקעט נעבען עין־רוגל, האבען זיי זיך דערוואוסט אז שלמה איז געווארען קעניג. זיי האבען נאטירליך געלאזען דעם באנקעט אין מיטען און זיינען געלאפען יעדער צו רעטען זיין לעבען פון שלמה׳ס ראכע. אינטערעסאנט איז, אז די זאלבונג פון שלמה איז געווען אין א פלאץ זעהר נאהענט פון עין־רוגל. איך קען ארומנעהמען מיט איין בליק ביידע פלעצער. און ווען שלמה איז אראבגעפאהרען פון בארג אויף דוד׳ס מוילאייזעל וואלטען איהם אדוניהו׳ס מענשען געקענט זעהן, ווען זיי וואלטען ניט געווען פארנומען מיט זייער אייגענע שמחה. דער יענער פריהמארגען, ווען צוויי יונגע לייט זיינען געזאלבט געווארען פיר קעניג נעבען צוויי ברונענס, איז אבער אלענפאלס געווען א זעהר אינטערעסאנטער פאר די איינוואהנער פון שטאדט, און דאס איז געווים געווען דער שמועס פון טאג אין יעדע הויז, אבוואהל קיין צייטונגען מיט די לעצטע נייעס האבען דאן אין ירושלים ניט ערשיענען. און ווידער אמאל די וויכטיגקייט פון פאסירונגען אין זייער ריכטיגע צייט! ווען בת־שבע וואלט אויף איין טאג פארשפעטיגט מיט איהר ביטע צו דוד׳ן וואלטען מיר אפשר געהאט אדוניהו המלך אנשטאט שלמה, און מיר קענען זיך ניט פארשטעלען ווי די אידישע געשיכטע וואלט אויסגעזעהן אהן דעם גרויסען, און גלענצענדען שלמה־המלך.

עס איז פאראן א געוואלדיג שטארקע פערבינדונג צווישען די גרויסע היסטארישע פאסירונג און צווישען די שטיקעל ערד אויף וועלכער עס האט פאסירט. איהר פאנגט אן אנדערש צו פערשטעהן תנ״ך ווען איהר טרעט אויף די פעלדער וואו דער תנ״ך איז געשאפען געווארען און איהר קענט זיך גאנץ אנדערש אויסמאהלען די העלדען פון אונזער געשיכטע ווען איהר געהט טריט נאך טריט אויף די מקומות וואו זייערע וואונדערליכע לעבענס־בעגעבענהייטען האבען זיך אויסגעוועבט. יואב און דוד, אדוניהו און שלמה זעהען ניט אוים אין גאנצען אויף זייער פלאץ אין א גרויסען פראסט אין רוסלאנד, אין א הויז פון דאבעלטע פענסטער פרפרוירענע, ווען דער רבי ווארימט זיך נעבען דער ליימענער אויווען און ער טייטשט די פסוקים פון עין־רוגל און פון גיחון.

א שעהנע לעגענדע ווערט דערצעהלט אין פערבינדונג מיט דעם ברונען פון עין־רוגל. ווען ירמיהו האט געזעהן אז די שטאדט וועט אריינפאלען אין די הענד פון נבוכדנאצר מלך בבל, האט ער געזאגט צו די כהנים אז זיי זאלען נעהמען דעם פייער וואס האט שטענדיג געברענט אין בית־המקדש און זאלען עס בעהאלטען. ווען נחמיה האט צוריק אויפגעבויט דעם בית־המקדש, האט ער געשיקט די כהנים זוכען דעם פייער. זיי זיינען געקומען און האבען געפונען אויף דעם פלאץ פארגליווערטע וואסער אזוי ווי ערד. נחמיה האט געהייסען דאס ווארפען אויפ׳ן מזבח און גלייך איז עס צוריק פייער געווארען.

.59

שלאָפענדע אידען אויפ'ן הר הזיתים

מיר הויבען אָן אונזער מאַרשרוט פון עין־רוגל און פאנגען אָן צו געהן פון מזרח זייט פון ירושלים, מיר געהן אין דער לייגג פון מזרח פון דרום צו צפון. פאר אונזערע אויגען שפרייט זיך אויס א בילד וועלכע דאס אויג איז ניט געוואהנט צו זעהען ארום ירושלים. דער גאנצער גרונד פון דעם טהאָל צווישען ירושלים און די מזרח בערג אַנטקעגען איז גרין. עס איז אויך גרין אויף די זייטען פון דעם טהאָל ווען דער גרונד פאַנגט אָן צו געהען העכער. דאס זיינען גערטנער, בליהענדע גערטנער פון וועלכע ירושלים עסט גרינס א גאנצען יאָהר. דאָ וואַקסט א גאַנץ יאהר אָהן אָן אויפהער. יעצט איז סעפטעמבער, דער הייסעסטער און טרוקענסטער מאַנאַט אין יאהר. און דאך איז דאָ אלעם בעוואקסען מיט כל ערליי סאָרטען ווערדזשעטייבעלס, וועלכע איהר קענט זיך נאָר פאָרשטעלען. די מזלברכה אין דיזען געגענד קומט דערפון וואס עס איז אָ נידעריגער טהאָל און עס איז דאָ גענוג וואסער, אָ טהייל פון די וואסער קומט פון שטאָדט אראָב און א טהייל טראָגען די אראַבישע פרויען ארויף פון דעם השלח וועלכער איז נאָהענט דערביי. א גאנצען טאָג זעהט מען דאָ אראַבער און אראַבערקעס ארבייטענדיג אויף די בייטען פון זייערע גערטנער.

זייט דער יקרות צוליעב די ענגלישע פונטען זיינען דיזע גערטנער א שמאלץ גרוב פאר די אראַבער וואס וואָהנען דאָ, זיי טראָגען אוועק זייער גרינווארג און קומען בעלאָדען מיט שווערע פונטען א היים. אין דיזען פלאַטץ זיינען געווען גערטנער נאך אין די גאנץ אלטע צייטען און עס איז א סברה אז דאָ איז געווען שלמה המלך'ס גערטנער.

מיר געהען ווייטער ארויף צו צפון. מיר קומען צו דעם קוואל פון "השלח", דער איינציגער וואסער־קוואל אין די בערג פון ירושלים און וועלכער האט די זכיה צו ווערען דערמאָהנט אין ישעיה, אלס א ביישפיעל צו דער פאָליטיק פון זיין צייט. דער נביא טרעט ארויס געגען די פאָליטיקער וואס שטעלען זיך ניט צופריעדען מיט די וואסערען פון השלח וואס געהען פאמעלאך און ווילען פיהרען א שטורמדיגע פאָליטיק וועלכע פיהרט דאס פאָלק און לאנד צו רואינע. די וואַסער פון השלח געהט ווירקליך גאנץ פאַמעלאך, עס איז א קוואל וואס רינט ארויס פון אונטער די בערג. ווייטער ארויף איז דער אָנפאנג פון דעם קאַנאַל וואס איז געמאַכט געוואָרען אונטער'ן בארג, ווי עס שיינט אין די צייטען פון חזקיהו המלך, אום צו ברייגגען די וואסער פון השלח אין שטאדט. דאס איז געווען א

וואונדערליכע ארבייט סיי פון סטראטעגישען און סאי פון טעכנישען שטאנדפונקט. חזקיהו האט ערווארטעט אן אנגריף פון די מחנות פון מלך אשור, ער האט ניט געוואלט אז ווען די אשור־ארמייען וועלען קומען זאלען זיי געפינען די השלח־וואסער; וואסער פיר א בעלאגערנדע ארמיי איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט איבערהויפט אין אזא טרוקענעם געגענד ווי ירושלים, ער האט דארום אויסגעקלעהרט א פלאן צו מאכען א טונעל אונטער דעם שטיינערנעם בארג וואס זאלען אבפיהרען די השלח וואסער פון זייער געוועהנליכען גאנג אויסער דעם שטאדט מויער און זיי בריינגען דורך אונטערן בארג און אונטער דער שטאדט־מויער אין שטאדט אריין. די ארבייט איז דורכגעפיהרט געווארען ערפאלגרייך, אבער די אינזשינירען פון חזקיהו המלך האבען ניט געוואוסט ווי אזוי מען קען ציהען אונטער בארג א גלייכע ליניע פון דעם פונקט פון וואנען דער טונעל דארף זיך אנפאנגען צו דעם פונקט וואו ער דארף זיך ענדיגען. זיי האבען אנגעפאנגען צו האקען דעם שטיינערנעם בארג פון ביידע זייטען אזוי ווי עס דארף צו זיין. איין פארטיי ארבייטער האבען אנגעפאנגען פון איין ברעג און איינע האט אנגעפאנגען פון צווייטען. אבער ביידע פארטייען האבען אביסעל געבלאנדזשעט אין זייער ריכטונג און זיינען אוועקגעגאנגען קרום ביז וואנען זיי האבען ענטדעקט אז זיי זיינען שוין אריבער דעם פונקט אויף וועלכען ביידע פארטייען האבען זיך געדארפט בעגעגענען, זיי האבען דאן דורכגעהאקט די וואנד אין דער ברייט און האבען פעראייניגט דיזע האלבע זייטען פון טונעל. דאס וואס די ארבייטער פון חזקיהו האבען ניט געקענט זיך האלטען ביי א גלייכער ריכטונג האט זיי געקאסט א סך איבריגע ארבייט און האט לענגער געמאכט דעם טונעל. די ליינג פון איין פונקט פון טונעל ביז'ן צווייטען, ווען עס וואלט געהען א גלייכע ליניע איז 366 יארד. דער טונעל אבער האלט גאנצע 583 יארד און דאס איז אלעם דערפאר וואס זיי האבען געבלאנדזשעט אין דער ריכטונג און זיינען איינינגע מאל אוועק אן א זייט און זיך געדארפט אומקעהרען צוריק.

אבער אויך מיט דיזען חסרון איז עס א וואונדערליך־ריעזיגע ארבייט און עס איז ניט לייכט צו פערשטעהן ווי אזוי האט מען עס מיט די דאמאלסדיגע כלים געקענט מאכען. עס איז א שעהנער מאנומענט פון אידישע ארבייט פון פאר דריי טויזענד יאהר.

אין 1880 איז געמאכט געווארען א זעהר אינטערעסאנטע ערפינדונג אין פערבינדונג מיט דיזער וואונדערבארען וואסער־טונעל פון יחזקיהו המלך. א באי וואס האט זיך געבאדען אין טונעל היט זיך אויסגעגליטשט אויף א שטיין וואס איז געלעגען אויף'ן גרונד פון דעם ניט טיעפען וואסער. ווען ער האט זיך אויפגעשטעלט צוריק האט ער געזעהן, אז אויפ'ן שטיין זיינען אויסגעקריצט אזוי ווי אותיות. מען האט דעם שטיין ארויסגענומען און עס האט זיך אויסגעוויזען, אז אויף איהם האבען די מייסטערס פון טונעל אויפגעשריבען אין העברעאיש אין צור'ישע אותיות ווי אזוי דער טונעל איז געבויט געווארען און ווי פיעל עס האט געדויערט. דיזער שטיין דורך וועלכען די בויער פון טונעל דערצעהלען אונז פון זייער ארבייט איז דער עלטעסטער העברעאישער מאנומענט אין מערב ארץ־ישראל, ער געפינט זיך אין קאנסטאנטינאפאל. אויפגעשריבען איז אויף איהם פאלגענדעס:

...הנקבה וזה דבר הנקבה בעוד...
עלו הגרזן אש על רעו ובעוד שלש
אמות להנע... ע... קל אש קרא אל רעו
כי הית זדה בצר מים נרמ... ובים ה...
נקבה הכו החצבים אש לקרת רעו גרזן
על גרזן וילכו המים מן המוצא אל
הברכה במאתים ואלף אמה ומ... ת...
אמה היה גבה הצר על ראש החצבים.

די איבערזעצונג דערפון איז:

דער טונעל, און דאס איז דער ענין פון טונעל... ארויף. דער האק, איינער קעגען צווייטען, און ווען זיי זיינען געווען דריי איילען ווייט האט זיך דערהערט די שטימע פון איינעם

שרייענדיג צום צווייטען : ...געריכטעט אין פעלז פון רעכטס און פון לינקס. און אין דעם טאג פון טונעל האבען די בויערער געהאקט איינער קעגען צווייטען, א האק אנטקעגען א האק : און עס זיינען געגאנגען די וואסערען פון אויסגאנג ביז'ן באסיין אויף צוויי הונדערט און איין טויזענד איילען און הונדערט איילען איז געווען די הויך פון פעלז איבער'ן קאפ פון די ארבייטער.

מיר געהען ארויף העכער צו דעם אנפאנג פון טונעל וואו די וואסער איז אריינגעפיהרט געווארען אונטער דעם שטיינערנעם בארג. מיר געהען אראב זעכצעהן טרעפ אונטער'ן בארג, מיר קומען צו א פלאטפארם און געהען ארונטער נאך פיערצעהן טרעפ. איבער קאפף איז דער שטיין אין וועלכען דיזע אלע טרעפ זיינען אויסגעהאקט געווארען און אונטער איז דער וואסער, אן עפענונג אין שטיין א מאן די הויך איז דער אנפאנג פון טונעל און אזוי געהט ער די גאנצע וועג אמאל ברייטער אמאל שמעלער אמאל העכער און אמאל ניעדריגער. ווען מען! האט געוואלט האט מען געקענט פערשיטען מיט ערד אט דעם אנפאנג פון טונעל האט קיין אויסענווייניגסטער שונא ניט געקענט האבען קיין וואסער. די אנדער ענדע פון טונעל איז געווען שוין אין שטאדט הינטער דער וואנד פון דער פעסטונג. די יעצטיגע שטאדט מויער פארציהט זיך ניט אזוי ווייט, זי איז ווי איך האב פריהער געשריבען פיעל קלענער ווי די אלטע מויער פון די אידישע מלכים.

שטעהענדיג ביים ארייננאנג פון וואסער־טונעל פון השלח האב איך זיך ניט געקענט אבוואונדערען ווי אזוי די אראבישע פרויען טראגען די וואסער אויף זייערע קעפ. גאר אונטען פילען זיי אן גרויסע אמעריקאנישע גאזע־בלעכען מיט וואסער, שטעלען עס מיט א הויב ארויף אויפ'ן קאפף און לאזען זיך שנעל געהן. עס איז מעהר געלאפען ווי געגאנגען. ארויף די טרעפ! די אראבישע פרוי האראוועט א סך, שווער און ביטער.

אנטקעגען דעם השלח אויפ'ן זייט פון שארפען בארג וואס הייסט "הר המשחית" איז אנגעקלעפט, ער זעהט אויס ווי אנגעקלעפט, אן אראבישער דארף און עטוואס ווייטער צו דרום איז א דארף פון תימנ'ער אידען. וועלכער היינגט אויך אויפ'ן בארג אזוי ווי דער אראבישער דארף. די הייזער זעהן אויס ווי זיי שטעהען איינע אויף די אנדערע, קיין גאסען זיינען אין דיזע דערפער ניטא און ווען מען וויל ארויפגעהן דארף מען קלעטערען ווי אויף א גלייכע שטיינערנעם וואנד אוועקשטעלענדיג די פיס וואו עס איז נאך פאראן א פלאץ עס אנצושפארען.

מיר געהען ווייטער צפון און מיר קומען נעהענטער צו א פלאץ וואס האט גרוים קדושה אין דער אידישער טראדיציאן. מיר זיינען ביין עמק־יהושפט, דעם פלאץ וואו גאט וועט קומען משפט'ן די וועלט בעפאר תחית־המתים.

דער עמק יהושפט איז א טיעפער און שמאלער שניט צווישען דעם בארג אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטאנען און דער הר־הזיתים. עס איז ניטא קיין מעהר הייליגער און אין דערזעלבער צייט מורא'דיגער פלאץ ווי דיזער נאטירליכער גראבען. עס איז געווען דער וואונש פון מיליאנען אידען, צוזייהט און צושפרייט אין יעדען ווינקעל פון דער ערד, אז זיי זאלען נאכ'ן טויט ליעגען בעגראבען נעבען דעם עמק־יהושפט, צו זיין פון די ערשטע וואס וועלען אויפשטעהן תחית־המתים אין דעם גרויסען און מורא'דיגען טאג ווען גאט וועט קומען און זיך שטעלען אויף דעם הר־הזיתים איבער דעם עמק־יהושפט צו ריכטען די וועלט. אין מיליאנען הערצער איז געווען איינגעבאקען דער הייסער וואונש צו זיין פון די גליקליכע וועמעס ביינער עס ליעגען בעגראבען אין די הייליגע ערד פון הר־הזיתים פונקט נעגענאיבער דעם הייליגען פלאץ פון בית־המקדש!

און צו איז א איד געבארען געווארען נעבען דעם רהיין, נעבען דער ווייכסעל, אין שכנות פון דניעפער, פון גוואדאלקאווער, פון וואלגא אדער האדסאן — האט ער געוואלט שלאפען זיין אייביגען

שלאָף אויף די הייליגע ערד פון הר־הזיתים. די ווייטע ארץ־ישראל וועלכע ער האָט קיינמאָל ניט געזעהן, איז געווען דעם אידען נעהנטער פון דער לאנד וואו ער איז געבאָרען און וואו ער האָט זיך געהאָרעוועט. אלעס האָט איהם דער גלות געקענט געבען, אָפּט אפילו רייכטום און גלייכהייט, אָבער קיין קדושה האָט עס איהם ניט געקענט געבען, און אויב אַ איד האָט ניט געקענט קומען און זיך לייגען אויפ'ן הר־הזיתים, האָט ער פערלאנגט כאָטש אַ ביסעלע ערד פון דאָרטען אום אוועקצולייגען זיין קאָפּ אויף דעם. ליעגענדיג אין פרעמדע לענדער זאָל ער ליעגען אויף זיין אייגענע ערד, די ערד פון דער הייליגער ארץ־ישראל!

און פיעלע האָבען געהאַט גרויס גבורה און ענטשלאָסענהייט צו ערפילען זייער ברענענדען וואונש, האָבען אוועקגעוואָרפען אלעס און זיינען געקומען ליעגען אויפ'ן הר־הזיתים. אויפ'ן וועג האָבען געלויערט אלע געפאהרען, אָבער דאָס האָט ניט געקענט שטערען די וואָס האָבען געוואָלט זיך פעראייניגען אויף אייביג מיט ארץ־ישראל. מיט זייער גייסטיגען בליק, פעסט איינגעשפּאַרט אויף דיזען באַרג געגענאיבער דעם בית־המקדש, האָבען זיי זיך מיט אלעמען צוזעגענט און זיך ארויסגעריסען פון זייער היים צו קומען אהער. אָט דאָ ליעגען זיי אויסגעשפּרייט אויף דעם גאנצען ריעזיגען באַרג פון דער טיעפעניש פון עמק־יהושפט ביז דעם שפּיץ פון הר־הזיתים, טויזענדער און טויזענדער קברים, שורות איבער שורות. יעדער איז געשטאָרבען מיט אַ גליקליכען שמייכעל אויף די ליפּען. ער האָט עררייכט דאָס העכסטע פון זיין וואונש. און זיי זיינען דאָ פון אלע לענדער אויף גאָט'ס ערד! אָט ליעגען ספרדים, אשכנזים, גרוזינער, בוכאַרער, תימנ'ער, טורקעסטאַנער; אָט ליעגען די וואָס זיינען געקומען פון דעם הייסען אַראַביען און אָט ליעגען די וואָס זיינען געקומען פון דער פאַרפרוירענער סיביר. אלע האָבען זיך אויפגעקליבען צוזאַמען, פעראייניגט און פערהייליגט אין דער קדושה פון ארץ־ישראל. אויף פיעלע פון די קברים זיינען שוין אָבגעמעקט די סימנים פון די אותיות פון די מצבות, די מצבות שטעהען דאָ ניט ווי אויף אלע בית־עולם'ס, זיי ליעגען פלאַך אויסגעצויגען איבער די קברים. און די גרויסע רעגענס וואָס לאָזען זיך אראָב פון שפּיץ הר־הזיתים האָבען אין פערלויף פון הונדערטער יאָהרען פאַרמעקט די אותיות וואָס זיינען אויסגעהאַקט געוואָרען אין שטיין. אָבער אויף פיעלע, פיעלע מצבות פאנגט זיך אָן מיט דער שטאָלצער אויפשריפט: "זה הקבר אשר כריתי לי בחיי..." דער זכות צו זיין דאָ בעגראָבען איז אזוי גרויס, אז מען האָט ניט פערגעסען צו אויסרעכענען אויף דער מצבה אז מען האָט דעם קבר לעבעדיגערהייד אנגעגרייט. אין די לאנגע שורות פון הר־הזיתים קברים קען מען זעהן די קברים פון גאונים און צדיקים, מקובלים און טרוימער וואָס זיינען אהער געקומען פון אלע עקען פון דעם וועלט־קוגעל.

א געפיהל פון הייליגען ציטערניש און שרעק נעהמט אייך אָן ווען איהר געהט ארום צווישען די אונענדליכע שורות פון די קברים פאַרנאַכט: דער גאנצער ריעזיגער באַרג איז פאַרזייט מיט ווייסע ליעגענדיגע מצבות וואָס שלאָגען אָב אין די שטראַהלען פון דער אונטערגעהענדער זונן אויף די געלקייט פון באַרג. פון אונטען ווי פון תהום ארויס איז אָפען די מויל פון עמק־יהושפט. געגענאיבער זעהט זיך דער רוקען פון דעם בית־המקדש־באַרג מיט דעם מויער וואָס שטעהט אויף זיין ברעג. דער מויער איז דער ווינקעל פון מזרח־דרום. די שטיינער דאָ זיינען אזוי געוואַלדיג, אזוי מורא'דיג אין זייער מאָאָס, אז די גאנצע וואנד דאַכט זיך איז געשאַפען געוואָרען פון איבערמענשליכע קרעפטען. שאַרף משונה'דיג און שפּיציג שניידט זיך ארונטער דער באַרג פון בית־המקדש ביז דעם תהום פון עמק־יהושפט. די זונן האָט זיך שוין בעהאַלטען הינטער די שפּיצען פון דער פעסטונג וואנד, וועלכע זעהט אויס ווי זי וואָלט פאַרשטעלט וואונדערליכע

סודות דאַרטען אויף זייער זייט. א ריע־
זינער שאָטען פון דעם מויער ווערט
נעשליידערט אויף דעם גרויסען קברים־
פעלד און די שווארצע אָבשפּיגלונג פון
די מויער־שפּיצען קוקען אוים מאוים׳־
דיג און מיסטעריעז. אויף דער ווייסער
שמאָלער וועג, אויף דעם בארג וואָס
פיהרט צו ירושלים, שטעהען צוויי
גלחים אין שווארצע קליינע יארמולקעס
און ברוינע ביז דער ערד לאַנגע קאַפּאַ־
טעס און ווייסע געפלאָכטענע גארטלען.
זיי שטעהען פארלייגט די הענד אויפ׳ן
ברוסט, קוקען נאָכדיינקליך אויף די
לעצטע זונענשטראהלען, ריידען איינע
צו די אנדערע גאָר ניט און שיינען צו
זיין זעהר בעוועגט. זייער בליק איז
פּאַרטראָגען ערגעץ ווייט, ווי זיי וואָל־
טען עפּעס געזוכט. א פּאַסטוך טרייבט
דאָרטען, לינקס אראָב־באַרג נעבען נחל־
קדרון, די שעפּסען. א שטימע וואָס
זעהט אוים אזוי נאָהנט און בעקאנט,
פול מיט צער, השתפכות הנפש און
צערטליכקייט, הערט זיך ניט ווייט פון
מיר. די שטימע איז אויסגעווייקט אין
טרעהרען און זי קייקעלט זיך אראָב פון
הר־הזיתים גלייך אין טיעפען עמק־
יהושפט אריין, קומענדיג פון דאָרטען
צוריק אין דער ווייטער עכאָ פון דער
נאָכט: דאָס וויינט אימיצער צווישען
די קברים אויפ׳ן באַרג. עס איז אלול,
און אַ איד מיט א שווערע הארץ האָט
זיך דאָ פארשפּעטיגט נעבען א טייערן
קבר. נעבען איהם שטעהט זיין איי־
זעלע ווארטענדיג אוועקצוטראָגען זיין
בעל־הבית אהיים. א שניידענדער פייף
הערט זיך פון שפּיץ בארג. ער ווערט
נעענטפערט פון דעם בארג אַנטקעגען.
אַלעם איז ווידער שטיל. א פאַרשפּע־
טיגטער רייטער לאָזט זיך פאַרזיכטיג
און לאַנגזאַם ארונטער צום עמק־
יהושפט און די קלעפּ פון פערד׳ם פיס
קלינגען אָב אין דער שטילער פיהלענ־
דער לופט. אַלעם קריגט א זאָרגפולע
און מיסטעריעזע בעדייטונג.

נאָכט איז אויסגעשפּרייט אויפ׳ן
שרעקליכען פּלאַץ. פון דער ווייטענס
ארונטער אויף דעם וועג, אין וועלכען
דער נחל־קדרון לויפט צו יריחו, שטע־
הען די שפּיצינע בערג גרויזאַם און
ערנסט, ריכטיג ווי זיי וואָלטען געקור־
מען אלם עדות פון דער אנקלאגע אין
דעם גרויסען משפט וואָס וועט זיך
אפשר באלד עפענען אין עמק־יהושפט.
מיט שנעלע שריט לאָז איך זיך ארונ־
טער פון בארג, און אַייל זיך אויף דעם
וועג פון מערב־דרום און ווייטער הע־
כער פארביי דעם אידישען קוואַרטאַל
אין שטאָדט אריין.

60.

ירושלים פון הר הצופים

אין אַ בליציג־ליכטיגען פאַרנאַכט זיינען מיר ארוים פון שטאָדט צו געהן צו דעם באַרג וואס דערוועקט אזוי פיעל געפיהלען און געדאַנקען ביי יעדען וואס וויים די געשיכטע פון ירושלים. דאס איז דער הר הצופים, דער באַרג פון וועלכען אלע וואס האָבען בעזיעגט די הייליגע שטאָדט האָבען פון דאָרטען אראָבגעקוקט אויף ירושלים און איהרע פעסטונגען. דאָרטען איז אויך געשטאַנען טיטוס מיט זיינע ארמייען, ער האָט א נאמען געגעבען דעם באַרג סקאָפּוס, וועלכעס מיינט קוקען, אין לאטיין. דער פערניכטער פון בית המקדש און פון אידישער פרייהייט איז געקומען דורך דעם איינציגען וועג דורך וועלכען מען קען צוקומען צו ירושלים פון צפון און ער האָט דאָרטען אויפגעשטעלט זיין לאַגער.

די וועג צום סקאָפּוס פיהרט פאַרביי די קברים פון די מלכים, לויפט וויטער און וויטער צו צפון זייט ארויף, געהט פארביי די וויטעסטע אידישע הייזער אויסערהאַלב פון דער שטאָדט און פאַנגט זיך אָן צו פערבויגען צו מזרח, געהענדיג אַלע מאָל העכער און העכער צו דעם שפּיץ פון דעם העכסטען באַרג וואס ארום ירושלים. וואָס העכער מען הויבט זיך אויף אלץ מעהר וואונדערליכער און פאַנטאַסטיש פאַנגט אָן אויסצוזעהן ירושלים. ווען מיר האַלטען שוין ניט ווייט פון שפּיץ דערזעהען מיר פּלוצלונג אויף דעם רוקען פון באַרג צעהנדליגע און צעהנדליגע שורות פון ווייסע צלמים אלע פון איין מאָאס, ריכטיג ווי אימיצער וואָלט זיי אלע פאַרזייט ווי די גלייכע קערנער מיט איין שוואונג מיט'ן האַנד. די ווייסע צלמים זעהען זיך שאַרף ארוים פון דעם קאָליר פון באַרג וועלכער איז ווי אלע בערג ארום ירושלים געל־ברוין. אונטער די צלמים ליעגען די ענגלישע סאָלדאַטען וואס זיינען געפאַלען נעהמענדיג ירושלים. ענגלאַנד איז דער 37טער זיעגער פון ירושלים און דיזע פרישע קברים דערצעהלען די געשיכטע פון לעצטען כבוש פון דער וואונדערליכסטער און מעהר בעקעמפּפטער שטאָדט אין דער וועלט. א בעזונדער אבטהיילונג אין דער צלמים פעלד איז פאַראַן פאר מגן־דוד'ס, וועלכע בעציערען די קברים פון אידישע גבורים וואס זיינען געפאַלען אום אַז זייער לאַנד זאָל אריבערגעהן צו דער מאַכט וואס האָט צוגעזאָגט מאַכען פון איהר א אידישע היים.

אויף דעמזעלבען פּלאַץ זיינען געשטאַנען מיט א טויזענד יאָהר צוריק

אַנדערע צלמים, די ערשטע קרייצפאַהר־
רער האָבען פון דיזען פונקט דערזעהן
צום ערשטען מאָל ירושלים, וועלכע זיי
זיינען געקומען אויסלייזען פון מחמדאַ־
נישע הענד. זיי האָבען דאָ אויפגעשלאָ־
גען זייער לאַגער און האָבען פון דאַנען
צוגעגרייט זייער בלוטיגען אָנפאַל אויף
דער שטאָדט, אבער קיין אידען זיינען
דאַן אין דער ארמיי אויפ׳ן סקאָפּוס ניט
געווען. די קרייציגע האָבען אָנגעפאַנ־
גען זייער „גאָטספאָרכטיגען" מאַרטש
אויף דער שטאָדט פון דוד און שלמה
מיט אַ שחיטה אויף אידען אין אַלע
פלעצער אין אייראָפּא וואו זיי זיינען
דורכגעגאַנגען און געענדיגט דערמיט
וואָס זיי האָבען אויסגעקוילעט אַלע
אידען אין ירושלים איידער זיי זיינען
געגאַנגען תפלה טהאָן אויף דעם קבר
פון דעם גרינדער פון דער רעליגיאָן פון
ליעבע. דאָ ארום און ארום אויף דעם
אַלטען הר־הצופים האָבען געשווימט און
געליאַרעמט די ווילדע פאַנאַטישע באַר־
באַרען, וועלכע זיינען געקומען פון לענ־
דער פון פינסטערניש, אונוויסענהייט
און גראָבהייט. דעם פאַקעל פון ציווי־
ליזאַציאָן האָבען דאַן געטראָגען די
אַראַבער און די אידען. אבער די ווילדע
פראַים פון דייטשלאַנד, פראַנקרייך און
ענגלאַנד זיינען געקומען צוריק אין דער
דאַן פינסטערער אייראָפּא און האָבען
געבראַכט אַ שטראַהל פון ליכטיגקייט.
די קרייצפאַהרער האָבען געבראַכט פון
דער קוועלע פון ציוויליזאַציאָן, פון
מזרח, נייע אידעען און האָבען דערמיט
געגעבען דער באַרבאַרישער אייראָפּא
דעם ערשטען שטויס צום פּראָגרעס.
אַלעס מוז זיך אָנפאַנגען פון ירושלים.
ירושלים האָט געגעבען די פראַים פון
דער וועסט אַ גאָט, זי האָט נאַכהער
געגעבען אַ גאָט צו מענשען פון דער
איסט. ביידע, איסט און וועסט, זיינען
דאַן אַריין אין אַ לאַנגען קאַמפּף ווע־
גען די אידעען וועלכע זיי האָבען ביי־
דע גענומען ביי ירושלים און פון דיזען
קאַמפּף, פון דיזען מאַרשרוט פון די
מערב־באַרבאַרען צו דער שטאָדט פון
געטליכקייט פון אידעען און אידעאַלען
איז געבאָרען געוואָרען אַ נייע ציווילי־
זאַציאָן. ווי גרויס איז די מאַכט פון

ירושלים און מיט איהר די מאַכט פון
דעם אידען. מיט די לעצטע זיעגער פון
ירושלים זיינען געקומען די אייניקלעך
פון דוד און שלמה צו קליימען צוריק
זייער ירושלים איבער וועלכע מחמדאַ־
נער און קריסטען האָבען זיך ארומגע־
שלאָגען מעהר ווי טויזענד יאָהר! דער
אריינטרעטען פון צלם אין ירושלים
מיט טויזענד יאָהר צוריק איז געווען
אַ צייכען פון אונגליק פאַר אידען, דאָס
אריינטרעטען פון אַ קריסטליכע ארמיי
אין די טויערען פון ירושלים היינט,
איז געווען דער צייכען פון דעם ווידער־
געבורט פון דער אידישער נאַציאָן! די
מגן־דוד׳ס אויף דער קריסטליכער מי־
ליטערישער סעמעטערי אויף דעם באַרג
סקאָפּוס דערצעהלען אונז אַ וואונדער־
ליכע געשיכטע פון ישראל אין זיין
קאַמפּף פאַר זיין לאַנד, פאַר זיין
ירושלים און פאַר נאַציאָנאַלע עקזיס־
טענץ.

מיר געהען ווייטער אויף דעם הר
הצופים ביז מיר ערייכען זיין שפּיץ. אַ
וואונדערליכס הערליכע בילד, וואָס האָט
קיין גלייכען ניט, ווערט אַנטפּלעקט פאַר
אונזערע אויגען. פון דער הויך קוקען מיר
אַראָב אויף ירושלים, די שטאָדט, אויף
וועלכע מיר האָבען ביז יעצט בלויז גע־
קוקט פון אונטען אַרויף. אַרומגעהענדיג
ארום איהר, ליגט יעצט אונטער דעם
פונקט אויף וועלכען מיר שטעהען, מיר
זעהען די דעכער פון דער אויבערשטער
שטאָדט, מיט די קיילעכדיגע קופּאָלאָס,
איינע העכער ווי די אַנדערע, פון די
אונטערשטע רייהען פון שטאָדט ביז
אַרויף, מיר כאַפּען ארום גאַנץ ירושלים
מיט אונזער בליק און מיר זעהען ווי זי
איז אַרומגערינגעלט פון אַלע פיער זיי־
טען מיט דעם שטאָדט־מויער, וועלכען
מיר האָבען יעצט פאַר אונזערע אויגען
אין גאַנצען, פון זיין אָנפאַנג ביז ענדע.
דער מויער זעהט אויס ווי אַן אַלטער
ריעז וואָס שטעהט אם וואַכט ווי אַ
שומר אויף דער שטאָדט. די מויער איז
פול מיט שפּיצען, די ווענט זיינען געל־
ברויז, די ריעזיגע שטיינער ליגען מאַ־
סיוו איינע אויף די אַנדערע ריכטיג ווי
זיי וואָלטען זאָגען: פון דאַנען וועלען
מיר זיך ניט ריהרען. פון צייט צו צייט

ווערט דער רוקען פון דער פיל געשפיצטער וואנד איבערגעשלאגען פון א טהורם וואס שטעקט ארויס זיין ריעזען־קאפ פון מיטען. מעהר מאוים'דיגער ווי אלעס זעהען אוים די ווינקלען פון דעם מויער, וועלכע זיינען געבויט פון ספעציעלע גרויסע שטיינער, עס דאכט זיך, אז אט אט זעהט איהר ווי אויף דער וואנד געהען ארום די סאלדאטען וואס האלטען וואך אויף דער הייליגער שטאדט, איהר דערמאנט זיך דעם פסוק: אויף זיינע מויערען האב איך געשטעלט שומרים א גאנצען טאג און א גאנצע נאכט.

אט פון דיזען פונקט האט עס רבשקה, דער פעלדמארשאל פון מלך אשור, אראבגעשריען צו די סאלדאטען פון חזקיהו אויפ'ן מויער און האט זיי געסטראשעט אז זיין קעניג, דער מלך־אשור וועט פערניכטען ירושלים. זיינע ארמעען זיינען געווען אויסגעשפרייט אויפ'ן בארג און אויף זיי האט דער שטאלצער בעריהמער געבויט, ווען ער האט אויפגעהויבען זיין האנד געגען דעם בארג פון דער טאכטער פון ציון, דעם בארג פון ירושלים. רבשקה און זיין בעל־הבית זיינען אין דער הייליגער שטאדט ניט אריינגעדרונגען, אבער אביסעל שפעטער האט אן אנדער מעכטיגער שונא פון דיזען פונקט, אויף וועלכען מיר שטעהען, אראבגעקוקט אויף ירושלים, דאס איז געווען נבוכדנאצער פון בבל, וועלכער האט גערופען צו הילף צו בעזיעגען די שטאדט, דעם שרעקליכסטען פון אלע גענעראלען: הונגער. ער האט בעלאגערט די שטאדט. אומזיסט האט ירמיהו געווארענט, אז ירושלים וועט ניט קענען שטעהן געגען די כשדים און אז עס איז קרום צו פערלאזען זיך אויף מצרים, אז זי זאל גובר זיין נבוכדנאצר'ן. דעם נביא האט מען געשלאגען און אריינגעזעצט אין פריזאן און האבען איהם שוין געהאלטען ביי'ן טויטען. די אנטי־בבל און די פרא־מצרישע פאליטיק וואס דער קעניג צדקיהו האט געפיהרט, האט אנגעהאלטען ביז'ן לעצטען טאג, ווען דער הונגער איז געווארען שטארק אין שטאדט און עס איז ניט געווען קיין ברויט פאר דאס פאלק, און די שטאדט איז צושפאלטען געווארען. דאן, אזוי ווי היינט, האט די זון געשיינט אויף ירושלים און די שטיינערנע מויערוואנד האט אויסגעזעהען ווי היינט, און דארטען ארונטער, עטוואס ווייטער צו צפון־זייט, האט מען געשמידט אין קייטען ארויסגעפיהרט די געפאנגענע אידען אויף זייער לאנגע רייזע אין גלות, אויף די טייכען אין בבל.

און מיט זעקס הונדערט יאהר שפעטער האט פון דעמזעלבען פלאץ אלע פריהמארגען, ווען די ליכטיגע ארץ־ישראל זון שיינט אויף אלעם און אלעמען, טיטוס הרשע אראבגעקוקט אויף דער שטאדט, אויף דער פעסטונג, אויף וועלכער עס פלעגען מארשירען די אידישע סאלדאטען הין און צוריק, פון דאנען האט זיך דער רוימישער גענעראל און דער שפעטערדיגער קיסר, אלע מאל ארונטערגעלאזען זיך אראב צום מויער אין אן אנגריעף און איז אזוי פיעל מאל צוריקגעשטויסען געווארען, פון דאנען פלעגט ער קוקען אויף דעם טומעל און ליארם וואס אויף דעם בית־המקדש פלאץ וועלכער איז גלייך ווי א טיש. דער בית־המקדש איז געווען א בעזונדערע פעסטונג אין זיך. און פון דאנען האט טיטוס אויך וואהרשיינליך געזעהן ווי די אידישע פארטייען, וואס זיינען געווען אין שטאדט, האבען געפיהרט מלחמות איינע מיט די אנדערע. א זאך וואס האט איהם געגעבען מוטה צו פיהרען ווייטער זיין קאמפף, וויסענדיג, אז די אינערליכע מלחמות וועלען איהם העלפען צו בעזיעגען די שטאדט.

און אט דא אויפ'ן מויער האבען זיך די אידישע גבורים געשלאגען מיט דער גרעסטער גבורה וואס די וועלט האט געזעהן, פאר זייער שטאדט און לאנד. דארטען צו דרום זייט, אויפ'ן טיש־בארג פון בית־המקדש, זיינען אין יענעם טאג ווען ירושלים און גאט'ס הויז האבען געברענט אין פייער, די כהנים געשפרונגען אין די פלאמען, ניט וועלענדיג איבערלעבען דעם גרויסען נאציאנאלען אומגליק.

דא האט זיך געשלאגען א נאציאן, וואס איז אזוי שטארק ווי די פעלזען וואס ארום ירושלים און זיינען אזוי איינגע'עקשנ'ט ווי די שטיינערנע בערג פון יהודה. גרויסע גבורים פון דער פערגאנגענהייט! איהר האט אונז געלאזען די גרעסטע ירושה אין דער וועלט: עקשנות. מיר האלטען אן דעם זעלבען קאמפף וואס איהר האט געפיהרט, און מיר וועלען זיעגען, ווייל מיר בעזיצען דאס גרעסטע רייכטהום אין דער וועלט: עקשנות. קוקענדיג פון סקאפוס זעה איך אויפגעשריבען אויף יעדען שפיץ בארג, אויף יעדער פעלזען אין מזרח, אין מערב, צפון און דרום, מיט פייערדיגע אותיות: דאס האט בעלאנגט און וועט בעלאנגען צו דער עקשנים־אומה פון דער וועלט.

און עטליכע טריט פון דעם פלאץ, אויף וועלכען טיטוס איז געשטאנען, גלייך נעבען אונזער לינקע האנד, הויבט זיך אויף א שעהנע געביידע, דאס איז די הויז פון סער דזשאהן גרעי היל, וועלכען די ציוניסטען האבען אבגעקויפט, אום צו בויען דא די העברעאישע אוניווערזיטעט אין דער אידישער לאנד, און נעבען דער הויז איז געבויט דער פונדאמענט פיר דער געביידע, און אין פונדאמענט ליגט א מגילה אויפגעשריבען אויף פארמעט אין לשון קודש, וועלכע פאנגט זיך אן: ברוך וכו' שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה!

אין צעהן מינוט גאנג פון דאנען צו דרום, וואו עס ענדיגט זיך דער סקאפוס און עס פאנגט זיך אן דער הר־הזיתים, איז פאראן א פאלאץ געביידע, בעוואכט פון סאלדאטען, און דארטען זיצט דער אידישער הערשער פון ארץ־ישראל, אן אייניקעל פון די, וועמען טיטוס' לעגיאנען האבען געפיהרט געפאנגען קיין אייראפא!

מיר זיינען שטארקער ווי אלע לעגיאנען פון נבוכדנאצר, טיטוס און די קרייציגע צוזאמענגענומען.

61.

אויפ'ן הר הזיתים ביי זון-אונטערגאנג

איינגעוויקעלט אין דעם צויבער פון אלטע הייליגע טראדיציאנען שטעהט דער הר־הזיתים פונקט געגענאיבער ירושלים און דעם בית־המקדש פלאץ. דער טיעפער טהאל נחל־קדרון ליעגט צווישען איהם און דעם בארג אויף וועלכען עס שטעהט די הייליגע שטאדט. ווען די איינוואהנער פון ירושלים האבען געריכטעט זייערע אויגען אין אלע צייטען, פון דוד'ן ביז היינט, צו דעם פלאץ פון בית המקדש האבען זיי אנגעטראפען מיט זייערע בליקען דעם הויכען הר־הזיתים, וועמעס שטאלצע קאפ עס הויבט זיך אויף העכער ווי דער בית־המקדש־בארג און די מחנות אידען וואס פלעגען ארומגעהן אויף דעם גרויסען פיערקאנטיגען פלאץ פון הר־הבית, ארום דעם בית המקדש, האבען זיך איבערגעקוקט מיט דעם הר־הזיתים ווען זיי זיינען געשטאנען מיט'ן פנים צום מזרח. עטוואס גרויסעס און ערהאבענעס ליעגט אין דער פאזיציאן פון דיזען בארג וועלכער שטעהט צווישען ירושלים פון איין זייט און צווישען דעם ים המלח פון דער אנדער זייט.

אזוי הייליג און גרויס איז דער הר־הזיתים אז דער נביא זכריה האט איהם געמאכט פאר דעם פלאץ, אויף וועלכען עס וועלען פאסירען די נסים ונפלאות וואס עס וועלען פארקומען אין משיח'ס צייטען. אט ווי אזוי דער נביא שילדערט דעם מורא'דיג און גרויסען מאמענט ווען דאס וועט געשעהן: און גאט וועט ארויסגעהן און וועט מלחמה האלטען מיט די דאזיגע פעלקער און זיינע פיס וועלען זיך שטעלען אויף דעם הר־הזיתים וואס איז נעבען ירושלים פון מזרח זייט און עס וועט צושפאלטען ווערען דער הר־הזיתים. און עס וועט זיך אוועקרוקען א העלפט פון בארג קיין צפון זייט און א העלפט קיין דרום זייט — — און עס וועט זיין א טאג וואס וועט ווערען בעוואוסט צו גאט, ניט קיין טאג און ניט קיין נאכט, און צו דער צייט פון אבענד וועט זיין ליכטיג — — און גאט וועט ווערען דער קעניג אויף דער גאנצער וועלט, אין יענעם טאג וועט זיין ד' אחד ושמו אחד.

פארנאכט זיינען מיר — דער פאעט אלטער לעווין (אסף הלוי) און איך — ארויסגעפאהרען צום הר־הזיתים. דער פארנאכט איז געווען איינער פון די שעהנסטע פון די ארץ־ישראל פארנאכטען. א שטילער זיסער ווינטעל האט געבלאזען און האט ערפרישט דעם גוף און דער נשמה. די לופט איז געווען אזוי קלאר און דורכזיכטיג אז עס האט

זיך געדאכט אז עס איז גאר ניטא קיין גרענעץ אויף ווי ווייט די אויג קען זעהן. מיר זיינען ארויפגעפאהרען אויף דעם סקאפוס־בארג. פאר אונזערע אויגען שטעהט דער רעגירונגס פאלאץ, געבויט פאר'ן קריעג דורך די דייטשען אלס א פילאנטראפישער אנשטאלט און יעצט די וואהנונג פון סער הערבערט סעמיועל. מיט זיין מאסיווען הויכען טורעם שטעהט ער פאר אונזערע אויגען, ער געפינט זיך אויף דעם העכסטען פונקט פון הר־הזיתים. אונזער קערידזש פאהרט פארביי דעם טויער פון הויף, פון וועלכען עס זעהען זיך ארויס מאסיווע שטיינערנע געביידען. די וועג געהט א ביסעל ארונטער און הויבט זיך גלייך אויף. הארט נעבען וועג שטעהט א רוסישער מאנאסטיר און אין מאנאסטיר הויבט זיך אויף ווי א ריעז דער שמאלער און הויכער טורעם, וועמעס שפיץ עס איז דער העכסטער פונקט ארום אין ירושלים. מעכטיג און אימפאזאנט זעהט־אויס די דאזיגע געביידע וועלכע איז אויסגעבויט געווארען דורך איינעם פון די לעצטע רוסישע צארען. פון דעם שפיץ פון דיזען טורעם זעהט מען די פראכטפאלסטע פאנאראמא פון דער הייליגער שטאדט צו מערב און פון דעם ים־המלח און דעם ירדן צו מזרח.

דורך א שמאלע טיהר געהען מיר אריין אין הויף פון מאנאסטיר צו וועלכען עס בעלאנגט א גרויסע שטיק ערד ארומגערינגעלט מיט א שטיינערנעם פארקאן. מיר געהען דורך צווישען אן אלע בוימען, א שעהנער וועלדעל איז דא פערפלאנצט, דער טורעם שטעהט אויף א פלאטפארם צו וועלכען מען געהט ארויף מיט א פאאר צעהנדליג ברייטע שטיינערנע טרעפ, א רוסישע מאנאכין זאגט אונז "זדראוווסטוואוטע" און עפענט פאר אונז די שווערע טיהר פון טורעם. מיר הויבען זיך אויף אויף אייזערנע שווינדעל־טרעפ העכער און העכער, ביז מיר געהען פארביי א מורא'דיגען גלאק. אין ירושלים דערצעהלט מען אז מען האט געדארפט האבען זעקס און דרייסיג פאאר מוילאייזלען צו ארויפשלעפען דעם גלאק אויפ'ן בארג. ער הייננגט אויף ריעזיגע באלקענס וואס זיינען אריינגעמויערט אין די ווענט. מיר הויבען זיך אויף אלע מאל העכער אויף די טרעפ, ביז איהר קומט צו דעם גאנץ אויבערשטען פלאר. מיר געהען ארויס אויף א גאלערי וואס רינגעלט ארום דעם טורעם פון אלע פיער זייטען אזוי אז מען קען געהן ארום און בעטראכטען דעם צפון און דרום, מזרח און מערב.

די טיהר פון דעם העכסטען פלאר צום באלקאן איז אויף דער זייט פון מזרח און דאס וואס אייער אויג דערזעהט ברייננגט אייך אין ענטציקונג. פאר אייערע אויגען איז אויסגעצויגען דער ים־המלח, דער ווינד קנייטשט זיינע בלויע כוואליעס. איהר זעהט ווי דער ירדן, א געדרעהטער בלויער פאס צווישען די בערג, גיסט זיך אריין אין ים המלח, די וואסער זעהט אויס אזוי נאהנט אז אייך דאכט זיך, אז אט שטרעקט איהר אויס אייער האנד און טונקט עס אב אין דעם ים פון סדום. דער ים איז אבער פון אייך מעהר ווי פופצעהן מייל ווייט און עס ליעגט פיער טויזענד פוס ניעדריגער ווי דער ארט אויף וועלכען איהר שטעהט. דאס איז נאר צוליעב דער וואונדערליכער דורכזיכטיגקייט פון דער ארץ־ישראל'דיגע לופט אז איהר קענט זעהן אזוי קלאר אויף אזא ווייטע שטרעקע. אויף יענער זייט פון ים־המלח הויבט זיך א מעכטיגע וואנד וואס דערגרייכט ביז'ן הימעל אריין. דאס זיינען די בערג פון מואב וואס לויפען גלייך מיט דעם ים־המלח. דער שפאלט צווישען די בערג פון מואב אויף יענער זייט ים־המלח איז דער טהאל פון טייך ארנון, גוט בעקאנט צו די וואס האבען געלערנט אין חדר: ביים ארנון האבען די אידען גערוהט ווען זיי זיינען געגאנגען פון מצרים. משה האט פון דאנען געשיקט שלוחים צו סיחון מלך האמורי, אז ער זאל לאזען די אידען דורכגעהן זיין לאנד, געהענדיג קיין ארץ־ישראל. אייער פאנטאזי טראגט זיך אוועק צוריק אין אור־אלטע צייטען ווען די אידען

האבען דאן, אזוי ווי יעצט, געזוכט אן אריינגאנג צו דער לאנד כנען. דא האט משה געפיהרט זיין בריליאנטענע אבער ניט ערפאלגרייכע פאליטיק מיט דעם פארביסענעם, עקשנות'דיגען אמורי־קעניג. אומזיסט האט דער גרויסער אידישער פיהרער געשיקט זיין פריעדליכען פארשלאג צו סיחון, אין וועלכען משה האט צוגעזאגט אז די אידען וועלען בלויז דורכגעהן זיין לאנד מיט'ן וועג און "זיך ניט אבקעהרען רעכטס אדער לינקס", אפילו דער קלארער צוזאג פון משה'ן אז אידען וועלען בעצאהלען מזומן געלד פאר דאס עסען און אויך פאר דאס וואסער וואס זיי וועלען פערנוצען אין אמורי־לאנד האט ניט געהאלפען. סיחון האט ניט געלאזען דורכגעהן זיין טעריטארי אונטער קיינע אומשטענדען. זעלבסטפערשטענדליך אז די אידען האבען קיין אנדערע ברירה ניט געהאט ווי צו ערקלעהרען קריעג. זיי זיינען אריבער דעם ארנון און האבען געשלאגען און צוגענומען זיין לאנד ביז גלעד. איהר ווארפט אייער אויג צו צפון, זוכענדיג די ענדע פון דער שטיק לאנד וואס די אידען האבען צוגענומען ביי סיחון'ען און אט זעהט איהר פון דער ווייטען די שפיצען פון גלעד. אהין דארטען זיינען עס אונזערע עלטערען געגאנגען און האבען געשלאגען דעם ריעזן עוג מלך הבשן אין אדרעי (דארטען וואו די בעדואינער זיינען יעצט בעפאלען די פראנצויזען אויף א טריין און האבען צווישען אנדערע ערמארדעט דעם איטאליענישען קאמאנדאנט און ציוניסטישען פיהרער ביאנקיני) און האבען איהם געשלאגען, און ווערענדיג פארטיג מיט דיזע צוויי מלכים, סיחון און עוג, האבען די אידען צוגענומען דאס לאנד, ווי דער חומש דערצעהלט אונז: "פון טייך ארנון ביז'ן בארג חרמון". דארטען אט דיזער לאנגער פאס ערד, פון וועלכען דא און דארט זעהען זיך ארויס די שפיצען פון בערג, זיינען עס געזעסען די צוויי און א האלב שבטים, ראובן און גד און דער האלבער שבט מנשה. פון ארנון ארויף ביז חרמון איז געווען אידישע לאנד און דער שיקזאל פון דיזער פעטער שטיק ערד, דער "עבר הירדן", א טהייל פון אונזער היסטארישער ארץ־ישראל איז נאך ניט בעשלאסען. די ענגלענדער און די פראנצויזען האבען נאך זייער אבמאך וועגען די גרענעצען ניט געענדיגט. די הארץ ווערט געפרעסט פון א טיעפען צער: פארוואס גיבען זיי אונז ניט אב דאס גאנצע וואס עס קומט אונז? פארוואס צאהלען זיי ניט דעם פולען חוב?

איך קעהר אב מיין בליק פון ים־המלח, גיב א קוק צו דרום אויף די שורות און שורות בערגיגע קעפ, ווי זיי זעהען אויס אזוי ווי זיי וואלטען זיין איינגעשפארט איינע אויף די אקסלען פון די אנדערע און געה ארום דעם באלקאן צו מערב — און וואס פאר א פרעכטיגער צויבער־בילד עס שטעלט זיך פאר מיינע אויגען.

אונטער אונז ליעגט ירושלים. מיר קוקען אראב גלייך אויף דעם בית־המקדש פלאץ, וועלכען מען זעהט אין קיין ארט ניט אזוי ריכטיג ווי מען זעהט איהם פון דאנען. אין דער מיטען פון פיערקאנטיגען פלאץ נעהנטער צו מערב שטעהט די מאשעע פון אמאר טהיילווייז אויף דעם ארט פון בית־המקדש און גלייך איבער דעם "אבן שתיה". שורות בוימען זיינען פערפלאנצט ניט ווייט פון דער מאשעע. צו דרום זייט זעהט זיך די אקסא, אן אנדער מחמד'נישע געבעטס הויז, און צו דרום־מזרח זעהט זיך דער פלאץ אויף וועלכען, לויט א טראדיציאן, עס זיינען געוועז שלמה המלך'ס שטאלען. און צום מזרח וואנד פון הר־הבית זעהט זיך א טורעם־טויער. דאס איז דער גאלדענער טויער צום בית־המקדש, דער "שער הזהב" וועלכען די מחמד'נער האבען פארמויערט צוליב א לעגענדע, אז דורך דיזען טויער וועט אריינציהען דער אידישער משיח ווען ער וועט קומען אויסלייזען זיין פאלק. דער טויער הייסט ביי אידען מיט נאך אן אנדער נאמען: "שער הרחמים". דער גאנצער שטח פון הר־הבית איז גלייך ווי א טיש, נאר אין מיטען איז פאראן א העכערער, אויך

פיערקאנטיגער פלאץ, אויף וועלכען עס געפינט זיך די מאשעע פון אמאר. עס זעהען זיך יעצט אויפ'ן הר־הבית ווייניג מענשען. אלעס איז איינגעוויקעלט אין שטילקייט אויף דעם ארט, וועלכעס איז דאס הייליגסטע פאר דער אידישער נאציאן און פאר דער גאנצער מענשהייט. די פארגעהענדע זונן ווארפט איהרע לעצטע שטראהלען אויפ'ן בית־המקדש פלאץ, וועלכער האט מיר אויסגעזעהן צו זיין איינגעוויקעלט אין א שלייער פון טיעפען צער. עס האט זיך מיר געדאכט אז די שכינה וויינט...

איך שטעה צוגעשפארט צום וואנד פון טורעם. איך ציטער פון אויפרעגונג, אין הארצען שטורמט און ברויזט, א וועהטאג שארף און ביטער דערגרייכט ביז די טיעפעניש פון דער נשמה, נאר: שא!!.... הער איך ניט גאט'ס בת־קול וועלכער שרייט אויס, ווי די גמרא זאגט, און קלאגט: וועה איז מיר וואס איך האב חרוב געמאכט מיין הויז, האב פארברענט מיין היכל און האב פארטריבען מיינע קינדער צווישען די אומות!!

ווי שרעקליך פיהלט מען דעם חורבן אז מען שטעהט אויפ'ן שפיץ פון א קריסטליכען קלויסטער־טורעם און מען קוקט אויף דעם מחמד'נישען מאשעע וואס איז ארויפגעשטעלט געווארען אויפ'ן פלאץ פון קודש הקדשים...

אבער ניין! די גאוה וואס עס פיהלט אן א אידישע הארץ א קוק טהוענדיג אויף אונזער הייליגטום איז גרעסער ווי אלע צער'ן און וועהטאגען!

— — — — — — — — — —

הר־הבית, בית־המקדש פלאץ, הייליגסטע פון אלע הייליגטימער, העכסטע פון אלע העכסטע, הארץ פון דער וועלט, עמוד־האש פון דער מענשהייט!

אברהם'ס פיס האבען אויף דיר געטראטען, דוד און שלמה האבען אויף דיר קרבנות געבראכט צו דעם בעשעפער פון אלע וועלטען. דו ביסט דער פלאץ וועלכען גאט אליין האט אויסגעקליבען פון דאנען צו לערנען די מענשען, ווי מענשען צו זיין.

און איבער דיר, גלייך אין הימעל, איז פאראן נאך א קודש קדשים, פון פייער. דארטען לייכט דער אייביגער גלאנץ פון דער שכינה. דארטען איז דער כסא־הכבוד פון בורא עולם. דו אבער ביסט דער פלאץ פון גאט'ס טראהן אויף דיזער וועלט.

אויף דיר, הייליגער בארג, איז אנגעצונדען געווארען דער ערשטער שטראהל פון ליכטיגקייט צו בעלייכטען די קרומע און פינסטערע וועגען פון די מענשען־קינדער. פון דיין הויכען שפיץ האט מען געלערנט ווי אזוי מענשען זאלען קענען זיך אליין בעזיעגען. פון דאנען האט מען געזעצע פון מענשליכקייט געשמיעדט.

נעבען דיר זיינען די נאבעלסטע ווערטער פון גערעכטיגקייט געזאגט געווארען. די גרעסטע מענשען וועלכע האבען געוואנדעלט אויף גאטעס ערד זיינען אין דיין שאטען ארומגעגאנגען.

אויף דיין גלייכען קאפ האט שלמה פערשפרייט זיינע הענד ווען דער בית־המקדש איז פארטיג געווארען, און האט ערקלעהרט די ברידערליכקייט פון אלע מענשען.

אויף דיר האט ישעיה געטרוימט דעם געטליכען און זיסעסטען חלום וואס איז ווען געבארען געווארען אין א מענשליכע הארץ — אז מענשען וועלען אויפהערען חיות צו זיין און אין שלום לעבען. אויף דיר איז צום ערשטען מאל אין דער געשיכטע מלחמה געגען קריעג ערקלעהרט געווארען.

אלע האבען דיר געוואלט בעזיעגען און דו האסט אלעמען בעזיעגט. האסט צושמעטערט אלע געטער פון מזרח, פון מערב, פון צפון און פון דרום. האסט בעזיעגט די בערג פון אטהען מיט דער צולאזענער געטער־משפחה וואס האבען דארטען געשכור'ט און אין טומאה געשוואומען. האסט בעזיעגט די בערג פון רוים מיט די גבורה־געטער פון דארטען, מען זינגט דארטען אין דער

שטאָדט פון טיטום די תהלים-קאַפּיטלעך וועלכע זיינען אויף ד י ר בעשאפען געוואָרען.

און מענשען פון אלע לשונות און אלע קאָלירען זיינען געקומען דיינע זאמד קושען און האָבען אין דיין שאָטען הייזער פאר געבעט אויפגעשטעלט. אלע זוכען טרייסט און גייסטיגע רוהע, און קדושה נעבען דיר. אלע זוכען דאָס אונשטערבליכע, דאָס אונענדליכע, דאָס אייביגע, די נשמה פון דער וועלט אין דיר, פון גאָט אויסערוועהלטען פלאַץ, און געפינען עס. יעדער נאָך זיין השגה.

דו ביסט דער מזבח פון דער גאַנצער וועלט. אלעס וואָס איז טמא, ניעדריג, קען זיך צו דיר ניט צוקלעפּען. ווי א ריעז געקרוינט דיין קאָפּ מיט דער גאָטהייט הויבסטו זיך אויף געגען א וועלט פון ליידענשאפט און שלעכטעס וואָס שטורמט צו דיינע פיס. דו ביסט דער טרעפּ דורך וועלכען מענשען האָבען זיך צום הימעל ארויפגעצויגען און מיט גאָט גערעדט און דורך וועלכען דער בורא האָט אראָבגענידערט זיין וואָרט אין דעם טרייען אויער פון נביא אריינצו׳סוד׳ן.

דו האָסט מיט דיין הייליגטום צוגעבונדען צו זיך די הארץ פון דעם פאָלק צו וועמען דו בעלאנגסט. דיין צויבער האָט זיי ניט געלאָזען אונטערגעהן אין ווייטע לענדער. דו ביסט געווען אין זייערע געדאַנקען, אין זייער הארצען. דו ביסט די הארץ פון דער וואונדערליכער געטליכער אומה און דו בריינגסט זיי צוריק אהער. זעה זיי קומען, גליקליך זיינען זיי ווען זיי קוקען אויף דיר אפילו ווען פרעמדע טרעטען דיינע הייליגע ערד!

— — — — — — — — — —

אין מערב איבער ירושלים האָט זיך פארצויגען א רויטער פּאַס אויפ׳ן הימעל. ליכט פאַנגען זיך אָן צו בעווייזען אין שטאָדט. די שפּיצען פון די בערג ווערען אלע מאָל פינסטערער און איינדרוקספאָלער. זיי דרימלען דעם טרוים פון אייביגקייט. אויף זיי, וואהרשיינליך, האָט געקוקט דער נביא ווען ער האָט געזאָגט אז אידען זיינען אזוי אייביג ווי די בערג. און זיינען מיר דען ניט אזוי? אין רעגירונגס־פּאַלאַץ צו מיין רעכטער האנד האָט זיך אָנגעצונדען א פייער. אפשר טראַכט יעצט דער ענגלישער האַי־קאָמישאָנער שמואל וועגען דעם אייביגען חלום פון זיין אומה. וואָרום אזוי וואונדערליך און הייליג ווי ירושלים איז, אזוי וואונדערליך און הייליג איז די אידישע נאַציאָן.

.62

די ספרדים

קיין שטאָדט אויף דער וועלט שטעלט ניט אזוי פאָר דאס גאנצע אידישע פאָלק אין אַלע זיינע צווייגען ווי ירושלים, און דארום איז אין קיין אָרט ניט אזוי קענטיג די אחדות פון דער אידישער נאציאָן ווי אין אונזער הויפּטשטאָדט. איך זעה ניט אין די צוטהיילונג פון די ירושלים'ער אידען אויף קהלות קיין שפּאַלטונג נאָר פארקעהרט, די פעראייניגונג, ווארום דורך אַלע דיזע געמיינדען, די ספרדישע, די אשכנזישע די בוכארישע און די גרוזינישע זעהט זיך ארויס מעהר ווי אלעם דער פערבאַנד וואס פעראייניגט אלעמען, און אדרבה, דאס צייגט גלייך אז ירושלים איז די האַרץ פון פאָלק צו וועלכער עס זיינען גלייך אויף איין אופן פערבונדען אלע טהיילען פון דעם אידישען נאַציאָנאַלען קערפּער.

און פיר אונזער צוקונפט אין ירושלים און אין ארץ־ישראל איז דיזע פערשידענהייט זעהר וויכטיג. צווישען די פערשידענע עלעמענטען פון וועלכע דאס ירושלים'ער יודענטהום איז אויפגעשטעלט געהט־פאָר אַ פּראָצעס פון אסימילאציאָן אין דעם בעסטען און העכסטען זינן פון דאס וואָרט און ווען דיזע אַסימילאציאָן וועט פארטיג ווערען, וועט עס שאַפען אַ מוסטער טיפּ פון אַ אידען אין וועלכען עס וועלען זיך געפינען דאס בעסטע וואס עס איז פאַראַן אין די אלע פערשידענע סאָרטען אידען וואָס זיינען פאַראַן אין ירושלים. יעדער פון די עלעמענטען פון וועלכע דער אידישער עולם איז ירושלים איז אויפגעשטעלט וועט אריינגעבען זיין בעזונדערע שעהנקייט און שטאַרקייט אין דעם אַלגעמיינעם אויפשטעל פון דעם ירושלים אידען. דער ספרדי וועט אריינגעבען זיין פּשטות, דער אשכנזי זיין שאַרפקייט, זיין תורה און השכלה, דער תימנ'ער זיין אונבעגרענצטע ליעבע און פּאַטריאָטיזמוס צום לאַנד און פּאָלק א. ז. וו.

די ספרדים פערדיענען דעם ערשטען קרעדיט דערפאַר וואס זיי האָבען געגרינדעט דעם נייעם ישוב אין ארץ־ישראל, נאכדעם ווי די קרייצפאהרער האָבען אויסגע'הרג'עט און ארויסגעטריבען די דאָרטיגע אידען. דער מאַן וועלבער איז אוועק שוין אויף דער עלטער קיין ירושלים פון שפּאַניען און האָט געלייגט דעם ווינקעלשטיין פאר אַ אידישען ישוב איז געווען קיין אַנדערער ווי דער גרויסען רמב"ן, גלענצענדער פּילאָזאָף, גרויסען גאון און טיעפער

מקובל. דער רמב"ן איז געקומען קיין ירושלים מיט מעהר ווי 650 יאָהר צוריק, האָט געפונען דאָרטען בלויז צוויי אידען, פאַרבער לויט זייער פּראָפעסיאָן. ער און די איינציגע וואס זיינען מיט איהם געקומען האָבען געמאַכט א מנין, האָבען נאכהער געגרינדעט א שוהל און ארום זיי האָבען זיך אָנגעפאַנגען צו קלייבען ספר'דישע משפחות. שווער און ביטער איז געווען זייער קאַמפּף מיט די ארומיגע אראַבער אבער זיי האָבען ניט פערלאָזען דעם אָרט ביז וואַנען די קהלה האָט זיך פאַרנאַנדערגעוואקסען, און א פּאָאר הונדערט יאָהר שפּעטער זיינען געקומען די אשכנזים און האָבען פון זייער זייט אָנגעפאַנגען א גרויסע מלחמה מיט די אומשטענדען. עס איז פאר זיי געווען זעהר שווער זיך צו אָרגאַניזירען אין א קהלה אזוי שפּעט ביז עס איז געקומען דער של"ה הקדוש קיין ירושלים און אַן אשכנזישע קהלה איז געגרינדעט געוואָרען.

די ערשטע גרויסע גרינדער פון דער ספרדישער קהלה אין ירושלים האָבען געלאָזען א טהייל פון דעם גלאַנץ וואס עס האָט אַמאָל ארומגערינגעלט די אידען אין שפּאַניען אויף די ירושלים'ער ספרדישע אידען. עס איז פאַראַן אין דעם ספרדישען אידען עטוואס וואס דערמאַנט אייך אָן דעם יחסן. צוליעב געוויסע היסטאָרישע אורזאַכען האָבען די ספרדישע אידען אויפגעהערט ארויסצוגעבען גרויסע אידישע פילאָזאָפען, גאונים און פיהרער. דאס ספרדישע יודענטהום וואס האָט אונז געגעבען דעם רמב"ם, אבן־עזרא, בן גבירול און דעם רמב"ן און פיעלע פיעלע אנדערע האָט, אמת, אויפגעהערט צו פּראָדוצירען משוררים און דענקער אבער עס איז נאָך ניט אראָב פון דאס היינטיגע ספרדישע יודענטהום דער "חן פון דער יוגענד", עס איז פאַראַן א סאָרט גייסטיגע אריסטאָקראַטיע וועלכע שוועבט ארום דעם ספרדישען אידען און וועלכע בעגלייט איהם וואו ער שטעהט און וואו ער געהט

דער ספרדי איז דאס וואס מען קען רופען א גלייכער מענש. זיין הויפּטכאַראַקטערשטריך איז פּשטות. און אין דיזען הינזיכט איז ער אָפט אַן אנגענעהמער קאָנטראַסט צום חריפות'דיגען אשכנזי, אַלץ איינס צו ער גראָבט זיך אין א מהרש"א אָדער אין קאַרל מאַרקס. עס איז איהם פרעמד דער "איפּכא מסתברא", די צו־דינע פּלפּולים פון דעם "טאָמער פאַרקעהרט" און דעם "זאָלט־עס־אַנדערש־זיין" מיט וועלכען דער אשכנזי צייכענט זיך אויס, צי אויף דער באַנק פון דער ישיבה, אָדער אין דעם אוניווערזיטעט, ווען ער רעדט פון פּאָליטיק אָדער אפילו אין מסחר אָדער אין קהל'שע ארבייט. ביי'ן ספרדי זעהט אַלעם אויס פּשוט און גלייך און בכלל האָט ער ניט ליעב די מאַרך־גימנאַסטיק צו וועלכער מיר זיינען אזוי געוואָהנט.

איך האָב געהאַט א געלעגענהייט צו זעהן א גוטען ביישפּיעל פון ספרדישע פּשטות. איך האָב געהאַט די עהרע צו ווערען איינגעלאַדען צו א זיצונג פון משרד הרבנות אין ירושלים, דאס איז א פעראייניגטע קערפּערשאַפט פון רבנים אשכנזים און ספרדים. דער צוועק פון דער גרינדונג פון דיזער קערפּערשאַפט איז געווען צו פעראייניגען דאס ירושלים'ער יודענטהום. הרב זאָנענפעלד פון כולל אונגאַרן און אנדערע זיינען אין קאַמפּף מיט דעם משרד הרבנות, עס הייסט, אַז אשכנזים זיינען אין קאַמפּף מיט אשכנזים. איך האָב געפרעגט: וואס איז באמת די אורזאַכע וואס אין ירושלים איז קיין שלום ניטאָ און מען האָט די פראַגע דיסקוטירט פון אַלע זייטען ביז א ספרדישער רב מיט א שעהנעם איידעלען אויסזעהן, הרב אלקציר, האָט צו מיר געזאָגט: אדוני! אני אבאר לך את הענין באופן פשוט: אצלנו הספרדים הכל שלום ושלוה יען כי אין לנו כסף אבל להאשכנזים שולחים כסף מאמריקה וממקומות אחרים לכן יש אצלם מחלוקות ומריבות! ווי געפעלט אייך אזא פּשטן? מען שיקט געלד צו די אשכנזים קריעגט מען זיך צוליעב דער מטבע! קיין נייע וועלט האָט הרב אלקציר ניט ענטדעקט אבער ער האָט די גאַנצע זאַך ערקלעהרט אזוי קורץ און אזוי ריכטיג ווי נאָר מעגליך...

דער ספרדי וועלכער איז ווייט פון פּלפּול און פון טהעאָריען, איז אויך ווייט פון ראַדיקאַליזם, פון דעם ראַדיקאַליזם וואָס עסט אויף און פערניכטעט די אידישע נאַציאָן. דער ספרדי איז ווייט פון עקסטרימען. די ספרדים ווע־לען צום ביישפּיעל קיינמאָל ניט אַרויס־טרעטען געגען סקולס וואו מען לערנט אַ פרעמדע שפּראַך, ווי מאַנכע פון די אשכנזישע רבנים אין ירושלים האָבען מיט עטליכע יאָהר צוריק געטהאָן, און צווישען די ספרדים געפינט מען פון דער אַנדער זייט ניט קיין חלול פון אַלעם וואָס איז הייליג ביי אידען ווי מען גע־פינט צווישען די ראַדיקאַלען פון די אשכנזים, איבערהויפּט צווישען די וואָס קומען יעצט אָן קיין ארץ־ישראל פון רוסלאַנד. דער ספרדי איז נאָהנט צו דעם טיפּ פון קאָנסערוואַטיוו־ליבע־ראַל וועלכען מיר געפינען אַזוי פיעל צווישען די אַנגלאָ־זאַקסישע ראַסע, די ענגלענדער און אַמעריקאַנער. הרב י. ל. הכהן פישמאַן איז גערעכט ווען ער זאָגט אין זיין שריפט איבער די ספרדים פון ירושלים אַז עס פעהלט ביי זיי אין גאַנצען דער קאַמפּף איבער "השכלה", און דער קאַמפּף צווישען די טאַטעס און די קינדער וועלכער איז ביי אונז אַזוי שטאַרק. אין דער עפּאָכע וועלכע מיר לעבען דורך — אַן עפּאָכע פון חורבונות און צושטערונגען אין דעם אידישען לאַגער איז דאָס וואָס די ספרדים זיינען ניט געניינט צו ראַדיקאַליזם, אַ גרויסער געווינס וועלכער וועט האָבען אַ גוטע ווירקונג ניט נאָר אויף די ספרדים אַליין נאָר אויף גאַנץ ירושלים. צו די ספרדים בעלאַנגט אַ גרויסער טהייל פון דעם קרעדיט וואָס ירושלים זעהט נאָך אידיש אויס. און איין בעזוך ביים כותל מערבי, וואו מען געפינט ספרדים אין אַ ריעזיגען מעהר־צאָהל, וועט עס יעדען איבערצייגען.

די ספרדים ווייסען אויך ניט פון דעם נאַרישען קאַמפּף איבער דער פראַגע פון רעליגיאָן און נאַציאָנאַליזמוס אין יו־דענטהום, פון וועלכען מיר האָבען אַזוי פיעל געליטען, ליידען און וועלען נאָך ליידען. ביי די ספרדים זיינען ניטאָ אַזעלכע וואָס זאָלען זאָגען אַז זיי זיינען פיר'ן נאַציאָנאַלען נאָר געגען רעליג־יעזען יודענטהום פּונקט ווי עס זיינען ניטאָ ביי זיי אַזעלכע ווי מאַנכע פון די פראַנקפורטער אשכנזים וואָס זאָגען אַז דאָס יודענטהום איז ביי זיי אַ רעליגיע־זע זאַך און ניט קיין נאַציאָנאַלע. אַ ספרדי איז אַ נאַציאָנאַלער איד און־טער אַלע אומשטענדען און ער איז אַ רעליגיעזער איד ניט קוקענדיג צו ער איז וועניגער פרום אָדער מעהר. עס זיי־נען פיליכט פאַראַן ספרדישע אידען אין אייראָפּאַ אָדער אַנדערשוואו וואָס זיי־נען מעהר אַסימילירט אָבער דער ספרדי אין אָריענט איז ווייט פון אַסימילאַ־ציאָן. דער נאַציאָנאַלער געפיהל ביים ספרדי איז נאַטירליך און געזונד.

די ספרדים זיינען געוועזען די וועג־ווייזער פאַר די אידען פון ארץ ישראל און איינע פון די גרעסטע און וויכטיג־סטע אויפטהואונגען — אין דאָס אויפ־לעבען פון העברעאיש אַלס די שפּראַך פון די אידען אין דער אידי־שער לאַנד. די העברעער וואָס האָבען זיך אָנגעפאַנגען אָפּגעבען מיט דיזער אידעע מיט דרייסיג יאָהר צוריק זיינען געקומען דערצו דערפון וואָס זיי האָ־בען געהערט ווי די ספרדים ריידען העב־רעאיש. עס איז אמת אַז די ספרדים ריידען שפּאַניש (לאַדינאָ) אָבער די בעסערע עלעמענטען צווישען די ספרדים האָבען שטענדיג גערעדט העב־רעאיש ביי געוויסע געלעגענהייטען. אָבער אויך דער פּראָסטער ספרדי קען מעהר אָדער וועניגער ריידען העברעאיש און דאָס איז געוועזען דער ערשטער שטויס צו דער גרויסער אויפלעבונג פון אונזער נאַציאָנאַל שפּראַך אין ארץ־ישראל. גאַנץ ארץ־ישראל האָט אָנגע־נומען ניט נאָר די בעגריסונגען וועלכע געהערען־אָן ביי די ספרדים ווי למשל "שלום" און די שבת'דיגע בעגריסונג "שבת שלום", און אום יום טוב "תזכו לשנים רבות" נאָר אויך די הברה. און ווי שווער עס זאָל ניט פאַלען אויף אַן אשכנזי צו בייטען זיין הברה אויף דער ספרדישער מוז מען אָבער צוגעבען אַז

די ספרדישע איז פיעל שעהנער, קלינ־גענדער, אויסערדעם וואס זי שיינט צו זיין ריכטיגער פאר דער אשכנזישער. די ספרדים האבען דערמיט געשיינקט א גרויסע מתנה צו אלע אידען, און עס איז וויכטיג אז מען זאל אין גלות אויך ענדערען אונזער הברה אויף דער ספרדי־שער און אז די אידען פון גלות זאלען ריידען דיזעלבע העברעאיש ווי די אידען פון ארץ־ישראל.

63.

די תימנ׳ער

א מאגערע געזיכט וואס ענדיגט זיך אין א שאַרפען שפּיץ בעדעקט מיט א קליינע און שמאָלע באָרד, פעד שווארצע האָר, דינע, לאַנגע פּאות׳ן, שווארצע אויגען מיט א טיעפען און קלוגען בליק, לעבעדיגע בעוועגליכע געזיכטסציגען, דונקעלער קאָליר פון הויט — דאס איז דער געוועהנליכער טיפּ פון א תימנ׳ער אידען.

די תימנ׳ער אידען אין ארץ־ישראל קלאגען זיך אז זיי ווערען שלעכט בעהאנדעלט פון זייערע אשכנז׳ישע און ספרד׳ישע ברידער, איבערהויפּט די ערשטע. זיי טענה׳ן אז מען בעטראַכט זיי אלס א ניעדריגען עלעמענט אין דער אידישער געזעלשאַפט. די הויפּט קלאַגע אבער איז אַן עקאָנאָמישע: מען צאָהלט זיי וועניגער פאר ארבייט ווי מען צאָהלט אנדערע אידען. קורץ, זיי האָבען ניט, טענה׳ן זיי, קיין פולע גלייכהייט אין דער אידישער לאַנד.

א גרונד פאר זייערע־קלאַגען האָבען זיי געוויס. א בעדייטענדער טהייל פון זיי איז געבראַכט געוואָרען קיין ארץ־ישראל טאַקע צוליעב דעם וואס מיט א פופצעהן יאָהר צוריק האָבען די אידישע קאָלאָניסטען אין ארץ־ישראל ניט געקענט דורכקומען מיט די פאָדערונגען פון די פועלים וואס זיינען געקומען פון רוסלאַנד. איבערהויפּט זיינען ניט געקומען קיין סך אויך אין יענער צייט און עס איז אויסגעקומען ביי איינע קאָלאָניסטישע פיהרער אַז עס וואָלט געווען גלייך צו ברייננגען אידען פון תימן, וועלכע זיינען געוואָהנט צו א פּראָסטע; זעהר אָרימען לעבען אין תימן וואו זיי ווערען שטאַרק פערפאָלגט. זיי ווייסען ניט פון קלאַסענקאַמפּף און וועלען זיין צופריעדען אבי נור זיי זאָלען קענען מאַכען א לעבען ארבייטענדיג אין די קאָלאָניען. אלעם וואס מען האָט געדאַרפט איז געווען צו בעוועגען זיי צו קומען אין ארץ־ישראל און דאס איז ניט געווען קיין שווערע זאַך.

די תימנ׳ער אידען זיינען זעהר פערליעבט אין ארץ־ישראל פון שטענדיג אָן. זיי זיינען פרום און זיינען געהאָדעוועט אויף דעם לערנען פון אידישע ספרים און זייערע אַלע געדאַנקען זיינען פון שטענדיג געווענדעט צו דער הייליגער לאַנד. מען האָט נאָר געדאַרפט אָנצינדען א ביסעל זייער פאַנטאַזי אום זיי זאָלען נעהמען דעם וואַנדערשטעקען און קומען קיין ארץ־ישראל.

גאַנץ ניי איז פאר זיי דער ענין פון א וואַנדערונג קיין ארץ־ישראל ניט גע־

וועו. נאָך איידער די קאָלאָניעס האָבען געוואָלט האָבען תימנ׳ישע ארבייטער איז שוין געווען אַגאַנצער תימנ׳ישער דאָרף אין ירושלים געבויט אויף דעם זייט פון דעם באַרג וואָס איז געגען איבער דעם "השלוח" און אַלע האָבען געוואוסט אַז די תימנ׳ער זיינען פּלייסיגע מענשען וואָס קענען ארבייטען און ווילען אַרבייטען, און דאַרפען ניט אויף פּרנסה פיל מעהר ווי אַן אַראַבער און דאָס אייגענטליך האָט געפיהרט צו דער אידעע צו ברייננען אַ גרופּע תימנ׳ער קיין ארץ־ישראל צו אַרבייטען אין די קאָלאָניען.

אבער די דאָזיגע תימנ׳ער איינוואַנדערונג איז ניט אָבגעגאַנגען אַזוי פּשוט ווי סתם אַ פּאָרשלאַג אַז אַ צאָהל תימנ׳ער זאָלען קומען אין ארץ־ישראל וואו עס וועט זיי זיין בּעסער ווי דאָרטען וואו זיי זיינען. די זאַך האָט געדאַרפט פאָרגעשטעלט ווערען אין אַ מעהר אידעאַלען און ראָמאַנטישען ליכט, און אַזוי איז עס טאַקע געווען. אַ מאַן פון ארץ־ישראל איז אוועק קיין תימן, האָט אָנגעזאָגט די דאָרטיגע אידען אַז די אידען קעהרען זיך צוריק אין ארץ־ישראל און אַז עס איז צייט פאַר זיי אויך צו קלעהרען וועגען אומקעהרען זיך אהיים. עס איז אַ סברה אַז זיי האָבען דעם ארץ־ישראל אידען אָנגענומען פאַר אַ שליח פון משיח׳ן — און זיי זיינען געקומען.

אין אָנפאַנג זיינען זיי געווען צופריעדען. בעסער ווי אין יעמען איז זיי געוויס געווען אין ארץ־ישראל. מען האָט פאַר זיי געמאַכט הייזלאך אין די קאָלאָניען, אין ראשון און רחובות זיינען פאַראַן בעזונדערע תימנ׳ישע קוואַרטאַלען. מאַנכע פון די תימנ׳ער האָבען זאָגאַר אָבגעשפּאָרט אין עטליכע יאָהר אביסעל געלד און האָבען אָנגעפאַנגען זייערע הייזער צו פאַרבעסערן אָדער צו בויען נייע. אבער די אַלגעמיינע אונצופרידענהייט האָט געוואַקסען. די תימנ׳ער האָבען אויסגעבעסערט זייער לאַגע קומענדיג קיין ארץ־ישראל אבער זייער השגה פון לעבן האָט זיך שטאַרק געענדערט, ערשט דאָ זעהענדיג ווי אַנדערע לעבן בעסער ווי זיי, האָבען זיי אָנגעפאַנגען צו פיהלען זייער דלות און זיי האָבען אָנגעפאַנגען שטאַרק צו קלאַגען דאַרויף.

די תימנ׳ער טהוען די שווערסטע אַרבייט. אַרומגעהענדיג אין דעם תימנ׳ישען דאָרף אין ירושלים האָב איך בעגעגענט אַ שעהנעם באָי פון אַ יאָהר דרייצעהן וועלכער האָט געצויגען מיין אויפמערקזאַמקייט דורך זיין איידעלען אויסזעהן. ער האָט גערעדט מיט אַ זיסע און שעהנע העברעאיש. ער איז געווען אָרים געקליידעט. איך האָב איהם געפרעגט וואָס טהוט זיין טאַטע. "איך האָב ניט קיין טאַטען", האָט מיר דער באָי געענטפערט. "אָט דאָרטען", זאָגט ער ווייטער, "ליעגט ער. מיין מאַמע איז אויך טויט. איך בין ביי אַ זיידען". איך האָב איהם געפרעגט וואָס טהוט דער זיידע. "ער איז אַ לאַסט־טרעגער", איז געווען דער ענטפער, און אויף מיין פראַגע וויפיעל פאַרדיענט ער האָט ער געזאָגט: ער פערדיענט צוויי שילינג אַ טאָג ווען ער האָט גענוג ארבייט, אמאָל דריי, און אמאָל ברייננט ער בלויז אייגעם און דאַן איז דאָ אין שטוב ווענינ צו עסען... דער באָי איז געווען פאַרזונקען אין אומעדיגע מחשבות. נאכהער האָט ער שטיל צוגעלייגט: מיין טאַטע איז אויך געווען אַ לאַסט טרעגער. איך האָב געפרעגט דעם באָי וואָס ער לערנט, ער האָט מיר געענטפערט מיט שטאָלץ און ווערענדיג פרעהלאך "אני ברוך השם יודע ללמוד הרבה". זיין העברעאיש איז געווען אויסגעצייכענט.

די תימנ׳ער קענען העברעאיש נאָך פון זייער היים. ביי זיי זיינען ניטאָ אַזעלכע וואָס זאָלען ניט זיין קיין יודע ספר. אין אַ געוויסען פאַרנאַכט אין די ערשטע טעג פון מיין אָנקומען צוריק פון גליל קיין ירושלים בין איך אוועק אין דער שוהל פון די תימנים. איך בין געקומען אהין בין מנחה למעריב. איך האָב געפונען אַ צאָהל יונגע מענשען וואָס זיינען געזעסען איבער ספרים און געלערנט. אַ רבי איז געווען אין שוהל וואָס האָט געהאָלפען יעדען וועמען עס איז געווען שווער עפּעס צו פאַרשטעהן. די מעהרסטע פון די וואָס זיינען גע־

זעסען איבער די ספרים זיינען אהער געקומען פון שווערע ארבייט און האָבען זיך אָבגערוהט פון זייער טעגליכע האָרעוואַניע אין דעם פערגעניגען פון לערנען תורה. דאס האָט מיר דערמאנט דעם בית־המדרש "חיי אָדם" אין מיין יוגענד־שטאָדט וואו עס פלעגען זיך פערזאַמלען אלע פארנאכט צווישען מנחה און מערב שניידער און שוסטער, זיך זעצען ארום די עיין־יעקב׳ס, דער רבי פלעגט ארויף אויפ׳ן בימה איבערזאָגען דעם "שיעור" און דאַן פלעגען אלע אויפ׳ן קול איבערלערנען צו פּאָרווייז ווי חדר־אינגלעך דעם שיעור און דאס וואס עס איז זיי געווען שווערליך פלעגען זיי ברייגגען צום רבי׳ן.

ווי וואונדערליך עס איז געווען דער אידישער טראַדיציאָנעלער לעבען אז זי האָט אויסגעגאָסען אין איין פורעם דעם אידען אין תימן און דעם אידען אין ביאַליסטאָק. עס זיינען געווען דיזעלבע ספרים וואס האָבען די נאַציאָן אויפגעהאַלטען. און מיר קומענדיג פון אייראָפּא וועלכע טראָגען שוין מיט זיך א פּאָר טויזענד יאָהר אייראָפּעאיזם פיהלען זיך איינס מיט א אידען פון תימן, וועלכער איז קיין מאָל ניט צוזאַמענגעקומען אין זיין לאַנד מיט קיין אייראָפּעאישען מענשען. דאס איז צו פערדאַנקען ניט בלויז די ראַסע, נאָר די רעליגיעזע ערציהונג, די איינציגע זאַך וואס מאַכט א אידען פאר א אידען און דאס וואס ארץ־ישראל איז שטענדיג געווען דער צענטער פון אידישע געדאַנקען און געפיהלען. מיר זיינען אלע "ארץ־ישראל אידען", וואו מיר זאָלען ניט וואָהנען, און וואס איז דער אונטערשיעד צו איינער וואָהנט אין ליטא אָדער אין תימן. מיר פאַרגעסען אפילו אז די תימנ׳ער אידען האָבען ניט אָנגענומען דעם חרם פון רבנו גרשם און זיי מעגען נאָך האָבען מעהר ווי איין פרוי. אפילו דאס מאַכט אויך ניט קלענער די אחדות צווישען די פערשידענע טהיילען פון דער אידישער נאַציאָן. די תימנ׳ער אין ארץ־ישראל האָבען זעלטען מעהר ווי איין ווייב. מיר איז ניט אויסגעקומען צו זעהן א אידען וואס האָט מעהר ווי איין פרוי אָבוואָהל איך האָב געזוכט צו געפינען אַזעלכען.

די תימנ׳ער אבער ווערען לײדער שנעל בעאיינפלוסט פון דער "קולטור" וועלכע זייערע אייראָפּעאישע ברידער האָבען געבראַכט קיין ארץ־ישראל. די דאָקטוירים דערצעהלען אז די תימנ׳ער וויסען שוין אויך פון דער שיטה אז מען דאַרף קיין קינדער ניט האָבען... די גרויסע "חכמות" און "מוסר השכל" פון די "ראי נוע" (מואווינג פּיקטשורס) מיט וועלכע ירושלים איז פול, וועלען העלפען אַז די תימנ׳ים זאָלען אַוועק אויף דעם ברייטען וועג פון דער "ציוויליזאַציאָן" וואס מען ברייגגט אהער פון רוסלאַנד און אנדערע ערטער.

דער צושטאַנד פון געזונד איז ביי די תימנ׳ער ניט אַמבעסטען. דאס קומט טהיילוויז פון דעם דלות אין וועלכען זיי געפינען זיך. די תימנ׳ער אידען זיינען א פּראָבלעם מיט וועלכען מען וועט זיך דאַרפען רעכענען. זיי זיינען א גוטער עלעמענט אין דער אידישער בעפעלקערונג און עס איז פאַראַן א שטיק אמת אין זייער טענה: פאַרוואָס גיט מען זיי ניט די מעגליכקייט צו ווערען קאָלאָניסטען וועהרענד זיי טויגען זעהר גוט צו ערד ארבייט?

עס בלייבט צו זאָגען נאָך א וואָרט וועגען תימני: ער איז קלוג, שאַרפזיננינג און אונטערשיידעט זיך ניט אין קיין גייסטיגע אייגענשאַפט פון אנדערע טהיילען פון אידישען פאָלק, א זאַך וואס גיט נאַד א בעשטעטיגונג צו אונזער ראַסען־איינהייט. די פערשידענהייט אין דעם אויסזעהן פון תימני קומט געוויס פון די פערשידענע קלימאַטישע בעדינגונגען אין וועלכע זיי און מיר האָבען זיך געפונען.

און פון דער אויסמישונג וואס עס וועט פאָרקומען אין ארץ־ישראל צווישען די אידען פון אלע לענדער (אזא אויסמישונג איז נויטיג און זי וועט קומען) וועלען די תימנ׳ער אויך ארייננגעבען זייערע אייגענטהימליכקייטען. דערווייל אבער האָב איך ניט געהערט פון א שידוך צווישען א תימני און אַן אשכנזי אָדער א ספרדי.

64.

די בוכארער

א ברייטעס נעזיכט, א פולער קערפער־געבוי, א פול־געוואקסענע באָרד, לאנגזאמע, פול מיט ווירדע בעוועגונגען — דאָס זיינען די ערשטע זאכען וועלכע מען בעמערקט ווען מען טרעפט א בוכארער אידען פון ירושלים. די בוכארער אידען פארנעהמען א בעזונדערן זעהר חשוב'ען פלאץ אין דער וואונדערליכער פיעל־פארביגער אידישער געמיינדע אין דער אידישער הויפט־שטאָדט.

די ליעבע פון די בוכארער אידען צו ארץ ישראל האָט צו זיך קיין גלייכען ביי קיין אנדער טייל פון די אידען. די ליעבשאפט פון די בוכארער אידען צו ארץ ישראל איז א נאטירליכע, א טיעף איינגעוואָרצעלטע און שטראָמט ארויס פון דעם טיפען הארצען פון'ם פשוט'ען בוכארער אידען וואָס ווייסט נישט פון קיין חכמות און קיין איבערגעשפיצטע טעאָריען מיט וועלכע די אידען פון אנדערע לענדער זיינען געשלאָגען געוואָרן. דער ציוניזמוס פון בוכארער אידען איז ניט קיין בעוועגונג און אפילו ניט אזעלכעס וואָס מען קען עס אָנרופען מיט די ווערטער א נאציאָנאלער אידעאל, וועלכעס איז ניט קיין גאנץ קלאָהרער בעגריף. ציון ביי א בוכארער אידען איז א רעאליטעט, א קלאָהרע זאך וועגען וועלכע עס איז ניטאָ וואָס צו ריידען און ניטאָ וועגען וואָס צו דיסקוטירען. קיינער רופט די ליעבשאפט צו זיין מאמען א בעוועגונג אדער א אידעאל. עס איז א געפיהל און אלע ווייטערע ערקלעהרונגען זיינען איבעריג.

איהר דארפט ניט פארגעסען אז די בוכארער אידען האָבען ניט געהאט דעם אונגליק דורכצוגעהן די השכלה פעריאָדע מיט איהר גריבלען , נישטערן און פרעגען וואס איז א איד. זיי האבען ניט געהאט קיין מענדעלסאָן מיט זיין פראָבע צו טויטען דעם נאציאָנאלען וואורצעל פון יודענטהום. זיי האָבען ניט געהאט קיין רעפאָרמער וואָס האָבען געזוכט צו מאכען אידען פאר גוים אָהן דער צערעמאָניע פון שמד. זיי האָבען נישט געהאט די רוסישע השכלה מיט

איהר שנאה צו אלעם וואָס איז אידיש, מיט איהרע צו־להכעים מעשים, און זיי האָבען ניט געהאט נויטיג אז דיזעלבע השכלה זאָל זיך מגיר זיין אין ווערען נאציאָנאליסטיש, ווי עס איז געווען דער פאל מיט אונזער השכלה וועלכע האָט ניט געקענט גובר זיין איהר פריהערדיגען האס צום יודענטהום און האָט דאָרום געשאפען די טעאָריע פון א אידישע נאציאָנאליזם אָהן אידישקייט לקיים מה שנאמר ביי די גוים, אז קירכע און שטאאט מעגען זיין בעזונדער. פערגעסענדיג אז יודענטהום איז ניט קיין קירכע און די אידישע נאציאָן איז שטענדיג געווען, וועט שטענדיג זיין מעהר ווי א שטאָט.

קורץ: די בוכארער אידען זיינען פטור פון דייטשען מאטעריאליזם, פון רוסישען ניהיליזם און פראנצויזישען הפקר׳יזם, וועלכע האָבען אָבער אזוי שטארק געווירקט אויף די מזרח־אייראָפּעאישע אידען. די בוכארער אידען זיינען אידען, ווילען ניט צופּאסען זייערע געדאנקען און געפיהלען צו דיעזע אָדער יענע גוי׳שע מחברים, פּונקט ווי זיי ווילען ניט צופּאסען דעם תנ״ך צו די דייטשע ביבעל־קריטיקער, ווי מען טהוט אין דער העברעאישער גימנאזיע. זיי זוכען ניט פּאר זייער ציוניזם קיין הסכמה פון ראסען־טעאָרעטיקער, סאָציאלע דרשנים און וויסענשאפטס־פּאָרשונגען פון אנדערע נאציאָנען, פּונקט ווי א געזונדער מענש געהט ניט זוכען קיינע בעווייזע אז ער לעבט אָדער אז ער מעג לעבען.

און מיט דערזעלבער פּשטות פּארענטפערן זיי פיעלע גרויסע פּראָבלעמען איבער וועלכע מיר האלטען אין איין דיסקוטירען און איינלעגען די וועלט.

אין איינעם פון די אלול־אבענדען, ווען א קיהלער ווינטעל האָט געבלאָזען, האָב איך זיך געלאָזען נעהן צום בוכארישען קווארטאל, אום צו בעזוכען דעם רב, פיהרער אָדער נשיא פון די בוכארער אידען. איך בין אריין אין א שעהנעם הויף, פון דאָרטען אין א הויז וואו איך האָב געטראָפען דעם רב און זיין פּאמיליע זיצענדיג אויף זעהר ניעדריגע ביינקלעך אזוי ווי אויף דער ערד. די פּאמיליע האָט געענדיגט דעם עסען. דער בעל־הבית האָט זיך אויפגעהויבען געגען אונז, האָט גענומען א לאמפּ אין האנד און אונז אריינגעפיהרט אין א צווייטען הדר, א גרויסען, שעהן אויפגעקליבענעם צימער אויפ׳ן אייראָפּעאישען ארט. דער רב האָט א הויכע אימפּאָזאנטע פיגור, א לאנגע שוין גראָהע באָרד מיט שווערע פּאטריארכאלישע ברעמען בעצויגען זיין געזיכט, די אויגען קוקען גלייך און מאַכען אויף אייך א גוטען איינדרוק מיט דעם רושם פון א טיעפע עהרליכקייט וואָס איהר זעהט אין זיי. אין די קנייטשען פון שטערען זיינען קענטיג די צייכענס פון שכל, וועהרענד אויף זיין גאנץ געזיכט ליעגט אויסגעגאָסען א סאָרט תמימות, וועלכע קויפט גלייך אָב אייער הארץ. די בעוועגונגען זיינען ווירדיג, פול מיט זעלבסטבעוואוסטזיין, אָבער קיין סימן פון גאוה. איך האט זיך דערמאָנט אָן דעם טיטעל נשיא וואָס ער טראָגט, און האָב בעשלאָסען אז דער טיטעל פּאסט זיך פאר איהם אויסגעצייכענט.

מיר זיינען אריין אין א שמועס. איך האָב איהם געפרעגט וועגען דעם צושטאנד פון פּרנסה אין זיין געמיינדע. דער רב האָט מיר געענטפערט אז עס איז ניט גוט. מיר פלעגען פאר דער מלחמה, האָט ער געזאָגט, קריגען גענוג געלד פון בוכארא וואו פיעלע פון אונז האָבען איבערגעלאָזען הייזער, נחלאות, געשעפטען און מען האָט אונז געשיקט

אהער דעם איינטראג. יעצט האבען די באלשעוויקעס אלעס צוגענומען און מיר זיינען געבליבען אהן קוועלען פון פרנסה.

איך האב איהם געפרעגט וואס ער דענקט וועגען דער צוקונפט, און ער איז מיט אמאל געווארען אפטימיסטיש. ער האט געפונען אז די לעזונג פון דער גאנ־צער פראגע איז צו מאכען פאבריקען. איך קען זיך ניט איינהאלטען אום ניט איבערצוגעבען זיין לשון ווארט פאר ווארט ווען איך האב עס פערצייכענט:

בודאי, בודאי, בעזרת השם הכל יהיה טוב. יבואו יהודים ויעשה פבריקה ויפתחו למען תהיה פרנסה. איך אפשר כי לא יבואו היהודים אם נתן רשות מהממשלה לעשות כל הדברים הדרושים. התורקים לא נתנו לעשות מאומה אבל עתה הכל מותר היהודים בודאי יבואו והכל יהיה על צד היותר טוב.

(געווים, געווים, מיט גאטעס הילף וועט אלעס גוט זיין. עס וועלען קומען אידען און וועלען מאכען פאבריקען און עפענען, אום עס זאל זיין פרנסה. ווי איז מעגליך אז אידען זאלען ניט קומען, ווען די רעגיערונג ערלויבט אלעס צו מאכען. די טערקען האבען ניט געלאזען קיין זאך טהאן, אבער איצט מעג מען אלעס. אידען וועלען געווים קומען און אלעס וועט זיין אויפ'ן בעסטען אופן.)

איך האב מקנא געוועז דעם אפטי־מיזמוס פון דעם פיהרער פון די בוכא־רער אידען. איך האב ניט געוואלט ארויסזאגען צו איהם מיינע אפיקורסי־שע ספקות אין די אידען אין בעצוג צו זייער שנעלען קומען, אום צו טהאן דאס וואס זיי דארפען טהאן אין ציון. און דער רב האט ווייטער געזאגט: מיר הא־בען געזאגט צו וויסמאן און צו אוסיש־קין: מיר ווילען ניט קיין צדקה, מיר ווילען ארבייט. און ווען ער האט געזעהן ווי איך פערצייכען עפעס אין מיין בי־כעלע, האט ער צו מיר געזאגט:

שרייב, מיין הערר, אז די אמעריקא־נער זאלען קומען און מאכען פאבריקען. מיר ווילען אלע ארבייטען, אלע, אפילו אלטע לייט ווילען אויך ארבייטען.

איך האב איהם געפרעגט ווי איז דער גייסטיגער צושטאנד אין זיין געמיינדע. ער האט געזאגט אז מלערנט ברוך השם א גאנצען מעת לעת ביי זיי אין שוהל. א גאנצען טאג לערנען די קינדער, אין אבענד קומען יונגע לייט און מען לערנט און צוועלף א זייגער ביינאכט קומט אן אנדער קבוץ און מען לערנט א גאנצע נאכט ביז זיבען א זייגער אין דער פריה קבלה, תלמוד און בית יוסף. אין ירושלים טאר מען ניט איבערשלאגען דעם קול פון תורה. איך האב געפרעגט דעם רב אויב די יוגענד פון די בוכארער איז געזעלשאפטליך פארמישט מיט די פון די אשכנזים, און ער האט מיר גע־ענטפערש אז זיי האלטען זיך מעהרס־טענס בעזונדער. "אונזערע קינדער הא־בען אנדערע אידעען פון די אידעען פון די אשכנזישע יוגענד. זיי זיינען ניט אזוי פריי." זיך זעגענדיג האט מיר דער רב געגעבען א שעהן געדרוקטע וויזיט קארד, אויף וועלכער עס איז געשטאנען: אברהם אמינוף, נשיא בחברת רחובות בעה"ק ירושלים תובב"א, און אויף ענג־ליש: פרעזידענט אוו דהי ביקאריאנס קאנגרעגיישאן.

הרב אמענוף איז ניט נאר דער רב, נאר אויך דער פארשטעהער פון די בו־כארער אידען אין אלע היגזיכטען. ער איז אליין א פערמעגליכער מענש.

דער בוכארער קווארטאל איז דער שעהנסטער וואס ירושלים פארמאגט. די גאסען פון דיזען קווארטאל זיינען

ברייטער, בעסער געפלאסטערט ווי די אנדערע טיילען פון שטאדט, זיינען גלייך און די הייזער זיינען שעהן און פעסט געבויט. די צימערן אין די מעהר־סטע הייזער זיינען גרויס און די פענס־טער זיינען געמאכט נאכ'ן אייראפעאי־שען ארט. איך בין נאכהער געווען מעה־רערע מאל אין בוכארער קווארטאל און ער האט אויף מיר שטענדיג געמאכט זעהר גוטען איינדרוק. די בוכארער אידען קענען אנגערופען ווערען די בוי־ערם פון ציון אדער ירושלים לויט דעם פשוט'ן זין פון דאס ווארט. זיי האבען פיעל בייגעטראגען צו דעם בנין פון דעם אידישען ירושלים.

א זעלטענע בילד איז צו זעהן שבת פאר נאכט ווען די בוכארער אידען לא־זען זיך ארויס אויפ'ן שפאציער אין זייער וואונדערליכע פיעל פארביגע קליידונג: לויז זיידענע אויבערמאנטלען וואס נעהמען ארום דעם גאנצען קער־פער פון האלז ביז די שיך. מאנכע מאנטלען זיינען געמאכט פון לאנגע פא־סען פון וועלכע יעדער פאס האט אן אנדער קאליר: בלוט רויט, ים־בלוי, ארענדזש, שארף־העל און גראז־גרין. ווען דער מענש געהט, די פאלדען בע־וועגען זיך אין בונטער אויסמישונג, זעהט עס אויס ווי א געהענדער רעגענ־בויגען. אויפ'ן קאפ טראגען זיי אזא הוט וואס האט עהנליכע קאלירען. מאנ־כע געהען אין מאנטלען פון איין קאליר, אבער וועלכע זיינען אויסגענייט דורכ־אויס מיט זילבערנע שטיקעריי אדער גאלדענע, אזוי אז עס זעהט אויס ווי דער מענש איז איינגעוויקעלט אין א פרוכת. אונטער די ליכטיגע זונען־שטראהלען פון ארץ־ישראל זעהט אויס אזא קליידונג זעהר צויבערפול און פאנ־טאסטיש. ניט אומזיסט האט סער הער־בערט סעמיועל אזוי געליבט ביי זיין רעסעפשאן אין בוכארישען קווארטאל אין אמינוף'ס סוכה דעם ערשטען טאג סוכות די בוכארישע קליידונג און גע־בעטען ביי די ליידיעס וועלכע האבען איהם בעגריסט אין הויף, אז זיי זאלען ניט אוועקווארפען די שעהנע בוכארישע קליידונג.

אפשר איז ווערטה צו דערמאנען ווען מען רעדט פון שעהנעם בוכארישען קווארטאל, אז די ערשטע גאס וואס טראגט דעם נאמען פון האי־קאמישא־נער געפינט זיך דארטען. דאס האבען די בוכארער אידען געמאכט א מתנה צו זיין עקסעלענץ ווען ער האט ביי זיי אין שוהל געדאווענט אין יענעם ערש־טען טאג פון סוכות וועלכע די ירו־שלים'ער אידען וועלען ניט פארגעסען.

65.

די קראים אין ירושלים

מיינע געדאנקען זיינען געווען אומע־
דיגע און מיין הארץ פערזארגט. ווען איך
האב זיך געלאָזען צו געהן בעזוכען אונ־
זערע פערווייטערטע און פערפרעמדע־
טע ברידער — די קראים.

איך האָב אין מיין פריהעסטער יו־
גענד געהערט פיעל מאָל פון דעם טרוי־
עריגען קאפיטעל אין דער אידישער גע־
שיכטע אין וועלכען עס ווערט דערצעהלט
וועגען דעם ברודער־קאמפף צווישען די
וואָס האָבען געגלויבט אין דער גמרא
און דער ווייטערדיגער ענטוויקלונג פון
דער אידישער רעליגיאָן, לויט תורה
שבעל פה, און צווישען די וואָס האָבען
זיך ענטזאגט צו גלויבען אין אלעם וואָס
איז געקומען נאָכ'ן תנ"ך, און האָבען זיך
אָבגעשטעלט ביי דער תורה אליין, זיך
א נאָמען געגעבען בני מקרא אָדער
קראים. שטענדיג האָט דער דאָזיגער
קאמפף געגען די נאכפאָלגער פון ענן,
דער גרינדער פון די "קראות" ארויפ־
געוואָרפען אויף מיר א שרעק און
ניט איין מאָהל האב איך זיך מיט
ציטערניש געפרעגט, ווען די מלחמה מיט
די קראים איז ארויף אויף מיין געדאנק:
האט מען ווירקליך געמוזט אָבשניידען
דיזען גליעד פון אונזער פאָלק וועלכער
איז סאַי ווי סאַי אזוי קליין?

אמת, איך האָב שטענדיג געוואוסט
די מורא'דיגע געפאהר וואָס עס וואָלט
געווען פאר דער אידישער נאציאָן אויב
דאָס "קאראענטום" זאָל זיך פארשפריי־
טען. איך האָב געוואוסט אז די אידישע
נאציאָן וואָלט ניט געקאָנט לעבען און
עקזיסטירען אלס א לעבעדיגע פאָלק נאָר
מיט'ן תנ"ד אליין. דער תלמוד איז דער
קוואל פון וואנען מיר שעפען אונזערע
לעבענסקראפט און דורך דעם תלמוד
קענען מיר ערשט פערשטעהען דאָס וואָס
דער תנ"ך איז. אָהן תלמוד איז דער
תנ"ך ניט דאָס וואָס ער איז און ניט
דאָס וואָס ער דארף זיין אלס אונזער
נאציאָנאלער ספר. דער גייסט פון דער
אידישער אומה איז אויסגעגאָסען אין
תורה שבעל פה און אין תלמוד. וואָס
מעהר מיר פארשטעהן רבי עקיבא און
רבי חנינא בן תרדיון, אלץ מעהר פער־
שטעהען מיר ישעיה און ירמיה, ווייל
ביידע מאכען איינע די אנדערע מעהר
פאָלשטענדיג. דער כח פון דער אידי־
שער נאציאָן ליעגט אין דאָס ווייטערדי־
גע זיך זעלבסט־פאָרטזעצענדע וואָרט,
און דאָס וואָרט פון לעבען ווי עס ווערט
געשאפען פון דור צו דור, פון משה קבל
תורה ביז די לעצטע פון די מפורשים,
און די קראים, וואָס האָבען זיך אוועק־
געשטעלט אין מיטען, האָבען דערמיט
געקאָנט אָבשטעלען דעם לעבענסגאנג

פון יורדענטום. און איך האָב גוט פער־
שטאַנען פאַרוואָס די גאונים האָבען אַזוי
שאַרף אָבגעשניטען דעם קראַנקען אבר
פון דעם גאַנצען גוף, כדי דער גוף זאָל
קענען ווייטער לעבען.

אָבער לאָגיק און שכל איז איין זאַך,
און הארץ און געפיהל איז אַ צווייטע
זאַך. און וועהרענד מיין שכל האָט
שטענדיג געגעבען גערעכט צו די וואָס
האָבען די מורא׳דיגע אָפעראַציאָן גע־
מאַכט, האָט מיין הארץ געבלוטעט ווען
איך האָב זיך פון די קראים דערמאָהנט:
זיי זיינען דאָך געווען אידען, אין זייערע
אָדערען איז דאָך געפלאָסען די הייליגע
בלוט פון דער אידישער ראַסע, זיי
שטאַמען דאָך פון די מלכים, כהנים און
נביאים גלייך מיט אונז, זייערע עלטערן
האָבען זיך דאָך געשלאָגען אויף די מוי־
ערן פון ציון — — — טו ווי האָט מען
זיי דערווייטערט, פאַרטריבען, פאַר־
שטויסען און זיי אויס־אידען געמאַכט,
זיי זיינען דאָך אונזער פלייש און בלוט...

און ווי שרעקליך האָט מיר שטענדיג
געפרעסט מיין הארץ פאַר זייער שיק־
זאָל. זיי זיינען ניט קיין גוים און ניט
קיין אידען, ניט קיין נאַציאָן אין זיך
אַליין און ניט קיין שותפים אין דער
אידישער אומה, און אַמאָל זיינען זיי
גאָר אונזערע שונאים. די קראים טראַ־
געדיע איז די מורא׳דיגסטע אין דער
וועלט, טראָץ דעם וואָס אין אַנדערע
לענדער, וואו אידען האָבען רעכטע ניט
געהאַט האָבען זיי, די קראים, עס יאָ
געהאַט.

דיעזע אַלע געדאַנקען און געפיהלען
זיינען דורכגעלאָפען ביי מיר ווען איך
בין געגאַנגען לאַנגזאַם דורך די שמאָהלע
ירושלים׳ער גאַסען צו דער קראים׳דיגע
שוהל. איך האָב נישט געקאָנט ארויס־
שלאָגען פון קאָפּ די לעגענדע וועלכע עס
ווערט דערצעהלט וועגען די קראים, זיי־
ער געמיינדע און זייער שול אין ירושלים.

די קראים — אַזוי דערצעהלט די לע־
גענדע — זיינען געווען ענטשלאָ־
סען צו אַנהאַלטען אַ געמיינדע און אַ
שוהל אין ירושלים, אפילו אונטער די
גרעסטע רדיפות וואָס עס איז פון צייט
צו צייט געמאַכט געוואָרען אויף זיי און
אויף אידען. זיי האָבען געגלויבט אַז
זיי מוזען זיין נאָהענט צו דעם פּלאַץ
וואו משיח וועט קומען און וואו ער וועט
ערקלעהרען אַז זיי, די קראים, זיינען
גערעכט געווען, אַז די איינציגע זאַך
וואָס איז הייליג איז תורה שבכתב.

און עס איז אַמאָל געקומען אַ צייט פון
שרעקליכע רדיפות אויף די אידען און די
קראים, פיעלע זיינען זיך צולאָפען פון
שטאָדט, און די וואָס זיינען געבליבען
האָבען געדאַרפט האָבען אַ פערזאַמלונג
אום צו בעשליסען וואָס צו טהאָן. עס
איז אָבער געווען אַ מורא צו האַלטען די
פערזאַמלונג אין אירגענד וועלכען פּלאַץ
אויסער אין שול פון די קראים, וועלכע
איז אין אַ קעלער אין אַ הויף. דער אונ־
גליק איז געווען אַזוי גרויס, אַז עס האָט
איבערגעשטייגט אַפילו די שנאה וואָס
הערשט צווישען די אידען און די קראים
און עס איז בעשלאָסען געוואָרען אַז די
וויכטיגסטע פערזאָנען פון דער אידישער
געמיינדע זאָלען זיך צוזאַמענקומען איינ־
ציגווייז אין דער אונטעראירדישער שול
פון די קראים.

אַלע זיינען שוין געווען פערזאַמעלט,
מען האָט נאָר געוואַרט אויף׳ן רב. ענד־
ליך איז ער געקומען, האָט אָנגעפאַנגען
אַרונטערצושטייגען די טרעפּ, און אָט
איז ער שוין באַלד געווען צווישען די
פערזאַמעלטע אין שוהל. און ווען ער
האָט אָוועקגעשטעלט זיין פוס אויף דער
לעצטער טרעפּ, איז ער אַנידערגעפאַלען
אין חלשות. עס איז געוואָרען אַ גרוי־
סער טומעל. ווען דער רב איז געקומען
צו זיך, האָט מען גענומען נאָכזוכען וואָס
עס איז מיט דעם טרעפּ אויף וועלכען
דער רב איז אומגעפאַלען. מען האָט
אויסגעפונען, אַז אונטער איהם איז
געווען בעגראָבען דער ספר משנה־תורה
פון רמב״ם. דאָס האָבען די קראים גע־
טאָן אום צו מבזה זיין די תורה שבעל
פּה. און ווען דער רב האָט זיין פוס
דאַרויף געשטעלט, האָבען די שלעכטע
רוחות, דורך דעם כח פון חלול־הקודש,
וואָס עס איז געמאַכט געוואָרען פון די
קראים, זיך גובר געווען אויף׳ן רב און
האָבען איהם אויף אַ ווייל בעזיגט.
ווען דער רב אַז געוואָהר געוואָרען פון

שרעקלירען פארברעכען, האט ער פארשאלטען די קראים, אז זיי זאלען קיין מאל נישט האבען קיין מנין אין זייער שוהל, זיי זאלען קיין מאל ניט האבען קיין צעהן זכרים אין זייער ירושלים'ער געמיינדע. יאהרען לויפען, יאהרען געהען. דורות ווערען געבארען, שטארבען און נייע קומען אויף זייער ארט, און די געמיינדע פון די קראים קען ניט דערגרייכען די צאהל פון צעהן מענער. און אויב עס איז אימיצער פון די קראים געקומען פון אן אנדער לאנד, אום צו מאכען די קהלה גרעסער, האט עס ניט געהאלפען: איז אימיצער פון דער געמיינדע אוועקגעקומען, די קראים האבען ניט קיין מנין!... דאס דערצעהלען די אידען. די קראים פון זייער זייט דערצעהלען פון גרויסע רדיפות וואס די אידען האבען אויף זיי געמאכט, פון אכזריות וואס מען איז געגען זיי בעגאנגען, מעשיות וועגען וועלכע מען ווייסט ניט פון וואנען זיי זיינען געקומען און צו האבען זיי א ממשות.

מיר זיינען אריין אין א הויף. א צוויי קליינע הייזלעך ווייס געקאלכטע האבען זיך דארטען געפונען. איינע פון דיזע צוויי הייזלעך האט געהאט צוויי פלאר. אין דיעזען הויף האט זיך געפונען די גאנצע קראים'שע בעפעלקערונג פון ירושלים. פון די טרעפ ארונטער איז געגאנגען געגען אונז א מיטעליעהריגע פרוי, א ברונעטקע מיט שווארצע אריענטאלישע אויגען. די פרוי האט געהאט דעם אמת'ן אידישען חן, און מען וואלט איהר ניט געקענט אונטערשיידען פון קיין אנדער ספרדישע פרוי, אבער דער בליק איז עטוואס פרעמדלעך. איז דאס געוועזן שנאה, אונפערטרויען אדער כעס וואס האט זיך אבגעשפיגילט אין איהרע אויגען צו די פרעמדע בעזוכער וואס האבען זיך אריינגעריסען אין דעם קראים'שען שטיקעל נחלה, וואס איז זיי געבליבען אין דער הייליגער שטאדט? איז עס געוועזן א שטילער פארוואורף אויף דעם אלטען גוואלד־רים צווישען ברידער, אדער עס איז געוועזן דער אויסדרוק פון איינזאמקייט, וועלכע עס האט זיך געזעהן אויף דעם פנים פון דער קראים'שער פרוי? מיר האבען לאנג ניט געקענט קלעהרען: די דאמע וועלכע איז געוועזן גאנץ מאדערנע און נעט געקליידעט איז פערשוואונדען, נאכדעם ווי זי האט געענטפערט העפליך און צוריקגעהאלטען אויף אונזער בעגריסונג אין דער טיהר פון דעם אונטערשטען פלאאר פון הויז, פון וואנען עס איז געגען אונז ארויסגעקומען א יונגער מאן אין א רויטע פעס. ער האט פריינדליך געשמייכעלט און געפרעגט אויב מיר ווילען בעזוכען די שוהל, און קריגענדיג אונזער ענטפער אז יע, האט ער אנגעפאנגען צו געהן אויף די טרעפ אונטער'ן הויז וואס פיהרען צו דער אונטעראירדישער שוהל.

מיר האבען זיך געפונען אין א קליינעם קעלער־שטוב. אויפ'ן גרונד איז געווען אויסגעשפרייט קליינע טעפיכע. אזוי איז אויך געווען אויף די ווענט. א קליינער עמוד איז געשטאנען בעפאר אן ארון קודש. אן אויל מנורה האט געברענט און האט נאר א ביסעל פארטריבען די פינסטערניש פון דער הויז. עס האט זיך געהערט א ריח פון פארדומפענקייט. אלעס ארום האט געמאכט א זעהר ערדריקענדען איינדרוק. דער יונגער מאן האט געעפענט די טיהרעל פון ארון קודש און האט אונז אנגעוויזען אויף אלטע ספרי־תורה וואס זיינען דארט געשטאנען. איך האב אנגעריהרט איינע פון זיי: עס איז געוועזן דורך און דורך נאס, דורכגעווייקט פון דעמפפקייט. איך האב ארויסגענומען א צווייטע — זי איז געוועזן נאך נאסער ווי די ערשטע און פיעלע שורות זיינען געוועזן אבגעמעקט פון פייכטקייט און אונלעזבאר. אויף דער פראגע: ווי אזוי לאזט מען עס די ספרי־תורה פארפוילט ווערען? האט דער יונגער מאן וועלכער איז א סארט שמש אין שוהל געענטפערט מיט א טרויעריגען שמייכעל און א פערצווייפעלטען מאך מיט'ן האנד, ווי איינער זאגט: זאל זיין וואס עס וויל זיך!

דאס פייערל האט געצאנקט. אלע זיי־זיינען אנשווינגען געווארען. די נאסע ספרי־תורה זיינען צוריק געשטאנען

פארטרויערט אין דומפּפּען ארון, און עס האט אויסגעזעהן אז זיי וויינען... איך האב א קוק געטהאן אויפ'ן קראי און האב געטראכט: האבען די ירושלים'ער קראים אויפגעגעבען דעם קאמפּף וואס זיי האבען געפיהרט לאנגע הונדערטער יאהרען פאר זייער עקזיסטענץ אלס געמיינדע אין דער הייליגער שטאדט? האבען זיי שלום געמאכט מיט זייער שיקזאל און ווארטען רוהיג אויפ'ן סוף?

און פּלוצלינג איז די שווערע בלייענע שטילקייט איבערגעריסען געווארען פון דער שטימע פון יונגען קראי, וועלכער האט אין א נידעריגען און פול מיט סודות'דיגען טאן א זאג געטהאן: מיר האבען ניט קיין מנין!.. מיר זיינען בלויז זיבען זכרים אין ירושלים... אבער מיר דאוונען דא אלע בצבור... און ער האט אויף אונז געקוקט זארגפול, פארטראכט. האט ער אונז מקנא געווען וואס מיר, די "שטארקע", האבען מעהר ווי א מנין? און אין א ווייլע שפּעטער האט זיך ווידער אויף זיין סימפּאטישען געזיכט אויסגעצויגען א שמייכעל ווי דער, וואס איז געווען אויף זיין פּנים ווען ער האט אונז בעגעגענט אין הויף און ער האט אונז מודיע געווען אז ביי איהם איז היינט א שמחה: ער איז א חתן געווארען. מיר האבען פארגעסען פון אלע קללות און מלחמות וואס זיינען פארגעקומען צווישען אונז און זיי, מיר האבען איהם ווארים געדריקט די האנד און געוואונשען איהם גליק, און א גרויסע משפּחה.

אין עטליכע מינוט ארום זיינען מיר געווען אין הויף. די קראי'שע דאמע און א יונגע מיידעל, פּיעלייכט די כלה פון אונזער חתן, האבען אונז מעלאנכאליש בעגריסט. איך האב זיך געאיילט ארויסצוגעהן אויפ'ן גאס, וועלכע איז געווען פול מיט אידישע קינדער. איך האב געוואלט פארגעסען דאס בילד פון דער קראי'שער שוהל, אין וועלכען איך האב געזעהן, ווי עס האט זיך מיר געדאכט, דעם אנפאנג פון דער ענדע, די סמנים פון קראי'שען אונטערגאנג. מיט צער און וועהטאג האב איך געקלעהרט פאלגענדע אוננוצליכע מחשבה:

ענן, ענן, וואס האסטו געמאכט פון א טהייל פון אונזער הייליגען אידישען פאלק?!...

.66

"רויטע" און "געלע" פרעסע

אין ארץ ישראל זיינען פאראן צוויי טעגליכע צייטונגען יידע נאטירליך אין העברעאיש, איינע הייסט "הארץ" און די צווייטע הייסט "דואר היום". דער "הארץ" רופט דעם "דואר היום" די געלע פרעסע (העתונות הצהובה) דער דואר היום" רופט דעם "הארץ" די "רויטע פרעסע" (העתונות האדומה). ביידע נעמען זיינען נאטירליך מגוזמ'דיג. ארץ ישראל מחלוקות ווערען שטענדיג געפיהרט אויף גוזמא־לשון. די "געלע פרעסע" איז א לעבעדיגע, שטורעמדיגע, גאנץ אפט, שרייענדע בלאט וואס קעהרט "וועלטען" אין דער קליינער ארץ ישראל וועלטעל. עס איז ניט קיין לייכטע אויפגאבע צו מאכען סענסיישאנס, ווען די גאנצע בעפעלקערונג פון לאנד זיינען בלויז זעקס אדער זיבען צעהנדליגע טויזענד נפשות, אבער דער "דואר היום" טהוט אלעס וואס ער קען, אום ניט צו לאזען דעם ארץ ישראל עולם איינצושלאפען, און עס פליהען דארט די גרויסע קעפ מיט די ריעזיגע אותיות איבער'ן גאנצען פיידזש, און דער ארץ ישראל עולם האט , ווי עס שיינט, דערפון הנאה. די "רויטע„ פרעסע איז א ליטעראַרישע צייטונג וואס פארטרעט די ארץ ישראל'דיגע אינטעליגענץ, און די אפיציעלע ציוניסטען אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען אין לאנד. זי ווערט אונטערשטיצט פון ועד הצירים און איז דער ארגאן פון די טשינאווניקעס אדער פקידים, עפעס א מין סארט "פראוויטעלסטוועני וויעסטניק", ווער עס געדענקט נאך וואס דאס בעדייט אין רוסיש. דער "הארץ" שטאלצירט וואס ער דרוקט ארטיקלען פון בעריהמטע שרייבער, ווי למשל דר. קלויזנער, מרדכי בן הלל הכהן א. ז. וו. דער "דואר היום" שטאלצירט מיט זיין אונאבהענגיגקייט און מוטה.

דער "הארץ" איז ראדיקאל אין ביידע הינזיכטען, אי אין בעצוג צו אידישקייט, אי אין בעצוג צו עקאנאמישע פראגען. אין די קאלומס פון "הארץ" דונערט מען ניט זעלטען געגען דאס רעליגיעזע יודענטום. מען שרעקט דעם עולם אז די חרדים ווילען אין ארץ ישראל מאכען "טשוירטש און סטייט" צוזאמען און ווילען פערשווארצען דאס לאנד מיט רע־

אקציאן. מען ליארמט דארטען געגען די קאנסערוואטיווע עלעמענטען און מען שטאלצירט מיט דער נעגאטיווער האל־טונג צום אידישען דת. אמאל לעזט איהר דארטען אן ארטיקעל וואס מאכט אייך גלויבען אז די פער'בטל'טע השכלה מיט איהר תאוה צו עסען חלב־ליכט אויף צו להכעיס דעם רבונו של עולם איז אויפגעשטאנען פון איהר קבר. אין איינעם פון דיעזע טעג האב איך גע־לעזען אן ארטיקעל אין דער דאזיגער צייטונג, אין וועלכען דער שרייבער זוכט צו ערקלעהרען די נויטיגקייט פון "משפט השלום" און דער מחבר שרייט אוים מיט א טאן פון בעריהמעריי: מיר ווילען אז דער דת זאל ניט האבען קיין פערבינדונג מיט'ן אידישען לעבען אין ארץ ישראל, פונקט ווי מיר האבען גע־שאפען א סקול־סיסטעם, וועלכע איז אין גאנצען וואכעדיג און האט ניט קיין שום פערבינדונג מיט'ן דת, אזוי ווילען מיר בעשאפען א אידישען דין וואס זאל מיט דעם דת ניט האבען צו טהאן. און ווייטער געהט אוועק די אבגעלעבטע הקירה אז אנדערש קען קיין פאלק פראג־גרעסירען, סיידען ער גט זיך אב מיט'ן דת א. ז. וו. איך שטעל זיך אב אויף דיעזען ביישפיעל נאר דערפאר ווייל ער אילוסטרירט זעהר ריכטיג די גאנצע אנ־שויאונג פון "הארץ"־משכילים צו די אידישע טראדיציאנען. מען איז דאר־טען אפט מכבד די ארטאדאקסישע אי־דען מיט'ן נאמען פינסטערלינגע א. ז. וו., אלץ נאך דעם בעקאנטען נוסח פון די השכלה־צייטען. מאנכע פון די וואס שרייבען דארטען לעבען נאך וואהרשיינ־ליך אין דער אלטער אטמאספערע פון דער מלחמה פון דער "בת השמים" מיט די "מורדי אור."

דער גייסט פון דעם "הארץ" איז ניט צוגעפאסט צו די אנשויאונגען און בע־גריפען פון דער גרויסער מאיאריטעט פון די אידען אין ארץ ישראל. עס איז שוין ניטא וואס צו ריידען אז דער אר־טאדאקסישער עלעמענט איז דערפון ניט צופריעדען, נאר אפילו א גרעסע־רער טייל פון סתם אידען, וואס זיינען ניט קיין חרדים קענען עס ניט פאר־טראגען. דער בעל־הבית'שער קלאס פון די קאלאניען זיינען אויך גענייגט צום טראדיציאנעלען יודענטום, און די זינ־לאזע, געשמאקלאזע און טאקטלאזע אנגריפע אויף דער ארטאדאקסיע, וואס מען בעגעגענט ניט זעהר זעלטען אין "הארץ" זעהט זיי אוים אונגערעכט און ווילד. עס איז דארום פערשטענד־ליך פארוואס דיזע אלע האבען זיך גע־ווענדעט צום "דואר היום", וועלכער נעהמט זיך אן פאר די אינטערעסען און אנשויאונגען פון די חרדים און פון אל־טען ישוב. איינע פון די וואונדערליכס־טע זאכען פון דעם עפענטליכען לעבען אין ארץ ישראל איז אז די צייטונג וואס פארטרעט די ארטאדאקסישע אנגעלע־גענהייט אין די פרומע ירושלים געהט ארוים אונטער דער פיהרערשאפט פון בן־אב"י און זיין פאטער בן־יהודה, מיט וועמען די ירושלים'ער חרדים האבען מיט א פאר צעהנדליגע יאהר געפיהרט ביטערע מלחמות, איז דארטען איינער פון די הויפט־שרייבער. ווי די צייטען בייטען זיך! בן־יהודה איז שוין ניט דאס וואס ער איז געווען אמאל און די חרדים זיינען בעסער צופריעדען צו לע־זען א צייטונג פון די בני־יהודה, וואס איז פריינדליך צו אידישע טראדיציא־נעלע אנשויאונגען, איידער די אנגריי־פערישע ""הארץ".

דער "דואר היום" האט דעם סופארט פון די ספרד'ישע אידען, וועלכע זיינען בטבע טאלעראנט, און די אפטע ביטער־קייט פון "הארץ" געגען די וואס גלוי־בען ניט אין דאס וואס ער גלויבט, עס הייסט אז אין ארץ ישראל דארף מען מרחיק זיין דעם דת פון אלעס וואס האט צו טהאן מיט עפענטליכען לעבען, איז זיי אונפערשטענדליך. דער ספרדי קען ניט פערשטעהן ווי אזוי מען קען זיין

אַ השכלה־קאָזאַק, און דער גאַנצער גייסט פון דער דאָזיגער משכיל'ישער סביבה איז פאַר זיי פרעמד. אין "דואר היום" ארבייטען אַ צאָהל ספרד'ישע יונגע לייט און די פערבינדונג צווישען דעם ספרד'ישען ישוב און דער דאָזיגער צייטונג איז דאַדורך נאָך שטאַרקער געוואָרען.

אָבער דער "הארץ" איז "לינק" ניט נאָר אין די אידישע פראַגען, ער איז אָפט "לינק" אויך אין עקאָנאָמישע פראַגען און דערפאַר רופט עס איהם דער "דואר היום" די רויטע פּרעסע.

דער "הארץ". דאַרף מען ניט פערגעסען, איז דער אָרגאַן פון ועד־הצירים און דער ועד־הצירים, דאַרף מען ניט פאַרגעסען, איז אונטער די הערשאַפט פון די סאָציאַליסטען, פון "הפועל הצעיר" און פון די מעהר עקסטרימע "אחדות העבודה" און "הפועל הצעיר" און ער זעהר עהנליך צום "קונטרס" און איז דער אויסדרוק פון אחוץ־ישראל'דיגען ראַדיקאַליזם אין דער טעגליכער פּרעסע. אַמאָל כאַפּט זיך דאָרט נאָך אַריין אַן אַרטיקעל געגען נאַציאָנאַליזאַציע פון לאַנד, אָבער דאָס מאַכט ניט אַנדערש דעם גאַנצען טאָן פון דער צייטונג. דער "הארץ" האָט מורא ער זאָל ניט פאַרשעהמט ווערען פאַר די "אחדות העבודה" און הפועל הצעיר" און ער טהוט זיין בעסטעס אויסצוזעהן כשר אין זייערע אויגען. אין דער לעצטער צייט, זייט אוסישקין איז געוואָרען פריינדליכער צו די לינקע אום צו קענען בעסער שטעהן אין דער מלחמה מיט די אַמעריקאַנער ציוניסטען, איז די קאָקעטעריי אין "הארץ" צו די לינקע נאָך שטאַרקער ווי עס איז געוועזן בעפאָר.

און דאָ קומט דער קאַמפּף פון "דואר היום" געגען "הארץ" שוין אויף דעם געביעט פון עקאָנאָמישע פראַגען. דער "דואר היום" איז דער אָרגאַן פון די קאָלאָניסטען. וואָס שטעהען אין אָפּאָזיציאָן צו די טענות וועגען לאַנד־נאַציאָנאַליזיישאָן און אַנדערע אַזעלכע זאַכען. דער "דואר היום" דריקט אויס די מיינונג פון דאָס וואָס מען רופט אָן אין סאָציאַליסטישען לאַגער, דער בורזשואַזער עלעמענט פון די קאָלאָניען. דאָס איז דער עלעמענט אויף וועלכען די סאָציאַליסטען ריידען אָפט כל דבר אסור און טהוען אַלעס וואָס איז מעגליך אום איהם צו דיסקרעדיטירען אין די אויגען פון דער וועלט. איך געדענק אין לאָנדאָן אויף דער קאָנפערענץ האָבען די דעלעגאַטען פון די סאָציאַליסטען אין ארץ־ישראל געזוכט צו מאַכען אַ שלעכטען נאָמען די קאָלאָניען און די קאָלאָניסטען. ווען איך בין געוועזן אין פּתח־תקוה ביים מיטינג פון ועד־המושבה, האָט דער פּאָרזיצענדער געזאָגט צו מיר: דערצעהלט אין אַמעריקאַ דאָס וואָס איהר האָט דאָ געזעהן. דאָס איז דער סעמעפעל פון אַ קאָלאָניע וואָס מיר האָבען דאָ געמאַכט. אויב די נייע וואָס וועלען קומען וועלען מאַכען בעסער, איז געוויס גוט, אויב ניט זאָלען זיי אַם ווענינגסטען מאַכען אַזעלכע. נאָכ'ן מיטינג איז צוגעגאַנגען דער פערטרעטער פון "אחדות העבודה" אין פּתח־תקוה און האָט אָנגעפאַנגען צו אָנגרייפען דעם ראש־הועד מיט די ווערטער: איהר שעהמט זיך נאָך ניט צו בעריהמען זיך מיט דאָס וואָס איהר האָט געשאַפען? איהר האָט געשאַפען אַ שאַנדע פאַר'ן אידישען פאָלק. אָט דאָס איז די שטעלונג פון די ראַדיקאַלען צו די קאָלאָניסטען. די קאָלאָניסטען זיינען נאַטירליך געגען די ראַדיקאַלע פון ארץ ישראל און אַזוי ווי דער "הארץ" האַלט מיט די לעצטע, זיינען די קאָלאָניסטען מיט'ן "דואר היום", דורך וועמען זיי פערטהיידיגען דעם ישוב און זיינע אינטערעסען געגען די ראַדיקאַלע אָנגרייפער.

די פּרעסע אין ארץ ישראל קען דאַ־

רום צוטיילט ווערען אויף פאלגענדען אופן : פון איין זייט די וואס שטעלט־פאר דעם ראדיקאליזם אויף אלע וועגען, ראדיקאליזם געגען טראדיציאנעלען יור־דענטום, ראדיקאליזם אין פראגען פון עקאנאמיע. זי פארטרעט דעם ועד הצירים מיט זיין סימפאטיע צו די לינ־קע און אויף אביסעל אן אינדירעקטען וועג זיי אליין אויך. זי פארטרעט אויך א בעדייטענדע צאהל לעהרער וואס שטעהען אויפן ראדיקאלען שטאנד־פונקט מעהרסטענס אין אידיש־גייסטי־גע אינטערעסען און אין א גרויסע מאאס אויך אין פאליטיש־עקאנאמישע פראג־גען. פון דער אנדער זייט קומט די פרע־סע וואס פארטרעט די שטאדטישע בע־פעלקערונג וועלכע איז ארטאדאקסיש געשטימט, דעם אלטען ישוב, און די קאלאניסטען. קורץ דעם ליבעראל־קאנ־סערוואטיווען עלעמענט פון ארץ־ישראל. דער "דואר היום" פארטרעט, מוז מען צוגעבען נאך א זאך וועלכע איז וויכטיג, ער פארטרעט דאס וואס מען קען רופען פרייע פרעסע אין ארץ־ישראל. ווען ניט דער "דואר היום" וואלט קיינער ניט געקענט זאגען א ווארט אין פאלעסטינא געגען די פקידים פון ועד־הצירים. און די וואס בעלאנגען ניט צו די וואס שטע־הען נאהענט פון דער ציוניסטישער קא־סע אדער צו די לינקע פארטייען וואל־טען ניט געהאט וואו צו לאזען הערען זייער שטימע. אויף מארגען נאכדעם ווי עס איז געווען געדרוקט אין "דואר היום" מיין מיינונג איבער דעם צו־שטאנד אין ארץ־ישראל וועלכע איך האב איבערגעגעבען צו א פארטרעטער פון דער צייטונג וואו איך האב געזאגט פריי וואס איך קלעהר וועגען דאס וואס איך האב געזעהן אין לאנד, איז צו מיר אין האטעל ארויפגעקומען א איד איינער פון די שעהנסטע אידען אין ירושלים און האט מיר געדאנקט. איך האב ניט פערשטאנען פארוואס ער דאנקט מיר. ער האט מיר ערקלעהרט : מיר האבען דא ניט קיין פרייע פרעסע, עס הערשט דא א טעררא־ר, דער וואס זאגט א ווארט געגען די רעדעלפיהרער ווערט בעשמוצט, בעזידעלט. מען וויל דא אלעמען איינ־שרעקען. איהר האט קיין מורא און איהר זייט ארויסגעטראטען מיט'ן אפע־נעם אמת. מיר דארפען אייך אלע זיין דאנקבאר דערפאר. און מיר האפען אז איהר וועט דארטען אין אמעריקא אלעס דערצעהלען וואס איהר זעהט דא.

ווי איך האב נאכהער א קוק געטהאן ווי דער "הארץ" שרייט "מלשינים!" "מוסרים" א. ז. וו. אויף יעדען וואס האט געזאגט זיין מיינונג, אז עס איז יעצט ניט קיין ריכטיגע צייט צו רופען די אספת הנבחרים האב איך גוט פער־שטאנען וואס דער איד האט געמיינט. עס איז פאר מיר קלאר געווארען אז מען וויל דא דערשטיקען יעדען פרייען ווארט פון קריטיק. איינער פון די גרויסע גרימ־צארנס אויפ'ן "דואר היום" ביי די לייט פון "הארץ" איז דאס וואס דער ער־שטער האט זיך אנגענומען פאר די אמע־ריקאנער ציוניסטען וועלכע דער "הארץ" אטאקירט ביטער. און אויף דעם געשריי "מלשינים", "מוסרים", ענטפערט דער "דואר היום" מיט קולי־קולות, מיט שרעקליכע "קעפ" מיט אנ־גריף־ווערטער אויף וויפיעל די העברע־אישע שפראך, די אלטע און די נייע בן־יהודה שפראך קען נאר פארמאגען, און אזוי דונערן די פראזען־קאנאנען פון "הארץ" אויף דעם "דואר־היום" און דער "דואר־היום" ענטפערט מיט א מורא'דיגע קאנטר־אפענסיווע און אמאל עפענט די קריעג דער צווייטער און דער ערשטער בלייבט קיין תשובה ניט שול־דיג—און די ארץ־ישראל אידען האבענ־דיג א סך צייט און זייענדיג דארשטיג נאך אביסעל שארפע דבורים צאהלען די פיאסטערס (א פיאסטער איז 4 סענט) האפען די צייטונגען ביי די "ניוסבאים" (מעהרסטענס מיטעלע מענשען) און געהען זעהן ווער האט וועמען בעסער געגעבען.

67.

די מיסיאָנערען אין א״י

די ביטערסטע שונאים פון די אידיש־נאציאָנאַלע היים אין ארץ־ישראל זיינען די מיסיאָנערען.

אז די מיסיאָנערען האָבען שטענדיג אָבגעגעבען פיעל מיה און ענערגיע אום צו "פאַרקריסטען" די אידישע לאַנד — איז בעוואוסט צו אַלעמען. פּאַלעסטינא, און איבערהויפּט ירושלים, איז ביי קריסטען הייליג מיט א קריסטליך רעליגיעזע ליעבע און דער וואונש אז ארץ־ישראל זאָל זיין א קריסטליך לאַנד איז קיינמאָל ניט אָבגעלאָזען געוואָרען אין די קרייזען וואו מען איז בעשעפטיגט צו פערשפּרייטען דאס קריסטענטום. אויב מען אינטערעסירט זיך מיט די נשמות פון די וואָס וואָהנען אין די מרחקים פון אפריקא און מען זוכט צו מאַכען פאַר קריסטען די געלע און די שווארצע ראַסען, פאַרוואָס זאָל מען זיך ניט נאָך מעהר אינטערעסירען מיט די וואָס וואָהנען אין דער לאַנד וואו דאס קריסטענטהום איז געבאָרען געוואָרען? דער גייסט וואס האָט געפיהרט צו די קרייציגע, האָט קיינמאָל ניט אין גאַנצען אויפגעהערט צו עקזיסטירען ביי די אייראָפּעאישע נאַציאָנען. נור דאָס וואָס גאָטפריעד און זיינע אנהענגער זיינען געגאַנגען טהאָן מיט'ן שווערד, האָבען די מיסיאָן־געזעלשאָפטען געוואָלט עררייכען דורך פּראָפּאַגאַנדא.

און דערפאַר האָט זיך די מיסיאָן פעסט בעזעצט אין ירושלים און אין אַנדערע פּלעצער פון ארץ־ישראל שוין פון א לאַנגע צייט. זי האָט דאָ געארבייט צווישען די אַראַבער און צווישען די אידען. די אַראַבער וואס זיינען געוואָרען קריסטען זיינען כמעט אָהן אויסנאַהמע ביטערע אַנטיסעמיטען. צוגלייך מיט דעם אָננעהמען דעם נייעם גלויבען האָבען זיי אָנגענומען א ביטערען האָס צו אידען. די מיסיאָן האָט בעוויזען איינצופלאַנצען א גרויסע פיינדשאַפט, אַ רעליגיעזע שנאה צו דעם פאָלק וואס האָט ניט געוואָלט אנערקענען דעם מאַן פון נצרת, און ווען אַן אַראַבער זאָגט צו איך אַז ער איז א "נאַסראַני" (קריסט נוצרי) מעגט איהר ווייסען אַז ער איז אַ שונא־ישראל.

אַבער דער עיקר ארבייט און דער עיקר צוועק פון דער מיסיאָן אין ארץ־

ישראל איז געווען און איז היינט צו שמד'ן אידען, צו "עפענען די אויגען פון די פארבלאנדזשעטע און זיי ברייננגען צום ריכטיגען וועג צו פארריכטען דעם פעהלער" וואס זיי האבען געטהאן מיט נייצעהן הונדערט יאהר צוריק. יעדע אידישע נשמה איז אן אונשעצבארער אוצר ביי דער מיסיאן. אין קיין ארט אויף דער וועלט ברענט ניט אזוי די ליידענשאפטליכע קנאה פון א מיסיאנער ווי אין ירושלים ארום די פלעצער וועלכע די קריסטען האלטען פאר הייליג. און די פלעצער וואס זיינען הייליג ביי קריסטען ציהען זיך איבער דער לייננג און די ברייט פון ירושלים, פון הר הזיתים, אויף דעם פלאץ וואו מען האט דעם גרינדער פון קריסטענטום געפאנגען, אראב אין דעם גאנצען לאנגען וועג וואו מען האט איהם געפיהרט, וועלכע הייסט מיט דעם נאמען "וויא דאלאראסא", די וועג פון טרויער, ביז דעם פלאץ וואו ער זאל האבען געווארען בעגראבען.

אין די מיסיאנערישע ביכער פארנעהמט דער וואונש און האפנונג צו פערוואנדלען די אידען פון ירושלים אין קריסטען, א וויכטיגען פלאץ. עס ווערט דארטען גערעדט מיט פייער וועגען די נויטיגקייט צו ברייגען אידען אונטער די פליגלען פון קריסטענטהום, און א סך איז געטהאן געווארען אום צו ערפילען דיזען וואונש. צו דיזען צוועק זיינען געעפענט געווארען פון דער מיסיאן טשאריטי־הייזער, סקולס, האספיטעלער אום צו פאנגען דורך דיזע מיטלען אזוי פיעל אידישע נשמות וויפיעל מען וועט קענען. דער גרויסער דלות אין ארץ־ישראל, איבערהויפט אין ירושלים, האט צוגעהאלפען די מיסיאנערען אין זייער ארבייט, און דער מיסיאן־קאפיטעל אין דער געשיכטע פון אידישען ישוב פאר די לעצטע פאאר דורות ברייננגט וועהטאג צו דער הארץ פון יעדען וואס שטעלט זיך דאראויף אב. דר. פראנקעל, וועלכער האט בעזוכט ארץ־ישראל מיט זעכציג יאהר צוריק, ברייננגט א צעטעל פון אידישע פאמיליען אין ירושלים וועלכע האבען אין זיין צייט געשיקט זייער קינדער אין די מיסיאן סקולס און מאנכע פון די עלטערן זיינען געווען פון בעקאנטע ארטאדאקסישע פאמיליען אין שטאדט.

וואס עס זאל ניט זיין די אורזאכע פון דער דאזיגער טרויעריגער ערשיינונג — איין זאך איז זיכער אז די ירושלים'ער אידען האבען ניט געפיהרט דעם קאמפף געגען די מיסיאנערען מיט דעם ענטשלוס און גבורה, מיט וועלכען מען האט איהם בעדארפט פיהרען. און נאך דא יעצט, מיט עטליכע מאנאטען בעפאר איך בין געקומען אין ארץ־ישראל איז א ירושלים'ער צייטונג ארויסגעגאנגען מיט א פאדערונג אז קיינע עלטערען זאלען ניט שיקען קיין קינדער אין די מיסיאנירעשע סקולס, און די וואס וועלען ניט וועלען זייערע קינדער אבנעהמען פון די מיסיאן־סקולס זאל מען באיקאטירען אין דער אידישער געזעלשאפט, מען זאל מיט זיי קיין מגע ומשא ניט האבן און מען זאל זיי ניט בעגראבען בקבר ישראל. דער רעדאקטאר פון דער צייטונג (דואר היום) איז ארייגעזעצט געווארען אין פריזאן. דאס איז געווען אונטער דער אדמיניסטראציאן וואס האט אזוי געפיהרט די פאליטיק אין ארץ־ישראל ביז זי האט געבראכט צו דעם פאגראם אין ירושלים. אין פסח תר"פ.

אז די לאגע אין ירושלים אין בעצוג צו מיסיאן־סקולס זאל זיין אזעלכע אז מען זאל נאך דארפען אזוי שטארק אויפפאדערען אז מען זאל קיין קינדער אהין ניט שיקען — איז א זאך וואס מאכט בלוטען א אידישע הארץ.

מיר קומען אבער צו דעם פונקט וועגען די טהעטיגקייט און האלטונג פון די מיסיאנערען זייט די באלפור דעקלא־

ראַציאָן און דעם אַריינגעהן פון די ענגלענדער אין ארץ־ישראל.

די מיסיאָנערען האָבען זיך געפיהלט געטראָפען דורך דער באַלפור־דעקלאַראַציאָן און זיי האָבען פּראָטעסטירט געגען דעם. אַ ביסעל שפּעטער האָבען זיי געזוכט צו קריגען ספּעציעלע פּריווילעגיעס אין ארץ־ישראל און האָבען שווין שיער ניט אויסגעפיהרט וואָס זיי האָבען געוואָלט. זייער שטעלונג אין ענגלאַנד געגען דער אידעע פון מאַכען ארץ ישראל פאַר אַ אידישע היימלאַנד איז געווען אַן אָפענע. זיי האָבען קלאָר און שאַרף זיך אַרויסגעזאָגט אַלס געגנער פון אַ אידישע ארץ־ישראל אין אירגענד וועלכער פאָרם.

און זייט דאָן איז ניטאָ קיין שרייבער וואָס זאָל ניט האָבען אַרויסגעטרעטען געגען ציוניזם און זאָל ניט דערמאָנען אַז ירושלים איז אַ הייליגע שטאָדט און ארץ־ישראל איז אַ הייליגע לאַנד פאַר׳ן קריסטענטום און אַז דאָס איז אַן אורזאַכע פאַרוואָס די באַלפור דעקלאַראַציאָן האָט ניט געדאַרפט געגעבען ווערען און דער סאַן־רעמאָ בעשלוס האָט ניט געדאַרפט אָנגענומען ווערען. אין דעם זעהט זיך דער איינפלוס פון די מיסיאָנערען. די ענגלישע מיסיאָן איז אַ סאָרט צענטער פאַר די ענגלישע און אַמעריקאַנער דורכפאָהרער, און זי בעאיינפלוסט זיי געגען די אידישע שטרעבונגען אין ארץ־ישראל.

ביי די מיסיאָנערען איז פאַררעכענט אַז אַ אידישע ארץ־ישראל מיינט דער טריאומף פון דאָס יודענטום געגען דער רעליגיאָן וואָס בעהויפּטעט אַז זי האָט איהר פּלאַץ פאַרנומען. זיי זעהען אין אַ אידישע מדינה אַן אַרגומענט געגען דער בעוואוסטער טעאָרי אַז די אידען זיינען געשטראָפט געוואָרען מיט גלות דערפאַר וואָס זיי האָבען דעם נוצרי ניט אַנערקענט. דורך אַ אידישער מדינה ווערט אויף אייביג פערשוואונדען דער לעצטער סימן פון אַ האָפנונג אַז דאָס יודענטום, די עקשנות׳דיגע מאַמע, וועט אַמאָל אונטערגעהן און וועט איבערלאָזען איהר פּלאַץ פאַר איהר קריסטליכער טאָכטער־״יורש׳טע״.

מיינער אַ פריינד, אַ לאָיער פון לאָנדאָן, דערצעהלט מיר אַז ער איז געוואָרען ערשטווינט צו געפינען צווישען די ענגלענדער אין ירושלים אַ גוטע צאָהל געגנער פון אידען. ער איז זיכער אַז די לייט וואָס האָבען גערעדט מיט ביטערקייט געגען די אידישע פערלאַנגען אין ארץ־ישראל זיינען אין דערהיים קיין אַנטיסעמיטען ניט געווען, און ער ווייס ניט אויב זיי זיינען עס יעצט. נאָר זיי האָבען געקריגען אַ האָס געגען ציוניזם אין ארץ־ישראל גופא. אָפט הערט מען רעדענדיג מיט דיזען סאָרט מענש די ווערטער: פאַרוואָס קומט עס די אידען ארץ־ישראל?

עס איז ביי מיר קיין ספק ניט אַז אין דיזער שטימונג געגען ציוניזם, אַמווייניגסטענס ביי אַ טהייל פון די ענגלענדער אין פּאַלעסטינאַ, איז פאַראַן די ווירקונג פון די מיסיאָנערען וועלכע וועקען־אויף אַ רעליגיעזע אָפּאָזיציאָן געגען די אידען אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו די אידישע פּלענער פאַר דער צוקונפט. מען פאַרזיכערט מיר פון קוועלען וואָס ווייסען וואָס עס געהט דאָ אַן אין לאַנד, אַז דער איינפלוס פון די מיסיאָנערען האָט זיך געלאָזט פיהלען אין דער אַנטי־אידישער פּאָליטיק וואָס עס האָט געפיהרט די אַדמיניסטראַציאָן וואָס איז געווען פאַר הערבערט סעמועל.

אַ פרוי, וואָס האָט געאַרבייט אין פּאַלעסטינאַ פאַר׳ן רויטען קרייץ און איז געווען פאַרבונדען מיט מיסיאָן־אַרבייט אין אַנדערע לענדער, ניט אין ארץ־ישראל, האָט גערעדט צו מיר אין אַ טאָן פון צער און וועהטאָג, אַז די אידישע פּלוטאָקראַטען וועלען געווים אינוועסטען אוצרות אין ארץ־ישראל אום עס צו מאַכען פאַר אַ אידישע לאַנד. איך האָב איהר געפרעגט: וועמען וועט עס

שאדען און פארוואס איז זי זיך מצער דערפון? זי האט מיר געענטפערט: אבער די אידען וועלען זוכען צו האבען די אויבערהאנד און וועלען ניט רעספעקטירען די היילינגטהימער פון אנדערע רעליגיאנען. איך האב גאר ניט צו די אידען — האט זי צוגעלייגט — אבער קיינער דארף ניט פערגעסען אז פאלעסטינא, און דער עיקר ירושלים, איז דאס היילינגטהום פון קריסטען.

און עס זיינען פאראן גענוג קריסטליכע שווערמער פאר פאלעסטינא אין ענגלאנד, וועלכע זיינען ניט קיין מיסיאנערען, זיינען זאגאר גרויסע אידען־פריינד און אפילו פריינד פון ציוניזם. אבער דער גאנצער ענין פון ארץ־ישראל איז ביי זיי אזוי אויסגעמישט מיט'ן קריסטענטום, אז זיי קענען קיין איין רגע ניט אבטיילען איין זאך פון דער צווייטער.

איך האב בעגעגענט אין ירושלים א ענגלישע אריסטאקראטקע פון גרויסען יחוס. זי איז שוין דעם פיערטען מאל אין ארץ־ישראל, ווייס גוט די וויכטיגסטע פאסירונגען אין דער געשיכטע פון ציוניזם. זי טענה'ט אז זי איז אליין א ציוניסטקע און אורטהיילענדיג לויט דער ווארימער אינטערעסע וואס זי האט גענומען אין אלע ציוניסטישע זאכען — זי האט כסדר פארקעהרט מיט אידען — איז זי געווים א ציוניסטין און אידען־פריינדין. איינמאל, ווען מיר האבען דיסקוטירט געוויסע פראגען אין בעצוג צו דער צוקונפט פון ארץ־ישראל, גיט זי צו מיר פלוצלונג א זאג: אבער די גאנצע זאך וועט דאך בלויז דויערען זיבען יאהר! און ווען איך האב געפרעגט וואס זי מיינט, האט זי מיר געענטפערט: די זאך איז קלאר. דריי און א האלב יאהר וועט זיין שטארק דער איינפלוס פון דעם אנטי־קריסט, אבער נאכהער וועט עס זיך אנפאנגען בעסערען, ביז אם ענדע פון זיבען יאהר וועט קומען ע ר אליין, און דאן וועלען איהם שוין די אידען אויך אנערקענען און די ערלייזונג וועט זיין א פאלשטענדיגע. דאס קריסטענטום וועט טריאומפירען!

אט איז א וואונדערליכע ערשיינונג: פון איין זייט האט די ענגלישע פרומקייט און ליעבשאפט צו דער ביבעל און צו ארץ־ישראל געהאלפען אז מיר זאלען קריגען פאליטיש דאס וואס מיר האבען געקראגען, און פון דער אנדער זייט גיט אונז דיזעלבע ענגלישע פרומקייט דאס מיסיאנערענטום מיט זיין שעדליכען איינפלוס אויף דעם געזעלשאפטליכען און פאליטישען לעבען פון ארץ־ישראל.

.68

א נאציאָנאלע וועלט-שוהל

אז ענגלענדער דערצעהלט מיר, אז די פרי־מייסאָנס זאמלען א גרויסען פאָנד אום צו אויפבויען א בית־המקדש לויט דעם מאָדעל פון לעצטען בית־המקדש פון הורדס אין ירושלים. די פריימוירער ווי־לען אומקעהרען די בליקען פון דער צי־ויליזירטער וועלט צוריק אויף דער היי־ליגער שטאָדט און זיי דענקען, אז קיין זאך קען ניט אזוי אפעלירען צו דער פאנטאזי פון דער מענשהייט ווי די אויפשטעלונג פון א געביידע וואס זאל דערמאָנען אין דעם הייליגסטען צענטר וואס איז אמאָל געווען אויף דער וועלט. דער ענגלענדער וואס האט עס מיר גע־זאָגט, אליין א פרי־מייסאָן, איז בעגייס־טערט פאר דער אידעע, ער האָט אליין, זאגט ער, שוין בייגעטראָגען פאר דעם בית־המקדש פאָנד.

א וואונדערליכע פאנטאזי פאר גוים !

ירושלים הערט ניט אויף צו זיין דער צענטר פאר אלע זוכענדע גייסטער, פאר אלע וואס זיינען דורשטיג נאָך עטוואס העכערס און ערהאבענעס. אויפצובויען אזא הויז וואס זאל דערמאָנען די הייליגע געביידע און דאָרטען קומען און זיך אבגעבען צו מחשבות פון גרויסען אל־טערטום, זיך אריינלעבען צוריק אין לאנג־פערגאנגענע צייטען; פערהייליגט פון רעליגיעזע קדושה—דאס איז א זאך וואס פאסט־זיך־צו צו דער השגה פון יענעם האלב־מיסטישען אָרדער פון פריי־מוירער אין וועלכען רעליגיעזע מאָטי־ווען, ווערטער און נעמען שפילען א גרויסע ראָלע.

פאר אידען, נאטירליך, האט די זאך א גאנץ אנדער פנים. ביי אידען קומט די זאך אויס א לעסטערונג נעגען קדישה, א פראָפאַנירונג פון הייליגקייט, אבער דער פלאן קומט ניט פון אידען און די קריסטען וואס האבען עס אויסגעקלעהרט קימערן זיך ניט וועגען אידישע געפיה־לען אין דיזער זאך.

די אידען האבען אבער זייער אייגע־נעם חלום, א חלום וואס איז געבארען געווארען אין דעם גרויסען מאָמענט פון סאן־רעמאָ און פון הערבערט סימועל, אין דער צייט ווען עס שיינט, אז די גאנ־צע קרעפטען פון דער אידישער נאציאָן האָבען זיך אויפגעכאפט, איז געקומען א אידישער וואונש וואס איז מיט אמאָל אויפגעוועקט געווארען אין פיעל אידישע הערצער :

צו בויען אין ירושלים די גרעסטע און רייכסטע שוהל אין דער וועלט.

די שוהל איז דער סימבאל פון אידישען רעליגיעזען און נאציאנאלען לעבען. עס איז דער צייכען פון אידישע אחדות. עס איז דער לעבענס־נערוו פון דער אידישער אומה זייט צוויי טויזענד יאהר. זאל אין ירושלים אויסגעבויט ווערען א שוהל־פאלאץ וואס זאל מיט זיין שעהנהייט און גלאנץ איבעריאגען אלעם וואס אידען האבען געבויט אלס שוהלען אין אירגענד וועלכע גלות־לאנד, און זאל עס דיענען אלס גייסטיגער צענטער פאר דער גאנצער אידישער אומה פון איין ברעג וועלט ביז דער אנדערער. קורץ: זאל עס זיין די נאציאנאל שוהל פון דעם גאנצען אידישען פאלק, דאס גרעסטע הייליגע הויז פון דער אידישער נאציאן, הייליגער ווי אלע אנדערע שוהלען דערפאר, ווייל עס וועט שטעהען אין ירושלים. שטעהענדיג אין ירושלים וועט די שוהל אין דערזעלבער צייט זיין די שוהל פון אלע אידען, וואו זיי זאלען ניט וואהנען און וואו זיי זאלען זיך ניט געפינען.

ביי וועמען אייגענטליך איז דער רעיון פון א וועלט־שוהל געבארען געווארען איז שווער צו זאגען. ווי אלע וויכטיגע איינפעלע וואס קומען אין דער ריכטיגער צייט איז דער רעיון פון דער אלוועלטליכע שוהל אין ירושלים געבארען געווארען אין פיעלע מוחות מיט איין מאל. ארומגעהענדיג ארום ירושלים און בעטראכטענדיג די ריעזיגע פאלאצען־מאנאסטירען, האספיסעס און קירכען, שטעהענדיג נעבען דער וואונדערליכער געביידע, וואס דער דייטשער קייזער ווילהעלם האט אויפגעבויט נעבען דער פעסטונג־וואנד, זאגט צו מיר מיין פריינד אסף הלוי, דער ירושלים דיכטער. מיט א שטימע פול מיט אויפרעגונג און טיעפען צער: אלע פלייסען זיך, אלע טהוען אלעם וואס זיי קענען אום זיך ארויסצוציגען מיט זייערע געביידען וואס זיינען געווידמעט פיר רעליגיעזע צוועקען, און מיר, וואס ירושלים איז אונזערע. האבען דא ניט קיין איין שעהנע אידישע גאטעס־הויז. מיר האבען אונזערע עטליכע שוהלען, וועלכע קענען זיך אויף קיין פאל ניט מעסטען מיט דאס וואס אנדערע פארמאגען דא. אידען האבען געדארפט אויסבויען אין ירושלים די שעהנסטע שוהל וואס א נאציאן קען אויפבויען און זאל די וועלט וואס קוקט אויף ירושלים וויסען אונזער שטאלץ.

אין עטליכע טאג ארום האב איך געהערט דעמזעלבען וואונש ארויסגעזאגט פון עטליכע אנדערע מענשען. אלע האבען געזעהן דארין א גרויסע נאציאנאלע אויפגאבע: וואו דען זאל זיין די גרעסטע און די שעהנסטע שוהל אין דער וועלט, אויב ניט אין ירושלים? די "חורבה" עס הייסט די שוהל פון ר' יהודה החסיד איז צו קליין, צו מיטעלאלטערליך און צו גלות'דיג אין אויסזעהן אום צו קענען זיין פאררעכנ'ט אלס די נאציאנאלע שוהל־פאלאץ פאר אידען אין ארץ ישראל.

איין מאל ווען איך בין געקומען אין מיין האטעל האב איך געפונען א מאן ער איז געקומען ספעציעל פון אלעקסאנדריען אום צו אויפוועקען דעם עולם וועגען די נויטיגקייט פון אזא שוהל. ער האט זיין פלאן פארגעשלאגען פאר הערבערט סעמועל, וועלכער האט איהם געדאנקט און איז זעהר בעגייסטערט פון דעם פלאן. דער איד איז געוועזן גליקליך און אין זיין פאנטאזי האט ער שוין געזעהן ווי די גרויסע וועלט־שוהל שטעהט אויף איהר פלאץ און ווער עס קומט אין ירושלים וואונדערט זיך אויף איהר שעהנקייט.

די אידעע פון דער וועלט־שוהל האט זיך פערשפרייט פון טאג צו טאג מעהר און מעהר און אין א פאאר וואכען שפע־

טער האט מען געהערט, אז מען דיסקוטירט שוין זאָגאר דעם פּלאַץ וואו אזאַ שוהל זאל שטעהען, מען האט דערצעהלט, אז איינינע פּראָמינענצען פון ירושלים דארונטער אוסישקין, דענקען, אז דער פּלאַץ פון אזא שוהל דארף זיין אויף א הויכען בארג. בעסער ווי אומעדום איז אויפ'ן הר־הזיתים, דאָרטען זאל עס שטעהען די פּראכטפּאָלע אידישע נאַציאָנאַל־געביידע, וואס זאל פארדונקלען מיט איהר שעהנהייט דאס וואס אנדערע האבען אָנגעבויט אין ירושלים, דער פּלאַץ פון דער שוהל זאל זיין א הערשענדער. די וועלט־שוהל זאל ארונטערקוקען אויף דער הייליגער שטאָדט און זאל איינפלאנצען רעספּעקט מיט איהר פּאָזיציאָן אויף הויך פון הר־הזיתים.

עס איז אָבער פאראן זאָגט מען, אן אנדער מיינונג אין בעצוג צו דעם פּלאַץ פון דער שוהל. פיעלע דיינקען, אז דער איינציגער לאָגישער פּלאַץ איז נעבען דעם כותל מערבי, מאנכע געהען נאָך ווייטער און ווילען אז דער כותל זאל אריין אין דער שוהל אלס די מזרח־וואנד פון דער שוהל. ווי ערהאבען איז די אידעע, אז איינע פון די וואנד פון דער אידישער נאציאָנאלע שוהל זאל זיין אזעלכע וואס איז געבויט געווארען טויזענדער יאָהרען צוריק אין דער צייט ווען אידען האבען זייער מלוכה געהאט, א וואנד אויף וועלכער דער בית־המקדש האט זיך אָנגעשפּארט.

אָבער דער פּלאַץ נעבען כותל־מערבי איז ניט ליידיג, עס איז פארבויט מיט פינסטערע הייזער־חורבות פון די מוגראבישע אראביער און אום אז מען זאל די שוהל קענען שטעלען דארף מען די הייזער אראָבווארפען. מען זאגט אז הערבערט סעמועל גלויבט, אז מען קען פועל'ן, אז די אראבער זאלען פארקויפען זייערע הייזער אדער אויסטוישען זיי אויף הייזער וואס מען וועט זיי געבען אין אן אנדער פּלאַץ פון שטאָדט און דאן וואלט מען געקענט די שוהל אויפבויען און ארום איהר מאכען אָלעען פון בוימער ווי עס דארף זיין נעבען אזאַ געביידע וועלכע מען וועט אויפבויען. דער ערשטער פּלאן איז א לייכטערער. דער צווייטער איז אָבער נעהענטער צו דעם טראדיציאָנעלען גייסט. ווען איך וואָלט דארפען וואוטען אויף דער פראגע וואָלט איך געוואוט, אז די וועלטשוהל זאל שטעהען ניט אויפ'ן הר־הזיתים נאָר נעבען כותל מערבי.

אָבער ניט אזוי שנעל וועט דער וואונש פערוואנדעלט ווערען אין א ווירקליכקייט. אין דער צייט ווען מען דארף אזוי פיעל מיליאָנען צו אויפבויען דאס לאנד און ברייננען אידען קיין ארץ־ישראל וועט מען ניט קענען געפינען א מיליאָן אדער צוויי מיליאָן דאָלאר פיר א וועלט־שוהל. און פינף קאָלאָניען אין ארץ ישראל זיינען יעצט דרינגענדער ווי אפילו א נאציאָנאלע שוהל.

אָבער שעהן איז דיזער רעיון און ערהאבען איז דיזער חלום. זאל צוקומען א נייער שעהנער טרוים אין בעצוג צו ארץ ישראל. איז דען ניט אלעס אין בעצוג צו ארץ ישראל געבויט אויף ערהאבענע טרוימען, שעהנע ווינשע? און זיינען דען ניט דיעזע טרוימען און ווינשע די אורזאכע פאר די מעשים וואס זיינען שוין געטהאן געווארען און וועלען געטהאן ווערען אין ארץ ישראל?

און דער טרוים פון א פּרעכטיגע פּאַלאַץ־שוהל וואס זאל דיענען אלס א נאַציאָנאלע הייליגטהום איז אזוי שעהן ווי אירגענד וועלכער טרוים אין פערבינדונג מיט ציון און ער וועט פריהער־שפּעטער מקוים ווערען.

69.

אלעס – אויסער חלב ודבש

און ער האָט אונז געבראַכט צו דיזען פּלאַטץ און ער האָט אונז געגעבען ריזע לאַנד, א לאַנד וואס פליסט מיט מילך און האָניג". אזוי ווערט געזאָגט, ווי אלע ווייסען, אין חומש. אָבער דאס איז אלץ געווען אמאָל אין די גליקליכע צייטען, היינט איז אין ארץ ישראל פאַראַן ווייניג ביהנען האָניג און נאָך וועניגער מילך. ניט נאָר האָט ארץ ישראל געהאט ביהנען האָניג אמאָל, נאָר עס איז געווען זעהר פיעל האָניג פון פייגען און טייטלען, ווען די לאַנד איז געווען פערפלאַנצט. איינער פון די תנאים דערצעהלט אז שוין נאָך'ן חורבן פלעגען די פיס איינזינקען אין האָניג געהענדיג ארום לוד. אָבער די האָניג־פראַגע אינטערעסירט מיר ניט אזוי ווי די מילך־פראַגע. מילך, קוה־מילך איז אין ארץ ישראל כמעט א זעלטענהייט.

די אַראַבער האָבען זעהר וועניג קיה. אויב זיי האָבען עס יאָ, בענוצען זיי די קיה צום אַקערען און בעטראַכטען עס ניט הויפּטזעכליך אלס א קוועלע פון פּרנסה פיר דאס הויזגעזינד דורך די מילך וואס עס ברייינגט. דער אַראַבער האָט בלויז שאָף־מילך און דערפון ווערט געמאַכט די קעז און פוטער וואס מען נוצט אין ארץ ישראל. קיין וואונדער אלזאָ וואס אין ירושלים, למשל, קאָסט א גלאָז מילך פערהעלטניסמעסיג טייערער ווי אין ניו יאָרק, טראָץ דעם וואס דער אמעריקאָנער מילך טראָסט איז אזוי ווייט פון יושר. דערפאַר אָבער איז זיכער אז די מילך פון ירושלים איז ערגער ווי די מילך פון ניו יאָרק. און ניט איינמאָל האָב איך געהערט מוטערס קלאָגענדיג אויף דעם מילך־צושטאַנד אין ירושלים. די וואס האָבען קליינע קינדער פיהלען דעם מילך־חסרון אם ערגסטען.

די מילך פאַר ירושלים קומט פון די ארומיגע אַראַבער און עס ווע־ט צוגעשטעלט אין שטאָדט אויף א זעהר פּרימיטיווען אופן: די מילך־דילערס פאָהרען אַראָב פון שטאָדט אויף זייערע אייזלען אויף וועלכע עס זיינען אָנגעהאַנגען צוויי קענדלעך פון בלעך, זיי נעהמען די ציגען־מילך פון די אַראַבער און ברייינגען עס אין שטאָדט אריין. דער פּרייז פון פוטער איז זעהר א הויכער און ריכטיגע פוטער איז זעהר וועניג דאָ. דער אייגענטהימער פון א גרויסען האָטעל מאַכט מיר קלאָהר אז די פוטער וואס מען גיט צום טיש איז מאַנדעל־פוטער. אז מען זאָל עסען אין אזא קליינע און נאָך ניט אינדוסטריא־

ליזירטע לאַנד ווי ארץ ישראל „סאָבּ־סטיטוטס" איז אַ חרפה, און דאָס האָט מיר וועה געטהאָן פון ריין פּאַטריאָטי־שען שטאַנדפּונקט.

נאָר נאָך אַ גרויסען עגמת נפש פיהלט מען ווען מען קומט אין די קאָלאָניעז, די גליקליכע אידישע פּונקטען אין ארץ ישראל. דאָרטען איז אויך אמת'ע מילך ניט שטאַרק בנמצא, און דאָס ביסעל וואָס מען קריגט, קומט מערהסטענס פון אַראַבער, וועלכע ברייננגען עס אין קאָלניע צו פערקויפען. דער אידישער קאָלאָניסט קויפט סיי־ווי־סיי פון דעם אַראַבער די זאַכען וועלכע קאָלאָניסטען דאַרפען אליין האָבען, דער ענין פון גערטנעריי איז זעהר וועניג ענטוויק־קעלט אין די אידישע ישובים.

וואָס איז די אורזאַכע וואָס אין דער לאַנד וואו מילך איז געפלאָסען, איז דאָ אַזוי וועניג מילך? ערשטענס זיינען די ארץ ישראל קיה ניט פון דעם גוטען סאָרט און עס לוינט ניט צו שאַפען אַ מילך אינדוסטרי פון דיזען סאָרט בהמות. דערצו דאַרף מען האָבען גוטע קיה, וועלכע מען דאַרף אימפּאָרטירען. דאָס איז אַן אונטערנעהמונג וואָס דאַרף האָבען אַ סך געלד. וועלכער קאָלאָניסט קען זיך דערמיט אָבגעבען, ווען מילך איז ניט איינע פון די קוועלען אין זיין פרנסה?

און די גוטע קוה דאַרף אַ גוטע פּאַשע. וואָס עס איז נויטיג אין ארץ ישראל פאַר פיה־צוכט, איז צו זייען אַלפאַלפאַ, און דאָס איז שוין ווייטער אַן אונ־טערנעהמונג, וואָס דאַרף געמאַכט ווערען אויף אַ גרויסען מאַסשטאַב. און עס זיינען נאָך ביז יעצט ניט געוועזען קיין בעלנים עס צו מאַכען.

און עס איז אַ וואונדער, אַז פון אַלע מענשען וואָס קומען אין ארץ ישראל מיט ביזנעס פּלענער און מיט פּלענער פון פאַבריקען און פערשיעדענע אונ־טערנעהמונגען, פאַלט קיינעם ניט איין צו נעהמען זיך צו אַזאַ נויטיגע, פשוט'ע און קלאָרע אונטערנעהמונג, ווי מילך־אינדוסטריע.

דער ענטפער דאַרויף שיינט צו זיין די נייגונג פון אידען צו זוכען אוואו צו מאַכען „אַריסטאָקראַטישע" געשעפ־טען. און ניט־אַריסטאָקראַטישען עסק איז גוט פאַר אַן אַרימאַן, וואָס האָט קיין ברירה . אַזוי ווי אָבער צו אַזאַ גע־שעפט ווי די מילך־ אינדוסטריע קען מען זיך דאָך אָהן געלד ניט נעהמען, און אַזוי ווי די וואָס האָבען געלד, זו־כען עטוואָס „העכערס", פאַלט עס קיי־נעם ניט איין צו שיינקען אויפמערק־זאַמקייט צו דער מילך־לאַגע אין ארץ ישראל. אַ איד וואָס קומט מיט געלד אין ארץ ישראל, וויל אָדער ווערען אַן עקספּאָרטער אָדער אַן אימפּאָרטער, אָדער אַ פאַבריקאַנט, אָבער ניט אַ „מילכיגער", אפילו אין אַ גרויסען מאַסשטאַב.

איך בין ניט קיין עקספּערט אין דער קיה און מילך פראַגע, און דער צוועק פון מיין רייזע איז ניט אויסצוזוכען קיין געשעפטען פאַר אחינו בני ישראל אין ארץ ישראל, אָבער נאָך מיין פשוט'ען שכל און וואָס ריכטיגער איז, לויט דעם שכל פון לייט וואָס פערשטעהען מעהר פון מיר אין דיזע ענינים, וואָלט גע־ווען אַ גלייכע זאַך, ווען עס זאָל גע־גרינדעט ווערען אַ קאָמפּאַני פון אַ פער־טעל מיליאָן דאָלאַר אום צו מאַכען עט־ליכע מילך־סטיישאַנס אין ארץ ישראל, וואו עס זאָלען זיין די בעסטע קיה וואָס מען קען ברייננגען קיין ארץ ישראל. די מילך זאָל פון דאָרטען צונעשטעלט ווע־רען דורך מאָטאָר־טראָקס (אין ארץ ישראל וועט דער מאָטאָר־טראָק פאַר־נעהמען אַ גרויסען פּלאַץ אין דער צו־קונפט). און דאָרטען אין יענע סטיי־שאַנס זאָל אויך געמאַכט ווערען פּוטער. עס איז איבעריג צו זאָגען, אַז אַלעס דאַרף געמאַכט ווערען לויט די לעצטע מעטאָדען פון ריינליכקייט און לויט די

לעצטע טעכנישע איינפיהרונגען פון אמעריקא און אנדערע לענדער.

אויף מאנכע זאכען דארף מען ערשט שאפען א מארקעט אין ארץ ישראל, און דער מארקעט פאר מילך און פוטער איז שוין דא און וועט ווערען אלע מאל גרעסער מיט דעם וואוקס פון דער בעפעלקערונג.

אזא אונטערנעהמונג איז ענג פערבונדען מיט קאלאניזאציאן און איז אין א ברייטערען זין א טהייל דערפון. דאס איז נאך מיין מיינונג איינע פון די ערשטע זאכען וואס עס דארף געשאפען ווערען אין ארץ ישראל.

אבער ווי געזאגט, איז נים דער צוועק פון מיינע ארץ ישראל ארטיקלען צו פארשלאגען דיעזע אדער יענע ביזנעס פאר די אידען פון אמעריקא. איך בין א דורכרייזענדער וואס זוך צו געבען אלגעמיינע איינדריקע, וועלכע איך נעהם אויף אין מיין ארומגעהן און ארומפאהרען פון ארט צו ארט און איך זאג, אז דער גרעסטער וואונדער פאר א מענשען, וואס קומט אין ארץ ישראל, איז צו געפינען, אז מען עסט דא צוריבענע מאנדלען אנשטאט פוטער, און אז אלעס איז פאראן אין ארץ ישראל, אויסער דאס, מיט וועלכעס דאס לאנד איז געבענשט געווארען.

ליידער האבען נאך די אידען אין דיעזער הינזיכט קיינע ענדערונג ניט געבראכט אין לאנד, עס איז אבער זיכער, אז ארץ ישראל וועט אין דער צוקונפט זיין צוריק א מילכיגע לאנד ווי די אלטע צייטען, ווען ישעיה האט געזאגט אז: "דערפון וואס עס וועט זיין זעהר פיעל מילך, וועט ער עסען פוטער, ווייל פוטער און האניג וועט עסען יעדער וואס בלייבט אין לאנד".

אבער אזוי ווי אלע זאכען אין ארץ ישראל, וועט אויך די מילך פראגע ניט געלייזט ווערען ווי נאר דורך ארבייט, ארבייט אויף'ן ארט און דארט וואו עס איז נאך פאראן אזוי פיעל אויפצוטהאן.

70.

פרעהליכקייט אין א״י

ארץ ישראל איז דער פרעהליכסטער פלאַץ אויף דער וועלט פאַר אַ אידען צו וואָהנען, אויב ער האָט פרנסה. און ירושלים איז דער פרעהליכסטער פלאַץ פאַר אַ אידען אין גאַנץ ארץ ישראל.

ארץ ישראל אידען פיהלען זיך קודם כל אַז זיי זיינען דער צענטער — און זיי זיינען עס טאַקע — פון דער אידישער נאַציאָן; זיי שטעהען אויף דער ביהנע אויף וועלכער עס זיינען געריכטעט די אויגען פון די אידען פון גאַנצען ערד־קוגעל. ווען איהר שטעהט אויף אַ ביהנע און אַלע קוקען אויף אייך, קען אייך אומעדיג ניט זיין. עס איז אמת, אַז ווען איהר זאָלט דארפען טהאָן אייער טאַגטעגליכע בעשעפטיגונג אויף אַ ביהנע אונטער די בליקען פון אַ וועלט מענשען, וואָלט עס אייך געמאַכט אמאָל אַ ביסעל נערוועז און עס וואָלט אייך אַמאָל געשטערט אין דער ארבייט אויך, און אפשר וואָלט איהר נאָך אַמאָל געהאַנדעלט ניט גאַנץ נאַטירליך, האָבענדיג אין זינען דעם איינדרוק וואָס אייער טהאַט מאַכט אויפ׳ן פובליקום, אָבער לאַנגווייליג וואָלט אייך ניט געוועז. אַ סך זאַכען ווערען געטאָן אין ארץ ישראל, האָבענדיג אין זינען צו מאַכען אַ רושם אויף דעם ״פובליקום״ פון גלות, וואָס האַלט די אויגען אויף פאַלעסטינא, אומעדיג אָבער איז דאָרטען ניט.

אויסערדעם לאָזט מען ארץ ישראל חלילה ניט פערשלאָפען ווערען אין שטילקייט און אָבגעלעגענהייט. עס איז ניטאָ די וואָך וואָס עס זאָלען אַהין ניט קומען עטליכע גדולים. אין איינעם פון די האָטעלען האָב איך געבלעטערט דעם בוך פון די בעזוכער און האָב דאָרטען געפונען אידישע מפורסמים פון בוענאָס איירעס ביז טאָבאָלסק, און פון קעיפ־טאון ביז סאן פראַנציסקאָ. און יעדער פון די געסט, נאַטירליך, דרשנ׳ט אביסעל, זאָגט, פארוואונדערט זיך אָדער קריטיקירט און מאַכט פרעהליך. ארץ ישראל — די אידישע ארץ ישראל אין אַן אויסשטעלונג וואו די בעזוכער בייטען זיך, דער אריין און דער ארויס.

פאַר דער מלחמה — דערצעהלט מען מיר, פלעגען אַהין קומען הונדערטער אידען פון רוסלאַנד און פון אַנדערע ערטער אויף יום־טוב, אמת׳ע עולי־רגלים. דאָס איז געווים אַ זעלטען שעהנע ערשיינונג. עס האָט גערארפט ווערען

איינגעפיהרט אַז יעדער איד, וואָס האָט נאָר די מעגליכקייט, זאָל זיך אונטער־כאַפּען קיין ארץ ישראל. מיר דאַכט זיך, ווי קען אַ איד רוהען אַז ער האָט נאָך ניט געזעהן ארץ־ישראל. עס איז זיכער אַז די צאָהל פון בעזוכער וועט ווערען גרעסער און גרעסער. דאָס פיהרט מיר אָבער אַראָפּ פון מיין ענין. וואָס איך האָב געוואָלט זאָגען איז אַז די געסט־בעזוכער פון ארץ ישראל גיעבען צו אַ גרויסע פּרעהליכקייט אין לאַנד. די ארץ ישראל אידען זיינען יחסנים, זיי דאַרפען ניט געהען הערען אָדער זעהען בעריהמטהייטען — מען קומט צו זיי.

ארץ ישראל האָט אָבער אַליין אויך אייגענע אינטערעסאַנטע פּערזענליכקייטען. ווען איהר געהט אַרויס אין ירושלים אין דער פריה, בייטאָג אָדער פאַרנאַכט, שטויסט איהר זיך אָן וועניגסטענס אויף אַ האַלב טוץ אידען, ווע־מענס נעמען עס זיינען בעוואוסט אין אַלע ווינקעלעך פון דער ערד־קוגעל וואו אידען וואויהנען. אָבער דאָס רעדט זיך ניט נאָר פון ירושלים, עס רעדט זיך פון גאַנץ ארץ ישראל. עס זיינען פאַראַן מפורסמים אין יפו אויך און אין אַנדערע ערטער, און די לאַנד איז קליין. מען פאָהרט אַרום פון פּלאַץ צו פּלאַץ, און די בעקאַנטע פּערזענליכקייטען זיינען אַמאָל דאָ און אַמאָל דאָרטען, און מען בעגעגענט זיך מיט זיי אָפט.

די זיבעציג טויזענד אידען פון ארץ ישראל פּערמאָגען אינטעלעקטועלע קרעפטען מיט וועלכע אַ פאָלק פון אַ פּאָר מיליאָן וואָלט, דאַכט זיך, געקאָנט בענוגענען זיך. עס קען זיין אַז פאַר דער גרויסער אויפגאַבע פון בנין־הארץ איז עס קיין מעלה ניט. מען דאַרף אין ארץ ישראל פּראָסטע מענשען, וואָס בוי־ען, וואָס טהוען, מען דאַרף פּאַרמער, אַרבייטער, מען דאַרף דאָס וואָס מען רופט א מאַסע אָדער המון, אָהן וועלכעס אַ פאָלק קען ניט עקזיסטירען אין ארץ ישראל, און קיין המון איז ניטאָ. אַלע זיינען דאָרטען פון די העכערע שיכ־טען, א סאָרט ממלכת כהנים, און דאָס האָט געבראַכט דערצו אַז מען זאָל זיך דאָ בעקלאָגען אַז די רוחניות איז דאָ צו גרויס און אַז ארץ ישראל מיט זייהרע פיעלע סקוהלס און מיט איהר גרויסע צאָהל אינטעליגענטען, מאַכט מעהר דעם איינדרוק פון אַ ישיבה ווי פון אַ מדינה. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אַז די וואָס קלאָגען זיך זיינען אַליין אינטע־לעקטען, ווי בן־יהודה, סלושץ און אַנ־דערע; קיין פּראָסטע מענשען קלאָגען זיך דאָ ניט אויף צו פיעל רוחניות, ווייל אַזעלכע זיינען דאָ ניטאָ. איך האַלט אַז די וואָס קלאָגען זיך זיינען גערעכט. אַ פאָלק קען ניט אויפגעבויט ווערען פון הויכע מאָרך. עס דאַרפען זיין די וואָס טוען דאָס וואָס מען רופט די "שווארצע ארבייט". יעצט איז די צייט צו טהאָן "שווארצע ארבייט," אָבער דאָס בעלאַנגט ניט צו דער זאַך וועגען וועל־כער איך רעד אין דיעזען אַרטיקעל. וואָס עס זאָל ניט זיין דער חסרון פון די סך אינטעליגענץ וואָס עס איז פאַראַן אין ארץ ישראל, אין אַלטען ישוב און אין נייעם ישוב, גיט עס אָבער זעהר פיעל צו צו פּרעהליכקייט אין ארץ ישראל און צו דער שעהנער פיעל פאַרביגקייט פון דער אידישער געזעלשאַפט אין אונ־זער לאַנד.

אין די עטליכע וואָכען אין וועלכע איך בין אין ירושלים געווען, בין איך געווען אויף פיעלע אונטערהאַלטונגס־אָבענדען, לעקטשורס און קאָנצערטען. די לעקטשורערס און קאָנצערטיסטען זיינען געווען דורכפאָהרער און תושבים און די פולע הייזער וואָס זיינען געווען ביי כמעט אַלע פון דיעזע אָבענדען האָ־בען מיר איבערצייגט ווי דער פובליקום פון ירושלים האָט הנאה פון אַזעלכע זאַ־כען. צווישען דיזע לעקטשורס איז גע־ווען איינער וועלכער האָט פערנומען אַ גאַנצען אָבענד און איז געווען איינגע־טיילט אין צוויי טייל, מיט אַ הפסק אין

מיטען. דער רעדנער האט ניט קיין כח געהאט צו רעדען דריי שעה נאך אנאנד, און עס איז איהם ניט צו פערדיינקען דערפאר, און דער עולם האט געווארט ביז'ן סוף. דער לעקטשור איז געווען א טיעפער פלפול איבער טשערניכאווסקי, אין וועלכען דער רעדנער האט צונומען אויף שטיקלעך מיט א זעהר דינע אנאליזע טשערניכאווסקי'ס "געקאכטע קרעפלעך" ("לביבות מבושלות"). איך בין געווען צופריעדען צו זעהן אז שארפע קעפ און פלפול'דיגע מוחות האט זיך נאך ניט געענדיגט ביים פאלק ישראל, מעהר ניט, מען האט אויסגעביטען די הויות דאביי ורבא אויף טשערניכאווסקי'ס "לביבות".... דער לעקטשורער, א נאר וואס אריבערגעקומענער יונגער מאן פון רוסלאנד, האט'י גערעדט אזא וואונדערליכע פליסיגע העברעאיש. אז אפילו די ארץ־ישראל'דיגע האבען איהם מקנא געווען.

אין ירושלים זיינען פאראן פיעלע הייזער ארום וועלכע עס קאנצענטרירען זיך די אינטעליגענץ. דאס זיינען די הייזער פון דוד יעלין, א בעקאנטע פיגור אין דעם ירושלים'דיגען אידישען לעבען אויף דעם פעלד פון ערציעהונג, געלעהרזאמקייט און כלל־טהועריי, זייענדיג אויך דער ראש פון ועד העיר; דר. קלויזנער, בעקאנטער שריפטשטעלער און רעדאקטאר פון וויכטיגסטען העברעאישען צייטשריפט "השלוח". דער צענטער פון א גאנצען דור העברעאישע שריפטשטעלען. א וויכטיגער געזעלשאפטליכער צענטער אין ירושלים איז אוסישקין'ס הויז. מיר איז לײדער ניט אויסגעקומען צו זיין דארטען. אוסישקינען קומט קרעדיט פאר זיין שווערמערי פיר ירושלים. ער האט שטענדיג געגלויבט, אז ירושלים און ניט יפו דארף זיין דער צענטער פון אלע אידישע ארבייטען אין ארץ ישראל, און ער איז אין דעם פאלשטענדיג גערעכט געווען.

און ווען איך רעד וועגען די פרעהליכקייט פון ארץ־ישראל, וויל איך זאגען א ווארט וועגען א וואונדערליכע ערשיינונג וואס איך זעה אין אונזער לאנד: **די אידען פון ארץ ישראל זיינען די קליגסטע פון אלע אידען אויף דער גאנצער וועלט**, אבוואהל מיר זיינען אומעדום און שטענדיג געווען אן עם חכם ונבון. איך האב געזעהן אין ארץ ישראל הונדערטער און הונדערטער אידען און האב קיין נארישען מענשען צווישען זיי ניט אנגעטראפען. איך בין פאלשטענדיג זיכער אז אין וואס אנבעלאנגט צו שכל, יאגען איבער די זיבעציג טויזענד אידען אירגענד וועלכע עהנליכע צאהל מענשען אויף אירגענד וועלכען פלאץ אויף דער וועלט.

זאל עס זיין ווייל "אוירא דארץ ישראל מחכים" אדער זאל עס זיין צוליעב אירגענד וועלכע אנדערע אורזאכע, די זאך איז קלאהר: די ארץ ישראל'דיגע אידען שטעלען מיט זיך פאר די אינטערעסאנטעסטע אידישע געזעלשאפט אויף דער וועלט.

71.

אידישער דין אין דער אידישער לאַנד

וועלכע געזעצע זאָלען הערשען אין ארץ ישראל? דאָס איז אַ פראגע וואָס האָט אַ גרויסען אינטערעס פאַר אלע וואָס קלעהרען וועגען דער אידישער נאַציאָנאַלער היים אין פּאַלעסטינא, אין די פראגע איז ניט אַ פראגע פאַר דער צוקונפט, נאָר אויך פאַר דער געגענווארט.

ווען מען זאָגט וועלכע געזעצע זאָלען הערשען אין ארץ ישראל, מיינט עס נאָר צווישען אידען, ווארום די מחמד'אנער פיהרען זיך און וועלען זיך פיהרען לויט זייער אייגענעם געזעץ, וועלכער איז ביי זיי פערבונדען מיט דער רעליגיאָן, און די קריסטען וועלען געוויס האָבען זייער געזעץ אזוי ווי זיי האָבען עס יעצט. ווען מען רעדט וועגען אידישען געזעץ, מיינט מען עס נאַטירליך וואָס זאָל הערשען אין די בעציעהונגען צווישען אידען און אידען, אָדער אין פאַל ווען אַ ניט־איד האָבענדיג אַ סכסוך מיט אַ אידען וועט זיך וועלען פערלאָזען אויף דער אידישער קאָורט.

ארץ ישראל, דארף מען ניט פערגעסען, איז אַ לאַנד ניט נאָר פון פערשיעדענע ראַסען, נאָר אויך פון פערשיעדענע רעליגיאָנען, און דאָרטען האָט רעליגיאָן אַ סך צו טהאָן מיט זאַכען וואָס זיינען אין אנדערע לענדער בלויז בירגערליכע. אין ארץ ישראל קען ניט זיין אַ לאַנדעס־געזעץ אין דעם זין ווי מען פערשטעהט עס אין אַנדערע לענדער. אזוי, למשל, זיינען די פראגען פון ירושה טיעף פערבונדען ביי די מחמד'אַנער מיט געוויסע בעגריפע און געזעצע פון קאָראן, און קיינער וועט ביי זיי ניט אַוועקנעהמען דאָס רעכט צו האָבען זייערע אייגענע משפחה־דינים אין איינקלאַנג מיט זייערע טראַדיציאָנען. אין דיעזע הינזיכט וועט דער מחמד'אַנישער קאָרט בלייבען ווי ער איז. די אידען פון זייער זייט וועלען מוזען קריגען געזעצליכע רעגיערונגס אַנערקענונג פאר זייערע אייגענע משפטים, און דאָ קומט די פראגע וואָס פאַר אַ דין זאָל דער אידישער זיין.

דער ערשטער פשוט'ער ענטפער איז קלאָהר: די פראגע איז שוין לאַנג געלעזט. די אידען זיינען ניט קיין נייע אומה, וואָס זיינען יעצט געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט און דארפען יעצט אָנפאנגען שאפען די וועג ווי אזוי אַ געזעצגעבונג צו מאַכען. דאָס יודענ־

טום איז אין עיקר א געזעצגעבונג פון דינים און משפטים. דער גרונד פון אידישען געזעץ איז אין חומש, די ווייטערדיגע ענטוויקלונג דערפון איז די משנה און נאכהער דער תלמוד און שפעטער די גאונים או די פערשיעדענע גרויסע געזעץ־זאמלונגען פון הלכות גדולות, דער רמב"ם ביז'ן חושן משפט, דער לעצטער פון די גרויסע אידישע געזעצגעבער.

די אידישע געזעצגעבונג, זייענדיג אזוי אלט און ווערענדיג אויסגעארבייט אין פערשיעדענע אומשטענדען און פערשיעדענע צייטען און לענדער בעציעהט זיך אויף וויט־פערשידענע פעלדער פון דעם מענשען'ס טעטיגקייט. עס בעהאנדעלט לאנדעס־געזעצע, האנדעלס־געזעצע, געזעצע צווישען דעם ארבייט־געבער און ארבייט־נעהמער, רענט און אייגענטהום, א. ז. וו. די געזעצע האבען די גרויסע מעלה פון יעדען לעבעדיגען געזעץ וואס זיי זיינען קיין מאל ניט געווען בלויז טעאריען אויפ'ן פאפיער, זיי זיינען פראקטיצירט געווארען, דורכגעלעבט געווארען. די אידישע ריכטער־רבנים זיינען כסדר אויפגעפאדערט געווארען צו ענטשיידען סכסוכים אין'ם פראקטישען לעבען, און אידען זיינען א פאלק וואס האט זיך בעשעפטיגט מיט אלעם וואס מענשען בעשעפטיגען זיך אויף דער וועלט, האבען שטענדיג געהאט נייע אינטערעסען מיט וועלכע זיי זיינען פארגעקומען בעפאר די אידישע ריכטער. עס זיינען געווען קייסעס וועגען וועלדער און פעלדער, וועגען דיאמאנטען אימפארטירט פון ווייטע לענדער, וועגען זייד און גאלד, קורץ וועגען אלעם וואס עס קומט פאר אין דאס לעבען פון א לעבעדיגע טהעטיגע פאלק. אויף אזא אופן איז דער אידישער דין געווען אן אייביגער קוואל וואס איז ניט געבליבען שטעהען אויף איין ארט אין האט בעריהרט די פערשיעדענע מעגליכקייטען פון מענשליכע סכסוכים, פון אלע מדינות און אלע קלימאטען. נאכמעהר: עס האט פיעל מאל פאסירט אז אויף דעם אידישען דין פלעגען זיך פערלאזען ניט־אידען וואס האבען געהאט מיט אידען משפטים. אין גרונד פון אידישען דין זיינען שטענדיג געווען די פרינציפען פון גערעכטיגקייט, וועלכע זיינען דער פונדאמענט פון דער אידישער לעהרע, און אויף אזא אופן איז אויסגעארבייט געווארען די גאנצע געביידע פון אידישען געזעץ פון די פריהעסטע צייטען פון אונזער נאציאן ביז'ן ווילנער גאון, און שפעטער אין דיעזער לאנגער עפאכע איז ניט געווען קיין איין מאמענט וואו דער אידישער געזעץ זאל זיך האבען אבגעשטעלט. אין דיעזער געביידע פון אידישען דין זיינען פארזונקען געווארען די ריעזיגע כחות פון געניאלע מענשען, גאונים פון גייסט.

אויסער די אידישע געזעץ־ביכער זיינען פאראן א ריעזיגע צאהל בעשליסע, ארויסגעגעבען פון גרויסע ריכטער אין דער פארם פון שאלות ותשובות, וועלכע בעציעהען זיך אויף אלע סארטען פראגען וואס זיינען ווען עס איז פארגעקומען אין א אידישען בית־דין, און דאס אלעס איז דורכגענומען און דורכגעוועבט מיט דעם אידישען גייסט, אידישע טראדיציאן אין בעצוג צו געזעץ, און דאס ווערט כסדר געלערענט און געשטודירט עד־היום אין די אידישע ישיבות און אין בתי מדרשים ניט נאר פון די וואס גרייטען זיך צו צו זיין ריכטער־רבנים, נאר אויך פון אזוי אידען. ווייל דער טייל פון אידישען געזעץ איז איינגעוואקסען מיט דעם גאנצען גייסטיגען אידישען לעבען, און נאך עד היום זיצען קינדער אין אלע טיילען וועלט, אין ירושלים און אין ניו יארק אין ווערשא און אין לאנדאן, און מען לערענט וועגען דעם דין פון איינעם וואס דינגט ארבייטער א. ז. וו.

איז נאך פאראן אן ארט צו פרעגען ווי אזוי זאל דער אידישער דין פון ארץ

ישראל זיין? איז ער דען דאָרט ניט געוועזן, אזוי ווי ער איז געוועזן אין יעדען פּלאַץ וואו אידען וואָהנען?

אָבער דאָ קומט די מורא וויאָס האָט ארומגענומען א טייל פון אונזערע משכילים פאַר דאָס טראַדיציאָנעלע יורדענטום. און עס האָט זיך אָנגעפאַנגען א געשריי: סטייטש! דער אידישער דין איז דאָך פערבונדען מיט דער אידישער רעליגיאָן. הייסט דאָך עס, אז די אידישע רעליגיאָן וויל אריינכאַפּען די הערשאַפט איבער דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען. עס איז דאָך איין מאָל געפּסק'ענט געוואָרען אז קירכע און שטאַאַט זיינען צוויי בעזונדערע זאַכען. געזעצע זיינען דאָך דער אויסדרוק פון שטאַאַט, און דארום טאָרען זיי ניט זיין פארמישט מיט רעליגיאָן און מיט רבנים און מיט דעם גאַנצען אופן ווי אזוי דער אידישער דין געהט צוריק צו דער משנה און די משנה צו דער תורה, וועלכע איז א רעליגיעזע זאַך. דער בית־דין דאַרף דארום פערלירען זיין ווערטה אין דער נייער ארץ־ישראל. זאָלען זיך די רבנים טהאָן מיט'ן חושן משפט וואָס זיי ווילען, מיר ווילען מאַכען א נייע געזעצגעבונג, א וואָכעדיגע, וואָס האָט מיט'ן יודענטום גאָר ניט צו טהאָן. קורץ, מיר מאַכען א נייעם דין ביי אידען און קעהרען זיך אום מיט'ן רוקען צום אַלטען.

דער אידישער דין, האָבען זיי גע־טענה'ט, איז ניט צוגעפּאַסט צו דער צייט; א פרוי און א מאַן שטעהט ניט אויף א גלייכע מדרגה, און אויב מיר וועלען זיין געבונדען צום אידישען דין, וועלען מיר קיין מאָל נישט קענען פּראָגרעסירען.

דער ענטפער דאַרויף איז: קודם כל איז ניטאָ ביי אידען קיין "קירכע", ווי מען פאַרשטעהט עס ביי אנדערע רעליגיאָנען. ביי אונז איז דאָ א תורה, וועלכע איז דורך איהר געזעצליכער זייט אונטרענבאר פון אידישען לעבען, ווייל די תורה גופא איז א טייל פון אידישען לעבען, האָט דאָס אידישע לעבען געשאַפען, פונקט ווי זי איז דורך נאַציאָנאַל היסטאָרישען און עטישען זייט פאַרבונדען מיט דער אידישער ערציעהונג, ווייל דאָס נאַציאָנאַלע פאָלקס לעבען איז דאַרויף געגרינדעט. עס קען ניט זיין א אידישער לעבען אויב מען זאָל בעזייטיגען שבת און פּסח און מילה א. ז. וו., וועלכע זיינען תורה־זאַכען. פונקט אזוי קען די תורה ניט בעזייטיגט ווערען פון אידישען דין צוליעב דעם, ווייל ביי גוים איז קירכע און שטאַאַט צוויי בעזונדערע זאַכען און מעגען זיין בעזונדער. אונזער רעליגיאָן איז אַן אַנדערע, אונזער לעבען איז אן אנדערער, אונזער פערגאַנגענהייט איז אן אנדערע. וואָס ביי זיי איז געפעהרליך, איז ביי אונז דער עיקר פון אַלע עיקרים.

וואָס איז די פּעולה צו כאַפּען ביי גוים ווערטער און פרעגען אידען א קשיא אז די בעגריפען וואָס עס ליעגען אונטער די ווערטער זיינען אנדערש ביי זיי ווי ביי אונז. מיר האָבען זיך ניט צו רעכענען מיט ווערטער און אויסדריקע וואָס זיינען בעשאַפען געוואָרען ביי אַנדערע אונטער גאַנץ פארשידענע אומשטענדען. מיר האָבען זיך צו רעכענען מיט אונזער אייגענעם אידישען לעבען און די פאַרבינדונג פון תורה מיט דער אידישער סקוהל אזוי גוט ווי די פאַרבינדונג פון תורה מיט דעם אידישען געזעץ האָט זעהר גוט געארבייט. דאָס אידישע לעבען וואָס איז אָנגעגאַנגען דורך דיזען אויפפּאָאָר איז געוועזן א שעהנער און א נאָבעלער.

און וואָס אָנבעלאַנגט צו דער פראַגע וועגען פּראָגרעס זיינען אידען שטענדיג נעגאַנגען מיט'ן פּראָגרעס. זיי זיינען אויף איין אָרט ניט געשטאַנען. די אידישע לעהרע איז א לעהרע פון לעבען. מען דאַרף לאָזען די זאַכען מיט דעם נאַטירליכען גאַנג און אַלעם וועט רעכט ווערען.

איך צווייפעל ניט אז דער אידישער

דין וועט געווינען. עס איז נאריש צו גלויבען אז וועהרענד די אידען האבען געלעבט אונטער זייער דין אין גלות וועלען זיי יעצט זאגען: יעצט געלויבט השם יתברך זיינען מיר שוין אין אונזער אייגענע היים און מיר וועלען דארום דעם אידישען דין אוועקווארפען און אננעהמען אן אנדערן וועלכען מיר וועלען כאפען פון די גוים... דאס וואלט געווען ניט נאר די גרעססטע שאנדע, עס וואלט געווען די לעכערליכסטע זאך וואס האט פאסירט זייט די וועלט שטעהט. איך בין זיכער אין דעם זיעג פון דעם אידישען דין געגען די וואס דיינקען אז מיר דארפען בויען אונזער היים אויף פרעמדע יסודות.

72.

אָריגינעל אידישעס אין א״י

עס איז קלאָהר אַז די אידישע ארץ ישראל וועט נאָך אַמאָל שאַפען עטוואָס גרויסעס, עטוואָס וואונדערבאַרעס, עטוואָס וואָס וועט ארויסרופען די וואונדער פון דער וועלט. אויב עס איז נאַטירליך אונמעגליך צו שאַפען אַ צווייטען תנ״ך — אַזאַ זאַך קען זיין נאָר איינע אין ־ער גישיכטע פון דער מענשהייט — אָבער עס וועט פון ארץ ישראל ארויסקומען אַ נייער אויסדרוק פון דער אידישער נשמה, נייע אָריגינעל אידישע געדאַנקען, נייע קלאַנגען וואָס וועלען פון די בערג פון יהודה אָבשאַלען וייט און ברייט איבער ים'ען און לענדער, פונקט ווי עס האָבען אָבגעשאַלט אַמאָל די אידישע קלאַנגען איבער דער ברייטער וועלט. און אלע וועלען אין יענעם טאָג זעהן אַז די קוואַלען פון אידישען גייסט זיינען ניט אויסגעטריקענט. און אַז מיר זיינען אַזוי יונג און פריש ווי אין די צייטען ווען מיר זיינען געווען אין אונזער היים.

זייענדיג זיכער אין דיעזער צוקונפט, האָב איך געזוכט אין מיין פערוויילען אין ארץ ישראל צו געפינען די ערשטע סימנים פון דער פערווירקליכונג פון דיעזען גרויסען טרוים. איך האָב צוגעבויגען מיין אויער צו הערען אין דער לופט דעם ערשטען ציטער פון דאָס וואָס די נשמה-געזאַנג פון אונזער נאַציאָן וועט באַלד לאָזען הערען און האָב, דעם אמת זאָגענדיג, דערווייל קיין זאַך ניט געפונען. עס איז נאָך ליידער ניטאָ אין ארץ ישראל קיין סימן פון עטוואָס אָריגינעלעס, פון עטוואָס אייגענס. דאָס אַלעס וועט נאָך דאַרפען שפּעטער קומען: אַז עס וועט קומען בין איך זיכער.

אין אַלגעמיין איז נאָך ביז יעצט אין ארץ ישראל אין דער נייער אויפלעבונגס-צייט ניט געשריבען געוואָרען קיין אמת גוטע זאַך. וואָס זאָל אָוועקגעשטעלט ווערען אין איין שורה מיט די גוטע זאַכען וואָס עס זיינען געשאַפען געוואָרען אין גלות, אין דער לעצטער עפּאָכע, דורך ביאַליק און אַנדערע. איך וואָלט ניט וועלען זאָגען אַז עס שוועבט עפּעס אַ מין דלות אויף דאָס וואָס עס איז געזונגען און געזאָגט געוואָרען אין דער ליטעראַטור פון ארץ ישראל, אָבער קיין צייכענס פון רייכטום און שפע קען געווים קיינער ניט געפינען אין דאָס וואָס עס איז געשאַפען געוואָרען אין ארץ ישראל.

אָבער איך וויל יעצט אריבערגעהן צו דעם וויכטיגערן טייל פון דער פראַגע: צו דעם וואָס עס זעהט זיך אַזאַ דלות אין אָריגינאַליטעט צווישען אַלעס

וואס איז אין ארץ ישראל געשאפען געווארען זייט דעם לעצטען פיערטעל יאהר הונדערט. עס דאכט זיך מיר אז, אום צו געפינען אן אריגינעלען געדאנק אין דער ארץ ישראל'דיגער ליטעראטור, דארף מען וואנדערן צוריק אזש ביז יחיאל מיכל פינס, פון וועלכען מען מאכט, געוועהנליך, ניט קיין גרויסען פירוש אין דער מאדערנער צייט. איך לעז דאס וואס עס איז געדרוקט אין ארץ ישראל, און מען דרוקט דאך ברוך השם א סך, און איך שטויס זיך ניט אז אויף עטוואס וואס זאל זיין ניי, אויף עטוואס וואס זאל זיין ספּעציעל ארץ־ישראל'דיגעם, אין וועלכעם עס זאלען זיך זעהן די סימנים, אז דאס האט מען אויסגעקלעהרט אויף דעם באדען פון דער אידישער נאציאן. אלעס האט געקענט געשריבען ווערען אין ווארשא, אין ווילנא, אהן וואו איהר ווילט, און עס האט ניט קיין שום ספּעציעלען ארץ ישראל חן, וועלכען מען וואלט געקענט ערווארטען. מען שרייבט דא איבער דיזעלבע ענינים ווי מען שרייבט אין די אלטע מקומות, אונטער דעם זעלבען איינפלוס פון דעם אדער יענעם רוסישען, דייטשען אדער פראנצויזישען שריפטשטעלער, און מיט דעם זעלבען טאן, אפילו אהן א שום ספּעציאל אידישע בעלייכטונג. עס מאכט אויף אייך דעם איינדרוק אז מען שאפט דא עפּעס א גאנץ פרעמדע זאך אין העברעאיש. אלעס וואס עס איז פאראן אידישעם אין דעם זיינען די ווערטער. די געדאנקען, די אויפפאסונג, זיינען גענומען געווארען פון אנדערע.

אין ארץ ישראל זיינען פאראן א צאהל אידישע פּאעטען, בעדייטענדע טאלאנטען, וואס האבען פערדיענסטע אין דער העברעאישער ליטעראטור. איך האב געזוכט אין זייערע שריפטען א ריכטיגען שיר פון ארץ ישראל, א געזאנג: העסטע צייטען פון אונזער נאציאן ביז'ן פון מיין לאנד, און האב ניט געפונען. קיינער פון זיי האט אונז ניט געגעבען דאס וואס ירושלים רעדט צו א אידישע הארץ. אומזיסט וועט איהר זוכען אין זייערע שירים דעם שטורם וואס ירושלים רופט ארויס ביי א אידען, ווען ער דערזעהט די שטאט: אומזיסט וועט איהר זוכען דארטען דאס וואס דער ירדן רעדט צו אייך, וואס דער כרמל מיינט פאר א אידען: אומזיסט א צייכען פון יענעם ווינטעל, וואס פלעגט בלאזען ביי נאכט און פלעגט שפּיעלען אויף די סטרונעס פון דוד המלך'ס פידעל. אויף די סטרונעס פון די אידישע פידלען אין ארץ ישראל בלאזען פרעמדע, ווייטע ווינטען. די ארץ ישראל לופט האט נאך אפילו גאר ניט בעריהרט אונזערע ארץ־ישראל דיכטער. וועמעם נשמות עס זיינען נאך, דאכט זיך, אין ווארשא, אדער זשענעווא. אפילו די גבורה פון די גרינדער פון ישוב, די גבורים וואס האבען בעזיעגט די ערשטע פּאזיציאנען האבען ניט געקראגען קיין ריכטיגע אבשאצונג אין דער ארץ־ישראל'דיגער העברעאישער פּאעזיע. כמעט דאס איינציגע וואס מיר האבען וועגען דעם אנפאנג פון ישוב איז דאס, וואס אימבער האט געשריבען, און אימבער איז אין ארץ ישראל לאנג ניט געזעסען. אלס אויסנאמע פון כלל איז דאס בוך "שירי קדם לאסיף הלוי", אין וועלכען מיר הערען צום ערשטען מאל א געזאנג וועגען ירושלים, וועגען די ארץ ישראל זון און וועגען די נאטור ארום ירושלים. אין דעם בוך זעהט איהר אז דאס האט געשריבען א מאן, וועמעס געפיהלען, הארץ און געדאנקען זיינען אין ארץ ישראל, ריכטיגער אין ירושלים.

אזוי ווי עס איז פאראן ווייניג אריגינעל אידישעם אין'ם־אינהאלט פון די ארץ־ישראל'דיגע שאפונגען אזוי איז אויך דא ווייניג אריגינעל־אידישעם אין דעם סטיל, מיט וועלכען מען שרייבט אין דער אידישער לאנד. עס זעהט אוים ווי פּשיט'ע איבערזעצונג: מען קלעהרט אין אנדערע לשונות און מען טראגט עס איבער אין העברעאיש. פיעלע פון די דאזיגע זאכען זיינען האלב־אונפערשטענדליך פאר א אידען וואס איז ניט קלאהר אין די ענינים פון דער ערשטער קוועלע פון וואנען זיי קומען. אין דעם גאנצען קולטורעלען שטאף וואס מען געפינט אין ארץ ישראל איז קענטיג די פרעמדקייט, פרעמד פון אידישע מחשבות, פרעמד פון אידישען שטאנדפונקט, און פרעמד פון אידישען לשון.

אויב עס איז פאראן אין ארץ ישראל עטוואס אריגינעל אידישעס, קענט איהר עס געפינען אין אלט ירושלים. דארט זוכט מען נאך אריין אין אידישע ספרים, געשריבען אין א בעזונדער אידישען סטיל און פול מיט אריגינעל אידישע אנשויאונגען. דארט זעהט איהר די אידען נאך אלס אומה, וואס וואגט צו האבען אייגענע געדאנקען. דאס ווערט אפילו אנגערופען ביי מאנכע "גלות יודענטום„. אבער דיזער גלות יודענטום האט אין זיך זעהר פיעל אָריגינעלעס, עס איז אין גאנצען אריגינעל אידיש. אידען האבען אין גלות געלערנט אן אייגענעם לעבען און האבען געשאפען לויט זייער אייגענעם גייסט. אפילו אין די צייטען ווען זיי זיינען געווען מעהר אדער ווייניגער בעאיינפלוסט פון אנדערע, וועהרענד אונזער השכלה איז אין גאנצען געבויט אויף נאכמאכען פרעמדע, און אונזער נאציאנאלע השכלה האט נאך פיעל עהנליכקייט צו יענער השכלה, וואס האט געהאט איהר הויפט־צוועק נאכצומאכען דעם גוי.. א גלות יודענטום וואס איז געבויט אויף אידישע ספרים, געדאנקען און געפיהלען. וואס שטעלט אוועק דעם אידישען בעגריף פון מאראל אין צענטער פון דער וועלט־אנשויאונג איז פיעל מעהר ארץ־ישראל׳דיג ווי אן ארץ־ישראל׳דיגע קולטור, וואס שעפט זיינע אידעען און אידעאלען פון פאריז, שווייצאריען און מאסקווא.

איך בין זיכער אז דאס וועט זיך בייטען. דער כח פון ארץ־ישראל וועט גובר זיין די צו־שטארקע פרעמדע השפעה. דער געשריבענער ווארט וועט זיך מוזען אומקעהרען צו דעם מקור, און דאס וואס וועט גענומען ווערען פון פרעמדע וועט ווערען אזוי פערדייעט און איבערגעאנדערשט אין אידישען לעבען, אז עס וועט זיך איינפאסען צו דאס וואס איז אריגינעל אידיש. ירושלים וועט ניט זיין די שלעפע טרעגערין פון איראפא און זוכען אין אלעם איהר נאכצוקרימען. דער אידישער גייסט וועט אויפלעבען אויף די בערג פון יהודה, און זיכער איז, אז דאס וואס עס געהט געשאפען ווערען וועט רוהען אויף דער אלטער אידישער טראדיציאן. עס וועט זיין אן אריגינעל אידישע שאפונג און ניט קיין נאכגעמאכטע פון דאס וואס אנדערע דענקען און פיהלען.

73.

הרב קוק — רב, דיכטער און פילאזאף

אין ירושלים די שטאדט פון סודות, תורה, נבואה, פאעזיע, קבלה און התלהבות, מיסטעציזם און אייביגע גאטזוכעניש זיצט א וואונדערליכער מענש. זיין נאמען איז הרב אברהם יצחק הכהן קוק.

איך האב איהם געזעהן צום ערשטען מאל אין לאנדאן אין 1919 און ער האט געמאכט אויף מיר א געוואלדיגען איינדרוק מיט זיין ערשיינונג נאך איידער איך האב זיך מיט איהם פאנאדערגערעדט. ער האט אויגען פון א טרוימער אין וועלכע עס ליעגט א וואונדערליכע טיעפקייט, ער קוקט אויף אייך גלייך און איהר זעהט אז זיין אמת'ער בליק איז געציעלט אין מרחקים, אין ווייטע ניט־דורכגעפארשטע און פארדונקעלטע מקומות, איהר פיהלט אז זיין נשמה וואנדעלט ערגעץ ארום און זוכט אן אנהאלט. זיין פנים איז אידעל, א בלאסקייט, הויכע גייסטיגע ריינקייט, קדושה און אצילות איז אויסגעגאסען אויף אלע געזיכטסציגע פון הרב קוק, זיין שטערען איז פול מיט טיעפע קנייטשען פון דענקען און זארגען — זארגען פון זוכען אן ענטפער אויף פראגען וועלכע קענען קוים פארענטפערט ווערען, נאציאנאלע זארגען און וועלט זארגען. א פאאר געדיכטע אבער ניט שטרייגע ברעמען, א מיטעלער וואוקס עטוואס צוגעבויגען פון א סך קוקען אין ספרים און נאך מעהר פון דעם לאסט פון דער "שכינה וואס איז אין גלות" און פון דעם גרויסען וועלטשמערץ, א קול פול מיט ליידענשאפט און ווארימקייט וואס דרינגט אריין טיעף אין אייער הארצען, וועלכער הערט זיך שטיל, פארטרויט, ריכטיג ווי עס וואלט צו אייך גערעדט דער פריינד פון אייער יוגענד וואס וויל אייך דערצעהלען פון די זיסע חלומות פון אייער קינדהייט. פאר אייך שטעהט א גאון, א מקובל, א פילאזאף, א דיכטער און א נאציאנאלער טרוימער.

הרב אברהם קוק איז פילייכט דער קאמפליצירטעסטער מענש וואס עס איז היינט דא ביי אידען. עס איז ניטא קיין אידעאל אויף דער וועלט וועלכער זאל ניט געפינען קיין אבקלאנג ביי איהם אין הארצען, עס איז ניטא קיין שטרעבונג וואס זאל ניט ארויסרופען ביי איהם א געוויסע סימפאטיע, אבער אין יעדע פון די שטרעבונגען וועלכע זאלען געווינען די סימפאטיע פון הרב קוק דארף זיין עטוואס גוטעס און שעהנעס. איז אבער הרב קוק א מקובל און לויט די קבלה איז אין יעדער זאך, אפילו אין טומאה, פאראן א פונק פון קדושה און ר' אברהם יצחק הכהן איז בעשעפטיגט זיין

גאנצען לעבען די דאזיגע פונקען פון קדושה צו פאנגען אום ער זאל קענען אלעם ליעבען. ר' אברהם יצחק איז דער גרעסטער ליעבהאבער אין דער וועלט. ער האט ליעב אלעם און אלעמען.

אט זיינען די ווערטער וואס ר' אברהם יצחק זאגט אויף זיך אליין, עס רייסט זיך ארויס ווי א שטורם פון זיין הארצען. ער זאגט אין זיינעם א ספר:

איך האב ליעב אלעמען, איך קען ניט אז איך זאל ניט ליעב האבען אלע מענשען, אלע פעלקער. איך ווינש פון דער טיעפעניש (פון מיין נשמה) אז אלעם זאל זיין שעהן און פאלקאם. מיין ליעבע צו אידען איז מעהר צופלאקערט און מעהר טיעף אבער דער אינערליכער וואונש פארשפרייט זיך מיט די שטארקייט פון זיין ליעבע אויף אלעמען.

פריינד און געגנער פון הרב קוק וועלען עדות זאגען אז די ווערטער זיינען ריכטיג און דערפאר האט ער טאקע געגנוג צרות ווי מיר וועלען ווייטער זעהן. אבער דער מאן וואס האט ליעב אלעמען נעהמט אריין אין זיין ליעבשאפט ניט נאר נאר אלע מענשען נאר אויך אלע ברואים מיט וועלכע ער פיהלט זיך אין גאנץ נאהענטע בעציהונגען. ער זאגט אין איינעם פון זיינע שריפטען:

דער מענש איז דער צענטער פון דער וועלט. עס הייסט, דער צענטער פון דער וועלט איז די גאטהייט. אבער ווייל דער רעיון פון גאטהייט געפינט זיך ביי מענשען דעריבער האלטען מיר דעם מענשען פאר דעם צענטער פון דער וועלט. אויב אבער מען וואלט געקענט זאגען אז דער דאזיגער רעיון (פון גאטהייט) געפינט זיך אין אלע ברואים וואלט פון אונזער ווערדע גאר ניט אראבגעפאלען. מיר זיינען ניט קיין ניט־פארגינער צו פערלאנגען אז נאר מיר זאלען דערקענען דעם בעשעפער.

אין אמת'ן, ר' אברהם יצחק האט רחמנות אויף די ברואים וואס עס פעהלט זיי דער גליק און דער פערגעניגען צו וויסען וואס גאטהייט בעדייט.

א מענש וואס האט ליעב אלעם און אלעמען, ביי וועמען די ליעבשאפט איז דער ווארצעל פון זיין נשמה, מוז האלטען נאהנט פון זיין הארצען א סך זאכען וועלכע שטימען ניט איינע מיט די אנדערע, וועלכע זיינען קאנטראסטען איינע צו די אנדערע. ער מוז זיין סימפאטיש געניינגט צו פיעלע זאכען, וועלכע קענען ניט פעראייניגט ווערען און זיין נשמה מוז דעריבער זיין צוריסען. ר' אברהם יצחק ווייס דאס און עס ארט איהם ניט, אדרבה, ער איז איבערצייגט אז דאס איז גאר א גרויסע און א וואונדערליכע מעלה. ער זאגט:

דער וואס האט געזאגט אויף מיר אז מיין נשמה איז צוריסען, האט ער גוט געזאגט. געוויס איז זי צוריסען. מיר קענען זיך ניט פארשטעלען מענשען וועמעס נשמה עס איז ניט צוריסען. נאר דער דומם (דאס אונארגאנישע) איז גאנץ. אבער דער מענש האט שטרעמונגען וואס זיינען אין קאנטראסט איינע צו די אנדערע און אין איהם איז שטענדיג אן אינערליכער קאמפף און די גאנצע ארבייט פון מענשען איז צו פעראייניגען די קאנטראסטען פון זיין נשמה דורך אן אלגעמיינעם רעיון וואס אין גרויסקייט און ערהאבענהייט ווערט אלעם אריינגענומען און עס קומט צו א פאלשטענדיגע הארמאניע. זעלבסטפערשטענדליך אז דאס איז מעהר ניט ווי א אידעאל צו וועלכען מיר שטרעבען אבער דערגרייכען צו איהם איז אונמעגליך פאר א ילוד אשה, נאר דורך אונזער אנשטרענגונג קענען מיר קומען צו איהם נעהנטער און נעהנטער און דאס איז דאס וואס די מקובלים רופען "יחודים".

און ר' אברהם יצחק איז שטארק בעשעפטיגט צו זוכען דיזע גרויסע וואונדערליכע געטליכע הארמאניע אין וועלכער עס זאל קענען אריינגענומען ווערען אלע מענשליכע שטרעבונגען, אלע אידעאלען, אלע ווינשע, אלעם וואס ליעגט טיעף פערוויקעלט אין די מענשליכע מוחות, אין די מענשליכע הערצער. ער זוכט דעם גרויסען וועלט צענטער, דעם צענטער פון גאטהייט, וואו עס זאלען זיך צוזאמענגיסען אלע ליעבשאפטען, אלע געזאנגען, אלע טרוימען, אלע שמחות און צער'ן, אלעם וואס איז ליכטיג און

וואס עס שטרעבט צו ליכטיגקייט, אלעס וואס ציטערט און וואס זוכט אן אויסלייזונג און ער איז זיכער אז מען וועט עס געפינען און איינמאל שרייט ער אויס:

זאל גרויס ווערן דער גייסט פון מענשען, זאל ער ארומנעהמען דעם חומר און דעם גייסט מיט איין גרויסען בליק. דער טויט וועט פארלירען אין גאנצען זיין בעדייטונג, ער וועט פארניכטעט ווערען דורך די ריינע אנערקענונג און דורך די ריכטיגע ידיעה. דאס לעבען וועט זיך פארציהען אויף אלעס. דאס גייסטיגע נאטור און דאס מאטעריעלע נאטור, די נאטור אליין און די נשמה פון דער נאטור, דאס וואס עס איז נאטור און דאס וואס עס איז העכער פון נאטור — אלעס זאל ווערען איין פעראייניגונג.

די רעליגיעזע השגה פון ר' אברהם יצחק וויים ניט פון קיין גרענעצען און בעשרענקונגען, זי נעהמט ארום אלע וועלטען, דרינגט אריין אין די ווייטעסטע ווינקלען פון דעם יוניווערזום, זיין רעליגיאנס-פילאזאפיע שפרייט אויס איהרע פליגלען פריי און זי דערגרייכט צו יענער וואונדערליכער אחדות צו וועלכען נאר גרויסע גייסטער קענען זיך אויפהויבען. אין אן אנדער ארט פילאזאפירט ר' אברהם יצחק אזוי:

די חכמה פון אמת לערנט אונז די וועלט אחדות. עס לערנט אונז וועגען די גלייכקייט וועלכע מיר געפינען אין דער גאנצער בעשאפונג ביז גאר הויך, וואו דאס געשאפענע ווערט גלייך מיט דעם בעשעפער — — — דאס גשמיות און דאס נידעריגע און דאס הויכע — אלעס איז א צווילינג פעראייניגט און פארנליכען.

שטרעבענדיג אז די רעליגיאן זאל ביי יעדער מענשען ארומנעהמען אזא ברייטען אלל-וועלטליכען בעגריף איז ר' אברהם יצחק ניט דערשראקען פאר דער וויסענשאפט טאמער וועט זי ענג מאכען די רעליגיאן, אדרבה, ער איז זיכער אז וואס וויינינגער מען וויים אלץ וויינינגער פארשטעהט מען וואס רעליגיאן און געטליכקייט איז און וואס מעהר מען וויים אלץ ווייטער קען מען דערגרייכען וואס גאטהייט מיינט. דער וואס האט וועניג השכלה שטעלט זיך פאר די גאטהייט אויף אין א זעהר קליינע פארשטעלונג און דערפאר:

קען מען זיך גאר ניט משער זיין ווי ווייט דער מענש ווערט א קריכער און א בטלן דורך א יראת שמים אהן וויסען און ווי ווייט דער מענש קומט צו דער השערה פון דער געטליכער גרויסקייט — — — דורך די אויסברייטונג פון די קראפט פון זיין וויסענשאפט, דורך די בעפרייאונג פון זיין פאנטאזיע און דעם שוואונג פון זיינע געדאנקען, דורך דאס וויסען די וועלט און דאס לעבען, דורך די רייכקייט פון געפיהל אין דער גאנצער עקזיסטענץ און דארום דארף מען באמת עוסקן אין אלע חכמות שבעולם און אין אלע תורות פון לעבען און אין אלע פערשיעדענע קולטורען, אין דעם אינהאלט פון עטהיק און רעליגיאן פון יעדער אומה ולשון.

וועהרענד ר' אברהם יצחק זעהט דער רעליגיאן ווי זי נעהמט ארום מיט א ברייטען שוואונג די גאנצע וועלט-פילאזאפיע און נעהמט נאך צו איהר הילף די וויסענשאפט אום צו קענען געהן אויף איהר גיכען גאנג צו זוכען דאס אייביגע און דאס אונענדליכע, קען מען אבער אזא זאך ניט טהאן אהן דער הילף פון דער פאעזי, די פאעזי קען דערגרייכען אין א סך ערטער וואו די פילאזאפיע און די וויסענשאפט, ביידע געשטיצט אויפ'ן שכל, קענען ניט קומען. ר' אברהם יצחק וויל טאקע פון דער פאעזי זיך ניט אוועקריהרען און ער שרייט אויס אין גרויס פאטהאס:

אמונה — דאס איז די פאעזי פון לעבען, די פאעזי פון דער עקזיסטענץ. און די פאעזי קען מעהר דורכדרינגען. מעהר אינעווועניג אריינדרינגען אין דעם אינהאלט פון א זאך ווי עס קען טהאן די פראזאאישע השגה... וועה איז צו דעם יעניגען וועלכער וויל אוועקנעהמען פון דאס לעבען זיין פאעטישע שעהנקייט, ער פארליערט דעם גאנצען אינהאלט פון דאס לעבען און דעם גאנצען אמת.

און אזוי זיצט ר' אברהם יצחק הכהן

קוק אין א הויז פול מיט ספרים, אדער ער שטעהט אנגעשפארט אויף א סטענדער אויף א ריעזיגע גמרא אדער אויף א פיעל קלענערען פארמאט פון זהר. שווימט אין ים התלמוד אדער שוועבט אויף די פליגלען פון דער קאבאליסטישע פאעזי, אין יענע הויכע וועלטען פון ליכטיגקייט און ערהאבענהייט. וואו אלעם ווערט צוזאמענגעגאסען אין איין אייביגען אקארד פון שעהנהייט און גליק, פון זיסע חלומות און געטליכע קדושה. אבער פון צייט צו צייט שלאגט מען איהם איבער זיינע געדאנקען, ווער מיט א שאלה, ווער מיט א בעזוך זיך צו משתעשע זיין אין תורה און ווער מיט קהל'שע זאכען פון שטאדט, און ווער מיט דער אויפפאדערונג פון שרייבען אפיעלם פאר אנשטאלטען צו די גלות לענדער און ווער מיט פארשידענע פאליטיק פון פארטייען. און ר' אברהם יצחק מוז זיך ארונטערלאזען פון די הויכע וועלטען אויף דער ערד. דער רב פערמאכט די גמרא, לייגט אוועק דעם זהר וועלכען ער איז קלאר כמעט אויסוועניג, א שמייכעל פון פריינדליכקייט און גוטהערציגקייט פערשפרייט זיך אויף זיין פנים און דער פילאזאפישער דיכטער ווערט פערוואנדעלט אין א רב אדער אין אן עסקן: פאר אונז זיצט א רב, דיסקוטירט מיט אנדערע רבנים וועגען א דין־תורה אדער רעדט וועגען די כסוכים פון ירושלים, וועלכע קומען אזוי אפט אדער וועגען זיין ארגאניזאציאן "דגל ירושלים", וועלכע ער האט געגרינדעט.

אבער דער שווערסטער טהייל אין ר' אברהם יצחק'ס ארבייט איז זיין שטעלונג אין דעם קאמפף מיט דעם עקסטרים חרדי'שען פליגעל פון ירושלים.

הרב קוק – רב, דיכטער און פילאָזאָף (2)

אז די אידען זאָלען האבען און מורזען האבען ארץ ישראל, דאס איז דער צענטראלער געדאנק אין דער פילאָזאָפיע אין דער פּאָעזיע פון הרב קוק. ארויסגעהענדיג פון נאציאָנאלען, רעליגיעזען און אלל־וועלטליכען שטאַנדפּונקט. א אידישע ארץ ישראל איז ניט נאָר די קרוין פון אלע מעשים פון דאס אידישע פאָלק, דאס איז דאס העכסטע אידעאל פון יודענטהום און א וויכטיגער שריט פאָרווערטס אין דער פאָלקאָמענהייט און פּראגרעס פון דער גאנצער מענשהייט.

די גרעסטע אידעאלען צו וועלכע די מענשהייט שטרעבט אדער קען שטרעבען זיינען שארף און קלאר ארויסגעצייגט אין דאס יודענטום. די אידישע אמונה איז "דער אידעאל פון אמונה אין אלגעמיין". זי "נעהמט אריין אין זיך אלע גרויסע נייגונגען אפּענע און בעהאלטענע אזוי ווי די גאָטהייט אליין נעהמט אלעס אריין. פּאראן נאציאָנען וואס האבען געוויסע פעהיגקייטען אין א גרויסע מאָאס ווי די אידען האבען עס אבער די אידישע נאציאָן אלס דער תמצית פון דער גאנצער מענשהייט פאראייניגט אין זיך אלע מעלות פון אלע נאציאָנען, און דערפאר — ווען די אידען וועלען ענטוויקלען זייער נאציאָנאלען לעבען אויף דעם גרונד פון די גרויסע אידישע אידעאלען וועלכע זיינען אויך וועלטליכע אידעאלען וועט דאָדורך די גאנצע מענשהייט קריגען א שטויס ווייטער אויף דעם וועג פון פּראגרעס ווי זי האט געקראגען אזא שטויס אמאל. סוף כל סוף וועט דער אידישער מענשהייטס־אידעאל זיעגען און דאס וועט קומען ווען אידען וועלען צוריק האבען זייער לאנד און וועלען פארטזעצען די ארבייט פאר די גרויסע אידעאלען פיר וועלכע די אידישע נאציאָן האט געארבייט, געקעמפפט און געליטען. איינער פון דיעזע אידעאלען איז אויך דער שלום וועלכער איז דער "הויפּט־ראָד" אין דער מאשינערי פון יודענטהום. די שאפונג פון א אידישע ארץ ישראל איז דארום א נויטווענדיגער שריט פאר די העכערע שטרעבונגען און בעדירפנישע פון דער מענשהייט.

אָבער נאָך איידער מיר בעזאָרגען דער מענשהייט דארפען מיר בעזארגען דאס יודענטהום וועלכע איז ניט און קען ניט זיין פאָלקאָם אין גלות. ווען ניט די יניקה וואס דאס אידענטהום אין גלות האט פון דעם לעבענס־טוי פון דער קדושה פון ארץ ישראל וואלט זי ניט געהאט קיין פונדאמענט. זי לעבט דורך די פארשטעלונגס קראפט וועלכער איז

געבויט אויף דער פערגאנגענהייט און צוקונפט. אבער עס איז פאראן א גרענעץ אויף ווי ווייט א פארשטעלונגס קראפט קען געבען כח אויסצוטראגען דעם לאסט פון לעבען און דיזער גרענעץ איז שוין, ווי עס שיינט אריבער. דעריבער געהט דאס יודענטהום אין גלות אונטער, און זי האט קיין האפנונג, נאר אז מען זאל איהר איינפלאנצען אויף א קוואל פון אמת'ן לעבען פון אייגענע קדושה, און דאס איז ניט אין קיין אנדער ארט אויסער ארץ ישראל.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז די נייע אידישע ארץ ישראל דארף זיין געבויט אויף די קדושה פון דער תורה, די אידישע אויפלעבונג אין ארץ ישראל מוז קומען מיט אן אויפלעבונג פון קדושה, אבער וואס טהוט מען מיט די וואס ווילען ניט וויסען פון דיזע אלע זאכען און זאגען אז נאציאנאליזמוס אליין אהן רעליגיאן איז פאר זיי גענוג? זאל מען זיך פון זיי דערווייטערן? זאל מען צוטהיילען דאס פאלק אין צוויי טהייל? ר' אברהם יצחק זאגט אז: ניין! אז א מין נאציאנאליזם, זאגט ער, וואלט געוויס ברייגנען די נאציאן אויף א צושטאנד פון טומאה און אונטערגאנג, אבער די וואס בעריהמען זיך אז זיי ווילען פון רעליגיאן ניט וויסען ווייסען אליין ניט וואס זיי ריידען, ווייל דער נאציאנאלער גייסט איז אזוי פארבונדען מיט דעם רעליגיעז-געטליכען גייסט אז אפילו דער וואס זאגט ער וויל פון לעצטען ניט וויסען, איז ווי באלד אז ער זאגט אז ער איז אנגעבונדען אן נאציאנאלען גייסט הייסט שוין אז דער געטליכער גייסט איז אין איהם דא מיט געוואלד. אלעם וואס די אידישע נאציאן פערמאגט און וואס איז בעליעבט צוליעב זייער נאציאנאלען גייסט: דאס לאנד, די שפראך, אידישע היסטאריע און מנהגים, איז אין זיי פאראן א רוח אלקים. הרב קוק געפינט די רפואה געגען פרייען נאציאנאליזם אין א שטארקע ארבייט אום צו בעווייזען די פרייע נאציאנאליסטען אז זיי האבען א טעות און דערמיט ברייגנען זיי אז זיי זאלען פערשטעהן אז נאציאנאליזמוס און רעליג־

יאן מוז געהן צוזאמען.

ער איז געגען דער שיטה אז די פרומע אידען זאלען זיך אבטהיילען און אז עס זאל ניט זיין קיין פארבינדונג "צווישען זיי און די פרייע. עס איז ניטא קיין שיעור, זאגט ער, צו דעם שאדען אין גשמיות און רוחניות וואס עס ברייגנט די צוטיילונג פון א פאלק אויף טהיילען. דאס איז א מחשבה פון עבודה זרה, אפילו רשעים וואס זיינען אנגעבונדען מיט'ן גאנצען הארצען אין דער נאציאן איז אויף זיי געזאגט געווארען: "ועמך כלם צדיקים".

ר' אברהם יצחק איז א גרויסער מאמין אין דעם קראפט פון דעם נאציאנאליזמוס צו ברייגנען אפילו די פרייעסטע סוף כל סוף צו אידישקייט, ער האלט אז ווען די נאציאנאלע ליעבשאפט איז ביי אימיצען שטארק ברייגנט עס איהם צו ליעב האבען די תורה און אויב עס זיינען נאך פאראן מענשען וואס זאגען אז זיי זיינען נאציאנאליסטען און ווילען ניט וויסען פון דער תורה איז א סימן אז זייער ליעבשאפט צו דער נאציאן איז נאך ניט גענוג שטארק, אז זייער נאציאנאליזמוס וועט שטארקער ווערען וועלען זיי אנדערש דיינקען. דער עיקר איז, אז דער ישוב אין ארץ ישראל זאל ווערען גרויס, זאל מען אויפבויען דעם נאציאנאלען בנין, דערפון וועט ארויסבלאזען א גרויסער ווינד וואס וועט אויפלעבען די נשמה פון די אידען. מען דארף זיך גאר ניט מצער זיין אויף די שטראמען פון דעם נאטירליכען נאציאנאלען געפיהל. אפילו דאס וואס ער מאכט קאליע אין דעם וועג אין וועלכען ער פלייצט וועלען אויך צום סוף ברייגנען צו גוטעס.

ניט נאר שרעקט זיך ניט הרב קוק פאר די פרייע נאציאנאליסטען נאר ער געהט נאך א שריט ווייטער און זאגט אז אין געוויסע הינזיכטען זיינען זיי בעסער ווי די פרומע אידען וואס אינטערעסירען זיך ניט מיט אויפבויען ארץ ישראל. די פושעי ישראל, טענה'ט ער. וועלכע גיבען זיך אב מיט ליעבשאפט צום כלל ישראל, צו ארץ ישראל און צו דער אויפבויאונג פון דער נאציאן זיינען

מעהר פאלקאם ווי דער נפש פון די פרומע אידען וועלכע טהוען ניט פאר'ן כלל און פאר דאס אויפבויען פון ארץ ישראל. ביי די פרומע אידען איז אבער דער גייסט העכער. די ליכט פון משיח וועט אבער ברייננען דערצו אז אידען וועלען זיך פעראייניגען און דער נפש פון די פרומע וועט ווערען פארריכט דורך דער גאַנצקייט פון דעם נפש פון די פושעים און דער רוח פון די פושעים וועט פארריכט ווערען דורך דעם איינפלוס פון די פרומע און ממילא וועט קומען פארבונדען א גרויסע ליכטיגקייט, און דאן וועלען אידען זיין גרייט צו דער גאולה.

די אלע געדאנקען האבען געשאפען געגנער צו הרב קוק, איבערהויפט נאכדעם ווי הרב קוק איז ערקלעהרט געוואָרען ביי די מעהרסטע אינסטיטושאָנס פון ירושלים אלס רב־הכולל און גלייך נאכדעם האט זיך הרב זאָנענפעלד געלאָזען ערקלעהרען אלס דער רב פון אשכנזים. ארום זאָנענפעלד האבען זיך גרופירט די עקסטרימסטע חרדים פון ירושלים און די אפאזיציאן צו די אידעען פון הרב קוק האט זיך פערשטאַרקט מיט דער אפאזיציאָן צו זיין רב־הכללות.

עס איז פאראַן נאָך א פונקט אין הרב קוק'ס שריפטען וועלכער האט געבראכט זיינע געגנער צו גרויס כעס און דאס איז פאָלגענדער:

הרב קוק שרייבט ווי נויטיג עס איז צו שטאַרקען דעם אידישען גוף וועלכער איז פערלאָזען געוואָרען, "ווייל מיר האבען גע'עוסק'ט א סך אין גייסטיגע זאכען. האבען פערגעסען די קדושה פון גוף און מיר האבען פארגעסען אז מיר האבען בשר קודש ניט ווייניגער ווי מיר האבען רוח הקודש". ער זאגט אז אידען דארפען האבען א חשובה גשמות וואס זאל שאפען געזונדע בלוט, געזונדע פלייש, שטאַרקע אויסגעהאקטע גופים, און ער קומט צום בעשלוס אז: די גימנאסטיק אין וועלכע די יונגע לייט עסק'ן אין ארץ ישראל צו פערשטאַרקען זייער גוף אום צו קענען ווערען שטארקע זיהן צו דער נאציאן, פערפאָלקאָמירט דעם גייסטיגען כח פון די הערליכע צדיקים וואס עסק'ן אין יחוד פון די שמות הקדושים. די דאזיגע הייליגע ארבייט (פון גימנאסטיק) ברייננט די שכינה זעהר הויך פונקט ווי זי געהט ארויף דורך די שירות און תשבחות וואס דוד מלך ישראל האט געזאגט אין ספר תהלים.

אין א געוויסען שבת־צו־נאַכט איז געקומען צו מיר אין האָטעל א יונגער רב אין שטריימיל און האט געזאגט אז ער האט מיר עפּעס צו זאגען יועגען א זאַך וואָס ער וואָלט וועלען אַז קיינער זאל דערפון ניט וויסען אויסער איך. איך האב דעם אורח אריינגעבעטען אין א צימער. ער איז געוועזן פון א זעהר סימפאטישען אויסזעהען און נאכדעם ווי מיר האבען זיך ביידע געזעצט האט ער געזאגט:

איך וויל אייך עפּעס ווייזען א זאך וואס וועט אייך צייגען וואס עס קען פאסירען אין אונזער ירושלים. עס האבען זיך געפונען אין ירושלים מענשען וואס האבען געוואגט ארויסצוגעבען א מיאוס'ען פאסקוויל געגען הרב הגאון הצדיק ר' אברהם הכהן קוק אין וועלכען מען רופט איהם מסית ומדיח. עס איז שומו שמים!

ער האט ארויסגענומען פון זיין בוזים קעשענע א דינעם ליפלעט פון עטליכע זייטלאך וועלכער האט געטראגען דעם נאָמען "קול השופר". אויפ'ן ערשטען פיידזש איז געשטאַנען: "מצוה לפרסם האיסור שעשו רבותינו הגדולים גאוני עולם, זקני ישראל, צדיקי הדור שליט"ה מפה עיה"ק ירושלים תובב"א בהתאספם יחד לדין למחברת "האורות" שחבר אברהם יצחק הכהן קוק ושאר מאמריו בתרבות הישראלי והניר" נאַכהער שטעהט דער פסוק: אמרו לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים, א. ז. יו. קיין נאָמען פון קיין פערפאסער איז ניט געווען אויף דעם ליפלעט נאָר אויף דער צווייטער בלעטיל איז געווען א בריעף אונטערשריעבען פון הרב דעסקין און הרב זאנענפעלד אין וועלכען זיי האבען געשריבען אז אין הרב קוק'ס ספרים זיינען פאראן אזעלכע זאכען אין וועלכע

מען טאָר ניט ארייננקוקען א. ז. וו. די עטליכע בלעטלעך וואס קומען נאָך דעם בריעף זיינען געווען פול מיט זלזולים געגען הרב קוק. דער שרייבער שטעלט זיך ארויס אלס א מקנא קנאת ה׳ געגען דעם וואס וויל אראבפיהרען אידען פון דרך הישר, אברהם יצחק קוק.

דיעזע בראשורע איז נאָך ניט ער־שיענען, האט מיר ערקלעהרט מיין גאסט עס איז נאָך אין דרוק, מיר האבען זיך אבער דערוואוסט דערפון און געקראגען איינע פון די ערשטע קאפיעס וועלכע איך האב זיך געאיילט צו ברייננגען צו אייך אום איהר זאלט וויסען וואס דא טהוט זיך.

אין צוויי טעג שפעטער, האט גע־קאָכט ירושלים מיט דעם סקאַנדאל. וואו מען איז געגאנגען האט מען נאָר געהערט וועגען "קול השופר" וועלכען מען האט ניט ארויסגעגעבען פיר דעם ירושלים־דיגען פובליקום, עס איז בעשטימט גע־וועזן נאָר פאר עקספּארט אום צו מודיע זיין דעם כלל ישראל אין אלע לענדער פון גלות אז מען האט ענטדעקט א מסית ומדיח אין ירושלים און דאָס איז אַ מאַן וואס איז בעקאנט צו אידען פון איין עק וועלט ביז דער אנדערער און איז געווען צוואנציג יאהר רב אין יפו... צווישען די קרייזען וואס שטעהען מיט הרב קוק, די גרויסע מאיאריטעט פון די ירושלים־דיגע אידען, האט עס געשטורעמט. מען האט געשמועסט אז דאס וועט גלאט ניט אבגעהן. עס האט זיך אזוי ניט געהאנ־דעלט וועגען דעם פארדעקטען שרייבער פון "קול השופר" ווי וועגען הרב זאָנענ־פעלד און הרב דעסקין וועלכע זיינען אזוי פראמינענט פערמישט אין דעם ענין.

איך האב בעשלאָסען אריבערצוגעהן צו הרב זאָנענפעלד זיך מיט איהם דורכ־צושמועסען וועגען דעם ענין.

75.

הרב זאַנענפעלד

דער פיהרער פון די עקסטרימסטע חרדים אין ירושלים איז פיעלייכט דער איינציגער פון די בעריהמטע פערזענליכקייטען אין דער אידישער הויפּט־שטאַדט וואָס וואהנט אין דער אַלטער שטאַדט און האט ניט איבערגעצויגען זיין דירה אין איינעם פון די נייע שטאַדט קוואַרטאַלען. געהענדיג צו איהם דארף מען דורכגעהן די אַלטע געדרעהטע געסלאַך און קומענדיג צו זיין הויז דארף מען ארונטערגעהן אַ היבשע ביסעל טרעפּ. זיין וואַהנונג איז אין אַ נידעריגען פּלאַץ און דער צוגאַנג אַליין זאגט אייך שוין פריהער אז דער פיהרער פון די קנאים לעבט ניט אין קיין רחבות. אין הויז גופא זעהט אויס אַלעס אזוי פּשוט ווי אין די הויז פון אַ קליינשטעדטילדיגען רב אין ליטא. ווייניג מעבעל אַ סך ספרים. איך האב געוואוסט נאָך איידער איך בין געגאַנגען צו איהם, אז ר׳ חיים זאַנענפעלד איז ריין אין גאַנצען פון דער ערגסטער תאוה וואס שלעפּט אראַב דעם מענשען אין זומפּף: די תאוה פון געלד. ר׳ חיים איז אַ שונא בצע אזוי האבען מיר פערזיכערט אפילו זיינע שונאים און אַלעס וואָס איך האָב געזעהן אין זיין הויז האט מיר עדות געזאגט, אז די זאַך איז ריכטיג. אין דעם ליעגט אויך טהיילווייז דער סוד פון זיין איינפלוס. אַ מענש וואָס איז ווייט פון געלד־זוכט איז אַ מאָראַלע קראַפט וואָס מוז ארויסרופען רעספּעקט. הרב קוק און הרב זאַנענפעלד זיינען אין דיזען הינזיכט גלייך.

הרב זאַנענפעלד האט מיר צוגענומען מיט אַ זעהר ברייטען און פריינדליכען שלום עליכם און האט אונז גלייך ארייגעפיהרט אין סוכה, עס איז געווען חול־המועד סוכות. הרב זאַנענפעלד איז אַ הויכער מאַן, זיין געזיכט איז ברייט. זיין באָרד איז לאַנג ברייט און ווייס און פאַרשטעלט אַ גרויסע טהייל פון זיין ברוסט. אויף זיין פּנים איז אויסגעגאָסען אַ געוויסע שטריינגקייט. וועלכע ווערט נאָך פאַרגרעסערט דורך זיינע גרויסע ברעמען. די אויגען האבען אַ זעהר קלוגען בליק, עס איז גענוג איין קוק צו טהאָן אויף ר׳ חיים אום זיך איבערצוצייגען אז מען זעהט פאַר זיך אַ איד אַ חכם אין ברייטען זינן פון דאָס וואָרט. צוזאַמען מיט דער איבערצייגונג וואס איהר קריגט אז הרב זאַנענפעלד איז אַ איד פון טיעפען שכל קריעגט איהר אויך די איבערצייגונג, אַז ער איז אַ איש אמת וואס שטעהט פעסט פאַר זיינע פּרינציפּען און פיהרט זיין עקשנות׳דיגען קאַמפּף פיר דאס וואס ער גלויבט, אז עס איז גוט און ריכטיג. אויף זיין גאַנצע האַלטונג איז קענטיג פון

איין זייט די שווערקייט און הארטקייט פון קנאות און פון דער צווייטער זייט די שטאלץ און גבורה מיט וועלכע די קנאות ווערט אפט בעגלייט ביי די וואס זיינען ערנסטע און אידעאליסטישע קנאים. עס קען ניט זיין קיין גרעסערער קאנטראסט צווישען'ם שווערמערישען פילאזאף־פאעט הרב קוק און צווישען דעם עקסטרימסטען חרדים פיהרער וועמעם גאנצע שיטה וואלט איך פיעלייכט אויפגעפאסט אין די ווערטער "יהרג ואל יעבור". הרב זאנענפעלד ווייס ניט פון קיין קאמפראמיסען, ווייס ניט פון קיין נייגונגען. דאס יודענטום איז א קאמפף און דער וואס געהט אין דער מלחמה דארף זיך מיט סענטימענטאליטעטען ניט אבגעבען.

נאכדעם ווי מען האט אביסעל פערבראכט אין די געוועהנליכע שמועסען עטליכע פראגען פון זיין זייט וועגען אמעריקא און עטליכע פראגען פון מיין זייט וועגען ירושלים איז מען ניט ווילענדיג ארויף אויף דעם שמועס וועגען דער אטאקע אויף הרב קוק וואס האט אויפגעשטורעמט די שטאדט. און איך האב איהם געמאכט אויפמערקזאם אויף דעם בריעף וואס איז געדרוקט פון איהם און אנדערע געגען הרב קוק אנווינקענדיג דערביי, אז דאס מאכט דאך א רושם פון חלול־השם און דאס מאכט דאך שוואכער דעם גאנצען ארטאדאקסישען לאגער. ווען ארטאדאקסישע פיהרער קריגען זיך ארום און נאך אין אזא סקאנדאליעזען וועג אין דער עפענטליכקייט געווינען דערפון די וואס בעקעמפפען דעם יודענטהום.

הרב זאנענפעלד האט מיר ניט איבערגעשלאגען די צייט וואס איך האב גערעדט, איך האב געזעהן אז מיינע ווערטער האבען איהם ניט געבראכט אין דער מינדעסטער פערלעגענהייט, ער האט געהאט זיין תשובה גרייט און איז געווען זיכער, אז ער איז פאלשטענדיג גערעכט. ווען איך האב געענדיגט האט ער מיר אין פשוטע ווערטער ערקלעהרט, אז מיינונגען צווישען מענשען זיינען שטענדיג געווען פערשיעדען, און אז יעדער איז פארפליכטעט צו קעמפפען פאר זיינע מיינונגען ווען ער איז איבערצייגט, אז די מיינונגען פון זיין געגנער זיינען שעדליך. בית שמאי און בית הלל האבען זיך אויך געקריגט און גוט האבען זיי געטהאן וואס זיי האבען זיך געקריגט האבען זיי דערמיט די תורה גרעסער געמאכט און דאס איז דער פשט פון מחלוקת לשם שמים וועלכע איז א גרויסע זאך און וועט שטענדיג עקזיסטירען אזוי לאנג ווי מענשען וועלען האבען מוחות צו קלעהרען.

ער האט נאכהער געזאגט : **איך בין** מיט דעם יפו'ער רב (אזוי רופט ער **הרב** קוק, וועלכער איז געווען א לאנגע **צייט** רב אין יפו) ניט איינפערשטאנדען. **דער** יפו'ער רב איז געווים אן אדם גדול **אבער** ער האט אן אנדער שיטה און איך **האב** אן אנדער שיטה, איך בין איבער**צייגט**, אז זיין שיטה ברייגנט שאדען **דעם יודענטהום**. קען איך שווייגען ?

— קענט איהר מיר ערקלעהרען — האב איך איהם געפרעגט—וואס איז די שיטה פון יפו'ער רב און וואס איז אייער שיטה ?

— דער יפו'ער רב—זאגט הרב זאנענפעלד—מיינט אז אויב ער וועט זאגען שבחים אויף די ראדיקאלען און וועט אויף זיי מלמד זכות זיין וועט ער זיי קענען געווינען נעהנטער צו אידישקייט, ער מיינט, ווען ער וועט שרייבען וועגען זיי אז טראץ דעם וואס זיי זיינען פריי האבען זיי גרויסע פארדיענסטע פאר'ן יודענטהום און נאך אזעלכע זאכען וועלען זיי דערמיט ווערען צוגעצויגען צו דאס יודענטהום, און דערפאר זאגט ער, אז די וואס זיינען זיך עוסק אין גימנאסטיק טהוען זיי דערמיט אן עבודת הקודש, וועהרענד אלע ווייסען, אז דיזע לייט עסען טרפות בפרהסיא און זייגען מחלל קודש עפענטליך. דער יפו'ער רב האט געווים א גוטע כונה אבער דערווייל לויבט ער דאך די מענשען וואס מאכען חרוב דעם גאנצען אידישען לעבען און גראבען אונטער דעם פונדאמענט אויף וועלכע מיר שטעהען. און וואס איז דער סוף ? זיי, יענע לייט לייענען גאר ניט וואס דער יפו'ער רב שרייבט, זיי ווילען ניט נעהמען אין

האנד אריין קיין זאך וואס א רב שרייבט ווי ליבעראל ער זאל צו זיי ניט זיין. זיי זיינען אפילו ניט דאנקבאר פאר זיין שטעלונג צו זיי, זיי אנערקענען גאר ניט און ווייסען אפילו ניט וואס ער שרייבט. די איינציגע וואס לעזען וואס ער שרייבט זיינען די פרומע יונגע לייט פון די ישיבות, די לעצטע ביסעל וואס זיינען אונז געבליבען און ווען זיי לעזען אז מאכען גימנאַסטיק איז אזוי ווי תהלים זאָגען, ווארפען זיי אוועק דאס ביסעל אידישקייט וואס זיי האבען. איך גלויב אז מיר דארפען מיט די פרייע ניט האבען צו טהאן. מיר וועלען זיי צו אונז ניט קענען ברייגנען. מיר דארפען בעסער פארהיטען אז די וואס זיינען מיט אונז געבליבען, זאלען אהין ניט אוועק און דאָס דרשן'ען אין שבת פון די פרייע איז געווים ניט קיין סגולה, אז די וואס שטעהען מיט אונז זאלען מיט אונז בלייבען.

איך האב צום רב געזאגט: איהר האט פריהער פערגליכען די מחלוקות אין ירושלים צו די מחלוקות פון בית שמאי און בית הלל אָבער די בית שמאי האבען דאָך ניט געשריבען זלזולים אויף די בית הלל און פארקעהרט. זיי האבען דאָך אָפען דיסקוטירט; אויב איהר זייט ניט איינפערשטאנען מיט די אידעען פון יפו'ער רב האט איהר געקענט שרייבען ספרים אדער מאמרים צו פערטהיידיגען אייערע מיינונגען אָבער שרייבען א בריעף צו אזעלכע לייט ווי די פון "קול השופר" מענשען וועלכע וואגען צו רופען א גאון און חסיד מיט'ן נאָמען רשע, הייסט דאך עס א חלול פון גאנץ ירושלים און די שיטה פון יפו'ער רב איז דאך די שיטה פון תלמוד: לעולם תהיה שמאל דוחק וימין מקרבת?

און קוים האב איך געענדיגט און עס איז געלעגען אויפ'ן רב צו ענטפערען האט מען! פון דער אָפענער טהיר פון דער סוכה געהערט ווי מען האט אויסגעשריען: אשרי יושבי ביתך. מען האָט זיך געשטעלט דאווגען מנחה. איך האב זאָ ווי זא ניט געוואלט דוקא האבען אן ענטפער פון ר' חיים. זיין גדאנקענגאנג איז שוין געווען פאר מיר קלאהר איך האב זיך אָבגעזעגענט מיט איהם און בעגלייטענדיג מיר צום טהיר האט ער געזאגט: קיינער דארף דערפון קיין עגמת־נפש ניט האבען. מיט מחלוקת איז בעסער ווי אָהן מחלוקת. ווען עס זאל שוין חס ושלום אין ירושלים קיין מחלוקת ניט געווען וואלט עס שוין געווען א סימן אז קיינער קימערט זיך שוין גאר נישט וועגען אידישקייט. און אז אלעם איז חלילה טוידט.

די לעצטע עטליכע ווערטער האט זיך געפּאסט צו דער חאראַקטעריסטיק פון ר' חיים זאָנענפעלד, דאס האט געמאכט דעם בילד פאָלקאָם. ר' חיים האט מיר ווארעם געדריקט די האנד, ער האט געשמייכעלט, זיין גאנצער וועזען האט אויסגעדריקט גייסטיגע אריסטאָקראַטיע. דער הויכער זקן, ער איז שוין, שיינט מיר, ביי אכציג איז פול מיט יוגענדליכע ענערגיע, פאר מיר איז געשטאַנען א פּערזאָן וועמען מען קען ניט מבטל זיין, א פרינץ פון אַלט ירושלים. איך בין ניט געווען איינפערשטאנדען מיט קיין איין ווארט וואס ער האט מיר געזאגט. די שיטה פון מחלוקה איז ניט אידיש און האט געבראכט אונגליקען אין ארץ ישראל, די פרומקייט פון הרב קוק איז א פיעל העכערער סאָרט ווי די פרומקייט פון ר' חיים. ניט דוחה זיין דארף מען נאָר מקרב זיין אלע קרעפטען פאר ציון, — וואס אנבעלאנגט צו די האנדלונג אין בעצוג דעם בריעף פון הרב זאָנענפעלד אין "קול השופר" איז עס אונמעגליך צו רעכטפערטיגען. אָבער טראָץ אַלעמען האב איך געפיהלט רעספעקט צו דיזען מאן, וועלכען טראָץ וואס ער איז א געגנער פון די ציוניסטען האט געענטפערט ווילסאָן'ס שליח ווען יענער האט איהם געפרעגט פארוואס איז ער געגען די ציוניסטען: אלע אידען זיינען ציוניסטען! אז מען זעהט ר' חיים'ן גלויב איך קען מען איהם ניט אזוי שנעל פארגעסען ווען אפילו מען מוז זיין געגען זיין שיטה אין האנדלונגען.

און אויף מאָרגען האט מען מיר גערופען צו אן אסיפה פון די רבנים און די נכבדים פון ירושלים צו בעטראכטען

וואס עס איז פאראן צו טהאן ווענען דעם גרויסען סקאנדאל פון "קול השופר". עס זיינען דארטען געווען ביי זעכציג פערזאן אשכנזים און ספרדים. רבנים און סוחרים, אויבען־אן איז געזעסען אן אלטער רב, ר' דוב'צע וועלכער איז געווען דער פארזיצענדער. אבוואהל אין אמת'ן האט געפיהרט די טשער אן אנדערער. די אנוועזענדע זיינען געווען אויפגערעגט. איינער א יונגער רב מיט א שעהנעם פארטראכטען פנים האט אויסגעדריקט דאס וואס עס איז ביי איהם געווען אויפ'ן הארצען און אויפ'ן הארצען פון די מעהרסטע פון די פערזאמעלטע אין אזא קורצע דרשה: רבותי! מען האט מבזה געווען א גאון א צדיק קדוש וטהור כאחד הריקים רחמנא לצלן. געוואלד! היתכן? הישמע כזאת? עס איז דאך שומו שמים! איך האב מעהר ניט וואס צו זאגען ווענען דעם! אן אנדערער רב, א מיטעליאהריגער האט זיך געשטעלט און האט מיט גרויס ווארימקייט געזאגט: אין דער תורה שטעהט אז פנחס בן אהרן הכהן האט געטאן א גרויסע זאך דערמיט וואס ער איז געווען א קנאי, גאט אליין האט אויף פנחס'ן געזאגט א שבח און גלייך נאכדעם שטעהט אז גאט האט געהייסען אז דער פיהרער פון אידען זאל ווערען יהושע. איז דאך א קשיא: אויב פנחס האט געטאן אזא גוטע זאך דערמיט וואס ער איז געווען א קנאי פארוואס איז ער ניט געווארען דער פיהרער אנשטאט יהושע? איז דער תירוץ אז א קנאי קען זיך זיין אמאל גוט אלס אן איינצעלנער מענש, אבער קיין פיהרער קען קיין קנאי ניט ווערען, פאר א פיהרער טאר מען ניט נעהמען קיין קנאי. ירושלים האט שוין גענוג געליטען פון קנאות. דא אז איינער האט געוואלט מען זאל איהם האלטען פאר א פרומען האט ער בלויז געדארפט ארויסגעהען אין גאס אנווייזען מיט'ן פינגער אויף אימיצען און זאגען: פלוני בן פלוני איז אן אפיקורס, א פושע ישראל און גלייך האט מען איהם דעם אנווייזער געקרוינט פיר א צדיק און חסיד. דאס מוז אויפהערען. שטרייננע מיטלען זאלען גענומען ווערען געגען די וואס האבען פעראורזאכט א חלול השם. א שטארקער פראטעסט מוז ארויסגעגעבען ווערען.

מען האט ניט פערגעסען אויך הרב דיסקין וועלכער איז געווען גע'חתמ'עט אויף דעם בריעף אין קול השופר. דאס איז געווען א וואונדערליכע ערשיינונג: די ירושלים'ער ארטאדאקסי איז ארויס צו פארטהיידיגען ליבעראליזם. ירושלים שטעהט מיט קוק'ן — דאס איז געווארען קלאר אויף דער אסיפה, **אבער** ירושלים האט דיסקוטירט די פראגע מיט פייער, מיט בעגייסטערונג **און** האט בעשלאסען אנצונעהמען א **פרא**טעסט געגען די אטאקע אויף הרב **קוק.**

דאס איז געווען א קורצע צייט **איי**דער איך האב פארלאזען די שטאדט **און** לאנד. עס איז מיר בעשערט געווען צו זעהן א ירושלים'דיגע מחלוקה איבער פרומקייט. מיין רייזע וואלט פיעלייכט ניט געווען פאלקאם אהן דיעזען קולטורעלען קאמפף וועלכער האט אויסגעבראכען אין ירושלים נעבען מיינע אויגען. און עס האט מיר געלערענט אז דער ליבעראליזם האט די אויבערהאנד אין דער הייליגער שטאדט פון דוד ושלמה.

76.

הייזער פון תורה און גוטהערציגקייט

הייזער פון תורה און פון גוטהערציגקייט, געבויט מיט גרויס נאציאנאלע ליעבשאפט און טרייהייט, אויסגעהאלטען זייט לאנגע דורות פון פאלק אין ווערמענס נשמה עס האט שטענדיג געברענט דער פייער פון אהבה צו ארץ־ישראל— וואס פיר א שעהנער מאנומענט זיינען זיי פאר אידישען פאטריאטיזם, פאר אידישען אידעאליזם און פאר אלעס וואס נאבעל און ערהאבען אין דאס אידישע הארץ!

אידען פון דער גאנצער וועלט צושפרייט אויף אלע ים'ן און פארווארפען אין אלע ווינקלען פון דעם ערד־קוגעל זאמלען פרוטות און גראשענס אום אז אין דער הייליגער שטאדט, דארטען וויט אויף די בערג פון יהודה זאלען אידען קענען זיצען און לערנען תורה, און זיי זאלען ניט דארפען פון דארטען אויסוואנדערען צוליעב הונגער. און יעדער אידענע וואס גיט עטליכע גראשענס פיר ירושלים'ער הייזער פון תורה און גוטהערציגקייט ווייס, אז דארטען וואו זי איז קיינמאל ניט געווען אין די אידישע היים, די אידען קומען פון דארטען און אהין וועלען זיי זיך אומקעהרען און זי העלפט מיט איהר געלד, אז די היים זאל חלילה ניט זיין ליידיג פון אידען. ירושלים אהן אידען—וואס פיר אן אונגליק וואלט עס געווען פאר דער גאנצער אידישער אומה, און מען האט געווארפען געלד אין די פושקעס אומעדום וואו א איד האט געוואהנט, וואו א מזוזה איז געווען אויפ'ן טיהר און וואו א ווארימע אידישע הארץ האט געקלאפט.

און פון צייט צו צייט קומט א שליח פון דער הייליגער לאנד, פון דער הייליגער שטאדט. גיט אב א גרוס פון די מקומות הקדושים דערמאנט די טייערע ווערטער וועלכע זיינען איינגעבאקען אין הארצען, וועלכע האבען צופלאקערט די פאנטאזי און האבען אריינגעטראגען צויבער און פאעזי אין אידישען לעבען אין גלות, ער דערמאנט דעם הר־הזיתים און רחל'ס קבר און מערת המכפלה, די ביינקונג פון דאס פאלק אהיים ווערט צואווארעמט, טרעהרען בעווייזען זיך אין די אויגען, מען גיט געלד פאר ארץ־ישראל, דער בונד צווישען לאנד און פאלק וואס איז צוריסען געווארען פון רוימישען שווערד לאנג לאנג צוריק ווערט פערשטארקט. פון צייט צו צייט ווארפט אימיצער אוועק די שטאדט אדער שטעדטיל פאהרט אוועק אין ארץ ישראל. די גאנצע שטאדט איז פעראינטערעסירט, זעגענט זיך מיט איהם מיט טרעהרען, ער פאהרט אין דער לאנד פון די אבות מתפלל זיין אין קדושה און

טהרה אויף דעם הייליגען באדען און וועקען דעם בורא אין הימעל וואס האט זיך צופיעל פאר'כעסן'ט אויף זיינע קינדער, ער זאל מאכען א סוף פון דעם פינסטערען יאך פון גלות, א סוף פון בזיונות און שפלות פאר די וואס טראגען זיין נאמען און זיי אויפזאמלען צוריק אונטער זיין פליגעל אין זיין היים, אין דער לאנד פון אלע לענדער, גאט'ס וואהנונגס פלאץ אויף דיזער ערד וואו זיין ליכט זאל ווידער שיינען אויף זיין פאלק וועלכע ער האט אליין אויסגעקליעבען פון אלע מענשען אויף דער וועלט.

און דיעזע וואונדערליכע ערשיינונג. דיעזען שעהנעם קאפיטעל פון אידישע געשיכטע פול מיט פאעזי פון א נאציאן. האט מען פעראורטהיילט אין דער אידישער מאדערנער גאס אלס א זאך מיט וועלכע מען דארף זיך שעהמען. "חלוקה" איז געווארען א חרפה. ווען ניט אבער די חלוקה וואלטען מיר קיין אידישען ישוב ניט געהאט אין ארץ ישראל, ווען ניט דער אלטער ישוב וואלט קיין נייער ניט געווען און מיר וואלטען אפילו ניט אויסגעהערט געווארען פון דער וועלט וועגען אונזערע תביעות אויף דאס לאנד. מען פארגעסט, אז די ערשטע וואס זיינען געגאנגען אבנעהמען ציון פאר אונז. די ערשטע העלדען־ציוניסטען זיינען געווען די וואס האבען געמאכט דעם אלטען ישוב מיט מסירת נפש. די בויער פון אלטען ישוב זיינען נאציאנאלע גבורים אבער מיט דער בעקאנטער שנאה וועלכע די השכלה האט אין אונז איינגעפלאנצט צו דער גאנצער אידישער טראדיציאן איז גענוג צו זאגען אלטער ישוב. אז עס זאל געשאפען ווערען א פאראורטהייל געגען דעם. ערשטענס איז דער אלטער ישוב פארבונדען מיט רעליגיאן און אלעם וואס איז פארבונדען מיט רעליגיאן איז פסול נאכ'ן נייעם שולחן ערוך און צווייטענס איז ער אלט און ביי קיין אומה ולשון איז אלטקייט ניט קיין חסרון אויסער ביי דעם פאלק וואס שעפפט זיינע גאנצע כחות פון אלטפערגאנגענע צייטען. די אידישע גאס איז ראדיקאל געווארען און מיר ווילען אונזער נעכטען אויסמעקען.

מיין ערשטער וויזיט איז געווען אין בקור חולים האספיטאל, אן אנשטאלט וואס איז אלט שוין א יאהר זיבעציג. מיר זיינען אריין אין א גרוימיגען הויף ארומגערינגעלט פון אלע זייטען פון האספיטאל בנינים געבויט לויט'ן אלטען סטיל. מיר זיינען צוגעגאנגען צום אפיס אויפ'ן טיהר איז געהאנגען א סיין מיט פאלגענדען אויפשריפט :

קול דודי דופק :
התורה למדה לנו דרך ארץ.
אל יכנס אדם פתאום
כי אם בדפיקה.

נאך איידער איך האב געענדיגט איבערצולעזען דיזע מליצה וועגען די נויטווענדיגקייט פון אנקלאפען אין טיהר. איידער מען געהט אריין איז שוין דער סופעראינטענדענט ה' גראיעווסקי ארויס געגען אונז און האט אונז דורכגעפיהרט דורך אלע אבטהיילונגען פון דער האספיטאל, אלעם איז געווען בליצין ריין. און ניט פיעל בעטען זיינען געווען לעדיג. דער האספיטאל וועלכער איז איצענטער פון דער אלטער שטאדט טהוט א גרויסע ארבייט. ער איז מאדערן אין אלע הינזיכטען. עס קען ניט זיין קיין מעהר דעמאקראטישע אדמיניסטראציאן ווי די פון דעם דאזיגען אנשטאלט און די קראנקע פיהלען זיך דא זעהר היימיש. דער האספיטאל בויט יעצט אן אבטהיילונג אויסער האלב פון שטאדט מויער. מיר זיינען אריין אין דראג דעפארטמענט, א מאן אין א יארמולקע מיט א גרויסע שעהנע בארד מיט א ליכטיגען פנים וועמען איך וואלט אנגענומען פיר א וויכטיגען רב אויב ניט זיין ווייסע אפטעקארישע קאפאטע איז ארויסגעגאנגען פון דער לאבאראטארי געגעבען אונז א ברייטען תלמיד־חכם'שען שלום־עליכם. דער סופעראינטענדענט האט אנגעפאנגען פארצושטעלען : ר' שרגא פייוועל — ער האט געוואלט זאגען דעם נאמען פון אפטייקער, דער לעצטער האט איהם איבערגעשלאגען : וואס מיר ר' שרגא ! זאגט בעסער פייווקע אפטייקער. ווי מען רופט מיר דא אין ירושלים ! עס איז איבעריג צו זאגען אז ר' שרגא פייוועל איז א איד א תלמיד חכם. אין

ירושלים איז א וואונדער אז איינער איז עס ניט. אין בקור חולים האספיטאל איז אן אמת'ע אידישע סביבה אזעלכע ווי עס איז געווים ניטא אין קיין אידישע האספיטאל אויף דער וועלט אויסערהאלב ירושלים.

אין דער אלטער שטאדט איז אויך פאראן דער האספיטאל "משגב לדך" וועלכער לעבט יעצט איבער א שווערען קריזיס. די קוועלען פון זיין איינקונפט זיינען כמעט ווי אבגעשניטען. די טערקען האבען צורויבט איידער זיי זיינען אוועק אלעס וואס זיי האבען געקענט. זיי האבען אפילו צוגענומען אלע גלעזערנע און אנדערע כלים. די שטיצע פון ועד הצעירים איז אבגעשניטען, קיין פערבינדונגען מיט אויסלאנד האט דער האספיטאל ניט און ער איז אין א שווערע לאגע. דער האספיטאל שטעהט ניט ווייט פון דער וואנד פון שטאדט מויער. פון זיין דאך זעהט מען א וואונדערליך שעהנעם בילד קוקענדיג אויפ'ן הר־הבית און אויף די בערג אין מזרח און דרום פון ירושלים.

דער שעהנסטער האספיטאל אין ירושלים אין בעצוג צו דער געביידע איז דער האספיטאל שערי צדק. ווייט אוועק פון שטאדט מויער אין דער יפו'ער גאס ביים ענדע פון דיזער וויכטיגער גאס פון ירושלים. ווען מען פאהרט מיט'ן שאסעע פון יפו קיין ירושלים און מען פאהרט אריין אין שטאדט ציהט די געביידע פון שערי צדק האספיטאל די אויג פון דעם דורכפאהרער. אין מיטען פון א שעהן בעפלאנצטען הויף מיט בוימער אלעען פון אלע זייטען ארומגערינגעלט שטעהט שטאלץ און אימפאזאנט דער מאסיווער בנין מיט זיינע גרויסע פענסטער מיט זיין סאלידע ארכיטעקטור. ער איז געבויט און אויסגעהאלטען פון די האלענדישע און דייטשע אידען.

מיר זיינען אריין אין דעם הויפט אריינגאנג, מיר האבען זיך געפונען אין א ברייטען קארידאר, אלעס ארום האט עדות געזאגט אויף די סטריקטעסטע דייטשע ריינליכקייט, דער דייטשער געשמאק האט זיך געלאזען דערקענען אין דער ארכיטעקטור פון דער געביידע, און אין יעדער זאך אויף וואס די אויג איז געפאלען. פון א ברייטע האלב געגלאזטע טיהר איז ארויס א מאן מיט א שעהנעם אויסזעהן און מיט א טריט פון א דייטש־געלערנטען מענשען. ער האט געטראגען א קאנטיגע אריסטאקראטישע יארמולקע האט צו אונז גערעדט דייטש. דאס איז געווען ה' מארקס דער סופעראינטענדענט. ער האט אונז דורכגעפיהרט אלע דעפארטמענטס, אלעס איז גרויס געבויט פון דער ברייטער האנד, דער האספיטאל איז בעגאסען מיט א ים פון ליכט וואס שטראמען אריין אין ריעזיגע כוואליעס דורך די גרויסע פענסטער, ער שטעהט אויף א הויכען פלאץ, און פון באלקאן זעהט מען די בערג פון יהודה אין זייער גאנצען צויבער. דער האספיטאל האט א בעזונדער אבטהיילונג פאר אנשטעקענדע־קראנקהייטען. דער אויפזעהער האט מיר געוויזען אויפ'ן וואנד די נעמען פון די וואס האבען געשענקט "בעטען" פאר'ן האספיטאל. כמעט אלע קומען פון פראנקפורט און אידיש דייטשע שטעדט. איין נאמען איז געווען פון אן אמעריקאנער נדבן. מיר האבען נאך גענוג פלאץ פאר אמעריקאנער נדבנים האט ה' מארקס געזאגט. מיר דארפען זיי האבען. מיר קענען ניט עקזיסטירען פון די נדבות פון די דייטשע אידען. וואס וועלען מיר טהאן ווען די דזשאינט וועט אויפהערען צו געבען?

מיר זיינען אראב אין קיך. דער ריעזיגער אייזערנער אויווען איז געווען אנגעפילט מיט שבת'דיגע מאכלים וועלכע מען האט שוין "פאררוקט", עס איז געווען פרייטאג פאר נאכט. וועגען פרומקייט און כשרות דארפט איהר זיך ניט זארגען אין דעם שערי־צדק האספיטאל. דער אנפיהרער פון איהם איז דער בעקאנטער דר. וואללאך, דער פרומסטער אידישער דאקטאר אויף דער וועלט. ווען מיר זיינען ארויס אין קארידאר איז אנגעקומען דר. וואלאך, מיר האבען פערבראכט א היבשע ווייל, ווען איך האב איהם געזאגט, אז איך פאהר אין א פאאר טעג אוועק, האט ער שמייכלענדיג געזאגט: ווי פאהרט עס א איד אוועק פון ארץ ישראל ?! איך מיין, אז ער

איז געווען גערעכט אין דער בעהויפּטונג אפשר האָט ווירקליך קיינער קיין רעכט פון ארץ ישראל אוועקצופאָהרען. מיר האָבען גערעדט וועגען די מעלות פון ארץ־ישראל און דערמאָנט וועגען געוויסע חסרונות. דר. וואָללאך האָט מיר געזאָגט: די מעלות וועט איהר געדענקען אויף אייביג, די חסרונות וועט איהר פארגעסען אזוי שנעל ווי איהר וועט ארויף אויפ׳ן שיף אזא מזל האָט עס שוין אונזער ארץ־ישראל!

מיר זיינען ארוים פון שערי־צדק האָבען זיך אריינגעכאַפּט אין מושב זקנים. א הויף מיט איינִיגע בנינים מיט א שוהל א. ז. וו. א שטעדטעל אין זיך אליין. זיינען אריין אין דעם איינציגען משוגעים אנשטאלט אין ארץ־ישראל געגרינדעט פון ירושלים׳ער לײדיעס, די זונן האָט זיך אָנגעפאנגען ארונטערזעצען, ווען מיר האָבען זיך אומגעקעהרט א היים.

דער תנ״ך אין ארץ ישראל

אין ירושלים איז פאראן א תלמוד תורה און ישיבה אונטערן נאמען ״עץ חיים״. זי פיהרט זיך נאכ׳ן אלטען ערציהונגס־סיסטעם, און שטעהט אין אפּאזישאן געגען ״עברית בעברית״. איך האב געקריגען א בריעף פון פּרינסיפּאל ר׳ יחיאל מיכל טיקאצינסקי מיט אן איינלאדונג צו בעזוכען די ״עץ חיים״, און איך האב די איינלאדונג אנגענומען. די ״עץ חיים״ האט ביי זיבען הונדערט שילער אין איהרעביידע אבטהיילונגען אין דער אלטער שטאדט און אין דער יפו׳ער גאס. דעם נאמען טיקאצינסקי האב איך שוין געהערט נאך איידער איך בין געקומען אין ארץ־ישראל און איך בין געוועזן פעראינטערעסירט צו זעהן די ״עץ חיים״ און איהר פיהרער.

איך האב געפונען ר׳ יחיאל מיכל טיקאצינסקי אין דעם קליינעם אפּיס פון דער תלמוד תורה און ישיבה. אויף זיין געזיכט ליעגט די איידעלקייט פון א תלמיד חכם און אידעאליסט. ער רעדט קורץ און שארף, זיינע בעוועגונגען זיינען שנעלע און ער מאכט דעם איינדרוק פון א מענשען מיט ענערגי. מען דארף מיט איהם לאנג ניט ריידען אום זיך צו איבערצייגען אז ער בעזיצט אין א גרויסע מאאס דעם זעלבסטבעוואוסטזיין פון א קעמפּפער פיר זיינע אידעען און אידעאלען.

איך האב איהם געפרעגט ביז וועלכען עלטער לערנט מען אין ״עץ חיים״ און ער האט מיר ערקלעהרט אז אין תלמוד תורה לערנט מען ביז 14—15 יאהר און אין ישיבה ביז 17—18. איך האב איהם געפרעגט צו מען לערנט דארטען שפּראכען, היסטארי, געאגראפי, א. ז. וו. ער האט מיר געענטפערט אז מען לערנט דארטען בלויז למודי־קודש און חשבון, קיין אנדער זאך לערנט מען דארטען ניט.

— אבער — האב איך גע׳טענה׳ט — אויף אזא אופן געהען דאך ארויס פון אייער שולע יונגע מענשען וואס האבען קיין בעגריף אין וועלט־זאכען, דאס הייסט מענשען וועמען עס פעהלט די נויטיגסטע ידיעות וואס א ציוויליזירטער מענש דארף וויסען!

— אידען האבען גוטע קעפּ — האט ר׳ יחיאל מיכל געענטפערט — און א גוטען פערשטאנד. זיי דערגעהען די אלע זאכען וואס א מענש דארף וויסען אליין פון זיך אדער דורך אביסעל הילף פון פּריוואט לעהרער און די מעהרסטע פון ספרים. איהר זאלט זיך נאר ניט שרעקען. אידען וואס זיינען ערצויגען אלס

תלמידי־חכמים בלייבע ניט אונוויסענד אפילו אין זאכען וואס זיינען אויסער די אידישע למודים.

איך האב אויסגעדריקט מיין צווייפעל איבער דעם ערפאלג פון דיזער זעלבסט־בילדונג אין וועלטליכע זאכען אויף וועלכע ר׳ יחיאל מיכל האט אזוי פיעל געבויט און דער פיהרער פון ״עץ חיים״ האט געזאגט:

צו וואס זאלען מיר פיהרען א טעא־רעטישען ויכוח אין וועלכען קיינער קען דעם אנדערן ניט איבערצייגען. אז מיר קענען בעסער בעטראכטען די פאקטען. אונזער אינסטיטושאן איז אן אלטער. לאמיר זעהן די פרוכט וואס ער האט ארויסגעגעבען וועלען מיר גיכער קומען צו אן אבשאצונג פון זיין ארבייט. איך וועל אייך אנרופען נעמען פון אונזע־רע געוועזענע תלמידים און איהר וועט זיך איבערצייגען אז די וואס געהען ארויס פון אונזער שולע זיינען ניט פרעמד פון וועלט־זאכען. דוד יעלין קענט איהר? ער איז א תלמיד פון ״עץ חיים״, און חיים מיכל מיכלין אייער קארעספאנדענט קענט איהר? ער איז א תלמיד פון ״עץ חיים״, און ה׳ צוועבנער קענט איהר? ער איז אונ־זערער א תלמיד. פיעלע פון די גרעסטע משכילים זיינען אונזערע שילער. אונ־זערע תלמידים זיינען פאראן אין די אוניווערזיטעטען און קומען אהין אריין ניט עלטער ווי די פון די סקולס וואו מען גיט זיך אב מיט וועלטליכע למודים. און דאס איז דערפאר ווייל ווען א אידישער יונגער מאן האט א גוטע ער־ציהונג אין די למודי־קודש דויערט איהם נאכהער א קלייניגקייט צו אויס־לערנען אנדערע נויטיגע זאכען. דער וואס לערנט ביי אונז געווינט אבער גענען אנדערע דערמיט וואס ער נעהמט אריין א גרויסע טהייל פון דער אידי־שער בילדונג וועלכע איז דאס גרעסטע בילדונג אן און פיר זיך.

ווען איך האב געזאגט אז נאך מיין מיינונג וואלט בעסער געווען אז מען זאל לערנען אלעם וואס א איד דארף וויסען אי אלס איד אי אלס מענש, די למודי קודש און די למודי חול צוזאמען אום די תלמידים זאלען ארויסטראגען פון זייער שולע די גאנצע בילדונג וואס זיי דארפען האבען און ניט געבען זיי איין טהייל און לאזען דעם אנדערן טהייל זיי זאלען אליין זוכען, האט ער געענטפערט:

ווער איז געווען בלעם? אין א לעבע־דיגע קלינגענדע שטימע האט מיר דער אינגעל ערקלעהרט: בלעם איז געווען א גוי׳עשער נביא.

איך האב זיך געווענדעט צו א צוויי־טען מיט דער פראגע: וועלכע ווערטער פון בלעם׳ס רעדען געפעהלט איהם אם בעסטען. א ווייל האט דער קליינער ירושלמי נאכגעקלעהרט און האט גע־זאגט: בעסער פון אלעם וואס בלעם האט געזאגט איז דער ערשטער פסוק: מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל.

איך האב געפרעגט א צווייטען דיזעל־בע פראגע און ער האט געזאגט: דער שעהנסטער פסוק וואס בלעם האט גע־זאגט איז: תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו. איך האב זיך גע־ווענדעט צו א דריטען און זיין תשובה איז געווען: מיר געפעלט בעסער דער פסוק נאום בלעם בנו בעור ונאום הגבר שתום העין. איך בין אריין אין א צוויי־טע קלאס און דארטען זיינען די קינדער געווען אזוי אין דער היים אין דאס וואס זיי האבען געלערנט אין תנ״ך אזוי ווי אין ערשטען קלאס. דאס זעלבע איז געווען אין א דריטע. די קינדער לע־בען דא פאלשטענדיג אין דער ספערע פון תנ״ך און פון תלמוד.

גערעכט איז געווען ר׳ יחיאל מיכל ווען ער האט געזאגט אז די קינדער טרינקען דא פון ערשטען קוואל. זיי ווע־לען שטענדיג, זייער גאנצען לעבען ניט פארגעסען די השפעה וואס זיי האבען דערפון געקריגען. די וואס האבען זיך געהאדעוועט אויפ׳ן תנ״ך האבען גע־קריגען דעם שליסעל צו דעם סוד פון דער אידישער נשמה, זיי האבען אריינ־געקוקט טיעף אין יענע וואונדערליכע וועלטען וואו עס איז געשאפען געווארען דאס אידישע אייביגקייט. א איד וואס איז געהאדעוועט אויפ׳ן תנ״ך און תלמוד

לעבט איבער די גרעסטע אידישע פערגאנגענהייט מיט אלע פיבערען פון זיין זעלע. עס איז פאר איהם ניט קיין היסטאריע, א טויטער שאטען פון פערגאנגענע מעשים, עס איז פאר איהם דאס לעבען אליין, דאס לעבען פון זיין אומה.

קיין איד קען ניט זיין א פולער איד אויב ער לעבט ניט אין תנ"ך ווען ער איז א קינד. וואס קען א אידישער יונגערמאן האבען פאר א בעגריף פון דוד און שלמה, פון ישעיה און ירמיה, פון אברהם און משה'ן אויב ער לערנט וועגען זיי פון ביכלעך און פון לעהרערשע לעקציעס? א אידיש קינד דארף זיך באדען אין תנ"ך, ער דארף קויפען דעם מערת המכפלה צוזאמען מיט אברהם'ן, דארף "ניעדער'ן" אין מצרים מיט יוסף'ן, דארף פאשען די שעפסען מיט משה'ן, דארף זינגען "אז ישיר" מיט די אידען אויפ'ן ברעג ים סוף, דארף דורכלעבען די פיערציג יאהר פון דער מדבר און דאס מוז אלעס זיין אין די ווערטער און אין דעם לשון פון תנ"ך, ווי עס שטעהט און געהט. יעדער איבערדערצעהלען אין אן אנדער נוסח טויטעט די נשמה פון דער זאך און נעהמט אוועק דעם קינד פון דער סביבה וואו די גרויסע פאסירונגען קומען פאר. געוויס האט מען מיט די ערצעהלונגען פון חומש אראבגענומען נייינציג פראצענט פון דער בעדייטונג פון חומש פאר די אידישע קינדער אין וואו מען לערנט עס אנשטאט דעם חומש פערניכטעט מען דאס שעהנסטע און דאס בעסטע וואס דער חומש גיט אונז.

פארוואס זיינען מיר אלע געגען אן איבערזעצטעם יודענטהום? דערפאר ווייל די פולע בעדייטונג פון יודענטהום קען מען פערשטעהן נאר ווען עס איז אין דער שפראך אין וועלכע דאס איז געגעבען געווארען, אזוי איז אויך אין בעצוג צום תנ"ך, מען קען עס פארשטעהן ריכטיג נאר ווען מען לערנט דיזעלבע ווערטער און דיזעלבע פסוקים ווי זיי זיינען דארטען געשריבען. די תנ"ך ווערטער און פסוקים האבען אזא מאכט, אזא קלאנג אז ווען מען בייט עס אויס אויף אנדערע ווערטער ווערט דער עיקר פערלארען.

מעגען די לעהרערס האלטען וויפיעל זיי ווילען לעקטשורס איבער ישעיה, איבער זיין צייט און זיין ווירקונג, וועלען די תלמידים ניט וויסען וואס ישעיה איז, אויב זיי געדענקען ניט אויף אויסווענינג דעם קאפיטעל פון הוי גוי חוטא, דעם קאפיטעל פון והיה באחרית הימים, פון הוי החוקקים חקקי און א. ז. וו. דער נביא שטעהט פאר די אויגען פון אידישען קינד נאר ווען אין זכרון פון קינד איז אויסגעקריצט דעם נביא'ס ווערטער און ניט קיין אנדערן'ס, מען דארף געדענקען וואס ירמיה האט געזאגט און ניט דאס וואס דר. מאסענזאהן זאגט וועגען ירמיה'ן און אין די סקולס אין ארץ־ישראל, אזוי גוט ווי אין אנדערע לענדער, וואו קינדער לערנען אזוי ווייניג תנ"ך, האקט מען אונטער דעם צווייג אויף וועלכען די אידישע נאציאן האלט זיך.

א נאציאנאלע אידישע ערציהונג איז נאר אזעלכע וואס שטעהט אויף אונזערע נאציאנאלע ספרים, און דער עיקר איז נאטירליך דער ספר הספרים. אין וועלכען עס זיינען טיעף איינגעווארצעלט אלע לעבענס־קרעפטען פון דער אידישער נאציאן. די נאציאנאלע ערציהונג אין ארץ־ישראל פון דעם בית־ספר אין א קאלאניע ביז דער יפו'ער גימנאזיע שטעהט ניט אויפ'ן תנ"ך. די תלמידים ווייסען זעלטען א פסוק אז אימיצער דערמאנט עס זיי און ווייסען זעלטענער עס אליין צו דערמאנען. דאס הייסט קיין פולע נאציאנאלע ערציהונג אפילו מען זאל שרייען דארויף "לאומי" טאג און נאכט, טראץ דעם וואס דיזע ערציהונג האט אויפגעטהאן דאס גרויסע נאציאנאלע וואונדער פון מאכען העברעאיש פאר די רעדעשפראך פון דער יוגענד. ווי לעכערליך איז עס אז דער ערשטער שריט וואס דער נאציאנאלער חנוך האט געטהאן אין ארץ־ישראל איז געווען — צו אברוקען אן א זייט דעם תנ"ך פון וועלכע דאס אידישע קינד האט זיך ניט געשיידעט אין קיין לאנד וואו א אידישער

חדר איז געווען! און ניט נאָר פעהלט דער אידישער יוגענד וואס קען ניט קיין תנ"ך דער נאַציאָנאַל־היסטאָרישער פונדאַמענט, ניט נאָר פעהלט איהם די השגה אין דער גרויסער אידישער פערגאַנגענהייט, וועלכע ווערט אָבגעשפּיגעלט נאָר אין תנ"ך, ניט נאָר פעהלט זיי דער נאַציאָנאַל־רעליגיעזער בעגריף פון יודענטהום, נאָר עס פעהלט זיי די גרעסטע קוועלע פון דער אַלל־מענשליכער קולטור, וועלכע דער תנ"ך גיט און וועלכע מען קען קריגען ניט דורך ידיעות וועגען תנ"ך נאָר דורך האָבען איהם אין קאָפּ און אין הארצען. קען דען זיין די קולטור פון אַ מענשען פאָלשטענדיג ווען ער האָט ניט איינגעזאַפּט אין זיך די ווערטער וואס האָבען אינספּירט?!

די צוקינפטיגע נאַציאָנאַלע סקול אין ארץ־ישראל וועט לערנען אַלעס וואס ערציהונג פאָדערט, למודי קודש מיט וועלטליכע זאַכען צוזאַמען און די שולע שפּראַך וועט זיין העבּרעאיש ווי עס איז איינגעפיהרט אין די ציוניסטישע סקולס, עס וועט אבער דאַרפען זיין אַזוי טראַדיציאָנעל־אידיש און אַזוי תנ"כ'יש ווי די "עץ חיים" און אנדערע עהנליכע ערציהונגס־אנשטאַלטען זיינען.

אין דיזע געדאַנקען בין איך געווען פערזונקען ווען איך בין געגאַנגען צוריק דורך דעם אידישען קוואַרטאַל אין דער אַלטער שטאָדט און אין מיינע אויערען האָבען געקלונגען די שטימען פון די תלמידים פון "עץ חיים". איך בין ניט געווען איינפערשטאַנדען דערמיט וואָס די סקוהל לערנט ניט קיין וועלטליכע ידיעות, בין ניט איינפערשטאַנדען מיט די אָפּאָזיציאָן צו "עברית בעברית". אָבער אי דאָהב געפיהלט, אז איך האָב פערבראַכט אַ שעה אין איינעם פון די אידישע גייסטיגע פעסטונגען פון ארץ־ישראל.

ימים נוראים אין ירושלים

מיט דעם אנקומען פון סליחות־טעג וויקעלט זיך ירושלים איין אין מעהר קדושה ווי אין די געוועהנליכע צייטען. דער גייסט פון ימים נוראים שוועבט אין דער אידישער גאס. די טיפע בליקען פון די פרומע אידען אין דער אלטער שטאט ווערען נאך טיעפער, אויף די איידעל־געשניצטע געזיכטער פול מיט זארג און בענקשאפט לייגען זיך ווי נייע קנייטשען דער קרעכץ: „אי אי, רבונו של עולם!” וועלכער געהט מעהר אויף די אידישע אלגעמיינע צרות און גלות השכינה ווי אויף אייגענעם דלות, ווערט שארפער, דער געוויין ביים כותל־מערבי ווערט הייסער, ברענענדער און דורכדרינגענדער, און דער השתפכות־הנפש פון די פריה־דאוונער איז דורכגענומען מיט א בעטענדע עצבות, מיט א פערליעבטע מתיקות און א התלהבות'דיגע דבקות וואס פערשלינגט אלע חושים מיט דער גאנצער נשמה.

מיר האבען גענומען א לאנטערן און זיך געלאזען געהן צו די ערשטע סליחות דורך די ענגע געדרעהטע גאסען פון דער אלטער שטאדט. עס איז געווען נאך האלבע נאכט. ארום און ארום איז געווען פינסטער, די אלטע געביידען האבען געווארפען א מאוים'דיגען שאטען און האבען אויסגעזעהן ווי עפעס צויבער טורעמס וואס שטעהען פאר'כשופ'ט און ווארטען אויף עפעס אונגעוועהנליכעם וואס זאל פאסירען. די טריט פון די סליחות־געהער האבען אבגעקלונגען אין די נאכט־לופט. פון די הויפען און שמאלע געסלאך האבען זיך פון צייט־צו־צייט בעוויזען אידען מיט א פאטריאכאלישען אויסזעהן, ערנסט פערטראכט. אין א קורצע ווײלע זיינען מיר געווען אין דער שוהל פון ר' נסים באך, א הויכע געביידע מיט שווערע מאסיווע װענד וואס פלאנצט איין אין אייך עהרפורכט. איהר זעהט דא ווייניג פון דעם אויסערליכען גלאנץ מיט וועלכע מען זוכט צו בעפוצען די שוהלען אין אמעריקא אום צו פארדעקען אויף די גייסטיגע ארימקייט פון אונזערע קאנגרעגיישאנס. איין בליק אויף די הויכע שווערע ווענד איבערצייגט אייך אז דאס האבען געבויט מענשען ביי וועמען די שוהל איז געווען דער עיקר פון זייער עקזיסטענץ, דער תמצית פון זייער לעבען, דער קודש־הקדשים פון זייער נשמה; דאס האבען געמאכט מענשען מיט גרויסע ערנסטע אידעאלען, מיט א לעבעדיגען גאט אין הארצען!

און דא איז אלעס אזוי פשוט און

אזוי אָהן צערעמאָניעס, קיין ״פּרעזידענטען״ זיצען ניט אויף קיין כסא־מלוכה נעבען ארון הקודש מיט׳ן פּנים צום עולם געגען די דאַוונער, ווי ביי אונז אין אַמעריקא... אַ איד מיט אַ זיסע קלינגענדע שטימע שטעהט ביים עמוד, גיסט אויס זיין הארץ אין האַרציגע טענער, דאַווענט מיט אַ ברען, מיט אַ בעגייסטערונג. זיין קול קלינגט זיס און אנגענעהם איבער דער שוהל. טאַטעס און קינדער, אַלט און יונג, ״זאָגען״ מיט וואַרימקייט, טענה׳ן זיך אויס מיט׳ן רבונו של עולם און פאָדערן אַז אַ סוף זאָל עס נעהמען פון אידישע צרות און גאָט׳ס ליכט זאָל ווידער שיינען אויף זיין שטאָדט ירושלים. און די יונגע דאַוונערם פּאַטשען אונטער מיט די הענד ווען זיי פער׳דבקה׳ן זיך. מיר זוינען אין אַ חסידישע שוהל. און עס שוועבט נאָך דאָ דער גייסט פון דער זיס־אומעדיגער מלוה־מלכה וועלכער האָט זיך אויסגעמישט מיט דעם גייסט פון סליחות.

איך בין געגאַנגען אהיים מיט אַ פולע האַרץ. שוין צעהנדליגער יאָהרען ווי איך בין ביי אזא סליחות ניט געוועזן, שוין צעהנדליגע יאָהרען ווי איך האָב אזעלכע דאַוונערם ניט געזעהן, און האָב אזעלכע קינדער ניט געזעהן, אַזעלכע אידען, דורך־און־דורך אידען, ניט געזעהן. דאס זיינען אידען וועלכע זיינען נאָך גאַנץ, האָבען נאָך זייער נשמה ניט צוטהיילט און צוברעקעלט, האָבען נאָך קיין ״עבודה־זרות״ ניט געדיענט, אין זייערע נשמות שיינט נאָך די ליכט פון אמונה, פון אידעאַליזם, און איך האָב געקלעהרט: וואס וועט בלייבען פון אידען, פון ירושלים, אויב זיי זאָלען חלילה אויך אוועקגעהן, אויב דיזער אמת׳ער אידישער סול זאָל זיך מעהר ניט הערען און אַלעס אַרום וועט ווערען וואָכעדיג, גרוי און קאַלט!

דעם ערשטען טאָג ראש־השנה האָב איך געדאַווענט אין דער ״חורבה״, די גרעסטע שוהל אין ארץ־ישראל מיט דער עלטעסטער טראַדיציאָן. דאס דאַוונען דאָרטען איז געוועזן אַ ביסעל אָנגעצויגען צוליעב דעם נציב און זיינע בעגלייטער וועלכע האָבען דאָרטען געדאַווענט. דער ״אָפיציעלער״ כאַראַקטער וועלכען דער וויזיט פון האַי־קאָמישאָנער מוז טראָגען, האָט אַ ביסעל געשטערט, פערשטעה איך, די אמת׳ע התלהבות אין דער דאָזיגער גרויסער שוהל. סער הערבערט סעמועל איז געווים ניט שולדיג אז ער האָט געשטערט מיט זיין אנוועזענהייט די כונות פון די מתפּללים, ער האָט פון זיין זייט קיין זאך ניט געטהאָן אום אָבצוקעהרען די געדאַנקען פון די דאַוונער פון זייערע ימים־נוראים׳דיגע קדושה מחשבות אויף זיך, ער איז געווים ניט פעראַנטוואָרטליך דערפאַר וואס די מתפּללים זיינען געוועזן פאַראינטערעסירט צו זעהן ווי אזוי סעמועל האַלט זיך די גאַנצע צייט פון דאַוונען.

דעם צווייטען אבענד פון ראש־השנה ווען איך בין געגאַנגען אליין אין דער שמאָלער אידישער גאַס צווישען די צוויי שורות פערמאַכטע קראָמען, האָב איך פּלוצלונג פאַר מיר דערזעהן אַ הויכען דונקעלען מאַן, מיט אַ רויטע טערקישע מיץ, מיט אַ גרויסען שוואַרצען קוטאַס ביי דער זייט, וועלכער האָט אין האַנד געהאַלטען אַ לאַנגען ברייטען און בליציגען מעסער. **איך האָב זיך באמת** דערשראָקען. זאָל עס זיין עפּעס אַן אַראַביש־טערקישער רויבער וואס מאַכט אַ האָלד־אָפּ נעבען דער חורבה. איך האָב אבער זעהר שנעל איינגעזעהן מיין טעות ווען איך האָב געזעהן ווי אַ אידישע מיידעל איז צוגעגאַנגען צום ״גזלן״ און האָט איהם דערלאַנגט — אַ טשיקען. דער מאַן מיט׳ן גרויסען מעסער איז ניט געוועזן קיין אַנדערער ווי אַ ספרדישער שוחט וואס איז געשטאַנען אין מיטען גאַס צו קוילענען פרישע עופות אויף דעם צווייטען טאָג יום־טוב. און געקוילעט האָט ער זיי דאָ טאַקע אויפ׳ן פּלאַץ וואו ער איז געשטאַנען. אין אַ צוואַנציג דרייסיג יאַרד ווייטער איז געשטאַנען אַ צווייטער מאַן מיט אַ חלף אין האַנד נאָר דער איז געוועזן אָנגעטהאָן אין אַ גרויסע

שטריימעל. ער איז געווען אן אשכנזי, און אשכנזישע מיידלעך האבען געטראגען די טשיקענס צו איהם.

דעם צווייטען טאג ראש־השנה בין איך געגאנגען דאווענען צו די מקובלים. קיין שטאדט אויף דער וועלט איז ניט אזא פלאץ פיר קבלה ווי ירושלים, מיט דער אויסנאהמע פילייכט פון צפת. און וואו נאך קען די פאנטאזי פון די מקובלים אזוי ווערען געשפייזט ווי אין דער הייליגער שטאדט וואו חלומות פון העכערע וועלטען שוועבען ארום אין דער לופט. צו זעהן ווי אזוי די מקובלים דאווענען און ווי זיי פיהרען זיך אין אזא הייליגען טאג ווי ראש השנה — האט זיך מיר זעהר געוואלט, איך האב אבער געוואלט געהן צו די מקובלים אליין אום ניט צו ווערען געשטערט צו בעאבאכטען די מנהגים פון די מקובלים.

איך בין דורכגעגאנגען דעם נידעריגען טויער וואס פיהרט צום חדר פון די מקובלים שוהל, בין ארויף אויף שטיינערנע טרעפ, האב זיך געפונען אויף א פרייע פלאטפארם, אויך פון שטיינער אהן א דאך און אנטקעגען מיר איז געווען די פשוט'ע הייזעל וואס איז די שוהל פון די מקובלים. איך בין אריין אינעווייניג. ארום די וועגד זיינען פאראן גאנץ ניעדריגע טאפטשאנען, עטוואס העכער ווי דער פלאאר. אויף דיזע טאפטשאנען זיינען פערשפרייט טעפיכער אויף וועלכע עס זיינען געזעסען מתפללים, מאנכע מיט די פיס אויפ'ן פלאאר און מאנכע די פיס אונטער זיך, אויפ'ן אריענטאלישען אופן. די וועגד זיינען אויך געווען אויסגעהאנגען מיט טעפיכע. אין מיטען איז געווען א קליינע בימה נעבען וועלכען עס איז געשטאנען דער חזן.

ווען איך בין אריין אין שוהל האט דארטען געהערשט א טויט־שטילקייט. ניט די מתפללים און ניט דער חזן האבען ארויסגעזאגט איין ווארט, אלע האבען געקוקט געגען זיך אין דעם ליידיגען חלל פון שוהל און האבען אויסגעזעהן צו זיין זעהר קאנצענטרירט. דאס האט אבער געדויערט בלויז א קליינע וויילע. דער חזן האט פלוצלונג א זאג געטהאן א ווארט אדער צוויי, גלייך נאך איהם האבען אלע א זאג געטהאן דיזעלבע פאאר ווערטער און ווייטער איז געווארען דיזעלבע שטילקייט ווי עס איז געווען ווען איך בין אריין אין שוהל. די שטילקייט האט מיר אויסגעזעהן זעהר דריקענד. דער חזן האט איהר וויעדער געבראכען מיט א נייע פאאר ווערטער פון דער תפלה און וויעדער איז אלעם פערזונקען געווארען אין שווייגען. די מתפללים זיינען ביי יעדעם שווייגען געווען שטארק פערטראכט און עס איז געווען קענטיג אז זיי זאגען עפעס אלע מיט דעמזעלבען נוסח אין דער מחשבה, דאס הייסט, אז ווען זיי שווייגען דאווענען זיי אויך, נאר אין זיך.

א אינגעל האט מיר צוגעטראגען א מחזור אין וועלכען איך האב געפונען די ערקלעהרונג וועלכע איך האב געזוכט: אין מחזור שטעהט דער געוועהנליכער נוסח פון די תפלות אבער צווישען איין ווארט און דעם צווייטען איז פאראן נאך ווערטער פון קבלה וועלכע די מקובלים האלטען אין זייער כונה נאכדעם ווי זיי זאגען אב דעם ווארט פון דער תפלה. אזוי צום ביישפיעל האב איך געזעהן אויף דעם פיידזש אויף וועלכע מיין בליק איז געפאלען די ווערטער: ונפוצותינו כנס און גלייך נאכדעם איז געווען געשריבען "יכון: נשמתין דאזלין ערטילאין". גאנץ אפט ווערט געזאגט: יכוין רחל אדער לאה, ווערטער וועלכע האבען אין דער קבלה א געוויסע בעדייטונג. די מקובלים דאווענען אלזא צוויי דאווענענס: דעם געוועהנליכען און דעם סודות'דיגען מיט די קאבאליסטישע כונות. דער דאווענען מיט זיין מעהר ווי העלפט שווייגעניש, מאכט א זעהר שווערען כמעט אימה'דיגען איינדרוק. עס איז דא ניטא קיין פלאץ פיר בעגייסטערונג, פיר התלהבות, פיר אויסגיסען די הארץ, עס איז נאר דא פלאץ פיר אונבעשטימטע זעלען־בלאנדזשעריי און אונבעשטימטע זוכעניש אין פרעמדע וועלטען. די כונות פיהרען אוועק די

מחשבה פון אלעס וואס איז קלאר און בעשטימט, עם פיהרט אוועק די מחשבה פון דאוונען אליין אויך.

דער חכם האט מיר אריינגערופען צו זיך אין הויז, וועלכע איז אין זעלבען הויף פון דער שוהל. ביי איהם האב איך געפונען סידורים אויך מיט כונות נאך יעדען ווארט אדער פאאר ווערטער. ער האט מיר ערקלעהרט אז די קינדער לערנען זיך עס אין חדר אזוי אז יעדעס ווארט רופט באלד ארוים ביי זיי אין קאפ די כונה וואס מען דארף דערביי קלעהרען. ער האט מיר אגב דערצעהלט אז זיין זוהן איז דער רב פון דער פארטוגעזישער שוהל אין לאנדאן. נעהמען א רב פון ירושלים, אלץ איינס צו א חסידישען, מתנגדישען, מקובל'דיגען, ספרדישען אדער אשכנזישען, איז אייגענטליך א שעהנע אידעע. איך האב זיך דערמאנט בשעת־מעשה פון דעם מחדש צו זיין די סמיכות אין ארץ־ישראל אום אז אלע פיהרער פון דער אידישער רעליגיאן זאלען קומען פון ירושלים, איינגעזאפט מיט די קדושה פון לאנד, וועלכע גיסט זיך דא אוים אויף אלעמען. דאס וואלט אויך געווירקט צוצובינדען די הערצער פון די אידען צו דעם צענטר פון דער אידישער נאציאן: די הייליגע לאנד.

אבער דעם אמת'ן ציטער פון ימים־נוראים זעהט מען ערב יום־כפור ביים כותל־מערבי. דער פלאץ נעבען דער וואנד איז פול. אידען פון אלע עקען וועלט, פון אלע לענדער, פון אלע קלימאטען, זיינען אויפגעמישט צוזאמען. דונקעל ברוינע תימנ'ער מיט אידען פון סקאנדאנעוויען און אוקראינא, שווארץ־אויגיגע ספרדים נעבען אשכנזים; אידען אין פרינץ־אלבערטס און אידען אין רויטע אטלאסענע קאפאטעס, אידען אין צילענדערם און אידען אין שטריימלאך, אידען אין געלע אריסטאקראטישע שיך און אין ווייסע זאקען און פאנטאפעל, אידען וואס טראגען ש"ם און פוסקים אין קאפ און אידען געקומענע פון גלות וואס קענען קוים לעזען לשון קודש'דיגע אותיות — אלע זיינען פאראייניגט און פערבונדען אין איין קערפער, אלע דיענען צו איין גאט פון ישראל, אלע זיינען די קינדער פון איין פאלק, גלייכע שותפים צו דער גרויסער און הייליגער ירושה צום כותל־מערבי. די גאנצע אידישע אומה שטעהט דא ווי איין מענש און אלעמענס הערצער זיינען צוזאמענגעשמידט אין איין גרויסען ברענענדען וואונש פון די צוריקאויפשטעלונג פון דער אידישער נאציאן אויף זיין לאנד.

איבער אלעמענס קעפ פלאטערט הויך די אידישע תפלה. מיט שטורם און פייער כאפט א איד ארום דעם ווינקעל פון א גרויסען שטיין, פון מיטען וואנד, זיין פנים דריקט אוים די העכסטע מדרגה פון עקסטאז, זיינע אויגען זיינען פול מיט פייער פון אמונה, זיין קערפער ציטערט פון אויפרעגונג. א שיין פון דעם בליק פון יענע, וואס זיינען געגאנגען שטארבען על קדוש־השם אין אלע לענדער, פון רוים ביז אוקראינא, שפיגעלט זיך אב אויף זיין אידעאליסטישער טרוימערישער געזיכט. קיין סימן פון אן עגאאיסטישע מחשבה איז אין דעם מענשען אין יעצטיגען מאמענט ניטא, ער שוועבט אין גאנצען אין א וועלט פון ריינקייט און ערהאבענהייט, א וועלט, אין וועלכער עס ווערט אויפגעגאסען אין איין הארמאנישע אחדות אלע בעגריפען פון צדק, משפט, קדושה, נשמה־געזאנג, גאט ברוך הוא, די שכינה, משיח און די כנסת ישראל.

דער מאן וואס שטעהט ביי דער וואנד, דאווענט מיט התלהבות, זיין שטימע דורכדרינגענד און שארף, נעהמט ארום דעם גאנצען קהל ארום דעם כותל, די הערצער ווערן אנגעצונדען און די גאנצע מחנה שאקעלט זיך ווי בוימען פון וואלד, ווען א שטארקער ווינד געהט דורך. שא! די כנסת־ישראל וויינט פאר איהר טאטען אין הימעל נעבען קודש־הקדשים, וואס איז אין פרעמדע הענד. של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדוש הוא!...

און נאך כל־נדרי אין דער "חורבה" געהט ארויף ר' יחיאל מיכל טיקאצינסקי

אנגעטאן אין גאנצען אין ווייסען, איינ־געוויקעלט אין טלית, נעבען ארון קודש, און האלט א דרשה פון מוסר, ווי דער שטייגער איז ביי אידען. די דרשה ווערט פלוצלינג איבערגעהאקט פון א געשריי: עברית! אלע קעהרען זיך אום. דאס איז א יונגער מאן, איינער פון א גרופע, וואס האבען אויף זיך גענומען די אויפגאבע צו געהן איבער די שוהלען און פראטעסטירען, ווען זיי וועלען הער־רען אז מען רעדט אידיש. עס ווערט א טומעל. א אידישער פאליסמאן, וואס דאווענט אין שוהל, וויל איהם ארויס־פיהרען. ער געהט אליין ארויס. דער־נאך ווערט רוהיגער און דער רעדנער קעהרט זיך אום צו זיין דרשה אין אי־דיש.

ווייסט איהר וואס פאר א "אידיש" דאס איז געווען? אט איז א טהייל דערפון:

אחי ורבותי! דער יצר־הרע איז, רחמנו־לצלן, ווי א זבוב על פרשת דרכים און בעת יום המיתה — — — —

79.

די נייע ירושלים

מיר זיינען ביז יעצט ארומגעגאנגען ארום דריי זייטען פון ירושלים, ארום מערב, דרום און מזרח, דאס זיינען די דריי זייטען וועלכע רינגלען ארום, ווי איך האב פריהער בעשריבען, די שטאדט מיט טיעפע טהאלען און לאזען ניט די שטאדט זיך פערשפרייטען ווייטער און ברייטער. מיר וועלען יעצט בעטראכטען וואס עס טהוט זיך ארום ירושלים פון דעם פיערטען זייט, פון צפון, דער איינציגער זייט אין וועלכע ירושלים קען זיך פערשפרייטען. גליקליכער ווייזע האבען עס די אידען בענוצט איידער עס זיינען געקומען אנדערע און די אידישע פארשטעדטלעך צו צפון־מערב פון ירושלים האבען זיך פערשפרייט און זיך פארנאנדערגעוואקסען אזוי אז פון צפון־מזרח'דיגען זייט זעהט אויס ירושלים א אידישע שטאדט, דאס וואס די אידען האבען אנגעבויט פון יענער זייט פון מויער און צפון־מערב איז פיעל גרעסער ווי די גאנצע אלט־ירושלים וואס ליעגט איינגעשלאסען אין מויער. לאמיר פרובירען זעהן וואס עס טהוט זיך אין דיזער זייט פון דער אידישער הויפטשטאדט.

דער וועג צום צפון־זייט פון ירושלים פאנגט זיך אן פון יפו'ער טויער, דער לעבעדיגסטער פלאץ אין גאנץ ירושלים. גלייך ארויסגעהענדיג פון יפו'ער טויער ווי איהר נעהמט זיך צו געהן אין דער יפו'ער גאס הערט איהר ווי מען שרייט צו אייך אדון, חאוואדזשא און מיסטער, דאס זיינען די שטיוועל־פוצער וועלכע זיצען אין א לאנגע שורה און ווארטען צו מאכען גלאנציג אייערע שיך. מעהר פון אלעם שרייט מען "אדון" און די אראבישע שטיוועל־פוצער אדרעסירען אייך אויך מיט דיזען ווארט, וועלכעס צייגט אז העברעאיש איז אין ירושלים אזא לשון מיט וועלכען ניט־אידען מוזען זיך אויך רעכענען. ווען איהר געהט פארביי די שטיוועל־פוצער און איהר געהט אריין אין דער נישט־קשה'דיג ברייטער יפו'ער גאס, זעהט איהר א לאנגע שורה פון קערידזשעס און די אראבישע דרייווערס אזוי גוט ווי די אידישע רופען אייך: "הוי אדון, עגלה?" דאס איז דער סטענד פאר אלע קערידזשעס פון ירושלים און וואוהין איהר זאלט ניט וועלען פאהרען, ווייט אדער נאהנט, דארפט איהר עס פון דאנען נעהמען.

די יפו'ער גאס איז פול מיט מענשען. אידען מיט גרויסע פעלצענע

שטריימלעך, מיט לאַנגע ביז די אַקסלען פּאות, מיט שטעק־שיך און לאַנגע ווייסע אָדער קאָלירטע זשופּעצעס, יונגע לייט אין פּאַלם־בישט סוטס מיט אַראָבגעלאָזענע העלמעטס־העטס צו פאַרשטעלען זיך פון דער זונן, אַראַבערקעס אָנגעטהאָן אין שוואַרצען מיט קאָלירטע טיכער וואס פאַרשטעלען דעם גאַנצען פּנים אפילו די אויגען אויך, אידישע און גוי'שע ווייבער וואס געהען דעקאָלטע מיט קורצע ביז צום קניע קליידער, פראַנטען מיט פּאָרטפּעלס אונטערן אָרעם מעשה איירָאָפּא, אַראַבער מיט ווייסע טיכלאַך אַרום קאָפּ, שוואַרצע דעליעס אָדער אַזעלכע וואס זיינען אויסגעלאַטעט מיט אַלע קאָלירען לאַטעס וועלכע איהר קענט זיך נאָר פאָרשטעלען, גוט געשוכטע, האַלב געשוכטע אָדער באָרוועסע. איירָאָפּעאיש געקליידעטע מענשען מיט א רויטע טערקישע מיץ מיט אַ שוואַרצען קוטאַס וואס שאָקעלט זיך ביי יעדער טריט, דונקעלע גריכען, שוואַרצע ניגערשע אַראַבער (צווישען די אַראַבער זיינען פאַראַן פיעלע פון ניגערשען אָבשטאַמונג), אַרמעניער און בעדואינער, גלחים מיט גרויסע בערד, שוואַרצע רעק און שוואַרצע קוגעל־טעפּיגע העטס און גלחים אָהן בערד און אָהן וואָנצעס אין ברוינע חאַלאַטען מיט קליינע יאַרמולקעס (פּונקט אידישע יאַרמולקעס) אויף די קעפּ, ענגלענדער מיט קורצע רעקלאַך, לאַנגע שטיוועל, שמאָלע הויזלעך, א קאָדאַק אויף אַ לעדערנעם פּאַס אויף איין זייט און א בינאָקעל אויף אַ לעדערנעם פּאַס אויף דעם אַנדער זייט — דער טיפּ פון אַנגלאָ־סאַקסישען טוריסט — אַן אַראַבישער פּאָליסמאַן אין ענגלישע קליידונג אין וועלכע ער פיהלט זיך ניט איבעריג בעקוועם, אַ גרויסער גראָבער מאַן וואס טראָגט אַ לאַנגען ריעזיגען מעשענעם טשייניק מיט אַ גלאָז פאַרשטעקט אין זיין גאַרטעל און איז גרייט צו לעשען אייער דורשט פיר אַ פּיאַסטער, ער האָט דאָרטען א זאך וואס ער רופט לעמאָנאד. א איד אין אַ לאַנגע קאַפּאָטע, אַ גרויסע רבנישע העט מיט לאַנגע פּאות, רוקט אייך אין האַנד אַ "האָרץ", "דואר היום", (ירושלים'ער "ניוס באָים" זיינען גאָר פון אַן אַנדער מין). צוויי ענגלישע סאָלדאַטען אין קהאַקי ביז די קניע, נאַקעטע קניע ביז די שטיוועל כמנהג סאָלדאַטען אין ארץ־ישראל, געהען אייך אָן אַנטקעגען, דער שמאָלער טראָטואַר ווערט ענג און איהר לאָזט זיך וואוילגעהן אויפ'ן גאַס, איהר הערט אַ קלונג, אימיצער איילט זיך אויף אַ וועלאָסיפּעד (בייסיקעל) גאָר מעשה פראַנצויז, איהר מיידט איהם אויס און איהר הערט דעם ברוגז'דיגען פייף פון אַן אָטאָמאָביל וואס וואַרענט אייך אָבצוטרעטען — אזוי זעהט אויס די יפו'ער גאַס, דער שפּיגעל פון ירושלים.

אין יפו'ער גאַס זיינען די גרעסטע ירושלים'ער געשעפטען אידישע און ניט אידישע. דאָרטען שיינט אייך דער סיין פון די אַנגלאָ־פּאַלעסטין קאָמפּאַני איינגעשפּאַרט האַנד אין האַנד מיט די אַנגלאָ־עדזשיפּשען בענק. דאָרטען איז, עטוואס ווייטער, די פּאָסט־אָפּיס און דאָרטען איז נאָך עטוואס ווייטער אַרויף דער ועד־הצירים. איהר געהט ווייטער מיט דער יפו'ער גאַס און איהר קומט צו אַ שורה שעהנע הייזער, איהר זעהט אַ סיין פון אַ דרוק, פון אַ מוהווינג פּיקטשור הויז. עס איז אַ לעבעדיגער ווינקעל. דאס ווערט גערופען מיט דעם נאָמען נחלת שבעה. ווייטער אַרויף פיהרט אייך די יפו'ער גאַס, איהר זעהט עס ציהען זיך פון איהר גאַסען לינקס און רעכטס: לינקס געהט אַוועק אַ אידישע שכונה, נאָר אידישע הייזער פון אַלע זייטען און קיינע אַנדערע. אויף אַ בערגעל זעהט איהר אַ הויכע שעהנע געביידע, אויף וועמעס שפּיץ עס שטעהט אַ מנורה, דאס איז "בצלאל", די קונסט שולע וואס איז אזוי בעריהמט צווישען אידען. איהר וואַרפט א בליק מיט סימפּאַטיע אין איהר ריכטונג, אויב איהר געהט אַהין ניט אריין. און אָט איז אַן אַנדער גרויסע אידישע געביידע, איינע פון די אַנשטאַלטען. עט־וואס ווייטער איז די שעהנע שולע פון די אַליאַנס

איזראַעליט אוניווערסעל, מיט אַ ברייז־
טען און שעהנעם הויף. מיר זיינען שוין
אונטערדעסען דורכגעגאַנגען עטליכע
פערשידענע שכונות מיט פערשידענע
נעמען און אַט זיינען מיר נעבען די
הייזער פון כנסת ישראל אָדער ווי מען
רופט עס כולל כל הכוללים. מיר קומען
צוריק צו יפו'ער גאַס, זי ציהט זיך לאַנג
און איז בעזעצט פון לויטער אידען, ביז
מיר קומען צום ענדע פון דער גאַס,
נעבען דעם וואונדערשעהנעם האָספּי־
טאַל שערי־צדק, וועלכער זעהט אויס
פון דרויסען ווי אַ ריכטיגער פּאַלאַץ און
איז אינעווייניג אַזוי גוט איינגעאָרדענט
פּונקט ווי שעהן ער איז פון דרויסען.
געגענאיבער דעם האָספּיטאַל שערי־
צדק איז דער מושב־זקנים, אַ בעזונדער
קאַלאָניע פאַר זיך מיט הייזער, אַ האָס־
פּיטאַל און אַ שוהל פיר די אַלטע לייט.
דער ספרדישער בית־יתומים און דער
בית־משוגעים וואָס ווערט אויסגעהאַל־
טען פון נאָבעלע פּרויען זיינען אויך
ביים ענדע פון דער יפו'ער גאַס, וועלכע
איז דער נערוו פון אידישען לעבען אין
ירושלים. עס איז ווערטה צו זעהן אַ
שבת פאַרנאַכט ווען דער אידישער עולם
לאָזט זיך ארויס שפּאַצירען אין דער
יפו'ער גאַס. דאָס איז איינע פון די
שעהנסטע זאַכען וואָס איך האָב גע־
זעהן אין ארץ־ישראל.

מיר ווילען יעצט זיך אומקעהרען און
זיך נעהמען אויף אַן אַנדער ריכטונג,
אויף רעכטס, און זיך בעקענען מיט אַנ־
דערע אידישע געגענדען וואָס ליגען
צו צפון פון ירושלים. מיר פאַנגען אַן
פון דעם ערשטען טהייל פון דער יפו'ער
גאַס און געהען אריין רעכטס אין אַ
גאַס פון שעהנע הייזער, פיעלע פון זיי
זיינען אַנשטאַלטען. ווייטער אבער קו־
מען מיר צו שכונות וואָס זיינען אין גאַנ־
צען בעוואָהנט פון פּריוואַט איינוואָה־
נער. צווישען דיזע שכונות פאַרנעהמט
אַ שעהנעם פּלאַץ זכרון משה וואו עס
וואָהנען, אַזוי צו זאָגען, די אַריסטאָ־
קראַטיע פון ירושלים. די הייזער זיינען
שעהנע, די צימערן גרויסע, דער איינ־
ציגער חסרון איז וואָס די מעהרסטע פון
די גאַסען זיינען ניט קיין גלייכע און

דאָס הרג'עט אַוועק דעם גאַנצען אויס־
זעהן פון דיזע פאָרשטעדטלעך אָדער
שכונות פון ירושלים. אַ שאָד וואָס די
בויער וועלכע זיינען געווען אידען און
אייראָפּעאישע אידען דערצו, האָבען
ניט געזאָרגט אַז די גאַסען זאָלען זיין
גלייך און ברייט אום צו געבען אַ שעה־
נעם אויסזעהן צו דער נייער ירושלים.
וועלכע איז שוין יעצט גרעסער ווי אַלט־
ירושלים. ווערענד די שטאָדט אינע־
ווייניג פון מויער וועט בלייבען אויף
שטענדיג דער פּלאַץ פון קדושה, וועט
ניי־ירושלים זיך פאַרשפּרייטען ווייטער
און ווייטער צו צפון וואו זי קען זיך
ציהען אויף אַן אונבעגרענצטע שטרע־
קע.

צווישען די שכונות אויסערהאַלב
פון שטאָדט איז ווערטה צו דערמאַנען
די וואָס רופט זיך "מזכרת משה", ווייל
זי איז געווען די ערשטע וואָס איז גע־
גרינדעט געוואָרען אויסערן שטאָדט.
דורך "מזכרת משה" איז געמאַכט גע־
וואָרען דער אָנפאַנג צו בויען אַ נייע
שטאָדט אויסערהאַלב פון דעם מויער.
די ערשטע געלד דארויף איז געקומען
פון דעם בעריהמטען אַמעריקאַנער אי־
דען יהודה טורא און די איבעריגע איז
געגעבען געוואָרען פון משה מאָנטע־
פיאָרי. די לאַנגע הייזער, אַ הויז פיר
עטליכע פאַמיליען, וועלכע דער בעריהמ־
טער פילאַנטראָפּ האָט געבויט, זעהען
זיך צו דער לינקער זייט ווי מען פאָהרט
פון באַהן סטאַציאָן. נעבען זיי שטעהט
אַ הויכער ווינד־מיהל אויך געבויט פאַר
מאָנטעפיאָרים געלד. דער ווינדמיהל איז
פערלאָזען און ער זעהט אויס פון דער
ווייטען מיט זיינע ברייטע פליגעל ווי
עפּעס אַ פאַנטאַסטישע זאַך שטעהענדיג
אויף אַ בערגעל אונטערן שטאָדט. עס
איז וויכטיג צו דערמאַנען אַז די ערשטע
מענשען פון ירושלים צווישען אידען
און ניט־אידען וואָס האָבען געהאַט דעם
מוטה מיט אַ סך צעהנדליגע יאָהרען
צוריק ארויסגעהן וואָהנען אויסער דעם
מויער זיינען געווען ישיבה יונגע לייט
וועלכע האָבען זיך בעזעצט אין מזכרת
משה. זיי האָבען אָנגעפאַנגען דעם
ישוב ארום ירושלים פּונקט ווי זיי האָ־

בען אָנגעפאַנגען די אידישע קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ־ישראל ווען זיי האָבען מיט 44 יאָהר צוריק געמאַכט די גע־זעלשאַפט צו קויפען דעם באָדען פון פתח־תקוה.

אַ גאַנץ בעזונדער כאַראַקטער טראָגט די פאָרשטאָדט מאה־שערים. דאס איז אַ גרויסע און פרומע שכונה. דאָרטען זיינען פאַראַן שולען און בתי מדרשים, אַ תלמוד תורה. דאס איז אַ שטיק אַלט־ירושלים וואס האָט זיך איבערגעטראָגען פון יענער זייט מויער, אבער די גאַסען זיינען דאָ ענגע, די סטאָרקעם זיינען עהנליך צו די קרעמלאך אין דער אידישער גאַס אין דער אַלטער שטאָדט אבער מאה שערים האָט דעם גרויסען יחוס וואס עס איז ניט געבויט געוואָרען ווי אַנדערע שכונות, פון כוללים אָדער פילאַנטראָפען. דאס האָבען ירושלים'ער אידען אליין געבויט פאַר אייגענע געלד. ניט ווייט פון מאה שערים זיינען פאַראַן די הייזער פון אונגאַרישען כולל. ווייטער ליעגט די בוכאַרישע קאָלאָניע וועלכע איז די שעהנסטע פון אַלע שכונות ארום ירושלים. די בוכאַרער זיינען געקומען רייך אין ירושלים, זיי האָבען אויסגעבויט שעהנע הייזער און זאָגאַר די גאַסען אין בוכאַרער קוואַרטאַל זיינען גלייכער און ברייטער ווי אין אַנדערע קוואַרטאַלען. אין בוכאַרער קוואַרטאַל וויינען אשכנים אויך צוליעב די שעהנע דירות וואס עס זיינען דאָרטען פאַראַן.

אויסער דעם מויער זיינען אויך פאַראַן ניט־אידישע קאָלאָניען, ווי צום ביישפיעל די אַמעריקאַנער קאָלאָניע און אַנדערע. די קאָנסולאַטען זיינען אויך אויסער דעם מויער און די פרעכטיגע געביידען פון דער רוסישער קירכע, דער איטאַליענישער האָספּיטאַל, וועלכעס איז אַ וואונדער פון דער אַרכיטעקטור, די פראַנצויזישע האָספּיס און פון דרום זייט פון שטאָדט אויפ'ן הר ציון נעבען די שטאָדט פון דוד, האָט ווילהעלם אויסגעבויט אַ מעכטיגע געביידע פיר אַ קאַטוילישע קירכע. וואס אָנבעלאַנגט צו די אידען איז די גאַנצע אידישע טהעטיגקייט, איבערהויפּט די מאָדערנע, קאָנצענטרירט אין דער נייער שטאָדט און אפילו די ישיבות און עהנליכע אנשטאַלטען האָבען שוין אויך אבטהיילונגען אויסער דעם מויער, ווי צום ביישפּיעל די ישיבת עץ־חיים און דער האָספּיטאַל בקור חולים. די ישיבה האָט שוין אַ געביידע אין דער יפו'ער גאַס און דער בקור חולים האַלט זיך אין מיטען בויען. די שוהלען אין דער אַלטער שטאָדט זייענן ליידיגלאַך, דער עילם צוזוקט זיך פון שטאָדט און אַלעם וואס אימיצער דאַרף, אריינגענומען אין חשבון אויך שוהלען און תלמוד תורה'ס, געפינט מען אין די נייע שכונות וואו עס איז אויך דער גאַנצער צענטער פון אידישען געזעלשאַפטליכען לעבען.

ריידענדיג וועגען די נייע שטאָדט, איז ווערטה צו דערמאַנען די פלענער פון פראָפעסאָר געדזעס צו פערשעהנערען ירושלים. ער וויל אַז צווישען אַלע שכונות זאָל דורכגעפיהרט ווערען אַ ברייטער בולוואַרד. ער האָט נאָך פיעל אַנדערע פלענער ווי אזוי צו מאַכען די נייע שטאָדט שעהן. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אַז די אלטע שטאָדט קען ווייניג געענדערט ווערען.

געווים דאַרף מען מאַכען די נייע געגענדען אין ירושלים אזוי שעהן און מאָדערן ווי עס איז נאָר מעגליך, אבער די אמת'ע פראַכט און שעהנהייט פון ירושלים וועט ניט זיין און קען ניט זיין אין דאס וואס מען וועט מאַכען אין דער צוקונפט אין דער הייליגער שטאָדט נאָר אין דאס וואס איז דאָרטען געווען אמאָל. עס איז די פערגאַנגענהייט פון ירושלים און די גרויסע טראַדיציאָנען וואס זי האָט געשאַפען וואס וועלען איהר געבען איהר גרויסען צויבער אזוי לאַנג ווי מענשען וועלען לעבען אויף דער וועלט.

.80

ירושלים ביי זונעאויפגאנג

דאס בילד וואס איהר האט פון ירושלים וועט ניט זיין גאנץ אויב איהר זעהט ניט דעם זונען־אויפגאנג אויף אונזער הויפט־שטאדט — אזוי זאגט צו מיר מיין פריינד, דער דיכטער אלתר לעווין (אסף הלוי) — מען דארף אבער דערצו אויפשטעהן צוויי דעם זייגער ביי נאכט, ווייל מען דארף קומען צום סקאפוס און צום הר־הזתים בעפאר עס צייגען זיך די ערשטע סימנים פון מאר־גענשטערן.

דעם נעכסטען פארטאג אום האלב נאך צוויי זיינען מיר שוין געווען אויף אונזער וועג. א קאלטער ווינד האט גע־בלאזען. אין ירושלים איז די נאכט קיהל אפילו אין די הייסעסטע צייטען פון יאהר. אין די גאסען, איסערהאלב פון שטאדט־מויער, האט מען ניט געזעהן קיין לעבעדיגען נפש. די הייליגע שטאדט, גליקליכער ווייזע וויים נאך ניט פון קיין נאכט־לעבען. די איינציגע וואס וואכען ביינאכט זיינען די וואס רעכטען אב חצות אדער פערטיעפען זיך אין קבלה. עס איז געווען סוף חודש און לבנה האט ניט געשיינט. אין דער דונקעלהייט פון דער נאכט האבען זיך נאר געזעהן די שארפע שפיצען פון די געביידען, וואס זיינען געווידמעט געווא־רען פון די אנהענגער פון דריי רעליגיא־נען פיר גאטעס־דיענסט. טיעף פערזונ־קען אין שטילקייט איז געווען די אלטע שטאדט. האט זי געחלום׳ט איהר גרוי־סען טרוים פון פערגאנגענהייט? האט זי געטרויערט וואס איהר גרויסקייט איז פערשוואונדען. וואס נביאים טרעטען ניט מעהר אויף איהר הייליגען באדען. וואס קדושים מיט הויכע נשמות ווערען ווייניגער און ווייניגער און סינעמאס ווער־רען מעהר און מעהר? אדער האט זי שטיל גע׳דאגה׳ט אויף דעם לאנגען גלות פון איהרע קינדער? און אפשר האט זי געטרוימט דעם גרויסען חלום פון דער צוקונפט, וועלכען מען האט איהר לאנג, לאנג צוריק צוגעזאגט, אפשר האט זי גע־חלום׳ט אז זי וועט צוריק זיין דער צענטער פון א פרייע אידישע לאנד, און ווי די כוואליעס מענשען פון א גליקליך פאלק וועלען זיך ווידער בעוועגען אין איהרע גאסען?

ווער קען דערגרונטעווען די נשמה פון ירושלים! ירושלים האט א נשמה, און דער וואס האט אויגען, גוטע גייסטיגע

אויגען, קען איהר זעהן. כ'ען פיהלט די נשמה פון ירושלים. פאר דעם וואס זי עפענט זיך זעהט ער איהר אין איהר גאנצער גרויסקייט. אמאל פיהלט איהר ווי ירושלים איז פרעהליך, לאכט צו אייך פון אלע ווינקעלאך מיט טויזענדער זיסע האפנונגען און מיט נאאיווזיסע חלומות; זי שפיעלט זיך אין די זונענשטראהלען, און אייך דאכט זיך, אז זי ווארט מיט זיכערהייט אויף דעם טאג וואס זי וועט ווערען אויפגעריכט, זי איז דאן שטאלץ און זי קוקט אראב אויף לענדער און דורות פון אויבען ארונטער, אלע קומען צו איהר דארשטיג נאך גאט'ס ווארט, און זי קומט ניט צו קיינעם.

און אמאל איז ירושלים פערזונקען אין א טיעפען צער. זי איז דאן פארדעקט מיט א שווארצען שלייער, די אלטע טורמס ווארפען א פינכטערען שאטען, פון דעם תהום פון נחל קדרון רייסט זיך ארויס א יאמער פון אלטע דורות, גייסטער פון זיעגער און בעזיעגטע ערשיינען ווידער אין א טויטליכער אומארמונג, שווארצע רויך וואלקענס פון אלע פייערן וואס האבען דער שטאדט אזוי פערברענט אין מלחמות — דרעהען זיך ארום ווי רוחות, אויף די בערג אבער ערשיינען לאנגע שאטענס פון מענשען פון אלטערטהום, די זיינען געקליידעט ווי כשדים, ווי פרסים, ווי רוימער, ווי קרייצפאהרער און ווי סאראצענען, איינע ווילדער פון די אנדערע. ירושלים לעבט דא דורך איהר פערגאנגענהייט. זי ציהט זיך צוזאמען אין איהרע ענגע גאסען, זי ווערט איינגעשרומפען און זי וויינט, וויינט ביטערליך און טיעף.

אין דער פינסטערער נאכט, ווען מיר זיינען געגאנגען גיך איבער דעם לאנגען וועג וואס פיהרט ווייט ארום צו דעם בארג סקאפוס און דעם הר־הזיתים, האב איך געהרט דעם יאמער פון ירושלים פיעל שארפער ווי איך האב עס געהערט זייט איך בין דא. זי האט מיר אויסגעזעהן עלענד און פערלאזען, אזוי ווי מיין פאלק איז. א שווערען קאמפף האבען זיי ביידע אונטערנומען: צו מלחמה האלטען געגען א גאנצע וועלט און די מלחמה קאסט זיי טהייער. פרעמד און ווילד האבען אויסגעקוקט די שורות צלמים אויף דער מיליטערישער סעמעטערי פארביי וועלכער מיר זיינען דורכגעגאנגען. מיין פיהרער האט מיר געאיילט: מיר מוזען קומען אויפ'ן שפיץ בארג ווען עס איז נאך פאלשטענדיג נאכט. וואס העכער מיר געהען אלץ קעלטער ווערט די ערד און נאס פון טיעפען טהוי (דער איין־דער־פריהעריגער טוי איז אזוי ווי א קליינער רעגען), אונזערע זאכען ווערען אויך פייכט און מיר איילען ארויף, ארויף אויף דעם סקאפוס־בארג, וועלכער איז פול מיט אזוי פיעל טרויעריגע עראינערונגען פאר אונז. נאר אט זיינען מיר אין דער הויך. הינטער א וואנד פון עפעס א חרוב'ע געביידע בעשיצען מיר זיך פון ווינד. מיר שטעהען מיט'ן פנים צו מזרח און מיר ווארטען אויפ'ן מארגענשטערן.

נאר אט האט זיך אנגעפאנגען צו צייגען אן ענדערונג דארטען וואו דער שווארצער הימעל איז אנגעשפארט אויף די נאך שווארצערע מואב־בערג. א פורפורנעם פאס האט איבערגעשניטען דעם האריזאנט און האט געמאכט מעהר זיכטבאר די שפיצען פון די בערג. די סאלידע שווארצע מאסע האט זיך אנגעפאנגען צוטיילען אין בערג־לייטען, מאנכע שפיצען נאך פארדעקט פון טוי און נאכט, האבען אויסגעזעהן ווי קעפ מיט צוזאווארפענע האאר פון ריעזען נארוואס ערוואכטע, וואס קוקען זיך ארום וואו זיי זיינען דא אין דער וועלט. עפעס־וואס האט מיר דערמאנט אן דעם אור־אלטען פסוק: אוי לך מואב אבדת עם כמוש (וועה צו דיר מואב, ביזט פערלוירען, דו פאלק פון כמוש). אויף דיזע בערגשפיצען האט עס געקוקט

ישעיה ווען ער האט בעקלאגט מואב: די געשריי האט ארומגעכאפט דעם גרענעץ פון מואב — מיין הארץ וויינט אויף מואב... די חשבונות צווישען אונז און מואב זיינען שוין לאנג געענדיגט, אבער די בערג שטעהען נאך אלץ אין דיזעלבע פאזע און ווארטען אויף דעם מארגענשטערן.

נאר אט איז פלוצים די שטילקייט פון דער נאכט (עס איז נאך אלץ נאכט) איבערגעשלאגען געווארען פון א מורא'דיגען קלאנג אויף דעם העכסטען פלאץ פון הר־הזיתים. דער ריעזיגער גלאק וואס הענגט אויף דעם אומעדיגען רוסישען טהורם האט אנגעפאנגען קלינגען מאוים'דיג, אלע מאל העכער און שארפער, און אלע מאל טרויעריגער לאזען זיך אראב די כוואליעם קלאנגען, פערשפרייטען זיך פון בארג אראב און ווערען פערלוירען אין דעם טיעפען טהאל פון נחל קדרון און גי בן הנם. פון וואנען אבער עס קייקעלט זיך ווידער ארויס מיט אן עכא. דאס איז געווען די אמביציאן פון רוסישען צאר אז דער קול פון דער פראוואסלאוונער קירכע זאל זיך הערען העכער ווי פון אנדערע. א מאנאך גיט אכטונג אויף די ערשטע סמנים פון דעם מארגענשטערן אום אנצופאנגען צו קלינגען.

עס איז אריבער פיליכט ניט מעהר ווי איין מינוט און פון אן אנדער קירכע האט מען געענטפערט דעם גלאק. אין עטליכע מינוט ארום האט געקלונגען אין אלע עקען שטאדט און אין מיטען פונ'ם דאזיגען גלאקען־רעש האט די שטימע פון דעם מחמד'אנישען מועזין אויף דער הויכער גאלערי פון זיין מינארעט אויסגעזונגען זיין "לא אילא". דאס איז א שטילער קאמפף פון צוויי האלבע וועלטען, פון מערב'דיגען צלם מיט דעם מזרח'דיגען האלבע לבנה, ביידע וועלענדיג בעגריסען דעם נייעם טאג מיט רעליגיעזע געבעטע.

שטיל און בעשיידען גיסט דארט אויף יענער זייט פון בית המקדש פלאץ אין דער אלטער שטאדט א אידישע תפלה. די ותיקין פאנגען אן דאוונען גלייך ווי זיי דערזעהן די ערשטע סימנים פון מארגנעשטערן. די תפלה מאכט ניט קיין גרויסען רעש, זי איז אבער ווארים און הארציג און שטראמט ארויס פון דער נשמה פון א פאלק, וועמעס קראפט עס איז אזוי גרויס ווי זיינע ליידען. דאס דאווענט די אידישע אומה צום בורא עולם, וועלכער איז אויך דער שומר ישראל. און יעדען פריהמארגען קומען די טעכטער וואס זיינען רייך געווארען פון דער מאמעס טיש און ווילען איבערשרייען דער מאמען. אבער זיי קענען עס ניט. שטיל שטעהט דער איד מיט'ן פנים צו מזרח און אין זיין מויל זיינען די ווערטער פון דוד המלך, דער אידישער קעניג וועלכער איז חי וקים אזוי ווי עס לעבט און איז אייביג די אידישע נאציאן.

ווי וואלטען עס ביידע רעליגיאנען וואס זיינען ארויס פון יודענטהום געוואלט שטיל מאכען דעם אידישען קול. ווי וואלטען זיי עס געוואלט די אידישע תורה זאל אנשווייגען ווערען אויף אייביג! אין געגענווארט פון דער אידישער אמונה דערמאנען זיך דאס קריסטענטום און מחמדענטום אז זיי פערמאגען אייגענס גאר ניט, אז זייער עסטייט האבען זיי ביי דער ערשטער גענומען און דארפען דערפאר איהר דאנקבאר זיין, און דאנקבאר ווילט זיך ניט זיין, א בעל טובה וויל מען ניט קוקען אין פנים, ווייל מען זעהט זיך נעבען איהם קליין... צופיעל האבען די גוים גענומען פון אידען אום זיי זאלען קענען זיין צו אידען גלייכגילטיג. זיי קענען אדער בעצאהלען דעם גרויסען חוב מיט אנערקענונג און ליעבשאפט אדער באנקראטירען. חובות צאהלען ווילט זיך ניט און דעם וואס מען זעצט אן וויל מען ניט זעהן אין די אויגען. דאס זיינען א וועלט מיט אנזעצערט, וועלכע וואלטען וועלען פון די

אידען פטור ווערען. דער איד האט אזוי פיעל געשענקט דער וועלט אז די גוים וואלטען איהם בעסער געוואלט זעהן אין קבר גלייך מיט די גריכען און אנדערע אמאליגע נאציאנען און ניט זיך טרעפען מיט איהם אויף יעדער שריט און קוקען איהם גלייך אין די אויגען אריין. און דא, געגענאיבער דעם הר הזיתים אויף דעם בארג ציון האט געוואהנט א קעניג, שלמה האט ער געהייסען, וועלכער איז געווען זעהר אין כעס אויף דעם וואס טהוט אפ א רעה פאר א טובה, אבער בעצאהלען א רעה פאר א טובה איז מענשליך אדער אונמענשליך, וועלכעס איז איינגעפיהרט צווישען מענשען. נאר די גרעסטע רעה וואס איז ווען אבגעטהאן געווארען פאר דער גרויסער טובה איז די בעהאנדלונג פון דער קריסטליך מחמד'נישער וועלט צו אידען.

און דערפאר ברענט עס אזוי דער חשק צו אויפשטעלען קירכען און מאשייען אין ירושלים צו פארדעקען און פארשטעלען דאס וואס עס דערמאנט פון אידישקייט און פון דער אמאליגער הויפטשטאדט און דערפאר איז עס אויפגעשטעלט געווארען א מאשע דוקא אויפ'ן פלאץ פון קודש קדשים און דערפאר הויבען זיך עס אויף אין דער ווייטער הויך די שפיצען פון צלמים איינער העכער ווי דער צווייטער און אלע פריהמארגען ווילען עס די שטארקערע דערשטיקען די שטימע פון די שוואכערע און זיי קענען ניט...

נאר אט ווערט פון מינוט צו מינוט ליכטיגער. דער גאנצער הר הזיתים איז בעגאסען מיט ליכט, עס זעהט זיך שארף און קלאר דער מויער איבער ירושלים מיט זיינע שפיצען און טורעמס, און אט זעהען זיך די קווארטאלען ארום דעם מויער צו צפון און צו מערב וואו ניי־ירושלים איז אויסגעשפרייט און פארנעהמט א סך מעהר פלאץ ווי אלט ירושלים, און אט זיינען די בערג וואס ליגען איבער ירושלים פון דער צווייטער זייט. אלעס באדט זיך אין דער פריהמארגענדיגער ליכטיגקייט נאר די זונן זעהט זיך ניט, עס איז נאך פון איהר קיין סימן ניטא, אבוואהל דאס איז זי וואס האט דא אזוי ליכטיג געמאכט. די ריעזיגע בערג פון מואב פארשטעלען איהר... נאר זי ווארפט איהרע כוואליעס ליכט איבער זייערע קעפ און רוקענס, זי איז א רואה ואינה נראה... אבער אט איז געווארען רויט איבער די בערגשפיצען און גלייך נאכדעם איז די זונן ארויס א האלבע מיט איין מאל און אט איז זי שוין אין גאנצען ארויס מיט א לייכטען שפרונג איבער די בערג וואס האבען איהר פארשטעלט, גרייט צו לאזען זיך אין ווייטען מזרח אריין. והוא כחתן יוצא מחופתו, ישי כגבור לרוץ אורח. איך האב דעם פסוק קיינמאל ניט אזוי גוט פערשטאנען ווי קוקענדיג אויף דער זונענאויפגאנג פון הר־הזתים. דער גרויסער דיכטער וואס האט עס געזאגט האט געהאט פאר זיינע אויגען דאס בילד ווי די זונן כאפט זיך ארויס פון די שפיצען פון די מואב בערג.

איך בין ארויף אויפ'ן שפיץ פון רוסישען טורעם אום אנצוזעטיגען מיינע אויגען צום לעצטען מאל בעפאר מיין אברייזע מיט דעם געוואלדיגען בילד פון דער ערוואכענדער ירושלים בעפאר מיר.

.81

זיך געזעגענענדיג מיט ירושלים

די נאכט איידער איך בין אוועקגעפאהרען פון ירושלים און פון ארץ ישראל האב איך ניט געקענט שלאפען. איך בין געווען זעהר אונרוהיג. איין מחשבה איז מיר ניט ארוים פון קאפ: הייסט עס אז דער חלום פון מיין גאנצען לעבען איז צו ענדע? אז מיין זיין אין ארץ ישראל איז אריבער און איך קלייב זיך ווידער אין דער פרעמד אריין, אין גלות? איך האב א ווארף געטהאן מיין בליק אויף מיינע איינגעפאקטע רייזעוואליסעם און זיי האבען מיר אויסגעזעהן גאר וואכעדיג, גאנץ אנדערש ווי זיי האבען אויסגעזעהן אין נויארק ווען איך האב זיי אנגעגרייט פאר מיין רייזע קיין ארץ ישראל. זיי האבען מיר יעצט אויסגעזעהן ווי כלי־גולה און האבען מיר שטום אנגעזאגט אז מארגען ביינאכט וועלען שוין מיינע פיס אויף הייליגע לאנד ניט טרעטען.

איך פערלאז ארץ ישראל. האט א איד א רעכט ארץ ישראל צו פערלאזען? אונזערע עלטערנ'ס עלטערן אין טיטוס'עס צייטען האט מען פון דאנען מיט געוואלד אוועקגעשלעפט, געשמידט אין קייטען און מיר געהען אוועק אין גלות מיט'ן גוטען ווילען. טרויערט דען נישט די לאנד אויף איהרע קינדער וואס געהען צוריק אוועק פון איהר נאכדעם ווי זיי זיינען געקומען אויף א וויזיט איין מאל אין אכטצעהן הונדערט יאהר?... די ווענט פון האטעל צימער האבען אויף מיר געקוקט קאלט און פערדריסליך, עס האט זיך מיר געדאכט אז זיי מאכען מיר פארווירפע פאר מיין עברה וואס איך געה טהאן מארגען פריה. איך האב אנגעפאנגען זיך אליין צו פערענטפערן: איך בין דאך דא לכתחילה ניט געקומען מעהר ווי אויף א וויזיט, איך קען דאך דא ניט בלייבען, און מוז מיין היים האבען אנדערשוואו. אבער צופרידען בין איך ניט געווען אפילו נאך מיין תשובה וואס איך האב זיך געגעבען. מוזען דען באמת אלע אידען וואס פאהרען אוועק פון ארץ ישראל, אוועקפאהרען? פאהרען דען ניט אוועק אידען וואס קענען דא זיין, וואס האבען מעגליכקייטען און מיטלען דא צו בלייבען? זיינען דען ניטא גענוג אידען אין אמעריקא און אין אנדערע לענדער וואס וואלטען געקענט מאכען א״י פאר זייער היים ווען זיי וואלטען נאר וועלען? משה רבינו האט געפיהרט

א שארפען ארגומענט מיט גאָט ער זאָל איהם ערלויבען אריינצוגעהן אין ארץ־ישראל, א סך אידען דארפען די ערלויבנים ניט בעטען און זיי קומען ניט. און ווען זיי קומען יאָ געהען זיי אוועק צוריק.

און א מאָדנע מחשבה איז מיר איינגעפאלען ליגענדיג אין מיין בעט און ניט קענענדיג איינשלאָפען: מיט וואס פאר א רעכט רופען מיר זיך ציוניסטען? איז עס ניט לעכערליך זיך א נאָמען צו געבען ציוניסט דערפאר ווייל מען וויל אז א נ ד ע ר ע זאָלען פאָהרען און זיצען אין ארץ ישראל? עס איז אלץ איינס ווי אימיצער זאָל זאָגען אז ער איז א פרומער איד נאָר ער וויל קיין זאך ניט היטען, ער וויל אז אנדערע זאָלען עס טהאָן. אזא איינער ווערט אָנגערופען היפאָקריט. אָבער מיט וואס איז בעסער א ציוניסט וואס וויל אז ציון זאָל זיין פאר יענעם און ניט פאר איהם!? א ציוניסט האָט געדארפט הייסען דער וואס פאָהרט אוועק אין ארץ ישראל און ער בלייבט דאָ. מיט מסכים זיין אויף ארץ ישראל קען מען קיין ציוניסט זיין.

און ווען אידען מיט אזעלכע חשבונות, מיט אזעלכע זעלבסט־נארעריי קומען אין א גרויסען צאָהל און שאפען די נויטהיגע מיטלען צו אויפבויען ארץ ישראל? די אידען אין גלות האָבען די גאנצע צייט גערעכענט אז עס איז גענוג אז מען האָט ציון אין הארצען און אז מען לערענט און מען איז מתפלל וועגען ציון. דאס איז געווען א טעות. מען קען דאך ציון אין ווארשא ניט ברייגגען מ'מוז זיך מטריח זיין און קומען צו איהר אויב מען וויל זיין מיט איהר נאָהענט פערבונדען. צום גליק האָבען זיך געפונען אין יעדער דור א צאָהל מענשען וואס האָבען פערשטאנען אז מען קען ציון פון דערווייטענס ניט האָבען. און זיינען אָהער געקומען און נאָר זיי צו פערדאנקען האָבען מיר אידען אין ארץ־ישראל. און מיר ווייסען יעצט קלאָר אז עס האָבען געקענט קומען אָהער פיעל מעהר אידען ווי די צאָהל וואס זיינען געקומען פון רמב"ן ביז יעצט. נאָר דאס פאָלק אין אלגעמיין האָט יוצא געווען מיט'ן דיינקען וועגען ציון און מען איז געבליבען — וואו מען איז.

עס שיינט אָבער אז מען מאכט היינט דעם זעלבען טעות. מען מיינט אז מיט ריידען, זאָגען און זינגען ווערט מען שוין נעהענטער צו ציון און אז דער פאטריאָטישער פליכט איז דאמיט געענדיגט. עס זיינען פאראַן רייכע ציוניסטען וואס זיינען נאָך ניט געקומען אפילו דאס לאנד אָנצוזעהן און אויב זיי קומען געהען זיי אוועק צוריק, אָבוואָהל זיי זיינען עס די יעניגע אויף וועמען דאס לאנד ווארט, ווייל זיי האָבען די מיטלען איהר אויפצובויען. דער אמת איז אז דער גלות האָט זיך אונז צו שטארק איינגעגעסען אין די ביינער. ער האַלט אונז פעסט אפילו ווען מיר רעכענען אז אונזער נשמה איז אין אונזער היימלאנד. אָבער ארץ ישראל דארף דעם גוף נאָך מעהר ווי די נשמה. מיליאָנען נשמות פון אידען וואס וואָהנען אין אנדערע לענדער קענען דער אידישער בעפעלקערונג ניט גרעסער מאכען, אָבער ווען מיר האָבען דאָ איין האלב מיליאָן אידישע גופים איז ארץ ישראל אונזערע. א ציוניסטישע נשמה אין א אידען מוז זיין אזוי שטארק אז זי זאָל קענען אויפהויבען זיין גוף אויך און איהם ברייגגען אויף'ן פלאַטץ.

איך האָב זיך אויפגעהויבען פון בעט, זיך אָנגעטהאָן און בין ארויף אויפ'ן דאך פון האָטעל.

א קאלטער ווינד האָט געבלאָזען צווישען די בערג פון יהודה. דער הימעל איז געווען ריין און בלוי. די לבנה האָט בעלויכטען די שפיצען פון די הויכע גע

ביידען, גאנץ פאנטאסטיש האט אויסגעזעהן דער הויכער און שמאלער רוסישער טורם, און דער טורם פון דער רעגירונגס־געביידע. פול מיט טיעפע שווארצע סודות פון ווייט־פערגאנגענע צייטען איז געלעגען הינטער דער פעסטונגס־וואנד דער עמק־יהושפט ווי א תהום צווישען הר־הזיתים אין דער שטאדט. אויפ׳ן רוקען פון בארג האבען זיך געזעהען אונצעהליגע ווייסע פלעקען, דאס זיינען די מצבות. אין שטאדט גופא האבען די שפיצען פון פון די קירכען נאך אויסגעזעהן העכער ווי אימער. און אין מיטען האט זיך ארויסגעזעהן דער ווי א טיש גלייכער בארג אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטאנען. פרעמד און אונפריינדליך האט זיך ארויסגעזעהן די גרויסע געביידע פון אמאר־מאשעע וואס האט גע׳ירשנ׳ט דעם ארט פון קדש־הקדשים מיט זיין מאסיווע גרין־געפארבטע קופאלע מיט א גאלדענע האלבע לבנה אויפ׳ן שפיץ. ווייטער ארונטער צו דרום זעהט זיך ארויס די מויל פון דעם אונהיימליכען גי־בן־הים און דארטען ניעדריגער שניידט זיך אוועק דער נחל־קדרון ווייט ביז יריחו.

איך נעהם ארום מיט מיין בליק גאנץ ירושלים. אט דא אויף דיזען קליינעם שטח וואס איז בעגאסען מיט לבנה ליכט האבען זיך עם אבגעשפיעלט די גרויסע פאסירונגען פון דער פערגאנגענהייט! דוד און שלמה, די נביאים, די סופרים, די חשמונאים, די קראים און דא אין דיזער קליינער שטעדטעל איז עס געשאפען געווארען דער גרעסטער אוצר פון געדאנקען וואס די מענשהייט פערמאגט!

פאר וואס האט עס דיזער שטייניגער פלאטץ זוכה געווען צו זיין די בימה פון וועלכער עס איז געפרעדיגט געווארען צו דער גאנצער וועלט אלעם וואס איז גרוים און ערהאבען? פאר וואס איז דוקא דיזער ארט בעשטימט געווארען צו זיין דער פלאטץ פון אייביגען אמת און פון לעבעדיגען נביא׳ישעןווארט וועלכער איז נאר איינמאל געווען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט און וועט זיך צוריק קיינמאל ניט אומקעהרען?

אין אלע עקען וועלט וואו מענשען וואהנען האט מען געזוכט די וועג צו ליכט און געפונען האט מען עס ד א, און ניט אין קיין אנדער ארט. אומעדום זיינען פאראן בערג און טייכען און הימעל און שטערן און גראזען און בוימער און חיות, און דאך איז מען אין קיין אנדער ארט ווי דא דערגאנגען דעם סוד אז אלעם איז געשאפען געווארען פון איין האנד. דא האט מען אויסגעפונען די איינהייט פון דער וועלט, די הארמאני פון יוניווערזיום, די גאנצקייט פון אלעם און אלעמען, פון דער גאנצער עקזיסטענץ.

דא אין דעם שפאן ערד וועלכער ליגט פאר מיינע אויגען האט מען צום ערשטען מאל דערזעהן די וועלט אלס איין זאך און וועהרענד מען האט אין אנדערע פלעצער, אין די גראהע צייטען פון אלטערטום בעטראכט אז אלעם ארום איז א כאאס, און וועלכע פערשידענע קרעפטעזגעטער פיהרען א מלחמה געבויט אויף לויטער קאפריזען און תאות, האט מען דא אויסגעפונען אז עס איז פאראן א געזעץ און אן ארדנונג אין אלעם וואס מיר זעהען. פון דאנען האט עס דער וואונדערליכער דיכטער געשאפען דאס בילד פון ״ברכי נפשי״, וואו די גראזען און די בערג, די קוואלען און די טייכען, די פעלזען און דער ים, די פויגלען און די לייבען, די ווערים און די פיש, די בהמות און די מענשען, די זונן און די לבנה, דער ווינד און די וואלקענס, דער דונער און דער שטורם, די הימעל און די ליכטיגקייט — זיינען אלעם איין זאך, יעדער בלויז א טהייל פון דאס גאנצע, די שאפונג פון דער גרויסער אונענדליכער און אייביגער

קראַפט — די גאָטהייט. אַט אַזוי האָבען זיך די מענשען וואס האָבען דאָ געלעבט, אונזערע עלטערן, אויפגעהויבען איבער אַלע לענדער, איבער אַלע דורות אין אַלע צייטען און האָבען געלערנט די מענשהייט ווי אַזוי די וועלט צו זעהן און פערשטעהן.

אָבער די דאָזיגע מענשען זיינען נאָך א שריט ווייטער געגאנגען. ניט נאָר האָבען זיי געפונען גאָט, זיי האָבען אויך געפונען דעם צוועק וועלכען עס האָט פאַר זיך די מענשהייט, זיי האָבען געפונען דעם תכלית, דעם עיקר לויט וועלכען די וועלט דאַרף זיך פיהרען און דאס איז — גערעכטיגקייט. ביז וואַנען עס זיינען געקומען די אידישע נביאים האָט מען ביי קיין אומה ולשון ניט געוואוסט אז גערעכטיגקייט איז א זאַך אַן און פאַר זיך, אַז גערעכטיגקייט איז די העכסטע מדרגה צו וועלכער מענשען דאַרפען שטרעבען. ווען מענשען גלויבען אין געטער וועלכע נאַרען אָב איינע די אנדערע, וועלכע טהוען אָב אַלע פאַלשקייטען און ניעדערטרעכטיגקייטען, זיינען פערזונקען אין אַלע ליידענשאַפטען, קען זיי ניט איינפאַלען אז דער צוועק פון דער געזעלשאַפט איז גערעכטיגקייט. אז די געטער זיינען שווינדלער, גנבים און שאַרלאַטאַנעם דאַרף א בשר ודם ניט בעסער זיין. נאָר די אידען וואס האָבען אויסגעפונען אז די גאנצע וועלט ווערט רעגירט פון איין גאָט, א גאָט וועלכער האָט ניט קיין קאָנקורענט דאַרף קיינעם ניט אָבנאַרען, און האָט ניט קיינע פון דעם מענשען’ס שוואכקייטען, נאָר זיי האָבען געקענט צום ערשטען מאָל אין דער געשיכטע פון דער וועלט ערקלעהרען אז די מענשליכע געזעלשאַפט מוז זיך פיהרען מיט גערעכטיגקייט, וואָרום גאָט דולדעט ניט קיינעם וואס טהוט אונרעכט און וואס געהט פאַלש. זיי האָבען ניט נאָר אין א גאָטלאָזע וועלט גאָט געפונען, זיי האָבען אין א נשמה־לאָזער געזעלשאַפט א נשמה אריינגעגעבען. זיי האָבען אין מענשען א נייע קראַפט ענטדעקט, די קראַפט פון זיין געוויסען, און האָבען געשטעלט פאַר’ן מענשען א נייעם ציעל אין לעבען. ניט די ערפילונג פון דעם חשק צו הנאה האָבען איז דער העכסטער צוועק נאָר צו שטרעבען צו זיין עהרליך. נאָך האָט די מענשהייט ניט ערדייכט דעם צוועק וואס די אידישע נביאים האָבען אוועקגעשטעלט, אָבער זיי האָבען דעם ציעל געוויזען און די שטרעבונג פון איינצעלנע מענשען צום ציעל צו קומען האָט שוין ליכטיגער געמאַכט דעם פינסטערן וועג פון די מענשען־קינדער.

און ווען די ירושלים’ער אידען האָבען דערקענט גאָט און גערעכטיגקייט, איז לייכט צו פערשטעהן אז זיי האָבען געפאָדערט גלייכהייט. די נביאים זיינען געווען די ערשטע קעמפפער פאַר גלייכהייט אין דער וועלט. האָבען אַטאַקירט די רייכע און פערטהיידיגט דעם אָרימאַן. און דוקא דאָ אויף דיזע ערנסטע יהודה־בערג האָט מען געגרינדעט די לעהרע פון סאָציאַלע־גערעכטיגקייט און אויסגעפונען א זאַך וואס עס האָט זיך אין קיין אנדער לאַנד קיינעם ניט געחלום’ט, אז ″אַלע מענשען ווערען געבאָרען גלייך″, ווי עס האָט מיט דריי טויזענד יאָהר נאָך ישעיה דזשעפערסאָן אריינגעשריבען אין דער אמעריקאַנער פרייהייטס־ערקלעהרונג. אַט אזוי איז אויף דיזע בערג געבאָרען געוואָרען ניט נאָר אייראָפּאַ’ס שטרעבונגען צו פרייהייט נאָר אויך אמעריקאַ’ס דעמאָקראַטי.

און דאס אַלעס, די ענטדעקונג פון איינהייט אין דער נאַטור, פון געטליכע האַרמאָניע אין דער בעשאַפונג, פון גערעכטיגקייט אלס דער צוועק פיר דער מענשהייט און פון גלייכהייט אין דער געזעלשאַפט האָט זיך ארויסגעגאָסען אויף דיזען קליינעם פלאַטץ וואס ליגט

פאר מיינע אויגען ניט אין דער פארם פון קאלטע פילאזאפישע געדאנקען, פון שכל־מלאכה וואס ווארעמט קיינעם ניט, עס האט זיך אויסגעבראכען אין א מעכ־טיגען שטראם פון פאעזי, אין א געוואל־דיגען פאטהאס וואס הויבט אויף דעם לעזער אדער הערער צום הימעל, וואס עפענט פאר איהם גייסטיגע וועלטען צו וועלכע דער שכל אליין קען זיך קיינמאל ניט אויפהויבען. דער נביא רייסט אייך מיט און טראגט אייך אוועק אין שטורם צו דאס אונענדליכע צו דאס אייביגע צו דעם קוואל פון וואנען עס שטראמט אלעס וואס איז גרויס און מעכטיג. ער רעדט ניט אין נאמען פון שכל וועלכען מען קען בויגען אויף אלע זייטען, ווי די גריכישע סאפיסטען האבען געטאן ער רעדט אין נאמען פון דעם גרעסטען פון אלע קרעפטען, אין נאמען פון גאט אליין, און ער דונערט צו אייך ארויס: כה אמר ה׳ שמרו משפט ועשו צדקה! אזוי קענען נארריידען די גאט־געזאלב־טע אין וועמען דער ווארט פון אמת איז ווי א פייער וואס ברענט אין די ביינער. די נבואה איז געוועזן ניט נאר דער העכסטער ווארט פון מענשהייט׳ס אמת נאר אויך פון קונסט, נאך עטוואס אזא מעכטיג און עטוואס שעהן ווי די נבואה עקזיסטירט ניט אויף דער וועלט.

פון גאטהייט, גערעכטיגקייט און גלייכהייט איז בלויז איין שריט צו די פעראייניגונג פון אלע מענשען אדער די שאפונג פון פעדעריישאן פון פעלקער וואס זאל אבשאפען מלחמות. און ישעיה האט עס דער ערשטער פארגעשלאגען. אפשר איז ער געשטאנען פונקט אויף דיזען פלאטץ ווען ער האט געזאגט דעם והיה באחרית הימים. וואס וואלט ישעיה געזאגט אויף דער פאריזער פריעדענס־קאנפערענץ? די אידען זיינען געוועזן די ערשטע וואס האבען געדיינקט פון דער מענשהייט אלס א גאנצע זאך, זייער נא־ציאנאלער בוך פאנגט זיך אן ניט פון אידישע געשיכטע נאר פון דער געשיכטע פון אנדערע נאציאנען, אדער נאך ריכ־טיגער פון בהמות און חיות וואס זיינען געשאפען געווארען פריהער ווי מענשען. די גאנצקייט פון דער וועלט און די ברי־דערליכקייט פון מענשען זיינען צוויי ריין אידישע געדאנקען.

און דיזע גאנצע עשירות פון אידעען זיינען געבארען געווארען דא אין דער נאהענטער שכנות פון די ניעדריגע גע־צענדיענסט פון כנען און סוריה און ניט ווייט פון מצרים. אין דער צייט ווען ארום און ארום איז מען געווען פאר־זונקען אין טומאה האט מען דא מתפלל געווען צו א גאט וואס מען זעהט ניט. צו האבען אין זינען און אין הארצען א גייסטיגע קראפט וואס די אויגען קענען ניט זעהן איז גע־ווען אונמעגליך פאר די אלטע צייטען. דאס איז געווען די גרויסע רעוואלוציאן אין דער געדאנקען־געשיכטע פון די מענ־שען. און שווער איז געווען צו פער־שטעהן ווי אזוי קען עס זיין א רעליגיאן אהן דער געשלעכטליכער תאוה וועלכע האט געשפיעלט אזא געוואלדיגע ראלע אין די אמונות פון אנדערע נאציאנען. עס איז דארום פערשטענדליך אז ווען עס איז געקומען די צייט און די גוים האבען געמוזט איבערנעהמען די אידעע פון גאט פון יודענטום, האבען זיי אנ־דערש ניט געקענט זיך בערוהיגען ביז זיי האבען דערמיט פערמישט דעם ענין פון ווייבערייי און פון די געבורט פון א גאט׳ס זוהן און האבען אזוי־ארום אראב־געשלעפט די ריינע אידישע אמונה צו זיך, צו זייערע געצענדיענערישע השגות אנשטאט זיך אויפצוהויבען צו דעם בע־גריף פון דער פאלשטענדיגער אחדות און פאלשטענדיגער מאראליטעט פון דער גאטהייט. עס איז קלאר ווי שוי־דערליך עס האט געמוזט אויסקוקען פאר א אידען די אידעע אז א פרוי האט גע־האט א זוהן פון גאט. אין דער געצעדיע־

נערישער וועלט איז עס אָבער געווען ניט קיין נייעס. דאָרטען האָבען די געטער שטענדיג געהאט פאמיליען־פערהעלטניסע מיט פרויען. און אזוי איז געבאָרען געווארען דאס קריסטענטום. און נאכהער האָט מען אידען טויזענדער יאָהרען פערפאָלגט דערפאר וואס זיי ווילען ניט אויסבייטען זייער אמונה אויף אן אויפמיש פון אידישע אחדית אלקים מיט גוי'שע דריי־גאָטהייט. און היינט זיצען נאָך אויך אין ירושלים מענשען וועמעס אויפגאבע עס איז צו איינריידען די אייניקלעך פון ישעיה און ירמיה אז גאָט וואס האָט בעשאפען אליין די וועלט האָט שפעטער צוגעקראָגען צוויי שותפים פון וועלכע איינע איז א פרוי און דער אנדערער איז זיין זוהן... קיינער האָט ניט קיין טענה צו דער קריסטליכער וועלט וואס האָט ניט געקענט בעגרייפען דעם איידעלען שטאָף פון דאס יודענטום אזוי ווי ער איז אין אָריגינאל און האָט עס אויסגעמישט מיט גרעבערע בעגריפען ניט קענענדיג זיך אויפהויבען אזוי הויך ווי דאָס יודענטום איז. דאס וואס אייראָפּא האָט גענומען פון ירושלים האָט, טראָץ דער אויסמישונג מיט גראָבע עלעמענטען געשאפען די אייראָפּעאישע ציוויליזאציאָן. נאָר צו ווען מאַכען פון אַ אידען אַ קריסט איז זעהר לעבערליך, אָבער צו וועלען מאַכען פון אַ אידען אַ קריסט אין ירושלים איז די לעבערליכסטע זאך וואס עס איז פאראן אין דער וועלט. און דיזע לייט, די מיסיאָנערען, זיינען עס די געגנער פון דער אידישער נאציאָנאלער היים. דער צוריקקעהר פון אידען אין ארץ־ישראל איז א טריאומף פאר'ן יודענטום און דאס קענען זיי ניט פארטראָגען.

אָבער דער טריאומף וועט קומען! אָט דאָ אין ירושלים וועט אויפשפראָצען נאָך אמאָל דער גרויסער געניום פון אונזער פאָלק. ערהאבענע אידעען וועלען ערוואכען אין דער אידישער הויפּטשטאָדט וואס וועלען זיין א פאָרטזעצונג פון די אידעען פון ישעיה און עמוס מיכה און ירמיה, און אפשר וועט א נייער געזאנג אזוי ברייט און מעכטיג ווי דער געזאנג פון תהלים פערקלינגען פון דאנען די וועלט, ווארום די מענשהייט געהט פערבלאָנדזשעט און פארזונקען אין די דרכים פון גראָבען מאַטעריאליזם, פארטריקענט פון א טרוקענע וויסענשאפט וואס קען נאָר אלעם אבלייקענען און קיין זאך ניט בעשטעטיגען, וואס קען בלויז רויבען מענשליכע גלויבען און האָפנונגען און קיין זאך דערפאר ניט בעצאָהלען. און ווידער אמאָל מוז די מענשהייט אָבגעפרישט ווערען פון א גרויסען טיעפען רעליגיעזען געדאנקען וועלכער קען פון קיין אנדער אָרט ניט קומען ווי פון ריינעם אייביגען יודענטום. און פון וואנען קען א נייער גרויסער וואָרט געזאָגט ווערען, אויב ניט פון ירושלים, וואו עס זיינען געווען די גרויסע "זעהער" וואס האָבען געקוקט ווייטער ווי אלע מענשען קינדער. און וואו און ווען קען געבוירען ווערען עטוואס שעהנערעס און ערהאבענערעס ווי דאָ, ווען ישראל ווערט פעראייניגט מיט זיין לאנד, ווען אויף דער אדמת הקודש שאפט דער גרויסער גייסט פון דעם פאָלק פון נבואה וואס האָט געוויזען די ליכט פון אמת פאר א מענשהייט וואס געהט אין דער פינסטערניש?!

דער טהוי איז נאָס געלעגען אויף דער אייביגער שטאָדט, מיין הויפּט־שטאָדט. עס האָט זיך מיר געדאכט אז איך בין דאָך אין דיזער שטאָדט געבאָרען געוואָרען, אז איך בין קיינמאָל פון דאנען ניט אוועקגעפאָהרען. אלעם איז מיר אויסגעקומען אזוי נאָהענט צום הארצען. די גרויסע פאלמע וועלכע הויבט

ארוים איהר קאָפּ פון איינעם פון די הויפען געגענאיבער, האָט זיך מיר גע־דאַכט, איז מיר בעקאנט פון מיינע קינ־דער־יאָהרען. און האָב איך דען אין מיין יוגענד ניט געטרוימט פון פּאַלם־בוימען אין ארץ ישראל? האָט מיין גייסט ניט אומגעוואַנדערט אויף די בערג פון ציון?

נאָר אָט פאנגען אָן זיך צו צייגען די ערשטע סמנים אז די נאַכט געהט ארי־בער. איך דארף אראָבגעהן אין מיין צי־מער און מאכען די לעצטע הכנות צום אָברייזען, ווייל דער טריין פון ירושלים געהט אָב זעקס אַ זייגער אין דער פריה.

.82

יבנה

פינף אַ זייגער אין דער פריה האָט שוין דער וואָגען געוואַרט נעבען מיין האָטעל. דער סקוועער פאר'ן האָטעל איז געווען לײדיג און שטיל. די אינדישע סאָלדאַטען וואָס מושטירען זיך אַלע פריה מאָרגענזאַאויף דיזען פלאַץ זיינען נאָך ניט געקומען. פאַרזאָרגט אין אַלטע און טיעפע מחשבות איז געשטאַנען דער מגדל דוד, געח'לום'ט וועגען רויִמער און קרייצפאָהרער, מאַמעלוקען און טערקען און אַלע אַנדערע וואָס זיינען דאָ געווען נאָך דער אידישער הערשאַפט. זיינע אַלטע ווענד הערען יעצט די קאָמאַנדא אין ענגליש און לאַנג פיסיגע דאַר ביינערדיגע ענגלישע אָפיצירען האָבען דאָ צו זאָגען איבער די ריעזיגע חדרים.

רוהיג און פויל האָט דער אַראַבישער בעל־עגלה איבערגעדרעהט דעם וואָגען מיט'ן פנים צום יפו'ער טויער. אויף דעם פלאַץ פון דרויסען נעבען טויער וואו עס שוויבעלט און גריבעלט אַ גאַנצער טאָג מיט מענשען האָט מען קיינעם ניט געזעהן. דער וואָגען האָט זיך אָנגעפאַנגען לאַנגזאם אַראָבלאָזען פאַר־ביי די ברכה. מיר זיינען אַריבער דעם בריק איבער דעם גן־בן־הנם און האָבען זיך אָנגעפאַנגען צוריק אויפצוהויבען אויף דעם צווייטען זייט פון באַרג אויף דעם וועג וואָס פיהרט צום וואַגזאַל. איך האָב זיך געשטעלט אין קעררידזש האָב זיך אומגעקעהרט צו דער הייליגער שטאָדט וועלכע האָט זיך לאַנגזאם אָנגעפאַנגען אויפוועקען פון איהר שלאָף. ווי אַ פאַר'כשוף'טער צויבער־שלאָס אויפ'ן שפיץ פון אַ באַרג האָט ירושלים אויסגעזעהן. קיין שטאָדט אין דער וועלט האָט ניט אַזאַ אויסזעהן ווי ירושלים. ווי די לאַסט פון שווערע דורות וואָלט אויף איהר געלעגען, ווי זי וואָלט ענטהאַלטען אין זיך עטוואָס פאַרבאָרגענעס אַז אָט אָט וועט דאָ עפּעס פּאַסירען און מען וועט באַלד דערהערען פון איהר עפּעס אַ מעכטיגע שטימע וואָס וועט אָבשאַלען ווייט און ברייט. אָבער קיין זאַך הערט מען ניט אויסער דעם אָבקלאַנג פון דעם רעש וואָס די רעדער מאַכען פון די וואָגענס ביי יפו'ער טויער. דער טאָג־טעגליכער לעבען פאַנגט זיך אָן.

איך בין געשטאַנען אין קעררידזש און מיינע אויגען האָבען געשלונגען אונ־

זער ירושלים עיר הקדושה. ווי אנ־דערש איז געווען מיין אריינפאָהרען קיין ירושלים מיט ניין וואָכען צוריק פון מיין יעצטיגען ארויספאָהרען פון דאָרטען. דאן האָב איך געפיהלט ווי איך ווער פון מינוט צו מינוט רייך, ווי עס וואָרט פאר מיר א גרויסע עשירות אין דוד המלך'ס הויפּטשטאָדט: אוצרות פון אלטע הייליגטימער ווּעלען מיר בע־געגנען. מיין אויג וועט זוכה זיין צו זעהן דאָס, צו וואָס איך האָב געגאַרט מיין גאנצען לעבען. מיינע אויערן ווע־לען האָבען צוויבערפולע סודות פון די גרויסע אידישע גייסטער וואָס האָבען דאָ געטרעטען, די נשמה פון אונזער גרויסע נאַציאָן וועט זיך פאר מיר ענט־פּלעקען מיט איהר גאנצען מאכט. און אין הארצען האָט געקלאַפּט און געשטור־רעמט. ווי גליקליך בין איך דאן פאר ניין וואָכען געווען ווען איך בין געגאנ־גען צו ירושלים און ווי פערוועהטאָגט בין איך יעצט ווען איך געה פון ירושלים!

ירושלים האָט מיר געגעבען נאך פיעל מעהר ווי מיינע אלע חלומות האָבען מיר פאָראויסגעזאָגט. ארץ־ישראל האָט מיר א נייע נשמה געגעבען. עס האָט מיר ווי דער פרישער טוי מיין פארדאַרטע גלות־זעעלע אָבגעפרישט. איך האָב מיין פאָלק דורך מיין ארץ־ישראל רייזע בעסער טיעפער דערקענט. מעג יעצט פּאַסירען מיט מיר וואָס עס וויל: איך האָב מיינם ערדרייכט, איך בין אין ארץ־ישראל געווען. אָבער ווי שווער איז דער אוועקפאָהרען פון ירושלים און ווי שווער איז דער אָבריייסען זיך פון דאָס וואָס איז אזוי הייליג אזוי ליעב און טייער! ניין וואָכען פון יום־טוב זיינען עס געווען ביי מיר. אָבער יעצט קומט דער מוצאי־יום־טוב, די נשמה יתירה זעגענט זיך און דאָס וואָכעדיגע נעהמט מיר דורך, מיינע אויגען זעהען נאך ירושלים אָבער שוין האַלט מיר דער גלות אין זיינע נעגעל — איך פאָהר אין דער ווייטער ברייטער און פרעמדער וועלט.

דעם לעצטען מאָל האָב איך א קוק געטהאָן אויף ירושלים אויף די וועגען און שטעגען ארום מויער וואו איך בין אזוי פיעל מאָל געגאנגען און אין האר־צען האָט זיך ווי עפּעס אָבגעריסען: איז עס דער לעצטער מאָל וואָס מיינע בליקען פאַלען אויף ירושלים? וועט מיר שוין ניט בעשערט זיין אז מיינע פיס זאָלען טרעטען אויף די בערג פון ציון? וועל איך שוין קיינמאָל ניט זעהן די ליכטיגע נעכט פון דער אידישער הויפּטשטאָדט, קיינמאָל ניט אָנריהרען די שטיינער פון כותל מערבי, קיינמאָל ניט אָנזעטיגען מיינע בליקען מיט'ן הר־הבית?

אויב אזוי טו זאָל דער לעצטער איינ־דרוק פון דער הייליגער שטאָדט שטע־הען פאר מיין גייסטיגען בליק ביז דעם לעצטען טאָג פון מיין לעבען, זאָל דיזער בילד בלייבען איינגעפרעסט אין מיין זכרון און זאָל עס זיין דאָס לעצטע ער־אינערונג בעפאָר איך וועל אריבער צו יענער לאנגער, לאנגער רוה. איך פער־שטעה שוין יעצט פארוואָס מיינע גע־פאנגענע עלטערען האָבען געשוואָרען יענע שבועה. איך וועל שווערען מיט זיי צוזאמען! איך ווייס ניט ווי אזוי עס זיינען געקומען טרעהרען אין מיינע אוי־גען. איך ווייס אז זיי האָבען זיך גע־קייקעלט איבער מיינע באַקען, אין האַלז האָט עטוואָס געשטיקט, און מיינע לי־פּען האָט מיט ציטערניש געמורמעלט:

אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי!

די אידען וואָס זיינען געפאָהרען מיט אונזער טריין פון ירושלים קיין לוד זיי־נען ארונטער אין לוד. זיי זיינען גע־פאָהרען קיין יפו, אין די קאָלאָניעז, קיין חיפה און אנדערע פונקטען. אויפ'ן

טריין וואָס איז געגאַנגען פון לוד קיין מצרים זיינען געווען בלויז אייניגע אידען און איך בין דערמיט זעהר צופריעדען געווען. עס איז צום ערשטען מאָל אין מיין לעבען אז איך האָב ניט גע־וואָלט עס זאָלע זיין אידען אַרום מיר. איך האָב ניט געוואָלט זעהן ווי אידען פאָהרען פון ארץ־ישראל קיין מצרים.

אין דער נעקסטער באַנק צו מיר איז געזעסען א דונקעלער יונגער מאַן מיט א סימפּאַטישעם געזיכט. ער האָט אויסגעזעהן פיזיש שטאַרק און אין זיינע אויגען האָב איך געלעזען ענערגיע. פאָהרט אזעלכער אוועק אין אמעריקא? — האָב איך זיך געפרעגט. איך בין גע־ווען אַנגענעהם איבערראַשט אז איך האָב זיך דערוואוסט אז ניט. ער איז צו מיר צוגעגאַנגען און מיר האָבען זיך פאַנאַנדער גערעדט. ער פאָהרט אהיים קיין עזה, וואו ער איז איינער פון די פּאָאַר אידען וואָס וואָהנען דאָרטען. אין עזה איז אמאָל געווען א אידישע גע־מיינדע און אין מיטעלאַלטער האָבען זיך געפונען דאָרטען אידישע פאַברי־קאַנטען. אין עזה איז דער צענטער פון דעם גרעסטען האַנדעל און די שטאָדט האָט א צוקונפט. ער מאַכט א לעבען אין עזה אָבער דער טראָבעל איז מיט די קינדער, עס איז ניטאָ קיין חדר אין עזה און ער מוז זיינע קינדער האַלטען אין ירושלים. ער האָט עס אָבגעפיהרט זיינע קינדער אין ירושלים און די ווייב איז שוין אויך מיט זיי געבליבען. פאָהרט ער אליין אהיים און די סך פּעק־לאַך וואָס איך זעה אַרום איהם דאָס איז זיין סחורה. עס איז אומעדיג טענה'ט ער אין עזה אָבער ער ווייס ווי וויכטיג עס איז פאַר אידען צו אריינשטעלען א פוס אין דיזער שטאָדט. מיר מוזען זיך פאַרשפּרייטען, זאָגט ער, צו צפון און צו דרום און אריינדרינגען אין אלע פונקטען וואו מיר קענען. ער האָט גע־רעדט אין א שטילען זיכערען טאָן און וויפיעל ווירדע איז געווען אין זיינע פשוט'ע ווערטער. פּיאָנערען! זייט גע־בענשט איהר וועגווייזער און גרינדער פון אידישע קבוצים אין אונזער לאַנד וואו איהר זייט אין פעלד, אין שטאָדט אָדער אין דאָרף.

פון דער וויטען ביי דער רעכטער זייט פון דער אייזענבאַהן, אין דער ריכטונג וואו דער טריין איז געגאַנגען האָט זיך ארויסגעזעהן עפּעס ווי א דער־פעל א האַלב צוואָוואָרפענער וועלכער איז געשטאַנען אויף א בערגעל. דאָ און דאָרט האָבען זיך געזעהן איינגעפאַלע־נע הייזער. מיין שכן האָט אויפגעהערט צו ריידען האָט אריינגעשטאָכען זיינע בליקען אין דעם דערפעל און האָט זיין קאָפּ דערפון ניט אָבגעקעהרט. און ניט אָבווענדענדיג זיינע אויגען פון דעם האַלב חרוב'ן דאָרף האָט ער צו מיר א זאָג געטהאָן:

ווייסט איהר וואָס דאָס איז? דאָס איז יבנה!!!

יבנה! איך בין אויפגעשפּרונגען פון מיין פּלאַץ, בין צוגעלאָפען צום פענס־טער האָב ארויסגעשטעלט די קאָפּ און האָב בעטראַכט דעם דערפעל פאַרביי וועלכען דער טריין איז יעצט געלאָפען. באַלד האָבען מיר געהאט יבנה הינטער זיך. אָט דאָס, אַלזאָ, איז עס יבנה, די שטאָדט וואָס האָט געראַטעט דאָס יו־דענטום און די אידישע נאַציאָן פון אונ־טערגאַנג! אָט דאָס איז עס דער פּלאַץ פון ר' יוחנן בן זכאי, דער מאַן וואָס האָט געשאַפען פון דאָס ניי די אידישע פאָלק אין דעם מאָמענט ווען די פעס־טונגען פון ירושלים האָבען געקראַכט און ווען די אידישע גבורים זיינען גע־פאַלען מיט'ן שווערד אין האַנד.

. . . איך בין צוריק אין חדר. עס איז זומער אין די "דריי וואָכען". דער רבי זיצט אָהן דעם רעקעל בלויז אין דעם טלית־קטן, די יאַרמולקע ארויפגערוקט

גאנץ הויך אויפ'ן קאפ. ער שאקעלט זיך
און לערנט מיט אונז אין דער גמרא
וועגען חורבן בית־המקדש. עס איז א
גרינגער לערנען און מען דארף קיין זאך
ניט "אויסריידען". דער רבי לערנט
מיט אן אנדער ניגון ווי געוועהנליך. עס
איז א ניגון פון האלב־דערצעהלען,
האלב־געזונגען און עס האנדעלט זיך
וועגען די געוואלדיגע שפאנענדע געשיכ־
טע, ווי ר' יוחנן בן זכאי האט געוואלט
ארויסגעהן צום רוימישען גענעראל
אספסינוס. די "בריוני" וואלטען איהם
נאטירליך ניט דורכגעלאזען. האט ער
אויסגעקלעהרט א פלאן, מען זאל איהם
אריינלייגען אין א טויטען־קאסטען און
ארויסטראגען איהם פון פעסטונג פאר
קבורה. די תלמידים פיהרען דעם גרוי־
סען תנא א לעבעדיגען אין טויטען־
קאסטען. ביים טויער ווילען די קנאים
אריינשטעכען א שפיז אין קאסטען צו
זעהן אויב דער תנא איז ווירקליך טויט.
א ציטערניש געהט איבער אונזערע קינ־
דערשע הערצער: טאמער שטעכט מען
ר' יוחנן בן זכאי אין קאסטען. אבער
אימיצער פון די סאלדאטען קנאים
זאגט: מען קען ניט שטעכען אין ארון
ווייל מען וועט זאגען אז זיי האבען גע־
שטאכען זייער רבי'ן. מיר זיפצען זיך
אב. מען לאזט ארויס דעם טויטען־
קאסטען, ר' יוחנן־בן־זכאי קומט צו
אספסינוס און פערלאנגט פון איהם ער
זאל איהם שיינקען "יבנה און איהרע
חכמים". זיין וואונש ווערט נאכגעגע־
בען. נאכן חורבן געהט די סנהדרין
אריבער פון ירושלים קיין יפו. די תורה
איז געראטעט!

די תורה איז געראטעט און די נא־
ציאן מיט איהר. די ברענענדע קנאים
די גבורים פון ירושלים וואס זיינען גע־
שטאנען מיט'ן שווערד אין האנד און
האבען בעשיצט די אידישע מויערן אין
דעם גרויסען קאמפף פאר פרייהייט, א
קאמפף וואס האט אויף אייביג ארויפ־
געלייגט די קרוין פון העלדענטהום אויף
דעם קאפ פון דער אידישער נאציאן —
דיזע גבורים האבען געקוקט קרום און
מיט פארביטערונג אויף דער עובדה פון
גרויסען תנא און אפשר האבען זיי איהם
נאך געהאלטען פאר א פעררעטהער. זיי
האבען ניט פערשטאנען אז ער זעצט־
פארט דיזעלבע ארבייט פאר וועלכע זיי
גיבען זייערע לעבענס אוועק דעם קאמף
פאר דעם עקזיסטענץ פון אידישען
פאלק. עס איז געווען דערזעלבער צוועק
פאר זיי און פאר איהם הייליג, נאר די
מיטלען זיינען געווען פארשיעדען. זיי
האבען געוואלט פארזיכערן ישראל'ס
נאציאנאלען לעבען דורך ירושלים און
ער האט עס געוואלט דורך יבנה. זיי הא־
בען געוואלט גובר זיין די רוימער דורכ'ן
שווערד; ער האט זיי געוואלט גובר זיין
דורך'ן ספר. זיי האבען געוואלט שי־
צען דאס לעבען פון זייער אומה דורך
שטיין און אייזען; ער האט עס געוואלט
דורך דאס געשריבענע ווארט.

שווערד און ווארט! וואס איז שטאר־
קער? נאציאנען שיצען זיך געוועהנליך
דורכ'ן ערשטען. עס איז אבער ניט גע־
ווען בעשערט אז אידען זאלען זיך קענען
אבוועהרען דורכ'ן ערשטען. רוים האט
בעסער געקענט בעהערשען דעם שווערד
ווי אידען האבען עס געקענט און עס
זיינען געווען מענשען וואס האבען גע־
קענט איינזעהן אז אין דעם מורא'דיגען
קאמפף צווישען רוים און ירושלים וועט
די לעצטע פאלען. אבער אין דעם
קאמפף פון אידען און רוימער קענען
די ערשטע זיעגען אויב נאר די מלחמה
זאל ניט געפיהרט ווערען דורך ארמיי־
ען. ווען די שלאכט צווישען איד און
רוימער זאל זיך איבערטראגען אויף
דעם פעלד פון ספרים, ווערטער און אי־
דעען, וועט דער איד געווינען און דער
רוימער מוז פארלירען.

אזוי האט געקלעהרט ר' יוחנן און
ווי א געניטער גענעראל האט ער פער־

שטאַנען איבערצוטראַגן דעם קריעג פון א פעלד וואָס איז אין גאַנצן ניט גינסטיג פאַר איהם אויף א פעלד וואו אַלע שאַנסען זיינען אויף זיין זייט. די גרויסע גבורים וואָס זיינען געשטאַנען אויף דער ירושלים'ער פעסטונג האָבען געקעמפפט א גלענצענדען אָבער א פערלאָרענעם קאַמפף. ר' יוחנן האָט געקעמפפט א זיעגרייכען קאַמפף. ער האָט געוואונען די מלחמה וואָס בר-גיורא און יוחנן פון גוש-חלב האָבען פאַרלאָרען. ער איז אָבער געווען איינער פון זיי, א פעלדמאַרשאַל פון אַן אומה וואָס קעמפפט פאַר איהר לעבען מיט וועלכען מיטעל זי קען קריגען אין האַנד. ר' יוחנן האָט געקריגען דעם איינציגען מיטעל דורך וועלכען א זיעג איז געווען מעגליך, און דאָס איז דער מיטעל מיט וועלכען מיר שלאָגען זיך פון ר' יוחנן ביז היינט און מען האָט נאָך אונז אַלע ניט געקענט בעזיעגען!

ווער פון די צוויי יוחנן'ס האָט געזעהן ווייטער — יוחנן דער רעוואָלוציאָנערער פיהרער פון דער פאַטריאָטישער אידישער ארמיי, אָדער יוחנן בן זכאי? געווים האָט דער צווייטער ווייטער געזעהן, און ווען דער ערשטער יוחנן וואָס איז געטויטעט געוואָרען פון די רוימער אַלס געפאַנגענער גבור וואָלט ביי זיין טויט געוואוסט אַז דער תנא וואָס טראָגט דעמזעלבען נאָמען ווי ער וועט רעטען די אידישע נאַציאָן, וואָלט איהם זיין טויט לייכטער געווען. ער האָט געווים גערעכענט אין די לעצטע מאָמענטען פון זיין לעבען אַז "יהודה איז פאַרלאָרען", אַזוי ווי עס איז געווען אָנגעשריבען אויף די רוימישע מטבעות וואָס מען האָט געגאָסען לכבוד דעם גרויסען זיעג איבער ירושלים. אין רוים האָט מען וועגען יבנה פאַרגעסען... און אפשר וואָלט דער גבור פון גוש-חלב פאַרוואָרפען אַזאַ סאָרט לעבען ווי די אידישע נאַציאָן האָט געלעבט נאָך חורבן-ירושלים. אפשר וואָלט ער מיט דעם מוטה און שטורמדיגען כעס פון ביטערען קעמפפער געזאָגט: אָדער א פרייעס לעבען פאַר דאָס אידישע פאָלק אויף זיין באָדען, אָדער טויט! בעסער פאַר א פאָלק צו אונטערגעהן א מות גבורים מיט'ן שווערד אין האַנד איידער לעבען אונטער'ן יאָך און שאַנד פון פרעמדע.

אָבער די אידישע נאַציאָן קען אַזא אורטהייל ניט נעהמען. בעסער א שלעכטער לעבען איידער א "גוטער" טויט... און וועגען שטאָלץ איז פאַראַן גענוג שטאָלץ אין דאָס לעבען פון א נאַציאָן וואָס שטעהט געגען א גאַנצע וועלט און מען קען איהר ניט בייקומען. און עס איז דאָ גבורה אין דעם לעבען און קאַמפף פון ר' חנינא בן תרדיון, פונקט ווי אין דעם לעבען און קאַמפף פון יוחנן פון גוש-חלב. אָבער דער עיקר איז אַז פון א לעבען אין דער פרעמד קען מען נאָך צוריק קומען צו דער אַמאָליגער היים, אָבער פון א העלדישען טויט קומט מען שוין ניט צוריק. די אידישע היסטאָריע האָלט מיט ר' יוחנן בן זכאי.

אָבער ר' יוחנן בן זכאי איז ניט נאָר געווען דער מאַן וואָס האָט פאַרזיכערט די עקזיסטענץ פון דער אידישער נאַציאָן — א דריטער צו משה רבינו און עזרא הסופר, ער איז אויך געווען א **שטאַאַטסמאַן וואָס האָט געמאַכט א רעוואָלוציאָן אין דער וועלט-געשיכטע און האָט ערקלעהרט קריעג אַלע טראַדיציאָנען פון דער פּאָליטיק — און האָט געזיעגט.**

א פּאָלק וואָס פערלירט זיין לאַנד מוז אונטערגעהן! אַזוי איז געווען דער אייזערנער געזעץ פון דער געשיכטע ביז ר' יוחנן בן זכאי. ווען די צובראָכענע שטיקלאַך פון א נאַציאָן וואָס האָט זיין לאַנד פערלאָרען ווערען פערוואָרפען אויף'ן פרעמדען באָדען מוזען זיי

זיך אויסמישען מיט דעם פאָלק פון דער לאַנד וואָהין זיי קומען און אינגאַנצען פאַרשווינדען. זיי קענען מעהר ניט לעבען א נאַציאָנאַלען לעבען פאַר זיך. זיי ווערען איינגעזויגען און אויפגעגעסען פון דער מעהרהייט צווישען וועלכער זיי ווערען פערוואָרפען, ריכטיג ווי די שפייז וואָס קומט אריין אין אַ קערפער ווערען צוזאַמענגעגאָסען און פעראייניגט מיט דעם קערפער און ווערען אין איהם פערלאָרען. קיין שוץ, קיין רחמנות פאַר דער מינאָריטעט. א פאָלק לעבט אזוי לאַנג ווי עס זיצט אויף זיין ערד. געהט עס אין גלות מיינט עס טויט און פערשווינדונג.

אזוי איז געווען דער פּאָליטיש־סאָציאַלער געזעץ פון דער וועלט ביז ר יוחנן בן זכאי איז געקומען און האָט ערקלעהרט: מיין נאַציאָן מוז לעבען אפילו אויף פרעמדע באָדען, זי זאָל ניט אונטערגעהן אלס מינאָריטעט צווישען די מעהרהייטען וואו זי וועט ווערען מגולגל. זי זאָל זיין א פאָלק צווישען די פעלקער און אין די פעלקער, זאָל ניט פאַרמישט ווערען מיט אנדערע אפילו אונטער פרעמדע הימלען און אויף פרעמדע ערד. איך וויל מיין פאָלק מיטגעבען זיין פאַטערלאַנד מיט זיך און ער וועט עס קענען שטענדיג ארומטראָגען וואו ער וועט געהן און שטעהן. איך וויל איהם איינוויקלען זיין לאַנד פון וועלכער מען רייסט איהם ברוטאַל אַוועק אין זיין רעליגיאָן, אין זיין גייסטיגען פערמעגען. איך וועל איהם זיין לאַנד אין זיין שוהל איינפאַסען און וואו ער וועט שטעהן און געהן וועט ער זיין שוהל אוועקשטעלען און וועט זיך אין זיין אייגען־לאַנד געפינען, אין ארץ־ישראל. "גאָט האָט ליעב די טויערן פון ציון" זאָגט דער פסוק. ערקלעהרט די גמרא אז דאָס מיינט מען "די טויערן פון די בתי־מדרשים וואו מען לערנט תורה". דאָס איז ר' יוחנן בן זכאי'ס שניט. ער איז געווען דער ערשטער וואָס האָט אויסגעקלעהרט די אידעע פון א גייסטיגע פאַטערלאַנד. אין איין הינזיכט איז זיין ארבייט וואונדערליכער פון משה רבנו'ס. משה האָט ארויסגענומען א פאָלק פון א פרעמדע לאַנד און עס געבראַכט צו אַן אייגענע היים וועלכעס איז א קלענערער וואונדער ווי דאָס וואָס ר' יוחנן האָט געטהאָן. ער האָט געגעבען דעם כח צו לעבען צו א פאָלק וואָס מען האָט ארויסגענומען פון זיין היים און געפיהרט אין פרעמדע לענדער. משה האָט געשאַפען א נאַציאָן דורך פעראייניגונג, ר' יוחנן האָט עס אויפגעהאַלטען אין דער צושפּרייטונג וועלכעס איז א שווערערע אויפגאַבע.

ר' יוחנן איז דער גרויסער אידישער שטאַאַטסמאַן פון גלות און זיין ארבייט האָבען ניט געקענט ארויסרייסען ניט די רוימישע אימפּעראַטאָרס, ניט די שפּאַנישע פינסטערע הערשער און ניט דעספּאָטען פון צפון, און זייער גאַנצע מאַכט איז צושמעטערט געוואָרען אויף דער געוואַלדיגער פעסטונג וואָס ר' יוחנן האָט געבויט פאַר זיין פאָלק. אין דעם יענעם שמועס וואָס איז געווען צווישען דעם תנא און דעם רוימישען אימפּעראַטאָר האָט דער ערשטער איז גאַנצען אָבגענאַרט דעם צווייטען. וואָלט אספּסינוס געוואוסט וואָס ר' יוחנן געהט דאָ מאַכען אין יבנה, וואָלט ער געוואוסט אז ער געהט דאָ בויען די אייביגקייט פון דער נאַציאָן וועלכע ער — אספּסינוס — האָט געמיינט אז ער פערניכטעט — וואָלט ער ניט נאָכגעגעבען זיין וואונש. ר' יוחנן האָט אָבער געוואוסט אז נאָכדעם ווי עס וועט שוין אויף דער וועלט קיין סימן פון קיין רוימער ניט זיין, וועט נאָך דאָס אידישע פאָלק לעבען, שטרעבען און האָפען — דורך יבנה.

אָבער דער גרויסער פּרינציפּ וואָס ר'

יוחנן האָט ערפונדען אין יבנה, אין דער פּאָליטיק פון דער געזעלשאַפט, נעמליך אַז אַ מינאָריטעט וואָס האָט קיין פּיזישען קראַפט געגען דער מאַיאָריטעט האָט אַ רעכט צו לעבען זיין אייגענעם גייסטיגען לעבען, אַז דער שטאַאַט האָט קיין רעכט ביי איהם אוועקצונעהמען זיינע אידעען. דיזער פּרינציפּ וואָס איז געשאַפען געוואָרען אין יבנה, איז אָנגענומען געוואָרען אין דער וועלט־פּאָליטיק אַכצעהן הונדערט און פערציג יאָהר שפּעטער — אין פּאַריז! די פרידענס קאָנפערענץ נאָך דער וועלט־קריעג האָט איינגעשריבען שוואַרץ אויף ווייס אין דעם פרידענס־טראַקטאַט, אַז מינאָריטעטס־פעלקער האָבען דאָס רעכט צו האָבען זייערע אייגענע סקולס אין זייערע אייגענע שפּראַכען, און דאַרפען ניט אויפגעשלונגען ווערען פון דער מאַיאָריטעט. אַזוי האָט דער געניוס פון אידישען שטאַאַטסמאַן ר׳ יוחנן־בן־זכאי געזיעגט געגען דער פּאָליטיק פון אַ גאַנצע וועלט אין בעצוג צו אידען, אָבער ניט נאָר דאָס אַליין, זיין פונדאַמענטאַלע לעהרע וועגען דאָס רעכט פון מינאָריטעט אין דער פּאָליטיק איז אינקאָרפּאָרירט געוואָרען אין דעם נייעם פעלקער־געזעץ אַלס דער לעצטער וואָרט פון מאָדערנע דעמאָקראַטי.

אָבער גרויסער ריעז פון יבנה, מייסטער־בויער פון אַ היימלאָזע נאַציאָן! פאַנגען ניט אָן צו צייגען זיך שפּאַלטען אין דער גרויסער פעסטונג וואָס דו האָסט אויפגעשטעלט? דער בית־המדרש וואו דו האָסט ציון איינגעפלאַנצט ווערט ליידיג, דער פייער פון אמונה וואָס האָט געשיצט די קינדער פון ישראל אין דער גלות־נאַכט פון די וועלף וואָס לויערן אויף איהם ווערט קעלטער. די אידען שטעהען ניט מעהר אַלע פעראייניגט אין אַ תפלה מיט׳ן פּנים צו דער אידישער לאַנד. דער אוצר וואָס דו האָסט מיטגעגעבען דיין פאָלק ווערט ביסלעכווייז פאַרשווענדעט. האָסט איינגעוויקעלט דאָס נאַציאָנאַלע לעבען אין דער הייליגער תורה. וואָס אָבער אַז די תורה אַליין ווערט פערלאַזען?

און איך דערמאָן זיך אַן אַ געוואַלדיגען "אבינו מלכנו" וועלכען איך האָב געהערט צו נעילה אין דער שוהל פון ר׳ יוחנן בן זכאי אין ירושלים, אַן "אבינו מלכנו" וועלכער איז ניטאָ אין אונזערע מחזורים און ער לעזט זיך אַזוי:

"אבינו מלכנו, אל תאבדנו באורך גלותנו. (אונזער פאָטער, אונזער קעניג, לאָז אונז ניט אונטערגעהן אין דער לאַנגקייט פון אונזער גלות.)

אין דער לאַנגקייט פון גלות איז אַ געפאַהר אַז אפילו די ארבייט פון אַ ר׳ יוחנן בן זכאי זאָל אָנפאַנגען שוואַך צו ווערען. און עס איז צייט צו אָנהויבען צוריק די ארבייט פון משה און עזרא, מיט דעם כח פון יבנה צוריק קיין ירושלים. און מיט דעם כח פון ירושלים, ווען דאָס אידישע פאָלק וועט זיין היימלאַנד האָבען, וועט צוריק אָבגעפרישט ווערען די קרעפטען פון דער אידישער מינאָריטעט איבער דער גאַנצער וועלט צו בלייבען אייביג צוגעבונדען צו און פאַראייניגט אין דער אידישער נאַציאָן.

ווילען מיר עס קענען?

עס איז פיעל גרינגער אַ לאַנד צו בעזעצען ווי צו לעבען אַלס אַ בעזונדער נאַציאָנאַליטעט אויף פרעמדען באָדען. מיר האָבען געוויזען די קונסט דורכצופיהרען די שווערערע ארבייט — ווילען מיר בעווייזען דורכצופיהרען די גרינגערע.

* * *

דער טריין איז געפלויגען אַרונטער קיין דרום צו מצרים. די זונן האָט אָנגעפאַנגען זיך צו זעצען. איך בין געזעסען איינזאַם אין מיין וואַגאָן. איך האָב געטראַכט וועגען ארץ־ישראל און

וועגן די וואונדערליכע עראינערונגען וואס איך האב פון איהר מיטגענומען. וועגען די שעהנקייט פון נייעם ישוב. וועגען די אידישע טרייהייט פון אלטען ישוב, וועגען די אידישע זיהן און טעכטער פון די שטעדט און די קאלאניען מיט זייער חן, וועגען די נייע פיאנערן־חלוצים און זייער אידעאליזם, וועגען דער בעל־הבית'ישער קלאס מיט זייער געזונדען אידישען חוש און שכל־הישר. וועגען די ראדיקאלען און זייער אפפערוויליגקייט פאר ארץ־ישראל. איך האב פון קיין חסרונות ניט געקענט קלערען אין יענעם מאמענט, נאר די מעלות זייענען געשטאנען פאר מיר. און באמת! ווי אונבעדייטענד זיינען די חסרונות פון ארץ־ישראל געגען די מעלות. און די חסרונות וועלען געוויס אויסגעבעסערט ווערען, און אלעס וועט זיין גוט — זאלען נאר א סך אידען קומען. און זאלען די וואס קומען ניט, געבען דאס געלד צו אויפבויען אונזער היים.

נעהנטער און נעהנטער ביז איך געקומען צום סועץ־קאנאל אום פון קאנטארא דורך פארט־סאאיד צו פאהרען קיין אמעריקא. עס האט זיך מיר געדאכט אז איך האב מיטגענומען א שליחות פון ארץ־ישראל צו די אידען פון אמעריקא, און דיזע שליחות בעשטעהט אין איין ווארט: בויט!

פון די מויערען פון ציון שאלט א שטימע און לאזט זיך הערען: בויט!

פון ירושלים, די הייליגע שטאדט, די שטאדט פון אונזער אמאליגען פראכט און גלאנץ, הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די פעלדער פון אונזער לאנד וואס ווארטען אויף אונז שוין טויזענדער יאהרען הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די טהאלען פון דער אידישער לאנד וואס דארפען זיין בעזעצט און בעוואקסען און זיינען וויסט, הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די בערג פון וועלכע עס קען קיין שעהנערע ניט זיין, וואס הויבען זיך אויף אין מאיעסטעטישע שעהנקייט איבער דעם ים הגדול און וועלכע ווארטען בעפלאנצט צו ווערען, הערט זיך א קול: בויט!

פון די ברעגען פון ים, דער אידישער ים, וואו פרעכטיגע שטעדט וועלען אמאל געשאפען ווערען, קומט א שטימע: בויט!

פון די אידישע פיאנערען וואס האבען געשאפען די בליהענדע אידישע קאלאניען און האבען געלייגט דעם אנפאנג פון דער ארבייט וואס מיר דארפען טהאן קומט א שטימע: בויט!

פון די נייע חלוצים וואס קומען אין לאנד אנטלויפענדיג פון די לענדער פון פערפאלגונגען און גיבען־זיך־איבער צו דער ארבייט פון ציון, קומט א שטימע: בויט!

פון אלטען ישוב און פון נייעם, פון אידישען שטאדט און פון אידישען דארף קומט א פאדערונג: בויט!

פו דעם מאן וואס הערשט איבער ארץ־ישראל אין נאמען פון ענגלישען קעניג, דער האי קאמישאנער, קומט א רוף: בויט!

פון דער גרויסער אידישער פערגאנגענהייט פון אלע גענעראציאנען וואס האבען געהאפט אויף ציון, קומט דער שארפער רוף: בויט!

און דער רוף וועט געפאלגט ווערען!

אויפשטעהן וועט די אידישע נאציאן און מיט פעראייניגטע קרעפטען וועט זי מיט א שטארקע האנד פערפלאנצען אויפ'ן שפיץ פון הר הזיתים די אידישע פאהן, וואו עס וועט פלאטערען אונטער די בלאהע הימלען פון אונזער אלט־נייע פאטערלאנד.

די קראַפט פון אייביגקייט

אין מיר ליעגט די קראַפט פון אייביגקייט.

גאָט האָט עס מיר געשיינקט אלס געצאָהלט פאר מיינע ליידען און יסורים וואָס איך לייד צוליעב איהם.

און ער האָט מיר געזאָגט: די שטורעמס וועלען דיר ניט ארויסרייסען, די ווינדען וועלען דיר ניט פאַרטראָגען, די פייערען וועלען דיר ניט פאַרברענען, די וואַסערען וועלען דיר ניט דערטרינקען.

קיין אייזען איז ניט גענוג שטארק מיר צו פערניכטען. דער טויט וואָס שניידט אָב נאַציאָנען האָט אויף מיר קיין שליטה.

גרויס און ביטער זיינען מיינע יסורים אָבער איך קען זיי אלע איבערלעבען. איך לעב איבער מיינע שונאים. איך שטעה אויף זייערע קברים און טרוים דעם חלום פון אייביגקייט...

טיטוס! שטעה אויף פון קבר און זעה: האָסט געמיינט האָסט פערניכטעט די פאָלק ישראל. ווי קליין און שוואַך זיינען דיינע ארמייען געגען די אידישע נאַציאָן.

אין דיין לאנד, אויף דעם באָדען וואו דו האָסט געפיהרט די אידישע געפאנגענע, איז פראָקלאַמירט געוואָרען די ווידערגעבורט פון דער נאַציאָן וועלכע דו האָסט געמיינט אז דו האָסט געטויטעט.

און דאָס איז מיין נקמה. איך נעהם קיין ראכע מיט שווערד און בלוט, מיין ראכע איז מיין געלעכטער איבער די אָהנמעכטיגקייט פון מיינע שונאים, מיין נקמה איז מיין אייביגקייט!

איך בין דער גבור פון דער וועלט געשיכטע! מיין מאכט איז גרעסער ווי אלע מעכטע, איך ווער טויזענד מאָל געשלאָגען און קיין איין מאָל ניט בעזיעגט!

מיינע היינטיגע פיינד וועלען צומאָלען ווערען אין דעם ראָד פון דער צייט און איך וועל נאָך זעהן זייער אונטערגאנג.

איך בין די סאלאמנדרא, וואָס איז געשיצט געגען פייער! איך בין דער פויגעל "חול"! פון פאַרברענטען אַש שטעה איך אויף צוריק יונג, פריש און שטארק ווי געוועזן.

איך בין דער איד. אייביג בין איך און אייביג איז מיין ציון.

איך בוי צוריק מיין היים אויף'ן בארג ציון, עס וועט דאָרט שטעהן אזוי לאנג ווי די זון וועט שיינען, ווי די בערג וועלען עקזיסטירען און ווי דער ים הגדול וועט קייקלען זיינע כוואליעס!